

SCI-CONF.COM.UA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

**PROCEEDINGS OF VIII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
FEBRUARY 16-18, 2022**

**MANCHESTER
2022**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference

Manchester, United Kingdom

16-18 February 2022

Manchester, United Kingdom

2022

UDC 001.1

The 8th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (February 16-18, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. 687 p.

ISBN 978-92-9472-195-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-16-18-fevralya-2022-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: manchester@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Cognum Publishing House ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Bityutskyy V., Tsekhmistrenko S., Tsekhmistrenko O., Demchenko A.* 13
ECO-FRIENDLY BIOTECHNOLOGY FOR BIOGENIC
NANOSELENIUM PRODUCTION AND ITS USE IN COMBINATION
WITH PROBIOTICS IN POULTRY FEEDING: INNOVATIVE
FEEDING CONCEPTS.
2. *Оленіч О. А., Заєць В. В.* 22
СТВОРЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ТА ІНТРОДУКЦІЯ БУЗКУ ЗВИЧАЙНОГО
НА ПРИЛУЦЬКІЙ ДОСЛІДНІЙ СТАНЦІЇ ІС НААН.
3. *Черних С. А., Лемішко С. М., Підгородецький А. В.* 30
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХИСТУ НУТУ ВІД АСКОХІТОЗУ В УМОВАХ
ПІВНІЧНОГО СТЕПУ УКРАЇНИ.

VETERINARY SCIENCES

4. *Крамаренко С. С., Пакліна М. В., Чоботар К. В.* 33
ХАЗЯЙСЬКІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНІ СОБАКИ М. МИКОЛАЄВА ТА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

BIOLOGICAL SCIENCES

5. *Климишин О. С.* 40
РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ НІШІ.
6. *Ярема Ю. М., Нірода Т. М., Нанинець М. В., Субота Г. М.* 50
НАЙПОШИРЕНІШІ ХВОРОБИ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР».

MEDICAL SCIENCES

7. *Kremenchutskyy G. N., Stepanyi D. A., Ishchenko O. V., Turlun S. A.* 60
EFFECT OF A-BACTERINUM ON PROTEIN AND LIPID
METABOLISM IN VOLUNTEERS.
8. *Kryvorotko K. I., Malik N. V.* 65
RATING SCALES IN MEDICINE.
9. *Lastovetska L. D., Shcherba O. A., Kovaliuk T. V.* 68
MODERN APPROACHES TO THE RELAPSES OF BACTERIAL
VAGINOSIS PROPHYLAXIS IN GYNECOLOGIC PATIENTS OF
REPRODUCTIVE AGE.
10. *Tregub T. V., Strechen S. B., Lobashova E. G.* 75
POST-COVID SYNDROME: TREATMENT OF PATIENTS WITH
GASTROINTESTINAL DISORDERS.
11. *Yevstihnieiev I. V.* 80
TO THE QUESTION OF ULTRASOUND EXAMINATION OF THE
LYMPH NODES OF THE NECK.

12.	<i>Карая О. В., Трищук Н. М., Аксенкова С. М.</i> ВПЛИВ ПАРЕНТЕРАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ, ДЛЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ПРОГРЕСУЮЧОЮ РАКОВОЮ КАХЕКСІЄЮ.	84
13.	<i>Костюченко О. А., Левченко І. А.</i> МЕД ЯК ПРОФІЛАКТИЧНИЙ, ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ТА ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ЗАСІБ У БОРОТЬБІ З COVID-19.	88
14.	<i>Латушкіна В. В.</i> ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БОРЦОВ В УЧЕБНО- ТРЕНИРОВОЧНЫХ ГРУППАХ ПО ДЗЮДО.	97
15.	<i>Супрун А. С.</i> ПАРАВЕРТЕБРАЛЬНА БЛОКАДА ЯК МЕТОД ЗНЕБОЛЕННЯ ПРИ ХІРУРГІЧНИХ ВТРУЧАННЯХ З ПРИВОДУ РАКУ ЛЕГЕНЬ.	102
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
16.	<i>Пестун І. В., Мнушко З. М.</i> ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ ФАРМАЦЕВТА.	106
CHEMICAL SCIENCES		
17.	<i>Klimko Yu. E., Pisanenko D. A., Koshchii I. V., Mihalchenko A. A.</i> EXAMPLES OF THE SYNTHESIS OF HETEROCYCLES BASED ON ADAMANTHYL-CONTAINING AMIDOALKYLATING REAGENTS.	110
TECHNICAL SCIENCES		
18.	<i>Алимарданова М. К., Петченко В. И., Сериккалиева А. Б., Сураубаев Т.</i> РАЗРАБОТКА РЕЦЕПТУРЫ И ТЕХНОЛОГИИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ НАПИТКОВ С ФИТОДОБАВКАМИ, ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЧЕСТВА.	115
19.	<i>Гайдайчук В. В., Котенко К. Е.</i> ДИНАМІЧНА ПОВЕДІНКА ЦИЛІНДРИЧНИХ ОБОЛОК РІЗНОГО ПЕРЕРІЗУ ПРИ НЕСТАЦІОНАРНИХ НАВАНТАЖЕННЯХ.	126
20.	<i>Коверніченко Л. М., Сизий Б. С.</i> ВИРОБНИЧІ ОПЕРАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗЛІТНО- ПОСАДКОВИХ СМУГ.	133
21.	<i>Кондратюк Е. В.</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ СКЛАДАННЯ РОТОРІВ ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ БАРАБАННО- ДИСКОВОГО ТИПУ.	140
22.	<i>Манойлов В. П., Чухов В. В., Нікітчук Т. М., Мартинчук П. П.</i> АНТЕНИ ЦИФРОВОГО РАДІОЗВ'ЯЗКУ.	145

23. *Торба Ю. І.* 153
РОЗШИРЕННЯ ДІАПАЗОНУ РОЗПАЛЕННЯ КАМЕР ЗГОРЯННЯ
ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

24. *Naboka O. O.* 160
LONG-TIME BEHAVIOR OF SOLUTIONS TO WAVE EQUATION
WITH TIME-DEPENDENT NONLINEAR DAMPING.

ARCHITECTURE

25. *Антоненко І. В.* 164
ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ІНЖЕНЕРНИХ СПОРУД
БАШТОВОГО ТИПУ.
26. *Савченко Н., Олейник Т. П.* 172
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЗЕЛЕНЕНИЯ ПРИУСАДЕБНЫХ
УЧАСТКОВ.

ASTRONOMY

27. *Vidmachenko A. P., Steklov A. F.* 180
FEATURES OF LUNAR VOLCANISM.

PEDAGOGICAL SCIENCES

28. *Abaturov A., Nikulina A.* 189
BLENDED LEARNING AS A TOOL FOR MODERNIZING MODERN
EDUCATION.
29. *Kuz A., Romanchuk N., Rozhi I.* 196
THE PROBLEM OF FORMATION OF LOCAL LORE COMPETENCE
OF LEARNERS IN THE SCIENTIFIC LITERATURE.
30. *Meln'k A.* 201
THE BILINGUAL ENGLISH-SPEAKING TEACHERS AS VIEWED BY
THE UKRAINIAN LEARNERS.
31. *Tsekhmister Ya. V., Konovalova T., Tsekhmister B. Ya.* 205
PECULIARITIES OF USING QUEST-TASKS TO OPTIMIZE THE
TRAINING OF LYCEUM STUDENTS AT THE UKRAINIAN
MEDICAL LYCEUM OF THE BOGOMOLET'S NATIONAL MEDICAL
UNIVERSITY.
32. *Анісімова О. Е., Дорофєєва І.* 209
ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІГРОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.
33. *Аширова А. Е., Айтжанова А. Б., Алипбек А. З.* 214
ЗНАЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ.
34. *Байдюк Л. М., Міколуца Д. О.* 220
СПОСОБИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІКІ-ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.

35.	Буданов Н. П. ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ВОЕННЫХ ЮРИСТОВ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ.	224
36.	Гребінь С. М. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: АСПЕКТ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «ІНТЕГРАЦІЙНИЙ», «ІНТЕГРАТИВНИЙ», «ІНТЕГРОВАНІЙ», «ІНТЕГРУВАЛЬНИЙ», «ІНТЕГРУЮЧИЙ».	228
37.	Дворнік С. І., Опошнян С. І. НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО ПОДОЛАННЯ.	231
38.	Гліаді О. І., Жигора І. В. ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	236
39.	Каминская О. М. ПУТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ КОЛЛЕКТИВНОЕ МУЗИЦИРОВАНИЕ.	241
40.	Колеснікова Ю. С. КЕРІВНИЦТВО СТУДЕНТСЬКОЮ ПРАКТИКОЮ В ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ АКМЕОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА- НАСТАВНИКА.	246
41.	Котєнєва І. С., Котєнєва Ю. М. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ.	252
42.	Крижанівський В. О. ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.	262
43.	Криськів М. Й. ВИКОРИСТАННЯ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІМЕННИКА НА СИНТАКСИЧНІЙ ОСНОВІ.	265
44.	Мироненко О. В., Кириленко О. Д. КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ОДИН ІЗ БАЗОВИХ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	275
45.	Нінова Т. С., Шарабура В. В. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА ОСНОВІ УЧНІВСЬКИХ ЗАПИТІВ (INQUIRY BASED LEARNING).	282
46.	Олександренко С. О. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.	288

47.	<i>Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Маханьков Г. И., Феклистова И. С., Пакулина А. С.</i> ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ СКОРОСТНО-СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ С УЧЁТОМ РАЗНОГО УРОВНЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ДЗЮДОИСТОВ.	292
48.	<i>Повод А. І.</i> РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.	303
49.	<i>Полевікова О. Б., Захарченко В. І.</i> КАРТИ ПРОППА ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ.	307
50.	<i>Притуляк Л. М., Клебанівська А. О., Клебанівська В. Ю.</i> ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	312
51.	<i>Приходько Т. В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НУШ.	317
52.	<i>Рикачевський О. В.</i> МЕДИЧНА ЕТИКА ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ.	322
53.	<i>Ткаченко К. О., Півненко Д. Ю.</i> ТЕХНОЛОГІЯ МАЙНДМЕПІНГ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВИ І МОВЛЕННЯ УЧНІВ НУШ.	327
54.	<i>Ткачук Н. Г., Гришко Н. О.</i> ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВИ.	333
55.	<i>Швидун Л. Т., Сотнічук І. А.</i> ДО ПИТАНЬ МОНІТОРИНГУ В ОСВІТІ.	343
56.	<i>Шелепко Г. В., Арсенюк О. О.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.	348
57.	<i>Шелюк Ю. С., Хомчук А. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ РОСЛИН У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.	358
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
58.	<i>Кулдыбаева М. Б., Әліпбек А. З.</i> ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА.	367
59.	<i>Мырзазия А. А.</i> САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕВІАНТНОГО ПОВЕДЕННЯ ПОДРОСТКОВ – КАК НАПРАВЛЕНИЕ САМОРАЗВИТИЯ.	375

60. *Сергієнко Н. П., Шаталова О. В.* 384
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В
КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ПСИХОЛОГА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ З СДУТ.

JOURNALISM

61. *Драган-Іванець Н. В., Рогачук О. В.* 390
ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНИХ ЖУРНАЛІСТІВ ПРО СПІВПРАЦЮ ІЗ
ВСЕУКРАЇНСЬКИМИ ТЕЛЕКАНАЛАМИ.
62. *Скрипкіна В. О.* 400
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗМІ ЗІ
СПЕЦІАЛІСТАМИ ЗІ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ.

ART

63. *Москаленко-Висоцька О. М.* 404
ДУАЛІСТИЧНА СКЛАДОВА ПРОДЮСЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
КІНО/ТЕЛЕБІЗНЕСІ.

HISTORICAL SCIENCES

64. *Bilichenko L.* 412
STOCKADE PRISONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF
REFORMING THE PENITENTIAL SYSTEM OF THE RUSSIAN
EMPIRE (SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY.).
65. *Соколова Н. Д., Фіалко Н. А., Машеренкова Г. С.* 421
ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ. (ЗА СПОГАДАМИ СТУДЕНТІВ ТА
ВИКЛАДАЧІВ).

LITERATURE

66. *Георгієвська В. В.* 426
КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ КРІСТОФЕРА МАРЛО.

POLITICAL SCIENCES

67. *Головатий М. Ф., Азаїкі С. С.* 431
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

68. *Grygoryan N. R., Vit Ju. V., Dyomina N. E.* 445
THE PROSODIC PORTRAIT OF PERSUASION IN COURT SPEECH.
69. *Mikeshova G. P.* 451
MULTI-COMPONENT ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS IN THE
GENRES OF OFFICIAL DISCOURSE.

70.	<i>Sirotenko T. V.</i> THE PROBLEM OF LEXICAL MEANING OF A WORD AND ITS VARIABILITY.	455
71.	<i>Sobol L.</i> ENHANCING THE SYSTEM OF PUNCTUATION.	459
72.	<i>Алексєєнко О. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “КІБЕРСПОРТ”.	464
73.	<i>Бандрівська Н. М., Андрійчик О. Б.</i> ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ.	468
74.	<i>Биндас О. М., Шундель Т. О.</i> ВАРІАНТНІ ЗНАЧЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У МЕЖАХ ШКАЛИ ПЕРЕХІДНОСТІ.	477
75.	<i>Гавриш М. М., Кудінов В. А.</i> АВТОМОБІЛЬНА ЛЕКСИКА У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ).	484
76.	<i>Глазова С. М.</i> СЛЕНГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.	492
77.	<i>Кравченко Н. А., Харькова А. В.</i> ВОСПРИНИМАЕМЫЕ МЕЛОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОРСКИХ КОМАНД В АНГЛОЯЗЫЧНОМ СУДОХОДНОМ ДИСКУРСЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОМ КИНОДИСКУРСЕ.	497
78.	<i>Пономарьова І. І.</i> ВПЛИВ СУЧАСНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА НА СТВОРЕННЯ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.	503
79.	<i>Синєгуб С. В.</i> КАТЕГОРІАЛЬНА СЕМАНТИКА НІМЕЦЬКОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА.	507

ECONOMIC SCIENCES

80.	<i>Gogashvili Tinatin</i> DECISION-MAKING METHODS AS A TOOL FOR INCREASING MANAGEMENT EFFICIENCY.	512
81.	<i>Gurbanov. A. A., Sadigov Yunus Musa</i> ASPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATION IN AZERBAIJAN.	520
82.	<i>Karpa M., Ilmars Kankis, Uldis Pelnens</i> ADMINISTRATION OF THE INFORMATION POTENTIAL OF SMALL BUSINESS: BASIC PRINCIPLES AND FEATURES.	527
83.	<i>Алиев Дамад Ахмед оглы</i> ПРИМЕНЕНИЕ КОРРЕЛЯЦИОННОГО АНАЛИЗА ПРИ ОЦЕНКЕ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ.	534

84. *Головіна О. І., Яркіна В. Г., Кулик Д. О., Крамаренко І. С.* 539
 ЕКОЛОГІЧНІ ІНВЕСТИЦІЇ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
 МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
 УКРАЇНИ У СФЕРІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА «ЗЕЛЕНОЇ
 ЕКОНОМІКИ».
85. *Гусаковська Т. О., Рибалко-Рак Л. А., Омельчук О. В.* 545
 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ
 НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.
86. *Дмитрієва Ю. Л., Петленко Ю. В.* 550
 ПРОЗОРИСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ПО БЮДЖЕТНИМ
 ПРОГРАМАМ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ.
87. *Заїка О. О.* 554
 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В
 ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.
88. *Козловський С. В., Синьгуб П. С.* 560
 БІЗНЕС-СПІЛЬНОТИ В ЕКОНОМІЦІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА
 ПРИЗНАЧЕННЯ.
89. *Малащук Н. О.* 569
 ПРОЄКТ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ЦЕНТРУ
 АТ ОПЗ.
90. *Мар'єнко В. Ю.* 577
 ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК
 СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА.
91. *Наумова М. А., Ткачук А. В.* 587
 ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ.
92. *Огданський К. М., Якубін Д. О.* 589
 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ
 ПРАЦІ.
93. *Пікус Р. В., Дмитренко К. І.* 596
 РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-СТРАХУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД,
 УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА.
94. *Сімакова О. О., Немодрук О. П., Подгорний М. С.* 603
 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
 ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧУВАННЯ ПРИ
 ГОТЕЛІ.
95. *Слюсарь М.* 610
 МІСЦЕ І РОЛЬ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ В УМОВАХ РОЗВИТКУ
 ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.
96. *Сук П. Л.* 621
 ВИКОРИСТАННЯ КОМБІНОВАНИХ МЕТОДІВ ЗМЕНШЕННЯ
 ЗАЛИШКОВОЇ ВАРТОСТІ І ПРЯМОЛІНІЙНОГО ДЛЯ
 РОЗРАХУНКУ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ.
97. *Фомина М. В., Луценко Е. А.* 629
 ПОСТКОВИДНАЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ РЫНКА ТРУДА:
 ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.

98.	<i>Харченко К. І.</i> РОЗРОБКА ПРОЄКТУ СІМЕЙНОЇ АМБУЛАТОРІЇ ЦЕНТУ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО-САНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.	639
99.	<i>Череп О. Г., Назіна А. А.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.	645
LEGAL SCIENCES		
100.	<i>Bobrovnyk S. V.</i> THE ROLE OF A MAN IN THE ANTHROPOLOGY OF MODERN JURISPRUDENCE.	648
101.	<i>Ropotarenko N. V.</i> PLURALISM OF THEORIES OF THE ORIGIN OF THE STATE AND LAW.	654
102.	<i>Андрущакевич Ю.</i> ЦІНІСНИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ.	659
103.	<i>Біліченко В. В.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗУПИНЕННЯ ТА ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ СПІВРОБІТНИКАМИ ПОЛІЦІЇ. ЮРИДИЧНІ ТА ТАКТИЧНІ ПОМИЛКИ.	666
104.	<i>Леоненко А. А.</i> ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ.	673
105.	<i>Татаренко Г. В., Карпенко М. В.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ.	680

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 636.087.72

ECO-FRIENDLY BIOTECHNOLOGY FOR BIOGENIC NANOSELENIUM PRODUCTION AND ITS USE IN COMBINATION WITH PROBIOTICS IN POULTRY FEEDING: INNOVATIVE FEEDING CONCEPTS

Bityutskyy Volodymyr

Dr. s.-g. Sciences, Professor

Tsekhmistrenko Svitlana

Dr. s.-g. Sciences, Professor

Tsekhmistrenko Oksana

doctor of agricultural sciences Sciences, Associate Professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

Demchenko Alexander

Cand. s.-g. Sciences, Senior Researcher

Institute of Microbiology and Virology

them. D. K. Zabolotny National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Annotation. There is a general increase in demand for poultry meat on the market today. This is especially true in developing and densely populated countries. The sector is expected to expand significantly in the near future. Due to high productivity, short fattening period and efficient conversion of feed into broiler chickens, poultry meat can be produced relatively easily and quickly, even in suboptimal conditions. Effective and innovative feeding concepts can ensure high productivity as well as maintaining the health of the bird's gut.

One of the main reasons for the departure of young animals and poultry are diseases associated with disorders of the gastrointestinal tract, the causative agents of which are pathogenic microflora. However, the widespread use of chemotherapeutics of various origins, including the latest antibiotics, has led to the artificial formation of

reservoirs of opportunistic pathogens. In order to ensure the environmental safety of food in the European Union, the use of antibiotics in poultry and poultry products is prohibited. In veterinary practice, antibiotics have been widely used as growth stimulants, which were used in subtherapeutic doses throughout the breeding broiler. However, convincing data indicate that antibiotics have contributed to the development of resistance in pathogenic strains. The emergence of resistant strains on poultry farms is a matter of serious concern. Reports have shown not only harm to animal health, but also to humans due to trophic interactions.

Finding alternative sources of supplements that could be potential substitutes for antibiotics in broiler chickens is becoming a crucial issue for many researchers. Therefore, in order to find an acceptable and reliable alternative to antibiotics to ensure the safety of poultry products without compromising productivity, various studies are being conducted.

Key words: nanoparticles, “green” synthesis, selenium, oxidative stress, application of nanoparticles.

Introductions. At the present stage of development of the livestock and feed industry, alternatives to antibiotics are increasingly used: probiotics, prebiotics, synbiotics, phytobiotics, natural growth stimulants, immunostimulants, bacteriophages, antimicrobial peptides, specific enzyme preparations, acidifiers [1; 2; 5]. Recently, antibiotics have been the main weapon in the fight against bacterial infections [13; 14]. However, due to the widespread excessive and irrational use of antibiotics for humans and animals, bacteria are becoming increasingly resistant to them [11]. The WHO has recognized antibiotic resistance as one of the greatest threats to health, food security and development in the world. Antibiotic resistance occurs when bacteria change under the influence of drugs. Therefore, antibiotics stop working and infectious diseases cannot be treated. Antibiotic resistance threatens the effective prevention and treatment of any infections. The level of antibiotic use in animal husbandry and crop production is growing every year [3; 4; 8]. The main threat to health is not antibiotics in the meat, but the persistent bacteria which are in it.

Today, antibiotics are regularly used to raise pigs, poultry, laying hens, beef cattle and dairy cows, as well as fish [6; 10; 12]. Antibiotics are usually used in part to treat animals, but many are used to promote growth and prevent disease. According to the World Health Organization (WHO), more than half of all antibiotics produced in the world are used in animal husbandry not to treat but to stimulate growth. Therefore, excessive use of antibiotics in livestock is one of the reasons why basic drugs are often ineffective or ineffective in the treatment of human diseases. The result of such overuse is that a bacterium resistant to a particular antibiotic in one direction (eg, broiler chickens) may be resistant to antibiotics used in a completely different direction, such as human medicine. As an alternative to antibiotics, special attention should be paid to pro- and prebiotics, the action of which is adequate to the mechanisms of protection of the macroorganism from the pathogenic influence of the external environment, which have developed in the process of evolution [9].

Probiotics are living microorganisms, the intake of which in adequate quantities has a positive effect on human health. Prebiotics are selectively fermented ingredients that are formed by specific changes in the composition and / or activity of the gastrointestinal microbiota, and thus have a positive effect on animal and human health.

Bacteria from the genera *Lactobacillus* and *Bifidobacterium* are most often used as probiotics [9]. Probiotics in animals and humans perform various functions, including participation in immunological reactions: activate macrophages (cellular immunity), increase the production of immunoglobulins (humoral immunity), optimize the formation of cytokines, adapt to food antigens [2; 3; 7]. In the conditions of industrial poultry farming there are technological stress factors, which cause excessive stress, the development of oxidative stress, reduced productivity and resistance of birds. Therefore, there is a need for additional support of the antioxidant system in poultry. One of the important elements that play a significant role in the regulation of redox processes in the cell is the metalloid Selenium. Its inorganic forms have toxic effects and limited properties, so there is a need to develop new compositions, in particular in nanoform [5; 6; 13]. The introduction of "green

chemistry" and "nanotechnology" is one of the revolutionary developments in science that has influenced research on environmental safety and reducing the size of objects. Combining these two fields has paved the way for a new "green" and nanoscale science called "green nanotechnology". The advantage of nanostructures synthesized by the green approach is that specific bioobjects contain a wide variety of biomolecules that transform inorganic forms of selenium into nanoseleniums and cover the surface of synthesized nanoparticles, forming coating layers that further provide stability and biocompatibility the unique specificity of their action.

Among biogenic sources, fungi and bacteria predominate not only because of their ability to produce higher levels of the enzyme reductase, which can effectively reduce the cost of large-scale production [9]. Selenium nanoparticles synthesized by probiotic bacteria can be effectively used as an alternative to other forms of selenium as a feed additive for prebiotic action due to the synergistic action of Se and probiotics to reduce oxidative stress, increase resistance and productivity of birds [15]. So the aim of the current research was studying the use of prebiotics and selenium nanoparticles in poultry to correct productivity and bird's saving.

Materials and methods. The experimental part and approbation of research results were performed on strains of *L. plantarum* cultures provided from the collection of microorganisms of the D.K.Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the NASU, white rats, mice and quail breed Pharaoh. The research was conducted in the laboratories of the Research Institute of Ecology and Biotechnology of Bila Tserkva National Agrarian University (BNAU), the Department of Interferon and Immunomodulators of the Institute of Microbiology and Virology. D.K. Zabolotny National Academy of Sciences of Ukraine. Laboratory and technological studies have been used that combine the biotechnology of production and application of selenium nanoparticles from the class of metalloids.

Cultivation of lactobacilli was performed in vials (500 cm³) on a rotary shaker (220 rpm), at the optimum temperature (30°C). The period of cultivation on nutrient medium MSS Broth (Conda) was 2 days. Sodium selenite was additionally added to the medium in various concentrations from 1 to 30 ppm by Se. The number of viable

bacterial cells in 1 ml of suspension was determined by the method of limiting dilutions when sowing aliquots on nutrient media with 0.2% agar-agar. Cultures of *L. casei* II B-7280 were grown in liquid pH MPC Broth (Conda) low pH in the presence and absence of Na_2SeO_3 . Physicochemical analysis was used, the stability of the drug was assessed, acute and chronic toxicity in laboratory animals were studied. Characteristics of the nanopreparation were performed using transmission electron microscopy (TEM) and UV spectra were obtained. Acute toxicity parameters of sodium selenite with probiotic and bionanoselen were studied in white mice 2-3 months of age, weighing 19-22 g and white rats, aged 2-3 months, weighing 180-200 g. The studied feed additives were administered intragastrically, once. The research followed the general principles of bioethics, legislation and requirements under the provisions of the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals for Research and Scientific Purposes (Strasbourg, 1986), the General Ethical Principles for Animal Experiments (Ukraine, 2001).

In the case of studying the biological action of various forms of selenium at the age of 24 days were selected 240 quail breed Pharaoh and by the method of analogues formed 4 groups – control and three experimental 60 heads each. Experimental studies were conducted in the vivarium of Bila Tserkva National Agrarian University. The bird of the control group (1st group) received a complete feed. Probiotic (*L. plantarum*) (2nd group), sodium selenite (3rd group) and biogenic nanoselen (4th group) were added to the compound feed of the experimental groups of birds by multistage mixing. The dosages of probiotics and selenium preparations correspond to the established effective amounts according to previous scientific studies and amounted to 108 CFU / cm³ and 0.3 mg / kg of feed. Probiotic and biogenic nanoselen were synthesized together with scientists from the Department of Interferon and Immunomodulators of the Institute of Microbiology and Virology of D.K.Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the NASU.

Blood and tissue samples were taken from 5 birds from each group. Philiclit Diagnostics test kits (Ukraine) were used for biochemical research. The experiment studied the body weight of the bird, feed consumption, livestock safety, calculated

weight gain and feed consumption per 1 kg of gain. The results of the research were processed according to standard statistical methods in Microsoft Excel.

Results of the research and discussion. The most integral and informative indicator of the highly effective action of probiotic drugs is the growth rate of quail, which, first of all, determines the profitability of the industry and the competitiveness of products. Studies have shown that the drugs used in the diet of quail lead to a predominance of poultry experimental groups on the body weight of control analogues. The use of sodium selenite (group 2) showed the smallest increase in quail weight, and the use of bionanoselenium in combination with probiotics showed the largest increase, which significantly exceeded the control at the end of the experiment by 7.4%.

Increase in protein, albumin, tendency to decrease the activity of aminotransferases, decrease in the concentration of total bilirubin, indicates that the addition of various selenium compounds to the diet had a positive effect on metabolic processes and had no negative effect on liver cells, as evidenced by marker liver enzymes like AlAT and AlAT. The tendency to decrease the concentration of uric acid and creatinine in the experimental groups indicates the absence of adverse effects on renal function. To determine the effect of probiotic strains of microorganisms on the quantitative composition of lactobacilli in the intestines of birds from the obtained samples was isolated content and an empty fragment of the intestine. The largest number of lactobacilli was observed both in the washout from the large intestine and in the intestinal contents of quails of the 4th experimental group, where probiotic and nanoselen were fed. It has been shown that pro- and prebiotics have immunomodulatory activity in relation to the intensity of phagocytic function of macrophages obtained from experimental quails. The best indicators of immune status in quails of the 4th experimental group. Analysis of the content of lipid peroxidation index (TBA-active products) revealed a decrease in its content in quails of experimental groups relative to the control group. According to the results of biochemical studies of broiler blood, it was noted that the indicators of antioxidant protection were higher in the blood of quails of the 4th group with the introduction of

a complex of probiotics and biogenic nanoselenium. Preservation of the broiler population during the experiment ranged from 96.0 to 99.0%. The data obtained by us are the basis for the use of a complex of probiotics in order to increase productivity in the production of broiler meat.

Conclusions. A study was conducted to determine the effectiveness of new probiotic drugs. The "green" synthesis of selenium nanoparticles has been carried out, which has a wide prospect of application in agriculture. production. The use of quail probiotics and nanoselenium leads to the activation of metabolic parameters, increases the profitability of production.

Thus, investing in high-quality feed solutions that include alternatives to antibiotics is the only and highly effective way to ensure human health, animal welfare, productivity and consumer demand.

REFERENCES

1. Bityutskyy V.S., Oleshko O.A., Tsekhmistrenko S.I., Melnichenko O.M., Tsekhmistrenko O.S., Melnichenko Yu.O., Heiko L.M., Oleshko M.O., Kharchyshyn V.M., Fedorchenko M.M., Vered P.I., Shulko O.P. (2021). The Influence of Various Forms of Selenium on Redox Processes, Gene Expression of Selenoproteins, Antioxidant Status in Biological Objects. *Oxidants and Antioxidants in Medical Science*, 10(8). Pp. 05-13.
2. Bityutskyy V.S., Tsekhmistrenko S.I., Tsekhmistrenko O.S., Oleshko O.A., Heiko L.M. (2020). Influence of selenium on redox processes, selenoprotein metabolism and antioxidant status of aquaculture facilities. *Taurida Scientific Herald*, 114 (4, 2020), 231-240, DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2020.114.28>
3. Bityutskyy, V., Tsekhmistrenko, S., Tsekhmistrenko, O., Melnychenko, O., & Kharchyshyn, V. (2019). Effects of different dietary selenium sources including probiotics mixture on growth performance, feed utilization and serum biochemical profile of quails. In *Modern Development Paths of Agricultural Production* (pp. 623-632). Springer, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918->

4. Tsekhmistrenko O.S., Bityutsky V.S., Tsekhmistrenko S.I., Kharchishin V.M., Melnichenko O.M., Rozputnyy O.I., Malina V.V., Prysiashniuk N.M., Melnichenko Y.O., Vered P.I., Shulko O.P., Onyshchenko L.S. (2020). Nanotechnologies and environment: A review of pros and cons. *Ukrainian Journal of Ecology*, 10(3), 162-172, doi: 10.15421/2020_149

5. Tsekhmistrenko S.I., Bityutsky V.S., Tsekhmistrenko O.S., Kharchishin V.M., Tymoshok N.O., Demchenko A.A., Spivak M.Ya., Kushnir I.M., Rozputnyy O.I., Polishchuk V.M., Ponomarenko N.V., Rol N.V., Prysiashniuk N.M., Pertsovyi I.V., Tokarchuk T.S. (2021). Ecological and toxicological characteristics of selenium nanocompounds. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11(3), 199-204, doi: 10.15421/2021_163

6. Tsekhmistrenko S.I., Bityutsky V.S., Tsekhmistrenko O.S., Melnichenko O.M., Kharchyshyn V.M., Tymoshok N.O., Ponomarenko N.V., Polishchuk S.A., Rol N.V., Fedorchenko M.M., Melnichenko Yu.O., Merzlova H.V., Shulko O.P., Demchenko A.A. (2020). Effects of selenium compounds and toxicant action on oxidative biomarkers in quails. *Ukrainian Journal of Ecology*, 10(2), 232-239, doi: 10.15421/2020_89

7. Tsekhmistrenko, O. S., Bityutsky, V. S., Tsekhmistrenko, S. I., Kharchyshyn, V. M., Tymoshok, N. O., & Spivak, M. Y. (2020). Efficiency of application of inorganic and nanopreparations of selenium and probiotics for growing young quails. *Theoretical and Applied Veterinary Medicine*, 8(3), 206-212. doi: 10.32819/2020.83030

8. Tsekhmistrenko, O. S., Bityutsky, V., Tsekhmistrenko, S., Melnichenko, O. M., Tymoshok, N. O., & Spivak, M. Y. (2019). Use of nanoparticles of metals and non-metals in poultry farming. *Animal Husbandry Products Production and Processing*, 2, 113-130.

9. Tsekhmistrenko, S. I., Bityutsky, V. S., Tsekhmistrenko, O. S., Horalskyi, L. P., Tymoshok, N. O., & Spivak, M. Y. (2020). Bacterial synthesis of nanoparticles: A green approach. *Biosystems Diversity*, 28(1), 9-17.

10. Tsekhmistrenko, S., Bityutsky, V., Tsekhmistrenko, O., Merzlo, S., Tymoshok, N., Melnichenko, A., Polishchuk, S., Demchenko, A., & Yakymenko, I. (2021). Bionanotechnologies: Synthesis Of Metals'nanoparticles With Using Plants And Their Applications In The Food Industry: A Review. *Journal of microbiology, biotechnology and food sciences*, 10(6), e1513-e1513. <https://doi.org/10.15414/jmbfs.1513>
11. Tsekhmistrenko, S.I., Bityutsky, V.S., Tsekhmistrenko, O.S., Polishchuk, V.M., Polishchuk, S.A., Ponomarenko, N.V., Melnychenko, Y.O., & Spivak, M.Y. Enzyme-like activity of nanomaterials. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*. – 2018. 9(3). – P. 469–476. DOI <https://doi.org/10.15421/021870>
12. Tsekhmistrenko, O.S., Bityutsky, V.S., Tsekhmistrenko, S.I., Kharchyshyn, V.M., Tymoshok, N.O., Demchenko, O.A., & Spivak, M.Y. (2021). Визначення токсичності наносполук Селену. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*, (7), 157-162.
13. Tymoshok, N. O., Kharchuk, M. S., Kaplunenko, V. G., Bityutsky V. S., Tsekhmistrenko, S. I., Tsekhmistrenko, O. S., Spivak, M. Y., & Melnichenko O.M. (2019). Evaluation of effects of selenium nanoparticles on *Bacillus subtilis* . *Regulatory Mechanisms in Biosystems*, 10(4), 544-552. <https://doi.org/10.15421/021980>
14. Цехмістренко О.С. Біологічні методи синтезу наночастинок селену, їх характери тики та властивості. *Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва*. Зб. наук. праць, 2020, 2(158), 6–20.
15. Цехмістренко О.С. Використання наночастинок металів та неметалів у птахівництві / Цехмістренко О.С., Бітюцький В.С., Цехмістренко С.І., Мельниченко О.М., Тимошок Н.О., Співак М.Я. – *Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва*, № 2,2019. – Біла Церква, 2019. – С.113–130.

СТВОРЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ТА ІНТРОДУКЦІЯ БУЗКУ ЗВИЧАЙНОГО НА ПРИЛУЦЬКІЙ ДОСЛІДНІЙ СТАНЦІЇ ІС НААН

Оленіч Олександр Анатолійович
Заєць Віталій Вікторович
наукові співробітники
Прилуцька дослідна станція ІС НААН
Україна

Анотація: Створено колекційний розсадник бузку звичайного з 35 сортів вітчизняної та зарубіжної селекції для інтродукційного вивчення в умовах північної частини Лівобережного Лісостепу України, з метою виявлення найперспективніших зразків для озеленення даного регіону. Проведено вивчення фенологічних фаз розвитку, строків та тривалість цвітіння, зимостійкості і посухостійкості, дано комплексну оцінку декоративних та господарсько-цінних ознак 20 колекційних сортів бузку звичайного різного географічного походження. Всі сорти за роки досліджень (2016-2020рр) зарекомендували себе як зимостійкі і посухостійкі, пошкодження шкідниками та хворобами не спостерігалось. Отримані результати дозволяють успішно використовувати дані сорти бузку в ландшафтному дизайні даного регіону.

Ключові слова: інтродукція, сорт, бузок звичайний, квітування, декоративність, колекція.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває проблема оздоровлення середовища, тому дослідження у сфері збереження та дизайну навколишнього середовища є невід'ємною складовою. Штучні зелені насадження відіграють важливу роль у формуванні сучасного ландшафтного покриву. Вони є не тільки цінними науковими об'єктами збереження і відтворення генофонду інтродукованих видів дендрофлори але і відіграють естетичну роль особливо в озелененні населених пунктів. Зелені насадження

дають нам естетичну насолоду, свіже повітря, тінь. Крім того вони сприяють поліпшенню мікроклімату і санітарно-гігієнічних умов в населених пунктах: знижують швидкість вітру, затримують пил і аерозолі, сприяють зменшенню концентрації диму і шкідливих газів в повітрі. Тому стоїть потреба в підборі асортименту деревних та чагарникових рослин, які повинні володіти високими декоративними якостями, відзначатися довговічністю, стійкістю до пошкоджень абіотичних і біотичних факторів, а також справляти оздоровлюючу дію на навколишнє середовище. Серед великого різноманіття декоративних рослин, які використовуються в сучасному ландшафтному будівництві, особливе місце займає бузок звичайний. Ця культура заслуговує уваги завдяки своїм чудовим декоративним якостям, сортовому різноманіттю, непримхливостю, екологічною пластичністю. Бузок (*Syringa vulgaris*) — це не тільки чудова рослина, подарована природою, прекрасна й запашна. Батьківщиною вважаються схили гір Балканського півострова. Там цей чагарник нерідко досягає 7 м у висоту. Рід має 28 видів, поширених в Південній Європі і в Східній Азії. Нині світова колекція налічує більше 1300 сортів. Бузок звичайний має матове, серцеподібне листя, розташоване супротивно. Цвіте ця рослина білими або рожевими квіточками, зібраними в невеликі, густі, пірамідальні кільчасті суцвіття. Квітки дуже запашні. Зацвітає рослина в травні. Плоди дозрівають в жовтні. Бузок звичайний має високу морозостійкість і посухостійкість.

В Україні найбільша колекція бузків знаходиться в Національному ботанічному саду ім. Н.Н. Гришка НАН України, яка складає 21 вид, близько 90 сортів та більше ніж 90 декоративних гібридів селекції НБС [1], а сучасна колекція бузку дендропарку "Олександрія" нараховує 17 видів і 45 сортів [2].

На території північної частини Лівобережного Лісостепу України бузок в масовому озелененні використовується мало. Зазвичай використовують його як узліскові кущі в міських парках та скверах з поодиноким сортовим асортиментом. Таке використання сортового бузку вітчизняної та зарубіжної селекції в зеленому будівництві пов'язане з недостатнім вивченням біологічних

особливостей, комплексної оцінки декоративних ознак при дії несприятливих абіотичних і біотичних факторів навколишнього середовища, вікових змін, а також відсутністю посадкового матеріалу перспективних сортів. Строки і тривалість цвітіння є важливими характеристиками їх декоративності [3]. Важливу роль у зв'язку з цим набуває інтродукція та дослідження сортів даної культури для розширення їх асортименту і використання в садово-парковому будівництві. На базі Прилуцької дослідної станції ІС НААН розпочаті наукові дослідження з інтродукції і сортовивчення цієї культури, що дозволить виділити перспективні сорти та дати науково-обґрунтовані рекомендації по їх вирощуванню, з подальшим впровадженням їх в озеленення даного регіону. Науковою новизною досліджень є те, що вперше створена та вивчена колекція бузку звичайного (*Syringa vulgaris*) в умовах північної частини Лівобережного Лісостепу України.

Мета досліджень. Метою науково-дослідної роботи є створення колекції бузку звичайного та виділення інтродукованих сортів, із високим рівнем декоративності з метою впровадження у зелене будівництво даного регіону. Для досягнення мети ставили завдання – провести комплексну оцінку декоративних та господарсько-цінних ознак 20 сортів.

Матеріали і методи досліджень. Матеріалом для інтродукційних досліджень були 20 колекційних сортів бузку звичайного. Дослідження проводилось на базі Прилуцької дослідної станції ІС НААН по загально прийнятним методиках Білова, Атрощенко і ПСП [4.5. 6].

Результати досліджень. На території північної частини Лівобережного Лісостепу України бузок мало поширений в озелененні парків та скверів міст і селищ, а більш розповсюджений у приватному секторі, де рослини вирощують в основному біля подвір'я. Як правило, вони представлені простими формами та ростуть при мінімальному догляді або взагалі без нього, але при цьому рясно квітують та розвиваються. Це говорить про те, що дана культура має здатність адаптуватися до місцевих ґрунтово-кліматичних умов і потребує лише сортового різноманіття.

Основним напрямком наукової діяльності є створення колекції, інтродукція та акліматизація сортів з метою збільшення біологічного різноманіття та відбору перспективних сортів для озеленення та фітодизайну в даній зоні.

Для виконання цього завдання в 2016 році розпочато створення колекції бузку звичайного на Прилуцькій дослідній станції. Поповнення колекції в перший рік проходило в два етапи: навесні (15 сортів) та восени (5 сортів), з подальшим поповненням колекції новими сортами. Рослини отримували з приватних колекцій щепленими на сіянці бузку. При формуванні колекції приділяли увагу декоративним показникам сортів бузку звичайного у різноплановості кольорової гами та махровості квіток. Так, в колекції представлено сорти від білого до темно-рожевого, темно-червоного, лілово-пурпурового темно-фіолетового, жовтуватого забарвлення та від простих до махрових. Листова поверхня від зеленого, темно-зеленого до зеленого з жовтими плями й такими ж смугами. Сортівий асортимент складається з вітчизняної та зарубіжної селекції (табл.1).

Таблиця 1

Колекція бузку звичайного

№	Рік інтродукції	Назва сорту	Автори сорту	Декоративні показники квіток	
				колір	форма
1	2	3	4	5	6
1	2016	Індія	Л. Колесніков,1955	інтенсивно-ліловий з червоним відтінком	немахрова
2	2016	Мадам Антуан Бюхнер	Lemoine,1909	темно-пурпурово-коричневий	махрова
3	2016	Тарас Бульба	Рубцов, Жоголева, Ляпунова, 1956	темно-ліловий з синюватим відтінком	махрова
4	2016	Красуня Москви	Л. Колесніков,1955	ніжно-рожеувато-білий з перламутровим відтінком	махрова
5	2016	Президент Греві	Lemoine.1886	лілово-бузковий	напівмахрова
6	2016	Леся Українка	В. Горб, 1996	сніжно-білий	махрова
7	2016	Вогні Донбасу	Рубцов, Жоголева, Ляпунова, 1956	червонувато-ліловий	махрова
8	2016	Мауріс де Вільморін	1900 року	блакитно-бузковий	махрова
9	2016	Людвіг Шпет	Spath. 1883	темно-фіолетово-червоний	немахрова
10	2016	Примроуз	G. maarse.1949	зеленувато-жовтий	немахрова
11	2016	Пам'ять про	Н.Вехова, 1952	блідо-фіолетово-	махрова

		Вавілова		рожевий	
12	2016	Мішель Бюхнер	Lemoine.1885	лілово-фіолетовий	махрова
13	2016	Сенсація	D. E. Maarse.1938	пурпурово-червоний зі сріблясто-білою каймою по всьому периметру пелюстки	немахрова
14	2016	Олімпіада Колеснікова	Л. Колесніков	фіолетово-пурпуровий	махрова
15	2016	Еміль Лемуан	Lemoine.1889	червонувато-ліловий	махрова
16	2016	Пам'ять про Колеснікова	Л. Колесніков,1974	білий	махрова
17	2016	Катерина Хавемейер	Lemoine.1889	кобальто-бузковий з рожевим відтінком	махрова
18	2016	Мрія	Л. Колесніков,1941	лілово-фіолетовий	немахрова
19	2016	Шарль Жолі	Lemoine.1896	фіолетовий з пурпурно-червоним відтінком	махрова
20	2016	Леон Гамбетта	Lemoine.1907	червонувато-бузковий з голубим відтінком	махрова
21	2017	Ліла Вандер	Bunnik.2005	ліловий з білим краєм	немахрова
22	2017	Крамара 1		рожево-ліловий	махрова
23	2017	Богдан Хмельницький	Рубцов, Жоголева, Ляпунова, 1954	рожевий	махрова
24	2018	Президент Лубе	Lemoine.1901	ясно-пурпурово-ліловий	махрова
25	2018	Ремююр	Lemoine.1904	пурпурово-темно-ліловий з синім відтінком	немахрова
26	2018	Сувенір Аліси Хардінг	Lemoine.1932	білий	махрова
27	2018	Павлінка	Смольский, Бибикова. 1964	лілово-пурпуровий	махрова
28	2018	Поліна Осипенко	Колесников. 1941	білий, знизу з ніжно лілово-рожевим нальотом	махрова
29	2019	Крамара ВС		лілово-пурпуровий	махрова
30	2019	Карл Х	Audibert, pre 1830	лілово-пурпуровий	немахрова
31	2019	Мадам Лемуан	Lemoine.1890	білий	махрова
32	2019	Мадам Каземір П'єре	Lemoine.1894	кремувато-білий	махрова
33	2021	Аукубаефолія	Chenault, 1919	лілово-голубий	проста
34	2021	Полтава	Рубцов, Жоголева, 1956	темно-рожевий з ліловим відтінком	немахрова
35	2021	Фантазія	Clarke,1950	рожево-ліловий до біло-рожевого	махрова

В даний час колекція бузку звичайного нараховує 35 сортів.

Особлива роль в оцінюванні перспективності використання в зеленому будівництві сортового бузку відводиться сезонному розвитку рослин від якого в значній мірі залежить їх стійкість до несприятливих кліматичних умов даного регіону. Початок і закінчення вегетації, проходження фенологічних фаз бузку залежить від діапазону кліматичних факторів в конкретні роки спостережень (температурного режиму, вологості повітря і ґрунту) від біологічних

особливостей самих рослин [1.8].Протягом 2017-2020 років були проведені фенологічні спостереження 20 сортів бузку звичайного колекції та зроблено їх оцінку згідно методиці [5]. Особливу увагу приділяли фенофазам початку та кінця квітіння, як одних із головних чинників декоративності рослини. За результатами досліджень сорти поділили на три групи за строками цвітіння: ранні, середні і пізні (табл.2).

Таблиця 2

Строки квітіння сортів бузку звичайного

Ранні		Середні		Пізні	
початок цвітіння	кінець цвітіння	початок цвітіння	кінець цвітіння	початок цвітіння	кінець цвітіння
початок другої декади травня	середина третьої декади травня	середина другої декади травня	третья декада травня	кінець другої декади травня	початок першої декади червня
Леон Гамбетта, Олімпіада Колеснікова, Вогні Донбасу.		Індія, Красуня Москви, Еміль Лемуан, Мрія, Катрін Хавемеєр, Президент Греві, Мауріс де Вільморін, Прімуоз, Пам'ять про Вавілова, Мішель Бюхнер, Пам'ять про Колеснікова		Леся Українка, Мадам Антуан Бюх, Тарас Бульба, Сенсація, Людвіг Шпет, Шарль Жолі	

Тривалість квітіння становила від 14 до 17 днів в залежності від сорту, найбільш довготривале квітіння в умовах ПДС ІС НААН показали сорти Мрія, Президент Греві, Вогні Донбасу, Мішель Бюхнер, Сенсація і Еміль Лемуан. Встановлено, що загальний період декоративності сортів бузку звичайного під час цвітіння становить в середньому 25-30 днів, починаючи з другої декади травня до кінця травня - початку червня в залежності від погодних умов. Крім того, згідно даних, отриманих в результаті більш ранніх антекологічних досліджень [9] встановлено, що строки і тривалість квітіння бузку залежать від температури і вологості повітря: чим вищі ці кліматичні параметри тим швидше проходить період квітіння. Зимостійкість сортів бузку вивчали починаючи з другого вегетаційного періоду методом обліку ступеня підмерзання рослин. Встановлено, що в даних сортах підмерзання було відсутнє або дуже слабе, яке характеризувалося незначним відставанням в рості у порівнянні з нормально розвинутими рослинами того ж сорту. В окремі

роки досліджень спостерігалось підмерзання та всихання кінців однорічних приростів у поодиноких випадках – дрібних гілок. Сама рослина була добре залистяна з нормально розвиненими листками. Підсумовуючи дані можна зробити висновок, що сортовий асортимент має добру зимостійкість. Дослідження посухостійкості протягом п'яти років показали, що в самі жаркі літні періоди, при настанні посух, сорти бузку зберігали тургор листків, що характеризувало їхню здатність регулювати водний баланс, випаровуючи невелику кількість вологи в екстремальних умовах. Таким чином, інтродуковані сорти, що вивчалися, в умовах північної частини Лівобережного Лісостепу України володіють добрим ростом і розвитком, пишним і тривалим квітуванням, досить стійкі до зимових низьких температур і посухостійкі в літні жаркі періоди. Це свідчить про те, що сорти бузку звичайного пройшли процес інтродукції і адаптацію, їх можна використовувати для озеленення даної зони. Проведено вивчення фертильності сортів бузку звичайного. Встановлено, що із сортів з махровими квітами плодоносять три сорти Мадам Антуан Бюхнер, Вогні Донбасу і Мішель Бюхнер. Насіння зав'язується небагато, його кількість залежить також від погодних умов. В решти махрових сортів насіння не утворюється. Серед сортів із простим цвітінням рясно плодоносять Індія, Людвіг Шпет і Прімроуз, а Мрія і Сенсація мають невелику здатність до утворення насіння. Схожість насіння не вивчали.

Висновки. На Прилуцькій дослідній станції ІС НААН створено колекцію бузку звичайного, яка налічує 35 сортів вітчизняної та зарубіжної селекції. Вивчення господарсько-біологічних особливостей 20 сортів бузку звичайного показало, що всі зразки відзначаються високою екологічною стабільністю та пластичністю, мають високодекоративні показники. Проведені фенологічні спостереження показали, що строки і тривалість цвітіння у сортів бузку залежать від особливостей сорту, та погодних умов. Провідну роль відіграє середня температура і вологість повітря в період цвітіння рослин. Різні строки цвітіння сортів дозволяють значно продовжити строки квітування культури. Всі сорти, що вивчалися на дослідній станції, за роки спостережень

зарекомендували себе як зимостійкі та посухостійкі, пошкодження шкідниками і хворобами не спостерігалось. Завдяки красивому цвітінню різні сорти з різними строками квітування рекомендуються для використання в ландшафтному дизайні на присадибних ділянках, парках та скверах як в одиночних посадках, так і з створенням сортових груп з так званим конвєсом цвітіння рослин на території північної частини Лівобережного Лісостепу України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горб В.К Анотований каталог// Бузки – К.: 2009. – С.36.
2. https://m.botsad.msu.ru/res/DictionaryAttachment/431/DOC_FILENAME/Doiko%20N.M.pdf
3. Рубцов Л.И. Виды и сорта сирени, культивируемые в СССР/Л.И.Рубцов, Н.А. Михайлов, В.Г. Жоголева.-Киев: Наукова думка, 1980.-128с.
4. Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений - 1956,1990.
5. Былов В.Н. Основы сравнительной сортооценки декоративных растений / В.Н.Былов // Интродукция и селекция цветочно-декоративных растений. – М.: Наука,1978. – С. 7-32.
6. «Методика проведення експертизи сортів рослин групи декоративних, ефіроолійних, лікарських, лісових на придатність до поширення в Україні (ПСП), 2014.
7. Горб, В.К. (а) Сирени на Украине / В.К. Горб. – Киев : Наукова думка, 1989. – 160 с.
8. Горб, В.К. (б) Сирени в декоративном садоводстве / В.К. Горб // Цветоводство. – 1985. – № 2. – С. 12-13.
9. Полякова Н.В., Путенихин В.П., Вафин Р.В. Сирени в Башкирском Предуралье: интродукция и биологические особенности. Уфа: Гилем, 2010. 170 с.

УДК: 635.654:632.4(251.1:477.63)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХИСТУ НУТУ ВІД АСКОХІТОЗУ В УМОВАХ ПІВНІЧНОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Черних Світлана Анатоліївна,

к.с.-н-г, доцент

Лемішко Світлана Миколаївна,

к.с.-г.н, старший викладач

Підгородецький Андрій Віталійович

здобувач вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальність 201 «Агрономія»

Дніпровський державний аграрно - економічний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: Наведені елементи обмеження аскохитозу на сортах нуту Захевіт та Достаток. Висвітлена продуктивність сортів нуту в залежності від ґрунтово-кліматичних умов 2020 - 2021 року. З'ясовано, що найбільшу продуктивність забезпечував варіант поєднання препарату Фунабен Т 480 FS, ТН (3,0 л/т) сумісно з регулятором росту (Акадіан (Acadian), РК) з нормою витрати 1,0 л/т.

Ключові слова: нут, вирощування, аскохитоз, елементи захисту, препарати з фунгіцидною та ростостимулюючою дією, врожайність, прибутковість.

В сучасному (дієтичному і профілактичному) харчуванні людини (не тільки у вегетаріанців) нут, цінна бобова культура, набирає щорічної популярності, стає одним продуктом, поліпшує здоров'я природи і людини [1, с. 166].

Його використання підсилюється значним хімічним складом і харчовою цінністю (вмістом білків, жирів, вуглеводів, і цінних мікро- і мікроелементів, харчових волокон та вітамінів) [2, с. 146].

Природні параметри (ґрунтові і кліматичні умови, технології

вирощування і захисту, ботанічні особливості сортів) впливають на продуктивність посівів [3, с. 72; 4, с. 12]. В дослідях попередник нуту – пшениця (озима). Обробка ґрунту під нут включала: луцення стерні, оранку, культивуацію (2 рази), передпосівне боронування та коткування. Дослідження проводились з дотриманням методик [5, с. 172; 6, с. 84], протруєння зерна фунгіцидами окремо та з приєднанням регулятора росту Акадіан (Acadian), РК.

Обліки проводили в фазах: сходи, 3-го листка, досягання. За досягання вважали фазу за наявності її в 10 % рослин (початок) та 75% (масову). Площа ділянки (50 м²), досліди виконували в 3-кратній повторюваності.

Облік проявів аскохітозу на досліджуваних сортах на контролі виявив в фазу стиглості 20,05 і 17,45 %. Препарат Фунабен Т 480 FS (за об'єднання тираму та карбендазиму) у нуту (на сортах Захевіт та Достаток) викликає пригнічення спор аскохітозу і призводить до зростання польової схожості (на 16,4 та 18,9 % і 25,7 та 22,8 %).

Визначено, що на сорті Захевіт обробіток Фунабен Т 480 FS, ТН (3,0 л/т) + регулятор росту (Акадіан (Acadian), РК) (1,0 л/т) формують врожай нуту 2,28 т/га (приріст 0,7т/га), а Сферіко, ТН(1,2 л/т) + Акадіан, РК (1,0 л/т) – 2,22 т/га, Максим Адванс 195 FS, ТН (1,0 л/т)+ (Акадіан (Acadian), РК) (1,0 л/т) –2,09 т/га.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Холодова О. Ю. Характеристика поживних властивостей нуту та сучасний стан його використання у харчовій промисловості. Товарознавство та інновації.2011.Вип. 3.С.165-170.
2. Столяров О. В., Федотов В. А., Демченко Н. И. Нут (*Cicer arietinum* L.). Воронеж, 2004. 256 с.
3. Германцева Н. И., Селезнева Т. В. Новые сорта нута и технология их возделывания. Зернобобовые и крупяные культуры.2014. № 2 (10). С. 70-74.
4. Лихочвор В. В., Пушак В. І. Урожайність нуту залежно від інтенсифікацій технологій. Наукові горизонти: наук. журн. ЖНАЕУ. 2018. № 2

(65). С. 11-17.

5. Методика випробування і застосування пестицидів/С. О. Трибель та ін.; за ред. С. О. Трибеля. Київ : Світ, 2001. 448 с.

6. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). М: Колос, 1985. 351 с.

VETERINARY SCIENCES

ХАЗЯЙСЬКІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНІ СОБАКИ М. МИКОЛАЄВА ТА МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Крамаренко Сергій Сергійович,

д-р біол. наук, професор

Пакліна Марина Вікторівна,

здобувач І-го курсу вищої освіти

Чоботар Кирило Володимирович

здобувач І-го курсу вищої освіти

Миколаївський національний аграрний університет

м. Миколаїв, Україна

Вступ. З кожним роком в Україні все більш актуальною проблема безпритульних тварин. Особливо з огляду на те, що показник собачої кусючості в Україні – 224 потерпілих на 100 тис. осіб – найвищий у Європі [1]. *Безпритульні собаки* – субпопуляція собак, що живуть у містах або селищах без постійної уваги людей, проте біля людей. Безпритульні собаки завдають значну шкоду, нападаючи на представників дикої фауни, несуть загрозу для здоров'я людей, травмуючи їх, а також розповсюджуючи заразні хвороби. Таким чином, проблема великої кількості безпритульних тварин має місце та не вирішена на сьогоднішній день, що призводить до хвороб та загибелі самих тварин. Разом з тим, велика кількість безпритульних собак погіршує санітарно-епідеміологічний та епізоотичний стан країни, сприяє розповсюдженню сказу та інших хвороб, створює інші проблеми для мешканців різних міст.

Мета роботи. Таким чином, головною метою даної роботи був аналіз кількісних та якісних характеристик собак м. Миколаєва та Миколаївської області.

Матеріали та методи. Для отримання якісних та кількісних

характеристик у відношенні власницьких собак (та котів), а також питань, що стосуються відносної чисельності та ступеня негативного впливу безпритульних собак м. Миколаєва та Миколаївської області, нами було розроблено опитувальник, що містив 30 питань із різними варіантами відповіді. Крім того, в опитувальник було включено певні питання щодо специфікації самих респондентів – місце їх проживання (резиденти та мешканці селищ Миколаївської області), стать, вік та ін.

Всього нами було отримано дані від 82 респондентів, що включали здобувачів вищої освіти I-III курсів факультету ТВПШТСБ Миколаївського національного аграрного університету. Всі результати анкет було занесене в табличний редактор MS Excel, в якому було проведено первинна обробка отриманих результатів.

Всі розрахунки було проведено з використанням ПЕОМ (табличний редактор MS Excel 2003) на підставі загальноприйнятих методик [2].

Результати та обговорення. Із 82 респондентів 45 відповіли, що мають собаку (чи декілька собак) у родині (тобто, 54,9%). Кількість собак, що утримується в одній родині, варіювала в більшості випадків від 1 до 3, однак двоє респондентів, відмітили, що мають 6 та 7 собак, відповідно. Загальна кількість тварин склала 91 особину, тобто, в середньому, в одній середньостатистичній родині м. Миколаєва та Миколаївської області мешкає 1,11 собака.

З них 52 особини склали дорослі кобелі, 29 – дорослі суки та 10 – цуценята. Таким чином, у статевому розподілі відмічено вірогідне переважання тварин чоловічої статі ($\chi^2 = 6,53$; $df = 1$; $p = 0,010$).

Серед нерезидентів м.Миколаєва наявність собаки/собак в родині відмічалось вірогідно частіше, ніж для мешканців міста ($\chi^2 = 5,13$; $df = 1$; $p = 0,024$): 60,0% серед нерезидентів м.Миколаєва, та 40,0% серед резидентів.

При цьому, відмічено вірогідні відмінності й у відношенні кількості собак, що утримується в родині респондентів. Для міських родин (що мали

собаку/собак) відмічено $1,44 \pm 0,12$ особин/родину, тоді як для родин нерезидентів цей показник був вірогідно вище і складав $2,41 \pm 0,29$ особин/родину (непараметричний критерій Мана-Уїтні: $Z = -2,92$; $p = 0,004$). Якщо розглядати всі родини, то для міських родин цей показник складав $0,60 \pm 0,12$ особин/родину, а для родин нерезидентів - $1,67 \pm 0,27$ особин/родину, що також було вірогідно вище (непараметричний критерій Мана-Уїтні: $Z = -3,42$; $p = 0,001$). З іншого боку, відмічається вірогідна тенденція ($\chi^2 = 4,04$; $df = 1$; $p = 0,045$), що в родинях м. Миколаєва частіше утримуються породисті собаки, тоді як родини нерезидентів, навпаки, частіше утримували безпородних тварин.

Це пов'язано із спрямованістю тварин: для резидентів м. Миколаєва тварина в родині має, насамперед, естетичне значення (т. зв., «друг родини»), тоді як серед родин нерезидентів, що мешкають, передусім, у приватному секторі, тварини утримуються з утилітарної мети (насамперед, у якості охоронника помешкання).

Характерно, що родини, що мають собак, також частіше мають й котів. Зв'язок між наявністю собак та котів в родинях респондентів виявився вірогідним ($\chi^2 = 7,65$; $df = 1$; $p = 0,006$).

В цілому, серед 82 респондентів 20,7% родин не мали ніяких домашніх тварин, 24,5% мали лише kota/котів, 8,5% мали собаку/собак й, нарешті, 46,3% мали і собак, і котів.

Нами було встановлено, що серед 81 собаки, що утримувалися в родинях респондентів, лише 5 особин було кастрованими (тобто, лише 6,2%), тоді як із 86 котів кастрованими були 17 особин (тобто, 19,8%) (табл. 1). Таким чином, можна вважати, що серед собак, що утримуються в родинях мешканців м. Миколаєва та Миколаївської області кастрованими є лише 1/16 частка, тоді як 1/5 котів (кішок) є кастрованими ($\chi^2 = 5,33$; $df = 1$; $p = 0,021$).

Таблиця 1

Кількість кастрованих собак та котів в родинях респондентів

Стать	Собаки		Коти	
	всього	з них кастровані	всього	з них кастрованих
Чоловіча	52	3 (5,8%)	44	10 (22,7%)
Жіноча	29	2 (6,9%)	42	7 (16,7%)
Разом	81	5 (6,2%)	86	17 (19,8%)

Характерно, що частка кастрованих собак була однаковою серед породистих та безпородних тварин ($\chi^2 = 0,00$; $df = 1$; $p = 1,000$), та вірогідно не відрізнялася серед родин нерезидентів та мешканців м. Миколаєва ($\chi^2 = 1,97$; $df = 1$; $p = 0,160$). А ось у відношенні котів ситуація була протилежна – відмічено вірогідні відмінності серед часткою кастрованих тварин серед нерезидентів та мешканців м. Миколаєва ($\chi^2 = 7,08$; $df = 1$; $p = 0,008$).

Цікаво, що 16 (тобто, 35,6%) респондентів (із 45, що утримують собаку/собак в родині) відмічали агресію своєї тварини/тварин, спрямовану на інших осіб (тобто, не члені родини). При цьому, прояв агресивної поведінки тварин не було пов'язано ані з породною належністю ($\chi^2 = 0,10$; $df = 1$; $p = 0,754$), ані с кастрацією тварин ($\chi^2 = 0,10$; $df = 1$; $p = 0,754$), ані з їх мешканням в родинях резидентів чи нерезидентів ($\chi^2 = 0,01$; $df = 1$; $p = 0,949$).

На питання «Чи відомі Вам випадки агресивної поведінки безпритульних собак?», 70 (тобто, 89,7%) респондентів відповіли позитивно й ще 8 (тобто, 10,3%) – негативно.

Відповідно, 70 (тобто, 86,4%) респондентів відмітили доцільність регулювання (насамперед, зменшення) чисельності безпритульних собак в місті. При цьому, майже всі респонденти, яким були відомі випадки агресивної поведінки безпритульних собак, обрали й доцільність регуляції їх чисельності на вулицях міста ($\chi^2 = 10,93$; $df = 1$; $p < 0,001$).

Характерно, що серед нерезидентів та мешканців м.Миколаєва частка респондентів, що вважали за доцільне регуляцію (насамперед, зменшення) чисельності безпритульних собак на вулицях міста, була практично однаковою ($\chi^2 = 1,26$; $df = 1$; $p = 0,262$). З іншого боку, дівчата більш активно підтримували

доцільність такої регуляції (91,3%), ніж хлопці (70,8%) і ця різниця є вірогідною ($\chi^2 = 4,21$; $df = 1$; $p = 0,040$). Таким чином, дівчата більше побоюються прояву агресивної поведінки з боку безпритульних собак.

Встановлено, що не було вірогідного зв'язку між наявністю/відсутністю собаки/собак в родині респондентів та обранням ними позитивної відповіді щодо випадків агресивної поведінки безпритульних собак ($\chi^2 = 0,33$; $df = 1$; $p=0,566$) та щодо доцільності регуляції чисельності безпритульних собак на вулицях міста ($\chi^2 = 1,45$; $df = 1$; $p = 0,229$).

При визначенні аспектів існування безпритульних собак на вулицях міста, що мають негативний вплив на людину, респонденти в першу чергу вказували на можливість зараження людини сказом та іншим хворобами ($8,0 \pm 0,3$ балів), а також на можливість травмування людини при нападі ($8,0 \pm 0,3$ балів). На другому місці – забруднення безпритульними собаками газонів, дитячих майданчиків, парків та ін. своїми фекаліями ($6,5 \pm 0,3$ балів). Нарешті, в меншому ступені респонденти побоюються через гавкання безпритульними собаками ночами ($4,6 \pm 0,3$ балів) та перешкоджання руху транспорту вулицями міста ($4,3 \pm 0,3$ балів).

Респонденти, в родинях яких немає собаки, більш високу роль відводять небезпеці травмування людини при нападі безпритульних собак, ніж респонденти, які мають собаку/собак в родині (непараметричний критерій Мана-Уїтні: $Z = 2,20$; $p = 0,033$). Це, можливо, пов'язано із додатковими знаннями факторів, що можуть спровокувати агресивну поведінку безпритульних собак, у хазяїв домашніх тварин.

На більш високу небезпеку можливості травмування безпритульними собаками також відводили респонденти, що мешкають в м.Миколаєві у порівнянні із нерезидентами (непараметричний критерій Мана-Уїтні: $Z = 2,06$; $p= 0,045$).

Найчастіше зграї безпритульних собак в місті респонденти зустрічали у дворах багатоповерхівок біля баків із сміттям (62,2%) та біля магазинів чи ринків (57,3%). На другому місці серед улюблених місць собак – вулиці міста

(45,1%) та його парки та сквери (32,9%), тобто, місця, де мешканці міста проводять більшу частину свого часу та мають високу ймовірність зустріти зграю безпритульних собак. Значно рідше ці зграї респонденти зустрічали на території лікарень, шкіл та інших міських закладів (15,9%), на будівельних майданчиках (12,2%) та на кладовище чи стихійних звалищах (11,0%).

Серед респондентів 83,0% обрали у якості способу зменшення чисельності безпритульних собак найбільш гуманний спосіб – їх відлов, перетримування в притулку для стерилізації із подальшим випуском на вулиці міста. При цьому, 12 респондентів з 82 (тобто, 14,6%), навпаки, у якості дієвого способу рішення проблеми із безпритульними собаками на вулицях міста обрали їх відлов із подальшою евтаназією (усиплянням). Цей вибір не був пов'язаний ані із наявністю/відсутністю собаки/собак в родині респондентів, ані із характером мешкання (резиденти/нерезиденти м.Миколаєва), ані з статтю респондентів. Але нами були відмічені відмінності у віковому розподілі респондентів, які обирали гуманні способи регуляції чисельності або евтаназію для зменшення чисельності безпритульних собак в місті. Так, ті респонденти, які у якості дієвого способу рішення проблеми із безпритульними собаками на вулицях міста обрали їх відлов із подальшою евтаназією (усиплянням) були у середньому більш старшого віку, ніж респонденти, що обирали гуманні способи (непараметричний критерій Мана-Уїтні: $Z = -1,99$; $p = 0,047$).

Висновки. 1. В цілому, в одній середньостатистичній родині м.Миколаєва та області мешкає 1,11 собака та 1,34 коти. Серед нерезидентів м.Миколаєва наявність собаки/собак в родині відмічалось вірогідно частіше, ніж для мешканців міста ($p = 0,024$).

2. Встановлено, що серед 81 собаки, що утримувалися в родинях респондентів, лише 5 особин було кастрованими (6,2%), тоді як із 86 котів кастрованими були 17 особин (19,8%).

3. 89,7% респондентів відмічали випадки агресивної поведінки безпритульних собак та 86,4% відмітили доцільність регулювання (насамперед, зменшення) чисельності безпритульних собак в місті. Дівчата більше

побоюються прояву агресивної поведінки з боку безпритульних собак та більш активно підтримували доцільність регуляції їх чисельності (91,3%), ніж хлопці (70,8%) і ця різниця є вірогідною ($p = 0,040$).

4. Респонденти, в родинях яких немає собаки, більш високу роль відводять небезпеці травмування людини при нападі безпритульних собак, ніж респонденти, які мають собаку/собак в родині ($p = 0,033$), що, можливо, пов'язано із більшою інформованістю хазяїв домашніх тварин щодо факторів, що можуть спровокувати агресивну поведінку безпритульних собак.

5. 12 респондентів з 82 (14,6%) у якості дієвого способу рішення проблеми із безпритульними собаками на вулицях міста обрали їх відлов із подальшою евтаназією (усиплянням). Ці респонденти були у середньому більш старшого віку, ніж респонденти, що обирали гуманні способи ($p = 0,047$).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Савчина Ю. Люди і собаки. *Віче*. 2011. 11. С. 46-49.
2. Крамаренко С. С., Луговий С. І., Лихач А. В., Крамаренко О. С. *Аналіз біометричних даних у розведенні та селекції тварин* : навчальний посібник. Миколаїв : МНАУ, 2019. 211 с.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 582. 282 (477. 83:292. 452)

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ НІШІ

Климишин Олександр Семенович

д.б.н., с.н.с., професор

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Львівська обл., Україна

Анотація: проаналізовано історію формування поняття "екологічна ніша". Наведено вклад у розвиток концепції екологічної ніші Е. Геккеля, Д. Гріннела, Ч. Елтона, Г. Гаузе, Дж. Хатчінсона, Дж. Вандермеєра, Р. Мак-Артура, Р. Уїттекера, В. Гранта, Ю. Одума, М. Бігона, І. Ханські та інших дослідників. Розглянуто проблему виділення екологічних ніш у тварин, рослин та грибів. Наводиться сучасне розуміння поняття "екологічна ніша".

Ключові слова: екологічна ніша, принцип Гаузе, фундаментальна, реалізована, просторова, трофічна та багатовимірні ніші.

Поняття "екологічна ніша" з'явилося в екології порівняно недавно (в першій чверті ХХ ст.). Воно стосується всіх сфер екології, проте різні вчені вкладали в нього різний зміст. Зазвичай під екологічною нішею організму розуміють його місце в угрупованні (біоценозі), що включає не лише його положення в просторі і відношення до абіотичних факторів середовища, але і його функціональну роль в угрупованні (передусім трофічний статус). Екологічна ніша характеризує ступінь біологічної спеціалізації певного виду. Це поняття значно об'ємніше і змістовніше за поняття "оселище" (місцепроживання), що визначається як просторово обмежена сукупність умов абіотичного і біотичного середовища, яке забезпечує весь цикл розвитку

особини або групи особин одного виду.

За образним висловлюванням американського еколога Ю. Одума [1], оселище організму – це його "*адреса*", а "екологічна ніша" – його "*професія*". М. Бігон [2] відзначав, що "... екологічна ніша не є чимось таким, що можна побачити очима. Екологічна ніша – абстрактне поняття ...". Сьогодні під терміном "ніша" загалом розуміють: функціональні взаємозв'язки видів із живими (об'єкти харчування, вороги) і неживими (температура, властивості ґрунту) компонентами середовища життя. До складу ніші, на думку відомого фінського еколога І. Ханскі [3], входить також оселище. Тобто ніша, за визначенням Й.В. Царика [4], – це багатовимірний простір факторів, які необхідні для функціонування популяції, виду.

До уявлення про екологічну нішу підходив вже Е. Геккель, який вказував на першочергове значення необхідних умов існування, що є далеко не завжди, внаслідок чого жоден вид не може існувати повсюдно. Навпаки, для кожного окремого виду в природі є лише певна кількість місць існування. Однак спеціального терміну для комплексу умов, що характеризує такі "певні місця", на противагу іншим, які не підходять для певного виду, Е. Геккель не запровадив.

Вважається, що основними авторами концепції екологічної ніші є четверо вчених. Широке використання терміну "ніша" в екологічній літературі почалося після публікації американського зоолога-натураліста Д. Гріннела у 1917 р. під час опису птахів Каліфорнії [5, 6]. Він розумів її як мікрооселище, розташування видової популяції у просторі (найдрібнішу одиницю її розподілу), тобто застосовував аутекологічний підхід для обґрунтування поняття "екологічна ніша", проте чіткої залежності між нішею і оселищем Дж. Гріннелл не сформулював. Згодом, у 1933 р., його співвітчизник Ч. Елтон дав нове визначення цього поняття: екологічна ніша становить не лише певні умови середовища, але й спосіб життя і спосіб добування їжі. Дж. Гріннелл також стверджував, що не може бути двох видів, які тривалий час займали би абсолютно ідентичну екологічну нішу.

Г.Ф. Гаузе використав це уявлення як основу принципу, який нині має його ім'я. Вираз "принцип Гаузе" з'явився в 40-х роках минулого століття, після того як він експериментами над найпростішими (1931-35 рр.) показав, як відбувається конкурентне витіснення одного виду іншим, як, змінюючи умови досліду, можна змінити наслідок конкуренції і які умови співіснування видів.

Принцип конкурентного виключення Гаузе, або принцип витіснення, для близьких за екологією видів можна сформулювати таким чином: ніякі два види на одній і тій же території в один і той самий час не можуть займати тривалий час одну й ту ж екологічну нішу [7]. У разі жорсткої обмеженості можливостей просторово-часового розділення один з видів виробляє нову екологічну нішу або зникає. Послаблення міжвидової конкуренції веде до розширення екологічної ніші виду. Вихід із конкуренції за певний ресурс досягається шляхом розходження вимог до середовища (завдяки просторовому (іноді функціональному) або часовому роз'єднанню видів в екосистемі), зміною способу життя, що власне і є розмежуванням екологічних ніш видів. Якщо два види співіснують, то між ними має бути якась екологічна відмінність, а це означає, що кожен із них займає свою особливу нішу. Навіть близькі види ніколи не співпадають за всіма показниками екологічного спектра. У цьому випадку ці види набувають властивості співіснувати в одному біоценозі.

Сучасний підхід до проблеми розподілу екологічної ніші декількома видами припускає, що в деяких випадках різні види можуть використовувати однакові ніші, а в інших таке суміщення призводить одного із видів до елімінації. Також один і той самий вид може займати різні екологічні ніші в географічно різних місцезростаюваннях.

Англійський еколог Ч. Елтон у 1927 р. [8] запропонував функціональне трактування поняття екологічна ніша, призначення якого він вбачав в описі статусу виду в угрупованні, визначенні того, що він "робить", його "професії". Згідно з концепцією Ч. Елтона, екологічна ніша – це місце певного виду в біотичному середовищі, ступінь біологічної спеціалізації певного організму, зокрема його розміщення у трофічних ланцюгах, або функціональний статус

організму в угрупованні. У сучасній системній екології поняття функціональної ніші ототожнюється з поняттям функції популяції певного виду як підсистеми в межах цілісної екологічної системи [9].

Новий підхід у розвитку теорії екологічної ніші почався у 1958 р., коли Дж. Хатчінсон [10] сформулював поняття екологічної ніші, як усієї суми зв'язків організмів певного виду з абіотичними умовами середовища і з іншими видами живих організмів. Місце виду в природі, що описується, як правило, значною кількістю чинників, представляє собою багатовимірний, так званий, "гіпероб'єм" виду всередині біоценозу. Модель "гіпероб'єму" представлена як n-мірний куб, на осях якого відкладені екологічні фактори. Кожна вісь простору, або вектор (вологість, температура, рН тощо), визначається вимогою виду до різних екологічних факторів для забезпечення свого сталого існування. А по кожному фактору у виду є певний діапазон, в якому він може існувати (екологічна валентність) [11].

За Дж. Хатчінсоном [12], екологічна ніша може бути *фундаментальною* (*потенціальною*), яку може зайняти популяція за відсутності обмеження конкуренцією з іншими видами, і *реалізованою*, або, як правило, частиною фундаментальної ніші, в межах якої вид трапляється в природі за наявності біотичних обмежень (конкуренції, хижацтва). Таким чином, реалізована ніша завжди входить до складу фундаментальної або дорівнює ній. Фундаментальна ніша певним чином характеризує екологічний оптимум, а реалізована ніша – синекологічний оптимум популяції. Фундаментальну нішу іноді називають преконкурентною, або потенціальною (virtual) нішею, а реалізовану – постконкурентною, або фактичною нішею.

Ці аспекти екологічної ніші зручно позначати як просторову нішу, трофічну нішу і багатовимірну нішу (або нішу як *гіпероб'єм*) [1, 13]. Розрахунок багатовимірної ніші вимагає великої кількості даних, які в природних умовах, враховуючи їх взаємозалежність, отримати важко. Тому в екології використовують часткові ніші стосовно якогось певного фактору.

Дж. Вандермеєр [14] значно розширив поняття реалізованої ніші

Дж. Хатчінсона, запропонувавши замість "реалізованої ніші" термін "приватна ніша". Так, якщо в межах певного оселища наявні декілька подібних взаємодіючих видів, то їхні реалізовані ніші будуть різними. Це спостереження отримало назву *принципу Вандермеєра*. У цьому випадку слід вести мову не про одну реалізовану нішу, а про низку приватних ніш, кількість їх залежить від числа потенційних конкурентів.

Р. Мак-Артур, учень Дж. Хатчінсона, обґрунтував *принцип "щільної упаковки" екологічних ніш*, згідно з яким види, об'єднані в угруповання (екосистему), прагнуть використати усі можливості для існування, що надаються середовищем і біотичним оточенням, максимізувати біопродуктивність у конкретному біотопі [15]. Внаслідок процесу "упаковки" екологічних ніш може збільшуватися їхній гіперпростір.

Істотний внесок у розробку теорії екологічної ніші зробив Р. Уїттекер [5], котрий обґрунтував *принцип диференціації екологічних ніш*. Він визначає екологічну нішу як спеціалізацію популяції виду в угрупованні, маючи на увазі при цьому, що угруповання вже зв'язано з конкретним біотопом, тобто з певним набором фізичних і хімічних параметрів. Р. Уїттекер дослідив процес диференціації екологічних ніш, еволюційні аспекти напрямів їх формування і спеціалізації видів до різних частин градієнту ресурсу, спрямованого на зменшення конкуренції між ними. Угруповання, за Р. Уїттекером, – "це система взаємодіючих, диференційованих за екологічними нішами, частково конкуруючих один з одним видів. Види, які входять до складу одного й того ж угруповання, еволюціонували в напрямку диференціації їхніх екологічних ніш". Диференціація ніш проявляється у видовому різноманітті.

Розподіл екологічних ніш видами, які спільно проживають, з частковим перекриттям цих ніш є одним з механізмів стійкості природних екосистем. Екологічна ніша ніколи не може бути порожньою. Якщо будь-який вид суттєво знижує свою чисельність або випадає з трофічного ланцюга внаслідок вимирання, то його нішу займають інші види. Чим більше видів входить до складу ценозу, тим нижчою є чисельність кожного з них і тим сильніше

виявлена їх екологічна спеціалізація. В цих випадках мова йде про щільнішу "упаковку" екологічних ніш. Ця теза відображає *правило обов'язкового заповнення екологічної ніші* [8], а саме правило є наслідком закону константності В. І. Вернадського [16]. За цим законом кількість живої речовини природи (для певного геологічного періоду) є константою і якщо буде відбуватися процес збіднення видового різноманіття, то високо розвинуті види і екосистеми частіше за все будуть замінюватися еволюційними об'єктами нижчого рівня, що може супроводжуватися рудералізацією видового складу екосистем.

Отже, екологічна ніша визначається сукупністю факторів середовища, потрібних організму (популяції) для існування з урахуванням обмежень, що накладаються на використання цього середовища міжвидовою конкуренцією і, за В. Грантом [17], ще й міжвидовим добором. Для характеристики екологічної ніші зазвичай використовують два важливих показники: *ширину ніші* і *ступінь перекриття* з сусідніми нішами. У різних видів або популяцій одного виду екологічні ніші можуть бути різної ширини – розмахом крайніх значень параметрів середовища, що обмежують можливість існування організму, і перекриватися в різному ступені. Екологічні ніші видів мінливі у просторі і в часі. Вони можуть бути різко розмежованими в процесі індивідуального розвитку організмів залежно від стадії онтогенезу. Кожний вид не лише відчуває на собі дію екологічних факторів, але й сам висуває до них свої вимоги. Таким чином, екологічну нішу можна розглядати як той аспект середовища, до якого певний вид має вузьку спеціалізацію.

Основні положення концепції екологічної ніші розвивалися переважно зоологами, однак і в ботаніці, а особливо у фітоценології, визнається, що кожен вид рослин займає в ценозі особливу, лише йому властиву екологічну нішу. Це підтверджує і поведінка інвазійних рослин у нових умовах місцевиростань. Так, в літературних джерелах зазначається, що переселення видів рослин не супроводжується змінами їх ніш. Висновок швейцарських дослідників, отриманий на підставі вивчення 50 видів адвентивних рослин, вказує на те, що

переважаюча більшість видів-оселенців не демонструє якого-небудь розширення своєї екологічної ніші (частіше навпаки – в новому місці ніша виявляється більш вузькою, «недовикористаною») [18]. Зміщення кліматичних ніш серед наземних інвазійних рослин трапляється рідко [19].

У рослин також має місце перекриття екологічних ніш. Воно підсилюється в окремі періоди при обмеженні ресурсів середовища, але оскільки види використовують ресурси індивідуально, вибірково і з різною інтенсивністю, то конкуренція в сталих фітоценозах послаблюється. Можливість спільного виростання багатьох видів визначається їх екологічною і біологічною своєрідністю, а також просторовою і часовою гетерогенністю екотопу. Види із спільними нішами можуть легше пристосовуватись до мінливих умов середовища існування, тому небезпека їх вимирання є відносно невисокою. Гетерогенність середовища, крім іншого, зумовлюється різницею у впливі на екотоп окремих видів рослин, оскільки кожний вид (кожна видова популяція) має свою специфічність стосовно середовищеутворення. Крім того, жодний вид не здатен повністю використовувати наявні ресурси середовища [20].

Принцип конкурентного виключення Г.Ф. Гаузе трактується фітоценологами таким чином: в усталених фітоценозах існує стільки екологічних ніш, скільки видів рослин входить до їхнього складу. При цьому підкреслюється, що чіткого розмежування екологічних ніш видів у наземних фітоценозах немає і не може бути, на відміну від тварин, де екологічні ніші окремих видів часто чітко розмежовані. На багатство екологічних ніш впливають, по-перше, умови середовища, що надаються біотопом – чим різноманітніший і мозаїчніший біотоп, тим більше видів можуть розмежувати в ньому свої екологічні ніші. І, по-друге, різноманіття самих видів, які є ресурсом і які створюють середовище для інших, у тому числі є субстратом для мікотобіоти.

Множинність екологічних ніш рослин зумовлена їх різним використанням середовища, розміщенням органів в повітрі і ґрунті, ритмами

сезонного розвитку, тривалістю вегетаційного періоду, строками цвітіння і особливостями плодоношення, взаємозв'язками з елементами абіотичного середовища і усіма компонентами біоценозу.

У грибів проблема екологічних ніш є найменш розробленою [21, 22, 23]. Пояснюється це малою вивченістю видового складу грибів на рослинах, особливостями розвитку біотрофів і сапротрофів, переважанням у фітопатології практичних аспектів, складністю методичних та методологічних підходів. У науковій літературі відомо лише декілька досліджень з цього питання [24, 25, 26].

Таким чином, на сьогодні під терміном "екологічна ніша" розуміють функціональні взаємозв'язки видів із живими і неживими компонентами середовища, які необхідні для їхньої життєдіяльності. За класичним підходом екологічну нішу зазвичай позначають як просторову нішу, трофічну нішу та багатовимірну нішу (або нішу як гіпероб'єм). У дослідженнях екологічних ніш переважає поєднання класичного та сучасного підходів [27].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Одум Ю. Экология. Москва : Мир, 1986. Т. 2. 376 с.
2. Begon M., Mortimer M. Population Ecology. A Unified Study of Animals and Plants, 2nd edn. Blackwell, Oxford, 1989. 220 p.
3. Хански И. Ускользящий мир: экологические последствия утраты местообитаний. – Москва : Товарищество научных изданий КМК, 2010. 342 с.
4. Царик Й. В. Рецензія на книгу "Иллка Хански. Ускользящий мир: экологические последствия утраты местообитаний. Москва : Товарищество научных изданий КМК, 2010. 342 с." *Біологічні Студії*. 2014. Т. 8. № 2. С. 217-220.
5. Уиттекер Р. Сообщества и экосистемы. Москва : Прогресс, 1980. 328 с.
6. Grinnell J. The niche-relationships of the California thrasher. "Auk". 1917. Vol. 34. Pp. 427-433.
7. Розенберг Г. С., Мозговой Д. П., Гелашвили Д. Б. Экология. Элементы

теоретических конструкций современной экологии (учебное пособие). Самара : Самарский научный центр РАН. 1999. 369 с.

8. Elton Ch. *Animal Ecology*. New York : MacVillan Company. 1927. 260 p.

9. Федоров В. Д., Гильманов Т. Г. *Экология*. Москва : Изд-во МГУ. 1980. 464 с.

10. Hutchinson G. E. Concluding remarks. *Cold Spring Harbor Symposia on Quantitative Biology*. 1957. Vol. 22 (2). Pp. 415-427. Reprinted in 1991: *Classics in Theoretical Biology*. *Bull. of Math. Biol.* 53: 193-213.

11. Джиллер П. *Структура сообществ и экологическая ниша*. – Москва : Мир, 1988. 184 с.

12. Hutchinson G. E. The niche: An abstractly inhabited hyper-volume. *The Ecological Theater and the Evolutionary Play*. New Haven : Yale University Press. 1965. Pp. 26-78.

13. Одум Ю. *Основы экологии*. Москва : Мир. 1975. 740 с.

14. Vandermeer J. H. *Elementary Mathematical Ecology*. New York : Wiley-Interscience. 1981. 294 p.

15. MacArthur R. H. The theory of the niche. *Population Biology and Evolution*. Syracuse, New York : Syracuse University Press. 1968. Pp. 159-176.

16. Вернадский В. И. *Избранные сочинения*. Москва : АН СССР. 1960. Т. 5. 422 с.

17. Грант В. *Эволюция организмов*. Москва : Мир. 1980. 408 с.

18. Pocheville A. The Ecological Niche: History and Recent Controversies. *Handbook of Evolutionary Thinking in the Sciences*. Dordrecht : Springer. 2015. Pp. 547-586.

19. Petitpierre B., Kueffer C., Broennimann O., Randin C., Daehler C., Guisan A. Climatic niche shifts are rare among terrestrial plant invaders. *Science*. 2012. V. 335. Pp. 1344-1348.

20. Работнов Т. А. *Фитоценология*. Москва : Изд-во Моск. ун-та. 1983. 296 с.

21. Бублик Я. Ю., Климишин О. С. *Екологічні ніші ксилосапротрофних*

аскомікотів гірських лісових екосистем. *Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України*. Львів. 2016. Вип. 32. С. 49-60.

22. Исиков В. П., Конопля Н. И. Дендромикология. Луганск : Альма-Матер. 2004. 347 с.

23. Бублик Я. Ю., Климишин О. С. Класифікація екологічних ніш ксилотрофних грибів. Матеріали ХІХ Міжнародної наук.-практ. конф. «Екологія. Людина. Суспільство» (12–13 травня 2016 р., м. Київ). Київ : НТУУ «КПІ». 2016. С.16-17.

24. Mueller G. M., Bills G. F., Foster M. S. Biodiversity of fungi. Inventory and Monitoring Methods. ELSEVIER Academic Press. 2004. 762 p.

25. Бублик Я. Ю., Климишин О. С. Екологічні ніші ксилосапротрофних аскомікотів (Ascomycota) мертвого букового субстрату. *Щорічник Інституту екології Карпат НАН України «Наукові основи збереження біотичної різноманітності»*. 2016. Т. 7 (14). № 1. С. 11-26.

26. Бублик Я. Ю. Екологічні ніші ксилотрофних аскомікотів лісових екосистем Сколівських Бескидів : автореф. дис. ... к-та біол. наук : 03.00.16. Львів, 2017. 22 с.

27. Cadotte M. W. Ecological niches: Linking classical and contemporary approaches. *Biodiversity and Conservation*. 2004. 13. Pp. 1791-1793.

УДК:630.1:632:712.253(477.87)

**НАЙПОШИРЕНІШІ ХВОРОБИ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР»**

**Ярема Юрій Миколайович
Нірода Тетяна Михалівна
Нанинець Марія Василівна
Субота Ганна Миколаївна**

Національний природний парк «Синевир», Україна

Анотація. В статті подано географічне розташування лісових масивів за головними лісоутворюючими видами порід на висоті від 440 до 1719 м.н.р.м. Звернуто увагу на причини, що викликають хвороби рослин, їх динаміко-патологічний стан, появи паразитуючих організмів під впливом фітопатогенна або несприятливих умов середовища, морфологічна характеристика збудників хвороб.

Ключові слова. Хвороби лісових деревних, кущових видів порід на території НПП «Синевир».

Національний природний парк Синевир розташований в районі середньовікових хребтів та груп Приводороздільних Горган Українських Карпат загальною площею 43081,8 га., а вкрита лісом площа становить 31746,1 га. або 73,7% від загальної площі. Лісові маси Парку розподілені за площами головних лісоутворюючих порід на листяні – букові (*Fagus* L) – 13139,1 га. південна і південно-східна, південно-західна та шпилькові – ялинові (*Picea* A. Dietr.) – 18245,0га. північна, північно-східна, північно-західна частини його території, а також чагарникове криволісся субальпійського поясу: сосни гірської (*Pinus mugo* Turra), вільхи зеленої (душекії) (*Alnus viridis* (Chaix) DC), ялівцю сибірського (*Juniperus sibirica* Burgsd.) – 362, 0 га. [2,с.1-10]

Встановлення причин, що викликають хвороби. Хвороба – це складний динаміко-патологічний стан рослин, викликаний паразитуючими організмами

або несприятливими природними чинниками з характерними порушеннями фізіологічних і біохімічних функцій, морфологічних і анатомічних ознак, які в залежності від особливості рослин можуть призвести до різкого пониження продуктивності чи до загибелі видів рослин.

Поділяють хвороби на інфекційні й неінфекційні хвороби лісових порід:

Неінфекційні - хвороби які викликаються несприятливими умовами середовища з різким коливанням і порушенням режиму вологості, температури повітря й ґрунту, недоліком освітленості й ґрунтового харчування, впливом отруйних речовин, невідповідністю лісорослинних умов і способу ведення господарства вимогам рослин.

Інфекційні, або паразитарні - хвороби зумовлені грибами (мікози), бактеріями (бактеріози), вірусами (вірози), мікоплазмами, квітковими паразитами (омелами ременеквітниками), нематодами. Найпоширенішими є грибні хвороби рослин, а саме вони приносять найбільшої шкоди лісовому господарству. На вражених ділянках деревостанів розвиваються осередки інфекцій та їх всихання. Ці хвороби мають гострі і хронічні форми, за яких усихання лісових порід відбувається за короткий період, протягом декількох днів або найближчого року після враження, чи з багаторічним періодом захворювань. [1,с.17-28]

Хвороби лісових культур і молодників, хвороби листків і шпильок.

Захворювання листків і шпильок в сіянців одно-, дворічного віку викликають найчастіше їхню загибель. У старшому віці рослини переносять ці захворювання досить легко і їхнє часткове всихання або загибель може статися лише за умови повторення підряд два або три рази. Сильний розвиток хвороби і її тривалість, як правило, збігається з несприятливими умовами для розвитку рослин.

Борошниста роса - збудник *Microsphaera alphitoides* Griff et Maubl, хворобою вражаються різні листяні породи, а майже всі види порід які зростають на території НПП "Синевир". Повторюване декілька років підряд ураження борошнистою россою послаблює молоді деревця, затримує їх ріст,

сповільнює змикання створюваних насаджень. Більшою небезпекою є сильне зараження хворобою листків, що з'являються після масового об'їдання перших пагонів комахами або ушкоджених пізніми весняними заморозками.

Борошниста роса листків ясеня - збудник грибкове захворювання *Phyllactinia suffulta* Sacc. У клітини епідермісу проникають не тільки гаусторії, що характерно для більшості борошнисто росяних грибів, але і гіфи, які досягають більш глибоких тканин листка. На нижній частині листка формується малопомітний наліт грибниці. Восени на них утворюються плодові тіла - клейстотеції, що мають прозорі безбарвні обернено-булавовидні придатки.

Борошниста роса листків клена збудник *Uncinula aceris* Sacc. - на уражених листках в літку з'являються білі нальоти грибниці, які до початку осені іноді покривають весь листок. Влітку гриб поширюється за допомогою конідій. Восени утворюють бурі кулясті або приплюснuto-кулясті клейстотеції. Придатки численні, на кінцях вилокподібні розгалужені з спіралью загнутими кінцями.

Борошниста роса листків яблуні збудник *Podosphaera leucotricha* Salm. - міцелій розвивається на листках, пагонах, квітках, створюючи білий наліт конідиеносців і конідій. Уражене листя і квіти буріють, скручуються, передчасно опадають. Клейстотеції темно-коричневі, кулясті з дихотомічно розгалуженими придатками. Заходи боротьби. Для зниження шкоди заподіяваної борошнистою росою, варто заборонити випасання худоби в листяних молодняках і своєчасно проводити і в терміни необхідні заходи догляду за ними тобто рубки догляду.

Плямистість листків.

Збудників цієї хвороби дуже багато. Характеризується вона тим, що на поверхні листків з верхньої або нижньої сторони, з'являються плями різного розміру, форми й забарвлення. Усі грибкові за походженням плямистості мають одну загальну особливість - у місці ураження завжди помітні ущільнення, що виступають над поверхнею листка у вигляді кульок, подушечок - грибкові

плодові тіла.[1,с.81-83]

Пожовтіння й опадання шпильок (шютте) ялини, ялиці (*Abies* Mill.), модрина (*Larix* Mill.), сосни (*Pinus* L.) збудник *Lophodermium macrosporum* Hart., *Lophodermium nervisequum* (DC.) Rehm., *Meria laricis* Vuill., *Phacidium infestans* Karst. – цьому захворюванню піддаються молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі насадження сосни. Пожовтіння шпильок, що починається з утворення коричневих цяток, облямованих жовтіючими ділянками шпильки, пізніше буріє і з'являються чорні поперечні лінії й чорні крапки (пікніки), а потім з'являються чорні блискучі подушечки (апотеції). Дорослим деревам шютте завдає незначної шкоди у зв'язку з тим, що шпилька вражається в основному на нижніх пагонах і хвороба дуже різко поширюється по всьому дереву. Значної шкоди хвороба може заподіяти молоднякам, у віці жердняку при щорічному повторенні епіфітотії.

Пожовтіння й опадання шпильок ялини (іржа шпильок) збудник *Chrysomyxa abietis* (Wallr.) Unger - на уражених шпильках утворюються невеликі жовті подушечки. Найнебезпечнішим є гриб, що має повний цикл розвитку, а саме, ецидіальну, уредо- і телейтостадію й вражає шпильки на всьому дереві, а не на окремих пагонах. Ецидіальна стадія розвитку на шпильці ялини має вигляд циліндричних пухирців, заповнених ецидіоспорами, зараження відбувається на весні базидіоспорами. При ураженні шпильок вона швидко всихає і опадає, у результаті чого дерево відмирає.[1,с.77]

Прикоренева (комлева) та коренева гниль лісових порід.

В залежності від характеру збудників, ступеню розвитку гнилі, типу гниття характеризуються:

а) по кольору зафарбованості деревини: на білу, буру і яскраву гниль; біла гниль світліша здорової деревини; бура - темніша здорової деревини; яскрава - коли на фоні бурого кольору (червонуватого) появляються білі крапки;

б) по типу (характеру і структурі) гниття визначають корозійну і деструктивну гниль. Корозійна гниль відрізняється утворенням пустот ямок;

деструктивна гниль - рівномірне розрушення деревини з утворенням великої кількості тріщин;

в) по розповсюдженню вздовж стовбура розрізняють на кореневу, прикореневу і стовбурну гниль. На стовбурах дерев виділяють ранові гнилі - це ті які формуються в області рани, обломаних віток і вершин при пошкодженні віток в кроні;

г) по розміщенню гнилі на поперечному розрізі виділяють: ядрову і заболонну гниль.[2,с.201-204]

Коренева губка збудник *Fomitopsis annosa* (Fr) Karst - пошкоджує коріння прикореневу (комлеву), а в деяких шпилькових порід і стовбурну частину. Деревина пошкоджених коренів утворює червоний колір і пахне скипидаром і становиться вологою. Висохша деревина стає хрусткою, трухлявою, легкою. Гниль поширюється по всьому поперечному розрізу кореня. В прикореневій (комлевій) частині видно нитковидні шнури. У ялини і ялиці гниль проникає не тільки в корені, но і в стовбур до висоти 8-10, а інколи на 17-20 метрів, пошкоджуючи саму цінну частину стовбура. Початкова стадія у ялини, ялиці характеризується виникненням фіолетово-червоного відтінку в деревині- коренів і стовбурів. В більш пізній стадії при розрушенні деревина темніє і становиться червоно-бурого кольору і pojawiaються поздовжні білі полоски з чорними плямами посередині. Таку гниль відносять до яскравої гнилі. В такій стадії розвитку хвороби, деревина відділяється по річним кільцям, а потім з часом розвитку старшої стадії, деревина перетворюється в безструктурну масу. Плодові тіла кореневої губки - багаторічні. Зверху бурого або коричневого кольору з замітними концентричними бороздками; знизу білого або білуватого з скрученими порами. Щорічно наростають нові шари гіменофори. Коренева губка пошкоджує ялину, сосну, модрина, ялицю - дуже шкідлива хвороба і наносить великої шкоди у шпилькових лісах.

Опеньок осінній збудник *Armillariella mellea* (Fr. exVahl.) Karst - у результаті його інтенсивного розвитку під дією гриба розмножується біла гниль коріння, прикореневої (комлевої) частини стовбура. Коріння згниває повністю,

на стовбурі утворюється заболонна, біла гниль з характерними чорними лініями, а пошкоджені дерева відмирають повністю. Характерною ознакою пошкодження опеньком являється наявність ризоморф та плівки. Ризоморфи поширюються в ґрунті по поверхневій частині коріння. Зовні вони темно-бурі, зі внутрішньої світліші, на поперечному розрізі округлі. Плівка сніжно-біла поширюється під корою пошкоджених рослин - на коренях, комлях, і піднімається по стовбурній частині. В місцях розвитку плівки у шпількових порід виникає дуже сильна смолотеча. Плодове тіло опенька - шляпка діаметром 5-10 см. з початку випукла, а потім рівна, а іноді із бугорком виростають групами на пнях і пошкоджених деревах. Опеньок найбільшої шкоди приносить хвойним породам, тобто ялині, сосні, модрині, а також листяним породам буку, грабу, дубу, березі, осиці.

Трутовик буковий збудник *Inonotus dryadens* (Pers. et Fr) Murr - гриб визиває утворення заболонно-ядрової гнилі прикореневої, білої гнилі стовбурної частини. Першочергово в пошкодженій деревині появляються білі плями в заболони, а потім гниль проникає в ядрову частину. Деревина сильно зволожується, світлішає і утворює білу або жовто-білу дрібно тріщинувату гниль. Плодові тіла однолітні, сплюснуті, подушковидні розміром 6-30x8-35x2-6 см, в свіжому вигляді губчасті при висиханні коробовидні. Поверхність плодового тіла бархатна, жовто-сіра, а при висиханні сіра, край товстий закруглений. Плодові тіла виростають в основі пошкоджених дерев.

Трутовик сплюснутий збудник *Ganoderma applanatum* (Pers. Ex Wallr.) Pat. - поселяється в основному на пнях, зрубаної та лежачої деревини. Однак дуже часто паразитує живі стоячі дерева - липи (*Tilia* L.), граба (*Carpinus* L.), клена (*Acer* L.), явора (*Acer pseudoplatanus* L.), ясеня (*Fraxinus* L.), в'яза (*Ulmus* L.), бука, ялиці, ялини, де визиває білу (жовтувату) гниль комлевої частини стовбура і коріння. Пошкоджуються дерева базидіоспорами через утворені рани в коріннях і основи стовбура. Плодові тіла багаторічні розміщені одинично або черепитчастими групами. Шляпки сплюснуті, половинчасті розміром 10-40 см в діаметрі. Верхня частина бура, а з часом сіріюча, покрита ламкою товстою

бурою корою. Гниль біла, ядрова. Початкова стадія гнилі характеризується утворенням світлих плямок серед здорової деревини, які потім зливаються. В кінцевій стадії деревина стає світло-жовтою, в ній появляється впадини заповнені білою грибницею. Грибниця проникає в центральну частину із якої дуже часто переходить в заболонь, після чого уражені і пошкоджені стоячі дерева легко піддаються вітроломам, буреломам, сніголамам - тому, що дерева стають хрупкішими.

Стовбурна гниль ростучих дерев лісових порід.

Стовбурна гниль - широко поширена хвороба ростучих дерев, збуджується вона звичайно базидіальними грибами (найчастіше трутовими) і дуже рідко сумчастими грибами. У пошкоджених дерев деревина швидко руйнується, при цьому технічна якість її швидко знижується. Місця виникнення та поширення гнилі по висоті і діаметру стовбура, інтенсивність її розвитку являються різними у кожного дерева - пошкоджуючого гриба. Плодові тіла збудників гнилі утворюються звичайно через 1-2 або більше років після початку розвитку гнилі.

Соснова губка збудник *Phellinus pini* (Thore et Fr.) Pil. - базидіальний гриб найбільш частіше уражає сосну звичайну (*Pinus sylvestris* L.), однак заселяє і розвивається на модрині, ялиці, сосні кедровій (*Pinus cembra* L.). Пошкодження проходить базидіоспорами через глибокі рани і ядрову деревину мертвих сучків у віці 40-50 років, широко поширений в стиглих насадженнях. Найбільш помітний зовнішніми ознаками хворого дерева, виявляється наявність на стовбурі плодового тіла. Плодові тіла ростуть на стовбурі дерева на висоті 15 метрів, багаторічні (живуть до 50 років), тверді майже задерев'янілі, копитної форми з гострим краєм, боком прикріплюються до стовбура, розміром 2-10x4-17 (30x2-9) см. Верхня сторона темно-коричнева, майже чорна, з концентричними бороздками і радіальними тріщинами, нерідко покрита лишайниками. Внутрішня тканина задерев'яніла, жовто-бура. Гниль сатовбура корозійного типу. В початковій стадії гниття деревини маг розовий відтінок, а потім стає червоно-бурий або червоним. По мірі розвитку гнилі в

деревині утворюються білі видовжено-овальні плями, перетворюючись в пустоту з білим дном або білими стінками. Поки на пошкодженому дереві не з'являться плодові тіла, воно по зовнішнім ознакам не відрізняється від здорового.

Ялинова губка збудник *Phellinus pini* (Thore et Fr.) Pil. var. *abietis* (Karst.) Pil. – яскрава центральна стовбурна гниль – базидіальний гриб, який пошкоджує 40-50 річні стовбури ялини, модрина, ялиці, сосни. Враження проходить базидієспорами через місця механічних пошкоджень, мертвих сучків. В результаті захворювання дуже часто відмічається повна відсутність ділової деревини в пошкоджених дерев. Плодові тіла тонкі розміром 1.5-5x2-10 x0.5-2 см розпростерті з відігнутими краями, а поверхність з концентричними бороздками, на початку рижуватої, коричневої, а потім голої, сірувато-чорної з радіальними тріщинами. Гниль корозійного типу. На початку розвитку гнилі деревина світло-коричнева, потім утворюються білі плями, перетворюючись в подальшому в пустоту. На поперечному зрізі гниль відшаровується кривою лінією від здорової ділянки деревини. У третій стадії гниль стає бурою ніздрюватою масою. Гниль піднімається по стовбуру на висоту більше 20 метрів.

Окаймлений трутовик збудник *Fomitopsis pinicola* (Sw. ex Fr.) Karst – світло-бура ядрово-заболонна гниль – базидіальний гриб, який поширений повсюдно в деревостанах листяних і шпилькових порід на живих стоячих деревах, на пнях, сухостоях, лежачої і зрубаної деревини. Ростучі дерева заражаються базидієспорами через незначні механічні пошкодження, дуже легко пошкоджуються послаблені дерева. Плодові тіла – багаторічні. Спочатку подушковидні, а потім сплюснуті розміром 3-15x2-8 см від коркової до задерев'янілої консистенції. Поверхня нерівна борозно-волокниста, у молодих вона жовтувата або червонувато-вохриста, а з віком стає бурою або чорною. Гниль деструктивного типу. В першій стадії деревина набуває розову окраску, в другій – червоно-буру з блідуватими плямами, а в третій – буру з багатьма тріщинами, в яких збираються пушисті білі плями. Така деревина розкладається

у вигляді трухляку. Гниль інтенсивно поширюється від периферії до центру стовбура. Довжина гнилі в середньому біля 4 метрів.

Модрина губка збудник *Fomitopsis officinalis* (Will.) Bond. et Sing – бура центральна стовбурна гниль – базидіальний гриб, який пошкоджує стовбурну частину ростучих дерев модрини, сосни кедрової, сосни, ялиці. Ушкодження проходить базидіоспорами через рани і у місцях обломаних гілок та приносить великої шкоди так, як ушкоджує всю ділову частину стовбура. Плодові тіла – багаторічні (живуть до 75 років), копитовидні або витягнуто-циліндричні розміром 3-8x5-12x4-20 см. Поверхня біла або жовта. Гниль деструктивного типу. В першій стадії гниття світло-бурого кольору, в другій – бура, а в третій – розтріскується по радіусу та річним кільцям. Гниль може підніматися по стовбуру на висоту до 18 метрів.

Справжній трутовик збудник *Fomes fomentarius* (L. ex Fr.) Gill. – біла мраморна заболонно-ядрово стовбурна гниль – базидіальний гриб, пошкоджує стовбури дерев бука, берези (*Betula* L.), та інших листяних порід. Дерева пошкоджуються базидіоспорами через рани в стовбурі, морозобоїни, сухобочини і на місцях обломаних гілок, ослаблені, дуже рідко на живих здорових деревах. Плодові тіла багаторічні, копитовидні, тверді діаметром 10-40 см з широкою основою. Поверхність сіра або сіро-чорна, гладка. Гниль корозійного типу. Гриб з початку розвивається в заболоні, а потім переходить в центр. В початковій стадії гниль буріє після чого появляются білі плями, в другій – число полосок збільшується, гниль має жовто-буру окраску, третій – появляются радіальні тріщини, які заповнюються жовтуватою грибницею. Деревина стає ламкою легко піддається вітроломам і буреломам.

Несправжній трутовик збудник *Phellinus igniarius* (L. ex Fr.) Quel – біла центральна волосата стовбурна гниль – базидіальний гриб, визиває центральну гниль стовбурів і товстих гілок в більшості листяних порід. Дуже часто в старих деревостанах поширення трутовика досягає біля 60% стоячих дерев. В зв'язку з цим, не дивлячись на невелику протяжність гнилі в стовбурах, відпад ділової деревини досить великий. Дерева заражені через рани, морозобійні

тріщини, а також в наслідок механічного пошкодження. Плодові тіла багаторічні (живуть 30-50 років) копитовидні, інколи подушковидні, напіврозпростерті, тверді, задерев'янілі діаметром до 20 см і висотою до 12 см. Край тупий, світло-коричневого відтінку або сіруватий. Поверхня темна або жовтувато-коричнева з концентричними бороздками, покрита твердою кіркою з глибокими тріщинами. Гниль корозійна, біла з чорними лініями відділяюча гниль від здорової деревини. В першій стадії - білі і жовті плями; в другій стадії - вицвітає і приймає більш яскравий колір; в третій стадії - деревина блідо-жовта з чорними лініями. Гниль поширюється по стовбуру дерев на висоту 2-3 м, бук, граб, клен, явір, ясен, липа, в'яз, горобина (*Sorbus L.*), осика (*Populus tremulas L.*), береза.

Кленовий трутовик - жовтувато-бура центральна стовбурна гниль клена - збудник *Oxyporus populinus* (Schum. ex Fr.) Donk базидіальний гриб, який часто пошкоджує живі стовбури клена, явора, ясеня, липи і інших листяних порід знижуючи вихід ділової деревини. Зараження проходить через морозобійні тріщини і на місцях обломаних гілок. Плодові тіла багаторічні, шапковидні, одиничні, або черепитчасті групами, розміром 5-15x3-5x1-2 см з гострим вниз відігнутим краєм. Поверхня гола, білувата, сірувата, або жовтувата, нерівна. Гниль корозійного типу - в першій стадії зеленувато-бурого кольору, а в другій світло-жовтувато-коричневу з білуватими плямами. В третій стадії - гниття деревини проходить у вигляді розпадання на тонкі пластинки. Гниль розміщена в нижній і середній частині стовбура.[3,с.2-60]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. А.В. Циліорик, С.В. Шевченко «Лесная фітопатологія. Практикум». Головне видавництво «Вища школа» г. Київ 1983 г. с. 17-143.
2. Матеріали Літопису Природи (науково-дослідна робота) НПП «Синевир». Том XX-XXX. с. Синевир – 2010- 2020рр. с. 15-490.
3. О.В. Ковбенко, Ю.М. Ковбенко «Атлас хвороб деревних і чагарникових порід». Т.1 м. Харків 2007 р. с. 2-60.

MEDICAL SCIENCES

УДК 579.61

EFFECT OF A-BACTERINUM ON PROTEIN AND LIPID METABOLISM IN VOLUNTEERS

Kremenchutskyy Gennadiy Nikolaevich

Doctor of Medical Sciences, Professor

Stepanskyi Dmytro Alexandrovich

Doctor of Medical Sciences, Professor

Ishchenko Oksana Volodymyrivna

PhD student

Turlun Sergey Akimovich

Ph.D. of Medical Sciences, Associate Professor

Dnipro Medical Academy, Dnipro, Ukraine

Introduction. The human intestinal microbiota is a complex system of microorganisms with enormous species diversity and impressive quantitative characteristics [1]. There are more than 500-1000 types of microorganisms in the intestine. They make up 1–3% of the total body mass and are a huge reservoir of genetic material [2,3].

The symbiosis of the microorganism and microbiota in relation to lipid and carbohydrate metabolism is realized due to the involvement of microorganisms in the synthesis and metabolism of short-chain fatty acids (SCFA), namely, butyric, acetic and propionic (butyrate, acetate and propionate, respectively). SCFA are derivatives of the degradation products of soluble polysaccharides. They stimulate the growth and proliferation of enterocytes and serve as the main energy substrate for intestinal cells [4]. The mechanism of influence of butyrate on the regulation of energy consumption and carbohydrate metabolism is based on the ability to activate specific G-protein-coupled receptors or serpentines, which are widely present in adipocytes, immune and epithelial cells of the intestine [5].

At present, a significant amount of data has been accumulated, indicating the enormous role of intestinal microorganisms in the regulation of energy homeostasis. To a greater extent, the influence of the microbiota on the system of carbohydrate and fat metabolism is realized through the modulation of the synthesis of free fatty acids, bile acids, a number of systemic bioactive molecules, the cellular link of the immune system, and the permeability of the intestinal wall for lipopolysaccharides. Protein metabolism is one of the main ones in the body, according to which indicators one can judge the presence of pathological conditions, or changes that precede them. The total content of proteins in the blood plasma of an adult is 65 - 85 g/L. The main protein fractions of blood plasma are albumins - 40 - 50 g/L, globulins - 20-30 g/L, fibrinogen - 2-4 g/L. In the blood serum, the content of proteins reaches 65-80 g/L.

The main component in the lipid metabolism of the body is cholesterol, an essential component of cells. In the body, cholesterol is present in free form (as part of cell membranes) or in the form of esters with fatty acids (in the composition of lipoproteins in the blood and tissue fluid, as well as fatty inclusions in the cytoplasm). In total, in the body of an adult there is up to 140 g of cholesterol. In the blood plasma, the cholesterol content is 3.9-6.3 mmol/L. Cholesterol is transported in the blood as part of lipoprotein complexes. Cholesterol is transported from the liver to tissues by low-density lipoprotein (LDL). On the plasma membranes of cells there are receptors for LDL. LDL bind to receptors and penetrate into cells, where, under the influence of hydrolytic enzymes, lysosomes break down into constituent components.

In view of the importance of the factor of the relationship between the microbiota and the protein and lipid metabolism of the macroorganism, the task was to reveal the effect of A-bacterinum on the content of protein and lipid metabolites in the course of clinical trials.

Materials and methods. A group of volunteers who used A-bacterinum orally was formed from practically healthy individuals, men and women, aged 17 to 22 years, in the amount of 26 people. Determination of indicators of protein and lipid metabolism was carried out before and after the use of A-barterinum. Volunteers took daily for 10 days, 2 times a day, 5 doses of the drug (1 dose - 200 million cells of

aerococci) 1 hour before meals.

The amount of total protein was determined by the biuret method (Human, Germany). The principle of the method is based on the fact that proteins in an alkaline medium with copper sulfate form a blue-violet color. To determine the level of albumin, a set of reagents "Human" (Germany) was used. The principle of the method is based on the interaction of albumin with bromocresol green to form a blue compound [6]. Total cholesterol and intermediate metabolites of lipid metabolism were determined according to [7, 8]. The cholesterol level was determined by the enzymatic method. Under the action of the enzyme cholesterol esterase, cholesterol esters break down into cholesterol and hydrogen peroxide. Cholesterol under the influence of cholesterol oxidase gives a colored compound. The color intensity is directly proportional to the concentration of cholesterol in the sample, which is determined by the calculation method.

Results and its discussion. Table 1 presents data on the study of the effect of A-bacterinum on the parameters of protein metabolism in practically healthy individuals.

Table 1

Total protein and protein fractions of the blood serum of volunteers treated with "A-bacterinum" / $M \pm m$ /

Indicators before and after	Total protein g/L	Protein coefficient	Protein fractions (%; $M \pm m$)				
			Albumin	α 1-globulin	α 2-globulin	β -globulin	γ -globulin
Before application.	101,05 \pm 5,4	1,07 \pm 0,0	51,1 \pm 1,3	5,6 \pm 0,6	11,29 \pm 0,9	13,3 \pm 0,9	18,5 \pm 0,9
After application.	94,90 \pm 11,6	1,14 \pm 0,06	53,2 \pm 1,5	4,1 \pm 0,6	9,95 \pm 0,6	15,7 \pm 0,8	17,7 \pm 0,9
P	\geq 0,1	\geq 0,1	\geq 0,1	\geq 0,1	\geq 0,1	\geq 0,1	\geq 0,1

As can be seen from table 1, A-bacterinum does not affect the content of the main fractions of blood serum proteins of healthy individuals who received A-bacterinum orally.

The lipid metabolism of the body is one of the main exchanges and reacts quite sensitively to external and internal influences of various factors, including the use of A-bacterinum. This reaction is due to lipid-protein interactions in biological

membranes, which are of decisive importance for the functioning of membranes. Structural and functional transformations of lipoproteins are important for the integration of lipid metabolism in the body. Lipid molecules are involved in the regulation of enzyme activity; some of them have biological activity. We were interested in the effect of A-bacterinum on the content of cholesterol and its metabolites in the blood of volunteers before and after taking A-bacterinum. The data obtained are presented in table 2

Table 2

General and neutral lipids, cholesterol blood serum of volunteers who received A-bacterinum / $M \pm m$ /

Indicators before and after	Neutral lipids (%)					General lipids gr/L	Cholesterol mM/L	α -cholesterol mM/L
	Phospho lipids	Free cholesterol	Low density lipoproteins	Three glycerides	Cholesterol esters			
Before application	20,01±0,9	16,7±,8	3,5±0,3	10,4±1,4	49,9±0,7	3,5±0,3	5,5±0,3	1,35±0,1
After application	29,4±3,1	15,4±1,2	3,9±0,6	8,74±1,8	41,5±1,7	3,3±0,2	3,1±0,3	0,95±0,1
P	≤0,05	≥0,1	≥0,1	≥0,1	≥0,1	≥0,1	≤0,05	≤0,05

From the data of Table 2 it can be seen that there is a significant difference between the content of cholesterol and α -cholesterol before oral administration of A-bacterin and after, in the direction of reducing its content. The same trend is noted for cholesterol esters. Attention is drawn to a significant increase in phospholipids in the blood serum of persons who took A-bacterinum. The data of indicators of the exchange of lipoproteins and their fractions before and after taking A-bacterinum are presented in Table 3.

Table 3

Lipoproteins and their fractions of the blood serum of volunteers treated with "A-bacterinum" / $M \pm m$ /

Indicators before and after	Lipoproteins % / LP /					
	Hilo-micron	β -lipo-protein	pre- β -lipoprotein	α 1- lipo-protein	α 2- lipo-protein	α 1+ α 2-lipoprotein
Before application	0	43.4±1.9	16.1±0.9	23.6±2.1	13.6±1.9	36.6±2.1
After application	0	42.5±2.1	16.9±0.9	24.5±1.3	13.1±1.8	38.3±2.4
P		≥0,1	≥0,1	≥0,1	≥0,1	≥0,1

With regard to the content of lipoproteins and their fractions in the blood serum of volunteers, no special changes were found.

Conclusion. The importance of determining indicators of protein and lipid metabolism when using any probiotic preparations is beyond doubt. Therefore, it was necessary in the process of clinical trials of A-bacterinum to determine the state of these indicators in healthy individuals. It was found that the total protein and protein fractions of the blood serum of volunteers who received "A-bacterinum" did not undergo significant changes before and after its use. The same applies to lipid metabolism in volunteers. A significant difference was noted between the content of cholesterol and α -cholesterol before and after oral administration of A-bacterin in the direction of reducing its content, which, in general, is a positive effect.

REFERENCES

1. Backhed F., Ley R.E., Sonnenburg J.L. et al. Host-bacterial mutualism in the human intestine // *Science*. 2005. Vol. 307: № 5717. -P. 1915–1920.
2. O’Hara A.M., Shanahan F. The gut flora as a forgotten organ // *EMBO Rep*. 2006. Vol. 7. P. 688–693.
3. Marchesi J.R., Ravel J. The vocabulary of microbiome research: a proposal // *Microbiome*. 2015. Vol. 3. ID 31.
4. Hur K.Y., Lee M.S. Gut microbiota and metabolic disorders // *Diabetes Metab. J*. 2015. Vol. 39. № 3. P. 198–203.
5. Kimura I., Ozawa K., Inoue D. et al. The gut microbiota suppresses insulin-mediated fat accumulation via the short-chain fatty acid receptor GPR43 // *Nat. Commun*. 2013. Vol. 4. ID 1829.
6. Меньшиков В.В., Делектерская Л.Н., Золотницкая Р.П. и др. Лабораторные методы исследования в клинике: Справочник. М.: Медицина 1987, 368 с.
7. Hainline A., Karon J., Lippel K. (eds) (1982) *Manual of Laboratory Operations. Lipid Research Clinics Program, Lipid and Lipoprotein Analysis*, 2nd edn. Bethesda, MD: NIH — Department of Health and Human Services.
8. Хамагаева И.С., Цыбикова А.Х., Замбалова Н.А.. Холестерин метаболизирующая активность пробиотических микроорганизмов / *Молочная промышленность*. 2011. №10. с. 56

RATING SCALES IN MEDICINE

Kryvorotko Kateryna Ihorivna,
student

Malik Natalia Vitalievna
associate professor

Department of General Practice - Family Medicine
and Internal Medicine

Kharkov National Medical University
Kharkov, Ukraine

Abstract: the importance of correct diagnosis and treatment in medicine is undeniable. Some clinical tasks are difficult in the subjective assessment of the doctor or require urgent actions and decisions; in such cases, evaluation scales created to help the doctor concentrate on the necessary therapeutic and diagnostic measures come to the rescue. Also, some types of scales will help identify risk factors or a tendency to develop a disease, which will help prevent its occurrence.

Key words: rating scale, definition of cardiovascular risk

In medicine, the doctor often faces the question of making a diagnosis, predicting the course of the disease and the results of treatment, assessing the risk of complications of both the pathology itself and the applied drug therapy.

Often, the diagnosis is based on a subjective assessment of the patient's condition, relying on complaints, an anamnesis, an assessment of the laboratory data obtained, and the practitioner's own experience.

A novice doctor faces a difficult task in gaining experience and identifying the necessary tactics for interviewing patients, collecting anamnesis and complaints.

The use of scoring systems for assessing the patient's condition - a variety of scales, questionnaires and tables, allows not only to diagnose, but also to evaluate the effectiveness of the therapy, which is extremely important in emergency medicine, where minutes are everything [1, p. 6].

The use of unified scales may have different points of application. There is a certain group of scales that help in choosing a treatment method and its effectiveness. If a patient has cardiovascular pathology, it is possible to use the CHA2 DS2 -VASc and HAS-BLED scales, which are aimed at identifying indications for prescribing oral anticoagulants in patients with atrial fibrillation. When assessing cardiovascular risk and identifying indications for prescribing statins, the HeartScore and Pooled Cohort Risk Equations scales are recommended.

However, it is worth familiarizing yourself with the features of their use before using the scales, for example, the SCORE scale for assessing coronary risk has restrictions on the age of the patient - 45 - 64 years. Also, it is worth taking into account ethnicity when using foreign scales [2, p. 23 - 24].

It is important to use appropriate scales for a given nosology in order to prevent false results. It is also necessary to accurately interpret all the points of the studied scales and be able to translate a specific clinical case into the framework of the scale. It is worth using updated versions of the questionnaires, which, according to statistical data, are more accurate and sensitive.

Although there are many positive aspects to using scales, it is worth considering their negative sides. There are some limitations for the SCORE scale: this scale will only allow to assess the fatal risk from cardiovascular diseases, there is also a limitation in the main determinants of risk and the age category of patients. Correction factors have been created for this scale, taking into account immigration from various countries, but there are no refinements for various ethnic groups of the population. However, the SCORE scale can help in choosing the right tactics and avoid under and over treatment of patients [3, p. 19-22].

There are a number of factors to consider when choosing this scale in order to minimize misrepresentation in the results.

The underestimation of risk is facilitated by the presence of unaccounted for risk factors, such as aggravated heredity, obesity, changes in the endocrine system, the presence of an increased level of CRP, and albuminuria. Other scales should also be applied to asymptomatic patients with subclinical target organ damage. However,

some factors, on the contrary, may reduce the risk (centenarians in the family, high levels of high-density lipoprotein or apoprotein A1).

In order to eliminate these problems, one should always take into account the history data, as well as biochemical and physiological markers. Or use a different scale: ESH / ESC, according to which it is also possible to calculate the total cardiovascular risk. This scale takes into account both risk factors and damage to target organs (heart, blood vessels, brain, kidneys and retina), as well as possible comorbidities (diabetes mellitus, chronic kidney disease) [4 p. 37-40].

Thus, the use of rating scales is necessary in the practice of a doctor, both for establishing risks, the correctness of prescriptions and side effects. Scales have their positive and negative sides, which must be considered when choosing a particular scale. Obtaining false results can be corrected by using other scales or coefficients or taking into account anamnestic and diagnostic data.

LIST OF REFERENCES

1. Александрович Ю.С, Гордеев В.И. Оценочные и прогностические шкалы в медицине критических состояний Изд-во «Сотис». — 2007.- 140 с.

2. Использование Шкал Прогноза В Клинической Медицине Беялов Ф. И. Российский кардиологический журнал 2016, 12 (140): 23–27

3. Европейские рекомендации по профилактике сердечно-сосудистых заболеваний в клинической практике (пересмотр 2016). Российский кардиологический журнал № 6 (146) | 2017.

4. Гимаева Зульфия Фидаиевна «Научное обоснование системы управления кардиоваскулярным риском работников химического комплекса», диссертация на соискание ученой степени доктора медицинских наук, Уфа - 2019.

УДК 618.15-008.8:616-08-039.71

**MODERN APPROACHES TO THE RELAPSES OF BACTERIAL
VAGINOSIS PROPYLAXIS IN GYNECOLOGIC PATIENTS OF
REPRODUCTIVE AGE**

Lastovetska Lilia Dmytrivna

PhD, Associate Professor

Shcherba Olena Anatolivna

PhD, Assistant

Kovaliuk Tetiana Volodymyrivna

PhD, Associate Professor

Bogomolets National Medical University

Kyiv, Ukraine

Abstract: the article provides a modern look at the medical and social problem of vaginal infections in women of reproductive age. It is noted that in recent years there has been a tendency to increase their number. So, 15-73% are diagnosed with bacterial vaginosis. The increase in this pathology primarily depends not only on the quality of etiotropic therapy and elimination of the pathogen, but also on the restoration of the vaginal microflora. Therefore, the assessment of the effectiveness of using probiotics to correct dysbiotic conditions in gynecological patients is relevant.

We examined and treated 67 patients with vaginal dysbiosis, in whom a probiotic drug was used against the background of complex therapy in order to correct dysbiotic conditions. The above study found that the use of modern probiotics with high antagonistic activity has a high therapeutic effectiveness (in 97% of cases) and can be used as a prevention of recurrence of vaginal dysbiosis in gynecological patients.

Key words: vaginal infections, bacterial vaginosis, vagina microflora, probiotics, prevention.

In the last decade, there has been a negative trend towards an increase in the

number of women of reproductive age with vaginal infections [1, p.70], the frequency of which has increased almost three times and is 15-73%. At the same time, in half of cases, the risk of relapse of the disease remains within 6-12 months, development of mixed flora [2, p.42]. The high prevalence of these diseases in the world is associated with an insufficient number of epidemiological studies devoted to studying the frequency of this pathology. Since the International Classification of diseases of the 10th revision (ICD-10) does not distinguish bacterial vaginosis (BV) into an independent disease, but encodes only as N89 "other non-inflammatory diseases of the vagina", then already in ICD-11 BV is referred to as MF3A "Vaginal discharge (Bacterial vaginosis) due to the presence of vaginal discharge" [3, 4].

According to the current European guidelines for the management of patients with vaginal discharge 2018 [5, p.1260], developed by the International Union Against Sexually Transmitted Infections (IUSTI) and who, most often vaginal discharge is caused by conditions such as BV, aerobic vaginitis, candidiasis and trichomoniasis [3, 4].

Infectious and inflammatory diseases of the female reproductive system that occur against the background of a violation of the vaginal microbiocenosis, such as background and precancerous diseases of the cervix, pelvic inflammatory processes, endometrial polyps, etc., pose a serious danger to the body [6, p.126]. The frequency of BV reaches 35% among general gynecological pathology [7, p.102]; 10-30% – in pregnant women; 20-60% – in patients with sexually transmitted infections.

In the treatment of BV, therapy is classically used according to a two-stage scheme, the principle of which is the suppression of pathogenic flora by antibacterial drugs [8, p.64, 9, p.38]. According to the recommendations of the Expert Council of the European guide to vaginal discharge management developed by IUSTI/WHO (2018), a 5-7-day course of topical or oral metronidazole or a 7-day course of intravaginal clindamycin is recommended as the first line of therapy for uncomplicated BV in women and the appointment of probiotics to restore normocenosis in the second stage.

Thus, the significant spread of bacterial vaginosis and other infectious diseases

of the vagina, accompanied by a violation of the microbiocenosis, has led to the need to use treatment methods that contribute to the restoration of the vaginal microflora, namely the use of probiotics, which are known to be the result of selection and combination of various components, mainly the combination of several strains of lactobacilli: *Lactobacillus casei*, *Lactobacillus rhamnosus*, *Streptococcus thermophilus*, *Bifidobacterium breve*, *Lactobacillus acidophilus*, *Bifidobacterium infantis*, *Lactobacillus bulgaricus*, produce bacteriocins, hydrogen peroxide and lactic acid are involved in the regulation of colonization resistance of vaginal microbiocenosis, and due to their high antagonistic activity, they inhibit the growth and adhesion of pathogenic microorganisms.

The aim of the study is to determine the effectiveness of using probiotics to correct dysbiotic conditions in gynecological patients.

Materials and methods.

We examined and treated 67 patients with diagnosis of BV aged 18 to 35 years. All the women studied underwent a comprehensive examination, which included the collection of complaints, Anamnesis data, vaginal examination, RAR test, bacteriological and bacterioscopic examination of secretions, screening diagnostic methods such as PH-metry, Amine test.

The majority of patients (64 women - 95.5%) complained of heavy leucorrhoea, 63 patients (94.0%) - unpleasant smell, 29 (43.3%) - dyspareunia, 16 (23.8%) - itching and burning in the external genitalia, and 9 (13.4%) women - dysuria.

The diagnosis of BV was established on the basis of the results of bacteriological and bacterioscopic studies, as well as according to the criteria of Amsel (the presence of 3 signs out of 4): 1) the presence during an objective examination of homogeneous vaginal discharge with an unpleasant smell of rotten fish; 2) the pH of vaginal discharge is more than 4.5; 3) the presence of "key" cells in the smears of vaginal discharge, colored by Gram; 4) a positive Amine test with a 10% KOH solution.

Vaginal smears were evaluated using the 10-point Nugent system. In particular,

the presence of vaginal dysbiosis was indicated by: the content of lactobacilli less than 10^4 CFU/ml, an increase in the content of opportunistic microorganisms more than 10^4 CFU/ml, or their presence in associations of more than two species, as well as the presence of hemolytic microorganisms. The picture of microscopic examination of smears corresponded to vaginal dysbiosis and was expressed in the absence of lactobacilli, the presence of abundant polymorphic Gram-negative and Gram-positive bacilli and cocci microflora, "key" cells. The pH level of vaginal discharge in the examined patients was 5.8 ± 0.1 .

All patients were divided into two groups. The main group consisted of 37 women who were orally prescribed synbiotic 2 capsules a day after meals for 15 days in order to restore normal vaginal microflora and prevent relapses. They also received complex therapy: secnidazole 500 mg tablets orally 2 times/day for 3 days; vaginal suppositories containing metronidazole 750 mg, miconazole nitrate 200 mg, intravaginally 1 time/day (at night) for 7 days; serratiopeptidase tablets 10 mg 1 tablet (10 mg) 3 times/day for 40 minutes before meals for 20 days. In the comparison group (30 women), standard therapy was performed without the inclusion of probiotics.

The exclusion criteria were: precancerous conditions of the vagina and cervix, sexually transmitted infections, acute inflammatory processes of the uterus and its appendages, acute urological and intestinal disorders, abnormal uterine bleeding, pregnancy.

The criteria for effectiveness were: elimination or reduction of manifestations of disease subjective symptoms (increased amount of discharge and their unpleasant smell, discomfort and itching in the area of the external genitalia); clinical reduction of symptoms of vaginitis (disappearance of hyperemia, edema and a significant decrease in vaginal discharge); normalization of bacterioscopic examination indicators; elimination of the pathogen according to bacteriological research to normal concentrations in the biotope (no more than 10^3 CFU/ML), as well as restoration of the vaginal biocenosis and the presence of lactobacilli.

Control studies were conducted on the 15th day of therapy, as well as 30 and

60 days after the end of treatment.

Data from clinical and laboratory studies were statistically processed by the method of variation statistics, taking into account the Student's criterion. To assess the reliability of the results obtained, the level $p < 0.05$ is taken.

Research results

According to the results of our studies, patients of the main group on the 15th day of treatment noted an improvement in their condition in 86.4% of cases: pathological vaginal discharge and a feeling of discomfort from the genitourinary system disappeared. A decrease in bacilli and cocci microflora was also found. The pH of vaginal discharge was statistically significantly equal ($p < 0.001$) and decreased compared to the initial data to 4.9 ± 0.1 in two cases, the presence of *Candida albicans* was diagnosed, which required an additional single administration of butoconazole.

The majority of women in the main group (97.2%) and the comparison group (76.7%) showed positive dynamics a month after the end of treatment: the discharge became normal, the "key" cells in the vaginal smear disappeared, the pH level decreased to normal values (3.7–4.4) and the amine test became negative, the level of lactobacilli normalized. The Nugent vaginal smear score decreased to 0-3 points.

It is noteworthy that 6 months after the course of treatment, we did not observe a relapse of BV in women of the main group, while in the comparison group, a relapse of BV was diagnosed in every third woman - 10 (33.3%), which indicates the feasibility and effectiveness of our proposed comprehensive treatment. At the same time, we did not establish any allergic or other side effects in any of the patients, which would require discontinuation of drugs.

Conclusions

Our results indicate the high efficiency and safety of complex therapy using probiotics that produce bacteriocins involved in the regulation of colonization resistance of vaginal microbiocenosis, inhibiting the growth of other microorganisms in women of reproductive age during the treatment of bacterial vaginosis.

Ease of use and good tolerability of drugs ensures high compliance with the

recommended therapy regimen, which makes it possible to recommend it to women of reproductive age for wide use in gynecological practice.

LITERATURE

1. Beniuk V.O., Lastovetskaya L.D., Shcherba O. A. Modern technologies of research of condition of the mucous membrane of the cervix and vagina in patients with mixed infection. *Science of Europe*.2017.14 (14): 70 - 77.

2. Beniuk V.O., Goncharenko V.M., Lastovetskaya L.D. The Role of mixed infection in the genesis of cervical intraepithelial neoplasms. *Medical aspects of a man's health*. 2018. 3(30): 42 -47

3. International Classification of diseases, 11th edition. by WHO. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (ICD-11 MMS) 2018 version [<https://icd.who.int/browse11/l/>- (The code structure for the ICD-11 MMS is stable. The classification will be updated early. Initially we are expecting more changes in the Extension Codes chapter. There will be improvements on the user guidance)]

4. Sexually Transmitted Diseases Treatment Guidelines, 2015, present on www.cdc.gov 7. 2018 European (IUSTI/WHO) Guideline on the Management of Vaginal Discharge. Available on resources: <http://www.iusti.org/regions/europe/pdf/2018/IUSTIvaginalDischargeGuidelines2018.pdf> или www.iusti.org <https://www.canada.ca/en/public-health/services/infectious-diseases/sexual-health-sexually-transmitted-infections/canadian-guidelines/sexually-transmitted-infections.html>

5. Sherrard, J., Wilson, J., Donders, G., et al. “European (IUSTI/WHO) International Union against sexually transmitted infections (IUSTI) World Health Organisation (WHO) guideline on the management of vaginal discharge.” *International Journal of STD & AIDS* 29.13 (2018): 1258–72 DOI: 10.1177/0956462418785451

6. Lastovetskaya L. D., Shcherba O. A. et al. Features of the clinical course of Candida-herpetic vulvovaginitis. *Sat. scientific works of the Association of Obstetricians and Gynecologists of Ukraine*.2019. 2 (44): 126 - 131.

7. Tatarchuk T. F., Kalugina L. V., Petrova G. A. et al. Vaginal discharge syndrome. A problem with many unknowns. *Reproductive endocrinology*. 2020. 3(50): 102 - 108.
8. Romanenko T. G., Sulimenko A.M. Modern principles of treatment of vaginal dysbiosis in women of reproductive age. 2019. 5(49): 62-66.
9. Limanskaya A. Yu., Voloshina T. V., Bader A. K. Restoring the balance of the vaginal and intestinal biotope in the preconceptional period after antibiotic therapy. *Perinatology and pediatrics*. 2017. 1(69): 33 -39.

**POST-COVID SYNDROME: TREATMENT OF PATIENTS WITH
GASTROINTESTINAL DISORDERS**

Tregub Tamara Vasilievna

Associate Professor, Ph.D.

Strechen Sergey Borisovich

Associate Professor, Ph.D.

Lobashova Ekaterina Gennadiyevna

Associate Professor, Ph.D.

Odessa National Medical University

Odessa, Ukraine

Annotation An analysis of the effectiveness of treatment of patients with post-COVID syndrome with a predominant lesion of the gastrointestinal tract was carried out. The aim of the study was to optimize the tactics of treating patients with post-COVID syndrome with a predominance of gastrointestinal symptoms. Thus, the addition of magnesium citrate to the treatment of such patients significantly improves the symptoms and accelerates the rehabilitation of such patients. All this leads to a reduction in treatment time and improved prognosis.

Keywords: post-covid syndrome, gastrointestinal disorders, magnesium citrate.

Currently, for about two years, the entire medical community has been fighting the coronavirus infection and its consequences. Shortly after the onset of COVID-19, it became clear that we would continue to reap the benefits of this infection for a long time to come. In December 2020, the post-COVID syndrome (PCS) was included in the ICD-10 (U09.9), which makes it possible to link the poor condition of the patient with the transferred COVID - 19 and is used for negative PCR tests for SARS-CoV-2, with a history of the disease. Post-COVID syndrome (PCS) is a condition in which symptoms of psycho-physical distress associated with COVID-19 persist for up to 12 weeks to some extent after recovery [1, p.59; 2, p.325]. We are talking about Long

Covid, when poor health persists for more than 12 weeks after recovery with a negative PCR test. In post-Covid syndrome, different symptom complexes are known. These are damage to the cardiovascular system, hemostatic system, respiratory and gastrointestinal tract, impaired sense of smell, cognitive and mental functions, autonomic dysfunctions, autoimmune and endocrine disorders, maladaptation of these patients [3, p.80; 4, p.194; 5, p.327]. It is no secret that most people experience fear of Covid, anxiety for their health and life. Prolonged psychological stress leads to distress - depletion of defense mechanisms and dysfunction of many systems [6, p.324; 7, p. 586]. Prolonged and/or severe course of the disease depletes the neuro-humoral resources of sick people [8, p.761]. And this, in turn, leads to post-COVID syndrome or Long Covid [9, p.188]. Another important aspect of pathogenesis that determines the course and prognosis of this disease is the state of the gastrointestinal tract (GIT). Firstly, the intestine, due to the abundance of lymphoid follicles, is an immunocompetent organ and performs a huge immunocorrective work in the body. Secondly, parasympathictonia, which developed as a result of distress, enhances functional disorders of the gastrointestinal tract in the post-COVID period. A so-called vicious circle develops. Therefore, the maintenance and normalization of neurohumoral regulation in post-COVID syndrome is one of the important medical and social tasks that determines the prognosis and material costs for the patient. There is no official protocol for the treatment of post-COVID syndrome yet. The relevance of treatment and rehabilitation of patients with post-COVID syndrome cannot be overestimated

The aim of our work was to optimize the tactics of treating patients with post-COVID syndrome with predominant symptoms of gastrointestinal lesions.

Materials and methods. On the basis of the Optikor medical center, we examined 60 patients aged 18-60 years with post-covid syndrome (PCS) with a predominance of the symptom complex of gastrointestinal lesions and autonomic disorders. All patients were examined (PCR from the nasopharynx, general clinical tests, CRP, D-dimer, ECG, ultrasound of the abdominal organs, kidneys, thyroid gland), consulted by a neurologist to determine the neurological status.

All patients had a history of moderate severity of COVID-19 (2-4 weeks prior to treatment), in which they did not need hospitalization and were treated on an outpatient basis under the supervision of a family doctor. All had laboratory and instrumental examination data during the acute phase of coronavirus infection (including CT scan of the lungs, SpO₂ saturation). All patients were tested by PCR test for COVID - 19 at the beginning and at the end of the acute phase of the disease, at the time of contacting the Optikor Medical Center, all had a negative PCR test. The main complaints during treatment are signs of dyspepsia, nausea, abdominal pain, flatulence, stool disorders, signs of asthenia, vegetative dysfunction, cognitive decline, falling asleep and sleep disorders, headaches, mood and emotional background. The patients were divided into groups. Group 1 (n=21) - patients with dyspepsia (nausea, abdominal pain, flatulence, stool disorders) who took probiotics + mebeverine in therapeutic doses - 1 month. The second group (n=19) - patients with the same complaints, who took probiotics + and a magnesium preparation (Magne B6 antistress) at a therapeutic dosage - 1 month. The third group (n=20) - patients who took *Saccharomyces Boulardii* (4 billion spores of *Bacillus clausii*-Enterogermina) and Magnesium preparation (Magne B6 antistress) - 1 month. The results of our study were subtracted from the statistical analysis by the Student's method with the calculation of the arithmetic mean (M), the mean square deviation (S), the criterion for the reliability of the mean values (t). The details were considered to be reliable, even if it is less than 0.05, which confirms 95% and a greater likelihood of a non-milk forecast. Mathematical processing of the results of the investigation was carried out after the creation of databases in the Microsoft system for the additional software package, integration into the Microsoft Office system with the best Student's t-test.

Results and its discussion.

By the end of the second week, the reduction of pain syndrome by groups was as follows: in group 1 - 12 cases (57.1%), in group 2 - 13 cases (68.4%), in group 3 - 15 cases (75%). Until the end of the 4th day of the jubilee, the indications were consistent: 15 specials (71.4%), 16 specials (84.2%), 18 specials (90%). The dynamics of dyspeptic syndrome in the skin group was observed on the 2nd and 4th

days. After 2 days, dyspepsia changed in the 1st group in 12 cases (57.1%), in the 2nd group in 14 cases (73.6%), in the 3rd group in 15 cases (75%). Until the end of the 4th day, the reduction of dyspeptic syndrome occurred in the 1st group in 18 cases (85.7%), in the 2nd group in 17 cases (89.4%), in the 3rd group in 19 cases (95%). The change in asthenic syndrome occurred after groups after 2 days: group 1 - in 6 cases (28.5%), in group 2 - in 10 cases (52.6%), in group 3 - in 12 cases (60%). After 4 changes in asthenic syndrome, the 1st group had 10 cases (47.6%), the 2nd group had 17 cases (89.4%), the third group had 19 cases (95%). It is especially important to note that in the 2nd and 3rd groups, until the end of the 4th day, there was a renewal of sleep, an improvement in the emotional background, a significant normalization of vegetative dysfunction. Thus, in the 1st group ce was diagnosed in 8 cases (38%), in the 2nd group in 17 cases (89.4%), in the 3rd group in 19 cases (95%). Also, in the 2nd and 3rd groups there was a significant change in headache - in the 1st group it was indicated in 7 cases (33.3%), in the 2nd group in 14 cases (73.6%), in 3 -th group in 14 cases (70%). And also in the 2 and 3rd groups of ailments, an increase in cognitive function was noted.

Conclusions. Thus, the addition of magnesium preparations to the therapy of patients with post-covid syndrome with a predominant lesion of the gastrointestinal tract leads to an earlier and more complete rehabilitation of these patients.

BIBLIOGRAPHY:

1. Т. Бескаравайная. В МКБ-10 добавлен постковидный синдром. // «Медвестник» 12, 13.12.2020. С. 57-61.
2. Nikki Nabavi. Long Covid: How to define it and to manage it. // British Medical Journal. – 7.09.2020. PMID. 32895219. Doi: 1011.36/bmj.m3489. p. 325-328.
3. Katie McCallum. Post-Covid syndrome: What should you do if you have lingering Covid-19 symptoms. // Proceeding of international conference. Book rivers. ISBN: 978-93-5515-127-8. P. - 80.
4. Sudre C.H., Murray B. and ather. Attributes and predictors of long-

Covid: analysis of Covid cases and their symptoms collected by the Covid symptoms study app// medRxiv : - 2020. 21 october. 20214494. <https://doi.org/10.1101/2020.10.19.20214494>.-P.194.

5. Lawence B., Leonard B. Weinstock and other. Covid-19 hyperinflammation and post-Covid-19 illness may be rooted in mast cell activation syndrome// International journal of infectious disease: IJID: official publication of the international Society for Infectious disease. – 2020 -11. - T. 100. – p. 327-332.

6. Carlos del Rio and other. Long-term Health Consequencsof Covid-19//Jama. – 3.11.2020., 3:324 (17):1723-1724. Doi:10.1001/jama 2020. 19719. P. 320-324.

7. Long Covid: Let patients help define long-lasting Covid symptoms. Pub med. Nature. 2020, oct., 586(7828):170. Doi: 10.1038/d41586-020-02796-2. P. 580-586.

8. Cauzin-Frankel J. “From ‘brain fog’ to heart damage, Covid -19’s lingering problems alarm scientists”// Science. – JAMA Neurol. 2021.; 78(6):760-762. Doi: 10.1001/ jamaneurol.2021. 0225. P. 760-762.

9. Covid-19 rapid quideline: managing the long-term effect of Covid -19 NICE guidline ING 188. 18.12.2020. NICE. P. 188.

**TO THE QUESTION OF ULTRASOUND EXAMINATION OF THE LYMPH
NODES OF THE NECK**

Yevstihnieiev Ihor Volodymyrovych

c.m.s., assistant

Dnipro state medical university

Abstract. Ultrasound examination (UE) of physiological and pathological conditions of lymph nodes (LN) is difficult due to the anatomical features of the lymphatic outflow from various organs and tissues of the head and neck. It is necessary to widely use this method of radiation diagnostics as informative, effective and inexpensive. UE of LN is a safe method without contraindications for use and the ability to conduct research among various categories of patients.

Key words: lymph nodes of the neck, anatomical structure, diagnostics, ultrasound examination

Lymphadenopathy as a concept includes inflammatory and non-inflammatory, specific and non-specific changes in the LN, which under physiological conditions can be at rest and activated with increased antigenic load. LN sizes can vary depending on the anatomical regions: from 10–15 mm in the neck to 3–5 mm in the abdominal cavity [1, p. 896]. Lymphadenitis of unclear etiology, while maintaining clinical symptoms without positive dynamics for more than 1 month, prompts the exclusion of diseases of both infectious and tumor nature [2, p. 11].

In the structure of LN, there are:

- 1) capsule;
- 2) subcapsular lymphatic sinuses;
- 3) cortex (intermediate cortical lymphatic sinuses);
- 4) core (cerebral lymphatic sinuses, blood vessels);
- 5) gates (portal lymphatic sinuses, fusion zones of the mouths of afferent lymphatic vessels, blood vessels).

Through the LN capsule, small lymphatic vessels bring lymph from the organs and tissues of the corresponding area of lymphatic drainage. With lymph, viral and bacterial antigens, components of non-viable cells, etc. enter the LN. In response to an increased antigenic load, the lymphatic sinuses located under the LN capsule are the first to activate their work.

Thus, the most reactive sinuses in the LN are located under the capsule, as well as in the cortical part [3, p. 59]. With benign lymphadenopathy, as a result of increased hard work of the LN for an increased antigenic load, hyperplasia of the subcapsular lymphatic sinuses occurs primarily.

Manifestations of benign lymphadenopathy during UE have characteristic manifestations:

1) Increased production of normal lymphocytes in the subcapsular sinuses corresponds to the appearance of a hypoechoic strip under the LN capsule, the width of which largely depends on the intensity of the immune response. This hypoechoic strip is dark in color with a light core (medulla).

2) The dimensions of the LN of the neck in benign lymphadenopathy may vary, however, more often their dimensions exceed 10-15 mm [4, p. 373].

The LN at rest is indistinguishable from the surrounding tissues. This is due to the inability to determine the acoustic transition between the LN and the surrounding tissues. Thus, there is no impedance between the LN, which was not activated (calm) and the surrounding tissues [5, p. 158].

It is possible to visualize LN only after its activation. The degree of acoustic recognition of the LN structure and surrounding tissues will depend on the stage of acute or chronic inflammatory processes with manifestations of benign lymphadenopathy.

In this state, LN are visualized:

1) Clear differentiation of the hypoechoic cortex and the hyperechoic core of the central part.

2) Normally, in most patients, the shape of the LN of the neck (as well as the inguinal LN) is oval. The degree of shape change depends on the intensity of the

inflammatory process. The Salvatini index is the ratio of the transverse and longitudinal dimensions of the LN.

The Salvatini rounding index is only used in the evaluation of the cervical and inguinal LNs, as the LN is always oval in these areas. In other areas of the body, the shape of LN is far from always oval, so changes in the rounding index are less significant in the assessment of LN.

At the beginning of LN activation during UE, the following are observed:

- 1) A significant increase in the size of LN.
- 2) The blood flow velocity in the artery of the LN gate increases above the norm (5 cm/sec) at the level of the LN gate. In benign lymphadenopathy, the blood flow velocity in the LN gate increases to 15–20 cm/sec.

If LNs in a state of activation cannot provide protection against infection by increased production of lymphocytes in the sinuses of the LN, visualization of the blurring of the central section with an expansion of the blood flow zone occurs. In acute lymphadenitis, LN work in a very intense mode of operation, increased blood flow is determined in the gate, cerebral and cortical zones. In chronic infection, LNs are increased, but less than in acute infection. The hypoechoic zone of the lymphatic sinuses under the capsule is also narrowed, the contours of the LN are wavy. Thus, UE allows visualization of benign lymphadenopathies, which is necessary for differentiation from pathological processes.

REFERENCES

1. Heidi L Gaddey, Angela M Riegel Unexplained Lymphadenopathy: Evolution and Differential Diagnosis. *American Family Physician*. 2016; 94(11): 896-903.
2. Omer Kartal, Erman Atas, Orhan Gursel. Benign differentiation of malignant cervical from lymphadenopathy by ultrasonography in children. *Arh Argent Pediatr*. 2020; 18 (1): 11-17. Doi: 10.5546/aap.2020.eng.11.
3. Ewa J Biatek, Wiesław Jakubow. Mistakes in ultrasound diagnosis of superficial lymph nodes. *Ultrason*. 2017. 17(68); 59-65. Doi: 10.5557/JoU. 2017.

0008. Epub 2017 Mar 31.

4. X Q Wang, X Wei, Y Xu et al. Analylis of the relationship between ultrasonographic features and cervical lymph node skip metastasis of papilla ry thyroid micro-carcinoma. *Zhonghua Zhong Liu Za Zhi*. 2019; 41 (5): 373-377.

5. Shahrzad Mohseni, Aboltazi Shojaiefard, Zhamak Khorgami et al. Peripheral lymphadenopathy: approach and diagnostic tools. *Iran J Med Sci*; 2014: 39(2):158-170.

**ВПЛИВ ПАРЕНТЕРАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ, ДЛЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ПРОГРЕСУЮЧОЮ
РАКОВОЮ КАХЕКСІЄЮ**

Карая Олена Володимирівна

к. м. н., асистент

Трищук Надія Михайлівна

к. м. н., доцент

Аксенкова Сусанна Минівна

Студентка

Харківський національний медичний університет

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Актуальність. Ракова кахексія зустрічається у 50-80% онкологічних хворих на пізніх стадіях в залежності від типу та стадії онкопроцесу [1]. Кахексія при поширеному раку є багатofакторним синдромом, який поєднує втрату маси тіла, саркопенію і втрату жирової тканини. Його патофізіологія обумовлена різними комбінаціями неадекватного прийому їжі та синдрому реакції системного запалення (SIRS), який, своєю чергою, сприяє метаболічним порушенням та катаболізму, особливо розщепленню білків у скелетних м'язах [2, 3]. Це може серйозно погіршити клінічний результат у хворих, знизити ефективність лікування та збільшити летальність [4]. Рекомендації щодо харчування для пацієнтів з поширеним раком пропонують мультимодальне лікування, включаючи збільшення споживання їжі, заохочення фізичної активності та боротьбу з SIRS поряд з протипухлинним лікуванням [5, 6]. В першу чергу для пацієнтів з нормально функціонуючим шлунково-кишковим трактом слід розглядати ентеральне харчування, але спостерігається часта поява побічних ефектів (наприклад, раннє насичення, нудота та блювання, легенева аспірація та метаболічні ускладнення) особливо для пацієнтів статусу ECOG 4. Повідомлялося, що більшість пацієнтів з поширеним раком не

бажають отримувати годування через назогастральний зонд через психологічні та соціальні наслідки [7], що розширює показання до призначення парентерального харчування. Тож мультидисциплінарна корекція нутритивного статусу є дуже важливою частиною пацієнтоорієнтованого підходу у проведенні паліативного та/або протипухлинного лікування [8].

Мета. Провести огляд оцінки клінічної переваги парентерального харчування над пероральним харчуванням для пацієнтів із поширеною раковою кахексією та без кишкової недостатності.

Матеріал і методи. У дослідженні брали участь 111 пацієнтів з прогресуючим раком (ECOG 4) і кахексією. Критерії включення: ІМТ <18,5 для пацієнтів віком < 70 років, ІМТ <21 для пацієнтів віком >70 років або втрата ваги 2% за 1 тиждень, 5% за 1 місяць, 10% за 6 місяців; прогнозована тривалість життя < 12 місяців та > 2 місяців за статусом PPS; функціонуючий шлунково-кишковий тракт без симптомів карциноматозу очеревини чи кишкової непрохідності; наявність центрального венозного доступу. Критерії виключення: онкологічні захворювання голови та шиї, стравоходу та шлунку; будь-які протипоказання до застосування парентерального харчування (неконтрольований цукровий діабет, важка серцева недостатність, асцит, набряк та ін.) [9]. Для рандомізації використано метод Зелена. Стан харчування та працездатності у всіх досліджуваних, а також якість життя, пов'язаної зі здоров'ям (HRQoL) оцінювалися на початковому етапі та щомісяця до смерті за допомогою опитувальника QLQ-C15-PAL Європейської організації з дослідження та лікування раку [10]. Первинною кінцевою точкою була виживаність без погіршення HRQoL (HRQoL DFS), що визначалася як остаточне погіршення на ≥ 10 балів у порівнянні з вихідним рівнем або смерть [11]. В досліджуваній групі (n=48) використовували оптимальну нутритивну підтримку з парентеральним харчуванням, в залежності від прийому їжі дозування складало від 30-35 ккал/кг/день з 1,2- 1,5 г/кг/день білку. У контрольній групі (n=63) використовували оптимальну нутритивну підтримку без парентерального харчування – пероральна дієта з мінімальним вживанням

1000 ккал/день.

Результати. На початку зафіксовано відсутність різниці в HRQoL DFS між досліджуваною та контрольною групами на основі трьох показників: загальна якість життя QoL (відношення ризиків (BP)1,31; 95% довірчий інтервал (ДІ) 0,88–1,94); $p = 0,18$), фізичне функціонування (BP 1,58; 95% ДІ 1,06–2,35; $p = 0,024$) і втома (BP 1,19; 95% ДІ 0,80–1,77; $p = 0,40$). Надалі спостерігалася негативна тенденція щодо загального виживання пацієнтів у досліджуваній групі на кожному етапі оцінки. У проведеному аналізі серйозні небажані явища (переважно інфекційні (92%) були більш частими в досліджуваній групі – 7%, ніж у групі контролю – 1% ($p = 0,01$).

Висновки. Парентеральне харчування не покращувало ні HRQoL, ні виживання та викликало більш серйозні та часті побічні ефекти, ніж ентеральне харчування. Короткий час виживання досліджуваної групи є основною причиною невдачі парентерального харчування, оскільки вирішальним є вибір часу для нутритивних втручань. Парентеральне харчування не слід призначати пацієнтам із поширеним раком, кахексією та відсутністю кишкової недостатності, якщо очікувана тривалість життя менше ніж 3 місяців. Вікно анаболічного потенціалу, найбільш ймовірно, існує, коли виживання перевищує 90 днів, що створює шанс для ефективного нутритивного втручання та зупинки або регресії кахексії. Потрібні подальші дослідження, щоб оцінити корисний період з потенційною користю парентерального харчування для пацієнтів із поширеним раком.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Williams, Grant R et al. Cachexia in patients with cancer. The Lancet Oncology, Volume 17, Issue 6, e220; 2016
2. Fearon K, Arends J, Baracos V. Understanding the mechanisms and treatment options in cancer cachexia. Nat Rev Clin Oncol 2013;10:90–99.
3. Arends J. Struggling with nutrition in patients with advanced cancer: Nutrition and nourishment-focusing on metabolism and supportive care. Ann Oncol

2018;29(suppl 2):ii27–ii34.

4. Hannon B, Swami N, Pope A et al. Early palliative care and its role in oncology: A qualitative study. *The Oncologist* 2016;21:1387–1395.
5. Arends J., Strasser F., Gonella S. et al. Cancer cachexia in adult patients: ESMO Clinical Practice Guidelines. *ESMO Open*. 2021; 6: 100092
6. Good P, Richard R, Syrmiss W et al (2014) Medically assisted nutrition for adult palliative care patients. *Cochrane Database Syst Rev* 23(4):CD006274
7. Amano K, Morita T, Miyamoto J et al. Perception of need for nutritional support in advanced cancer patients with cachexia: A survey in palliative care settings. *Support Care Cancer* 2018;26:2793–2799.
8. Roeland E.J., Bohlke K., Baracos V.E. et al. Management of cancer cachexia: ASCO Guideline. *J Clin Oncol*. 2020; 38: 2438-2453
9. Downar J, Goldman R, Pinto R et al. The “surprise question” for predicting death in seriously ill patients: A systematic review and meta-analysis. *CMAJ* 2017;189:E484–E493.
10. Groenvold M, Petersen MA, Aaronson NK et al.; EORTC Quality of Life Group. The development of the EORTC QLQ-C15-PAL: A shortened questionnaire for cancer patients in palliative care. *Eur J Cancer* 2006;42:55–64.
11. Anota A, Hamidou Z, Paget-Bailly S et al. Time to health-related quality of life score deterioration as a modality of longitudinal analysis for health-related quality of life studies in oncology: Do we need RECIST

УДК 616.988

**МЕД ЯК ПРОФІЛАКТИЧНИЙ, ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ТА
ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ЗАСІБ У БОРОТЬБІ З COVID-19**

Костюченко Оксана Артемівна,
членкиня МАН

КПНЗ “Донецька обласна мала академія наук учнівської молоді”

Левченко Ірина Альбертівна,

вчитель хімії закладу загальної середньої освіти

Бахмутська загальноосвітньої школи I-III ступенів №12

Бахмутської міської ради Донецької області

м. Бахмут, Україна

Анотація: Роботу присвячено аналізу можливості застосування бджолиного меду в боротьбі з COVID-19. Розглянуто результати сучасних досліджень провідних світових медичних закладів щодо терапевтичної, профілактичної та реабілітаційної цінності меду. Встановлено залежність між рівнем інформованості населення України щодо ролі меду у підвищенні імунітету та складністю перебігу хвороби. Визначено шляхи популяризації ідеї використання меду українцями в період пандемії, спричиненої вірусом SARS-Cov-19 та його модифікаціями. Розроблені та вдосконалено методики розповсюдження, збирання та обробки соціально значущої інформації серед великої кількості людей.

Ключові Слова: COVID-19, ускладнення, мед, окислювальний стрес, бактеріальна інфекція, вірусна інфекція, опитування, реабілітація після вірусної пневмонії.

Актуальність. Найбільший виклик сьогодення — пандемія коронавірусної хвороби, спричиненої вірусом SARS-Cov-2.

Новий коронавірус - дволанцюговий РНК-вмісний штам виду SARSr-CoV роду бетакоронавірусів, швидко розповсюджуючись, визиває важкий респіраторний синдром, спричиняє численні ускладнення та високу смертність.

Перша хвиля 2019 року відрізнялась особливою небезпекою для людей похилого віку з ослабленим імунітетом та хронічними хворобами. Нові штами Дельта та Омикрон агресивні і для молодших груп населення, в тому числі для дітей. Тому стратегії, які покращують імунну систему, можуть стати провідними у боротьбі з можливим виникненням супутніх захворювань при SARS-Cov-2.

Мета: виявити роль меду в підвищенні імунітету людини в період Пандемії COVID-19.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: логіко-аналітичні, в тому числі контент-аналіз, візуальні (графічні), дослідно-статистичні та математично-статистичні; порівняльний аналіз; опитування (анкетування); описове, монографічне соціальне дослідження.

Використання фармацевтичних препаратів супроводжується багатьма проблемами: високою токсичністю, резистентністю та великою кількістю алергічних реакцій. Для зменшення неминучих побічних ефектів доцільно застосовувати натуральні продукти, наприклад, мед та продукти бджільництва. Механізми впливу меду недостатньо вивчені, проте є багато підтверджених даних про ефективність меду як профілактичного, терапевтичного та відновлювального засобу. Потрібні подальші дослідження цього феномену.

Мед – це багатий вуглеводами сироп, вироблений бджолами, в основному з квіткових нектарів, який містить майже всі фізіологічно важливі амінокислоти. Якісний склад мінеральних речовин залежить від ботанічного походження меду. Інші складові не менш важливі. Все це забезпечує біологічну активність бджолиного меду[1].

Описано використання бджолиного меду як потужного протимікробного засобу та частково доведений антивірусний ефект. Так, при зараженні вірусом грипу формуються активні форми кисню (АФК), що визивають гостре запалення легень та гострий респіраторний дистрес-синдром (ГРДС) та призвести до летального результату від ГРДС [7]. При щоденному вживанні меду [13] в кількості 1200 мг/кг ваги людини встановлено підвищення рівня

антиоксидантів у здорових людей та зменшення симптомів ГРДС під час захворювання, хоча можливий механізм поки що невідомий.

Вроджена та адаптивна імунна система людини здатні захищати від SARS-CoV-2. Вірусна атака зазвичай стимулює різні антигенпрезентуючі клітини (APC), які здійснюють процес знищення SARS-CoV-2 [7]. Диференціювання В-клітин стимулюється цитокінами, які надходять від Т-клітин-хелперів. Поряд із плазматичними В-клітинами, В-клітина пам'яті створює прямий зв'язок із SARS-CoV-2, антиген-специфічні антитіла, що виробляються плазматичними В-клітинами, вбивають SARS-CoV-2 [10]. Мед здатний активувати Т-лімфоцити, В-лімфоцити та нейтрофіли, які в кінцевому підсумку виробляють цитокіни. Тобто мед може відігравати певну роль у забезпеченні адаптивної імунної відповіді проти інфекції SARS-CoV-2 [2]. Ці фрагментарні докази свідчать про те, що мед може захистити від SARS-CoV-2, але потрібна належна перевірка за допомогою експериментів.

Протизапальну дію меду вивчали на моделі клітинної культури тварин, а також у клінічних випробуваннях. У цих дослідженнях було доведено, що метилгліоксаль (MGO), компонент меду манука, ефективно сприяє створенню Т-клітин, які здатні регулювати різноманітний спектр імунних реакцій, включаючи антимікробний захист [15]. Це дає можливість розглядати мед як ефективний імуностимулятор.

Цукровий діабет є однією з основних причин смерті через інфікування вірусами грипу А (H1N1), SARS-CoV та MERS-CoV [7]. У дослідженні з щодо впливу SARS-CoV-2 було виявлено, що гіперглікемія є причиною смерті більш ніж у половині випадків. У клінічному дослідженні з діабетом щурів використовували мед для оцінки антидіабетичного ефекту та виявили зниження рівня глюкози при цукровому діабеті 2 типу [11]. Було доведено, що мед бере участь у зниженні концентрації глюкози, фруктозаміну та глікозильованого гемоглобіну в сироватці крові [7]. Мед може контролювати глікемію через експресію рецептора інсуліну в клітинах печінки [8]. Мед значно знижував рівень цукру в крові, індекс коронарного ризику (CRI) та індекс серцево-

судинного ризику (CVRI) у діабетичних щурів при введенні дози 1000 мг/кг [6]. Тому можна передбачити, що мед виявляє гіпоглікемічний ефект та може бути використаний у додатковій терапії хворих на COVID-19 з позитивним діабетичним статусом, проте потрібно постійно контролювати цукор крові для корекції добової дози меду. Серцево-судинні порушення та гіпертонія. В дослідженні 150 осіб хворих на COVID-19 встановлено 7% смертності від міокардиту, 33% виявили тяжкий перебіг хвороби. Оскільки доведено, що мед має тривалу дію на серцево-судинну систему, а також короточасний антиаритмічний ефект [7], зниження частоти серцево-судинних захворювань пов'язують з флавоноїдами, наприклад, антоціаніном і вітаміном В3. Обидва присутні в меді, що робить його потенційним терапевтичним засобом проти серцево-судинних захворювань [9, 14]. Недавні дослідження повідомляють, що пацієнти з COVID-19 схильні до розвитку вторинних бактеріальних коінфекцій, таких як бактеріальна пневмонія та сепсис [7] що суттєво збільшує летальність. Мед створює антибактеріальне середовище, яке сприяє швидкому загоєнню ран, виробляючи лейкоцити, щоб підвищити рівень прозапальних цитокінів [16]. Кілька досліджень довели, що мед може діяти як антимікробний засіб через зниження рН, осмотичного ефекту цукрів і рівня гідроген пероксиду, що забезпечують активність проти патогенних бактерій, включаючи *Streptococcus typhi*, *Staphylococcus aureus* та *E. coli*. Мед виявляє свою антибактеріальну дію шляхом прямого знищення бактеріальних клітин бактерицидними компонентами та може відігравати провідну роль у боротьбі зі смертельними інфекціями легенів, спричиненими стійкими до антибіотиків бактеріями [7]. Таким чином, можливі механізми, що беруть участь у фармакологічному впливі меду на COVID-19, такі: мед активізує імунну систему, пригнічує мітоген-активовану білкову кіназу (МАПАК) і ядерний фактор каппа В (*NF-κB*), а також цитокіни. Він ініціює аутофагію. Крім того, мед має протизапальну, протимікробну та антидіабетичну дію. Оскільки супутні захворювання збільшують тяжкість інфекції SARS-CoV-2, мед може бути корисним у інфікованих вірусом SARS-CoV-2 осіб із супутніми захворюваннями. При

взаємодії з населенням під час реагування на пандемію COVID-19, важливо розуміти потреби конкретних груп, які можуть стикатися з перешкодами у доступі до інформації, соціального супроводу та підтримки, або піддаватися вищому ризику зараження та вторинних впливів. Використовуючи різні ефективні та надійні канали зв'язку, можливе швидке інформування про ризики захворювання та стратегії лікування. Соціологічне дослідження може бути ефективним у цьому контексті та стати частиною соціального експерименту. Гіпотези, достовірність яких встановлювалювалась в даному соціологічному дослідженні: існування взаємозв'язку між щоденним вживанням меду в кількості 1200 мг/кг маси тіла та зміцненням імунітету, зменшенням вірогідності виникнення ускладнень, періоду відновлення після хвороби, полегшення реабілітації.

Соціологічне опитування базувалося на дотриманні етичних стандартів і захищало право учасників на анонімність та конфіденційність. Під час попередньої проби було встановлено, що доцільно використати статистичну вибірку, об'єм якої розраховано за допомогою онлайн калькулятора розрахунок вибірки Онлайн калькулятор (allcalc.ru) та складає 384 особи при надійності 95% та помилці довірчого інтервалу в 5%. До анкетування через соціальні мережі залучено 491 респондент за цільовою аудиторією в групах зацікавлених осіб Facebook [18]. Анкета соціологічного дослідження розроблена за допомогою Google-Forms. Аналіз результатів проводився автоматично засобами статистичної обробки Google. Анкетування соціальної групи відбулось в період з вересня по грудень 2021 року. Вікова категорія учасників - від 18 до 73 років. Більшість опитаних у віці 40-50 років. Жінок було 79% - це найбільш активна частина спільноти у групі Facebook, чоловіків - 21%. Регіони проживання респондентів представлені неоднорідно. Проте взяли участь жителі всіх регіонів України, АР Криму, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей та громадяни іноземних держав. Приблизно дві третини респондентів мешкає в містах (35,0%) та селах (34,8%), в районних та обласних центрах - 11,0% та 19,1% відповідно. За рівнем освіти 11,2%

респондентів указали вищу, 24,2% неповну вищу (бакалавр), 6,5% повну середню, 1,4% неповну середню, 55,8% мають спеціальну технічну освіту, 0,8% іншу. Серед опитаних не хворіли тільки 12,8%. Як тяжкий охарактеризували свій стан 15,7% опитаних, середньої тяжкості 33,0%, в легкій формі захворювання проявилось у 38,5% респондентів. Отримані результати підтверджують офіційні статистичні дані по країні, що дозволяє говорити про репрезентативність вибірки для формулювання подальших висновків. Той факт, що 100% респондентів хворіли самі або мають досвід хвороби у близької людини говорить про реальну загрозу, яку несе вірус суспільству, та доцільність протиепідемічних заходів, що застосовуються в Україні та світі. Рівень інформованості населення можна оцінити за результатами відповіді на запитання: “Чи знаєте Ви про лікувальні властивості меду та продуктів бджільництва?”, - 82,3% дали ствердну відповідь. Проте традиція вживати мед незалежно від епідемічної ситуації є тільки в 36,3% сімей респондентів. Під час хвороби на COVID-19 мед щодня приймали 6,5%, час від часу - 3,9% опитаних. Підтвердили готовність приймати профілактичну дозу 1,2г меду на 1кг маси тіла щодня 71,7%; погодились вживати іноді - 6,3% учасників анкетування. Більше довіряють фармацевтичним засобам 22,0% тих, хто взяв участь в соціальному експерименті. Всі учасники були проінформовані, що мед - не ліки від COVID-19 та самолікування є ризиком для життя. Погодились поділитись зі знайомим та близькими інформацією про дослідження щодо використання меду в період пандемії 92,3% респондентів.

Важливою складовою соціологічного дослідження було виявлення свідомого ставлення громадян до профілактичних заходів, направлених на припинення розповсюдження вірусу SARS-CoV-2. Так, опитування показало, що 9,6% респондентів мають профілактичні щеплення 1 дозою, 53,4% - двома. 92,1% носять маски в громадських місцях, 8,4% намагаються уникати скупчення людей, 19,9% зберігають соціальну дистанцію. 98,4% переконані, що правильне миття рук - запорука безпеки в період пандемії. Самоізоляцію в разі контакту з хворим на COVID-19 обрали тільки 10,4%. В той же час, у разі

кашлю, нежиті, підвищення температури тіла проконсультуються з лікарем 97,0% респондентів. Таким чином, громадяни здебільшого свідомо ставляться до свого здоров'я та піклуються про колективний імунітет. При опитуванні 178 респондентів зазначили, що мають у сім'ї традицію вживати мед незалежно від епідемічної ситуації. Проте під час хвороби тільки 32 (18,0%) з них вживали мед постійно, 19 (10,7%) - час від часу. Серед тих, хто захворів та приймав мед, 3,1% мали тяжку форму перебігу хвороби, 18,8% - середній ступінь тяжкості, 78,1% хворіли в легкій формі. Ці дані подібні до офіційної світової статистики (станом на грудень 2021 року опубліковано цифру близько 80% перебігу хвороби в легкій формі). 178 осіб, в сім'ях яких традиційно вживають мед (100%), дозволяє так оцінити результат: не захворіли - 30,3%, легко перенесли хворобу - 62,4%, середній та важкий ступінь перебігу хвороби - 5,1% та 2,3% відповідно. Серед тих, хто захворів, 89,5% - у легкій формі, що на 9,5% більше, ніж середній світовий статистичний показник у 80%. Отже, 92,7% людей серед тих, хто приймає мед постійно або не хворіли, або мали легкий перебіг хвороби та відновлення під час пандемії COVID-19, спричиненої вірусом SARS-CoV-2.

Висновки

1. Україна - частина світової спільноти, яка потерпає від пандемії, спричиненої вірусом SARS-CoV-2. 100% респондентів хворіли самі або мають тих, хто хворів на COVID-19 серед найближчого оточення.
2. Рівень поінформованості населення про властивості меду складає 82,3%. 92,3% опитаних погодились поділитись інформацією про здатність меду підвищувати імунітет.
3. Використання меду щодня покращує імунітет та на 92,7% запобігає хворобі або знижує ступінь тяжкості до легкого перебігу.
4. Мед - ефективна харчова добавка, яка активує можливості імунітету протистояти вірусу не як самостійний засіб, а паралельно з протиепідемічними заходами, в тому числі й профілактичними щепленнями. Проте використання меду не замінить протокол лікування від коронавірусу, а самолікування є ризиком для життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчук Л.О. Ефективність оцінювання меду органолептичним методом / Адамчук Л.О. - // *Біоресурси і природокористування*. 2014. № 3-4. С.112-117.
2. N. Abuharfeil, R. Al-Oran, M. Abo-Shehada. The effect of bee honey on the proliferative activity of human B- and T-lymphocytes and the activity of phagocytes. *Food Agric. Immunol.*, 11 (2) (1999), pp. 169-177
3. A. Ajibola, J.P. Chamunorwa, K.H. Erlwanger. Nutraceutical values of natural honey and its contribution to human health and wealth. *Nutr. Metab.*, 9 (2012), p. 61
4. N.S. Al-Waili. Effects of daily consumption of honey solution on hematological indices and blood levels of minerals and enzymes in normal individuals. *J. Med. Food*, 6 (2) (2003), pp. 135-140
5. Cornaral Laura , Biagi Marco, Xiao Jianbo , Burlando Bruno “Therapeutic Properties of Bioactive Compounds from Different Honeybee Products *Front. Pharmacol.* 8:412. doi: 10.3389/fphar.2017.00412
6. O.O. Erejuwa, N.N. Nwobodo, J.L. Akpan, U.A. Okorie, C.T. Ezeonu, B.C. Ezeokpo, *et al.* Nigerian honey ameliorates hyperglycemia and dyslipidemia in alloxan-induced diabetic rats. *Nutrients*, 8 (3) (2016)
7. Kh.Sh.Hossaina, G.Hossain, A. Moni, M. Rahman. U. H. Rahman, *et al.* Prospects of honey in fighting against COVID-19: pharmacological insights and therapeutic promises. 17.12.2020. *URL: http://Prospects of honey in fighting against COVID-19: pharmacological insights and therapeutic promises - ScienceDirect* (дата звернення 29.11.2021)
8. G. Lori, L. Cecchi, N. Mulinacci, F. Melani, A. Caselli, P. Cirri, *et al.* Honey extracts inhibit PTP1B, upregulate insulin receptor expression, and enhance glucose uptake in human HepG2 cells. *Biomed. Pharmacother.*, 113 (2019), p. 108752
9. M.L. McCullough, J.J. Peterson, R. Patel, P.F. Jacques, R. Shah, J.T. Dwyer. Flavonoid intake and cardiovascular disease mortality in a prospective cohort of US adults. *Am. J. Clin. Nutr.*, 95 (2) (2012), pp. 454-464

10. J. Nikolich-Zugich, K.S. Knox, C.T. Rios, B. Natt, D. Bhattacharya, M.J. Fain. SARS-CoV-2 and COVID-19 in older adults: what we may expect regarding pathogenesis, immune responses, and outcomes. *GeroScience*, 1–10 (2020)
11. E.O. Omotayo, S. Gurtu, S.A. Sulaiman, M.S.A. Wahab, K.N.S. Sirajudeen, M.S.M. Salleh. Hypoglycemic and antioxidant effects of honey supplementation in streptozotocin-induced diabetic rats. *Int. J. Vitam. Nutr. Res.*, 80 (1) (2010), pp. 74-82
12. T.M. Shrestha, G. Nepal, Y.K. Shing, L. Shrestha. Cardiovascular, psychiatric, and neurological phenomena seen in mad honey disease: a clinical case report. *Clin. Case Rep.*, 6 (12) (2018), pp. 2355-2357
13. S.A. Sulaiman, H. Hasan, Z.Z. Deris, M.S.A. Wahad, R.C. Yusof, N.N. Naing, *et al.* The benefit of Tualang honey in reducing acute respiratory symptoms among malaysian hajj pilgrims: a preliminary study. *J. ApiProduct ApiMed. Sci.*, 3 (1) (2011), pp. 38-44
14. A. Sunkara, A. Raizner. Supplemental vitamins and minerals for cardiovascular disease prevention and treatment. *Methodist Debaquey Cardiovasc. J.*, 15 (3) (2019), pp. 179-184
15. J.S. Tang, B.J. Compton, A. Marshall, R. Anderson, Y. Li, H. Van Der Woude, *et al.* Manuka honey-derived methylglyoxal enhances microbial sensing by mucosal-associated invariant T cells. *Food Funct.*, 11 (7) (2020), pp. 5782-5787
16. A.J. Tonks, E. Dudley, N.G. Porter, J. Parton, J. Brazier, E.L. Smith, *et al.* A 5.8-kDa component of manuka honey stimulates immune cells via TLR4. *J. Leukoc. Biol.*, 82 (5) (2007), pp. 1147-1155
17. Q. Ruan, K. Yang, W. Wang, L. Jiang, J. Song. Clinical predictors of mortality due to COVID-19 based on an analysis of data of 150 patients from Wuhan, China. *Intensive Care Med.* (2020)
18. URL:<https://www.facebook.com/groups/578369579706504/?ref=share>. (дата звернення 02.09.2021)

ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БОРЦОВ В УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНЫХ ГРУППАХ ПО ДЗЮДО

Латушкина Валерия Викторовна,
магистр педагогических наук, аспирант
Белорусский государственный
университет физической культуры
г. Минск, Беларусь

Аннотация: в статье представлены данные распределения часов для тренировочного процесса в учебно-тренировочных группах по дзюдо и нормативные требования к ним. Изложен перечень рекомендуемых материалов для изучения и совершенствования технической подготовки борцов-дзюдоистов в форме КЮ.

Ключевые слова: техническая подготовка, дзюдоисты, техника, приемы, учебно-тренировочная группа, борцы.

Техническая подготовка - процесс обучения и совершенствования дзюдоистом системы техники движений и действий, с последующей реализацией их в условиях противоборства с целью достижения высоких спортивных результатов. Основной задачей технической подготовки является формирование знаний, умений и навыков выполнения соревновательных действий, которые позволят спортсмену с наибольшей эффективностью использовать его возможности в состязаниях и обеспечить совершенствование технического мастерства в процессе многолетней подготовки [1 с. 63].

Эффективность спортивной техники определяется рациональностью использования кинематических и динамических характеристик движения в хроноструктуре спортивного действия, а экономичность спортивной техники выражается в экономизации энергозатрат при рациональной спортивной технике, степенью использования двигательного потенциала спортсмена.

Система движений объединяет различные подсистемы, виды структур: кинематическую, динамическую, ритмическую, анатомическую и фазовую.

Техническое мастерство в соревновательной надежности борцов-дзюдоистов проявляется в эффективности, экономичности и помехоустойчивости спортивных движений. Техническая подготовленность борцов характеризуется: арсеналом двигательных представлений о приемах, действиях и их выполнении; наличием двигательного умения; образованием двигательного навыка. [2 с. 143].

С учетом прогрессивного воздействия объемов тренировочной работы на уровень подготовленности спортсменов, нормативными требованиями для специализированных спортивных подразделений установлены определенные часы учебно-тренировочной работы в учебно-тренировочных группах разного возраста и уровня спортивной подготовленности [3 с. 76]:

Учебно-тренировочная группа 1 года подготовки (УТГ-1) 9 -468 ч.

Учебно-тренировочная группа 2 года подготовки (УТГ-2) 12 -624 ч.

Учебно-тренировочная группа 3 года подготовки (УТГ-3) 15 -780 ч.

Учебно-тренировочная группа 4 года подготовки (УТГ-4) 18 -936 ч.

В этой связи далее представлены данные примерного годового плана распределения часов для тренировочного этапа в группах до 2-х лет (табл. 1)

Таблица 1

УТГ - 1, УТГ - 2

Месяцы	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	всего
Общая физическая подготовка	10	10	10	10	9	10	10	10	10	10	9	9	117
Специальная физическая подготовка	8	8	8	8	7	8	8	8	8	8	8	7	94
Технико - тактическая подготовка	17	17	17	16	16	19	19	18	17	16	15	15	202
Теоретическая и психологическая подготовка	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	23
Участие в соревнованиях, инструкторская практика и судейская практика	-	-	-	-	-	-	10	10	8	-	-	-	28
Сдача контрольно-переводных нормативов	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	4
Всего за месяц	39	37	37	36	33	39	49	48	47	36	34	33	468
Общее количество тренировок в год													208
Количество часов в неделю													9
Количество тренировок в неделю													4

Далее в статье (табл. 2) представлены данные примерного годового плана распределения часов для тренировочного этапа свыше 2-х лет

Таблица 2

УТГ – 3, УТГ - 4

Месяцы	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	всего
Общая физическая подготовка	15	15	15	15	14	15	15	15	15	14	14	14	176
Специальная физическая подготовка	17	17	17	17	17	18	18	17	17	17	17	17	206
Технико- тактическая подготовка	33	35	36	36	35	36	35	35	33	35	35	35	419
Теоретическая и психологическая подготовка	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	47
Участие в соревнованиях, инструкторская практика и судейская практика	-	-	14	14	-	14	14	14	14	-	-	-	84
Сдача контрольно-переводных нормативов	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	4
Всего за месяц	71	71	86	86	69	87	86	85	85	70	70	70	936
Общее количество тренировок в год													312
Количество часов в неделю													18
Количество тренировок в неделю													6

Рекомендуемый учебный материал для занимающихся в учебно-тренировочных группах первого - второго года обучения (УТ-1,2) представлен ниже (табл. 3) как средства технической подготовки. На данном этапе необходимо производить совершенствование техники 5, 4, КЮ и включать в тренировочную программу изучение техники бросков 3 КЮ (зеленый пояс).

Таблица 3

NAGE-WAZA

Ko-soto-gake	Зацеп снаружи голенью
Tsuri-goshi	Бросок через бедро с захватом пояса
Yoko-otoshi	Боковая подножка на пятке (седом)
Ashi-guruma	Бросок через ногу со скручиванием под отставленную ногу
Hane-goshi	Подсад бедром и голенью изнутри
Narai-tsurikomi-ashi	Передняя подсечка под отставленную ногу
Tomoe-nage	Бросок через голову с упором стопой в живот
Kata-guruma	Бросок через плечи «мельница»
Yama-arashi	Подхват бедром с обратным захватом одноименного отворота
Hane-go shi-gaeshi	Контрприем от подсада бедром и голенью изнутри
Morote-gati	Бросок захватом двух ног
Seoi-otoshi	Бросок через спину (плечо) с колена (колен)

КАТАМЕ-WAZA - техника сковывающих движений

Kata-juji-jime	Удушение спереди, скрещивая руки (одна ладонь вверх, другая вниз)
Gyaku-juji-jime	Удушение спереди, скрещивая руки (ладони вверх)
Nami-juji-jime	Удушение спереди, скрещивая руки (ладони вниз)
Okuri-eri-jime	Удушение сзади двумя отворотами
Ryote-jime	Удушение спереди кистями
Sode-guruma-jime	Удушение спереди отворотом и предплечьем вращением
Kesa-ude-hishigi-gatame	Рычаг локтя от удержания сбоку
Kesa-ude-garami	Узел локтя от удержания сбоку

В связи с требованиями далее проходит подготовка к выполнению демонстрационного комплекса 3-4 КЮ и самостоятельная разработка комбинаций по технике 3 КЮ. Отработка самообороны: защита от ударов прямого, сбоку, наотмашь. Защита от ударов ногой снизу. Защита от ударов рукой сверху.

Учебный материал для занимающихся в учебно-тренировочных группах третьего - четвертого года обучения УТГ-3,4 (табл. 4), (табл.5).

Средствами технической подготовки на данном этапе является совершенствование техники 5, 4, 3 КЮ, а также изучение техники 2 КЮ (синий пояс)

Таблица 4

NAGE-WAZA

Sumi-gaeshi	Бросок через голову подсадом голенью с захватом туловища
Tani-otoshi	Задняя подножка на пятке (седом)
Hane-makikomi	Подсад бедром и голенью изнутри в падении с захватом руки под плечо
Sukui-nage	Обратный переворот с подсадом бедром
Utsuri-goshi	Обратный бросок через бедро с подбивом сбоку
O-guruma	Бросок через ногу вперед скручиванием под выставленную ногу
Soto- makikomi	Бросок через спину (бедро) вращением захватом руки под плечо
Uki- otoshi	Бросок выведением из равновесия вперед
Te-guruma	Боковой переворот
Obi-otoshi	Обратный переворот с подсадом с захватом пояса
Daki-wakare	Бросок через грудь вращением с обхватом туловища сзади
Uchi-makikomi	Бросок через спину вращением с захватом руки на плечо («вертушка»)
O-soto-makikomi	Отхват в падении с захватом руки под плечо
Harai- makikomi	Подхват бедром в падении с захватом руки под плечо
Uchi-mata- makikomi	Подхват изнутри в падении с захватом руки под плечо
Hikkomi-gaeshi	Бросок через голову с подсадом голенью с захватом пояса сверху
Tawara-gaeshi	Бросок через голову с обратным захватом туловища сверху

КАТАМЕ-WAZA

Ude-hishigi-waki-gatame	Рычаг локтя внутрь захватом руки под плечо
Ude-hishigi-hara- gatame	Рычаг локтя внутрь через живот
Ude-hishigi-hiza-gatame	Рычаг локтя внутрь при помощи колена сверху
Ude-hishigi-ude- gatame	Рычаг локтя внутрь прижимая руку к ключице
Ude-hishigi-ashi- gatame	Рычаг локтя внутрь ноги
Trukkomi-jime	Удушение спереди двумя отворотами
Katate-jime	Удушение спереди предплечьем
Sankaku-jime	Удушение захватом головы и руки ногами
Ude-hishigi-sankaku- gatame	Рычаг локтя захватом головы и руки ногами
Ushiro-waki- gatame	Обратный рычаг локтя внутрь
Ude-hishigi-juji-gatame (kumikata)	Рычаг локтя захватом руки между ног (разрывы)

Далее в учебно-тренировочном процессе дзюдоистов следует переход к подготовке выполнению демонстрационного комплекса 2-3 КЮ на основе дополнительной техники с элементами самостоятельных разработок различных комбинаций по технике 2 КЮ, который включает в себя самооборону, защиты от ударов локтем, коленом, головой, от ударов палкой и другими предметами [4 с. 14]. Техническая подготовка дзюдоистов связана с освоением и постоянным совершенствованием техники приемов и комбинаций к ним, а также различных действий для достижения высокого технического мастерства в дзюдо. Техническая подготовка дзюдоистов является основой спортивного совершенствования, обеспечивающая достижение максимального результата в условиях соревновательной деятельности дзюдоистов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Грищенко, В.Н. Поединки на татами / В.Н. Грищенко, Е.И. Кочурко - Минск: Польша, 1987. – 63 с.
2. Иванченко, Е.И. Основы системы спортивной подготовки / Е.И. Иванченко— учебно-методическое пособие – Минск 2012. –143 с.
3. Сенько, В.М. Оптимизация технико-тактической подготовки самбистов / В.М. Сенько – Минск: БГУФК, 2021. – 76 с.
4. Табаков, С.Е. Примерная программа спортивной подготовки для детско- юношеских спортивных школ, специализированных детско-юношеских школ олимпийского резерва/ С.Е. Табаков, С.В. Елисеев, А.В. Конаков. - М.: Советский спорт, 2008. – 14 с.

УДК: 617.54

ПАРАВЕРТЕБРАЛЬНА БЛОКАДА ЯК МЕТОД ЗНЕБОЛЕННЯ ПРИ ХІРУРГІЧНИХ ВТРУЧАННЯХ З ПРИВОДУ РАКУ ЛЕГЕНЬ

Супрун Андрій Сергійович,
аспірант кафедри анестезіології та інтенсивної терапії
Харківська медична академія післядипломної освіти,
Харків, Україна

Анотація: в статті надано рівні поширеності та смертності від онкопатології в цілому, та визначено значення онкопатології легень серед усіх злоякісних новоутворень. Визначено можливості застосування хірургічного лікування при легеневій онкопатології з можливими пери- та післяопераційними ускладненнями. Надаються анестезіологічні механізми попередження розвитку таких ускладнень і визначається ефективність застосування паравертебральної блокади при проведенні оперативних втручань з приводу раку легень. Надається перелік можливого застосування паравертебральної блокади в хірургічній практиці.

Ключові слова: злоякісні новоутворення легень, хірургічна резекція, паравертебральна блокада, пери- та післяопераційний анестезіологічний супровід, ускладнення.

Дослідженнями визначається, що онкопатологія в даний час є основною причиною смерті серед населення віком до 85 років, яка визначає значний відсоток глобального тягаря хвороб. При цьому, за прогнозами захворюваність на злоякісні новоутворення (ЗН) буде продовжувати постійно зростати як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються [1, 2]. Так, за даними Pilleron S. et al [3, 4] ЗН займають перші місця як за світовими рівнями смертності (внаслідок яких у 2018 році померло 9,6 млн. осіб), так і поширеності (за прогнозами захворюваність на онкопатологію з 2012 по 2035 рр. зросте з 14 млн. до 24 млн. хворих).

При цьому, серед усієї онкопатології ЗН легень є провідною причиною світових смертей, пов'язаних з раком і є особливо поширеним захворюванням серед хворих похилого віку [5, 6], які за прогнозами серед цього контингенту осіб будуть тільки зростати з огляду на постійне світове постаріння населення (особливо у розвинених країнах) [7].

Слід вказати, що хірургічна резекція – єдиний можливий ефективний метод лікування ЗН легень, який (на жаль) має значні ризики розвитку периопераційних легеневих ускладнень та довготривалих респіраторних порушень [8]. Так, за даними Gelzinis T. [9] і de la Gala F. et al. [10] частота таких ускладнень складає до 37,5 % серед усіх ускладнень в торакальній хірургії. Тому, задля попередження розвитку можливих ускладнень такі хірургічні втручання потребують певних напрацьованих механізмів анестезіологічного забезпечення. Згідно з Dubowitz J. A. et al. [1] до 60,0 % пацієнтів із ЗН легень піддаються резекції пухлини, а 80,0 % з них отримують аналгетичне забезпечення при діагностичному, терапевтичному чи паліативному втручанні.

Відзначається, що стандарти резекції легень змінилися за останні 20 років, завдяки чому було досягнуто ряд успіхів у пери- та післяопераційному анестезіологічному супроводі таких хворих [11]. При цьому вказується, що сьогодення стратегія лікування ЗН легень та аналгетичного забезпечення залежить від клінічної стадії [5]. Так, хірургічна резекція зазвичай вважається методом вибору у пацієнтів з I-ю або II-ю стадією захворювання, стан яких дозволяє провести загальну анестезію та резекцію легені [12].

Хірургічне втручання при ЗН легень також є прийнятним методом лікування у значній кількості пацієнтів із клінічною стадією III-b та стадією IV.

Вищевказане підтверджується й Ben Aziz M. et Mukhdomi J. [13], які вказали, що торакальна хірургія (включаючи легеневу лобектомію) пов'язана з серйозними післяопераційними ускладненнями (респіраторний дистрес, кровотеча та біль). Попередженням цього є застосування адекватних методів аналгетичного забезпечення оперативного втручання. Так, декілька досліджень

визначили, що використання такого методу аналгезії, як паравертебральна блокада (ПВБ) значно знижує споживання опіоїдів у післяопераційному періоді та зменшує запальну реакцію, покращуючи рівні післяопераційного виживання таких хворих [13]. ПВБ досить часто використовується як доповнення до мультимодальної післяопераційної аналгезії в торакальній хірургії, хірургії грудей, нирковій хірургії, торакоскопічній хірургії, мініінвазивній кардіохірургії, тощо. При цьому визначається, що ПВБ також може використовуватися як альтернативний метод анестезії при торакоскопічній хірургії у пацієнтів із ЗН легень, які можуть мати високі ризики периопераційних та післяопераційних ускладнень після загальної анестезії, особливо у літніх пацієнтів з низькою життєвою ємністю та низьким резервом легень або у пацієнтів із серцевими захворюваннями. Також, нещодавні дослідження продемонстрували ефективність ПВБ для об'ємних торакоскопічних оперативних втручаннях з мінімальними ускладненнями та низьким коефіцієнтом конверсії у загальну анестезію, що значно покращує якість післяопераційного відновлення [13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dubowitz J. A., Sloan E. K., Riedel B. J. Implicating anaesthesia and the perioperative period in cancer recurrence and metastasis. *Clin Exp Metastasis*. 2018. № 35. P. 347–358. doi: <https://doi.org/10.1007/s10585-017-9862-x>
2. Influence of perioperative anaesthetic and analgesic interventions on oncological outcomes: a narrative review / Wall T., Sherwin A., Ma D., Buggy D. J. *Br. J. of Anaesthesia*. 2019. Vol. 123, Iss. 2. P. 135–150. doi: <https://doi.org/10.1016/j.bja.2019.04.062>
3. Global cancer incidence in older adults, 2012 and 2035: a population-based study / S. Pilleron et al. *Int J. Cancer*. 2019 Vol. 144. P. 49–58.
4. Global cancer statistics 2018: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries / F. Bray et al. *CA Cancer J. Clin*. 2018. Vol. 68. P. 394–424.

5. Hoy H., Lynch T., Beck M. Surgical Treatment of Lung Cancer. *Critical Care Nursing Clinics*. 2019. Vol. 31, Iss. 3. P. 3–313. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cnc.2019.05.002>
6. A proposal for a comprehensive risk scoring system for predicting postoperative complications in octogenarian patients with medically operable lung cancer: JACS1303 / S. Hisashi et al. *European J. of Cardio-Thoracic Surgery*. 2018. Vol. 53, Iss. 4. P. 835–841. doi: <https://doi.org/10.1093/ejcts/ezx415>
7. Global cancer statistics, 2012 / L. A. Torre et al. *CA Cancer J. Clin.* 2015. Vol. 65. P. 87–108.
8. Anesthetic considerations for lung resection: preoperative assessment, intraoperative challenges and postoperative analgesia / D. Lederman, J. Easwar, J. Feldman, V. Shapiro. *Annals of translational medicine*. 2019. Vol. 7 (15). P. 356. doi: <https://doi.org/10.21037/atm.2019.03.67>
9. Gelzinis T. The Anesthetic Management of Patients Undergoing Nonintubated Video-Assisted Thoracic Surgery. *Curr Anesthesiol Rep*. 2021. doi: <https://doi.org/10.1007/s40140-021-00469-y>
10. Postoperative pulmonary complications, pulmonary and systemic inflammatory responses after lung resection surgery with prolonged one-lung ventilation. Randomized controlled trial comparing intravenous and inhalational anaesthesia / F. de la Gala et al. *Br J. Anaesth.* 2017. Vol. 119. P. 655–663.
11. Use of new treatment modalities for non-small cell lung cancer care in the Medicare population / M. T. Vest et al. *Chest*. 2013. Vol. 143 (2). P. 429–435.
12. Treatment of stage I and II non-small cell lung cancer: diagnosis and management of lung cancer, 3rd ed: American College of Chest Physicians evidence-based clinical practice guidelines / J. A. Howington et al. *Chest*. 2013. Vol. 143 (5 Suppl). e278S–313S.
13. Ben Aziz M., Mukhdomi J. Thoracic Paravertebral Block. In: *StatPearls*. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL). 2021.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ ФАРМАЦЕВТА

Пестун Ірина Володимирівна,

доктор фарм. н., професор,
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна

Мнушко Зоя Миколаївна

доктор фарм. н., професор
Харківська медична академія післядипломної освіти
м. Харків, Україна

Вступ. За одним із основних визначень, емоційний інтелект – це сума навичок та здібностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей та свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань. Зважаючи на значну особливість роботи фармацевтів у різних профільних організаціях, найбільше в аптеках, представляє інтерес дослідження та визначення специфіки змісту емоційного інтелекту та управління ним.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз складових емоційного інтелекту, необхідних для особистості та діяльності фармацевта та їх особливостей.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження були дані наукової літератури, інформаційні сайти мережі Інтернет, законодавчі та нормативно-правові акти України в сфері лікарського забезпечення населення. Методи дослідження – контент-аналіз, логічний, системно-аналітичний.

Результати та обговорення. Традиційно складалося так, що професія провізора/фармацевта вважалася спокійною й такою, що не вимагає значної активності й емоційного напруження, оскільки місцями роботи спеціалістів

були державні підприємства та умови планової економіки. Зі становленням та розвитком фармацевтичного ринку, формуванням значного приватного сектору й конкурентних умов, появою в країні великої кількості представництв зарубіжних компаній виникла необхідність у психологічних рисах і компетенціях відповідного типу. Центральною компетенцією аптечних працівників є забезпечення ефективної взаємодії зі споживачами (пацієнтами, клієнтами), яка притаманна роботі провізорів (фармацевтів) щодо відпуску ліків. Поряд з класичними функціями все більшої актуальності в їх роботі набувають: сучасний рівень фармацевтичного консультування, застосування протоколів провізора (фармацевта), управління самолікуванням споживачів ліків, сприяння належному призначенню лікарських засобів, дотриманню режиму застосування та раціональному використанню ліків.

Якісне виконання центральних компетенцій фармацевтів формує попит на їх комунікабельність, гнучкість, інноваційність, організованість, вміння швидко приймати рішення й стратегічно мислити тощо. Однією з характеристик сучасного фахівця, належний рівень якої дозволяє досягати значних успіхів і конкурентних переваг, є саме емоційний інтелект. Окремими дослідниками звертається увага на те, що емоційний інтелект важливий не тільки для менеджера, але й для будь-якого співробітника. Особливо це важливо для професій соціономічного типу, що вимагають активного спілкування і взаємодії з оточуючими людьми.

У науковій літературі наявні різні підходи до трактування та визначення складових емоційного інтелекту. Виходячи зі специфіки роботи фармацевтичних організацій, вважаємо за доцільне розглянути адаптацію до особистості фармацевта виходячи з таких складових: сприйняття емоцій, використання емоцій, розуміння емоцій, управління емоціями. Так, сприйняття емоцій (здатність розпізнавати емоції інших людей, а також ідентифікувати свої власні емоції) важливо для фармацевта з огляду на постійне спілкування з пацієнтами різного фізичного та психологічного стану, різного ставлення до вибору лікарських засобів, особливо безрецептурних (з урахуванням

виробника, ціни та ін.), лояльності до певного закладу чи фармацевта тощо. Використання емоцій сприяє стимулюванню мислення спеціаліста з урахуванням власних та мотивів споживача ліків. Зі складової емоційного інтелекту «розуміння емоцій» особливе значення має вміння передбачати розвиток емоції з часом, а також здатність інтерпретувати емоції у взаємовідносинах, розуміти складні почуття пацієнта. Чи не найважливіше значення має управління емоціями – здатність пробуджувати і спрямовувати свої емоції та емоції споживачів лікарських засобів задля досягнення поставленої мети, зокрема, надання якісної фармацевтичної послуги, формування та збереження лояльності пацієнтів, отримання прибутку тощо. Варто зазначити, що відповідно до сучасних тенденцій основною місією фармацевта має бути його роль у роз'ясненні пацієнтам необхідності відповідального застосування ліків, яке стане основною пересторогою для подальшого розвитку поліпрагмазії, самолікування та поширення антибіотикорезистентності. У зв'язку з цим посилюється значення таких відомих складових емоційного інтелекту як соціальна відповідальність (особливо здатність конструктивно співробітничати з пацієнтами, виявляти турботу та брати на себе відповідальність за інших людей), стресостійкість, гнучкість, вирішення проблем.

Для керівників та менеджерів аптечних мереж (закладів) і фармацевтичних компаній центральною компетенцією в сучасних умовах є забезпечення торговельно-виробничої діяльності відповідно до обраної стратегії. Сучасні підходи до управління формують перелік необхідних компетенцій, серед яких варто виділити ті, що потребують навичок емоційного інтелекту: формування стратегії, контроль за дотриманням законодавчих та нормативно-правових положень, впровадження інновацій, визначення конкурентного рейтингу, управління змінами, створення системи мотивації та управління знаннями, контроль за підвищенням кваліфікації персоналу, організація взаємодії з постачальниками та іншими бізнес-партнерами, з державними та контролюючими органами, реалізація заходів соціальної

відповідальності.

Отже, виходячи з викладеного та враховуючи сучасні тенденції, можна віднести емоційний інтелект до необхідних професійних компетенцій фармацевтів та керівників (менеджерів) фармацевтичних організацій.

Висновки. Виконання центральних та похідних від них компетенцій фармацевтів і керівників (менеджерів) фармацевтичних організацій тісно пов'язано з наявністю та використанням складових емоційного інтелекту, що свідчить про доцільність включення його до переліку необхідних умінь.

CHEMICAL SCIENCES

EXAMPLES OF THE SYNTHESIS OF HETEROCYCLES BASED ON ADAMANTHYL-CONTAINING AMIDOALKYLATING REAGENTS

Klimko Yurii Evgenovitch

Pisanenko Dmitrii Antonovich

Koshchii Iryna Volodymyrivna

PhD, Ass.Prof

Mihalchenko Aleksandr Andreevich

student

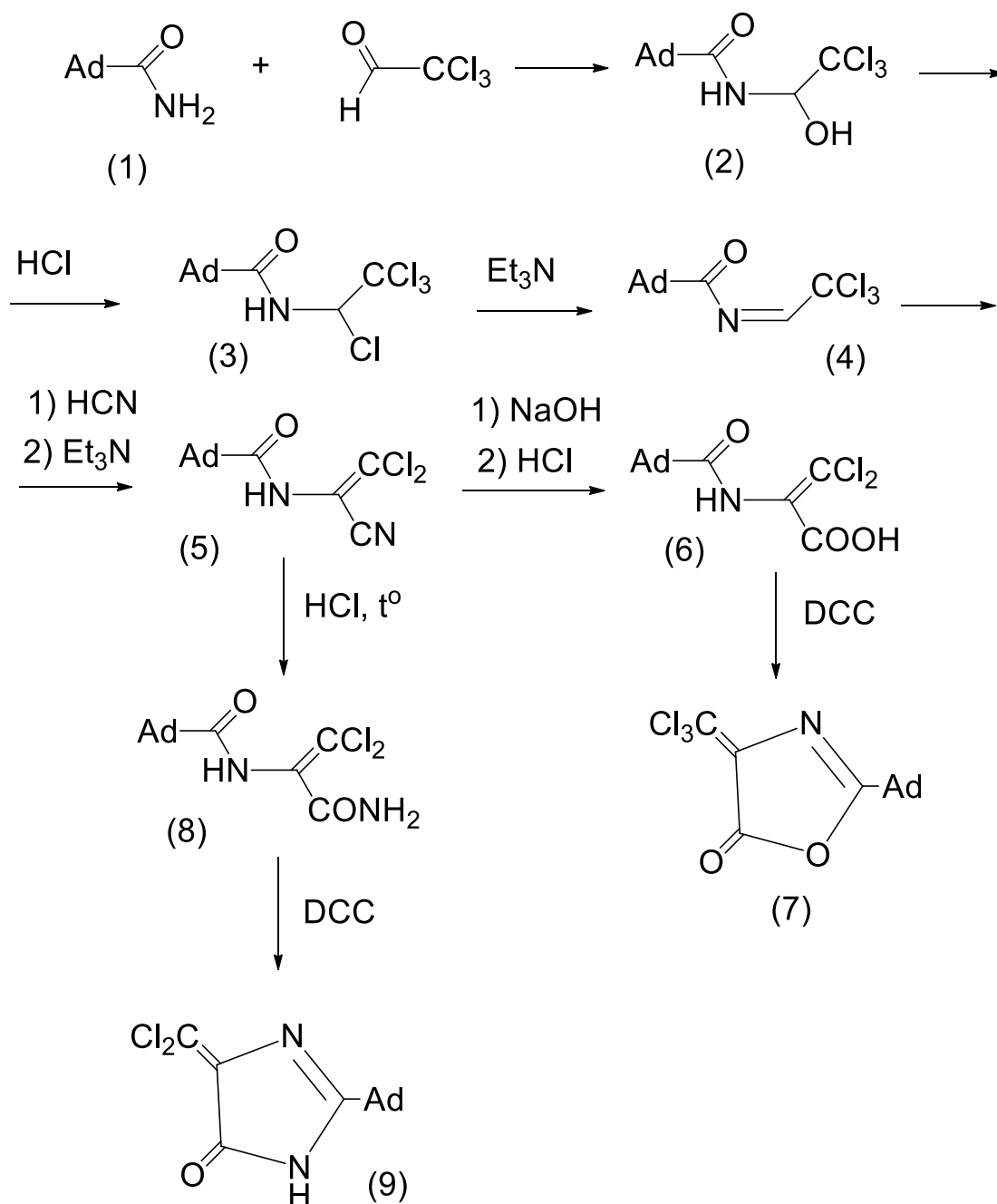
National Technical University of Ukraine

"Kyiv Polytechnic Institute"

Kiyv, Ukraine

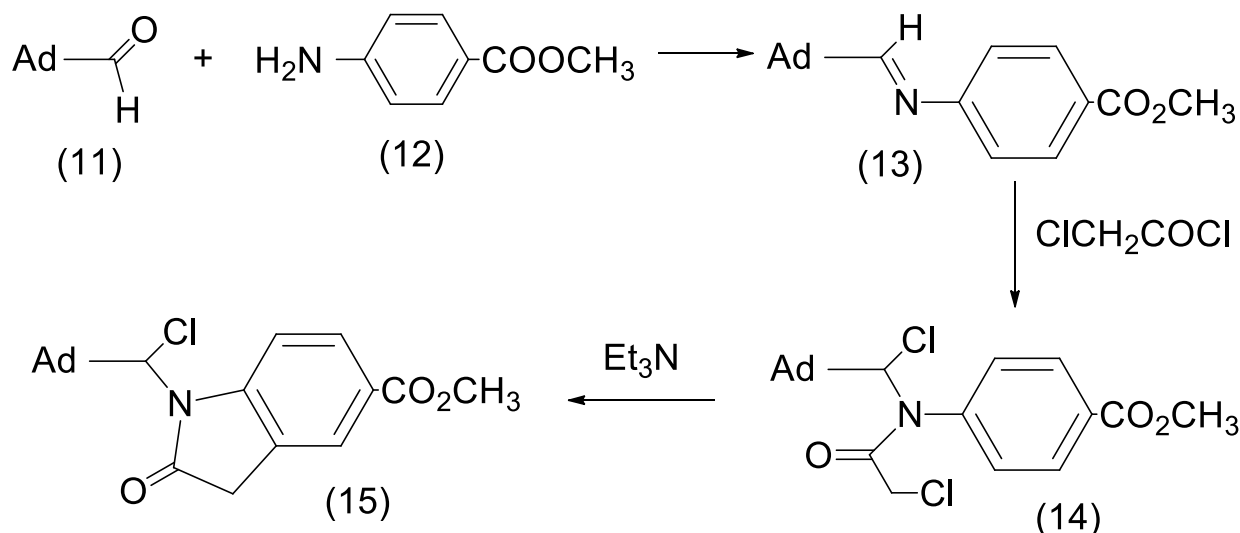
Introduction. The chemistry of derivatives of nitrogenous heterocycles attracts the attention of chemists, since these compounds are of great scientific and practical importance. They are used in the production of polymeric materials, dyes, drugs, insecticides, herbicides, plant growth regulators.

However, many heterocyclic compounds are difficult to obtain, which limits their scope. Therefore, the search for new regioselective heterocyclizations based on available reagents is highly relevant. These reagents currently include various adamantyl-containing compounds and amidoalkylating agents based on them. The presence of an adamantyl fragment in the amidoalkylating agents should be especially emphasized. Pharmacologists are well aware that the presence of such a moiety can confer unique pharmacophore properties to compounds. This article describes the preparation of some nitrogen-containing heterocycles based on adamantyl-containing amidoalkylating reagents synthesized by us and presented in [1]. Syntheses were carried out according to standard procedures. Some of them are given in the monograph [2]. The structure of intermediate and final products was established using IR, NMR spectroscopy and MS spectrometry.

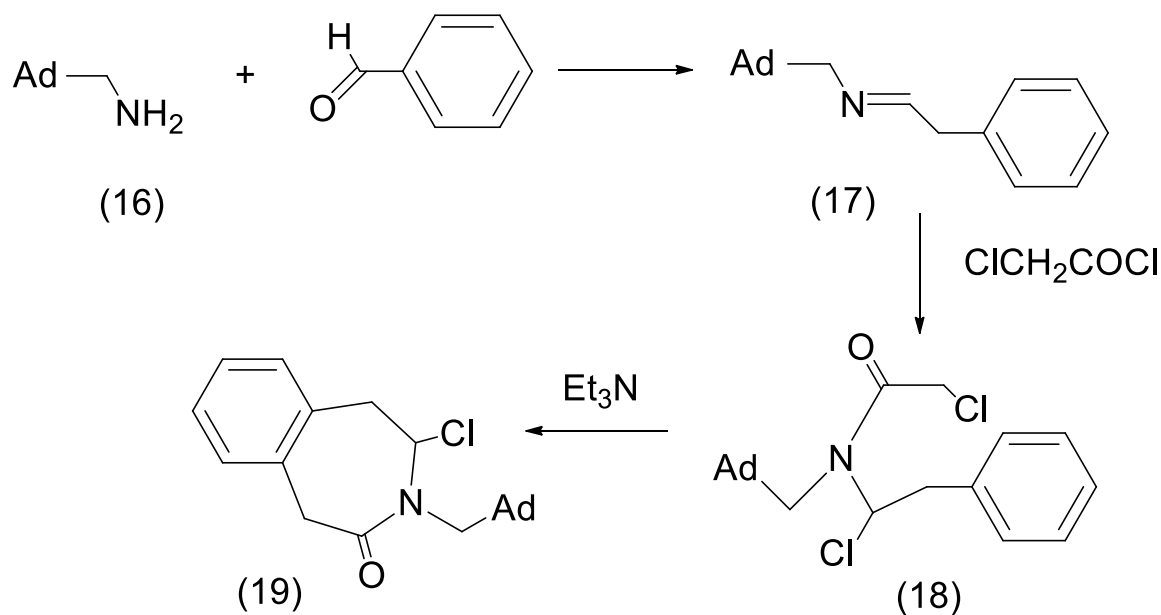

The scheme shows the synthesis of imidoalkylating reagents (6) and (8) [1]. Treatment of (6) with dicyclohexylcarbodiimide (DCC) in dry chloroform gave oxazolone (7) in 87% yield. Similarly, heterocycle (9) was obtained from amide (8) in 85% yield.

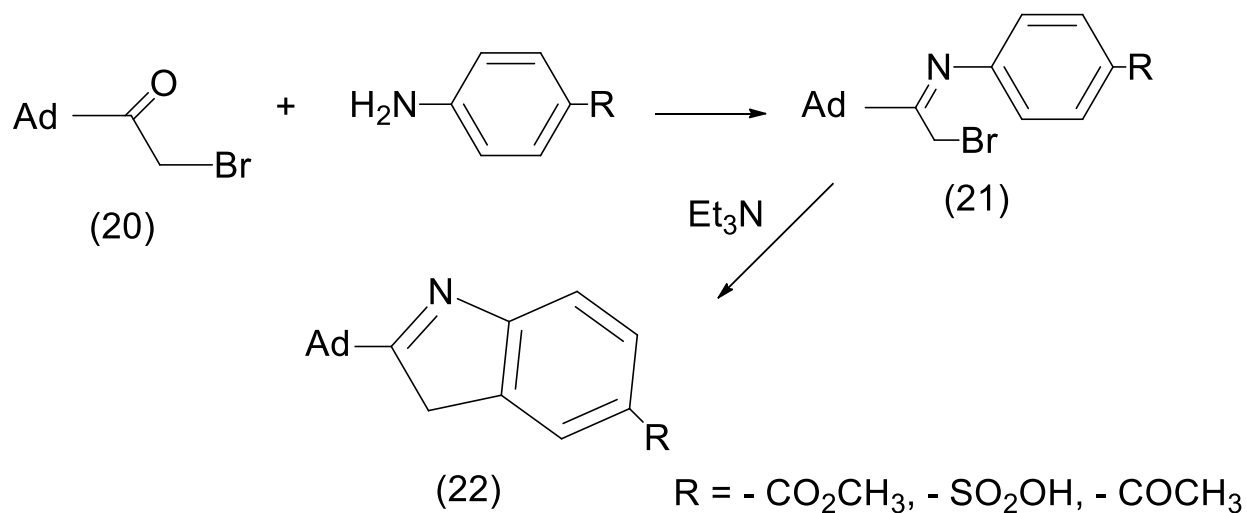
The following scheme shows the synthesis of heterocycle (15) from reagent (14) [1]. The concerted alkylation proceeds by refluxing in dry toluene in the presence of an equimolar amount of triethylamine. The yield of product (15) was 91%.

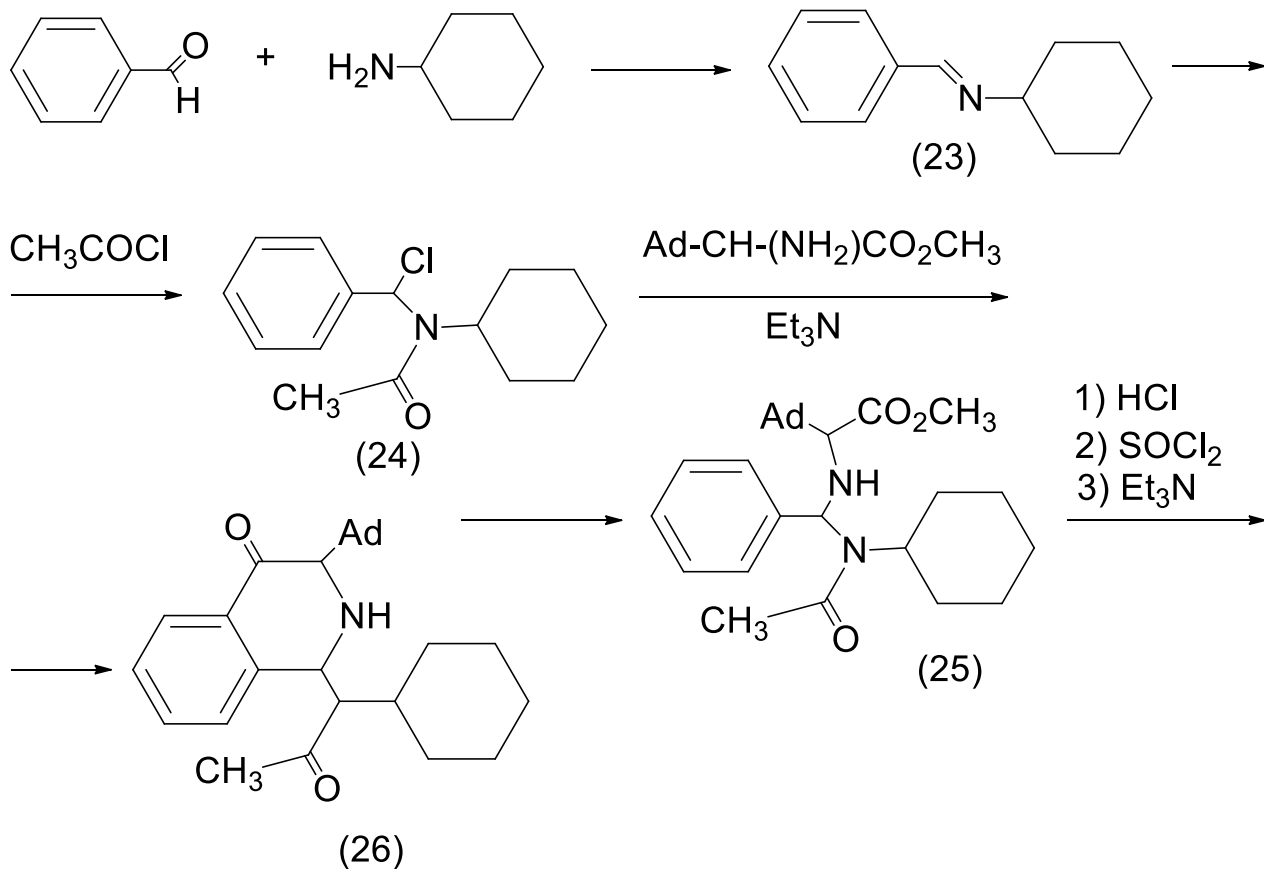
The use of amine (16) and its homologues as components for the preparation of Schiff bases (17) and then the N-acylated precursor (18) [1] made it possible to synthesize seven-membered condensed lactam (19) in 49% yield.

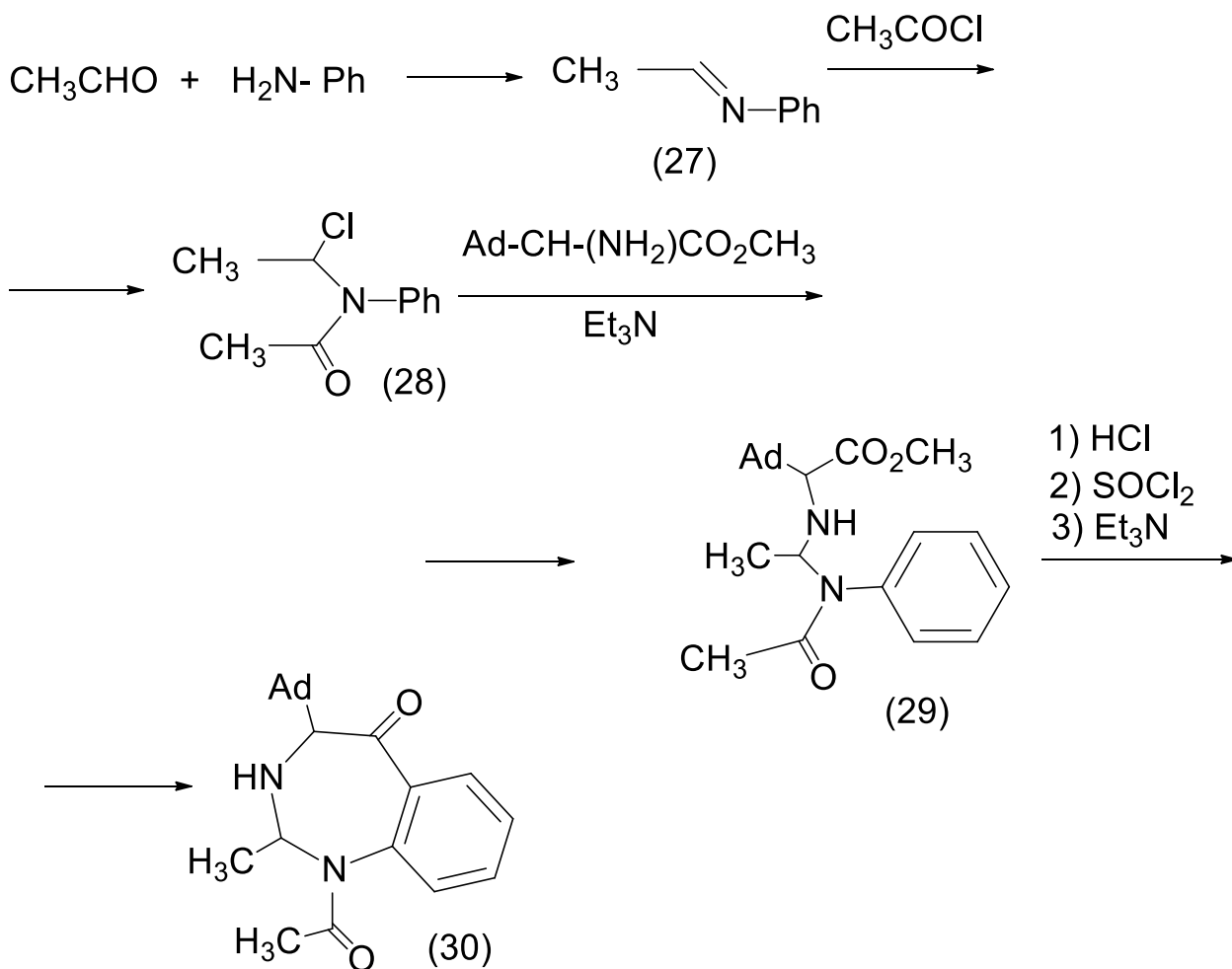

Of particular interest is the Schiff base (21), since it allows one to obtain hard-to-reach heterocycles (22) in one step. The substituents on the parent amine must be electron withdrawing groups to ensure consistent orientation during alkylation. The yields of heterocycles (22), depending on the substituent, were 57%, 63%, and 60%, respectively.

The following two examples show the introduction of the pharmacophore group of 1-adamantylglycine into heterocycles (26) and (30). Yields (26) and (30), however, were mediocre at 39% and 43%, respectively.

REFERENCES

[1] Klimko Yu. Ev., Pisanenko D. A., Koshchii I. V., Mihalchenko A. A. Examples of the synthesis of heterocycles based on adamantyl-containing amidoalkylating reagents. // *Eurasian Scientific Discussions. Proceedings of the 1th International scientific and practical conference. Barselona, Spain. 2022.*

[2] Драч Б.С., Броварец В.С., Смолий О.Б.//Синтезы азотсодержащих гетероциклических соединений на основе амидоалкилирующих агентов/ Киев.: Наукова думка, 1992.- 174 С.

TECHNICAL SCIENCES

УДК 641.1

РАЗРАБОТКА РЕЦЕПТУРЫ И ТЕХНОЛОГИИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ НАПИТКОВ С ФИТОДОБАВКАМИ, ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЧЕСТВА

Алимарданова Мариям Калабаевна

академик, д.т.н., профессор

Петченко Валентина Игнатьевна

к.т.н., доцент, ассоц. профессор

Сериккалиева Адия Бауржанкызы

магистрант 2 курса

Сураубаев Темирлан

магистрант 1 курса

Алматинский технологический университет

г. Алматы, Казахстан

Аннотация. Разработка рецептуры, технологии, исследование показателей качества национальных напитков «Шалап», «Койыртпак» с растительными добавками (сельдерей, базилик, шпинат). Авторами изучена возможность расширения ассортимента национальных напитков, влияние соотношений рецептурных компонентов на пищевую ценность и функциональные свойства.

Ключевые слова: напиток, «Шалап», «Койыртпак», вода, молоко, зелень сельдерея, базилика, шпината, соль, качество, функциональные свойства.

Молоко, кисломолочные продукты пользуются спросом, играют значительную роль в пищевом рационе населения – айран, йогурты с разными наполнителями, национальные напитки – кумыс, шубат, др., доступны по цене, особенно популярны инновационные продукты с функциональными

свойствами.

Поэтому будущее для пищевых предприятий – внедрение, реализация не только маркетинговых действий, а создание, продвижение собственной продукции, а именно, брендов данного предприятия. В Казахстане с древних времен созданы уникальные технологии разнообразных национальных молочных продуктов, которые сохранены, усовершенствованы, на основе технологии их приготовления разработаны современные национальные напитки с применением местного сырья, в том числе для отдельных категорий населения [1,2].

Известно, что растения обладают характерной направленностью, за счет своеобразного химического состава ингредиентов, характерных свойств и биологической ценности, содержат клетчатку, в отличие от животного сырья и продукции на его основе. Растительное сырье используют не только самостоятельно, но и в сочетании с животным сырьем. При этом происходит взаимообогащение, в 1,5-2 раза лучше усвоение конечного продукта и большее содержание витаминно-минерального состава [2, 3, 8-14].

Так, сельдерей защищает человека от неблагоприятных нагрузок окружающей внешней среды, способствует улучшению состояния здоровья, снижает нервное напряжение, улучшает память, концентрацию внимания, формирует стрессоустойчивость, удаляет лишнюю жидкость в организме и отеки, уровень глюкозы в крови, артериальное давление, предотвращает образование опухоли, рак и многое другое. В лечебных целях используют отвары, настойки [3].

Есть сведения о противопоказаниях при употреблении, но они минимальны в сравнении с положительными возможностями сельдерея в качестве добавки.

Базилик – пряное, однолетнее, ветвистое растение, листики продолговатой яйцевидные, зеленые (фиолетовые), где расположены железки с эфирным маслом, обуславливая приятный запах, вкус при добавлении его в напитки, как приправу к салатам, подливам, супам, мясным, рыбным блюдам, сыру и т. п.

Низкокалорийный продукт 23–27 ккал, родина Южная Азия, выращивают в Казахстане, Кавказе. 100 г базилика содержит, в %: белка–3,15; жира–0,6; углеводов–2,7; золу–1,5; воду– 92; витамины группы В, А, С, другие, до 1,5 % эфирного масла (эвгенол, линалоол, камфора, др. душистые вещества). Базилик имеет бактерицидные свойства, защищает организм человека от канцерогенных клеток, улучшает работу кишечника, снимает проблемы полости рта, дыхания, сердечно-сосудистой системы, имеет вяжущее действие, предотвращает выпадение зубов. Но, не рекомендуется долго жевать листья базилика из-за соединения ртути – может быть вредным для зубов и для организма, несмотря на бактерицидные свойства, однако нет вреда при использовании из него настоя [4].

Шпинат полезный листовой овощ – кладезь витаминов группы В (тиамин, фолиевая кислота и др.), С, А, Е, К, бета-каротин (5626 мкг), др., имеются минеральные вещества – Mg, P, Zn, Cu, др., а в 100 г содержится 25 % от необходимой суточной нормы Fe, входящего в состав гемоглобина крови.

Шпинат отличается не только химическим составом, биологически активными веществами, он выводит шлаки, токсины, улучшает углеводный обмен веществ, нормализует работу нервной системы, способствует выработке энергии, защищает от нарушений слизистые оболочки, укрепляет кровеносные сосуды, здоровье зубов, десен, увеличивает стрессоустойчивость, является тонизирующим средством, что положительно влияет на многие органы – стимулирует функции поджелудочной и щитовидной железы, кишечника, предупреждает анемию, развитие опухолей и др. Имеющийся белок, благодаря ферментам способен превращаться в необходимые для человека аминокислоты (18 АК), лютеин и зеаксантин защищает от свободных радикалов, улучшает остроту зрения. Регулярное употребление молодой листовой зелени стимулирует процессы кроветворения, повышает эффективность работы легких, оказывает антиоксидантное, иммуностимулирующее, противовоспалительное действие, улучшает состояние костных тканей, кожных покровов, препятствует возникновению и развитию болезни Альцгеймера,

снижает избыточную массу тела человека, повышенный уровень в крови холестерина [5].

В старых листьях много щавелевой кислоты, это вредно людям с болезнью почек, мочевого пузыря. Противопоказан шпинат при подагре, ревматизме, заболевании 12-перстной кишки, печени, желчевыводящих путей. Осторожно его принимают аллергики, при индивидуальной непереносимости, дисфункции щитовидной железы. В листьях шпината (100г), в %: белок–2,9; жир– до 0,3-0,4; НЖК 2–3,6; моно–НЖК–0,063; углеводы–0,42, в том числе сахара–0,07, глюкоза (декстроза)–0,11, фруктоза–0,15, галактоза–0,1, клетчатка–2,2, а калорийность составляет 22 ккал (97 кДж) [3,5]. Листья растения имеют интенсивный кислый вкус, приятный терпкий аромат, их используют в приготовлении блюд для вкусовой, ароматической добавки, а яркий зеленый пигмент в тесте окрашивает его в аналогичный цвет.

Учитывая полезные свойства этих растений, важно их включать в рецептуры продуктов, а также национальных напитков для расширения ассортимента, улучшения функциональных свойств, возможность полнее использовать в ресурсосберегающих целях нового продукта – «Шалап» и «Койырпак».

В народной практике имеются упрощенные варианты: «Шалап»–айран, кумыс или шубат, разбавленные водой в определенной пропорции, иногда в него добавляют соль и зелень, тогда он считается освежающим витаминным супом, который идеально подходит для утоления голода, жажды в летний зной; а «Койыртпак»–вместо воды раньше использовали овечье молоко, которое давало приятный освежающий вкус со сливочными нотками.

Авторы Баймуканов Д. А., Тоханов М. Т., Тоханов Б. М., Баймуканов А. разработали кисломолочный продукт «Шалап» из верблюжьего молока – пенящийся при взбалтывании напиток, жидкой консистенции, молочно-белого цвета с голубоватым оттенком, содержание жира до 1 %, кислотность 90-120 °Т, спирта 1,5 % (инновационный патент KZ 209 27 МПК: А23С 23/00).

В ТР ТС 033/2013 Алимардановой М.К. введены разработанные ею по

заказу КазИнСТ Стандарты РК по национальным молочным продуктам [6].

Цель проведенной работы – разработка рецептуры, технологии, исследование показателей качества национальных напитков с использованием местного сырья.

Исследования проводили в лаборатории Алматинского технологического университета (АТУ). Определены показатели качества - органолептические характеристики: цвет, вкус, запах, консистенция–по ГОСТ Р 58340-2019, выход, соотношение рецептурных компонентов, их влияние на изменения - pH среды–ГОСТ Р 54669-2011, вязкость напитка по времени истечения (вискозиметр) [6,7].

Исследования проводили согласно разработанных и уточненных рецептур, «Шалап» и «Койыртпак», технология приготовления включала кисломолочную основу с добавлением фито добавки: каждая отдельно – сельдерей, или базилик, или шпинат. Сведений в этом направлении незначительно по зелени и конкретно по применению в национальных напитках практически нет, на начальном этапе исследований мы изучали модельные тесты. Разработаны новые рецептуры, технология их приготовления на традиционном технологическом оборудовании, что позволяет широко внедрить новые продукты на пищевых предприятиях.

Компоненты рецептуры – кисломолочная основа опытных образцов национальных напитков, (а–молоко 1,5 % жирности, б–кисломолочный продукт 1 % жирности, пастеризованная или стерилизованная вода, в–сельдерей, г–шпинат, д–базилик), внешний вид, которых на рис.1. Опытные данные - результат трех повторностей средней пробы образцов национальных напитков.

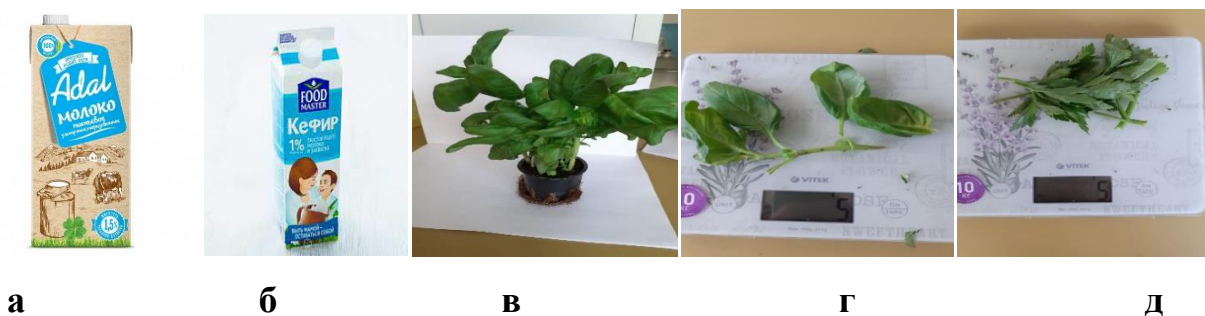

Рис. 1. Продукция для национальных напитков

Историческое название «Шалап»—общее название кисломолочного напитка или молочного супа с зеленью в ряде кухонь тюркских народов, акта, койыртпак, вскипяченное молоко—корыктык (овечьё, козье) полезный для пищеварения, возбуждающий аппетит, утоляющий жажду. Состав: 500 г айрана, 300 г питьевой воды, (1 ч. ложка соли или 5 г). Также готовили айран, разбавленный для питья водой. В соотношении 1,6:1. В чаше соединяли айран, воду, соль и перемешивали.

В опытных образцах тщательно перемешивали ингредиенты рецептуры. В напитках «Койыртпак», использовали цельное коровье молоко, соотношение основных компонентов 1:1, для разбавления «Шалап» использовали воду, зелени брали в каждом разработанном варианте 5 г (нетто), количество компонентов проверяли на модельных тестах, с учетом полученных вкусовых ощущений, их массы выхода по расчетным теоретическим данным и после приготовления, при механической обработки, то есть измельчение (блендер) всей массы, вместе с основными компонентами продукции 2–3 минуты.

Лучшие варианты исследования в табл. 1, 2. Опыт 1. «Койыртпак» - замена основного кисломолочного продукта - айран 1 % на цельное молоко жирностью 1,5 % при соотношении 1:1 и 5 г растительная добавка; 2. «Шалап»- замена основного кисломолочного продукта - айран 1 % на воду при соотношении 1:1 и 5 г растительная добавка; - зелень сельдерея, или базилика, или шпината добавлены каждая по 5 г отдельно, в 1 и 2 образцы; - механически обрабатывали (блендер) с одной скоростью в течении 2-3 мин; - по вкусу – соль 5 г.

Таблица 1

Национальный напиток с растительными добавками

Наименование	«Шалап»		«Шалап»		«Шалап»	
	брутто	нетто	брутто	нетто	брутто	нетто
Айран	105	100	105	100	105	100
Вода кипяченая	100	100	100	100	100	100
Сельдерей или	5,8	5,0	-	-	-	-
Базилик или	-	-	5,8	5,0	-	-
Шпинат	-	-	-	-	6,3	5,0
Соль	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6

Технология приготовления. Листья сельдерея, или базилика, или шпината

подвергают первичной обработке (перебирают, моют). Подготовленные ингредиенты соединяют - айран, воду, соль, а зелень добавляют в напитки отдельно, массу измельчают в блендере 2-3 мин. Температура подачи напитка 14 -16° С. Органолептическая оценка качества согласно ГОСТ (табл. 3-5).

Таблица 2

Национальный напиток с растительными добавками

Наименование	«Койыртпак»		«Койыртпак»		«Койыртпак»	
	брутто	нетто	брутто	нетто	брутто	нетто
Айран	105	100	105	100	105	100
Молоко	100	100	100	100	100	100
Сельдерей или	5,8	5,0	-	-	-	-
Бasilik или	-	-	5,8	5,0	-	-
Шпинат	-	-	-	-	6,3	5,0
Соль	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6

Технология приготовления напитка, реализация аналогична. Вместо воды берется молоко. Органолептическая оценка качества согласно ГОСТ (табл. 3-5).

При дегустации (табл.3-5) при равных условиях получили баллы напиток «Шалап» 4,5– цвет, вкус, а «Койыртпак» соответственно 5.

Таблица 3

Органолептические показатели качества напитка с сельдереем

Наименование	Национальный напиток		Оценка, баллы	
	а) «Шалап»	б) «Койыртпак»	а)	б)
Цвет	беловато–оливковый	белый, слабый оттенок оливы	4,5	5
Консистенция	жидкая	средней густоты	5	5
Запах	кисломолочный	кисломолочный, слабый-зелени	5	5
Вкус	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	4,5	5

Таблица 4

Органолептические показатели качества напитка с базилик

Наименование	Национальный напиток		Оценка, баллы	
	а) «Шалап»	б) «Койыртпак»	а)	б)
Цвет	белый, слабый сиреневый оттенок	белый, слабый оттенок оливковый	4,5	5
Консистенция	жидкая	средней густоты	5	5
Запах	кисломолочный, слабый бальзамический	кисломолочный	5	5
Вкус	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	4,5	5

Органолептические показатели качества напитка со шпинатом

Наименование	Национальный напиток		Оценка, баллы	
	а) «Шалап»	б) «Койыртпак»	а)	б)
Цвет	белый, оттенок оливковый	белый, оттенок оливковый	4,5	5
Консистенция	жидкая	средней густоты	5	5
Запах	кисломолочный	кисломолочный	5	5
Вкус	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	кисломолочный, без постороннего вкуса, с привкусом зелени	4,5	5

Аналог цветовой гаммы соответственно менял оттенки в зависимости от используемой зелени более интенсивно в напитке «Шалап» от оливкового (сельдерей, шпинат) до слабо сиреневого (базилик) и консистенция более жидкая, по запаху кроме кисломолочного присутствовал бальзамический.

При оценке вязкости (прибор – вискозиметр) в образцах напитков «Шалап» и «Койыртпак» (плотность, консистенция) разная не только для этого ассортимента, но менялась для каждого рецептурного ингредиента (табл.6). Влияние это, не только взаимодействие, изменение химического состава зелени, но соотношение основных продуктов в кисломолочной основе рецептуры, то есть часть денатурации белков молока в «Койыртпак» и разбавление ее водой - «Шалап».

Так, вязкость по времени истечения равных объемов рецептурного продукта (кисломолочная основа + сельдерей) 23 сек. и в сравнении с напитками опытных образцов больше на 4 сек. и 9 сек. соответственно - «Шалап» (19 сек.) и «Койыртпак» (14 сек). Время истечения такого объема опытных образцов напитка больше на 5 сек. и 6 сек. соответственно при одноименной (базилик) растительной добавки в «Шалап» (15 сек.) и «Койыртпак» (20 сек.), а кисломолочная основа (14 сек.). Сравнивая этот показатель по аналогии со шпинатом (те же объемы, время) в напитке «Койыртпак» (21 сек.) и идентично -кисломолочная основа (14 сек.), и «Шалап» (14 сек.), разница была 7 сек.

Таблица 6

Показатель вязкости (плотность) опытных образцов

Наименование	Выход	Вязкость, сек
«Шалап»+сельдерей, или базилик, или шпинат	200	19/15/ 14
«Койыртпак»+сельдерей, или базилик, или шпинат	200	14 /20/21
Айран+сельдерей, или базилик, или шпинат (основа)	200	23 /14/14

Показатель вязкости опытных образцов в национальных напитках, кисломолочной основе каждой рецептуры проявляется влияние и наличие разного соотношения основных продуктов, и их химический состав.

Таблица 7

Показатели кислотности опытных образцов
с растительными добавками

Наименование	Выход	pH	T °
1. Напитки «Шалап»: сельдерей/базилик/шпинат	200	5,02/4,997/4,99	80/88/88
2. Напитки «Койыртпак»: сельдерей/базилик/шпинат	200	5,9/5,647/4,91	78/85/88
Основа: Айран/+сельдерей /+базилик/+шпинат	200	4,84/4,897/6,11	88/88/78

Анализ данных кислотности (табл.7) свидетельствует, что фито добавки, ингредиенты рецептуры повлияли на этот показатель опытных образцов: так в кисломолочной основе, где сельдерей и базилик pH отличался незначительно и был соответственно 4,8 и 4,9. В напитке «Шалап», при разбавлении кисломолочной основы - айрана водой, 1:1, с сельдереем, базилик, шпинатом pH для всех равен 5, видимо активность воды значительно не проявила своих свойств. В напитке «Койыртпак» по аналогии разбавления 1:1 больше повлияло – молоко, на вариации pH, которые были 5,9; 5,7 и в первых двух они близкие около 6,0 к нейтральной среде, а последний к кислой 4,9, это подтверждает взаимодействие химических веществ в составе продуктов. Кислотность Тернера была меньше в напитке «Койыртпак» за счет наличия молока в пределах 5-10 T °.

Согласно данных эксперимента, можно сделать вывод, что технология обработки, оптимальное количество фито добавок природного происхождения (сельдерей, базилик, шпинат) положительно влияют на органолептические, физико-химические показатели качества напитков на кисломолочной основе в

оптимальном их соотношении, которые были лучше - «Койыртпак» и несколько отличались - «Шалап», тем не менее было дополнительное обогащение их функциональными свойствами. Прослеживается определенная тенденция в изменении органолептических, других показателей - кислотность, консистенция (вязкость): так, в ряде опытных образцов ощущался легкий бальзамический аромат (базилик), вкус растительной добавки, менялся цвет от белого сиреневого, оливкового, до зеленого оттенка в национальных напитках в сравнении с кисломолочной основой (белый).

Исследования по применению растительного сырья при производстве пищевой продукции осуществляются в этом направлении авторами [8–14].

Разработанные национальные напитки можно рекомендовать для лечебно - профилактического питания спортсменам, с нарушенным обменом веществ и всех слоев населения в свежеприготовленном виде (фреш) на пищевых предприятиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.Алимарданова М.К. Казахские национальные молочные продукты. – Монография. – Алматы.: 2006. – 176 с.
2. Хвеля С.И., Пчелкина В.А., Габараев А.А. Применение пищевых добавок, содержащих клетчатку // «Мясная индустрия» 2012, № 6, с. 44-49
3. <https://edaplus.info/composition-calorie/celery-greens.html>
4. https://health-diet.ru/table_calorie_users/203223/
5. <https://rio-restoran.ru/eda-i-napitki/shpinat-eto.html>
6. ТР ТС 033/2013 «Безопасность молока и молочных продукции»
- 7.ГОСТ Р 54669-2011 Молоко и продукты переработки молока. Методы определения кислотности / ГОСТ Р от 13 декабря 2011 г. № 54669-2011
- 8.Петченко В.И., Алимарданова М.К, Смагулова А.А., Оразбек А. Исследование показателей качества сывороточного напитка с добавлением чеснока. Сб. Мат. МНПК «Актуальные проблемы современной науки-2020».– Нур-Султан: апрель 2020.–С.389-392. ISBN 978-601-332-708-2.

9. Петченко В.И., Алимарданова М.К. Разработка рецептуры функционального напитка на основе кумыса с соком свеклы, меда, сахара, показатели качества. International scientific journal «Global Science and Innovations 2021: Central Asia» Nur-sultan, Kazakhstan, February. № 1(12). Серия «Технические науки». Конгресс ученых Казахстана. – С.7. ISBN 2664-2271.

10. Алимарданова М.К., Петченко В.И., Курентаева К.Б., Акилова Ф.Е. Разработка рецептуры, технологии напитка из сыворотки с соком сельдерея, оценка качества. МРНПК «Наука. Образование. Молодежь.»—Алматы: 25-26 апреля 2019. –С.87-59.

11.Алимарданова М.К., Рыбак Г.Н. Функциональные молочно-растительные продукты. Пищевая технология и сервис, 2009, №1, С. 25–29.

12.Алимарданова М.К., Петченко В.И., Елемесова А.А. Совершенствование технологии кисломолочных продуктов функционального назначения. Сб. МНПК «Продукты питания: производство, безопасность, качество» 18-20 декабря 2019. -Уфа.: Башкирский ГАУ, 2019. –С. 59-61. ISBN 978-5-7456-0705-9.

13.Алимарданова М.К., Петченко В.И. Изучение кумыса с растительными добавками. Сб. ВНПК, с международным участием «Состояние и перспективы развития наилучших доступных технологий специализированных продуктов питания» 30 мая, 2019. С.202-205. ISBN 978-5-89764-831-3.

14.Петченко В.И., Алимарданова М.К. Влияние растительных добавок на качество, функциональные свойства десерта «Балкаймак». Сб. МНПК «Современное естествознание и высокие технологии», 26 февраля 2021. – Белгород: ООО(АПНИ). –С.21-28. ISBN 978-5-6043045-4-9.

УДК 539.3

ДИНАМІЧНА ПОВЕДІНКА ЦИЛІНДРИЧНИХ ОБОЛОК РІЗНОГО ПЕРЕРІЗУ ПРИ НЕСТАЦІОНАРНИХ НАВАНТАЖЕННЯХ

Гайдайчук Віктор Васильович

д.т.н., професор

Котенко Костянтин Едуардович

к.т.н., доцент

Київський національний університет

будівництва і архітектури

г. Киев, Украина

Анотація: Виконана оцінка впливу форми і величини перерізу тришарової циліндричної структури на її деформований стан. Створенні скінченно-елементні моделі тришарових циліндричних структур кругової і еліптичної форм перерізу і визначені величини горизонтальних переміщень несучих шарів при внутрішньому імпульсному осесиметричному навантаженні структур.

Ключові слова: тришарова циліндрична оболонка, напрямок дії навантаження, напружено-деформований стан, скінченно-елементна модель, імпульсне осесиметричне навантаження.

Вступ Технічний прогрес, досягнутий за останні роки в машинобудівній, космічній, атомній і інших галузях науки і техніки в значній мірі пов'язаний з використанням конструкцій шарових оболонок. Для збереження цієї тенденції та поширення конструкційної специфіки таких структур, важливе значення має використання матеріалів, сприяючих оптимізації конструкційних рішень шарових оболонок, характеризуючих вплив їхніх геометричних, фізико-механічних, технологічних та інших факторів на напружено-деформований стан таких структур [1-6].

В циліндричних шарових оболонках таким фактором може бути геометрична форма їх нормального горизонтального перерізу. В зв'язку з цим,

представлена робота включає дослідження впливу цих факторів на деформований стан циліндричних оболонок залежно від форми і розмірів їх перерізів і визначення доцільності їх врахування при оптимізації конструкційних рішень.

Постановка задачі. Досліджувався деформований стан трьох тришарових циліндричних структур з однаковою конструкцією стінки (рис. 1) і різною формою перерізу: дві з круговою і одна з еліптичною (рис. 2). Розміри перерізу структур прийняті кратними радіусу R і наведені в табл. 1.

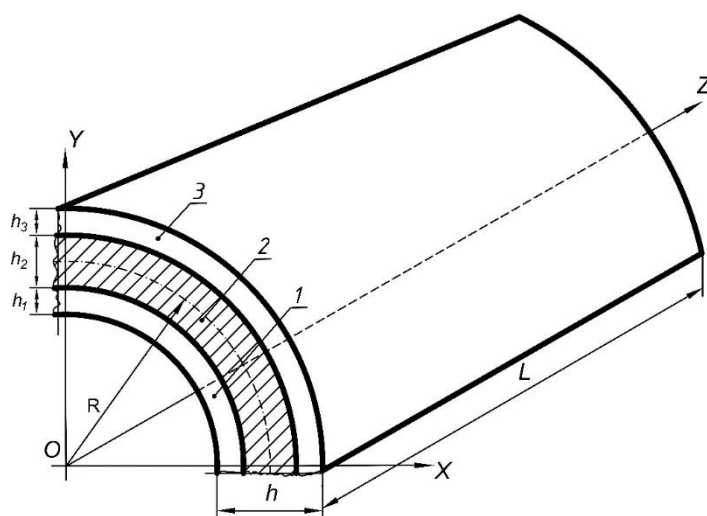

Рис. 1. Конструкція циліндричної оболонки:

1 – внутрішній шар; *2* – полімерний заповнювач; *3* – зовнішній шар;

Таблиця 1

Перерізи і висота циліндричних структур

Форма перерізу	Довжина півосей перерізу		Висота структури
	піввісь «а»	піввісь «в»	
<i>Кругова 1</i>	R	R	L
<i>Еліптична</i>	$1,55R$	R	
<i>Кругова 2</i>	$1,55R$	$1,55R$	

Геометричні параметри оболонкових структур мали наступні значенням:

$$L = 400 \text{ мм}; R = 100 \text{ мм}, h_1 = h_3 = 5 \text{ мм}, h_2 = 10 \text{ мм}.$$

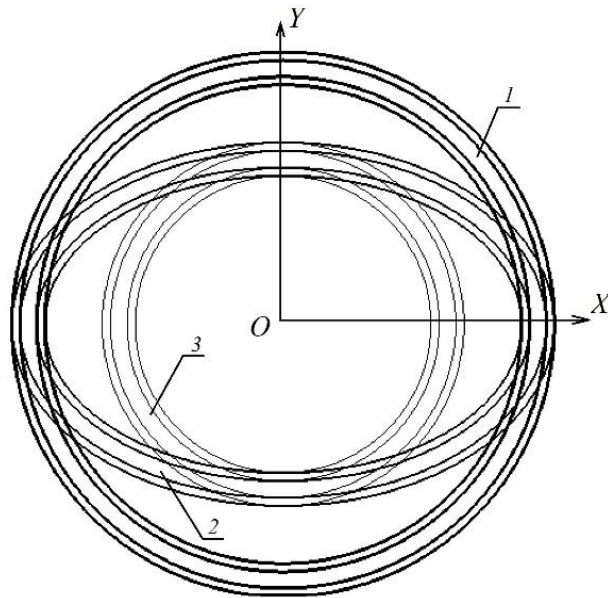

Рис. 2. Перерізи тришарових циліндричних оболонкових структур:

1 – кругового перерізу 1; 2 – еліптичного перерізу; 3 – кругового перерізу 2

Фізико-механічні характеристики були задані відповідно із співвідношенням модулів пружності матеріалів заповнювача і обшивки оболонки $E_1/E_2 = 500$. Величини $E_1 = E_3$ становили 70 ГПа, $E_2 = 0,14$ ГПа, а інші показники мали такі значення $\mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = 0,3$, $\rho_1 = \rho_3 = 2,7 \cdot 10^3$ кг/м³, $\rho_2 = 25$ кг/м³.

Розподіл осесиметричного імпульсного навантаження $P(t)$ здійснювався у

$$P(t) = A * \sin \frac{\pi}{T} [\eta(t) - \eta(t - T)], \quad (1)$$

вигляді:

де: $\eta(t)$ – функція Хевісайда;

A – амплітуда імпульсного навантаження;

T – тривалість часу навантаження; t – часовий інтервал.

Приймалися наступні параметри: $A = 10^6$ Па; $T = 50 \cdot 10^{-6}$ с.

Фундаментальні положення теорії тонкостінних шарових оболонок Тимошенко [3], варіаційний принцип стаціонарності Гамільтона – Остроградського [7] дозволяють визначати динаміку таких структур, але розглядаємі структури потребують спеціального дослідження. Показовими

можуть бути дослідження В. Ф. Мейша і Ю. А. Мейш [8], які характеризують динамічну поведінку циліндричних шарових структур некругового перерізу. В цьому відношенні використання скінченно – елементного методу може додатково сприяти вирішенню цієї задачі.

Дослідження і отримані результати. Для визначення величин горизонтальних переміщень несучих шарів оболонки і їхнього розподілу по висоті були створені скінченно - елементні моделі розглядаємих оболонкових структур з жорстко затисненими краями (рис. 3).

Величини переміщень U_3 розраховувались алгоритмом прямого перехідного динамічного процесу в часовому інтервалі $0 \leq t \leq 10T$. Розрахунки виконувались в програмно - розрахунковому середовищі Femap with NX Nastran. Тривалість кроку часового інтервалу складала $0,25 \cdot 10^{-6}$ с, а загальна кількість кроків становила 200.

Використаний тривимірний скінченний елемент витримав перевірку по ступеню увігнутості, звуженню і скривленню по якості скінченних елементів в Nastran, що виключає неякість сітки скінченних елементів у всіх досліджуємих структурах. Скінченно-елементна модель структури кругового перерізу радіусом $R=100$ мм налічувала 19200 скінченних елементів і 22680 вузлів, а $R=155$ мм – включала відповідно 24000 таких елементів і 29160 вузлів. При еліптичному перерізі структури модель (рис.3) налічувала 12800 скінченних елементів і 15840 вузлів.

Отримані розрахункові величини максимальних горизонтальних переміщень серединних несучих шарів оболонок приведені на рис. 4 та рис. 5. В структурах кругової форми переміщення U_3 мають майже схожий характер розподілу по висоті структур. В структурі меншого радіусу більшу величину переміщень зафіксовано у внутрішньому несучому шарі оболонки, а в структурі більшого радіусу – у зовнішньому. А максимальна абсолютна величина переміщень внутрішнього шару в структурі меншого радіуса майже на 40% перевищує її

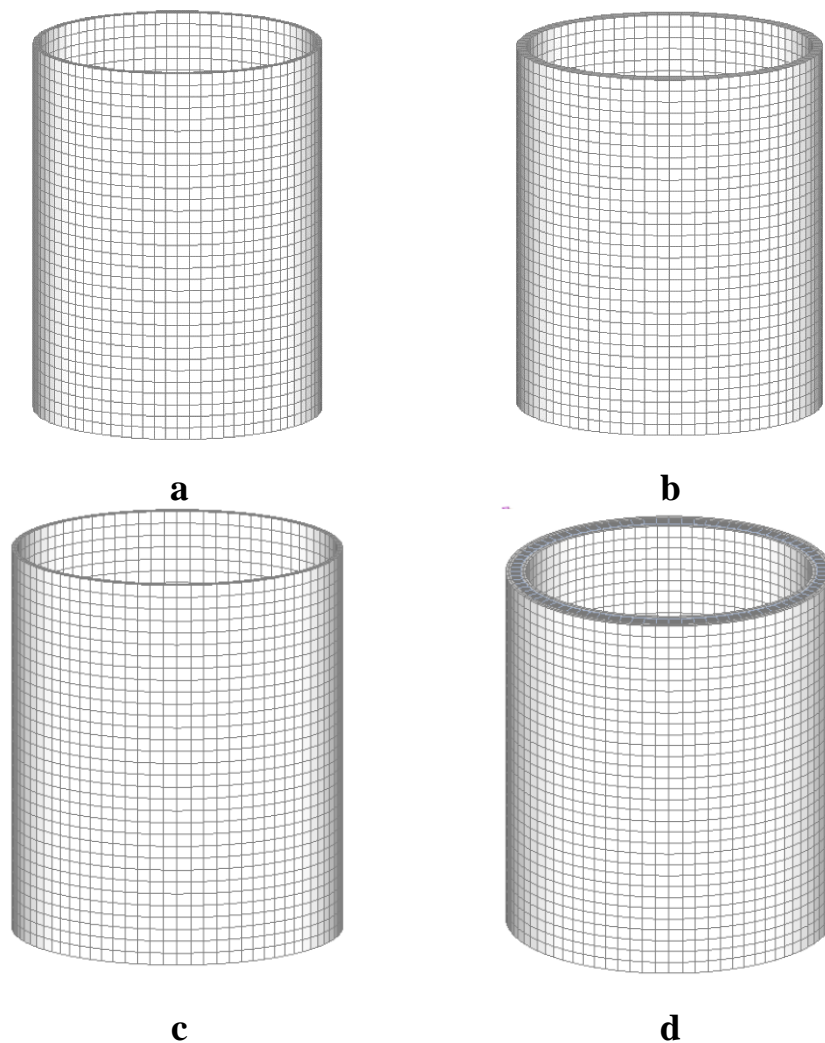

Рис. 3. Скінченно-елементна модель тришарової циліндричної оболонки еліптичного перерізу:

***a* – обшивка несуча внутрішня; *b* – полімерний заповнювач;
c – обшивка несуча зовнішня; *d* – оболонкова структура**

значення в структурі більшого радіуса і навпаки максимальне переміщення зовнішнього шару структури більшого радіуса практично на 50% перевищує переміщення структури меншого радіуса.

В структурі еліптичного перерізу переміщення U_3 і їхній розподіл по висоті несучого шару оболонки були розраховані по осям X і Y (рис. 5). Максимальна величина переміщень обох її несучих шарів спостерігається в напрямку по осі Y . Величина максимального переміщення внутрішнього шару в цьому напрямку більш як на 30% перевищує величину максимального переміщення цього шару в напрямку вздовж осі X , а величини максимальних

переміщень зовнішнього шару являються практично однаковими.

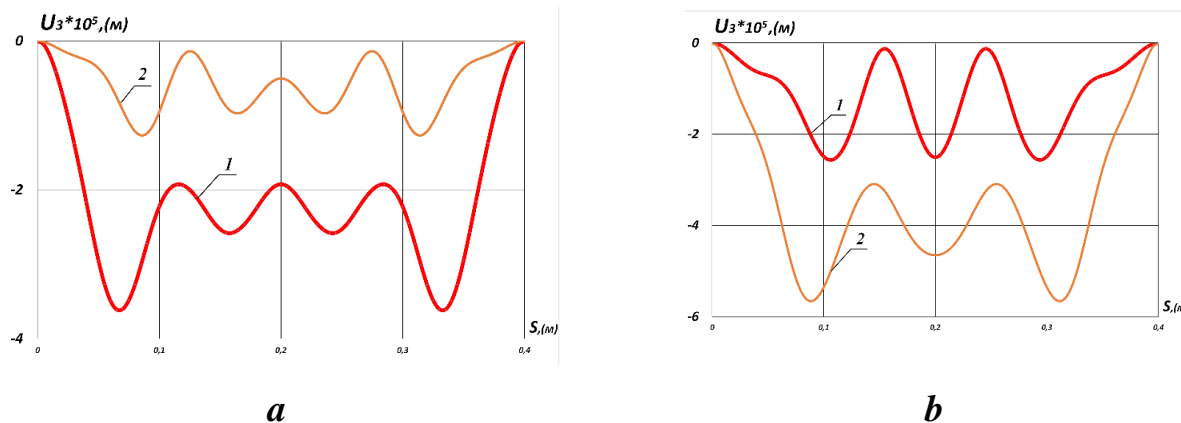

Рис. 4. Максимальні горизонтальні переміщення несучих шарів циліндричних структур кругового перерізу: *a* – радіуса R ; *b* – радіуса $1,5 R$ позначення: *1* – обшивка несуча внутрішня; *2* – теж саме зовнішня

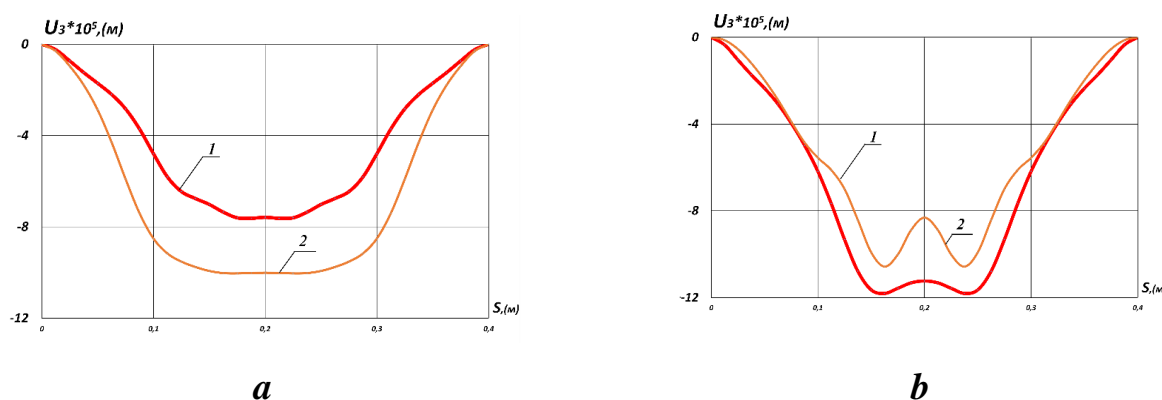

Рис. 5. Максимальні горизонтальні несучих шарів циліндричної структури еліптичного перерізу: *a* – вздовж осі X ; *b* – вздовж осі Y ; позначення: *1* – обшивка несуча внутрішня; *2* – теж саме зовнішня

Висновки

1. Форма перерізу тришарової циліндричної структури впливає на динамічну поведінку останньої при нестационарному осесимметричному навантаженні.

2. При еліптичній формі перерізу циліндричної тришарової структури максимальні переміщення внутрішнього шару вздовж осі Y більш як на 30% перевищує величину максимального переміщення цього шару вздовж осі X .

3. Вплив форми перерізу циліндричних тришарових структур на їхні на

деформації являється значним і потребує врахування при оптимізації конструкційних рішень таких структур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lugovyi, P.Z., Gaidaichuk, V.V., Kotenko, K.E., Skosarenko, Y.V. «Stress–strain state of three-layer cylindrical shells with reinforced light core under nonstationary loading». Міжнародний науковий журнал "International Applied Mechanics", 2021, 57(4), стр. 395–404.
2. Gaidaichuk V.V., Kotenko K.E. Stress - strain state of a three-layer cylindrical shell under internal axisymmetric pulse load. Strength of Materials and Theory of Structures. – 2020. – Issue. 105. – P. – 145-151.
3. Timoshenko S.P., Woinowsky-Krieger S. Theory of Plates and Shells. Second Edition. New York etc.: McGraw-Hill Book Company INC, 1959. 636 p.
4. V.V. Gaidaichuk, K.E. Kotenko, N. A. Snizhko «Impact of engineering/technology factors and nonstationary loads on the stress - strain state of a three-layer cylindrical shell». Strength of Materials and Theory of Structures. – 2021. – Issue. 107. – P. –282-288.
5. V.V. Gaidaichuk, K.E. Kotenko «Investigation of the conical type shell structure dynamics under internal axisymmetric pulse loading». Strength of Materials and Theory of Structures. – 2021. – Issue. 107. – P. –248-257.
6. Луговой П.З., Гайдайчук В.В., Скосаренко Ю.В., Котенко К.Е. Напружено-деформований стан тришарових циліндричних оболонок з армованим легким заповнювачем при нестационарному навантаженні //Прикладна механіка– 2021, 57, № 4 – С.23–34.
7. Остроградский М.В. Полное собрание трудов, т. 1—3, Киев, Изд-во АН УССР, 1959—1961.
8. Мейш В. Ф., Мейш Ю. А. Динамічна поведінка циліндричних оболонок некругового перерізу при нестационарних навантаженнях. Допов. Нац. академії наук Укр. 2021. №5. С.33-38.

УДК 691(075)

ВИРОБНИЧІ ОПЕРАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗЛІТНО-ПОСАДКОВИХ СМУГ

Коверніченко Леонід Миколайович

к.т.н., доцент

Криворізький національний університет

вул., Матусевича 11, Кривий Ріг

м. Кривий Ріг, Україна

Сизий Богдан Сергійович

Курсант

Відокремлений структурний підрозділ

Криворізький фаховий коледж

Національного авіаційного університету

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація У статті на основі аналізу технології виробництва матеріалів розглянуто ряд типових операцій та технологічних переділів, а також підготовчі операції які супроводжують практично всі технологічні процеси. Основне завдання підготовчих операцій полягає в розкритті потенційних властивостей вихідних матеріалів, особливо наповнювачів і в'язучої речовини. На стадії підготовчих операцій кожен матеріал-компонент суміші - виходить по можливості найбільший термодинамічний активний стан. Залежно від різновиду підготовлюваного матеріалу-операції носять різний характер: дроблення, подрібнення, помел, або роспушки; фракціонування, просівання, промивка; зволоження і зневоднення; сушка і нагрівання, випалювання та охолодження; збагачення та фізико-хімічна обробка; надання однорідності (гомогенності) і ін.

У теоретичному плані операції, що виконуються на стадії підготовчих робіт, базуються на фізичних, механічних, хімічних, фізико-хімічних та інших закономірностях.

Ключові слова: матеріали, технологічні процеси, стадії підготовчих робіт.

Вступ У технології виробництва матеріалів можна виділити ряд типових операцій або технологічних переділів: підготовчі роботи; транспортування і зберігання (зазвичай в бункерах або силосах) підготовки матеріалів; дозування; подача в змішувальний апарат; перемішування від дозованих матеріалів; транспортування отриманої суміші (маси) до місця її використання; застосування суміші (маси) в конструкціях, нових технологічних переділах і т. п. з наданням їй зв'язкового стану у вигляді матеріалу, здатного зберегти необхідну форму на наступних стадіях технології; обробка сформованих матеріалів шляхом впливу температурних, силових та інших факторів звільнення виробів або конструкцій від допоміжних форм і транспортування, коли потрібно, до місць зберігання або нової спеціальної обробки; складування виробів і конструкцій виготовлених з матеріалу; оцінка якості продукції на різних стадіях технології виготовлення суміші (маси); транспортування готової продукції до місць застосування її в будівництві.

До найбільш важливих в структуроутворенні відносяться: підготовчі операції, перемішування від дозованих матеріалів, ущільнення суміші (маси), обробка відформованих виробів.

Аналіз досліджень і публікацій Підготовчі операції супроводжують практично всі технологічні процеси. Для злітно-посадкових смуг і будівництва інших будівельних споруджень.

Основне завдання підготовчих операцій полягає в розкритті потенційних властивостей вихідних матеріалів, особливо наповнювачів і в'язучої речовини.[1,с.5] На стадії підготовчих операцій кожен матеріал-компонент суміші -виходить по можливості найбільший термодинамічний активний стан. Залежно від різновиду підготовлюваного матеріалу-операції носять різний характер: дроблення, подрібнення, помел, або розпушки; фракціонування, просівання, промивка; зволоження і зневоднення; сушка і нагрівання, випалювання та охолодження; збагачення та фізико-хімічна обробка; надання однорідності (гомогенності) і ін. [2,с.6, 3,с.203].

Подрібнення-одна з найбільш поширених операцій. Зменшення розмірів

частинок грубозернистих матеріалів (щебню, гравію, руди, деревини та ін.) Може бути викликане необхідністю забезпечити певні відповідності між розмірами частинок матеріалу і конструктивних елементів виробів, полегшити технологічні операції на стадіях виготовлення суміші (маси), підвищити щільність і однорідність дробленого заповнювача, розділити грубозернистий матеріал на більш дрібні складові його фракції. [4,с.6. 5,с.235., 6,с.98].

Мета та завдання досліджень У теоретичному плані операції, що виконуються на стадії підготовчих робіт, базуються на фізичних, механічних, хімічних, фізико-хімічних та інших закономірностях.

Основна увага приділяється забезпеченню необхідних розмірів і форми зерен і частинок, оптимального гранулометричного складу, мінімальної витрати енергії механічних машин для дроблення і подрібнення. При подрібненні дрібнозернистих і тонко дисперсних матеріалів (помелу мінерального порошку, помелу цементу та ін.) Мається на меті збільшення питомої поверхні, а отже підвищення фізико-хімічної та хімічної активності часток. Зі зменшенням розмірів кожної частки при подрібненні поверхня її швидко збільшується, тоді як обсяг частинок при додаванні уламків залишається постійним. Швидко збільшується з подрібненням поверхня, що є в гетерогенних системах завжди поверхнею розділу з іншою фазою, яка володіє особливим запасом поверхневої енергії. Якщо віднести її до одиниці поверхні, то відповідна величина становить поверхневий натяг, тобто, утворює максимальну роботу, затрачену на утворення одиниці поверхні. Поверхневий натяг впливає на багато властивостей твердих і рідких тіл.

Відповідно до принципу Гіббса-Кюрі при підвищенні ступеня дисперсності речовини збільшується її розчинність, хімічна активність і ін. При механічному подрібненні розриваються окремі хімічні зв'язки з утворенням на поверхні вільних атомних груп і радикалів, з виникненням іонів з некомпенсованими зарядами. Утворені при подрібненні частки- уламки кристалічної решітки - є складними просторовими електричними системами, які взаємодіють із зовнішнім середовищем як складні електричні поля.

Методи дослідження Виникнення свіжої поверхні, наприклад, при дробленні мінералів і гірських порід, зазвичай супроводжується появою електричних зарядів, знак і величина яких залежать від характеру речовини і розміру часток. Електричне поле виникає найбільш інтенсивно в перший момент дроблення, під впливом якої свіжо утворена поверхня має підвищену реакційну здатність.

Залежно від розташування по-різному заряджених атомів, іонів і молекул свіжо утвореними поверхню мінеральної частини заряджаються або позитивно, як, наприклад, у часток кальциту, доломіту і інших представників класу карбонатів, або переважно негативно, як, наприклад, у частинок кварцу, глинистих матеріалів та ін., або ж поверхня частинок може виявитися нейтральною, як наприклад, у графіту, тальку і ін.

Дроблення і тонке подрібнення нерідко призводять до часткового розриву хімічних зв'язків, оголення активних хімічних сполук, здатних до підвищеної активності при взаємодії з реагентами навколишнього середовища, наприклад в процесі домола портландцементу в водному середовищі, або у водному розчині поверхнево-активних речовин. Створюються сприятливі умови для протікання фізико-хімічних процесів на межі поділу фаз у вигляді змочування, адсорбції, розчинення і т.п. Операції з подрібнення вихідних матеріалів часто поєднують з поділом по крупності (класифікацією). Ступінь активності до процесів структуроутворення при виготовленні матеріалів зростає з підвищенням дисперсності частинок. Великі фракції також виконують відповідальні функції в формуванні структури і властивостей. Так, наприклад, щебінь і пісок не тільки майже повністю заповнюють обсяги виробу, а й сприймають значну частину внутрішньої напруги.

Армуючі наповнювачі підвищують міцність виробу на розтягнення або вигин зі збільшенням довжини волокон. Кількість одержуваних фракцій і межі розмірів частинок в них обумовлюються технологічними вимогами і проектним складом виробу. У порошкоподібних матеріалах фракціонування проводиться за допомогою різного роду сепарації. Зазвичай великі частки направляються на

повторний помел. Важливою характеристикою порошкоподібного матеріалу і, зокрема, показником оптимального гранулометричного складу є його щільність. В ступінь дисперсності порошкоподібного матеріалу вносяться певні обмеження, так як енергетичні потенціали поверхні після деяких переділів тонкого помелу настільки зростають, що відбувається мимовільне (спонтанне) агрегування частинок зі зменшенням питомої поверхні і збільшенням грудкуваті і неоднорідності вихідного продукту як активного компонента матеріалу. Крім того, якщо подрібнений матеріал є не тільки реакційно активним, але і складним за своїм хімічним складом, причому на подальших стадіях технології, наприклад перемішування з середовищем, утворює нові хімічні сполуки в одиницю часу, то подрібнення здійснюють з урахуванням певної оптимальної межі. Цю межу встановлюють за допомогою попередніх досліджень і з урахуванням передбачуваної технології та її основних параметрів.

Основна частина У загальному випадку раціональний перерозподіл тонкості помелу встановлюють експериментальним шляхом. Він може бути значно підвищений при застосуванні додаткових речовин, здатних екранувати частки і тим самим запобігати агрегування, а також обмежується їх енергією активації.

Зі збільшенням дисперсності завжди зростає небезпека втрат активності порошкоподібного матеріалу в період тривалого зберігання в зв'язку з адсорбцією і хемосорбції сторонніх речовин з навколишнього середовища.

Однією з важливих операцій підготовчого періоду в технології виробництва штучних будівельних матеріалів є промивка зернистих фракціонованих матеріалів-щебеню, дробленого гравію, піску - з метою звільнення їх від забруднюючих домішок (пилуватих, глинистих і т.п.).

Дослідженнями встановлено, що забруднюючі домішки негативно впливають на якісні характеристики матеріалів. Вони знижують, як правило, їх міцність і однорідність, так як частинки заповнювача ізолюються від контакту і зчеплення з в'язучою частиною. Здатність кристалічних новоутворень на

наступних стадіях технологічного процесу утворювати міцний зросток з кристалами, складовими заповнювача (наприклад, гідратів новоутворень при твердінні цементного бетону), обумовлюється в основному чистої його поверхні. Застосування повністю очищених матеріалів дозволяє більш точно встановити технологічні параметри, полегшує вирішення завдання управління процесами спрямованого структуроутворення і отримання матеріалу із заданими властивостями, знижує кількість випадкових факторів до мінімуму, зменшуючи їх вплив на якість готової продукції.

Матеріал промивають чистою водою або з додаванням в неї деяких поверхнево-активних компонентів, що сприяють швидкому просихання промитих частинок за рахунок виборчої гідрофобізації їх поверхні і подальшого зісковзування з неї крапель води. Швидке висихання особливо необхідне в зимовий час, щоб запобігти змерзанню вологого заповнювача, і тоді застосування поверхнево-активних добавок особливо ефективно при зневодненні дрібних фракцій матеріалів. В процесі мокрого відділення механічних домішок від заповнювача дотримується певна послідовність операцій: зволоження, промивка, ополіскування і зневоднення. Мокра очистка нерідко поєднується з грохоченням або іншим способом фракціонування вихідного матеріалу, і тоді більш ефективним стає спосіб просівання і очищення у водному середовищі в порівнянні з мокрим грохоченням.

Висновки Крім механічного зневоднення промитого заповнювача, здійснюваного за допомогою віджиму, відстоювання, фільтрації, центрифугування, застосуванням грохотів і гідро класифікаторів, застосовують методи примусового висушування на заводах і кар'єрах із застосуванням різного роду джерел тепла - газу, інфрачервоного опромінення, електрострумів високої частоти, діелектричної сушки і т .п., а також за допомогою згаданих поверхнево-активних (гідрофобних) речовин, що вводяться з водою при промиванні. Крім мокрих використовують також сухі способи очищення із застосуванням плоских, вібраційних або барабанного типу грохотів, пульсуючих обезпилювачів. Сухі способи дають матеріал практично сухий і

тому не змерзається в зимовий час. Таким чином, пошук нових шляхів вдосконалення технології спирається на закони оптимальних структур і їх якісні показники, так само як оптимальна структура завжди повністю залежить від технологічних параметрів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Коверніченко Л.М. Заповнювачі для бетону і взаємодія їх з водою/Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві. Випуск 8, Луцьк, 2017. -С.103-110.

2. Kovernichenko L, Shishkin A. Regulation of the influence of the structure of inorganic binders on their properties//Technology audit and production reserves.2018. №3/1(41).

3. Штарк Иохен, Вихт Бернд. Долговечность бетона / Пер. с нем. - А. Тулаганова. Под ред. П. Кривенко, Техн. ред. Е. Кавалеровой. Киев: Оранта, 2004. - 301 с.

4. Шишкін О.О. Спеціальні бетони для підсилення будівельних конструкцій, що експлуатуються в умовах дії агресивних середовищ. Навчальний посібник для студентів ВНЗ - Кривий Ріг: "Мінерал", 2001. - 113 с.

5. Коррозия бетона и железобетона, методы их защиты / В.М. Москвин, Ф.М. Иванов, С.Н. Алексеев, Е.А. Гузеев; под общ. ред. В.М. Москвина. - М.: Стройиздат, 1980. - 536 с.

6. Долговечность бетонных и железобетонных изделий и конструкций. Учебное пособие для студентов ВУЗов / В.Н. Пунагин, А.П. Приходько, Н.В.Савицкий. - Киев: УМК ВО, 1988. - 112 с.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ СКЛАДАННЯ РОТОРІВ ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ БАРАБАННО-ДИСКОВОГО ТИПУ

Кондратюк Едуард Васильович

к.т.н., ДП «Івченко-Прогрес»

г. Запоріжжя, Україна

Анотація: Вирішено актуальну науково-практичну задачу підвищення ефективності і якості складання роторів барабанно-дискового типу за рахунок розробки ефективного технологічного забезпечення. Виконане теоретичне дослідження закономірностей утворення складальних з'єднань двох нежорстких ланок ротору при складанні цих ланок по бічним і торцевим посадковим поверхням із пружним натягом без зазору. Встановлені закони руху при умовному повороті другої ланки відносно першої (характеристика пар ланок). Експериментально показано, що похибка визначення характеристик пар не перевищує 10-20%.

Ключові слова: газотурбінний двигун, зборка, ланка, ротор, посадкові поверхні, контрольні поверхні.

Найважливішою проблемою розвитку двигунобудування в авіабудуванні, суднобудуванні та інших галузях машинобудування є підвищення надійності, ресурсу та інших експлуатаційних характеристик газотурбінних двигунів (ГТД) за рахунок забезпечення якості їх виготовлення технологічними методами. Експлуатаційні характеристики ГТД на етапі виробництва забезпечуються точністю виготовлення конструкції і її складових елементів.

Найбільш відповідальним є етап складання виробів, у процесі якого відбувається накопичення похибок виготовлення елементів конструкції. Статистика показує, що трудомісткість процесу складання досягає до 25% від загальної трудомісткості виготовлення ГТД через низький ступінь автоматизації складальних процесів. Спостерігається також тенденція росту

відносної трудомісткості складальних робіт, оскільки технологія одержання комплектуючих деталей удосконалюється значно швидше, ніж технологія складання, яка має досить великі обсяги ручної праці.

Особливо велика трудомісткість складання елементів конструкцій, необхідні показники якості яких досягаються методами компенсації. До таких конструкцій у першу чергу належать ротори та інші вузли, що обертаються.

Забезпечення точності геометричних розмірів ротора дозволяє знизити до мінімуму його початковий дисбаланс, підвищити врівноваженість і тим самим підвищити експлуатаційні характеристики ГТД у цілому. Тому до точності складання роторів пред'являються дуже високі вимоги.

На точність складання роторів барабанно-дискової конструкції (БДК) істотно впливає мала жорсткість комплектуючих коліс і проставок, складна геометрія їхньої форми та інші особливості, які не можливо врахувати при реалізації комп'ютеризованого підбору деталей за рахунок регулювання розмірних ланцюгів реальних розмірів складальних одиниць. Деформації, що виникають при складанні, можуть у десятки разів перевищувати допуски на контрольовані розміри. Якщо роторний комплект сформований, то для забезпечення точності його складання широко використовується метод проб, який реалізується багаторазовим перескладанням ротора до досягнення прийнятних параметрів якості.

Останнім часом набули застосування ротори БДК для забезпечення експлуатаційних характеристик ГТД (надійність, шум і тд.). Їх застосування вносить додаткові труднощі по забезпеченню якості процесу складання. Підвищення вимог до точності складання цих роторів привело до того, що допуски на радіальні та торцеві биття контрольних поверхонь стали величинами одного порядку з неточностями виготовлення складальних поверхонь ланок (до 0,005мм), а також з їх деформаціями при з'єднанні. Крім того, тонкі не жорсткі диски, проставки та інші подібні деталі ротора здобувають остаточну жорсткість і форму тільки в зібраному роторному пакеті. У вільному стані диски мають неокруглість посадкових поверхонь, відмінну від

еліптичної з биттями до 0,03-0,05мм і неплщинність торцевих посадкових поверхонь.

Разом із цим складання окремих ланок виконується з натягом, що значно перевищує величину припустимих биттів (до 0,72 мм на діаметрі 686 мм при стикуванні секції 1...4 і колеса 5 для ротора КВД ГТД Д18-Т).

Описані явища створюють труднощі в прогнозуванні взаємних биттів двох і більше ланок, що з'єднуються, за результатами вимірів биттів посадкових місць окремих деталей, і робить існуючі процеси складання таких роторів не ефективними.

В основу роботи покладена наукова ідея побудови технологій остаточного складання на основі комп'ютеризованої оптимізації положення ланок ротора за результатами виміру биттів контрольних поверхонь цих ланок у попередньо зібраному роторному пакеті.

Метою дослідження є підвищення ефективності та якості складання роторів барабанно-дискової конструкції за рахунок створення технологічного забезпечення для остаточного складання на основі результатів вимірювання биттів контрольних поверхонь ланок у попередньо зібраному роторному пакеті.

Основними задачами дослідження є розробка методу визначення ексцентриситету та перекосу посадкових поверхонь, що враховує неточність виготовлення та пружні деформації поверхонь (некруглість, неплщинність) ланки ротора; визначення типу і характеристик пари, що утворюється при з'єднанні двох ланок ротора по двом і більше посадковим поверхням при їх неточному виготовленні; обґрунтування методу складання роторів БДК, оснований на результатах виміру биттів контрольних поверхонь у попередньо зібраному роторному пакеті та розробка типових схем процесів складання роторів БДК залежно від ступеня доступності контрольних поверхонь ланок і виконати експериментальне відпрацювання технологічних процесів.

Результатом проведених теоретичних та експериментальних досліджень є вирішення науково-практичної задачі підвищення ефективності і якості складання роторів барабанно-дискової конструкції, що мають нежорсткі ланки,

за рахунок розробки ефективного технологічного забезпечення. Показана ефективність використання віртуальної (комп'ютерної) оптимізації положення ланок за результатами виміру радіальних і торцевих биттів контрольних поверхонь ланок у попередньо зібраному роторному пакеті. Уперше розроблений метод визначення ексцентриситету та перекосу стикувальних поверхонь деталей, що враховує неточність їх виготовлення у вигляді некруглості бокових і неплоскості торцевих стикувальних поверхонь. Показано, що ексцентриситет і перекіс стикувальних поверхонь ланок визначають доданки першого порядку в розкладанні функції відповідно радіальних і торцевих биттів цих поверхонь у ряд Фур'є. На основі теоретичного дослідження закономірностей утворення складальних з'єднань двох ланок ротора барабанно-дискової конструкції, встановлено закон руху при умовному повороті другої ланки відносно першої (характеристика пари ланок) при складанні цих ланок по бокових і торцевих посадкових поверхнях із пружним натягом без зазорів. Показано, що встановлений закон руху відповідає кінематичній парі п'ятого класу типу циліндричний шарнір і може бути визначений на основі $2n$ експериментальних вимірів.

Експериментальна оцінка точності визначення характеристик пар по двох пробних зборках ланок показала, що похибка визначення становить 7-10%. Вона збільшується зі збільшенням похибки виготовлення ланок і не перевищує 20%. На основі властивостей утворених пар при складанні ланок уперше розроблений та обґрунтований метод складання роторів барабанно-дискової конструкції, що заснований на віртуальній оптимізації положення ланок ротора для остаточного складання за результатами виміру радіальних і торцевих биттів контрольних поверхонь ланок при двох попередніх зборках ротора, які зроблені з певним розворотом ланок.

Розроблений метод і технологічні процеси відпрацьовані при складанні роторів компресорів ГТД Д-18 та АІ-222 у виробництві ДП «Івченко-Прогрес» та впроваджені також на підприємствах АТ «МОТОР СІЧ», ДП «Завод 410 ГА» для 11 типів авіаційних двигунів, у тому числі Д-27, Д-18Т, Д-36, АІ-222 та їх

модифікацій, які застосовуються в сучасних літаках Ан -70, Ан-124, Ан-140 та інших.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кондратюк Е.В. Підвищення ефективності та якості складання роторів газотурбінних двигунів барабанно-дискової конструкції. дис. ... канд. техн. наук. ДП «Івченко-Прогрес», Запоріжжя, 2009.

УДК 621.396.

АНТЕНИ ЦИФРОВОГО РАДІОЗВ'ЯЗКУ

Манойлов В'ячеслав Пилипович

д. т. н., проф

Чухов Владислав Вікторович

к. т. н., доцент

Нікітчук Тетяна Миколаївна

к. т. н., доцент

Мартинчук Петро Петрович

ст. викладач

Державний університет “Житомирська політехніка”

м. Житомир, Україна

Анотація. Використання цифрових сигналів обумовлює використання удосконалених антен для передачі цих сигналів засобами радіозв'язку з метою покращення коефіцієнта корисної дії та інших параметрів антен. В даному матеріалі представлено один з методів удосконалення вібраторних та фрактальних антен за рахунок використання окрім вібратора основної частоти вібраторів гармонійних складових. Показані приклади побудови таких антен та їх характеристики.

Ключові слова: Цифрові сигнали, радіозв'язок, антени, вібратори, гармонійні складові.

Вступ. Сучасні пристрої радіозв'язку, як правило, використовують цифрові (дискретні) сигнали. Головною відмінністю аналогових систем зв'язку від цифрових є метод підготовки і кодування початкової інформації. Тобто, аналогові сигнали перетворюються в двійковий код, в якому цифри коду представлені електричними імпульсами чи їх відсутністю, а приймальний пристрій визначає наявність імпульсу за його енергією, що рівна площі імпульсу.

Існують різні види кодувань, основою їх є електричний імпульс, як правило прямокутної форми, який є обвідною носійної частоти. Конструктивні

особливості високочастотних пристроїв та різні теоретичні положення, що закладені при розрахунках, залежать від методик їх проектування і визначаються в першу чергу коефіцієнтом корисної дії (к. к. д) таких систем [1]. Високочастотна ж частина радіостанцій, що відповідає за прийом і передачу радіохвиль, залишається практично ідентичною в усіх видах радіозв'язку. Причому ситуація не міняється з часів демонстрації першої системи зв'язку. При усіх досягненнях технології, фундаментальним фізичним законам альтернативи доки немає. У роботах [3-4] пропонуються різні методики розрахунків антенних пристроїв, однак результати цих розрахунків не дають значного підвищення к. к. д. внаслідок традиційних підходів до вирішення основного завдання. Тому дослідження антенних пристроїв цифрових систем є актуальною науковою та практичною задачею.

Мета роботи. Метою проведених досліджень, виконаних на кафедрі біомедичної інженерії та телекомунікацій Державного Університету «Житомирська політехніка», є застосування нового підходу для проектування антенних приймально-передавальних пристроїв цифрових (дискретних) систем з використанням перетворення Фур'є на елементарних антенах типу директорних вібраторних, логоперіодичних, спіральних, фрактальних та інших, які є системою дискретних джерел сигналу радіозв'язку. Звичайно, характер вимог, що пред'являються до антени, залежить від призначення системи, умов її роботи. При цьому, окрім к. к. д., повинна бути забезпечена найбільша задана дальність між об'єктами, у випадку РЛС – точність вимірювання кутових координат та роздільна здатність об'єкту спостереження, необхідне відношення сигнал/шум, стійкість випромінюваних (прийнятих) сигналів до подавлення системами РЕБ.

Матеріали і методи. Електричні параметри антени тісно пов'язані з конструктивними показниками, і в багатьох випадках визначаються взаємним розташуванням елементів антени. Між частотно-часовими залежностями в імпульсній (цифровій) техніці і частотно-просторовими функціями в антенній техніці існує певна аналогія, суть якої в тому, що амплітудно-фазовий розподіл

поля за апертурою антени і її діаграмою направленості пов'язані перетворенням Фур'є таким же чином, як пов'язана форма імпульсу з його спектром.

Фізичний зміст полягає в тому, що якщо часовий імпульс може бути представлений у вигляді суми часових гармонік, то і розподілення поля за апертурою, яке розглядається як просторовий імпульс, може бути представлене сумою просторових імпульсів. Тому один із способів розв'язання задачі синтезу базується на використанні ряду Фур'є [1]. Як виходить з властивостей ряду Фур'є, розклад періодичного сигналу з періодом повторення T у ряд Фур'є співпадає з розкладом сигналу, що задано на скінченному інтервалі T . При цьому дійсна функція $S_R(t)$, яка визначає діаграму направленості, повинна відповідати умовам Діріхле: сама функція та її похідна повинні бути неперервними в будь-якому інтервалі частот, мати скінченне число розривів першого роду та скінченне число максимумів та мінімумів, бути інтегрованою, мати скінченне значення [2]. Для багатьох фізичних сигналів це є справедливим.

Результати та обговорення. Конструктивними особливостями досліджуваних антен приймально-передавальних пристроїв є те, що запропоновані антени мають в своєму складі, окрім вібратора основної частоти, додаткові вібратори, кратні основній частоті. Вони вибрані як перші елементи (2 - 5) гармонічних складових цифрового (дискретного) періодичного сигналу основної частоти (Рис.1, Рис.2).

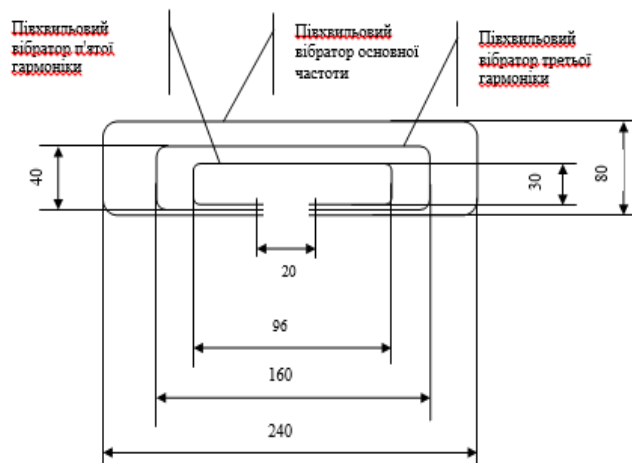

Рис. 1 - Вібраторна антена з додатковими вібраторами

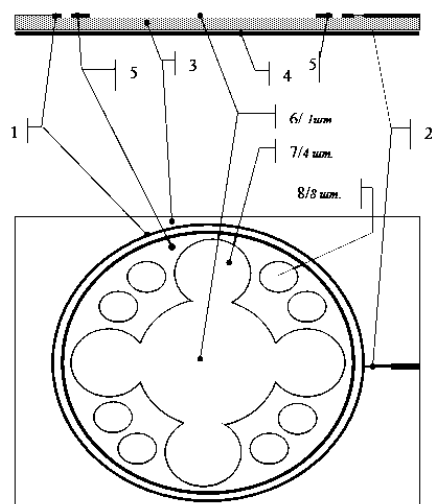

Рис. 2 - Фрактальна антена

На рис. 2 показана фрактальна антена [6] з підвищеним коефіцієнтом підсилення для цифрових сигналів, що містить індуктивне кільце збудження 1, яке має гальванічний контакт зі ступінчастим мікросмушковим провідником 2, діелектричну підкладку 3, на одному боці якої розташована заземлена основа 4 та дисковий провідник 5 на іншому з отворами діаметрів першої ітерації 6 (1 шт.), другої ітерації 7 (4 шт.), третьої ітерації 8 (8 шт.), при цьому отвори діаметрів другої ітерації 7 та третьої ітерації 8 розташовані на різних відстанях від центру диска та симетрично щодо відповідного отвору діаметра першої ітерації 6, співвідношення між діаметром провідникового диску, діаметрами отворів першої, другої та третьої ітерації задаються рядом як $1/2; 1/4; 1/8; 1/16$ довжини хвилі, на яку розрахована антена.

Діапазон частот таких антен від метрових діапазонів радіохвиль до мікрохвиль, в т. ч і антенних решіток, фрактальних антен.

Для прямокутного сигналу, що є найбільш поширеним у цифрових (дискретних) системах, це 2-а, 3-я, 5-а, 7-а або 2-а, 4-а, 8-а, 16-а гармоніки основної частоти.

При цих чотирьох складових, к. к. д. приймально-передавального пристрою, згідно теореми Парсеваля, може бути збільшений за потужністю до 95 % [2], в той час коли сучасні пристрої мають лише приблизно 50 %, в кращому випадку, тому що резонанс антени такого пристрою налаштований лише на основну частоту, інші складові прийнятого сигналу є тепловими

втратами і зменшують відношення сигнал/шум.

Цим самим нехтують енергетичними властивостями сигналу, значно втрачаючи к. к. д. і інші параметри системи.

Тут сигнал, до якого це застосовано, є узагальненим, математичним, де членами ряду Фур'є є нескінченний набір гармонійних коливань, які ще називають гармоніками з частотами $\omega_n = n\omega_1$ ($n = 1, 2, 3, \dots$), кратними основній частоті послідовності [5].

Насправді, сигнали, що використовуються в сучасній радіотехніці, є детермінованими за формою і мають конкретний набір гармонік, які визначають спектр і потужність цього сигналу - дійсного (фізичного).

Це впливає з наступних властивостей ряду Фур'є:

- Коефіцієнти ряду, складають оптимальний за критерієм мінімуму енергії (потужності) похибки набір коефіцієнтів ряду Фур'є.

- З формул обчислення коефіцієнтів ряду Фур'є випливає, що наступний коефіцієнт ряду не залежить від значення попереднього коефіцієнта, тобто кожен з коефіцієнтів ряду обчислюється незалежно від усіх останніх.

- У формулах обчислення коефіцієнтів ряду використовуються значення сигналу $s(t)$ лише в межах інтервалу $[a, b]$.

- Таким чином, якщо функцію $s(t)$ задано лише на цьому скінченному інтервалі, відповідний ряд Фур'є збігатиметься до $s(t)$ на інтервалі $[a, b]$. Поза інтервалом ряд Фур'є збігається до сигналу, який періодично продовжує сигнал $s(t)$.

- Ряд Фур'є збігається до сигналу $s(t)$ на інтервалі визначення, але в загальному випадку не збігається в кожний довільний момент часу [2].

Густина потоку потужності - потужність випромінювання, яка проходить через площину одиничної поверхні, розташовану перпендикулярно напрямку розповсюдження р/хвиль (наприклад - Вт/м²).

Якщо поле однорідне, то середня потужність імпульсного періодичного сигналу P_0 (1), отримана антеною, пропорційна величині поверхні антени (апертури), визначається спектром прийнятого сигналу[2].

$$P_0 = \sum_{n=-\infty}^{\infty} |C_n|^2, \quad (1)$$

де $|C_n|$ – амплітуда n-ої гармоніки.

При розгляді впливу гармонік на форму прямокутного сигналу на фізичному рівні варто звернути увагу на те, що період цього сигналу за основною частотою не змінюється, змінюється лише форма.

Однак, коли розглядається математична модель, то складові сигналу вищі основної частоти лишаються за межами періоду сигналу основної частоти.

Вплив кількості вібраторів, які за розмірами відносяться як 2:3:5, у антені було перевірено на реальних вібраторах з різною кількістю елементів сучасними аналізаторами та від конкретного передавача телевізійного сигналу.

На рисунках 3 і 4 наведені комплексні опори антени простого вібратора та вібратора з елементами 3-х гармонік.

Антенна з елементами гармонік має більш щільний спектр, що свідчить про кращу роздільну здатність та більшу потужність сигналу в тому ж діапазоні частот, має більшу стійкість до подавлення засобами РЕБ.

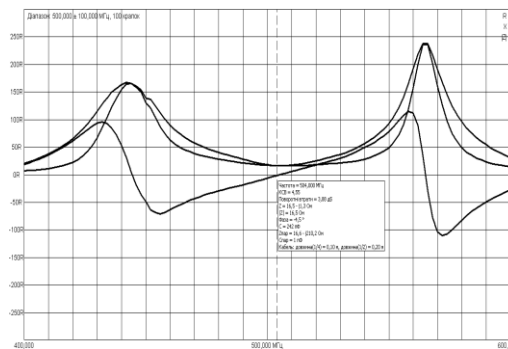

Рис. 3 - Комплексний опір простого вібратора

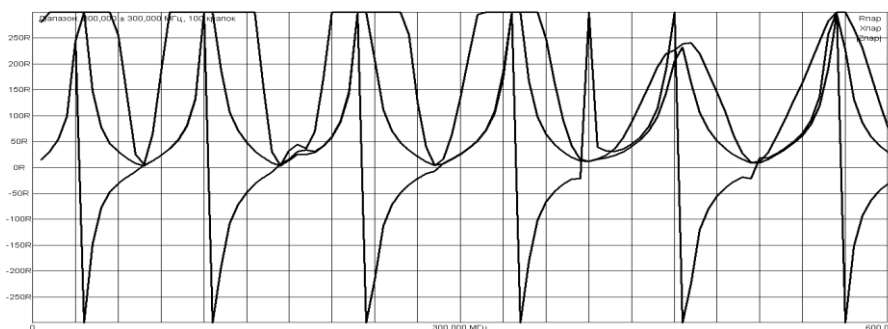

Рис. 4 - Комплексний опір вібратора з 3-ма елементами гармонік

При прийомі на приймач T2 антени з більшою кількістю вібраторів покращується якість приймання, що дозволяє збільшити кількість прийнятих каналів, які на антені з простим вібратором були недоступні чи приймалися зі значними перешкодами. Подібна перевірка здійснювалася і за допомогою програмних засобів[7]. Результати цих досліджень показані на рисунку 5. Багато вібраторна антена виходить досить широкосмуговою, на відміну від одно вібраторної.

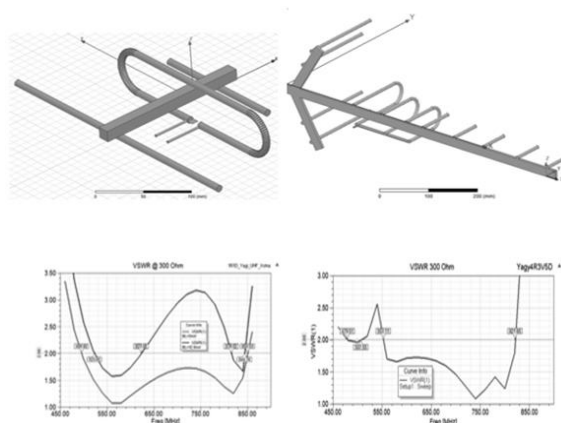

Рис. 5 - Результати моделювання антен програмним способом

Підбором відстаней між вібраторами та їх числом, як видно з рисунка, де зображений КСХ (WSVR), можна певним чином впливати на цю та інші характеристики.

Висновки: Внаслідок удосконалення антенних пристроїв за рахунок використання складних вібраторів з відношеннями 2:3:5:7 можливе збільшення середньої потужності передаваного та прийнятого сигналу без збільшення потужності передавача-приймача, збільшення смуги ширини сигналу лише внесенням незначних змін у конструкцію петльового вібратора антенного пристрою і зменшення числа директорних елементів, які значно менше впливають на енергетичні та механічні характеристики антени.

Це також дає змогу зменшити енергетичні затрати передавально-приймального пристрою, залишивши рівень сигналу на межі встановленого, покращити дальність прийом-передачі, спростити в певних межах конструкцію антенного пристрою за рахунок оптимізації елементів антени, зменшити матеріалоемкість антенних пристроїв.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Манойлов В. П. Методи розрахунку та вимірювання параметрів і характеристик антен НВЧ/Манойлов В. П., Мартинчук П. П. — Publisher.: Lap Lambert Academic Publishing, 2021. — 173 с., з іл.
2. Волощук Ю.І. Сигнали та процеси у радіотехніці: Підручник для студентів вищих навчальних закладів, т.1, — Харків: «Компанія СМІТ», 2003. — 580 с.
3. Справочник по антенной технике: Справ. В 5 т.Т.1/Л.Д. Бахрах, Л.С. Бенинсон, Е.Г. Зелкин и др; Под ред. Я.Н. Фельда, Е.Г. Зелкина. — М.: ИПРЖР, 1997. — 256 с.: ил.
4. Григоров И.Н. Практические конструкции антенн. — М.: ДМК Пресс, 2005. — 352 с.:ил. (В помощь радиолюбителю).
5. С.И. Баскаков. Радиотехнические цепи и сигналы. Изд. 3-е, переработанное и дополненное. — М.; Высшая школа, 2000. - 465 с.
6. Фрактальна антена з підвищеним коефіцієнтом підсилення. Патент на корисну модель № 135766. Патент опубліковано: 10.07.2019, бюл. № 13/2019
7. <https://yulypenko.livejournal.com/74863.html>, 30.04.2021р

РОЗШИРЕННЯ ДІАПАЗОНУ РОЗПАЛЕННЯ КАМЕР ЗГОРЯННЯ ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ

Торба Юрій Іванович
к.т.н., ДП «Івченко-Прогрес»
г. Запоріжжя, Україна

Анотація: Дослідження присвячено вирішенню важливого науково-прикладного завдання розширення діапазону стійкого розпалення камер згоряння ГТД шляхом вдосконалення конструкції факельного запальника та режиму подачі пускового палива. Шляхом реалізації серії натурних експериментів на вдосконалених експериментальних стендах встановлені закономірності, що пов'язують час відкритого та закритого стану клапана подачі пускового палива до запальника ГТД з температурою факела полум'я та ймовірністю розпалу камери згоряння, на підставі чого знайдено їх оптимальне значення, що дозволяє розширити діапазон стійкого розпалювання камер згоряння шляхом управління режимом подачі пускового палива в залежності від температури та перепаду тиску повітря. Розроблено загальну методику щодо проектування факельних запальників камер згоряння ГТД, що дозволяє забезпечити розширення діапазонів стійкого розпалу і зменшити витрату часу та матеріальних ресурсів на проектування і доведення.

Ключові слова: камера згоряння, факельний запальник, температура, факел, перепад тиску повітря, режим подачі пускового палива, паливно-повітряна суміш, діапазон розпалення.

Завдання забезпечення надійного запуску газотурбінних двигунів (ГТД) у різних умовах експлуатації літальних апаратів є одним з основних з погляду забезпечення безпеки та надійності польотів. Аналіз особливостей систем розпалювання камер згоряння сучасних ГТД: іскрових, газодинамічних, плазмохімічних, лазерних, а також методів підвищення ефективності роботи

системи розпалу показав високу ефективність використання факельних запальників камер згоряння ГТД. Досвід проектування ГТД накопичений на Державному підприємстві "Івченко-Прогрес" показав, що застосування факельних запальників є найбільш ефективним методом розпалення камер згоряння [1]. Основними перевагами його використання є висока ефективність ініціалізації горіння в камері згоряння, що досягається завдяки високій потужності джерела горіння (пускового полум'я) і висока надійність.

Метою роботи є розширення діапазону стійкого розпалення камер згоряння ГТД шляхом вдосконалення конструкції факельного запальника та режиму подачі пускового палива.

Враховуючи складність процесів, що відбуваються в факельному запальникові та припущення, що зроблені при визначенні якісного складу суміші на підставі аналітичної моделі, проведено моделювання її якісного складу чисельними методами. Значення коефіцієнту надлишку повітря ППС на виході з вихідного патрубку запальника визначали за полями масової концентрації часток палива в суміші. В залежності від особливостей геометрії корпусу запальника та початкових умов розрахункове значення коефіцієнту надлишку повітря в ППС складало від 0,02 до 0,9.

Встановлено, що в зв'язку з конструктивними особливостями системи запуску ГТД коефіцієнт надлишку повітря на виході з запальника становить близько 0,25, що суттєво відрізняється від стехіометричного складу суміші. Перезбагачення ППС паливом призводить до несприятливих умов горіння та зниження температури полум'я. Таким чином, необхідним є керування якісним складом ППС для наближення її складу до найбільш оптимального, з точки зору ефективності горіння, шляхом застосування імпульсної подачі палива.

Моделювання процесу горіння в факельному запальнику ГТД при різній комбінації його геометричних параметрів і умов горіння дозволило встановити основні фактори, що впливають на температуру факела полум'я на етапі горіння, що встановилося, і виконано їх оптимізацію. Встановлено, що найменший вплив мають висота корпусу запальника і ширина

повітропідвідного каналу. Температура повітря і тиск палива на пусковій форсунці запальника на температуру факела на етапі стаціонарного горіння впливу не виявляють. Найбільший вплив мають фактори, що визначають витрату повітря через запальник – діаметр повітропідвідного отвору, перепад тиску повітря та їх комбінація. Найбільш оптимальною величиною діаметра повітропідвідного отвору, в дослідженому діапазоні, є 6,5 мм при максимально можливому перепаді тиску повітря між кільцевим каналом і жаровою трубою ГТД.

Враховуючи, що основними шляхами підвищення ефективності роботи факельного запальника є збільшення кількості одночасно запалюваної ППС та забезпечення її якісного складу близького до оптимального проведені експериментальні дослідження щодо їх впливу на температуру факела полум'я запальника, в широкому діапазоні зміни температури повітря і палива, витрати повітря, тиску палива та режиму подачі пускового палива до форсунок. Встановлені закономірності зміни температури факелу полум'я від перепаду тиску палива на пусковій форсунці, а також його пульсації і збільшення витрати повітря через запальник на ефективність роботи запальника ГТД.

У зв'язку з тим, що встановлено неоднозначність впливу зазначених факторів при різних температурах навколишнього повітря і тиску, для розробки рекомендацій з підвищення ефективності роботи запальників в широкому діапазоні експлуатаційних умов обґрунтована необхідність досліджень впливу режиму імпульсної подачі палива (часу відкритого та закритого стану клапану подачі палива) на температуру факела полум'я в залежності від перепаду тиску повітря та його температури. Обґрунтовано застосування імпульсного режиму подачі палива як найбільш ефективного, з точки зору забезпечення якісного складу ППС [2].

Для встановлення оптимальної величини часу відкритого та закритого стану клапана подачі палива досліджено вплив режимів імпульсної подачі пускового палива в факельний запальник камери згоряння ГТД і умов запалення на середню температуру факела полум'я на етапі стаціонарного

горіння. Дослідження виконували для конструкції корпусу факельного запальника зі збільшеним до 6,5 мм діаметром повітропідвідного отвору.

Випробування проведено в широкому діапазоні температур повітря і палива, а також перепадів тиску повітря між кільцевим каналом і жаровою трубою камери згорання ГТД, що відповідають запуску двигуна на землі в різних умовах. На підставі реалізації серії експериментів, в результаті дисперсійного аналізу, встановлено фактори, що є найбільш впливовими на температуру, і знайдено їх комбінацію, що забезпечує її максимальне значення як в області від'ємних, так і додатних температур повітря. Фактори, що визначають ефективність роботи факельного запальника, відповідають умовам, пропонованим до незалежних змінних, що використовуються при реалізації експериментів, тобто є незалежними і керованими. Поряд з параметрами тиску палива і повітря, часом відкритого та закритого стану клапану подачі палива, що визначають якість ППС, досліджено вплив температури і відстань від форсунки до зони горіння. Останній фактор впливає на об'єм зони змішування і розмір крапель палива. Діапазони його зміни обмежені конструктивними особливостями установки паливної форсунки на корпус запальника. Діапазон варіювання факторами обрано таким чином, щоб забезпечити "чутливість" до їх зміни. Враховуючи, що зміна температури повітря в широких межах, що охоплює діапазон запуску на землі ГТД впливає на якість ППС, що формується в запальнику, виконано окремі дослідження для області низьких та високих температур повітря.

Для області додатних і від'ємних температур отримані регресійні моделі, що пов'язують середню температуру факела із часом відкритого та закритого стану клапана подачі палива, температурою повітря та палива і перепадом тиску повітря між кільцевим каналом і жаровою трубою. Адекватність моделей встановлена за критерієм Фішера шляхом дублювання експериментів в центрі плану та розрахунку дисперсій адекватності та відтворюваності моделей. Встановлені залежності температури полум'я від факторів, що впливають, дозволили визначити їх оптимальні значення шляхом застосування методу

крутого сходження. Теоретичне обґрунтування явищ, що спостерігаються, дозволило надати фізичні моделі, що підтверджують достовірність отриманих результатів.

Встановлено, що в області підвищених температур повітря (від 0 до 50°C) основними факторами, що виявляють статистично значимий вплив на температуру факела полум'я запальника, є перепад тиску повітря між кільцевим каналом і жаровою трубою, а також час вимкненого та ввімкненого стану клапана подачі палива і його температура. В області від'ємних температур повітря (від -25 до 0 C) значимими факторами є ті ж, що і при додатних температурах, однак перед температурою палива превалює його тиск. Раціональним режимом роботи запальника у всьому діапазоні температури повітря у земних умовах, за критерієм максимальної температури факела полум'я, можна вважати: час відкритого стану клапана подачі палива – 1,5 с, вимкнення – 0,1 с, тиск палива – 0,35 МПа, відстань від форсунки до зони горіння – 3 мм.

Зв'язок між режимом подачі пускового палива для запальника оптимальної конструкції та ефективністю розпалення камери згоряння проведено шляхом оцінки нижньої границі температури розпалу камери згоряння ГТД факельним запальником та діапазоном стійкого розпалення. Визначено значення температури факела для розпалу камери згоряння при зазначеному перепаду тиску повітря між кільцевим каналом і жаровою трубою камери згоряння.

Моделювання різних режимів подачі пускового палива в форсунки запальника дозволили оцінити зміну діапазону перепаду тиску повітря, при якому ймовірність запуску камери згоряння перевищує 0,75. Також оцінку зони розпалу виконували для випадку безперервного живлення запальника пусковим паливом. Враховуючи ймовірність розпалення, що встановлено технічними умовами для камер згоряння ГТД на рівні 99% та використання двох запальників, встановлено нижню границю розпалення, розгляд якої сумісно з встановленими залежностями температури факелу від режимів подачі палива.

Встановлені діапазони розпалення для від'ємних та додатних температур повітря для різних режимів подачі пускового палива.

Для поширення рекомендацій щодо розширення діапазону розпалення камер згоряння ГТД шляхом вдосконалення конструкції запальника та режиму подачі пускового палива на широке коло двигунів, розроблено схему яка визначає загальну методику щодо проектування та дослідження запальників (рис. 1).

Рис. 1. Схема методики проектування факельних запальників ГТД

Таким чином встановлено, що застосування запропонованого режиму подачі пускового палива дозволяє значно розширити діапазон стійкого розпалення камер згоряння ГТД за перепадом тиску повітря. Результати моделювання ймовірності розпалу камери згоряння залежно від температури повітря і режиму роботи пускової форсунки запальника показали, що при раціональній комбінації часу відкритого та закритого стану клапану подачі палива ($\tau_{\text{ввім}} = 1,5$ с; $\tau_{\text{вим}} = 0,1$ с) діапазон розпалу розширюється на 0,8 кПа при додатних температурах повітря в порівнянні з режимом подачі палива, застосовуваним на серійних ГТД ($\tau_{\text{ввім}} = 0,5$ с; $\tau_{\text{вим}} = 0,5$ с). В області від'ємних

температур повітря забезпечується можливість розпалу в діапазоні 0,9...3,1 кПа.

Запропоновані заходи щодо вдосконалення конструкції корпусу факельного запальника та режимів подачі пускового палива дозволяють розширити діапазон стійкого розпалення камер згоряння ГТД.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Торба Ю.І. Розширення діапазону розпалення камер згоряння ГТД шляхом вдосконалення конструкції запальника та режиму подачі пускового палива дис.... канд. техн. наук. ДП «Івченко-Прогрес», Запоріжжя, 2021.

2. Патент № 141741 України, МПК F02C 7/26 (2006.01) Спосіб подачі палива в запальні пристрої газотурбінних двигунів / І.Ф. Кравченко, Ю.І. Торба, Д.В. Павленко, В.М. Гусев, А.С. Харченко, Д.В. Козел ДП "Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро "Прогрес" ім. академіка О.Г. Івченка" №u201910148; заявл. 01.10.2019; опубл. 27.04.2020. бюл. №8.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 517.955.8

LONG-TIME BEHAVIOR OF SOLUTIONS TO WAVE EQUATION WITH TIME-DEPENDENT NONLINEAR DAMPING

Naboka Olena Oleksiyivna

PhD in Physical and Mathematical Sciences

Associate Professor

National Technical University

“Kharkiv Polytechnic Institute”

Kharkiv, Ukraine

The focus of the research is on the long-time behavior of the solutions to the initial-boundary value problem for a non-linear wave equation with the damping term depending explicitly on time. The main result is the existence of a uniform global attractor of the family of processes generated by the problem considered, which is a compact set in the processes' common phase space attracting the trajectories uniformly with respect to the damping coefficient.

Key words: non-autonomous wave equation, non-linear damping, family of processes, uniform attractor, absorbing set, asymptotic compactness.

Introduction. In this paper we study the long-time behavior of solutions to the initial-boundary value problem for a non-autonomous nonlinear wave equation. The feature of the equation is that the damping term is both non-linear and time dependent.

The asymptotic behavior of solutions to initial-boundary value problems for non-linear wave equations was addressed in [1 – 3], and others, where an autonomous

case was studied. The research was conducted in the framework of the dynamical system theory, the long-time behavior being described through the properties of the global attractor of the semigroup of operators generated by the respective initial-boundary value problem in its phase space.

The asymptotic behavior of solutions to a non-autonomous wave equation was studied in [4 – 7]. Unlike the autonomous case, solutions to the initial-boundary value problem for a non-autonomous wave equation do not determine a semigroup of operators on a corresponding functional space. The approach adopted for studying long-time behavior of solutions to non-autonomous problems is to introduce *a family of processes* in an extended phase space, which is a direct product of the equation solution space and a functional space Σ to which all the coefficients of the equation depending explicitly on time belong (*symbol space*). One of the generalizations of the notion of the global attractor on the case of a non-autonomous equation is the uniform attractor of the family of processes thus defined (see [4]).

Problem setting. We are interested in the long-time behavior of solutions to the following non-linear non-autonomous wave equation in a bounded domain $\Omega \in \mathbb{R}^3$:

$$u_{tt} - \Delta u + d(t)u_t^3 + \gamma u^3 = g(x), \quad (1)$$

$$u = u(x, t), \quad x \in \Omega, t > \tau,$$

subjected to the boundary and initial conditions:

$$u|_{\partial\Omega} = 0, \quad (2)$$

$$u|_{t=\tau} = u_{0\tau}(x), \quad u_t|_{t=\tau} = u_{1\tau}(x). \quad (3)$$

In (1) the term $d(t)u_t^3$ introduces non-linear damping. We assume $d(t)$ to belong to a symbol space Σ we describe below. The external loading $g(x) \in L_2(\Omega)$, γ is a positive parameter.

Denote by $C_b(\mathbb{R}, \mathbb{R})$ the space of bounded continuous functions endowed with the following norm:

$$\|d\|_{C_b} = \sup_{t \in \mathbb{R}} |d(t)|. \quad (4)$$

Consider the function $d_0(t) \in C(\mathbb{R})$ such that:

$$d_0(t) \text{ is positive: } d_0(t) \geq m_0 > 0, \quad \forall t \in \mathbb{R},$$

$d_0(t)$ is periodic with period $H_0 > 0$: $d_0(t \pm H_0) = d_0(t)$, $\forall t \in \mathbb{R}$.

Apparently, $d_0(t)$ belongs to $C_b(\mathbb{R}, \mathbb{R})$. Let hull $H(d_0)$ be the set of all the shifts of the function $d_0(t)$:

$$H(d_0) = \{d(t): d(t) = d_0(t + h), h \in \mathbb{R}\} \subset C_b(\mathbb{R}, \mathbb{R}).$$

Note that since the function $d_0(t)$ is periodic in t , then the hull $H(d_0)$ is actually reduced to the set of the shifts of $d_0(t)$ by $h \in [0, H_0)$:

$$H(d_0) = \{d(t): d(t) = d_0(t + h), h \in [0, H_0)\} \subset C_b(\mathbb{R}, \mathbb{R}).$$

Let Σ be the closure of the hull $H(d_0)$ in norm (4):

$$\Sigma = [H(d_0)]_{C_b}.$$

We opt for Σ as the symbol space for non-autonomous problem (1) – (3).

Consider the family of processes $\{U_d(t, \tau)\}$, $d \in \Sigma$ generated by problem (1) – (3) in the extended phase space $H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega) \times \Sigma$. The operators

$$U_d(t, \tau): H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega) \rightarrow H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega)$$

act by the formula:

$$U_d(t, \tau)(u_{0\tau}, u_{1\tau}) = (u(t), u_t(t)), \quad \forall (u_{0\tau}, u_{1\tau}) \in H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega),$$

where $u(t)$ is the solution to problem (1) – (3) for the initial data $(u_{0\tau}, u_{1\tau}) \in H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega)$ and $d(t) \in \Sigma$.

We study the existence of the uniform attractor for the family of processes $\{U_d(t, \tau)\}$, $d \in \Sigma$.

Main results.

Lemma 1. Let B be a bounded set in $H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega)$. Then for any initial data $(u_{0\tau}, u_{1\tau}) \in B$ the solution $u(x, t)$ to problem (1) – (3) satisfies the following inequality:

$$\|u_t\|^2 + \|\nabla u\|^2 \leq C_1 e^{-\mu t} + C_2$$

with $\mu > 0$, $t \geq \tau$, and the positive constants C_1, C_2 depending on the set B , the $L_2(\Omega)$ -norm of the right-hand side $g(x)$ of equation (1), the parameter γ , but not depending on the particular choice of the parameter $d(t) \in \Sigma$.

From Lemma 1 the existence of a bounded uniform (with respect to $d(t) \in \Sigma$) absorbing set for $\{U_d(t, \tau)\}$, $d \in \Sigma$ immediately follows. Hence, the family of

processes $\{U_d(t, \tau)\}, d \in \Sigma$ is uniformly dissipative.

Lemma 2. The family of processes $\{U_d(t, \tau)\}, d \in \Sigma$ generated by non-autonomous initial-boundary value problem (1) – (3) is uniformly (with respect to $d \in \Sigma$) asymptotically compact.

From Lemmas 1, 2 the following result on the existence of the uniform global attractor of problem (1) – (3) immediately follows:

Theorem. The family of processes $\{U_d(t, \tau)\}, d \in \Sigma$ generated by problem (1) – (3) possesses a uniform (with respect to $d \in \Sigma$) attractor A_Σ . The attractor A_Σ is a compact set in the space $H_0^1(\Omega) \times L_2(\Omega)$.

REFERENCES

1. Temam R. *Infinite-Dimensional Dynamical Systems in Mechanics and Physics*. New-York: Springer-Verlag, 1997. 650 p.
2. Chueshov I., Lasiecka I. Long-Time Behavior of Second Order Evolution Equations with Nonlinear Damping. *Mem. AMS*. 2008. no. 912, 183 pp.
3. Chueshov I. *Dynamics of Quasi-Stable Dissipative Systems*. Switzerland: Springer International Publishing, 2015. 389 p.
4. Chepyzhov V., Vishik M. Attractors for Equations of Mathematical Physics. *AMS. Colloquium Publications*. 2002, vol. 49, 363 p., doi: 10.1090/coll/049.
5. Chunyou Sun, Daomun Cao, Jinqiao Duan. Uniform Attractors for Nonautonomous Wave Equations with Nonlinear Damping. *SIAM J. Applied Dynamical Systems*. 2007, vol. 6, no. 2, pp. 293 – 318.
6. Lu Yang, Xuan Wang. Existence of Attractors for the Non-Autonomous Berger Equation with Nonlinear Damping. *Electronic Journal of Differential Equations*. 2017, vol. 2017, no. 278, pp. 1 – 14.
7. Uniform attractors and their continuity for the non-autonomous Kirchhoff wave model. *Discrete and continuous dynamical systems. Series B*. 2021, vol. 26, no. 12, pp. 6267 – 6284. doi:10.3934/dcdsb.2021018

ARCHITECTURE

УДК 725.4.011.8

ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ІНЖЕНЕРНИХ СПОРУД БАШТОВОГО ТИПУ

Антоненко Ігор Володимирович,
старший викладач
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація: розглянута адаптація об'єктів індустріальної спадщини з зарубіжної та вітчизняної практики. Проаналізовано та узагальнено прийоми перевтілення промислових споруд баштового типу. Відзначено перспективні напрямки їх реновації та проблемні аспекти.

Ключові слова: редевелопмент, адаптація промислової спадщини, архітектурна реконструкція, конверсія.

Період активної цікавості до освоєння промислової спадщини в Україні налічує не більше трьох десятків років. На початкових етапах для девелоперів привабливими були головним чином центральне місце розташування індустріальних об'єктів, розвинена інженерна інфраструктура, а також висока міцність будівель, відносна дешевизна нерухомості колишніх промислових майданчиків. Зараз вже припинила бути екзотикою брутална краса лофтів, що стали модними майданчиками для фестивалів, вернісажів і розміщення арт-кластерів. Впізнаваними стали образи великих фабрик, де домінує архітектурний прийом контрасту старих стін ХІХ століття з елементами гламурного хай-тека в вигляді великорозмірних скляних площин, чорного металу, який відтіняється текстурованою деревиною. Великі містобудівні

комплекси на місці колишніх промислових зон вже мають напрацьовані прийоми, як в області архітектурних рішень, так і девелоперських підходів. Капітальні заводські цехи набувають нові функції – від музеїв до житлових і офісних будівель. Складніше розвивається ситуація з ревіталізацією інженерних споруд, в яких набагато менше вільного простору. Але кожен такий перетворений об'єкт унікальний в силу своєї композиційної структури, невласливої звичайним промисловим спорудам [1– 4]. Найчастіше яскраві приклади демонструють центричні споруди баштового типу – газгольдери, силоси з елеваторами, водонапірні вежі (найбільш показові об'єкти – багатофункціональний житловий комплекс на базі віденських газгольдерів (Рис. 1), цементна фабрика в Барселоні, елеватор в Кейптауні і ін.).

Рис. 1. Мультифункціональний комплекс в м. Відень, Австрія; арх. «Coop Himmelb (l) au», Ж. Нувель, В. Хольцбауер, М. Ведорн; 2001 р.

Газгольдери у Відні з 1940-х років були занедбані. З 1995 р. почалося проектування унікального комплексу, в якому кожен з 4-х газгольдерів розроблявся окремою майстернею, при збереженні загальної ідеї. Серед авторів – француз Жан Нувель і віденське архітектурне бюро «Coop Himmelb(l)au». Внутрішні частини споруди демонтовані, в стінах зроблені нові отвори, вежі перекриті прозорими куполами [2, 3]. У нижніх поверхах розмістилися паркінги, філармонія, і багато об'єктів, необхідних для житлового комплексу. Весь комплекс об'єднав торговий пасаж. Житлова функція різноманітно представлена в кожному газометрі на верхніх поверхах і в новій висотній прибудові. Колишній елеватор в Кейптауні, перебудований британським бюро Томаса Хізервіка, удостоївся численних публікацій. З 1924 р. до закриття у 2001 р. споруда залишалася найвищою будівлею всієї Чорної Африки (тобто материка південніше Сахари) [1]. До 2017 р. в 57-метровому обсязі

з'явився музей сучасного мистецтва Йохена Зейтца. Основну частину споруди складають 42 силосних вежі. Вісім з них в центрі зрізані по овальному перетину, утворюючи атриум, освітлений через засклені перекриття (Рис 2). Зовні бетонні стіни елеватора очистили від штукатурки і фарби, а верхню частину прямокутного корпусу обернули скляною оболонкою з опуклими вікнами.

**Рис. 2. Музей «Zeitzмосаа» в м Кейптауні, ПАР,
арх. Thomas Heatherwick, «Heatherwick studio» 2017 р.**

Виставкова функція стала найпоширенішою для колишніх промислових просторів, а другою за частотою є житлова. Дрібно-чарункова структура вузьких силосів вже не раз перетворювалася в сміливі проекти готелів і гуртожитків [4]. Ще один приклад реконструкції силосних башт іншого, широкого типу представлений житловим будинком на набережній Копенгагена (Рис. 3). Проект групи «MVRDV» названий «Gemini Residence» – з латинського найменування астрологічних "близнюків". Тут внутрішня частина діаметром 25 м залишилася комунікативним простором зі сходами, ліфтом, а житлові приміщення консольно оперізують дві 42-метрові вежі скляним коконом.

**Рис. 3. Житловий комплекс «Gemini Residence» в Копенгагені, Данія;
арх. «MVRDV», 2005 р.**

Популярність реконструкції промислових споруд пояснюється цілком

прагматичними причинами. У нашій країні приклади таких рішень не такі численні (наприклад Музей води в м. Києві; етнографічний музей у водонапірній вежі в м. Глухові, музей пам'яті воїнів Вінниччини, загиблих в Афганській війні у м. Вінниці, готельно-ресторанний комплекс в м. Житомирі [7, с. 68-73]). Але більшість пропозицій залишаються в ефектних презентаціях і дипломних проектах. У попередні роки вже проводилися дослідження по виявленню містобудівного потенціалу індустриальних об'єктів [5, с. 189-192] і напрямкам їх гуманізації в міському середовищі [6, с. 6]. Виконувалися концептуальні дипломні проекти, зокрема – для елеваторів. Зернові елеватори, які зводяться за типовими проектами в 1930-50-х роках не тільки на території Радянського Союзу, але й за кордоном, мають безсумнівні містобудівними достоїнствами. Їх потужний силует читається у відкритому просторі над річкою, вони займають центральні майданчики у головних міських магістралей, мостів. Запас міцності силосних башт викликає великі труднощі при демонтажі і вимагає величезних витрат як на підготовку і проведення вибухових операцій, так і розбір і утилізацію тисяч тон бетона.

Ідентичність цих споруджень і ситуацій дає змогу узагальнити вже не просто прийоми ревіталізації промислових територій [8, 9], а й формалізувати проектний підхід саме к конверсії елеваторних споруд. Численні проектні пропозиції за останні 15 років не були реалізовані ні в одному місті України. Масштабні проекти редевелопмента промислових зон вимагають довгострокової роботи і залучення безлічі спеціалізованих організацій, як для проектування, так і для проведення будівельних робіт. Але точкові, поодинокі споруди, такі як водонапірні вежі, труби, що збереглися повсюдно, здатні принести більш швидкий успіх їх реконструкторам і стати новим символом місця.

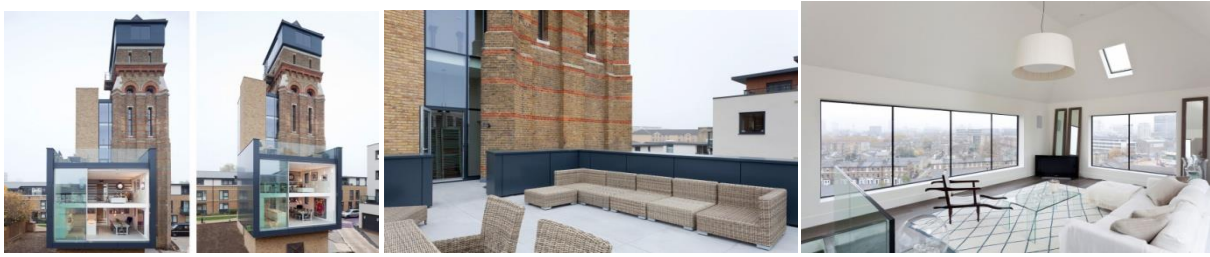

Рис. 4. Перебудова водонапірної вежі (Water Tower Conversion) в житловий будинок, Лондон, Великобританія; арх. «Agency 1st-Option» 2008 г.

Покинута водонапірна вежа в Лондоні заввишки більше 30 м з півтораметровими цегляними стінами і сталевим баком для води нагорі була перетворена в розкішний сучасний будинок (Рис. 4). У 2008 р. її придбали «Leigh Osbourne» і «Graham Vose» з метою радикальної перебудови під власний будинок. У процесі реконструкції зовнішній вигляд будівлі не змінився, лише був прибудований ліфт і двоповерховий кубічний обсяг з терасою на даху, де розташовані кухня-їдальня і вітальня. Металевий бак нагорі перетворений в павільйон з 360-градусним оглядом [10].

У маленьких містечках і селищах по всьому світу збереглося досить веж простих конструкцій і оригінальних форм, що несуть зв'язок часів і здатних образно посилити місцеву ідентичність, навіть не будучи твором архітектури (Рис. 5). Типова і відносно проста об'ємна композиція таких споруд, як водонапірні вежі і цегляні труби, дозволяє дати універсальні конструктивні рішення для надбудованих та вбудованих елементів, тим самим вивільнивши творчу енергію для реалізації унікальних художніх рішень. Великий фактичний матеріал і необхідність роботи з вітчизняною промисловою спадщиною обумовлюють актуальність даного дослідження.

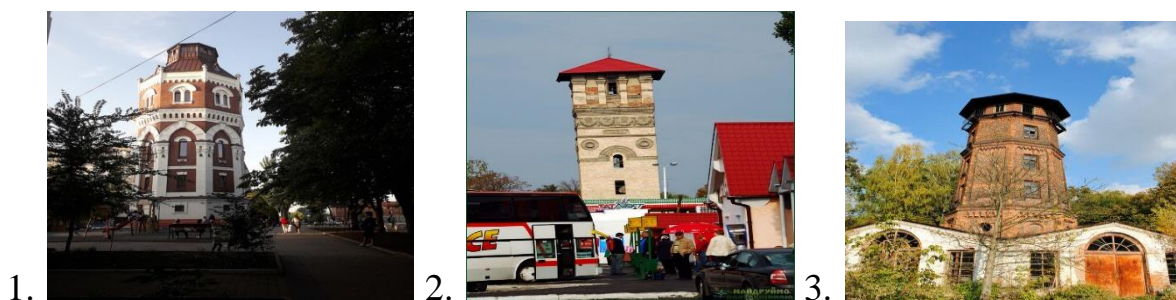

Рис. 5. Водонапірні вежі України: 1 – м. Маріуполь, 1910 р.; 2 – м. Пирятин, 1951 р.; 3 - с. Шпитьки, Київська обл., поч. ХХ ст.

Ревіталізація невеликих, окремо розташованих споруд типу водонапірних веж і силосних башт, димових труб, газгольдерів і маяків має тим більше значення, чим бідніше містобудівне оточення, чим дрібніше населене місце. Обмеженість матеріальних ресурсів і різноманітність морфотипів забудови в таких поселеннях вимагає не просто виявлення, а творення домінантних знаків місцевої ідентичності. Таким знаком може успішно послужити спорудження, що хоч і не володіє явними архітектурними гідностями, але принципово відмінне від рядової забудови. Преображення покинутого, відносно високого орієнтиру в сформованому ландшафті в свою чергу стає знаком позитивних змін в житті місцевої громади.

Існує ще один аспект обговорюваної проблеми, який вимагає свого вирішення – вісім уцілілих в Україні веж інженера В. Шухова (Рис. 6). Це тип першої в світі гіперболоїдної конструкції з сітчастою оболонкою. Всього в Україні було побудовано 11 «шуховських веж», з них збереглися вісім. На даний момент не всі з них в гідному стані, але кожна по-своєму гарна [11].

Рис. 6. Вежі В. Шухова в Україні: 1 - водонапірна вежа у м. Біла Церква (1929 р.); 2 - водонапірна вежа у м. Помошна (1934 р.); 3 - водонапірна вежа у м. Черкаси (1914 р.)

В Україні історія об'єктів Шухова починається з патентування гіперболоїдних веж, перша з яких була побудована в 1896 р. в Лисичанську на содовому заводі Любимова і Сольве. У нашій країні було чимало об'єктів Шухова. Крім водонапірних веж (в Євпаторії існувала єдина в Україні вежа з баком на різних висотах), це мости і промислові цехи, унікальні Аджигольські маяки, в Криму діяли перші вітряки для перетворення сили вітру в електроенергію. Уцілілі вежі, хоч і знаходяться повноцінному стані, але

інженерні шедеври роз'їдає корозія. Перше, чого вони зараз потребують – це якнайшвидша реставрація: потрібно відновити метал пам'ятників, провести антикорозійні роботи, оновити фарбування, забезпечити конструкції сучасним підсвічуванням, позначити об'єкти, як споруди національного значення і внести їх до державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Висновки. Редевелопмент індустріальних споруд України це не тільки збереження архітектурної спадщини, а й брендування міст, їх сталий розвиток, інтеграція в міську тканину неефективно використовуваних зон промислових підприємств. Що стосується прагматичної сторони, то максимальне збереження непрацюючих споруд відповідає доктрині сталого розвитку. Найбільш відчутний екологічний ефект при реконструкції промислових споруд баштового типу – це усунення проблеми демонтажу, вивезення та утилізації великого обсягу конструкцій та будматеріалів. А також скорочення витрат на нове капітальне будівництво і ресурсозбереження.

Потребує свого вирішення і питання збереження восьми уцілілих в Україні гіперболоїдних веж з сітчастою оболонкою інженера В. Шухова. Уцілілі вежі, хоч і знаходяться повноцінному стані, але вони потребують термінової реставрації. Щоб врятувати об'єкти від руйнування, потрібно відновити метал пам'ятників, провести антикорозійні роботи, оновити фарбування, забезпечити конструкції сучасним підсвічуванням, позначити об'єкти, як споруди національного значення і внести їх до державного реєстру нерухомих пам'яток України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Отель The Silo и музей МОСАА в Кейптауне. – URL: http://www.redeveloper.ru/redeveloperskie-proekty/realise_actual/otel-the-siloi-muzeu-mosaa-v-keuptaune/ (дата звернення: 25.12.2020)
2. Газометр-Сити, Вена. – URL: <https://22sobaki.livejournal.com/55878.html> (дата звернення: 04.01.2021)
3. Gasometer. [Электронный ресурс] – URL: <https://www.gasometer.at/de/> (дата звернення: 04.01.2021)

4. Фролова, Н. Зерновое общежитие. – URL: <https://archi.ru/world/51962/zernovoe-obschezhitie> (дата звернення: 04.01.2021)
5. Иванов-Костецкий С.О. Архитектурно – функциональна реабілітація історичної індустріальної архітектури [Текст] / С.О. Иванов-Костецкий // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Архітектура. – 2013. – № 757. – С. 189-192.
6. Вотинов М.А. Основные направления гуманизации промышленных объектов в городской среде [Текст] / М.А. Вотинов // Вісник: проблема архітектури і містобудування. – 2014. – Вип.2. – С. 6
7. Войтенко К.П. Особенности реконструкции водонапорной вежи под готельно-ресторанный комплекс в историческом центре м. Житомира [Текст] / К.П. Войтенко., Л.Р. Гнатюк // Теорія та практика дизайну: Збірка наукових праць. Технічна естетика. – 2015. – Вип.8. – С. 68-73
8. Чайко, Д.С. Современные направления интеграции исторических производственных объектов в городскую среду: автореф. канд. архитектуры: 18.00.02/ Д. С. Чайко. – М.: МАРХИ, 2007./ URL: <http://www.marhi.ru/referats/files/-chaiko.pdf>. (дата звернення: 06.01.2021)
9. Чадович, А.А. Сохранение или снос? Компромисс! / А.А. Чадович // Architecture and Modern Information Technologies. – 2013. – №1(22). – URL: <https://marhi.ru/AMIT/2013/1kvart13/chadovich/abstract.php>. (дата звернення: 29.12.2020)
10. Потрясающая водонапорная башня. Конверсия в Лондоне. – URL: <https://www.homedsgn.com/2012/11/26/stunning-water-tower-conversion-in-london/> (дата звернення: 29.12.2020)
11. Куницына А. Сталь как память: восемь уцелевших в Украине конструкций инженера Шухова. – URL: <https://gmk.center/posts/stal-kak-pamjat-vosem-ucelevshih-v-ukraine-konstrukcij-znamenitogo-inzhenera-shuhova/> (дата звернення: 20.01.2021)

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЗЕЛЕНЕНИЯ ПРИУСАДЕБНЫХ УЧАСТКОВ

Савченко Наталья
студентка

Олейник Татьяна Петровна

к.т.н., доцент

Одесская государственная академия
строительства и архитектуры
г. Одесса, Украина

Аннотация. Рассмотрены функции растений как материала для ландшафтного дизайна и для защиты окружающей среды от антропогенного воздействия. Исследованы особенности архитектурно-планировочных приемов организации приусадебных участков с учетом влияния на психофизиологические и экологические условия обитания человека. Предложено декоративно – планировочное решение по созданию целостного архитектурно-ландшафтного комплекса для частного домостроения. Объемно-пространственная композиция на территории приусадебного участка основана на подборе растительного материала с использованием современных приемов ландшафтного дизайна.

Ключевые слова: психоэмоциональное, экологическое, ландшафтный, дизайн, растения, озеленение, приусадебный, участок.

Актуальность исследования. Общение с природой дает разрядку человеческому организму и значительно снижает негативное влияние на человека неблагоприятных антропогенных факторов жизни. Растения улучшают эстетическую обстановку окружающей среды, что положительно сказывается на психологическом состоянии человека. Зеленые насаждения в окружающей среде уменьшают эмоциональную и психофизиологическую нагрузку и это благоприятно сказывается на состоянии здоровья, повышает

работоспособность и устойчивость к стрессам, улучшает «качество жизни» человека. Яркие расцветки цветов, изумрудная зелень газонов, сочетания разных тонов и оттенков зеленого цвета листьев, разнообразные кроны деревьев и кустарников оживляют среду обитания человека, обогащают архитектурный ансамбль. При создании благоприятной среды для проживания человека, его внутреннего равновесного состояния очень важно «ощущение места» – связи с теми природными ландшафтами, которые его окружают. [1]. Экологический подход в дизайне, в частности, приусадебных участков это реакция человека на глобальное вытеснение природных материалов и самой живой природы из жизни человека.

Актуальность темы использования зеленых насаждений в дизайне связана не только с повышением комфортности жизни человека, но и с проблемой охраны окружающей среды. Озеленение участка частных домов является самым простым методом улучшения экологических условий жизни. Озеленение приусадебного участка используется сегодня в самых разнообразных целях. Зеленые насаждения смягчают микроклимат, увлажняют воздух, создают хорошие условия для отдыха на открытом воздухе, оберегают от чрезмерного перегревания почву и поверхности стен, а также помогают организовать пространство и предоставляют жилищу индивидуальный характер. Растения играют большую роль в очистке воздуха от пыли и газов [2]. Зеленые насаждения являются одним из важнейших элементов современного дизайна. Грамотное сочетание насаждений с природными компонентами ландшафтов – климатом, рельефом, водой и его искусственными элементами (зданиями и другими инженерными сооружениями) – повышает художественную выразительность застройки. Многие растения обладают особыми декоративными качествами и потому могут быть использованы для создания акцентов, привлекающих внимание, дают возможность задекорировать неэстетичные и пустующие участки и территории, неинтересные поверхности и сооружения [3]. Использование растений позволяет создать единый ансамбль приусадебной территории. Благодаря этому современные дворы, оформленные

с учетом принципов ландшафтного дизайна, представляют собой идеальную территорию для семейного отдыха (рис. 1)[4].

Рис.1. Современный дизайн приусадебного участка

Размещение насаждений полностью определяется их назначением и зависит от местных естественных условий. Для создания условий отдыха, для защиты от сильных ветров, для улучшения микроклиматических условий, фитонцидного действия, поглощения углекислоты и выделения кислорода, необходимо рассматривать размещение разных категорий насаждений в плане участка в прямой зависимости от их функции [5]. Изменчив и внешний вид зеленого дизайна на протяжении жизни растений. Декоративные качества растений различны в зависимости от времени года и периода жизни самого растения. Изменение декоративности происходит за счет смены окраски и форм в разные периоды года, цветовой гаммы, строения и размера цветков и соцветий; структуры кроны, окраски и фактура коры стволов и ветвей зимой. Все это придает многообразие зеленым насаждениям, делает их незаменимым элементом эстетического облика жилья (рис.2).

Рис. 2. Сезонные изменения растений

Целью исследования является архитектурно-планировочная организация и градостроительные, композиционные, планировочные решения проекта частного дома с приусадебным участком.

Задачи исследования: рассмотреть и обобщить международный опыт формирования пространства приусадебных участков; выявить и определить основные факторы, определяющие формирование архитектурно-ландшафтного комплекса частного домостроения; разработать предложения по формированию ландшафтного дизайна территории.

Объект исследования: двухэтажный жилой дом блочного типа Г-образной формы на земельном участке в с. Нерубайское (Одесская область).

Методика исследования основывается на изучении и анализе литературных источников; результатах научных и проектных разработок по избранной теме. Методологической основой исследования являются принципы системного подхода.

Результаты исследования и обсуждение

Разработан проект двухэтажного жилого дома блочного типа в с. Нерубайское (Одесская область). Конструктивная схема благоустройства территории показывает, что рельеф местности участка имеет незначительный уклон в восточном направлении (рис. 3). Планировка обследованной территории полностью обеспечивает отвод ливневых вод с поверхностей внутренних покрытий, создавая условия, препятствующие застою ливневых вод на поверхности твердого покрытия.

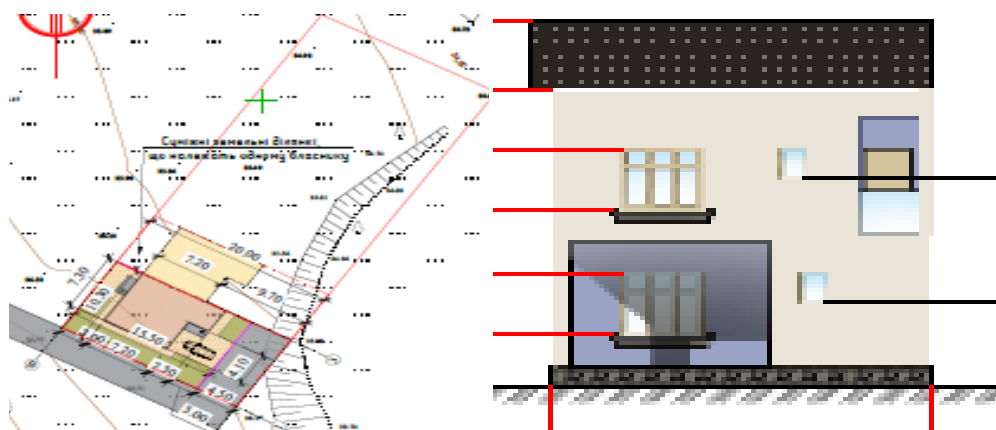

Рис. 3. Конструктивная схема благоустройства территории.

По конструктивной схеме жилой дом представляет собой двухэтажное здание бескаркасного типа с несущими продольными и поперечными стенами с мансардным этажом. По периметру дома предусмотрено мощение шириною не меньше 1 м для обслуживания дома. Перед домом запроектировано парковочное место для автомобилей. При отделке здания использованы экологичные материалы. Для внутренней отделки стен помещений жилого дома используется высококачественная штукатурка с дальнейшим окрашиванием водо-дисперсными красками и оклейкой обоями в комнатах. Отделка внешних стен жилого дома выполняется декоративной штукатуркой с окрашиванием атмосферостойкими фасадными красками и искусственными декоративными камнями.

Свободная от застройки территория участка упорядочивается, выполняется мощение дорожек тротуарной плиткой, устраиваются клумбы и газоны. Освещение территории в темный период суток фонарями от солнечных батарей (рис. 4).

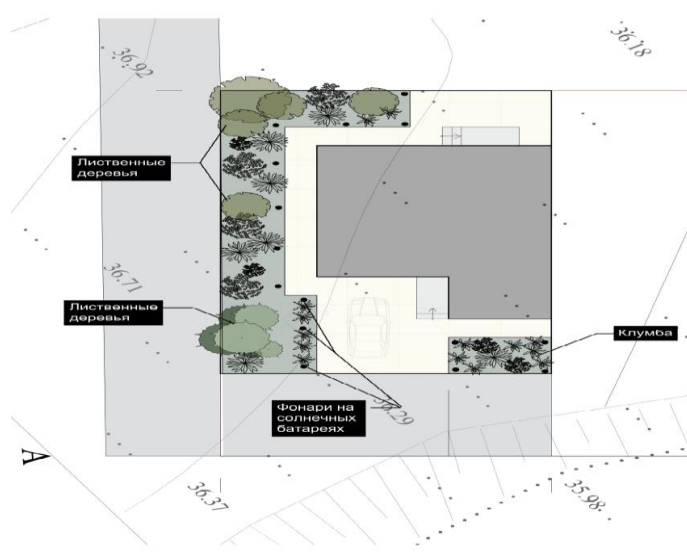

Рис. 4. Внутренняя и внешняя отделка здания

Планировка двора зависит от размеров участка и потребностей семьи. Но существуют общие принципы его благоустройства. Например, озеленение является важной частью дизайна двора. Без него участок смотрится блекло. Объекты декоративного значения, это цветники, водоемы, лиственные и хвойные насаждения, газоны, малые архитектурные сооружения и прочее. Их

количество зависит от площади двора и такие элементы в большинстве ситуаций располагаются вдоль оград и стен хозяйственных построек. Использование растительного материала дает возможность создать объемно - пространственную композицию территории, целостный архитектурно - ландшафтный комплекс.

Предложенный в данном проекте вариант ландшафтного решения предполагает использование растений с целью гармонично вписать их в единый ансамбль приусадебного участка. Передний двор находится между фасадом жилого дома и забором является визитной карточкой хозяев (рис. 5). По этой причине к его оформлению относятся с особой щепетильностью. За основу всей композиции двора берется ухоженный газон. Клумбы расположены в зонах отдыха и вдоль тропинки. Вьющиеся растения на стенах, дополняют ландшафтную композицию всего участка. В проекте, учитывая качество почвы на участке, предложено заранее удобрить ее, а также продумано рациональное соседство насаждений.

Рис. 5. Композиционно - декоративное оформление двора

Пространство непосредственно перед крыльцом не заполнено растительностью – оно должно оставаться свободным для передвижения. На площадке у входа в дом укладывается плитка.

При выборе растений для декора двора учитывали их размер, внешний облик, окраску листьев, цветков и плодов. В проекте использовали растения, которые поднимаются по стенам здания, что является очень распространенным приемом в дизайне коттеджных поселков (рис.5). Он отлично подходит в случаях, когда мало свободного места. Этот вид озеленения улучшает состав

воздуха, вносит яркие краски в пейзаж, а, кроме того, служит декоративным оформлением зданий, защищает их от лишнего солнца, маскирует архитектурные недостатки. Предложенный вариант размещения растений на вертикальных конструкциях - стенах обеспечивает максимальное использование пространства, создает объемные формы. Такой прием позволил спрятать хозяйственные сооружения, конструкции, которые имеют неэстетический вид, и украсить забор. Растения, которые выюются по стенам дома, выполняют еще одну очень полезную функцию - забирают лишнюю воду и таким образом не позволяют ей оказывать разрушительное влияние на фундамент и другие строительные элементы.

Рис.6 Декоративное оформление здания

Вывод: Использование растительного материала на приусадебной территории обеспечивает создание целостного архитектурно - ландшафтного комплекса для домостроения. Вариант использования растений, предложенный в данном проекте, позволил гармонично вписать их в единый ансамбль участка и создать объемно - пространственный ландшафтный дизайн.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.rasteniya-kak-osobyu-material-v-landshaftnom-dizayne.pdf
- 2.Санаев И, В. Роль зеленых насаждений в создании оптимальной городской среды – Ж. «Лесной вестник» №6. 2006. – С.71 – 76.
- 3.Трофимова, М. П. Влияние ландшафтов на здоровье человека.

2019.<https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-landshaftov-na-zdorovie-cheloveka/viewer>

4.<https://bouw.ru/article/idei-landshaftnogo-dizayna-dvora-chastnogo-doma>

5. https://m-strana.ru/articles/dizayn-dvora-chastnogo-doma/?utm_source=copy&utm_medium=direct&utm_campaign=copy_from_site

ASTRONOMY

UDC 523-3

FEATURES OF LUNAR VOLCANISM

Vidmachenko Anatoliy Petrovych

Doctor Phys.-Math. Sci., Professor

Professor of Department of Physics

National University of Life and

Environmental Sciences of Ukraine

Main Astronomical Observatory of the

National Academy of Sciences of Ukraine

Kiev, Ukraine

Steklov Aleksey Fedorovich

PhD Phys.-Math. Sci.,

Associate Professor of Department of Physics

International Academy of Personnel Management

Main Astronomical Observatory of the

National Academy of Sciences of Ukraine

Kiev, Ukraine

Abstract: Volcanoes exist on Earth, Jupiter's moon Io, have long been on Mars and on Saturn's moons Titan and Enceladus. A few billion years ago, volcanoes were also on the surface of other planets and their satellites. It was previously believed that the moon's volcanoes cooled down 1-2 billion years ago. But analysis of images taken with the camera of the “Lunar Reconnaissance Orbiter” (LRO) indicated areas where volcanic eruptions have occurred in the last 33 million years. There is no evidence of plate tectonics on the Moon. Most of the surface of the moon has plains with basalt lavas called “seas”. The flat and smooth surfaces of the seas mean that the lunar lava was very liquid, and it spread over a large area. In the LRO images, small areas were found that are also recent deposits of basaltic lava. They contain rough and smooth surfaces, as well as several small craters. This indicates the age of these

regions up to 30 million years.

Key words: Moon, eruptions, lava, topographic anomaly, cones volcanos

Volcanic activity in the Solar system [14, 21] is mainly associated with the Earth, with volcanoes on Jupiter's moon Io [18], with long-extinct volcanoes on Mars [13] and on Saturn's icy moons Titan and Enceladus [19]. But in the early history of the solar system, lava poured onto the surface of other planets and their satellites, and even on Mercury and the Moon. It was previously believed that the volcanoes of the Moon cooled down from 1 to 2 billion years ago. But analysis of images taken with the camera of the “Lunar Reconnaissance Orbiter” (LRO) indicated areas where volcanic eruptions have occurred in the last 33 million years.

Moreover, volcanism on the Moon [16] is different from volcanism on Earth. The oldest rocks on the Earth's surface are ~3.9 billion years, and the basalt on the Earth's seafloor is about 0.2 billion years. Volcanism on Earth is a modern process [15]. And Earth's volcanoes are geologically young, less than a few hundred thousand years old. Earth's volcanic eruptions mainly occur along a long chain of mountains; the Andes mountains show the edges of the lithospheric plate, the Hawaiian Islands show the past movements of the plate on the mantle.

There is currently no evidence of plate tectonics on the Moon. Most volcanic eruptions on the Moon ended 3-4 billion years ago. It was believed that the youngest lava flows are about 1 billion years old. Most of the surface of the Moon has plains with basaltic lavas called “seas”. Lunar eruptions occurred at the bottom of large and old craters. Therefore, many lunar seas are almost round in shape. Lunar mountains are located on the edges of these basins, surrounding the lunar seas. Almost all seas are on the visible side of the Moon, and less than 2% of the total surface area is on the other side of the Moon. Therefore, the mountains are higher there, and the crust there is much thicker. Thus, the main factors of volcanism on the Moon are the level of the surface height and a bark thickness.

The lunar gravity is 1/6 of the Earth's [8]. Therefore, the driving forces of lava flows on the Moon are weaker. The flat and smooth surfaces of the seas mean that the

lunar lava was very liquid. And the lava flow easily spilled over a large area. The lower gravity means that the explosive eruption will eject the lava farther than on Earth. Therefore, eruptions on the Moon spread lava in a wide flat layer, and not in a cone, as on Earth. Because of this, there are no high volcanoes on the Moon. The lack of water on the Moon also greatly affects lunar volcanism. Indeed, without water vapor, violent eruptions with the ejection of lava on the Moon have little chance. Instead, the lava flows smoothly and silently to the surface [17].

Even “Apollo 15” from lunar orbit discovered a topographic anomaly 2 km across, which was considered a recently destroyed volcanic crater. She was called “Ina” (Fig. 1). Later, small areas were found in LRO images that are also relatively recent deposits of basaltic lava (Fig. 2). These anomalies have been called “irregular mare patches” (IMPs). They contain rough and smooth surfaces and several craters just over 20 m in size. This indicates their young age.

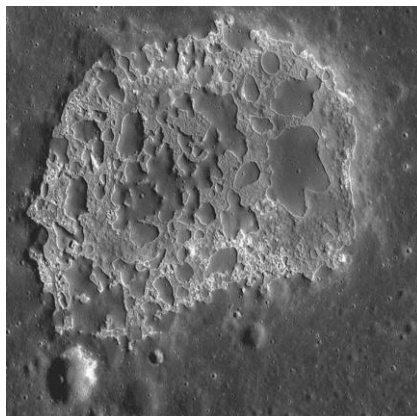

Fig. 1. Anomaly “Ina” about 2 km wide. Smooth hills and rough depressions are visible. Photo: NASA.

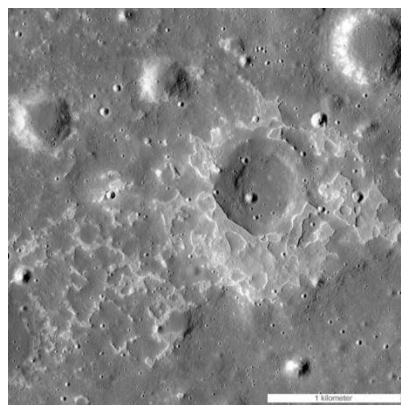

Fig. 2. The recently discovered “Maskelyne” anomaly, indicating “recent” volcanic activity. Photo: NASA.

A total of 70 IMPs were found. That is, after five years of observation with the LRO camera, it became clear that “Ina” is not special, but one of many anomalies. All this points to a much longer period of existence of lunar volcanism, and, possibly, to a higher temperature of the lunar interior than previously thought. Such a large number and wide distribution of anomalous sites suggests that volcanic activity on the Moon was widespread not so long ago. Three such sites with traces of volcanic activity date back to less than 100 million years, and the age of “Ina” may even be less than 50 million years.

On the invisible side of the Moon, after a thorough analysis of the data transmitted to Earth by the LRO orbital probe, cone-shaped volcanoes with an age of about 800 million years were discovered. They are located near the north pole between the Compton and Belkovich craters (C-B in Fig. 3). The dimensions of the volcanoes at their base are from 800 to 5000 m wide and up to 6 km high.

The radioactive element thorium was found on the slopes of these volcanoes in the late 1990s. Thorium most likely hit the surface during an eruption, when magma came out through cracks from the bowels of the moon and froze on the slopes. A spectral analysis of the soil on the slopes of extinct volcanoes also revealed silicon. The presence of silicon is not characteristic of the surface of the moon. These extinct volcanoes are located in a separate group, far from the rest of the lunar volcanoes.

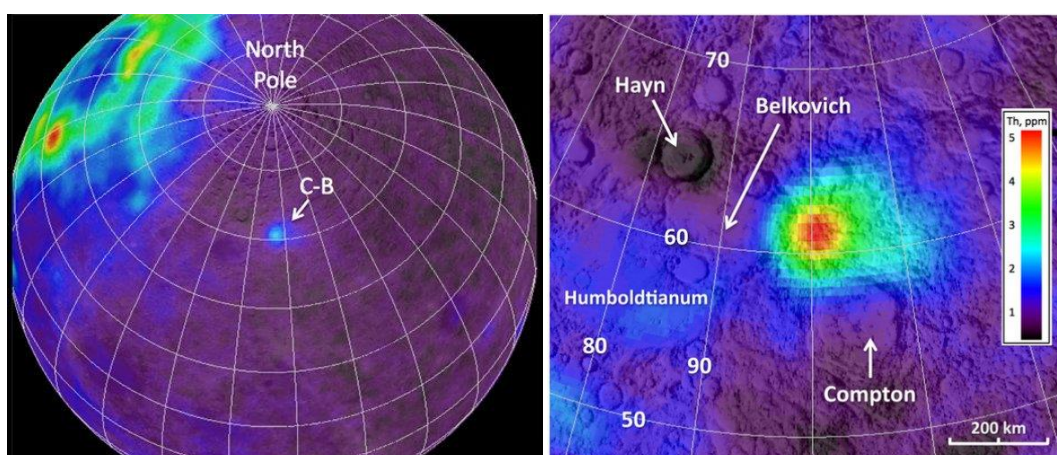

Fig. 3. Left – location of cones volcanos between the craters of Compton and Belkovich (C-B) on the invisible side. On the right is the Compton-Belkovich cone anomaly in images taken by the LRO spacecraft.

Eruptions of viscous and metal-free lava, which form the classic cones of

volcanoes on Earth, have occurred very rarely on the Moon. Therefore, these volcanoes are unique. Most of the thorium is buried under a pile of meteorite chips [2-5]. It turned out that these eruptions covered an area of up to 70 thousand square km. The main reason for the distant scattering of magma, ash and other materials of the eruption - is the absence of an atmosphere and low gravity on the Moon.

After studying the lunar material delivered to Earth by the "Apollos", the same substance was reproduced in the laboratory. Then the substance was melted at a temperature of 1500 K and a pressure of 45 thousand bar, which are typical for conditions inside the moon. It turned out that the magma on the Moon is too dense to cause tectonic activity on the surface of the satellite, and very heavy to easily come to the surface.

It is believed that the movement of lithospheric plates ended on the Moon about 3.6 billion years ago. The gradual cooling of the Moon supported geological tectonic processes for another 2.6 billion years. It may have stopped about a billion years ago. However, it is possible that the Moon remained geologically active for much longer. This is evidenced by the topographic map of the Moon, compiled from images of the surface obtained by the LRO probe during its operation in the orbit of the Moon [1]. It turned out that there are several depressions on the far side of the moon. The largest depressions are located on a hill 130 km northeast of the Virtanen crater.

Surface regolith accumulates when meteorites fall at a speed of 5-8 cm per 1 million years [10-12, 20]. This makes it possible to date the age of the lunar ravines. Comparing the depth of the ravines with the rate of regolith accumulation, it was concluded that the depressions are the result of volcanic processes in the interior of the Moon, and not from a collision with celestial bodies. These processes led to the formation of such cracks only about 50 million years ago [7].

It is known that about 3.8 billion years ago the Moon experienced a collision with a body up to 300 km in diameter. At the same time, a crater 1120 km wide and several kilometers deep was formed on the lunar surface. Subsequently, crater was filled with lava [6, 9] and became the Sea of Rains with an area of 829 thousand

square km. Two other large seas were formed on the far side of the Moon - Moscow and East - during the fall of cosmic bodies with a diameter of about 100 and 110 km.

It is now reliably established that volcanoes on the Moon had been active for more than 4 billion years. Although it was previously assumed that volcanic activity stopped abruptly 1 billion years ago. But around the lunar seas, many igneous formations and volcanoes with an age of 100 million years have been found, and it is possible that there were volcanoes that subsided 50 million years ago.

And if a fairly strong moonquake occurs on the Moon, then perhaps this will lead to an eruption of lava on its surface. It is believed that this is exactly what happened about a hundred million years ago.

It has been established that the cooling of the Moon's surface gradually affects the state of magma in its core too. Lowering the temperature in the core makes the volcanic mass less dense, which, in the end, will lead to the eruption of lava.

Despite the fact that the surface of the satellite is quite calm, data on tremors and a high percentage of molten rock (up to 30%) indicate that large reserves of liquid magma have been preserved in its depths. On Earth, such layers of magma tend to move towards the surface and erupt through the craters of volcanoes. On the Moon, we do not see a similar picture due to the fact that the molten rock in its bowels has too high a density.

Thanks to computer simulations [1], the data obtained made it possible to calculate the density of magma at any point on the Moon. And in almost all cases, over time, it turned out to be less dense compared to the frozen samples. Currently, the Moon continues to cool, and after cooling of its surface – layers with titanium magma will also harden. At the same time, the density of this magma will gradually decrease, and therefore it will lose the properties of a natural barrier. This will lead to the fact that in the near future magma flows can again pour abundantly onto the surface of the Moon.

Lava from volcanoes in the Compton-Belkovich anomaly has a silicic base rather than a basaltic one. Therefore, the formation of new cone volcanoes is possible there.

REFERENCES

1. Braden S. E., Stopar J.D., Robinson M.S., Lawrence S. J., van der Bogert C.H., Hiesinger H. (2014) Evidence for basaltic volcanism on the Moon within the past 100 million years. *Nature Geoscience*, 7, p. 787-791.
2. Morozhenko A., Vidmachenko A., Kostogryz N. (2015) Spectrophotometric properties of Moon's and Mars's surfaces exploration by shadow mechanism // *Highlights of Astronomy*, vol. 16, p. 182-182.
3. Morozhenko A.V., Vid'machenko A.P. (2003) Apparatus for monitoring of global changes in the Earth with a lunar base or satellite in Lagrange point // *Kosmichna Nauka i Tekhnologiya*, vol. 9, no. 2, p. 28-29.
4. Morozhenko A.V., Vidmachenko A.P. (2004) Moon Base and Problems of Global Changes on the Earth // *Journal of Automation and Information Sciences*. 2004. vol. 36, Issue 11, p. 27-31.
5. Morozhenko O.V., Vidmachenko A.P. (2017) Possible space experiment "Mineralogical mapping of the Moon's surface" // 17th Ukrainian Conference on Space Research, Odessa, Aug. 21- 25 2017: abstracts. P. 44.
6. Shkuratov Yu.G., Lytvynenko L.M., Shulga V.M., Yatskiv Ya.S., Vidmachenko A.P., Kyslyuk V.S. Objectives of a prospective Ukrainian orbiter mission to the Moon // *Advances in Space Research*. 2003, vol. 31, no. 11, p. 2341-2345.
7. Speyerer E.J., Povilaitis R.Z., Robinson M.S., Thomas P.C., Wagner R.V. (2016) Quantifying crater production and regolith overturn on the Moon with temporal imaging. *Nature*, 538, p. 215-218.
8. Steklov O., Vidmachenko A., Minyaylo D. (2019) Thermal systems for the Moon, Mars and Mercury as a segment of special technologies // 7th International conference "Space technologies: present and future", 21-24 may 2019, p. 193.
9. Stopar J.D., Robinson M.S., van der Bogert C.H., Hiesinger H., Ostrach L.R., Giguere T.A., Lawrence S.J. (2017) Young lunar volcanism: irregular mare patches as drained lava ponds and inflated flows. *Lunar and Planetary Science XLVIII*, #1792.

10. Vid'machenko A.P., Morozhenko A.V. (2004) Mapping of physical characteristics of the Moon's superficial layer and ultra-violet polarimetry from a lunar orbital station // *Kosmichna Nauka i Tekhnologiya*, 10(5/6), p. 21-27.

11. Vid'machenko A.P., Morozhenko A.V. (2005) Mapping of the physical characteristics and mineral composition of a superficial layer of the Moon or Mars and ultra-violet polarimetry from the orbital station // 36th Lunar and Planetary Science Conference, March 14-18, 2005, League City, Texas, abstract #1015.

12. Vid'machenko A.P., Morozhenko A.V. (2006) The application of the brewster angle data for the lunar surface mapping by the real part of the refractive index // *Solar System Research*, 40(6), p. 462-467.

13. Vidmachenko A.P. (2016) Processes on the “young” Mars: possible developments of events // 18 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists, the program and abstracts. National Aviation University, Kyiv, Ukraine, May, 26-27, 2016. P. 16-17.

14. Vidmachenko A.P. (2018) Comparative features of volcanoes on Solar system bodies // 20 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists. May 23–24 2018. The program and abstracts. Uman, Ukraine, p. 9-12.

15. Vidmachenko A.P. (2018) Comparative features of volcanoes on Solar system bodies // 20 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists. May 23–24 2018. The program and abstracts. Uman, Ukraine, p. 9-12.

16. Vidmachenko A.P. (2018) Features of volcanoes on different Solar system bodies // *Astronomical School's Report*, 14(1), p. 1-14.

17. Vidmachenko A.P. (2018) Modern volcanic activity on the Moon // 20 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists. May 23–24 2018. The program and abstracts. Uman, Ukraine, p. 5-7.

18. Vidmachenko A.P. (2018) On possible life on Jupiter's satellite Io // 20 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists. May 23–24 2018. The program and abstracts. Uman, Ukraine, p. 17-18.

19. Vidmachenko A.P., Morozhenko O.V. (2012) The study of the satellites surfaces and the rings of the giant planets, Main Astronomical Observatory NAS of

Ukraine Press, Kyiv, Ltd. Dia. 2012. - 255 p.

20. Vidmachenko A.P. Morozhenko A.V. (2019) Mineralogy of Moon surface at remote polarimetric investigations // Lunar ISRU 2019. Developing a New Space Economy Through Lunar Resources and Their Utilization, July 15-17 2019, Columbia, Maryland, id. 5032.

21. Vidmachenko A.P., Morozhenko O.V. (2019) Physical parameters of terrestrial planets and their satellites. Kyiv, Editorial and Publishing Department of NULES of Ukraine. -468 p. ISBN: 978-617-7630-87-5.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 61:378.147.091.3:378.018.43

BLENDING LEARNING AS A TOOL FOR MODERNIZING MODERN EDUCATION

Abaturov Aleksandr

MD, PhD, DSc, Head of the Pediatrics 1
and medical genetics
Dnipro State Medical University

Nikulina Anna

MD, PhD, Pediatrics 1
and medical genetics
Dnipro State Medical University

Resume This literature review presents the features of the implementation of a mixed form of education for higher medical education in the realities of today. The data on the main types of full-time and part-time interactive educational activities, their essence, advantages and disadvantages are given.

Key words: blended learning, interactive learning, students of higher medical education, formation of competencies

Introduction Blended learning as a tool for modernization of modern education in practice is represented in the creation of new pedagogical methods based on the integration of traditional approaches to the organization of the educational process, where knowledge is transferred, and e-learning technologies [10].

In general, blended learning refers to the following [1]:

1. Some learning happens online in a format where the student has control over the path and pace at which they engage with content.
2. Some learning happens in an instructor-led classroom.
3. Online and in-person learning is complementary, creating a truly integrated

learning environment

Improving the professional level of competences, preparing graduates of higher medical education for an objective structured practical (clinical) exam in the difficult conditions of the health care system are relevant issues of modern higher medical education [2, 3]. Mixed form of educational process involves a combination of synchronous and asynchronous interaction of subjects with the availability of a learning platform with a clear learning management system (such as CampusCruiser LMS, Desire2Learn, Blackboard, WebCT, Moodle, Sakai), which should include: learning content, process management education, approved evaluation criteria, tools for interaction between the subjects of the educational process, differentiated formats of data exchange, Ukrainian-language interface [9].

According to the data Maria S. Abbasi et al. [4], levels of satisfaction with e-learning were higher in developed countries (7.34%) compared to developing countries (5.82%). Most participants agreed that e-learning was satisfactory for acquiring knowledge, but not effective for acquiring clinical and technical skills. As the COVID-19 lockdown eases, there is a need to improve the methods used in e-learning and more blended learning among medical students is recommended.

Classification of types of educational activities

The face-to-face training event involves the personal participation of the higher education student in the educational event at the venue or remote participation in real time using electronic means of communication.

Webinar is a leading distance form of face-to-face educational process with interactive educational presentation, allows to simulate face-to-face learning, creates sufficient information content, pace and activity of all subjects of educational process, satisfying instrumental (reproduction of professional competencies), interactive (communicative interaction), presentation needs. Forms of webinars can be presented through lectures, seminars, workshops, trainings, final defense of projects, conferences, workshops, cases, business and role-playing games, Fig. 1 [4,7].

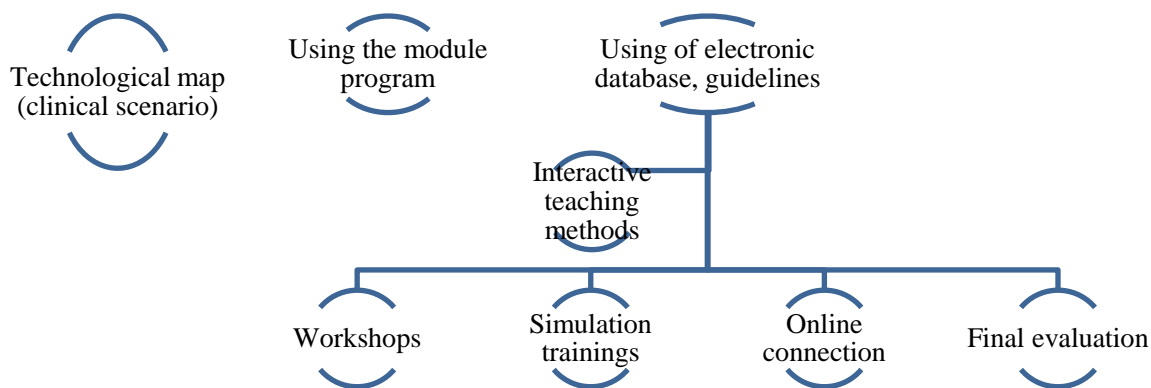

Fig. 1. Schematic diagram of blended learning.

Didactic opportunities of the webinar: managing the exchange of messages and delegating the right to moderate the event; use of a virtual board; desktop demonstration; poll; testing. The positive consequences of webinar classes are the possibility of recording with further reproduction, leveling the subjective attitude of the teacher to the evaluation and mechanical verification of test answers, the breadth of interactive involvement.

The disadvantages of using webinars include: 1). Psychological (lack of emotional contact and indirect communication through gadgets; 2). Methodical (motivation to master various forms of webinars, the need to reproduce standardized clinical situations and the development of technological maps); 3). Technical (lack of quality network connection); 4). Software (lack of optimal servers) [2].

Video conferencing (web forum) - compared to the webinar, involves the active interaction of distance learning participants in the form of "questions and answers".

E-learning - is not in real time in order to access learning materials at a convenient time, using electronic technology.

Student feedback allows for rich improvement in teaching program and the designs of our online learning activities. More research is needed to better understand

the experiences of students in following such a curriculum, to evaluate their newly gained knowledge with specific tools, and to monitor how they implement their skills into clinical practice [5].

Organization of interactive classes with a blended form of education

Types of interactive activities in a mixed form of undergraduate and postgraduate education are also presented in the form of master classes, seminars, simulation trainings or trainings on mastering practical skills, participation in student scientific-practical conferences (including symposiums, congresses and congresses of young scientists) [6].

Master classes - presentation and demonstration of certain methods, technologies of diagnosis and treatment in order to improve the professional level and exchange of best practices of participants, involvement in new areas of knowledge to improve practical skills for those who have already achieved sufficient professionalism (such as qualification doctor).

Trainings are a method of mastering by participants new professional knowledge and practical skills both in separate sections of the subject and on topical issues of organization of medical care in general in student groups of up to 20 people who are active participants in the training process. The purpose of the trainings is to gain knowledge, form competencies (through verbalization, visualization, practical processing according to the provided algorithms) and introduce the social context (self-perception, representation of the unique mission of the doctor, professional environment in which equal interaction principles, principles of academic integrity) [1, 11].

Workshops are the most effective type of active acquisition of professional skills among higher education students, when in contrast to trainings (when students receive ready-made solutions from teachers), workshop participants independently find optimal achievements in collective cooperation under the guidance of a moderator. Provides theoretical material, activates the group in the process of finding solutions [8].

Simulation trainings - each student, in person, in small subgroups (4-6 people)

of practical competencies of a certain level according to standardized protocols-scenarios in an artificial professional environment (station or standardized equipped, according to the technological passport, place) to provide mutual safety of both patients and healthcare professionals.

Professional (thematic) school - training on topical issues of the subject or problem, which combines training in large groups with lectures with subsequent seminars in small subgroups of 10-12 people.

Scientific conference (theoretical, practical, technical, research) - an event that occupies an intermediate position between the seminar and the congress, where the plenary session, as well as work in sections with presentation and discussion of student research papers, which provides a preparatory stage for information letters, collection of reports and abstracts with subsequent publication of conference materials. The scientific-practical conference aims to discuss current issues of medical science and practice, recommendations for their solution. Congress - a kind of organization of student research activities in the form of face-to-face meetings or meetings with a broad representation of the medical and scientific community of young scientists at the national level with the participation of international speakers. The symposium is an event for specialists of one profile on an already known (relevant) scientific issue, which is discussed at the interregional level with a certain frequency. Cong is a face-to-face meeting of elected representatives (delegates) of a certain higher education institution or professional community in order to resolve issues in a specific area.

Conclusion

Thus, blended learning is an educational concept within which the student receives knowledge both independently (online) and in person (with a teacher). The main elements of the blended learning model are lecture and practical lessons, seminars, practical tasks (independent and control works, abstracts, reports, etc.), educational materials (textbooks, manuals), online communication (chat, forum, e-mail), individual and group online projects, virtual classroom, audio- and videolectures, simulation trainings. Mixed form of learning is an effective means of

overcoming the contradictions between the personality-oriented form of learning in the classical model of education and the impersonal language form of information transfer, but not knowledge in the electronic form of education. The most effective factor in the success of blended learning is the willingness of teachers to adapt to new conditions, forms and methods of learning, associate synchronous and asynchronous types of interaction personalize learning and ensure effective communication between all learners.

REFERENCES

1. Abaturov AE, Nikulina AA. Development of communicative competencies in future doctors in terms of distance learning. *Modern engineering and innovative technologies*. 2020;14 (4): 6-9. DOI: 10.30890/2567-5273.2020-14-04-016.
2. Abaturov AE, Nikulina AA. Ensuring control of students' knowledge in distance learning. *The III International Science Conference on E-Learning and Education*, February 2 –5, 2021, Lisbon, Portugal. 390 p.,146-151. doi - 10.46299/ISG. 2021.I.III.
3. Abaturov AE, Nikulina AA. La mise en œuvre des principes d'intégrité académique dans l'enseignement à distance. *Langues, Sciences et Pratiques: Livret des résumés du 4ème Colloque International Francophone en Ukraine (Lviv, le 8-9 avril 2021)*. – Lviv:Vydavnytstvo PAIS, 2021. – 172 p.:24-25.
4. Abbasi MS, Ahmed N, Sajjad B, Alshahrani A, Saeed S, Sarfaraz S, Alhamdan RS, Vohra F, Abduljabbar T. E-Learning perception and satisfaction among health sciences students amid the COVID-19 pandemic. *Work*. 2020;67(3):549-556. doi: 10.3233/WOR-203308.
5. Bobbink P, Teixeira CM, Charbonneau L, Chabal L, Guex C, Probst S. E-Learning and Blended-Learning Program in Wound Care for Undergraduate Nursing Students. *J Nurs Educ*. 2022 Jan;61(1):53-57. doi: 10.3928/01484834-20211203-03.
6. Dziuban, C., Graham, C.R., Moskal, P.D. et al. Blended learning: the

new normal and emerging technologies. *Int J Educ Technol High Educ.* 2018; 15, 3. doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5.

7. Jowsey T, Foster G, Cooper-Ioelu P, Jacobs S. Blended learning via distance in pre-registration nursing education: A scoping review. *Nurse Educ Pract.* 2020 Mar;44:102775. doi: 10.1016/j.nepr.2020.102775.

8. Kang HY, Kim HR. Impact of blended learning on learning outcomes in the public healthcare education course: a review of flipped classroom with team-based learning. *BMC Med Educ.* 2021 Jan 28;21(1):78. doi: 10.1186/s12909-021-02508-y.

9. Kovalchuk V.I. Synchronous and asynchronous learning as a strategy of modern education. *Coll. Science. work intern. scientific-practical conf.* - November 23-24, 2017 - Kiev: Millennium. 2017:119–120.

10. Order № 419 On approval of the Procedure, amounts and terms of development and conducted a single state qualification test and the criterion for evaluating the results of 19.02.2019 - Kiev.

11. Sáiz-Manzanares MC, Escolar-Llamazares MC, Arnaiz González Á. Effectiveness of Blended Learning in Nursing Education. *Int J Environ Res Public Health.* 2020 Mar 1;17(5):1589. doi: 10.3390/ijerph17051589.

УДК 37.017:908(06)

THE PROBLEM OF FORMATION OF LOCAL LORE COMPETENCE OF LEARNERS IN THE SCIENTIFIC LITERATURE

Kuz Alexander
Romanchuk Natalia

student in the 22th group of the Faculty of Natural Geography
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Rozhi Inna
candidate of Pedagogic Sciences,
senior lecturer of the Geography and Methodology Department
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Annotation. In the school course of geography, there are many different concepts, objects, phenomena that can acquaint learners using local history material. Thanks to local lore, the teaching of geography is based on observations of reality, rather than verbal schemes.

Keywords: learner, formation of local lore competence, local lore, education, institutions of general secondary education.

The main purpose of geographical local lore is to give learners the opportunity to observe geographical reality in everyday situations in a familiar environment in the relationships of its individual components and use the results of observations in lessons to form concepts based on real ideas that form the basis of geographical science.

The concept of "local lore" embodies the study of the region, the territory of the region, which will be carried out on a scientific basis. The object of study of local lore is nature, the study of local history, population, economy, culture, art and other aspects of life in the region.

O.S. Barkov emphasized that "local lore – is a set of scientific disciplines, different in content and partial research methods, but which together lead to scientific and comprehensive knowledge of the region" [1, p. 25].

Key tasks of educational local lore: comprehensive study of the area and accumulation of local lore material; use of local lore material in teaching geography at school.

The idea of studying local lore at school originated a long time ago: the history and elements of geography were studied in the schools of Kievan Rus. Sources of knowledge were chronicles, oral folklore, descriptions of travels of Russian explorers and merchants and more. In the XVI-XVII centuries in fraternal schools and the Zaporozhian Sich young people studied military affairs, in particular the ability to navigate the area and make simple plans.

In the XIX century D. Semenov, a well-known pedagogue, methodologist and teacher of geography at that time, believed that geography should be studied by getting acquainted with the area where learners live, where the school is located [3].

Sofia Rusova considered geography as a means of nationalization of secondary school, education of patriotism and national consciousness. She characterized that geography should be studied only with local lore, she was one of the first among Ukrainian teachers, who introduced the principle of local lore in the study of the subject "Geography". Sofia Rusova is considered the founder of geographical local lore [2].

The foundations of the theory of school local lore were laid by the outstanding Ukrainian teacher K.D. Ushinsky. He first defines local lore as a pedagogical concept. An outstanding teacher filled the then used term "fatherland science" with general pedagogical content [5, p.56].

According to K.D. Ushinsky, nature should be studied in close connection with the work and life of people. In each area, according to the teacher, there is a large amount of information - historical, geographical, ethnographic, statistical and others, which the teacher must skillfully use [5, p.248].

V.O. Sukhomlinsky attached great importance to local lore. In his works, in numerous articles there are many interesting ideas about the pedagogical functions of local lore and research of children. Sukhomlinsky V.O. believed that the most important task of a teacher is to show learners all the sources that nourish a great

sense of love for the Motherland. This is the nature of the native land, hometown, village [4, p.94].

S.L. Rudnytsky noted that one cannot know one's homeland without knowing one's native land, one's language, the language of one's parents. It is his idea to continue the ideas of S. Rusova on the introduction of geographical knowledge in school practice on the basis of local lore. Moreover, he noted that geographical material should be selected from the geography of the native land [2].

Thus, according to prominent domestic scientists and educators, local lore is a multifaceted educational, research and socially useful activity organized under the guidance of a teacher, which leads to the study of integrated study of the territory of the native land.

Mastering local lore knowledge, developing skills, developing learners' creative abilities are interrelated processes. Their unity and development is achieved through the purposeful efforts of the teacher. Thus, local lore competence can be both reproductive and creative. The formation of this quality in learners occurs during the acquisition of knowledge in the finished form, as well as in the process of independent search.

Local lore competence of learners is manifested in different ways, providing for the development of intelligence, independence of thinking and procedural aspect of activity, motivation and reflection as personal formations. The organization of the educational process is effective under the condition of subject-subject interaction between learner and teacher; effective educational and cognitive activities of learners in all types of classes (classroom, extracurricular, practice); organization and provision of learners' reflection on the educational process; control, self-control and evaluation of work results.

Characterizing the features of creative learning, A. Khutorsky emphasizes the importance of taking into account the peculiarities of training [6, p. 353]. Forming local lore competence, we will plan the development of professionally significant qualities in a special emotional microclimate in general secondary education, which arises during the personal communication of its participants with the use of verbal

and nonverbal means. The presence of educational influence is one of the advantages of local lore competence, during which an integrative information-educational environment is formed, which combines the best characteristics of traditional learning – interpersonal communication of learner and communication with the teacher.

The formation of local lore competence should be aimed at learner mastery of personality traits that provide personality-oriented and harmonious development (see scheme 1.).

Scheme 1. Formation of local lore competence.

Conclusions. In the context of the problem, there is a need for a clear structuring of local lore competence of learner in general secondary education.

REFERENCES:

1. Barkov A.S Questions of history and methods of geography. Moscow: APN RSFSR, 1961. 120 p.
2. Rusova S.F. Selected pedagogical works: in 2 books. / ed. EI Kovalenko; order. approx. EI Kovalenko, IM Pinchuk. Kyiv: Lybid, 1997. Book. 2. 320 s.
3. Semenova A.V. Pedagogical technologies of organization and management

of independent work of learners as a means of improving the training of future professionals. Science and education. 2004. № 4–5. Pp. 148–152.

4. Sukhomlynsky V.O. Selected works: in 5 volumes Kyiv: Rad. School, 1977. Vol. 3: I give my heart to children. 670 s.

5. Ushinsky K.D. Selected pedagogical works: in 2 volumes / ed. V. Ya. Struminsky. Moscow: Uchpedgiz, 1953. Vol. 2.: Questions of training. 733 s.

6. Khutorskaya A.V. Didactic heuristics. Theory and technology of creative learning. Moscow: Moscow State University Publishing House, 2003. 416 p.

**THE BILINGUAL ENGLISH-SPEAKING TEACHERS AS VIEWED BY THE
UKRAINIAN LEARNERS**

Meln'k Alla

Doctor of Pedagogy, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University

The paper is rooted in the field of English language teaching that places in the hands of multilingual teachers whose first language is one other than English. Till date, foreign language educators involved in teaching language and communication to tertiary students in the context of the New Ukrainian School paradigm face an uphill task in developing “ideal teachers”, future professionals of the third millenium. The special accent in the research is done on the results of the data analysis of the questionnaire on the attitudes of Ukrainian learners of English to bilingual English-speaking teachers.

Key words: a bilingual English-speaking teacher, Ukrainian respondents, proficiency level of language

The increasing growth of learners of English, which is closely linked to the global spread of English, creates an increasing demand for English language teachers. Recent data shows that bilinguals who have learnt English as a second, additional or foreign language are estimated to outnumber their native English-speaking counterparts. For example, 80% of the world's English teacher labour force (or around 12 million) are non-native English-speaking teachers [2, p. 130].

There is a growing body of interest in research on non-native English-speaking teachers (henceforth NNESTs) including “self-perceptions and identities of NNESTs; students' perceptions of NNESTs.” [1, p. 1]. More studies on the issue of NNESTs should be further explored. Topics may include particular stakeholder's reasons for valueing NNESTs in their workplace. It is also interesting to study how to create a sustainable system to promote the value of NNESTs.

Deliberately, in the paper we avoid the term NNESTs as we agree that in today's globalized world being a native or a non-native teacher should not really matter. Teachers should be judged on the basis of their academic qualifications, professional competence and experience, not their native or non-native status. In order to attempt to eliminate the division of native speakers versus non-native speakers, we support the authors who have examined the problems associated with using the native speaker model as the final goal of English learning, having proposed alternative terms for non-native English-speaking teachers, such as bilingual English-speaking professionals. It is clear that the majority of users will be bilinguals who use the language, alongside one or more others, largely for purpose of wider communication it is essential that native speaker fallacy be challenged. will hopefully lead to a more complete picture of how English is used in many communities around the world [3, p. 44-45].

In view of this, we currently attempt to examine and analyze the Ukrainian learners' attitude towards bilingual English-speaking teachers (henceforth BESTs). From now on, my attention will be specially focused on this abbreviation. A better understanding and a more accurate interpretation of the strengths of bilingual professionals in the Ukrainian educational context is perceived to be significant in meeting the pedagogical needs. The present study wishes to contribute to BESTs seeking answer to the following question: which are the most characteristic features of a BEST in the light of English foreign language learners' judgement.

A total of 50 Ukrainian learners of English participated in the study. The group typically compromised state education at tertiary level. The selection of respondents was determined by the factor that they were at a proficiency level of low intermediate or above: Lower Intermediate – 5 respondents , Intermediate – 15 respondents, Upper intermediate – 15 respondents, Advanced – 15 respondents.

The research instrument applied was a multi-item questionnaire. After the draft questionnaire was piloted on a small sample, several modifications, prompted by expert validation as well as by verbal protocols, were carried out. The final instrument was a two-page questionnaire broken down into two sections. The cover

letter gave a brief rationale for the survey, instructions for the completion of the questionnaire, and a request that the questionnaire be completed and returned within a week. To increase the level of reliability, the researchers' own learners were not involved in the survey and personal identification was not required.

The first section of the questionnaire contained 8 questions which asked for background information. The second section contained a set of 23 items. The respondents had to apply a five-point Likert-type scale to assess the extent to which these statements, on their opinion, characterized bilingual English-speaking teachers. The statements covered classroom management issues as well as personal, albeit teaching-related, characteristics.

The results of the data analysis of the questionnaire on learners' attitudes to bilingual English-speaking teachers can be shown in descending order according to the statements expressed in ranked means and percentage due to the degree of agreement.

Table 1

Statement	Likert		Answer %	Strongly disagree. Strongly agree %				
	Mean	SD		0	1	2	3	4
Assigns a lot of homework	4.01	1.20	2.1	5.4	11.3	3.0	29.2	47.1
Prepares conscientiously for the lessons	3.91	1.10	2.3	3.5	10.6	8.5	37.1	36.2
Corrects mistakes consistently	3.69	1.19	1.8	3.0	20.6	7.5	33.6	31.9
Prepares learners well for the exam	3.49	1.12	2.6	3.5	22.2	9.2	42.8	17.8
Assesses my language knowledge realistically	3.47	1.17	1.8	4.8	19.6	15.3	33.6	22.0
Puts more emphasis on grammar rules	3.13	1.25	1.8	8.1	33.6	4.2	36.4	14.4
Sticks more rigidly to lesson plan	3.10	1.10	2.1	4.2	36.2	4.9	45.0	6.1
Is too harsh in marking	3.10	1.14	2.2	12.7	47.3	6.3	24.1	5.6
Sets a great number of tests	3.06	1.30	2.3	10.0	32.9	4.2	33.3	14.9
Prefers traditional forms of teaching	3.06	1.10	3.8	6.9	29.1	17.8	32.2	8.2
Applies pair work constantly in class	3.02	1.32	1.7	11.8	34.5	2.5	32.4	15.3

The bold type in the table indicates the view of the majority of the respondents who agreed or disagreed with the statement. The given table lists the most

characteristic features the bilingual English-speaking teachers. It is interesting to note that 77 %, 73.9 % and 65.9 % of the respondents claimed, on the one hand, that bilingual English-speaking teachers would always or often give a lot of homework, plan their lessons thoroughly, consistently check the mistakes.

In the light of this study namely investigated from the learners of English, it may be said that the advantage most frequently ascribed to the BEST is related to teaching and explaining grammar. It was repeatedly claimed that BESTs have a structured approach to teaching grammar and are well able to get by with grammatical difficulties, especially with those encountered by Ukrainian learners. Thanks to their intimate familiarity with the local educational environment, BESTs can provide more thorough exam preparation and stand a good chance of detecting cheats. Furthermore, being on the same wavelength as their learners, BESTs are of invaluable help in supplying the exact Ukrainian equivalent of certain English words and developing translation skills. On the other hand, the shared native language poses certain threats as well. Several respondents observed that BESTs are prone to use too much Ukrainian during the lessons and to sidetrack in their mother tongue. A recurrent criticism was levelled against their bad pronunciation and outdated language use.

REFERENCES

1. Faez, F. (2018). Empowerment of NNESTs. In *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*, 1–7. DOI:10.1002/9781118784235.eelt0016.
2. Freeman, D., Katz, A., Garcia Gomez, P., & Burns, A. (2015). English-for-teaching: Rethinking teacher proficiency in the classroom. *ELT journal*, 69(2), 129-139.
3. McKay, S.L. (2002) *Teaching English as an international language: Rethinking goals and perspectives*. Oxford: Oxford University Press. 160 p.

UDC 378 (477)

**PECULIARITIES OF USING QUEST-TASKS TO OPTIMIZE THE
TRAINING OF LYCEUM STUDENTS AT THE UKRAINIAN MEDICAL
LYCEUM OF THE BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY**

Tsekhmister Yaroslav Volodymyrovych

Doctor of pedagogical sciences

Professor, Ed.D, PhD

National Academy of Educational Sciences

of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Konovalova Tetiana

MD, PhD Professor Associate

Dt. Dermatology and Venereology of Bogomolets

O. O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Tsekhmister Bogdan Yaroslavovych

postgraduate

O. O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Abstract: The article analyzes the peculiarities of using quest-tasks to optimize the training of lyceum students at the Ukrainian Medical Lyceum of the Bogomolets National Medical University. The high efficiency of such a system of teaching, which has proved itself well in the form of auxiliary exercises in the presentation of the basic material, is proved.

Key words: training, quest, medicine, education, optimization.

In modern treatment, it is necessary not only to know well the algorithm of actions in emergency cases in theory but also to have sufficient training to apply it in practice, to make and implement the right decision in conditions of time shortage. The threat to the patient's life and health and the lack of time put psychological pressure on the doctor, creating a stressful situation. Modern doctors are required to be sufficiently competent, combining a system of necessary knowledge, practical skills in applying the algorithm of sequential actions, as well as mastery of manual skills in a stressful work environment. When providing emergency care, "teamwork"

is also important, involving the effective interaction of all medical personnel.

The use of the quest as part of the training of future physicians makes it possible to practice the necessary skills [1, p. 201]. The goal of the quest is to achieve results, to find the right solution, or to achieve a certain result before the competitors. In the conditions of training of lyceum students at the Ukrainian Medical Lyceum of the Bogomolets National Medical University, it is the solution of a certain clinical situation, for example, stopping venous bleeding or prevention of disease recurrence. The adversary in this process is the threat to the patient's life or the deterioration of his or her condition. With each successive fulfillment of a goal, the “players” will progress toward the goal - they will move on to the next steps of diagnosis and treatment. When learning and using quests, participants are usually allowed to use certain cues (notes, advice from friends, information from the Internet, etc.) [1, p.202-203]. In medical training the possibility of such help is excluded - the lyceum students must find the answers themselves and just as independently make decisions.

In ordinary quests, participants compete in teams or each for themselves. In medical training, this practice is not effective, so we suggest using a certain algorithm. First, future doctors work in teams, and after analyzing their mistakes, they move on to individual tasks (followed by a teacher-led review of possible mistakes).

Each step of the medical quest is graded on a 12-point scale, with 1 being “very bad” and 12 being “excellent”. Each action of a team or individual student, such as making a diagnosis, using a manual action, etc., is assessed (all in real-time). To win in a game quest means to win at once, i.e., a similar situation is unlikely to be repeated in real life. When using educational quests, the clinical situation will be repeated many times, because, ultimately, the main goal of such “competitions” is not to win, but to learn, which in the conditions of a physician's stressful work is grinding of extremely important practical skills.

Another possible variant of work with quest-tasks, which was used at the Ukrainian Medical Lyceum of the Bogomolets National Medical University, is the

use of the Internet. The modern system of training future diploma specialists and the continuation of postgraduate training should promote the activation of the learning process, develop the ability to study independently, memorize and systematize the passed material, and use the acquired knowledge in practice. It should be noted that methods of using Web-quests were developed back in 1995 by American specialists [2, p. 132], but since then, of course, they have significantly improved.

Web-Quest – is one of the most effective active components of lifelong learning in the XXI century, in particular, and in the medical industry, is a problematic task with elements of role-playing, which uses information and educational Web-technology [3].

Participants of the educational process when using Web-quest technology do not need special technical skills, but at the same time deepen the development of critical and abstract thinking, the ability to compare, analyze, classify, independently plan, etc. The use of this technique contributes to the active cognition of medical material, familiarization with the training course, general topics and specific issues, modern recommendations for medical care, diagnosis, and treatment of a particular disease [3]. This will also contribute to the choice of an individual educational trajectory in accordance with the sphere of interests and existing abilities of students, in particular, the possibility of planning the results in theoretical, applied, research, historical or corrective-analytical activities.

Let us note, however, that the use of quest tasks is a good tool for optimizing the learning process [5, p. 29-30]. It is a question that the use of game techniques acts only as an additional means in the educational process. The role of quests - polishing already received theoretical knowledge in practice. At the same time, it is better to provide theoretical knowledge by traditional methods.

In medical education, any academic topic, particularly internal medicine, such as a clinical case that combines both basic knowledge and physician professional development, given current clinical guidelines and protocols of care, can be a problematic task.

The high efficiency of such a quest-system of training proved itself well in the

form of auxiliary exercises in the presentation of the basic material during the training of lyceum students at the Ukrainian Medical Lyceum of the Bogomolets National Medical University.

LIST OF REFERENCES

1. The effect of high-fidelity simulation on educational outcomes in an advanced cardiovascular life support course / Rodgers D. L., et.al. *Simulation in Healthcare*. 2009. № 4(4). P. 200–206.

2. Berezhna S., Prokopenko I. Higher Education Institutions in Ukraine during the Coronavirus, or COVID-19, Outbreak: New Challenges vs New Opportunities. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12. P. 130–135. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup2/256>

3. Dodge B. Some Thoughts About webquests. URL: <http://webquest.sdsu.edu/aboutwebquests.html>.

4. Tsekhmister Y. V., Konovalova T., Tsekhmister B. Y., Amit A., Dipanjana G. Evaluation of Virtual Reality Technology and Online Teaching System for Medical Students in Ukraine During COVID-19 Pandemic. URL: <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/26099>.

5. Sokol I. Quest: method or development? *Computers at School and in the Family*. 2014. № 2. P. 28–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2014_2_8.

УДК 373.2 : 37.091. 33 – 027.22: 796

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анісімова Олена Едуардівна

к.п.н., доцент

Дорофєєва Ірина

Студентка

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: стаття присвячена питанню організації педагогічного супроводу дитячої ігрової діяльності. Вирішення цієї проблеми полягає в особливій стратегії, використанні методів та форм, врахуванні відповідних принципів. Педагогічний супровід ігор дітей дошкільного віку має бути спрямований на збереження самостійності гри та розвиток ігрової творчості. Принципи педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку передбачають врахування індивідуальних дитячих ігрових інтересів, дитячої ігрової субкультури, діяльнісної природи дитини, емоційної комфортності дітей, педагогічної підтримки дитини дошкільного віку.

Ключові слова: ігрова діяльність, діти дошкільного віку, педагогічний супровід, взаємодія учасників освітнього процесу.

Ігрова діяльність – необхідний для повноцінного розвитку дитини аспект діяльності. В умовах закладу дошкільної освіти гра в більшості відбувається традиційно. Вихователі рідко повноцінно включаються в дитячу гру, не завжди професійно здійснюють ігрову взаємодію.

Такий стан справ призводить до того, що ігри дошкільників часто короткочасні і однотипні. Діти не вміють спілкуватися один з одним, їм не вистачає життєвого досвіду для творчої реалізації ігрового задуму.

Педагоги, на жаль, не завжди приділяють достатньої уваги цій проблемі.

В більшості сучасної методичної літератури містяться лише описи ігор, проте способи їх реалізації та методи організації ігрової діяльності представлені в повному обсязі.

Одним із варіантів вирішення даної проблеми є організація супроводу ігрової діяльності вихованців закладу дошкільної освіти педагогічними працівниками.

Педагогічний супровід ігрової діяльності дітей дошкільного віку включає такі складові: здійснення регулярного спостереження за розвитком ігрової діяльності дошкільників та облік його результатів у взаємодії з дітьми у грі; наявність ігрової позиції, що гнучко поєднує прямі та непрямі способи взаємодії педагога та дітей; поетапна зміна тактики педагогічного супроводу в залежності від ступеня освоєння дитиною досвіду ігрової діяльності; відбір змісту ігор на основі наявних інтересів та потреб дітей; орієнтація педагога на індивідуальні творчі прояви ігрової діяльності, їх подальше поетапне стимулювання; створення розвивального предметно-ігрового середовища.

Особливої актуальності набуває вимога до педагогічних працівників з повагою ставитися до кожного із вихованців, сприймати їх як унікальну особистість, захищати від будь-яких форм психічного та фізичного тиску, підтримувати їх самостійність, активність та гідність у різних видах діяльності, зокрема у спілкуванні та у грі.

Саме тому виникає необхідність вибудовування системи підтримки кожної дитини та її супровід протягом усього періоду перебування в закладі дошкільної освіти, а також створення повноцінних умов для становлення та розвитку гри.

З метою виявлення ролі педагога у розвитку ігрової діяльності дітей та специфіки керівництва нею було проведено моніторинг організації та проведення дитячих ігор у формі спостереження та через певні методики. Методики обстеження було розроблено з урахуванням змісту Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» [1].

Діагностика містить критерії оцінки ігрових умінь дітей з наступних

розділів: «Сюжетно-рольова гра» (методика № 1), «Контрукторсько-будівельні ігри» (методика № 2), «Іграшка» (методика № 3) [2, с. 30].

Результати моніторингу дозволяють нам зробити такі висновки: педагоги вчасно реагують на проблеми, що виникають в ігрових ситуаціях; відповідають на настрій дітей та їх бажання; залучають дітей до гри; продумують своє просторове розташування під час гри дітей.

Проте сума балів та відсотки демонструють, що від загальної кількості задіяних в дослідженні дітей мають 10 % – високий рівень; 54% – середній рівень; 36% - низький рівень сформованості ігрової компетентності.

Існує п'ять завдань педагогічної взаємодії в ігровій діяльності.

Першою з них є збагачення змісту дитячої гри, розвиток особливого емоційного ставлення до неї. Йдеться про обов'язкове читання дитячої художньої літератури, аналіз прочитаного, що передбачає відтворення усвідомленого у вигляді переказу, імітаційних рухів, малювання тощо.

Друге завдання включає співтворчість педагога та дитини. Вона складається із ситуацій взаємодії, створення сюжетів, у яких беруть участь реальні та «вигадані» персонажі.

Третє завдання полягає у створенні предметно-ігрового середовища, а також забезпечення атрибутів для ігор у співтворчості педагога з дітьми в образотворчій та конструктивній діяльності.

Предметно-ігрове середовище створюється для збагачення ігрового досвіду дітей та з метою підвищення якості ігрової діяльності. Під час організації гри педагогу «слід подбати не лише про облаштування ігрового простору, а й вивчити інтереси дітей, їх вподобання» [3, с. 39].

Четверте завдання – організація спільної сюжетно-рольової гри дітей з вихователем. Педагогічна підтримка полягає у виконанні дитиною однієї з ролей.

П'яте завдання – спостереження за розгортанням дитячих ігор, подальша організація самостійної гри дошкільників. Будь-якої миті педагог повинен бути готовий надати педагогічну підтримку.

Особливість педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку полягає в тому, що, взаємодіючи з ними, вихователь змінює свою позицію у грі в залежності від ступеня самостійності дітей, продовжуючи при цьому брати активну участь у грі.

Для того, щоб дитина могла актуалізувати свій ігровий досвід як результат спільної гри з вихователем, а також успішно застосовувати цей досвід у різних життєвих та ігрових ситуаціях, необхідна «супроводжуюча взаємодія» [4].

Педагоги збагачують дітей знаннями, враженнями, уявленнями про навколишнє життя і використовують при цьому такі основні методи: екскурсії, зустрічі з людьми різних професій, емоційно-виразне читання художньої літератури, бесіди-оповідання з використанням ілюстративного матеріалу, розповіді вихователя з використанням спеціально підібраних фотографій, сюжетних картин про події, що відбуваються в нашій країні, складання дітьми оповідань на певні теми, пов'язані зі спостереженням навколишнього життя, індивідуальні бесіди з дітьми, уточнюючі знання, уявлення дошкільнят про явища суспільного життя, про моральні категорії, інсценування літературних творів з використанням іграшок, лялькового театру, етичні бесіди.

Вихователям варто урізноманітнювати зміст сюжетно-рольових ігор новими сучасними ідеями. Наприклад, ігри «Сімейний шопінг», «Туристичних похід», «Відвідання музею іграшки», «Будівельники магістралі» та інші.

Правильна організація предметно-ігрового середовища допомагає вихователям у виконанні програмного завдання розвитку дитячої творчості у ігровій діяльності. Організуючи та супроводжуючи ігрову діяльність дітей послідовно та систематично, а не іноді, вихователі збагачують дитячі ігри і роблять їх успішними, продуктивними та тривалими.

Вплив вихователя на вибір гри, ігрові дії полягає в тому, що він підтримує інтерес до гри, розвиває ініціативи дітей, привчаючи їх замислюватися над темою гри, самостійно обирати найцікавішу. Якщо гра «загасає», педагоги вводять у неї нові персонажі чи ігрові дії.

Отже, під час проведеного дослідження було з'ясовано, що успішність сюжетно-рольової гри та сформованість ігрової компетентності дітей, залежить від організаційної діяльності педагога та його професіоналізму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років. Наук. кер. проекту О.В. Огневюк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна та ін. ; наук. ред. Г.В. Беленька ; Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2020. 440 с.

2. Моніторинг досягнень дітей дошкільного віку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти : методичний посібник. За заг. ред. Т.В.Киричук, О.М. Кулик, Н.Н. Шаповал. Тернопіль. Мандрівець, 2016. 272 с.

3. Стаєнна О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2018. № 10. С. 38-42.

4. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя: методичний посібник. За ред. Т.І. Поніманської. К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. 568 с.

ЗНАЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ

Аширова Альбина Ергалиевна

магистрант 1 курса

Айтжанова Ақмарал Битемировна

кандидат педагогических наук, доцент

Южно-Казахстанский университет имени М. О. Ауэзова

Алипбек Ардак Зауирбековна

кандидат педагогических наук, доцент

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет

г. Казахстан, Шымкент

Аннотация. В статье анализируется как средство формирования особенностей и значения внеурочной деятельности учащихся. Доказывает, что внеурочная деятельность может рассматриваться как фактор формирования у учащихся интереса к предмету. Разнообразие и сложность внеклассной работы позволяют раскрыть многообразие окружающего мира, труда, человеческих отношений и приводят к повышению мотивации к получению знаний.

Ключевые слова: внеклассная работа, мероприятие, программа, исследовательская работа, образовательная, групповая работа.

В настоящее время политические и социально-экономические процессы, происходящие в мире, осуществляются с беспрецедентной скоростью. Для обеспечения достойного уровня жизни человечества, сохранения суверенитета каждого государства, свободы и независимости каждого человека любая страна и любое общество должны следовать происходящим изменениям и оптимально адаптироваться к ним.

Историческую основу внеклассной деятельности можно проследить в древних культурах. Эти мероприятия в древних Афинах включали диалоговые клубы, шоу, праздники особых дней, общественные мероприятия и почетные общины. Эти уроки также можно найти в школьной программе гомеровского и Платоновского периодов. Кроме того, в эпоху Возрождения школы специализировались на спорте, музыке, танцах и пении. В новую эпоху и

впервые в девятнадцатом веке в американских школах были организованы внеклассные мероприятия, созданы дискуссионные клубы, ассоциации братств и Ассоциации женщин (Фриман, 2017).

Официально утверждена идея проведения внеклассной работы в Казахстане. С обретением независимости и идеологическими изменениями в структуре правительства система образования и внеклассная работа также изменились и приобрели религиозный подход. В связи с этим в первые дни революции независимая организация в Министерстве образования взяла на себя ответственность за разработку и проведение внеклассной работы.

Поскольку основной целью исследования было сравнение различных характеристик внеклассной работы, исследователи вывели данные на этапе их интерпретации после описания. Следует отметить, что Описание Представляет собой особый признак, поэтому получение атрибута-это процесс, в котором основные и определяющие характеристики каждой программы определяются работой с данными (словарь Абадиса, 2020).

Получение симптомов является одним из основных и важных процессов, которые дают глубокое понимание для исследователей. В данном исследовании исключениями являются характеристики, которые рассматриваются в качестве критерия для выполнения внеурочной деятельности в школе.

Необходимо сконцентрировать имеющиеся ресурсы, найти их и сконцентрироваться на наиболее важных направлениях развития". Одним из важнейших ресурсов, необходимых для осуществления технологического прорыва, является человек и его знания, квалификация, опыт, связи.

Подготовка профессионального специалиста, способного к творческой работе высокой квалификации, является одним из основных направлений, требующих концентрации усилий.

Высшее образование на современном этапе стало одним из главных приоритетов правительства многих стран; человеческий фактор играет ведущую роль в современных условиях международного сообщества. Высшее профессиональное образование-это социальный институт, характеризующийся

доступностью, различными условиями, непрерывностью, практической направленностью, адекватностью, международным характером.

Это позволяет увидеть сущность знания с точки зрения гуманистического подхода, когда высшим смыслом общественного развития становится индивидуальный подход к высшей ценности жизни.

Сегодня гуманизация образования рассматривается как важнейший социально-педагогический принцип, отражающий современные тенденции общественного строительства и функционирования системы образования. Основная цель образования-развитие личности, в соответствии с которой гуманизация образования ставит другую задачу-способствовать развитию личности всеми возможными средствами, превращая субъект-объектные отношения в субъект-субъект, изучение которых позволяет определить личность как субъекта высшего образования: имя учащихся и преподавателей, общество; наименование работодателей и государства; наименование высших учебных заведений и органов управления.

В этом контексте ученик, как субъект внеклассной работы, может выполнять различные роли в школах.

Он может быть участником или организатором внеклассного мероприятия, учеником, руководителем группы или сообщества, куратором проекта и т. д. Чем больше у него ролей, тем больше у него возможностей для роста универсальных и общепрофессиональных компетенций.

Поэтому в дополнение к образовательной деятельности школа должна проявлять интерес к систематической, целенаправленной внеклассной работе, оказывающей влияние на личностное и профессиональное развитие учащихся.

Если рассматривать основные группы универсальных компетенций, то можно отметить, что на их формирование влияют нравственные, физические, социальные и нравственные качества учащихся.

Исходя из прагматического, личностно-ориентированного, компетентностного подходов, изложим принципы организации внеурочной деятельности учащихся. Это-принцип добровольности (предполагает

добровольное и заинтересованное участие учащихся во созданных ими внеклассных мероприятиях);

- принцип преемственности или единства учебной и внеучебной деятельности (заключается в создании целостного образовательного и развивающего пространства университета с целью расширения возможностей интеллектуального и нравственного развития личности, приобретения социального опыта, удовлетворения различных интересов и способностей учащихся);

- принцип вариативности (означает, что внеурочная деятельность в современной школе представлена в различных формах для удовлетворения индивидуальных потребностей учащихся);

- принцип креативности (раскрывает ориентацию учащихся на реализацию творческих способностей);

- принцип доверия и поддержки (предполагает отказ от жестких рамок и авторитаризма в организации внеурочной деятельности).

Внеклассные мероприятия направлены на стимулирование и поддержку стремления ученика к проявлению и развитию его личностного потенциала);

- принцип профориентации (подразумевает учет наиболее значимых государственных и общественных потребностей в организации внеурочной деятельности учащихся. Это свидетельствует о связи с практикой, направленной на формирование профессиональной компетентности человека как основного результата);

- принцип мобильности (предполагает эффективность и способность учащихся быстро осваивать различные виды деятельности и постоянно повышать свою компетентность и квалификацию).

Можно убедиться, что для достижения цели методического развития, в частности, необходимо рассмотреть методику проведения внеклассной работы по предметам специального цикла:

1. охарактеризовать понятие и виды внеклассной работы надо.
2. методика организации и проведения внеклассных мероприятий.

В результате изучения проблемы мы пришли к следующим выводам:

1. цель внеклассных мероприятий-обеспечение всестороннего и гармоничного развития учащихся. Этому требованию соответствует основная идея воспитания-Воспитание человека, гармонично сочетающего в себе духовное богатство, нравственную чистоту и физическое совершенство.

2. все эти виды внеклассной работы во многом взаимосвязаны, имеют много общего и направлены на развитие у учащихся интереса к предмету, логического мышления.

3. Общие условия организации любой внеклассной деятельности учащихся: - учет интересов и потребностей учащихся; - четкое планирование внеклассной работы, определение ее конечных результатов; - тесная связь с другими предметами; - привлечение внимания к общественно полезной деятельности учащихся. Таким образом, мы считаем цель нашей работы достижимой.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Interview with V.V. Putin, [https://www.1tv.ru/news/2018-12-20 / 357610-vladimir_putin_nam_nuzhen_proryv_nuzhno_prygnut_v_novyy_tehnologicheskii_u_kl_ad_bez_etogo_u_strany_net_buduschego](https://www.1tv.ru/news/2018-12-20/357610-vladimir_putin_nam_nuzhen_proryv_nuzhno_prygnut_v_novyy_tehnologicheskii_u_kl_ad_bez_etogo_u_strany_net_buduschego) (Last accessed 12.07.2020)

2. Ahmad, M., Rahman, M. F., Ali, M., Rahman, F. N., & Al Azad, M. A. S. (2015). Effect of Extra Curricular Activity on Student's Academic Performance. Journal of Armed Forces Medical College, Bangladesh, 11(2), 41-46. <https://www.banglajol.info/index.php/JAFMC/article/view/39822> Alieva, L. V., & Rudenko, I. V. (2017). Teoreticheskie osnovy formirovaniya obshcheprofessional

3. . L. Cohen, L. Manion, K. Morrison, Research methods in education. 7th edition. Routledge, NY (2011)

4. J. Freeman, S. Walters, M. Campbell, How to display data (Blackwell Publishing, Massachusetts, USA, 2008)

5. Freeman, R. (2017). The Relationship between Extracurricular Activities and Academic Achievement. National Louis University, available at:

<https://digitalcommons.nl.edu/diss/245/?fbclid=IwAR3h8idjNgepueeLIEJObgXrO>

6. Abadis Dictionary (2020). Meaning of characteristic, available at:
<https://dictionary.abadis.ir>. [in Persian]

СПОСОБИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІКІ-ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Байдюк Любов Миколаївна,

викладач факультету початкової освіти
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Міколута Дінара Олександрівна

студентка III курсу факультету початкової освіти
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Народна енциклопедія Wikipedia (<http://www.wikipedia.org>) є найвідомішим і найпоширенішим прикладом технології вікі. Вона знайшла визнання в багатьох країнах світу і щодня поповнюється новими статтями або редакціями колишніх статей на різних мовах.

Широко відомі такі масові проекти, як Віківерситет (<http://ru.wikiversity.org>), Вікі-словник (<http://ru.wiktionary.org>), Вікітека (<http://ru.wikisource.org>), Вікісховища (<http://commons.wikimedia.org>), Вікіпідручник (<http://ru.wikibooks.org>), Літописи (<http://www.letopisi.ru>) та інші, в створенні яких бере участь величезна кількість людей. Однак для мовної освіти більший інтерес представляють проекти, виконані в малих навчальних групах.

У викладанні іноземних мов використовуються наступні вікі- платформи: PBWorks <http://pbworks.com/>, MediaWiki <http://www.mediawiki.org>, Tikiwiki <http://info.tikiwiki.org/tiki-index.php>, TWiki <http://twiki.org>, Posterous <http://posterous.com/>, Wetpaint <http://www.wetpaint.com/>, ProjectForum <http://www.projectforum.com/pf/wiki.html>, Wikka Wiki <http://wikkawiki.org>, Mixedink <http://www.mixedink.com/main.php> і ін.

Розробники вікі-технології Леуф і Каннінгем відзначають, що її можна використовувати як індивідуально (single-user wiki), наприклад, в якості файлового менеджера, простору для власних записів, мозкового штурму,

адресної книги, альбому для зберігання відео, фото або книг, так і колективно (multiuser, collaborative wiki) в якості колекції ресурсів (контенту і посилань), загальнодоступних баз даних, простору для: розміщення запитань і відповідей, управління проєктами та веб-сайтами, організації дискусійних майданчиків, онлайн гостьових книг [4, с. 34-35].

Е. Д. Патаракін прийшов до висновку, що вікі можна використовувати в різних цілях, а саме: як персональний інформаційний менеджер, як колективну електронну дошку для роботи над спільними проєктами і як базу даних для зберігання інформації і колективного досвіду [1, с. 29].

На наш погляд, вікі-сайти можна застосовувати в педагогічній практиці як інструмент для:

- організації навчальної діяльності студента з боку викладача за допомогою розсилки завдань, календаря їх виконання, посилань на інтернет-ресурси і т.д.;
- здійснення адміністрування навчального процесу (оголошення, нагадування, оперативний зв'язок);
- оперативної координації дій учасників проєкту;
- здійснення взаємодії при спільній роботі [3].

Відмінною особливістю вікі-технології є можливість використовувати цей інструмент як платформу для адміністрування навчального процесу, що стає можливим за рахунок таких технологічних характеристик вікі як спільний доступ до документів, гіпертекстова організація інтернет-простору вікі-сайту з можливістю переходу по внутрішнім і зовнішнім посиланням, доступ до історії зміни документа, відкритість і наявність ролі адміністратора. С. В. Титова зазначає, що престижні американські університети, наприклад Стенфордський і Колумбійський успішно використовували вікі-платформу Wikispaces Private Label для управління навчальним процесом і для здійснення навчальної комунікації [2, с. 117].

Типи вікі-сайтів для організації адміністрування освітнього процесу в залежності від авторства і призначення:

- вікі-сайт навчального закладу використовується, щоб публікувати документи загального доступу, інформацію про навчальну організацію та її співробітників, навчальні програми, розклад занять, здійснювати зворотний зв'язок з батьками, розміщувати оголошення для учнів і батьків, анонсувати заходи і ін.);

- вікі-сайт викладача використовується щоб публікувати навчальні матеріали, методичні рекомендації, критерії оцінювання завдань, веб-посилання на корисні ресурси, зразки і приклади виконаних робіт, електронний журнал відвідуваності і академічної успішності та ін.;

- вікі-сайт студента використовується як простір для публікації особистих робіт і електронного портфоліо.

У адміністратора є право змінювати налаштування доступу до сторінок сайту, наприклад зробити їх відкритими для всього інтернет-співтовариства або тільки певного кола користувачів шляхом введення обов'язкової реєстрації, або приховати деякі сторінки навіть для тих, які мають доступ користувачів. У педагогічній практиці рекомендується використовувати вікі-сайти з обмеженим доступом, що дозволить убезпечити учнів від впливу сторонніх осіб. Рівень доступу до сторінок і рівень можливих дій, таких як перегляд, коментування або редагування матеріалу на сторінках визначається функціоналом даних сторінок. Наприклад, рекомендується дати повний доступ до навчальних матеріалів, але обмежений доступ з можливістю перегляду, але без можливості внесення змін до сторінці розкладу або до журналу академічної успішності.

Відкритий доступ до сторінок загального оповіщення в прив'язці до календаря дозволяє оперативно підтримувати обізнаність про прийдешні заходи і події. На таких сторінках користувачі можуть дистанційно обговорювати хвилюючі їх питання, залишати коментарі та підтримувати спілкування в інтернет-просторі. Важливо відзначити, що користувачам не потрібно мати знання і навички роботи з HTML кодами або володіти просунутою ІК-компетенцією при спілкуванні на вікі-сайті, що особливо актуально, якщо сайт

використовується, як спосіб підтримувати зв'язок з батьками учнів, оскільки деякі з них можуть і не володіти достатньо високою ІК-компетенцією.

Навчальні матеріали можуть бути розміщені в текстовому, аудіо чи відео форматі, а також у вигляді посилань на внутрішні сторінки сайту або зовнішні джерела. Подібна подача матеріалу має ряд переваг, оскільки знімає необхідність в роздачі завдань, надрукованих на паперовому носії, що є більш привабливим для учнів, за рахунок гіпертекстової структури і мультимедійності і дозволяє оперативно вносити корективи в онлайн курс в разі потреби.

Отже, веб-сайти, створені на базі вікі-технології, знаходять широке застосування в педагогічній практиці за рахунок властивих їм технічних характеристик, дають можливість здійснювати навчальну взаємодію, дозволяють вибудовувати навчальний процес і оперативно керувати ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Патаракин Е. Д. Социальные сервисы Веб 2.0 в помощь учителю : учеб.-методич. пособие. 2-е изд., испр. / Е. Д. Патаракин // . – М: Интуит.ру, 2007. – 64 с.
2. Титова С.В. Дидактические свойства и функции технологии вики / С.В. Титова // Вестник МГУ. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация.
3. Харламенко И.В. Использование вики-технологии как инструмента администрирования учебного процесса // Информационные технологии в образовании XXI века: сб. науч. трудов Международной научно-практической конференции.
4. Leuf B., Cunningham, W. The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web, Addison-Wesley. – 2001.

**ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, КАК
СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ВОЕННЫХ ЮРИСТОВ ДЛЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ**

Буданов Николай Павлович

аспирант

Украинская инженерно-педагогическая академия

г. Харьков, Украина

Аннотация: Показано, что для повышения уровня профессиональной подготовки курсантов-юристов при обучении на юридических факультетах высших учебных заведений, необходимо применять новые информационно-компьютерные технологии на основе современных автоматизированных обучающих средств, которые позволят будущим военным юристам, повысить уровень практических умений и навыков для выполнения профессиональной юридической деятельности в экстремальных условиях.

Ключевые слова: профессиональная подготовка курсантов-юристов, информационно-компьютерные технологии, юридическая деятельность, экстремальные условия,

На современном этапе развития образовательной сферы, информационные технологии обучения, рассматриваются как совокупность современной компьютерной техники, средств телекоммуникационной связи, инструментальных аппаратно-программных средств, обеспечивающих интерактивное программно-методическое сопровождение современных технологий обучения [1].

Для внедрения и реализации новых информационных технологий, сегодня используются последние достижения в области развития средств информатизации общества, в том числе электронная вычислительная техника,

информационно-телекоммуникационные системы, методы искусственного интеллекта [2].

Информационная технология обучения, это прежде всего педагогическая технология, использующая специальные способы, программные и технические средства (кино, аудио- и видеосредства, компьютеры, телекоммуникационные сети) для работы с информацией, а также информационные ресурсы в виде отдельных документов и массивов документов в информационных системах (библиотеках, архивах, фондах, банках данных, других видах информационных систем), накопленные человечеством для удовлетворения своих потребностей в той или иной информации [3].

Таким образом, информатизация образования — это процесс обеспечения сферы образования теорией и практикой разработки и использования современных, новых информационных технологий, ориентированных на реализацию психолого-педагогических целей обучения и воспитания [4].

Анализ факторов, которые сдерживают внедрение информационно-компьютерных технологий (ИКТ) в образовательный процесс для обучения курсантов-юристов на юридических факультетах высших учебных заведений, показал, что:

- отсутствует единая педагогическая методология проектирования и внедрения в педагогическую практику ИКТ на основе автоматизированных средств обучения;

- разработка научно-педагогических основ информатизации, заметно отстаёт от современного развития новейшей компьютерной техники и программно-аппаратных средств;

- применение компьютерных средств ИКТ, не ориентировано на создание целостных дидактических комплексов, позволяющих на информационном уровне всесторонне, обеспечить учебный процесс будущих юристов;

- обучение будущих юристов, не связано единым замыслом в рамках технологического подхода, а направлено на достижение «узких» (тактических) учебных целей - ускорение усвоения учебного материала, «натаскивание» по

узким темам, демонстрация трудновоспроизводимых физических процессов;

- слабо развита координация юридических факультетов различных вузов при разработке программного и методического обеспечения процесса информатизации;

- профессорско-преподавательский состав недостаточно подготовлен к использованию в вузах современных ИКТ на основе автоматизированных обучающих средств;

- недостаточным количеством специализированных компьютерных классов и лабораторий с вычислительной техникой на кафедрах юридических факультетов вузов.

Все эти факторы приводит к существенному разрыву между потенциальными и реальными возможностями информатизации учебного процесса при подготовке будущих военных юристов на юридических факультетах в высших учебных заведениях. Необходимо отметить, что недостаточное применение ИКТ на основе автоматизированных обучающих средств, для обучения будущих военных юристов, частичная разработанность единых педагогических требований и их быстрое устаревание в рамках технического прогресса, влечет за собой необходимость постоянного совершенствования педагогического методического аппарата с применением новейших достижений в информационных технологиях обучения.

Все вышеизложенное позволяет констатировать наличие ряда противоречий:

- между необходимостью внедрения новых ИКТ в процессе профессиональной подготовки курсантов юридических факультетов высших учебных заведений по различным юридическим специальностям, что диктуется объективными потребностями информатизации системы юридического образования вообще и спецификой профессиональной деятельности военного юриста в особых условиях в частности, и отсутствием конкретных методических разработок и единой целостной модели обучения курсантов-юристов на юридических факультетах высших учебных заведений.

Следовательно, решение данной проблемы, должно состоять в определении совокупности необходимых условий применения новых ИКТ в процессе профессиональной подготовки курсантов юридических специальностей юридических факультетов высших учебных заведений, позволяющих повысить эффективность обучения будущих военных юристов на основе внедрения автоматизированных обучающих средств.

В работе, предложено рассмотреть и обосновать, одно из необходимых условий применения ИКТ в профессиональной подготовке курсантов юридических специальностей юридических факультетов высших учебных заведений, к которым следует отнести модель применения ИКТ в процессе профессиональной подготовки будущих военных юристов, путём внедрения автоматизированных средств обучения. В работе, предложено, построение данной модели, строить на основе метода ситуативного моделирования обучения будущих военных юристов для профессиональной деятельности, как в условиях мирного времени, так и для выполнения правовых и юридических задач в экстремальных условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Пащенко О.И. Информационные технологии в образовании: Учебно-методическое пособие. — Нижневартовск: Изд-во Нижневарт.гос. ун-та, 2013. — 227 с.
2. Суздальцев Е.Л. Применение современных технических средств как фактор повышения качества обучения // Информатика и образование. 2008. № 9. С. 125—126.
3. Трайнев В.А. Информационные коммуникационные педагогические технологии: Учеб. пособие / В.А.Трайнев, И.В.Трайнев. 3-е изд. М., 2007.
4. Уваров А. Информатизация образования как инновационный процесс / А.Уваров, Г.Водопьян // Народное образование. 2007. № 9. С. 139—145.

УДК: 37.022

**ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: АСПЕКТ ВЖИВАННЯ
ТЕРМІНІВ «ІНТЕГРАЦІЙНИЙ», «ІНТЕГРАТИВНИЙ»,
«ІНТЕГРОВАНІЙ», «ІНТЕГРУВАЛЬНИЙ», «ІНТЕГРУЮЧИЙ»**

Гребінь Світлана Миколаївна

к. філос. н., доцент кафедри дидактики та методик
навчання природничо-математичних дисциплін
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Одним із напрямків трансформаційних змін в життєдіяльності українського суспільства є модернізація змісту освіти та запровадження в освітній процес інтегративного підходу до навчання. У зв'язку з цим виникає полеміка навколо вживання термінів «інтеграційний», «інтегративний», «інтегрований», «інтегрувальний», «інтегруючий». Праці сучасних дослідників показують, що ці поняття мають різне лексичне значення і вживаються в різних смислових контекстах і сполучуваностях.

Ключові слова: освітній процес, інтеграція, інтеграційний, інтегративний, інтегрований, інтегрувальний, інтегруючий.

Трансформаційні зміни в життєдіяльності суспільства вимагають модернізації змісту освіти. Одним із напрямків цих змін можна назвати запровадження в освітній процес інтегративного підходу до навчання. Багато наукових праць і досліджень присвячено даній тематиці. Серед науковців, які займаються цим питанням, є багато імен видатних філософів та педагогів: Т. Байбара, І. Бех, Н. Бібік, О. Бугайов, Н. Буринська, Л. Васильченко, С. Гончаренко, В. Загвязинський, Т. Засєкіна, О. Савченко, І. Утюж, Д. Фролов та інші.

З 90-х років ХХ століття ведеться полеміка навколо вживання термінів

«інтеграційний», «інтегративний», «інтегрований», «інтегрувальний», «інтегруючий». Розглянувши детально аспект вживання цих термінів та спираючись на дослідження, які представило на розгляд сьогодні, ми дійшли висновку, що ці поняття мають різне лексичне значення і вживаються в різних смислових контекстах і сполучуваностях. Наприклад, дослідниця лексичних норм сучасної української мови Т. Коць зазначає, що якщо колись слова «інтеграційний», «інтегративний» і мали однакове значення, то у сучасній мовній практиці намітилося розрізнення цих слів та вироблення різної їх лексичної сполучуваності. Термін «інтеграційний» вживається у значенні «об'єднання частин у ціле» та використовується в словосполученнях: «інтеграційне угруповання», «інтеграційна роль», «інтеграційний процес». А поняття «інтегративний» має лексичну семантику – «цілісний предмет або явище», його правильніше використовувати у словосполученнях: «інтегративна свідомість», «інтегративна функція», «інтегративна інформація» [1] тощо. Прикметник «інтегрований» вживається у значенні «той, який зазнав дії інтегрування» (інтегрований курс, інтегроване навчання, інтегрований метод, інтегрована система тощо). В такому значенні цей термін можна зустріти в мові ЗМІ, діловодстві та науково-популярній літературі. Слово «інтегрувальний» є відносно новим в українській мові, не має традицій вживання в літературній мові та кодифікації в лексикографічних виданнях, позначає «чинники, які самі інтегрують» [1].

Схожих поглядів дотримується представниця Інституту педагогіки НАПН України Т. Засекіна. В своїй монографії «Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика» вчена зазначає, що вживання слів «інтеграційний», «інтегративний», «інтегрований» та «інтеграційний» відбувається у різних смислових контекстах: поняття «інтеграційний» та «інтегративний» мають бути використані в контексті «об'єднувальний процес, який реалізується за допомогою засобів інтеграції», поняття «інтегрований» – той, який зазнав дії інтегрування, інтегрувальний або інтегруючий – це той, що використовується з метою інтегрування, «сам інтегрує» [2, с. 30]. Тому дослідниця рекомендує

вживати в освітньому процесі ці терміни у таких словосполученнях: «інтегративний підхід», «інтегративні технології навчання», «інтегрований урок», «інтегрувальні елементи», «інтегрувальні чинники» [2, с. 30].

Отже, у зв'язку з трансформаційними змінами в українському суспільстві відбулися кардинальні зміни в різних сферах його життєдіяльності, в тому числі, не тільки у змісті загальної освіти, а й мовознавстві тощо, виникли нові слова або лексичні відтінки їх значень, які називають процеси та явища, яких не було раніше. Вживання таких слів потрібно детально досліджувати задля правильного їх вживання. Розглянувши детально аспект вживання термінів «інтеграційний», «інтегративний», «інтегрований», «інтегрувальний», «інтегруючий» та спираючись на дослідження, які представило на розгляд сьогодні, ми дійшли висновку, що ці поняття мають різне лексичне значення і вживаються в різних смислових контекстах і сполучуваностях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коць Т. Інтегративний – інтеграційний – інтегрований – інтегрувальний. Культура мови на щодень : інформ.-довід. система / Ін-т укр. мови НАН України. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine70-15.pdf> (дата звернення: 09.02.2022).

2. Засекіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2020. 400 с.

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Дворнік Світлана Іванівна,
відмінник освіти України, вчитель-методист,
викладач вищої категорії
Опошнян Світлана Іванівна,
викладач вищої категорії
Комунального закладу освіти
Полтавського базового
медичного фахового коледжу
Полтавської обласної ради
м. Полтава, Україна

Анотація: У статті досліджена проблема сімейного насильства. Автори подали короткі відомості про особливості цього явища та шляхи його подолання, вказали на нормативні документи згідно з якими надається допомога постраждалим від сімейного насильства. Проблема, порушена у статті, – актуальна. Знання шляхів запобігання та подолання сімейного насильства допоможе права та здоров'я тим, які потерпіли від нього.

Ключові слова: сімейне насильство, правова допомога, психологічна допомога, нормативні документи, постраждалі від сімейного насильства, запобіжні заходи.

У непростих умовах сьогодення Україна переживає негативні соціальні процеси, що супроводжуються значними кризовими змінами у суспільстві. Серед них суттєвою проблемою є насильство в сім'ї.

Статтю 126-1 Кримінального кодексу України «домашнє насильство» визначене як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості

життя потерпілої особи».^{1}

Згідно із розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, щороку 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, але, на жаль, більшість із них намагаються не розголошувати цю проблему.

Сприяють насильству велика кількість розлучень, збільшення неповних та асоціальних сімей, конфліктність у родинах. Це веде до погіршення сімейного виховання дітей, ігнорування їхніх прав та потреб, суттєво впливає на фізичне, психічне, моральне і соціальне здоров'я. Однією з причин фізичного насильства, залякування дітей, примусу, постійної заборони та повчань є авторитарне виховання. Позбавлені батьківської любові та материнської ласки, діти відчують себе самотніми, невпевненими та безпорадними, що суттєво впливає на подальше їхнє життя. Авторитарне родинне виховання може призвести до відсутності почуття безпеки, породити у людини страх, знизити самооцінку, втрату власної гідності. Так, наприклад, дитина, яка зазнала насильства в сім'ї, не може бути впевненою у собі, постійно відчуває тривогу, не має друзів, часто відмежовується від людей, боїться висловити власну думку, оскільки вважає себе нездатною прийняти правильне рішення. Зазнавши насильства, вона стає схильною до зловживань алкоголем, наркотиками. Постійні родинні сварки, непорозуміння з батьками, однолітками, фізичне та психічне насильство часто стають причиною депресії, іноді – самогубства. Тому важливо вчасно помітити і здійснити запобіжні заходи, які зможуть попередити такі негативні явища і сприяти вихованню фізично здорової, гуманної та соціально активної особистості. В Україні проблема запобігання та протидії насильству в сім'ї вирішується на державному рівні.

Так, наприклад, у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко визначено перелік суб'єктів, які наділені відповідними повноваженнями для захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства. Згідно із законом проводяться відповідні заходи щодо протидії домашньому насильству: терміновий обмежувальний та заборонний приписи

щодо кривдника, проведення з ним профілактичної роботи тощо.

Урядова «гаряча лінія» дає змогу постраждалим від домашнього насильства отримати інформаційні, психологічні та юридичні консультації з питань вчинення чи загрози насильства та психологічну допомогу.

Органи Національної поліції, загальні та спеціалізовані служби з підтримки постраждалих осіб, установи системи освіти, навчальні заклади та заклади охорони здоров'я проводять заходи у сфері протидії домашньому насильству згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».

У наш час вирішенню проблеми насильства в сім'ї або його запобігання сприяють і соціальні мережі. Постраждалі та свідки можуть отримати консультацію юристів, що стосується захисту їхніх прав, у месенджері Телеграм-чат «Правова допомога протидії насильству», а також звернутися за допомогою, написавши повідомлення у месенджер Фейсбук-сторінки системи безоплатної правової допомоги в публічний чат Телеграм-каналу «Безоплатна правова допомога», приватний чат Телеграм – каналу або Вайберу чи скористатися мобільним додатком «Безоплатна правова допомога».

Насильство в сім'ї широко висвітлюється в різних засобах масової інформації. Велику увагу українців привертає програма «Це стосується кожного», ініційована телевізійним каналом «Інтер». Кожна історія потерпілого від домашнього насильства – це об'єднання мільйонів небайдужих навколо біди, бажання прийти на допомогу, вселити віру і надію на перемогу людяності та добра.

Велику соціальну роботу із постраждалими від домашнього насильства проводять громадські організації Товариства Червоного Хреста України, «Світло надії».

За потреби, жінкам, постраждалим від насильства, надається житло, допомога у працевлаштуванні, навчанні та вихованні їхніх дітей. Консультації юриста, психолога допомагають потерпілим усвідомити, що насильство – грубе

і неприпустиме порушення прав людини й потребує правового вирішення його наслідків.

Це дає можливість розв'язати постраждалим суттєві правові питання, включитися в активне суспільне життя.

Розглядаючи запобіжні заходи, спрямовані на мінімізацію сімейного насильства щодо неповнолітніх дітей, працівники відповідних органів та служб намагаються не лише замінити або усунути батьків від відповідальності за виховання своїх дітей, а й сформувані це почуття, допомогти відновити стосунки у родині.

Значну увагу приділяють правовому та превентивному вихованню студентів і адміністрація та викладачі Полтавського базового медичного фахового коледжу. У навчальному закладі працює правовий лекторій «Ми і закон», проводяться різні правоосвітні заходи, організоване цікаве і корисне дозвілля. Зі студентами із неповних родин, та тими, які постраждали від насильства в сім'ї та потребують психолого-педагогічного супроводу, працює психолог, а викладачі, намагаючись виховати в них впевненість у собі, активну життєву позицію, залучають їх до гурткової роботи, суспільно корисної праці. Однією з таких дієвих форм є волонтерство, що сприяє формуванню соціально активної особистості, вихованню людяності, милосердя, без чого не мислиться професія медичного працівника. Виховання майбутніх фахівців повинно відповідати перевіреним віками ідеалам сім'ї як першооснови життя людини та ідеалам духовності та громадянства, відчуттю особливої приналежності до свого роду і народу, відповідальності за них.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) [Електронний ресурс] / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко та ін. – К.: Алатон, 2017. – Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcLXZwZVIJaFBCS3c>.

2. Глобальне опитування про булінг [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/infographicbullying-upd.pdf>.

3. Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

4. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї/Укладачі: Запорожцев А.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., Заброда Д.Г., Басиста І.В.. – Київ, 2010. – 172 с.

5. Насильству немає виправдання: добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / Сумська обл. універс. наук. б-ка; уклад. Т. І. Касьяненко, П. Швачко – Суми, 2017. – 33 с.

6. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. – Київ, 2016. – 90 с.

7. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи – Л. М. Вольнова. – К., 2012. – 275 с.

8. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки /А. П. Стромило, С.А.Мукомел // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. – 2010. – № 121. – С. 140-143.

**ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У
ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Гліаді Олександр Іванович

д.філол.н.,

Жигора Ірина Валеріївна

к.філол.н.

доценти кафедри дошкільної

та початкової освіти

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Анотація: Статтю присвячено актуальній проблемі підготовки сучасних фахівців у галузі дошкільної освіти, а саме – її лінгвістичному аспекту. Автори акцентують на загально лінгвістичних основах (контрастивна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвокультурологія), на які має спиратися методика навчання студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Окремо характеризуються підходи до навчання – структурний, лексичний, соціокультурний.

Ключові слова: лінгвістика, дошкільна освіта, комунікативно-мовленнєвої компетентності, загальнолінгвістична підготовка, методика навчання.

Вступ. Абстрактне уявлення про предмет викладання в практиці сучасної вищої школи занадто часто спричиняє формальний підхід в навчанні студентів дисциплін філологічного, зокрема лінгвістичного, циклу. На превеликий жаль, поверховість стає визначальною рисою вітчизняної гуманітарної підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, на яких покладена відповідальність психолого-педагогічного супроводу дітей наймолодшого віку, зокрема формування в них базових уявлень про механізм мови, культуру

мовлення, із якими дошкільники незабаром приходять до першого класу початкової школи.

Важливим питанням підготовки до школи, зокрема в контексті обов'язкової дошкільної освіти з 5-ти річного віку, є формування елементарної комунікативно-мовленнєвої компетентності [1, с. 5], оскільки дошкільне дитинство – це період активного засвоєння дитиною рідної мови, становлення й розвитку її фонетичної, лексичної, граматичної правильності та розмовного, діалогічного й монологічного мовлення [2, с. 4].

Середньостатистичний випускник магістратури сам часто погано орієнтується в мовній техніці, не має належного педагогу рівня культури мовлення, тож не може повноцінно виконувати функціональні обов'язки на робочому місці в закладах дошкільної освіти. Однак, на майбутніх вихователів покладається відповідальність допомоги дошкільнятам в досягненні тих показників дошкільної зрілості, життєвих компетенцій і компетентностей дошкільника, на які орієнтує державний освітній стандарт – Базовий компонент дошкільної освіти [3]. Відповідно, заявлена вище проблема ще довго лишатиметься актуальною, оскільки зниження стандартів у системі вищої освіти й заміна глибоких фахових знань на «компетентності» потребуватиме задіяння компенсаторних механізмів, здатних хоча би певною мірою вирівняти ситуацію. Для цього потрібно окреслити коло проблемних питань, які потребують відповіді в найближчій перспективі.

1. Основний матеріал

1.1. Ключові питання. Отже, досвід практики викладання спеціальних дисциплін мовознавчого профілю підводить до формулювання таких питань: 1) чи необхідна логічна пропедевтика передувати формуванню в студентів граматичних навичок; 2) чи існує потреба в тренуванні студентів вчитися визначати логічні категорії, що, як відомо, відображені граматиною?

Відповідь на перше питання ілюструє сама практика викладання студентам спеціальності 012 Дошкільна освіта таких дисциплін, як, наприклад, Сучасна українська мова з практикумом, Українська мова за професійним

спрямуванням, Культура і техніка мовлення. Так, студенти часто мають проблеми з творенням ступенів порівняння якісних прикметників і прислівників (поширена помилка *superlat. найбільш добріший* замість *найдобріший, якнайдобріший, щонайдобріший* або *найбільш добрий* і под.), не розрізняють активний і пасивний стан дієприкметників, не розуміють потребу зазначення суб'єкта дії в реченнях із відокремленими обставинами, який вимагає іншої синтаксичної конструкції (*Вийшовши на практику в школу, на них поклали відповідальні обов'язки ...* замість *Вийшовши на практику в школу, вони взяли на себе відповідальні обов'язки ...*) тощо. Подібні приклади свідчать про нерозуміння логіки граматичних форм і синтаксичних конструкцій, самої логіки ситуацій, процесів, станів, узагальнених у граматиці. І річ не в тому, що сучасні посібники не дають граматичних настанов, а в тому, що настанови часто хибують споглядальністю, відірваністю від практики: акцентується на вивченні правила, а зовсім не на поясненні мовного явища, яке лише закріплюється правилом. А результат – формальне, схоластичне знання, відсутність здатності проілюструвати правило прикладами. Тут доречно згадати влучну думку видатного російського філолога та педагога Ф. І. Буслаєва, за яким, для дітей (у нашому випадку – студентів) «логічні категорії виявляються більш зрозумілими в мові, в граматиці, ніж в абстрактному розумуванні. Учитель має в самій граматиці, у читанні байки, у розборі речення вчити дітей мислення; тоді він збереже самостійність свого викладання» [4, с. 51].

Щодо другого питання: ефективність підготовки полягає не стільки в тому, щоб навчити студентів розрізняти поняття та судження, а в тому, щоби навчити їх розуміти будь-який текст і вміти аналізувати його будову. Це саме те, на що через великий обсяг теоретичних настанов бракує часу. А між іншим, одним із ефективних прийомів розвитку навички аналізу тексту є переклад, наприклад, тексту близькоспорідненої мови: з російської українською й навпаки. Вийшовши за межі рідної семіотичної системи й подивившись на неї збоку, із позицій логіки іншої, легко побачити властиві їй логічні зв'язки, її граматичний «код», тобто те, що носій мови звичайно не помічає, і те, що

майбутній педагог мусить помічати й правильно використовувати в навчальному процесі.

1.2. Аспекти підготовки. Для методики загальнолінгвістичної підготовки студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта інтерес становлять такі напрями мовознавства: комунікативна лінгвістика, контрастивна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвокультурологія. Відповідно, практичні заняття мають бути побудовані з огляду на: а) теорію мовленнєвих актів (розглядаються як одиниці комунікації й одиниці навчання); б) поняття дискурсу; в) збіги й розбіжності в кількох семіотичних системах (для студентів-білінгвів); г) закономірності побудування тексту, змістові компоненти тексту, що забезпечують комунікацію; г) жанри й типи текстів.

1.3. Підходи до навчання. Ми дотримуємося погляду, згідно з яким методичний підхід розуміється як реалізація провідної, домінантної ідеї навчання на практиці у вигляді певної стратегії навчання. Отже, для розв'язання поставленої проблеми актуальні такі підходи: *структурний* (спирається на постулати структурної лінгвістики й передбачає оволодіння сумою структур-зразків речень і словосполучень), *лексичний* (пріоритет лексики перед граматиною при навчанні студентів-білінгвів або при навчанні нерідної мови) [5], *соціокультурний* (при навчанні акцентується на тому, як у мовних одиницях відбиваються особливості культури та мислення носіїв мови) [6].

Висновки. Навіть побіжний огляд проблеми загальнолінгвістичної підготовки студентів, зокрема спеціальності 012 Дошкільна освіта, у сучасних освітніх умовах засвідчує потребу формування й удосконалення професійних навичок мовленнєвої діяльності для розв'язання фахових комунікативних задач спілкування. Сформовані вміння мають власні характеристики (зв'язність, продуктивність, цілісність, інтегральність), які роблять успішною професійну вербальну взаємодію. Несформованість умінь спричиняє виникнення помилок у фаховій діяльності, комунікації, пов'язаних із технікою побудування професійного дискурсу та змістовим аспектом фахового спілкування. Майбутні

вихователі ЗДО мають орієнтуватися на формування життєво важливих компетенцій і розвиток базових якостей особистості, притаманних дітям окресленого віку. Дошкільну зрілість вихованців насамперед характеризують комунікативно-мовленнєві компетентності, тому проводити заняття з розвитку українського мовлення мають педагоги, які добре володіють українською мовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Трунова В. А., Низковська О. В., Пармакова М. Д., Хоменко О. А. Навчання українського мовлення у групах дітей старшого дошкільного віку. Київ: Генеза, 2014. 184 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний комплект: посібник та предметні малюнки. Київ: Генеза, 2013. 1604с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу (22.01.2021). Електронний ресурс [Режим доступу: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/book?bid=37876>].
4. Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Рус. яз. и лит.». М.: Просвещение, 1992. 511, [1] с.
5. Трунова В. А. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах білінгвізму: Монографія. К.: Вища школа, 2001. 98 с.
6. Трунова В. А. Вивчення української мови в групах дітей з національним складом. Одеса: Астропринт, 2009. 136 с.

ПУТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ КОЛЛЕКТИВНОЕ МУЗИЦИРОВАНИЕ

Каминская Ольга Михайловна

преподаватель КазНУИ
г. Нур-Султан, Казахстан

Аннотация: в статье представлены эффективные пути решения задач воспитания профессиональных и личностно-коммуникативных качеств участников ансамблевого исполнительства. Раскрыта роль педагога в процессе коллективного музицирования.

Ключевые слова: музыкальная педагогика, коллективное музицирование, исполнительское обозрение.

Современная музыкальная педагогика наряду с индивидуальным подходом к учащимся, который является основным в работе по специальности, уделяет всё более пристальное внимание различным формам коллективного музицирования. Ансамблевая игра является разновидностью исполнительской деятельности, как вид и форма обучения музыке. В коллективном музицировании основой является развитие духовных, личностных взаимоотношений. Развития профессиональных музыкальных умений и навыков учит понимать партнера, прислушиваться к нему. Ансамблевое музицирование способно значительно повысить заинтересованность учащихся, способствовать установлению благоприятной педагогической атмосферы на занятиях, созданию ситуации успешного исполнения музыкальных произведений [1, с.39]. Устойчивый интерес учащихся к ансамблевому музицированию позволяет эффективно решать узко-технологические проблемы совершенствования игровых навыков, развивать весь комплекс музыкальных способностей, способствует активизации занятий и стабильности публичных выступлений. Репертуарный план помогает решать проблемы общего и

музыкального развития учащихся. Отсутствие в научной литературе достаточно чётких определений сущности, структуры и функций коллективного музицирования как вида художественно-творческой деятельности вызывает необходимость их дальнейшей разработки в рамках данного исследования. Камерное музицирование - это есть направление музыкального общения. Процесс совместной игры – это, прежде всего объединённые к одной цели, направленные усилия нескольких исполнителей, воплощающих общий для всех участников ансамбля увлекательный и естественный замысел, успешный коллективный труд. Совместное исполнение помогает насладиться многообразием тембров, возможностью помузицировать со многими музыкантами, напитаться энергетикой ансамблевого искусства. Это требует от каждого исполнителя умение слышать и слушать, знание всей партитуры произведения, тонкого и точного понимания своей роли в каждый конкретный момент. Ансамбль - своего рода маленький «социум», нуждающийся в единых законах для всех и каждого, где в творческом процессе приобретает полную эмоциональная «солидарность» всех без исключения партнеров. Законы эти создаются длительной совместной работой, с помощью профессиональных навыков, имеющихся в наличии и вновь приобретенных, полемизируются в ходе творческого процесса.

В камерном ансамбле исполнители сталкиваются со многими проблемами впервые. Первый этап работы над произведением во многом сходен с процессом ознакомления с театральной ролью, которая всегда начинается с читки пьесы, с разъяснения стилистики автора и совместных усилий в постижении авторского текста и замысла. Грамотное прочтение нотного текста – это тоже большое искусство. Нотный текст – это лишь авторская система художественных смыслов, требующая творческого подхода и профессиональных навыков расшифровки всех элементов в их взаимосвязи. Главная задача первого этапа научиться слушать всю партитуру произведения, ее вертикаль и горизонталь, главное и второстепенное, закономерность того или иного, стремиться развить свое музыкальное воображение. Первая задача в

камерном исполнительстве – научиться в совместной игре слушать и слышать своего партнера, строго согласовывать свои действия и желания, максимально считаться друг с другом. Каждый член ансамбля должен осознать, что любой инструмент имеет свою специфику, свои «недостатки» и особенности и постараться по возможности приблизится друг к другу в способе «произнесения» музыкального текста и музыкальной «дикции». Эта проблема затрагивает все стороны интерпретации произведения: ритм, динамику, фразировку, штрихи, вопросы скорости движения темпа, в том числе, и такое специфическое средство выразительности, как, например, педализация у пианиста [2, с.24]. В процессе координации и совместной отработки деталей и приёмов исполнения, участники начинают осваивать основные элементы ансамблевой техники: синхронное движение (анализ «ритмического содержания», «темповую память»); грамотно выстроенный звуковой баланс (соразмерность силы звучания каждого инструмента); соответствие тембров и игровых приёмов (руководствуясь спецификой игры на различных инструментах: характер и штрихов, тесситура звучания регистров, тембровая окраска, взятия и смены дыхания).

Особую роль в ансамблевом исполнении приобретает способность уступить место, а затем вновь выйти на первый план, умение естественно и свободно строить «мизансцены» музыкального действия, владение хорошо развитым навыком подхвата: точного вступления, подчинения инерции предшествующего движения, верной и лёгкой передачи ведущего голоса из одной партии солиста в другую. Научиться предчувствовать и предвкушать то, что будет делать партнёр. Атмосфера музыкального «собеседования» возникает лишь в том случае, когда партнеры адресуют свои реплики непосредственно друг другу. Наиболее острым вопросом ансамблевых решений является определения того, чья партия по своему смыслу и значению, является «ведущей» и чья «ведомой». Велик соблазн, во избежание возможных споров, сформулировать некие, справедливые при любых обстоятельствах, «правила ансамблевого поведения». Взаимоотношения партнеров не могут строиться на

основании «табеля о рангах», они постоянно изменчивы, зависят от многих конкретных обстоятельств, от структуры и развития как произведения в целом, так и его отдельных эпизодов. Только полный и неразрывный артистический контакт, сопереживания музыки помогает исполнителям найти «общее дыхание» Для правильного взаимодействия с партнером каждый участник ансамбля должен достаточно ясно представлять себе свою роль в решении совместных задач, свое место и функции в процессе реализации исполнительского замысла.

Главная задача руководителя ансамбля иметь возможность заинтересовать учащихся. В этом случае, огромную роль играет компетентность руководителя:

- включить учащегося в образовательный процесс;
- организовать взаимодействия с другими субъектами исполнительского процесса [3, с.32].

Ведущими компетенциями руководителя-музыканта являются его лично-профессиональные качества: музыкальность, артистизм, музыкально-педагогическая интуиция, профессиональное мышление.

Данные компетенции - это критерии профессиональной специфики руководителя-музыканта, его музыкально-исполнительской деятельности:

- осуществление диагностики музыкального опыта учащихся, уровня их музыкальной культуры, способностей, эстетических пристрастий, игровых возможностей, качества восприятия музыки;
- мотивирование учащихся к музыкально-творческой деятельности, использование различных форм музыкальной деятельности, отбор музыкального материала с учётом их возможностей;
- умение взаимодействовать на различных уровнях в процессе организации совместной музыкальной деятельности;
- умение осуществлять самореализацию, самообразование [4, с. 17].

Основу педагогического мастерства составляют:

- аналитические способности - глубина, критичность, гибкость,

самостоятельность, инициативность;

- суггестивные способности, позволяющие педагогу осуществить эмоционально-волевое воздействие на участников в процессе решения исполнительских задач.

Результатом процесса ансамблевого музицирования является публичное выступление, которое стимулирует, воспитывает и повышает исполнительский уровень ансамблистов, а так же расширяет профессиональные компетенции руководителя. Это способствует оживлению учебного процесса, росту исполнительского интереса, расширению рамок репертуарных возможностей исполнителей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Благой Д. сост. Р.Р. Давидян Камерный ансамбль и различные формы коллективного музицирования. Вып.2 Москва МГК им .П.И. Чайковского 1996г.

2. Гинзбург Л. Камерная музыка в современной музыкальной практике//Камерный ансамбль // К. Аджемов. Москва 1979

3. Готлиб А.Д. Основы ансамблевой техники. Москва музыка 1971

4. Воронина Т. О камерном музицировании и становлении исполнителя. О мастерстве ансамблиста. Ленинград 1987

5. Кучакевич К.В. формирование музыканта в классе камерного ансамбля // Методические записки по вопросам музыкального образования: Сб.ст. Вып. 3 М., Музыка 1991

6. Черкасов Г. Некоторые вопросы камерного музицирования. Класс А.Ф.Гедике // Камерный ансамбль. Педагогика и исполнительность. Вып. 2 М.МГК им. П.И. Чайковского 1966

**КЕРІВНИЦТВО СТУДЕНТСЬКОЮ ПРАКТИКОЮ В ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ
АКМЕОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА-НАСТАВНИКА**

Колеснікова Юлія Сергіївна

учитель історії вищої кваліфікаційної категорії

комунального закладу

«Маріупольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 64

Маріупольської міської ради Донецької області»

м. Маріуполь, Україна

Анотація. Подана стаття порушує таку складову освітнього процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти, як проходження педагогічної практики студентами педагогічних факультетів вищів України. Для вчителів-предметників ця складова може розглядатися як засіб акмеологічного розвитку педагога-наставника. Подана тема висвітлюється крізь призму складнощів, з якими стикається як навчальний заклад, так і студент-практикант. Також у статті пропонуються варіанти вирішення проблем, що виникають, з боку всіх учасників освітнього процесу, задіяних у ході практики.

Ключові слова: освітній процес, студентська практика, акмеологічний розвиток особистості, наставництво, педагогічна інтернатура.

У сучасному глобалізованому суспільстві зростає значення педагогічної освіти як важливого чинника формування високорозвиненої, моральної людської особистості, яка здатна не тільки користуватися наявною інформацією, а й породжувати нові знання, бути унікальним джерелом творчості та продуктивної суспільної діяльності. Одним із найважливіших чинників педагогічного зростання є робота з молодими фахівцями, які тільки розпочинають свою педагогічну діяльність у школі [1, с.13]. Співпраця з майбутніми вчителями та студентами факультетів педагогічного спрямування сприяє фаховому зростанню досвідчених педагогів, самоосвіті, розширенню

світогляду, перешкоджає професійному вигоранню, дозволяє відчутти свою необхідність, соціальну потрібність суспільству. Така практика професійного взаємозв'язку поколінь отримала назву педагогічна інтернатура (або наставництво). Подібна діяльність регулюється офіційними документами, має специфічні проблеми та вимагає від учителя-наставника систематичної моніторингової роботи [1, с.16].

Студентську практику та педагогічну інтернатуру в школі регулюють такі офіційні документи: Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року, Розділ IV, стаття 23 «Педагогічна інтернатура»; Наказ МОН № 93 від 08.04.1993 зі змінами Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України; Наказ директора навчального закладу; Протокол засідання шкільної методичної ради; Протокол засідання шкільного методичного об'єднання.

Під час керівництва студентською практикою вчитель-наставник повинен вести наступну документацію: графік відвідування уроків учителя-наставника, класного керівника класу, закріпленого за студентом, аналіз уроків, проведених студентом. Протягом здійснення практики бажано робити фотозвіт, відеозапис проведених уроків та заходів з метою їх подальшого аналізу, обговорення та іншої моніторингової діяльності [3, с.126-128].

Під час здійснення педагогічної інтернатури рекомендований наступний перелік документів: індивідуальний план роботи з молодим фахівцем, анкета молодого педагога, план роботи з молодим спеціалістом, діагностична карта урочної діяльності молодого педагога, діагностична карта предметно-виховної обізнаності, календар відвідування уроків, фахово-методичні результати відвідування уроків, карта діагностування труднощів, що виникають у молодого фахівця [7, с.112-113].

Треба зазначити, що найбільше питань та ускладнень в процесі педагогічної діяльності виникає саме під час здійснення студентської практики, при чому ці питання виникають з обох сторін – зі сторони студентів-практикантів та зі сторони вчителя-наставника. Найбільшою проблемою під час

проведення уроків для студентів є незвична їм обмеженість часом, адже стандартний урок триває 45 хвилин. За цей час треба дотриматися структури уроку, яка передбачає різнорівневу роботу – рівень повторення попереднього матеріалу, рівень ознайомлення з новою темою, рівень відпрацювання набутих знань а умінь, рівень постановки та пояснення домашнього завдання. Під час проведення уроків студентами найбільш типовою помилкою є використання режиму лекції, до якого вдаються майбутні молоді вчителі. Звісно, такий режим лекцій є найбільш прийнятний для студентів, зрозумілий, знайомий, а значить і максимально здійснений. Але лекційна форма уроку в школі відрізняється від лекції в університеті. Шкільна урочна лекція повинна містити елементи рефлексії, перевірки того, як учні слухали, що зрозуміли, наскільки добре запам'ятали. У тому випадку, коли лекція на уроці є обов'язковою та заздалегідь запланованою, повинна бути здійснена перевірка конспектів учнів, виконаних в ході лекції, схем, таблиць тощо, які треба було виконати протягом прослуховування лекційного матеріалу і завдання про які було озвучено безпосередньо перед початком лекції. Тому важливо, щоб учитель-керівник практики проводив методичні роз'яснення для студентів, наголошував на специфіці саме урочної роботи в школі, налаштовував студента на наявність зворотного зв'язку з учнями [4, с.89-92].

Для багатьох студентів складнощі полягають у неможливості оцінити роботу учнів на уроці. Причини цього можуть бути різними: велика кількість дітей в класі, сором'язливість практиканта, необізнаність в критеріях оцінювання, особистісні мотиви (намагання не ставити низькі оцінки при явній неможливості поставити високий бал, власні спогади зі шкільних часів, коли з певних причин існував страх перед педагогом тощо), відсутність досвіду оцінювання шкільних відповідей у порівнянні з роботою студента в університеті тощо. Важливо, щоб учитель-наставник скерував студента на обов'язковості оцінювання роботи учнів на уроці (при цьому види оцінювання можуть бути різними), допоміг зорієнтуватися в критеріях оцінювання, наполягав на об'єктивності виставлення оцінок.

Однією із складнощів, з якими стикаються студенти під час здійснення навчальної практики в школі, є також і обсяг навчального матеріалу згідно з темою уроку, адже під час навчання у вищі студенти максимально заглиблюються у певні теми, мають навіть окремі спецкурси з цих тем, складають заліки та іспити. Тому під час проведення уроків мають проблему – як вмістити всі свої знання, набуті в університеті, в межі одного уроку, як коротко, але ємко презентувати учням весь обсяг власних знань та уявлень, як сформулювати цілісне уявлення з певної теми та показати роль окремих особистостей в ній. Для подолання цієї проблеми дуже важливо, щоб студенти відвідували уроки вчителя-наставника та отримували уявлення про ступінь глибини шкільного курсу з певного предмету, навчилися методичним «цікавинкам» у вигляді схем, таблиць, ментальних карт тощо, які допомагають структурувати великий обсяг навчального матеріалу, наголосити на причинно-наслідкових зв'язках, а не на фактажі, який недостатньо формує цілісну картину з певної теми.

До труднощів, з якими стикаються студенти-практиканти, належить також і невміння тримати дисципліну в класі, правильно розставляти пріоритети, тримати дистанцію «вчитель – учень», але при цьому не бути занадто суворим, зарозумілим та неприступним. Для подолання цієї проблеми важливо співпрацювати з класним керівником, а також відвідувати уроки інших учителів в різних класах, набуваючи досвіду спілкування з учнями, особливо – з учнями девіантної поведінки[6, с.151-154].

У всіх складнощів, які виникають у студентів-практикантів під час проведення уроків та виховних заходів у школі, є різні причини – як суб'єктивні, так і об'єктивні. Треба враховувати також і невмотивованість самих студентів, адже не секрет, що останнім часом педагогічні факультети стали прихистком для тих, хто слабо впорався із ЗНО, мляво уявляє своє майбутнє, має неозначені життєві перспективи. Однією з причин є також неналагоджена робота школи з іншими службами та організаціями, які так чи інакше стикаються з навчально-виховним процесом – соціальна служба,

ювенальна поліція. Ці організації призначені допомагати школам здійснювати якісний освітній процес, однак часто все виглядає зовсім інакше. Треба зазначити, що перевантаженість класного керівника також є частою причиною невдач студентів під час проведення уроків та виховних заходів, адже унеможливорює своєчасну співпрацю зі студентами, належне реагування на нагальні проблеми. Однією з причин є також і трудова зайнятість самих студентів, які працюють паралельно з навчанням в університеті, часто – офіційно не працевлаштовані, що ускладнює процес відвідування уроків та здійснення практики.

Таким чином, студентська практика в школі – це багатовекторний процес, який при наявності злагодженої роботи здатен виховати гідне педагогічне товариство, підготувати належні кадри та бути запорукою акмеологічного розвитку педагога.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бірук Н.П., 2019. Наукові та авторські школи в українській педагогічній науці. Інноваційна педагогіка: наук. журнал. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», вип. 14, т. 2, с. 13-17.
2. Калитюк Л. М. Теоретичні основи процесу виховання дітей національних меншин в історії та теорії педагогіки / Л. М. Калитюк // Педагогічний пошук : науково-методичний вісник. – 2012. – № 4 (76). – с. 11–15.
3. Мирончук, Н. М., 2015. Цілі професійної діяльності в системі життєво важливих перспектив студентів магістратури. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, № 10 (54), с. 126–132.
4. Мороз, М. О. 2019. Теоретичні аспекти формування професійної компетентності вчителя музики в процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі. Almanahul SWorld: Международное периодическое научное издание.

Молдова, вип. 1, с. 89-98.

5. Рудик А. Соціальна зумовленість професійної підготовки майбутніх учителів математики до використання інноваційних технологій у профільних школах. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2016, вип. 142, с. 163–166.

6. Русин, Г., Українське національне виховання молодших школярів крізь призму педагогічних ідей Мирослава Стельмаховича. М.Г. Стельмахович – видатний український педагог: матеріали наук.- практ. конф. Івано-Франківськ, 5-6 червня 2014. Івано-Франківськ, с. 151-154.

7. Шанскова Т. І. Концептуальні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : [монографія / за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – с. 112–129.

УДК 378.046.4

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ

Котєнєва Ірина Сергіївна,

к.п.н., доцент

ДЗ Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Старобільськ, Україна

Котєнєва Юлія Миколаївна,

к.п.н., старший викладач

Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж

ДЗ Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Старобільськ, Україна

Анотація: У статті представлено методику розвитку готовності майбутніх викладачів до проєктування індивідуальної методичної системи побудовану на принципах навчання дорослих і у контексті теорії куррікул. У реальній професійній практиці кожний викладач будує власну модель методичної системи, у якій інтегруються його педагогічні ідеали й цінності, внутрішня позиція, досвід професійної діяльності, особистісні якості й система відносин з колегами та здобувачами. У цьому зв'язку метою нашого дослідження є розвиток готовності майбутнього викладача до проєктування індивідуальної методичної системи.

Ключові слова: освітній процес, готовність, методична система, індивідуальна методична система внутрішньо організаційне навчання.

Соціальні зміни в суспільстві спричинили реформування вітчизняної освіти. Одним з пріоритетних напрямків цього процесу стало оновлення змісту, форм і методів підготовки фахівців у закладах вищої освіти, стратегічні орієнтири якої зумовили необхідність пошуку таких підходів до практики підготовки майбутніх викладачів, які формують фахівця нового типу. Оновлена

якість підготовки фахівця в галузі освіти має визначати не тільки готовність до застосування на практиці вже відомих способів вирішення педагогічних проблем, а й здатність до самостійного проєктування педагогічних систем, процесів і ситуацій. Означене зумовлює необхідність формування в майбутніх викладачів індивідуальної методичної системи.

Поняття «індивідуальна методична система», її методологічні основи досліджували В. Ісаєв, В. Краєвський, Н. Кузьміна, В. Фоменко. Безпосередньо питання професійної та методичної підготовки майбутніх викладачів досліджували Н. Андрєєва, Л. Барна, О. Біда, Н. Баюрко, Т. Бондаренко, Т. Буяло, М. Гриньова, О. Іванців, Н. Міщук, Н. Калініченко, С. Люленко, І. Мороз, В. Оніпко, С. Рудишин, А. Степанюк, В. Танська, Л. Шаповал, В. Шульдика, О. Цуруль тощо.

Методична система викладача являє собою ідеальну конструкцію, що відбиває його уявлення про організацію й здійснення педагогічної діяльності. У реальній професійній практиці кожний викладач будує власну модель методичної системи, у якій інтегруються його педагогічні ідеали й цінності, внутрішня позиція, досвід професійної діяльності, особистісні якості й система відносин з суб'єктами освітнього процесу [1]. У цьому зв'язку метою нашого дослідження є розвиток готовності майбутнього викладача до проєктування індивідуальної методичної системи.

Індивідуальна методична система відбиває педагогічні ідеали, цінності, внутрішню позицію й досвід професійної діяльності викладача, його особистісні якості та систему взаємин зі здобувачами [2]. В становленні індивідуальної методичної системи значну роль відіграє активна позиція майбутнього викладача. Система його поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій у сукупності з емоційно-оцінним відношенням до педагогічної діяльності можуть служити рушійною силою в напрямку вдосконалювання методичних підходів що використовуються [2]. Це, у свою чергу, може служити джерелом методичного натхнення й прагнення до створення власної методичної системи. Зауважимо, що проєктування індивідуальної методичної

системи є складним процесом у силу складності й неоднозначності уявлень про саму методичну систему. Складність такої роботи визначається ще й тим, що мова йде про майбутніх або молодих викладачів, у яких, як правило, відсутній досвід професійної діяльності. Означене зумовлює висновок про те, що до проєктування методичної системи майбутніх викладачів потрібно готувати.

Уявлення про індивідуальну методичну систему майбутнього викладача можуть бути розглянуті через призму її основних функції. Виходячи з аналізу наукової літератури, нами виявлені наступні функції методичної системи: гносеологічна, проєктувальна, впроваджувальна та рефлексивна.

Гносеологічна функція має на меті пізнання педагогічного процесу як об'єкта методичного осмислення. По суті, гносеологічна функція містить у собі опис і пояснення педагогічних явищ і процесів. Мова йде про вивчення конкретних технологій навчання, про осмислення й інтерпретацію педагогічного потенціалу сучасних методів розв'язання освітніх завдань, про усвідомлення провідних ідей педагогіки та психології в проєктуванні освітнього процесу. Важливе місце тут займає й усвідомлення викладачем самого себе, своїх індивідуально-психологічних особливостей у професійній діяльності.

Проєктувальна функція припускає, так зване, «випереджальне відбиття» у свідомості майбутнього викладача створеної методичної системи. Вона проявляється в операційному й технологічному забезпеченні методичної роботи майбутнього викладача й виражається в проєктуванні змістовних, організаційно-педагогічних і процесуально-діючих засобів взаємодії суб'єктів освітнього процесу, а також у визначенні найбільш ефективних методичних прийомів розв'язання освітніх завдань.

Впроваджувальна функція полягає в розповсюдженні та просуванні досвіду методичної діяльності майбутнього викладача. Тут важливо визначити продуктивні шляхи його просування. Мова, зокрема, може йти про розповсюдження, безпосереднє й опосередковане проникнення в досвід, різні форми ознайомлення викладачів з новими науковими наробітками.

Рефлексивна функція індивідуальної методичної системи майбутнього викладача припускає аналіз і осмислення своєї педагогічної діяльності. У процесі такого осмислення з'являється реальна можливість здійснити оцінку своїх здібностей, виявити сильні й слабкі місця в педагогічній діяльності, визначити перспективи й шляхи її вдосконалювання.

Таким чином, визначення й інтерпретація функцій індивідуальної методичної системи майбутнього викладача дозволяє зрозуміти особливості її становлення та функціонування, урахувати об'єктивні закономірності й умови розвитку в загальному контексті педагогічної діяльності. Їхня гармонічна взаємодія й реалізація в практичній педагогічній діяльності залежить, насамперед, від самого викладача, від його активності та ініціативи.

При встановленні внутрішньої будови індивідуальної методичної системи майбутнього викладача доцільно дотримуватися підходу у визначенні структурних компонентів методичної системи, запропонованого Т. Смиковською, а також урахувати індивідуальний контекст здійснення викладачем педагогічної діяльності[3]. На цій підставі в структурі індивідуальної методичної системи виділимо три елементи: мета методичної діяльності, індивідуальний методичний стиль майбутнього викладача, організаційні форми, методи та засоби педагогічної діяльності

Мета методичної діяльності виступає регулятором індивідуальної методичної системи майбутнього викладача та виражає її зміст і предметно-значеннєву спрямованість. Мета відбиває свого роду «філософію» педагогічної діяльності майбутнього викладача. Вона фіксує цільові характеристики освітніх концепцій і технологій, які викладач використовує в професійній діяльності. Вона відтворюють зміст педагогічних ідей, які визначають якісну своєрідність саме індивідуальної методичної системи викладача.

Індивідуальний методичний стиль діяльності майбутнього викладача є різновидом стилю його педагогічної діяльності. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності розглядається через сукупність стійких характеристик діяльності майбутнього викладача, які проявляються в контексті будь-якого її

змісту, мотивів і характеристик особливостей викладача. У якості ключових характеристик індивідуального методичного стилю майбутнього викладача, ми наслідуюмо визначення Т. Смиковської та пропонуємо розглядати змістовні характеристики стилю, динамічні характеристики стилю й результативність [3]. Змістовні характеристики методичного стилю викладача проявляються в орієнтації на процес або результат методичної роботи; розгортання викладачем орієнтовного й контрольного-оцінного етапів у педагогічній діяльності. Динамічні характеристики відбиваються в гнучкості, стійкості й можливості перемикавання в професійній діяльності. Результативність як характеристика методичного стилю представлена рівнем знань і вмінь здобувачів, а також їх інтересом до навчальної та професійної діяльності.

Організаційні форми, методи та засоби педагогічної діяльності розкривають процесуальний контекст педагогічної діяльності майбутнього викладача. Він визначає ті форми, методи й засоби, які освоює майбутній викладач і використовує в реальній практичній діяльності.

Професійна майстерність майбутнього викладача проявляється в умінні проектувати даний елемент методичної системи, знаходити й визначати оптимальні комбінації форм, методів і засобів у різних умовах професійно-педагогічної діяльності.

У своєму дослідженні ми ґрунтуємося на положенні про те, що підготовка майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи це цілеспрямована педагогічна робота, яка здійснюється в рамках внутрішньо організаційного навчання. Результат цієї підготовки залежить від того, наскільки ефективно в закладі освіти налагоджене таке внутрішньо організаційне навчання.

Структура досліджуваної готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи представлена наступними компонентами: емотивно-моделюючим, когнітивним проектувально-технологічним і рефлексивно-оцінним. Визначені компоненти повністю відбивають процес формування готовності майбутнього викладача до

проектування індивідуальної методичної системи, а їх розвиток відбувається послідовно, у процесі спеціально організованої діяльності.

Під спеціально організованою діяльністю ми розуміємо внутрішню організаційне навчання майбутніх викладачів, що створює додаткові педагогічних умов, які забезпечать найбільш сприятливе середовище для розвитку їх готовності до проектування індивідуальної методичної системи. Здійсненню такої діяльності сприяє розроблена методика, яка у загальному виді представляє сукупність методів, прийомів і засобів проведення професійно-педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження довів доцільність побудови методики саме в контексті теорії куррікул, проблемами розробки основ, принципів, оцінки та методики побудови якої займалися Дж.Бичамп, Ф.Боббітт, М.Джонсон Р.Зейс, Р.Танлер, У.Чартері, В.Херрик, Х.Таба, Дж.Шваб і ін. Відбір змісту навчання в цій теорії здійснюється на основі специфікації педагогічних цілей на взаємозалежних ієрархічних рівнях: соціально-економічному; психолого-педагогічному; професійному. У відборі змісту навчання особлива роль відводить понять «куррікулум» і «зміст навчання». Це пов'язане з тим, що обґрунтування відбору змісту навчання займає важливе місце в структурі теорії куррікулума» інтенсивно розроблювальної в США в останні десятиліття. Як пише Р.Зейс, спеціальна функція куррікулума полягає у відборі й структуруванні змісту навчання, її реалізація допоможе найбільше ефективно досягти бажаних цілей і передати учням найголовніші й потрібні знання, накопичені людством» [4].

Використання цієї теорії обумовлює пошук відповідей на низку взаємозалежних питань: хто навчається, для чого ведеться викладання, чому навчати, як навчати, за допомогою чого навчати, наскільки ефективно навчання. Відповідно до цього, методика розвитку готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи представлена в кілька етапів.

Перший етап (мотиваційний) – спрямований на розвиток емотивно-

моделюючого компонента готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи. Даний процес здійснюється при реалізації педагогічної умови – сприяння майбутнім викладачам у побудові й коректуванню індивідуальної траєкторії професійної кар'єри. Підтримка майбутніх викладачів в області планування й проектування свого професійного майбутнього: визначення своїх життєвих цілей (особистих і професійних), оцінку своїх здібностей (складання балансу особистих успіхів і невдач), визначення засобів досягнення цілей, деталізацію кар'єрних планів, роботу з картою спостережень (дозволяє оцінити рівень методичної майстерності викладача), аналіз і обговорення карт спостережень, коректування акмеограми.

Найбільш доцільним періодом підготовки майбутніх викладачів до проектування індивідуальної методичної системи є два роки. Ми виділили 4 блоки тривалістю один навчальний семестр:

1 блок (емотивний) – створення установки на необхідність оволодіння системою знань і практичних умінь в області методичного проектування, формування стійкої мотивації до побудови власної педагогічної системи, усвідомлення місця й ролі методичної системи в професійній діяльності;

2 блок (когнітивний) – освоєння знань, необхідних для проектування власної методичної системи, освоєння способів конструювання на прикладі окремих параметрів цілісного освітнього процесу (проектування робочих програм, дидактичних цілей і завдань освітніх компонентів, практичних завдань, семінарських занять; вибір форм і методів навчання, форм контролю й оцінювання здобувачів й ін.);

3 блок (технологічний) – проектування й реалізація методичної системи за допомогою створення розгорнутих методичних розробок лекційних семінарських, практичних і лабораторних занять їхній аналіз і пробне проведення;

4 блок (рефлексивний) – розвиток умінь визначати критерії оцінки, аналізувати запропоновані проекти, здійснювати прогнози успішності їх практичної реалізації.

Другий етап (когнітивний) спрямований на розвиток когнітивно-проектувального компонента готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи за наступною педагогічною умовою – створення внутрішньо організаційної школи методичної майстерності, робота в якій побудована з використанням дискусійних, ігрових і тренінгових методів навчання. Напряму роботи «Школи методичної майстерності» включають: індивідуальну й групову методичну роботу викладачів; вивчення й узагальнення кращого педагогічного досвіду і ін.

Третій етап (технологічний) спрямований на розвиток конструктивно-технологічного компонента готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи на підґрунті наступної педагогічної умови – активне залучення майбутніх викладачів до розробки варіативних навчальних планів, форм, методів і технологій навчання. Проектуючи технологічний етап, ми враховували основні положення теорії діяльності Л.Виготського та О. Леонтьєва: джерелом активності особистості стає діяльність, заснована на свідомому, соціально-значимому відношенні, яке пробуджується внутрішньою зацікавленістю. У Програмі даного етапу передбачено відвідування майбутніми викладачами лекційних і практичних занять досвідчених викладачів, проведення майстер-класів.

Очевидно, що зміст навчання визначається його спрямованістю (у нашому випадку на навчання майбутнього викладача проектуванню індивідуальної методичної системи). Тому для здійснення цього процесу відбиралися як базисні знання (сукупність основних знань, зміст яких становить своєрідне ядро, яке зв'язує в єдине ціле всю теоретичну підготовку викладача до методичного проектування: основні терміни, поняття, теоретичні концепції), так і варіативні (це система різноманітної інформації, що дозволяє викладачеві в конкретному випадку вибрати найбільш оптимальний варіант розв'язання завдання).

Зміст навчання представлено в вибіркового освітньому компоненті «Проектування індивідуальної методичної системи викладача», яка побудована

за модульним принципом. Необхідно відзначити, що модульне навчання належить поколінню гнучких освітніх технологій і дозволяє в комплексі вирішувати такі завдання, як відбір, оптимізація й структурування змісту навчання на діяльнісній основі; забезпечення можливості варіативного вивчення змісту навчання; адаптація програм навчання до рівня підготовки здобувачів; швидке коректування й відновлення змісту навчання. Основою для формування модулів нами обрано процес проектування методичної системи

В. Беспалько, який являє собою три шаблі: моделювання, проектування та конструювання. Означене зумовило розробку наступних модулів:

1 модуль – аналітичний – проведення SWOT- аналізу здобувачів, щодо особистих сильних і слабких сторін методичного проектування та побудова індивідуальної траєкторії сходження до методичної майстерності.

2 модуль – моделювання – розробка мети, створення педагогічної системи, процесів або ситуацій і основних шляхів їх досягнення.

3 модуль – проектування – подальша розробка створеної моделі та доведення її до рівня практичного використання.

4 модуль – конструювання – деталізація створеного проєкту, наближення його для використання в конкретних умовах реальних учасників.

5 модуль – рефлексивний – оцінка змін що відбулися, зіставлення планованого і фактичного.

Четвертий етап (рефлексивний) спрямований на розвиток рефлексивно-оцінного компонента готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи за умови – забезпечення інформаційної взаємодії між молодими/ майбутніми викладачами, здобувачами та педагогічною спільнотою закладу. Означеному сприяє ряд заходів: ведення «Карти успіху в методичній роботі», участь молодих викладачів у проведенні майстер-класів, короткі опитування (що запам'ятав, що не зрозумів, що було важким); створення «поштової скриньки» для звернень до досвідчених викладачів; проведення інтернет-консультацій; рейтингове оцінювання

молодих викладачів з урахуванням думки здобувачів; методичні огляди-конкурси, конкурс молодих викладачів.

Резюмуючи все вищесказане, відзначимо, що методика розвитку готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи включає великий комплекс методів, що охоплюють увесь процес розвитку розглянутої готовності: від систематизації наявних у викладача знань про методичну систему до контролю ефективності процесу розвитку готовності майбутнього викладача до проектування індивідуальної методичної системи.

Розроблена методика сприяє розвитку кожного зі структурних компонентів досліджуваної готовності майбутнього викладача і розрахована на пряме використання виявлених методів в внутрішньо організаційній системі навчання закладу освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмина Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования. – Л., 1980. – С. 16–17.

2. Буржинская Т. Г. Методическая система будущего учителя как профессионально-педагогический феномен/ Фундаментальные исследования. – 2008. – № 6. – С. 108–110.

3. Смыковская Т. К. Теоретико-методологические основы проектирования методической системы учителя математики и информатики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 2000. – 383 с.

4. Лизунова Н.М. Теория и практика отбора содержания обучения в высшей школе США: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01.- Москва, 1990. – 220с.

**ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ**

Крижанівський Валерій Олегович

аспірант кафедри теорії і методики фізичної культури
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського
м. Львів, Україна

Анотація. Встановили, що високий рівень розвитку усіх фізичних якостей є важливим для офіцерів Національної гвардії України. Довели, що координованість рухів має відносно найбільше значення у професійній підготовці курсантів закладів вищої освіти Національної Гвардії України.

Ключові слова: фізична підготовленість, психофізична підготовленість, психічна підготовленість, фізичні якості, тести, спритність

Аналіз спеціальної літератури показав, що високий рівень розвитку психофізичних якостей особи сприяє успіху у професійній діяльності, в екстремальних умовах забезпечує збереження працездатності і здоров'я [1; 2].

Разом із тим у спеціальній літературі ми не виявили даних про характеристики рухової активності, яка сприяє формуванню провідних професійно-важливих якостей у особового складу Національної гвардії. Це не сприяє забезпеченню безпеки громадян, підтримці правопорядку всередині країни та підвищенню її обороноздатності [3; 4].

Результати. Опитування офіцерів Національної гвардії України (табл.1) показало, що усі фізичні якості є однаково важливими: оцінюються на 4 бали і більше (за 5-бальною шкалою). Разом із тим відносно найвищі рейтингові бали отримали прояви координованості (координованість рухів, здатність до диференціації зусиль та рухів у просторі, а також здатність утримання статичної та динамічної рівноваги). Це свідчить про те, що показники

спритності мають відносно найбільше значення у професійній підготовці курсантів ЗВО Національної Гвардії України.

Таблиця 1

**Значущість фізичних якостей важливих для професійної підготовки
особового складу Національної Гвардії України
(балів, за 5-бальною шкалою)**

Фізичні якості	Прояви фізичних якостей	Значущість, балів
Спритність	Координованість рухів (спритність)	4,35
	Здатність до диференціації рухів у просторі	4,23
	Здатність утримання статичної рівноваги	4,18
	Здатність утримання динамічної рівноваги	4,23
Сила	Швидкісна сила	4,29
	Максимальна сила	4,21
Витривалість	Силова витривалість	4,27
	Швидкісна витривалість	4,14
	Аеробна витривалість	3,93
Швидкість	Швидкість	4,27
	Час простої реакції на зоровий подразник	4,21
	Швидкість одиночного руху	4,19
	Частота рухів	4,17
Гнучкість	Гнучкість	3,92

Результати факторного аналізу також підтвердили, що координованість є важливою професійною якістю для особового складу Національної гвардії України. До першого фактору увійшли такі прояви спритності, як координованість рухів, час реакції з вибором, здатність до диференціації часових проміжків, відчуття ритму, здатність утримання статичної рівноваги та час простої реакції на слуховий подразник.

Важливість різних проявів спритності для особового складу Національної гвардії України також підтвердив кореляційний аналіз. Так, з'ясовано, що зі зростанням величини показників (різних проявів) спритності зростає суттєва кількість (n=6-9) показників фізичної підготовленості курсантів, що

підтвердила суттєва кількість достовірних коефіцієнтів кореляції. Хочемо звернути увагу на суттєву кількість достовірних коефіцієнтів кореляції таких проявів спритності, як координованість рухів та здатність утримання статичної і динамічної рівноваги з показниками психологічної підготовленості (n=15 та n=14 відповідно). Тоді як показники інших фізичних якостей достовірно корелювали не так часто, як показники спритності (n<4 разів). В більшості випадків показники спритності проявляли достовірні коефіцієнти кореляції з іншими її проявами. Це свідчить про позитивний перенос одних видів спритності на інші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Andres A. How to develop professionally important soft-skills for IT-professionals by means of physical education? *Journal of Human Sport and Exercise*, <https://doi.org/10.14198/jhse.2021.163.14>
2. Андрій Андрес. Спритність та показники уваги студентів інституту інформаційних технологій // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві Луцьк*, 2019. –№1(45). – С.55-61.
3. Андрес А.С., Крижановський О.В., Римар О.В. Соціально-особистісні аспекти психофізичної підготовки особового складу Національної гвардії України, 2021. // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві Луцьк*. С. <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2021-02-03-11>
4. Павлова Ю.О., Андрес А.С., Дух Т.І., Крижановський В.О., Швець В.Л. Сучасний стан організації фізичної підготовки курсантів закладів вищої освіти органів внутрішніх справ. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 3 (133). 2021. С. 95-101. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3\(133\).19](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3(133).19)

ВИКОРИСТАННЯ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІМЕННИКА НА СИНТАКСИЧНІЙ ОСНОВІ

Криськів Мирослава Йосипівна,
кандидат педагогічних наук, викладач
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Анотація. У статті досліджена проблема взаємозв'язку морфології і синтаксису в процесі вивчення української мови в загальноосвітній школі; розглянуто вивчення морфології на синтаксичній основі, зокрема, вивчення іменника у зв'язку з повторенням і пропедевтикою синтаксичних понять; проведено аналіз методичних засад вивчення іменника на синтаксичній основі, з'ясовано значення та завдання вивчення розділів морфології та синтаксису у школі.

Ключові слова: іменник, взаємозв'язок, морфологія, синтаксис, синтаксична основа.

Центральне місце в шкільному курсі мови у 5-11 класах посідає граматики – система, в якій представлені всі основні ланки будови нашої мови. Базується граматична система на здатності слів змінюватися і сполучатися в речення за певними законами, що склалися в даній мові і є для неї специфічними і невід'ємними. Таким чином граматики вивчає словозміну, словосполучення і речення, включаючи в себе два розділи: морфологію і синтаксис.

Морфологія – це розділ мовознавства, який вивчає частини мови. Він спрямований на поглиблення знань про особливості словозміни і словотворення в українській мові, про синтаксичну функцію слів у мовленні. Усвідомлюючи особливості словозміни і словотворення, учні під час вивчення частин мови

більш глибоко оволодівають нормами української літературної мови, зокрема нормами вимови, утворення форм слів, побудови словосполучень і речень, ознайомлюються з морфологічними і деякими синтаксичними синонімами.

Ознайомлення учнів з синтаксичною функцією частин мови, їх форм є необхідною передумовою для розширення знань про синтаксичну будову мови, зокрема про засоби зв'язку слів у словосполученні і реченні, способи вираження головних і другорядних членів, будову спонукальних, питальних, безособових і складних речень.

Провідним напрямом в опрацюванні частин мови має бути не ізольоване ознайомлення з лексико-граматичними групами слів, а вивчення системи частин мови та їх форм шляхом усвідомлення їх синтаксичної ролі в будові словосполучень і речень.

В свою чергу синтаксис – це теж розділ мовознавства, який вивчає будову і граматичне значення словосполучень і речень, різні форми висловлювання думки її користування ними з метою спілкування і накопичення знань. Пізнання будови і значення словосполучень і речень різних типів є необхідним ґрунтом для засвоєння норм літературної мови, елементів стилістики, основою для формування пунктуаційних навичок, тощо. Крім того, під час опрацювання синтаксичних тем учні мають змогу поглибити свої знання з лексики і фонетики, з орфографії і морфології. «Синтаксис, покладений в основу вивчення всієї граматики, немовби з'єднує в одне ціле різноманітні форми висловлювання думки в слові: синтаксисом зумовлюється і зв'язок слів у реченні, ним же визначається і форма кожного окремого слова, що входить до цілого висловлювання, отже і значення слова і навіть саме оформлення слів (болять руки, залишився без руки)» [1, с. 253].

Саме з метою поєднання цих двох розділів у взаємозв'язку програми з української мови для середньої школи містять етап опрацювання тем морфології на синтаксичній основі у 5-7 класах, що створює умови для постійного повторення питань синтаксису, опрацьованих в 1-4 класах, а також для поглиблення знань учнів про синтаксичну роль різних частин мови тощо.

Такий підхід дає змогу дотримуватися принципів наступності і перспективності у навчанні.

На жаль, не завжди у процесі навчання дотримуються цих принципів, бо головна увага вчителів зосереджується лише на тому, щоб учні добре засвоїли матеріал уроку. А це є значним недоліком. Адже раніше вивчене без систематичного повторення з часом забувається, і до вивчення нового матеріалу школярі підходять без належної підготовки [2, с. 65]. Шкідливість такої роботи дається взнаки особливо під час вивчення морфології.

Саме тому єдиним виходом є лише правильний добір дидактичного матеріалу, проведення таких вправ, щоб повторення і пропедевтика органічно поєднувалися.

Для реалізації у навчанні принципу взаємозв'язку морфології і синтаксису необхідно знати, який саме синтаксичний матеріал, в якому об'ємі і якій послідовності тощо повинен вводитися при роботі над тою чи іншою морфологічною темою. Необхідно визначити об'єм теоретичних даних з синтаксису і пов'язаних з ним практичних вмінь і навичок, котрими учні повинні оволодіти при вивченні морфології і котрі стануть базою для вивчення систематичного курсу синтаксису у 8-9 класах.

Так при вивченні теми «Іменник» (уроки морфології) проводиться робота над словосполученням і реченням, а отже й вводиться теоретичні відомості з синтаксису.

Говорячи про синтаксичні ознаки іменника, звичайно мають на увазі його роль у реченні. Але цим синтаксична характеристика даної частини мови не вичерпується, оскільки іменники, як і інші частини мови, мають специфічні особливості зв'язку з іншими словами в словосполученні. Отже, іменник слід розглядати і в реченні, і в словосполученні.

На першому уроці вивчення іменника – «Іменник. Загальні ознаки, морфологічні категорії, синтаксична роль» для формування в учнів поняття про синтаксичну роль у реченні даної частини мови у формі називного відмінка можна поставити питання: Чим можуть бути в реченні іменники у називному

відмінку? За допомогою розібраних прикладів учні дають відповіді «Підметом».

Щоб дізнатися, якими ще членами речення можуть бути іменники, можна запропонувати учням виконати синтаксичний розбір речення. Наприклад: **Перепишіть речення. Знайдіть іменники і визначте їхні морфологічні ознаки і синтаксичну роль:**

Горобець, ворона, страус, сова – птахи. Сашко охоче доглядає зайчення, яке отримав у подарунок від батька. Сергійку, дай матері води. Хатка була огорожена плотом з планок.

Учні виконують вправу, роблять синтаксичний розбір речень і приходять до висновку, що іменник у реченні може виступати підметом, присудком, додатком, обставиною та означенням.

Така вправа дозволяє з'ясувати, які форми іменників розрізняються за їх синтаксичною роллю в реченні: називний відмінок іменника є підметом і присудком, а іменники в непрямих відмінках – другорядними членами речення.

Також на першому уроці вивчення іменника варто звернути увагу на зв'язок цієї частини мови з іншими словами у словосполученні. До початку вивчення теми учням відомо, що словосполучення з головним словом – іменником називається іменниковим, а з головним словом – дієсловом – дієслівним. Цей матеріал повторюється у процесі виконання вправ. З цією метою можна виконати вправу такого типу:

Випишіть із будь-якого тексту іменникові і дієслівні словосполучення. Визначте головне і залежне слова і скажіть, яку роль у цих словосполученнях відіграє іменник.

Розглянувши виписані словосполучення, учні самостійно роблять висновок про те, що іменники у словосполученні можуть бути як головними, так і залежними словами; залежними словами при іменниках бувають звичайно прикметники; залежними словами в словосполученнях можуть бути тільки іменники в непрямих відмінках, які найчастіше відносяться до дієслова.

Така робота може групуватися і на групуванні словосполучень різних

типів у такому порядку: а) «прикм. + ім.»; б) «дієсл. + ім.»; в) «дієсл. + прийм. + ім.»; г) «ім. + ім.»; г) «ім. + прийм. + ім.». А потім учні можуть назвати засоби зв'язку слів у словосполученнях кожної групи.

Таке завдання дасть змогу учням зробити висновок і отримати практично перші відомості про типи зв'язку слів у словосполученні: керування, прилягання та узгодження.

Для закріплення учнями можна запропонувати скласти словосполучення з різними типами зв'язків і з різними функціями іменника. Таке завдання може входити як елемент у різні вправи.

Роботу над словосполученням і реченням можна продовжити на наступних уроках вивчення іменника. Так, під час вивчення теми «Іменники – назви істот і неістот» можна запропонувати учням скласти з поданими словами речення, в яких назви істот були б підметами чи додатками, а назви неістот – обставинами.

а) сон, грім, радість, весна;

б) дівчинка, учитель, Баба Яга, інженер.

Учні можуть виконувати і завдання такого типу:

1. Складіть речення, у яких іменники – назви істот (неістот) були б однорідними членами речення.

2. Складіть п'ять словосполучень, у яких головним словом був би іменник на позначення істоти (неістоти).

Під час вивчення цієї теми доцільно звернути увагу на форму знахідного відмінка, тотожну формі називного чи родового відмінків. Для цього можна застосувати метод творчого списування, при якому учні ставитимуть потрібні іменники в знахідному відмінку: *Хлопці не хотіли через спізнення на урок сердити (вчитель).травоцвіття буйно вкрило (луг і долина).*

Такого типу вправи готуватимуть учнів до засвоєння поняття про прямий додаток.

Сприятливі умови для оперування поняттями «члени речення» виникають при вивченні теми «Категорія відмінка іменників», а особливо при розгляді

таких омонімічних форм, як називний і знахідний відмінки однини іменників. Адже відсутність в них навичок розрізняти дані відмінки негативно позначається на засвоєнні поняття про члени речення, неозначено-особові і безособові речення, складні речення і призводить до багатьох пунктуаційних помилок. Тому під час вивчення відмінків іменника варто проводити вправи такого типу:

1. Визначити відмінок виділених слів: *Стаття до газети була написана відомим журналістом. – Статтю до газети написав відомий журналіст. Дівчинка одягла шапку. – Шапка була одягнена дівчинкою.*

2. Утворити із словами озеро, зима два речення так, щоб у першому одне слово було підметом, а друге додатком у 3. в., у другому ж – обидва слова були підметами, наприклад: *Прийшла зима і озеро вкрила льодом. – Прийшла зима, і озеро покрилося льодом.*

На даному уроці треба звернути увагу і на орудний відмінок, при вивченні якого за допомогою спеціальних вправ учні зможуть дізнатися про наявність у мові активних і пасивних конструкцій. Цього можна досягти, коли дати учням у якійсь вправі замінити в реченні називний відмінок іменника орудним. Наприклад: *Сизий туман покриває землю. – Сизим туманом покривається земля.*

Аналіз іменників, що стоять у формі кличного відмінка дасть змогу учням вдосконалити навички знаходження початкової форми, встановлення відміни, а також практично засвоять поняття про звичайне і поширене звертання, що є вже предметом вивчення синтаксису.

На наступному уроці вивчення числа іменника доцільно провести вправу на заміну поданих у реченні числівників іменниками.

Наприклад: *Троє сивих коней несли сани по зимовій вулиці. – Тройка сивих коней несли сани по зимовій вулиці.* Виконуючи такі вправи, учні глибше усвідомлять різницю між числівниками та іменниками на позначення числа, навчатися визначати рід іменників та узгоджувати з ним інші частини мови в реченні.

Тут варто звернути увагу ще й на уникнення можливих помилок, які виникають при неправильному узгодженні іменників, що означають збірні поняття, з іншими частинами мови [8]. У цьому випадку є ефективними вправи на встановлення потрібної форми узгодженого з іменником слова. Наприклад: *Волосся у дівчини (був вкритий) квітчастою хусткою. А листя (падав) і (падав), вкриваючи землю.*

Сприятливі умови для введення понять синтаксису виникають при вивченні відмін іменника, а зокрема називного і знахідного відмінків однини іменника II відміни (*чоловік, сонце*) та IV відміни (*плем'я*), називного, родового і знахідного відмінків однини. Іменників II відміни на -я (*волосся*), родового, давального і місцевого відмінків однини іменників м'якої групи (*воля*) та III відміни (*повість*), родового відмінка однини та називного відмінка множини (*смішинки*), а також омоформи різних частин мови (*Петрові* – іменник у давальному відмінку однини та прикметник у називному відмінку множини). Тільки врахування синтаксичних зв'язків дозволяє в цих випадках визначити відмінок або й частину мови. Наприклад: *Сонце світить з неба – сонце підмет, а отже, це називний відмінок; Хлопчик побачив вранішнє сонце – сонце додаток, а отже, це знахідний відмінок* і т.д.

Тут можуть мати місце і такі вправи:

1. Складіть по два словосполучення з іменниками кожної відміни так, щоб в одному словосполученні головним словом, а в другому залежним був один і той же іменник.

Зразок виконання:

Іменник II відміни чоловічого роду: *трактор виїхав – бачу трактор.*

2. Доберіть до поданого слова однорідні іменники відповідної відміни і введіть їх у речення, вкажіть відміну іменників: *стіл* – З.в., *зошитом* – О.в., *батькові* – Д.в., *сонцеві* – Д.в.

Вивчаючи тему «Правопис іменників» можна використовувати всі згадані раніше види вправ і завдань.

Крім того, на останньому уроці вивчення іменника варто учням дати такі

контрольні запитання і завдання на закріплення отриманих знань з синтаксису:

а) Яким словом у словосполученні можуть бути іменники? (Головним і залежним).

б) Якщо головне слово словосполучення – іменник, якою частиною мови найчастіше бувають залежні слова? (Прикметником).

в) Якщо іменник є залежним словом, якою частиною мови найчастіше буває головне слово? (Дієсловом).

г) З допомогою чого виражається граматичний зв'язок слів у словосполученні?

г) Які відмінкові форми потрібно розрізнати, говорячи про синтаксичну роль іменників у реченні?

д) Чим звичайно бувають у реченні іменники в називному відмінку? Чим вони ще можуть бути?

е) Чим звичайно бувають в реченні іменники в непрямих відмінках? Чим вони ще можуть бути?

є) Підкреслити граматичні основи речень: *Враз на порозі став батько, загороджуючи злодієві дорогу. У кутку кімнати стоїть телевізор.*

Виписати з цих речень словосполучення «дієсл. + ім.». Що вони означають?

ж) Скласти речення з такими назвами: *командир роти, бурий ведмідь, Міністерство Освіти України, Кривий Ріг, таксомоторний парк*. Підкреслити граматичні основи.

з) Яка синтаксична роль іменника в реченні?

и) Записати два словосполучення типу «прикм. + ім.».

У підсумку вивчення іменника як частини мови учням можна дати контрольний диктант з граматичним завданням такого типу:

1. Знайти в першому абзаці тексту словосполучення, де головне слово іменник; вказати засоби зв'язку в них.

2. Знайти в тексті речення з одним головним членом і підкреслити в них граматичну основу.

3. Виписати з тексту власні назви і вказати їх рід, число і відмінок.

4. Скласти поширене другорядними членами речення і зробити його синтаксичний розбір.

Як бачимо, до синтаксичних питань доводиться звертатися під час вивчення майже всіх тем про іменник як частину мови. В процесі цієї роботи учні мають змогу ознайомитися з такими синтаксичними поняттями: словосполучення, головне і залежне слово, іменникові словосполучення, підмет, іменний складений присудок, додаток, звертання, означення, обставини, граматична основа речення, однорідні члени речення.

При цьому учні вчать визначати відмінок і число іменників не тільки за їхньою морфологічною формою, а й за характером їхніх синтаксичних зв'язків.

Таким чином можна забезпечити тісний взаємозв'язок морфології і синтаксису при вивченні іменника в школі, не пошкодивши ні шкільній програмі, ні знанням учнів, а навпаки, вдосконаливши процес навчання.

Отже, як бачимо, морфологія і синтаксис є тісно пов'язаними між собою і вивчення одного з них неможливе без врахування іншого. Такий взаємозв'язок є свідченням цілісності граматичної системи нашої мови. Зв'язок цей усвідомлюється учнями в процесі формування як морфологічних, так і синтаксичних понять: перші спираються на одну з важливих ознак – синтаксичну, другі включають у свою понятійну основу морфологічний спосіб виявлення. Під час вивчення частин мови обов'язковою є їхня характеристика як членів речення. Так, наприклад, прикметник виконує в реченні роль означення і присудка; дієслово – присудка; прислівник – обставини. Такі морфологічні категорії, як відмінок іменників, час і спосіб дієслова, прийменники і сполучники, теж вивчаються на синтаксичній основі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Війтик О. М. Елементи синтаксису під час вивчення іменника.

УМЛШ. Київ : Радянська школа. 1971. № 7. С. 64–68.

3. Грибан Г. В., Кучерук О. А. Практикум з методики викладання української мови : навчально-методичний посібник. Київ : Кондор, 2003. 160 с.

4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ДонДУ, 2011. 991 с.

5. Коваль Г. П., Суржук Т. Б. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 368 с.

6. Кучеренко І. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. 2-е вид., уточн. і доп. Вінниця : Поділля 2000. 463 с.

7. Мельничайко В. Я. Елементи синтаксису на уроках морфології. *УМЛШ*. 1970. № 6. С. 46–53.

8. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. Харків : Основа, 1992.

9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 366 с.

УДК 373.

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ОДИН ІЗ БАЗОВИХ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мироненко Оксана Василівна

к.філол.н., доцент

Кириленко Олена Дмитрівна

студентка

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: У статті розглянуто теоретико-методичний аналіз казкотерапії як одного з чинника розвитку дітей дошкільного віку, висвітлено специфіку роботи з казками, розглянуто основні характеристики, окреслено ефективність використання казки в роботі з дітьми дошкільного віку, зазначено, що дитячі казки створюють в уяві дитини прості образи персонажів, які є цікавими для дитини.

Ключові слова: казки, їх значення, роль казки, слухання та драматизація, діти дошкільного віку.

Питання важливості використання казки як засобу розвитку дитини, становлення її як особистості – залишається однією з актуальних та обговорюваних у психолого-педагогічної літературі. Пов'язано це з відкриттям нових можливостей та прийомів роботи з дитячою літературою, особливо з казкою.

Сприйняття казки має велике значення у розвитку дошкільнят, так як казка – це одна з форм духовного досвіду людства та сприйняття – відбиток людиною предмета чи явища загалом за безпосереднього його впливу на органи почуттів – в дошкільника відрізняється від сприйняття дорослої людини.

Початок знайомства з величезним світом літератури у дітей розпочинається з казки, зі сферою відносин між людьми та навколишнім

світом. Надбання культури людства дитині повідомляється через фольклор. Казка активізує допитливість та творчу фантазію дитини, формує її розумові здібності, допомагає усвідомленню своєї особистості, своїх прагнень та почуттів, а також бажання та почуття інших людей. Аналізуючи текст казки, діти приймаються вловлювати основні істини життя, вчать поважати та цінувати рідних та близьких.

Психологи Божович Л., Ельконін Д., Кононко О., Ладивір С., Тєплов Б. та Флейвелл Д. зазначають, що знайомство дитини з казкою допомагає їй найдоступніше зрозуміти оточуючу реальність, адже всі казки побудовані на основі взаємин між людьми.

Дитяча казка – це один з основних засобів для розвитку здорових та правильних емоцій дитини [1]. Казки застосовувались відомими педагогами у всі часи, тому для повноцінного та нормального розвитку здорової дитини не потрібно вимагати від неї надмірних знань, які націлені на інтелектуальне випередження свого віку.

В. Сухомлинський наголошував, що казка – це «живий, яскравий об'єкт, який заволодів свідомістю й почуттям дитини, адже чутливість до радощів і горя інших виховується лише в дитинстві – періоді, що характеризується відкритістю дитини до людських страждань, горя, туги, самотності, коли дитина легко може уявити себе на місці іншої людини» [2].

А. Макаренко у своїй «Книзі для батьків» радив: «було б дуже бажано, щоб на книжковій полиці кожної сім'ї був збірник казок. Останнім часом вийшло багато хороших збірників. Для розповідання малим дітям багато казок треба, звичайно, скорочувати, змінювати мову, доводити казку до повної зрозумілості. Можливо, і батьки знають казки, які вони чули ще замолоду» [4, с. 319].

На думку О. Литвишко, «казка – це твір мистецтва, з яким дитину знайомлять дорослі, починаючи з самого народження, що складався різними поколіннями людей, доповнювався, переповідався, збирався казкарями. У ній відображено як історичне минуле, так і сучасність, культурні цінності

українського народу» [3, с.356].

У дошкільному віці сприйняття казки стає специфічною діяльністю дітей, що дозволяє їм не лише мріяти та фантазувати. Казка дає змогу розсувати межі звичайного життя, стикатися зі складними явищами і почуттями та в доступній для розуміння дитини казковій формі осягати дорослий світ почуттів та переживань. С. Русова вважала, що «казка й дитина щось таке споріднене, вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки там пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму» [5, с. 203].

Читання казки – це не лише цікаве проведення часу, але й приємне, доступне дитині заняття. Адже казка – це дуже важливий елемент розвитку у дитини тонкого розуміння внутрішнього світу людей, спосіб зняття неспокою та виховання впевненості у своєму майбутньому.

Ефективність використання казки в роботі з дітьми дошкільного віку в значній мірі залежить від обізнаності вихователя з казковими сюжетами та його вміння їх аналізувати. Тому, плануючи використання казки, педагогу варто:

- визначити її мораль, які почуття вона виховує;
- продумати завдання, які сприятимуть розвитку мовлення, мислення і уяви математичних здібностей, екологічному вихованню тощо.

За допомогою казки вихователь дошкільного навчального закладу забезпечує змістовне, цікаве, радісне виховання та навчання дітей. Казка – це засіб всебічного розвитку особистості, використання якої:

- допомагає вирішенню завдань морального, розумового, екологічного виховання;
- розвиває мовленнєві та математичні здібності дітей [1].

Читання та переказ казки допомагає розвитку фантазії, пам'яті, мислення та збагачує мовлення дитини та її творчий потенціал. Очевидно, казка, як і будь-який художній твір має своєрідність жанру – щасливий кінець, який формує у дошкільнят оптимізм, впевненість у подоланні будь-яких життєвих

труднощів.

Дитячі казки створюють в уяві дитини прості образи персонажів, які є цікавими для дитини. При цьому вся необхідна та корисна інформація засвоюється малюком автоматично та непомітно. На думку О. Мироненко, «однією із головних функцій слова є естетична, що слугує засобом передачі усього прекрасного через зовнішні та внутрішні осмислення індивідом реального або ірреального світу» [10, с.93].

Також слід зазначити, що під впливом казок дитина отримує невідомі їй до цього часу навички психічної активності, однією з яких є вміння подумки діяти при уявних ситуаціях, що є базою всіх видів творчої діяльності. Незважаючи на те, що в казці розповідають дошкільнятам вже готові фантастичні історії, проте для них завжди є широкий простір для власної уяви.

Слухання та драматизація казок сприяють оволодінню дошкільнятами соціальними функціями, відносинами та мовою як основним засобом спілкування. Саме тому досить часто казку називають «моделюванням соціальних відносин» [6, с.84]. Зауважимо, що під час драматизації казки розвивається інтелектуальна сфера дитини.

На думку О. Мироненко та В. Тютюрай, формування мовленнєвої особистості «відбувається саме в процесі розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку в процесі мовленнєвої діяльності. І саме вихователі закладів дошкільної освіти є головними у вирішенні цього завдання. Вихователь має перед будь-яким видом діяльності дітей викликати у них інтерес та бажання до навчання, спонукає дошкільників до творчості, використовуючи ігрові методи та прийоми» [9, с.353].

Казка допомагає вихователю найлегше пояснити дошкільнятам основні принципи моральності поведінки. Тобто, поділяючи героїв казок на поганих та хороших, діти починають розрізняти добро і зло. Вихователь як мовна особистість має сприяти активному розвитку дітей дошкільного віку. На думку О. Мироненко, спілкуючись, мовна особистість має «досконало володіти нормами літературної мови: орфоепічними (правильною вимовою звуків та

звукосполучень), акцентуаційними (усталеним наголошуванням слів), орфографічними (правильним написанням слів та їх частин), лексичними (вживанням слів відповідно до їх лексичного значення) та фразеологічними (правильним використанням фразеологічних одиниць), морфологічними (вживанням граматичних форм слів), синтаксичними (побудовою словосполучень та речень) та стилістичними (уживанням мовних засобів у конкретних стилях мови)» [8, с.56].

Моральні поняття, що є складовими образів казкових героїв, надійно закріплюються в характері дитини, відіграючи важливу роль в реальному житті та спілкуванні з оточуючим світом. Як правило, добро постає в казках не у вигляді якихось правил або законів, а сформоване в образах сильних та хоробрих принців, лицарів, богатирів, або доброї феї, яка готова в будь-який момент прийти на допомогу.

Казка є особливо важливою при визначенні та формуванні симпатій кожної дитини, адже вона має навчитись самотійно відрізнити добро від зла. Діти завжди ототожнюють себе з позитивними персонажами, тому казки прищеплюють дошкільнятам позитивні риси характеру [1].

На думку О. Мироненко, вихователь як «творча особистість повинна вміти інтегрувати умови спілкування з мовною ситуацією, добирати мовні засоби відповідно до ролі мовця в навколишньому середовищі, розвивати свої мовно-мовленнєві компетенції та реалізовувати їх в умовах компетентнісної освіти» [7, с.255].

Зауважимо, що у процесі виховання дошкільнят особливе значення має емоційний комфорт дитини, так як саме він є однією з основних умов гармонійного розвитку творчої особистості в сучасних умовах. Саме тому метою формування позитивних емоцій, які спонукають до активності, існують казки з музичним оформленням, що нині є дієвим сучасним профілактико-терапевтичним засобом казкотерапії [1].

Процес засвоєння моральних принципів має бути активним, цікавим, раціональним та максимально наближеним до життя дітей. І саме казки

подають дошкільнятам загальнолюдські цінності й високу мораль у такій словесно-емоційній формі, яка спонукає дітей до самостійного висновку: чому треба бути чемним, чому лише позитивні вчинки приводять до справжньої радості тощо.

Казки вчать дітей, що в природі немає нічого зайвого, що все живе змінюється за законами того світу, в якому існує. Для того, аби дитина прагнула до творчості, варто викликати у неї захоплення, інтерес, зокрема, до казки.

Отже, казка – це важливий засіб розвитку дошкільнят. Казки спонукають дитину до різних думок та почуттів. Вихователів важливо викликати у дітей інтерес до читання, розповідання. Казки формують у дошкільнят соціально-моральний, пізнавальний, художньо-естетичний, мовленнєвий, креативний розвиток, допомагають розвивати увагу, уяву, мислення, пам'ять та мовлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василевська О.І. Сучасні тенденції казкотерапії в роботі практичного психолога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. 2014. Вип. 44. С. 246-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_44_40.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Київ : Рад. шк., 1976. 653 с.
3. Литвишко О.М. Казка як засіб формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення інтегрованих занять. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21, кн. 1. С. 354-367.
4. Макаренко А.С. Книга для батьків. Київ: Рад. школа, 1980. 327 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 218 с.
6. Шик Л. А. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Х.: ВГ «Основа», 2012. 240 с.
7. Мироненко О.В. Творча особистість як цілісна людська

індивідуальність в умовах компетентнісної освіти //Збірник наукових праць. *Педагогіка вищої та середньої школи*: [наук. ред. Бакум З.П.]. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2016. Випуск 47. С.251-255.

8. Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови// *Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho študia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie*. Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka škola Danubius. 2016. 28-29oktobra. С.56-58.

9. Мироненко О.В., Тютюрай В.О. Специфіка пізнавальної активності старших дошкільників у процесі мовленнєвої діяльності// The 5 th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (February 6-8, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. P.351-357.

10. Мироненко О.В. Слово як засіб естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку // *Сучасні проблеми дошкільної та початкової освіти у системі суспільних трансформаційних процесів*: збірник матеріалів всеукраїнської інтерактивної науково-практичної конференції (18-20 лютого 2019року, Херсонський державний університет). – Херсон: ТОВ «Борисфен-про», 2019. –С. 93-96.

УДК 371.3

**ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ НА ОСНОВІ УЧНІВСЬКИХ ЗАПИТІВ
(INQUIRY BASED LEARNING)**

Нінова Тетяна Степанівна

к.п.н., доцент

Шарабура Валерія Валеріївна

студентка

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Анотація: досліджено питання формування екологічної компетентності учнів на основі учнівських запитів (Inquiry Based Learning), як сучасної технології особистісно-орієнтованого навчання. Визначені мисленнєві операції при формуванні екологічної компетентності в учнів у відповідності до різних рівнів пізнання.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна компетентність, навчання на основі учнівських запитів, рівні мисленнєвої діяльності учнів.

Сьогодні з його проблемами взаємостосунків суспільства і природи висувають невідкладні завдання і одне з них - виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, розуміти природні процеси, усвідомлювати єдність природи і людини як її частини. В. Сухомлинський вважав головним завданням, найважливішою метою школи розвиток особистості учня, з цього приводу він писав: «Без творчості немислиме пізнання людиною своїх сил, здібностей, нахилів; неможливе утвердження поваги до себе, чутливе ставлення особистості до морального впливу колективу. Без творчого життя особистість не може бути вихованою, без творчості немислимі духовні, інтелектуальні, емоційні, естетичні, ідейні взаємини між особистостями в колективі» [1, 71].

Ситуація екологічної кризи, яка склалася у сучасному світі, нагально вимагає швидкої перебудови мислення людства і кожної конкретної людини, формування її екологічної свідомості і екологічної культури. У зв'язку з цим, екологічна освіта і екологічне виховання школярів стають новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії і практики. У цій системі особливе місце належить початковій школі - найважливішій ланці у становленні особистості. Формування екологічної компетентності учня, на перших етапах його навчання, створює передоснову для становлення свідомої, екологічної культурної особистості майбутнього.

Мета екологічної освіти – формування екологічного світогляду особистості, екологічної культури молодого покоління, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності. Тому екологічна компетентність передбачає формування властивостей, які забезпечать відповідальність людини за стан навколишнього середовища, що виключає споживацьке ставлення до природи та формування здатності приймати екологічно грамотні рішення на основі нового стилю мислення. В той же час, екологічне виховання передбачає розуміння учнями сучасних проблем навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для себе, рідного краю, своєї країни і всього людства; розвиток особистої відповідальності за стан навколишнього середовища; засвоєння ціннісних орієнтацій як кращих досягнень загальнолюдської і національної культур; зосередження уваги на аналізі власної поведінки, почутті обов'язку перед довкіллям; розвиток потреби спілкуватися з природою; розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища; оволодіння формами екологічно грамотної поведінки; засвоєння народних традицій у взаємовідносинах людини з природою; залучення підростаючого покоління до активної природоохоронної діяльності. Така складна і об'ємна мета не може бути виконана без і залучення сучасних технологій впливу на усвідомлення учнями важливості екологічних проблем.

У навчальному процесі сучасної школи з екологічного виховання учнів доцільно базувати на навчанні за запитами учнів (Inquiry Based Learning), що відповідає ключовим принципам Державного Стандарту Нової Української школи, меті інтегрованого курсу «Я досліджую світ», вимогам до обов'язкових результатів навчання, сприяє формуванню ключових компетентностей та наскрізних вмінь учнів. Відкриття світу природи, набуття досвіду її дослідження, пошук відповідей на запитання, спостереження за навколишнім світом, експериментування, постановка досліджень на основі власних запитів формує в учнів допитливість та задоволення від пізнання природи. Уміле керування учителем при створенні проблемної екологічної ситуації, використання матеріалу пов'язаного із життям дитини, її співчутті живій природі, розуміння наслідків їх руйнування формує запит до вирішення проблеми, визначає особисту роль у означеній ситуації.

В основі технології лежить діяльнісний підхід, який передбачає не тільки розповідь, бесіди, практичні роботи з екологічних питань, але активну участь учнів у побудові стратегії пізнання, діти самостійно висувають гіпотези, проводять власні дослідження, роблять висновки та обговорюють ідеї. Роль учителя полягає у спрямуванні на різні види діяльності учнів, аналізі поглядів на одне питання, стимулюванні критичного ставлення до різних ідей, які повинні спиратися на наукові факти й зосереджуватися на вирішенні проблеми.

Виділяють декілька рівнів навчання на основі запитів: дослідження для підтвердження (використовується для підсилення знань учнів); структуроване дослідження (коли учень повторює процес); дослідження частково структуроване (коли учню надано лише питання для дослідження); відкрите дослідження (коли учень досліджує самостійно за власними ідеями і планом).

Навчаючи дітей ставити запитання, слід звертати їхню увагу на те, що питання мають бути важливими й цікавими, спрямованими на об'єктивні екологічні чинники і не всі можуть спиратися на факти. Слід дбати й про різноманітність питань: серед них мають бути такі, що спрямовані на виведення висновків на основі отриманої інформації, на передачу цієї інформації, на її

пояснення, а також такі, які б спонукали учнів висувати гіпотези та перевіряти свої знання. Також учитель повинен навчити своїх вихованців алгоритму організації дослідження на основі їх запитів.

Найбільш доцільними на нашу думку є використання таксономії навчальних цілей і результатів. З моменту розробки Б. Блумом і його колегами відомої концепції – таксономії навчальних цілей і результатів – у педагогіці з'явилась значна кількість праць, що її висвітлюють [2]. Одним із найбільш відомих досліджень цього напрямку є переглянута концепція когнітивної таксономії, запропонована у 2001 році Л. Андерсоном та Д. Кратволом. Відповідно теорії Б. Блума, знання учнів – це лише перший, найпростіший рівень навчальних цілей і результатів. Далі йдуть ще п'ять рівнів, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є результатами нижчого порядку (потребують від учнів мисленнєвих операцій низького рівня), а наступні три (аналіз, синтез, оцінювання) – вищого (вимагають застосування мислення високого рівня).

На межі ХХ - ХХІ ст. таксономію було піддано критиці, результатом якої стала поява так званої «переглянутої» таксономії Блума. Її відмінності полягають у тому, що автори Л. Андерсон та Д. Кратвол перейшли у позначенні рівнів навчальних результатів від іменників до дієслів та переставили дві останні категорії з іншим трактуванням. Проте, сенс таксономії не змінився. На сьогодні цей підхід є широко використовуваним у світовій педагогіці хоча часто вчителі застосовують у практиці й класичну таксономію Б. Блума. За поданою таксономією мисленнєві операції учнів мають формуватися системно і послідовно від простих до складних: від запам'ятовування і вивчення основних фактів, понять, термінів, концепцій та їх пояснення до поступового переходу до аналізу, синтезу й оцінки та розв'язання проблем. Відповідно до шести рівнів мисленнєвої діяльності учнів ми бачимо процес формування екологічної компетентності учнів за такими етапами:

1. Пам'ятаємо (пригадують, визначають, ідентифікують) - відтворюють екологічну інформацію, яку вони прочитали чи почули.

2. Розуміємо (пояснюють поняття, ідеї, концепції, про які вони читали чи чули) – пояснюють своїми словами, прикладами, екологічні аспекти існування і збереження природи, систематизують інформацію і прознують наступний етап.

3. Застосовуємо (застосовують набуті знання, уміння, навички в іншій ситуації) – використовують екологічну інформацію (формулу, правило, алгоритм тощо) для розв'язання екологічної ситуації.

4. Аналізуємо (визначають, виокремлюють і порівнюють частини, функції, структуру) – виділяють важливу екологічну інформацію або явище, виділяють її складові, порівнюють та виявляють екологічні зв'язки.

5. Оцінюємо (оцінюють результати екологічної діяльності з точки зору його завдань, формулюють оцінні судження щодо екологічних проблем) – оцінюють достовірність і значення отриманої інформації, результати піддають аналізу, висуюють перспективи особистої діяльності.

6. Створюємо (розроблюють ідеї щодо екологічної діяльності, перспективи та значення особистості у збереженні довкілля) – створюють, сконструюють, планують особистісну екологічну діяльність на основі відомих, засвоєних знань і умінь.

Розвитку критичного мислення сприяє створення на кожному уроці освітнього середовища, що заохочує до міркування, обговорення, самостійності досліджень учнів. Таке середовище проектують і реалізують через запитання, пізнавальні усні та письмові завдання, навчальні проекти, базовані на послідовному просуванні учнів до навчальних результатів. Висування особистісних цілей учнем у пізнанні світу сприяє свідомому засвоєнню екологічних закономірностей, що і є основою формуванню їх екологічної компетентності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Київ.: Рад. школа, 1971. с.71–136.
2. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. Український педагогічний журнал, 2019 №3. с.50-58.
3. Рибалко Л. М. Формування екологічного мислення учнів на засадах еколого-еволюційного підходу. Постметодика, 2013. №6 (115). с.32-36

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Олександренко Світлана Олексіївна
викладач, спеціаліст першої категорії
Відокремлений структурний підрозділ
Боярський фаховий коледж Національного університету
біоресурсів і природокористування України
м. Боярка, Україна

Анотація. Стрімкий розвиток сучасного освітнього процесу передбачає динамічність, різноманітність, інтерактивність, актуальність у застосуванні основних методів та прийомів на заняттях української літератури. Ефективним завжди є таке заняття, на якому задіяне і візуальне, і слухове сприйняття, а також естетичні здібності, тому що вони формують цілісне осмислення твору і гармонійний індивідуальний погляд на проблеми, порушені в ньому. Метою статті є ознайомлення з методикою створення інтелект - карт на заняттях української літератури, доведення їх актуальності та ефективності.

Ключові слова: інтелект-карта, креативність, асоціація, образи твору, художні засоби, освітній процес.

В наш час значну популярність набирає використання інтелект-карт на заняттях української літератури. Інтелект-карта (ментальна карта, розумова карта) – це спосіб зображення процесу мислення за допомогою схем та образів, а також це технологія для вирішення завдань та підвищення якості навчання.[3,с. 165]. Автор цього методу Тоні Б'юзен – відомий англійський письменник, лектор і консультант з питань інтелекту, психології навчання й проблем мислення. Вчений провів паралель між організацією мислення за допомогою інтелект-карт і будовою головного мозку: сам нейрон виглядає як міні інтелект-карта, думки на фізичному рівні відображаються як «дерева»

біохімічних імпульсів. При складанні інтелект-карти працюють обидві півкулі головного мозку, бо в процесі їх створення бере участь більшість каналів сприйняття [2, с. 130]. Також розвиваються творчі здібності студентів, їх образне мислення, пам'ять та увага.

Використання інтелект-карт на заняттях української літератури є надзвичайно дієвим інструментом. Студенти залюбки створюють їх як самотійно, так і колективно. Цю інтерактивну технологію можна використовувати на будь-якому етапі заняття, але, зазвичай, під час вивчення біографії письменника або аналізуючи твір, вона є найбільш ефективною. Зокрема, під час вивчення новели Ольги Кобилянської «Вальс меланхолійний» можна створити ментальну карту до образів Ганнусі, Марти та Софії. Для цього студентам потрібно записати слова, які характеризують героїнь, також намалювати асоціацію, яка найбільше передає настрої твору. Такий вид роботи стимулює образне мислення здобувачів освіти, розвиває їх творчість. У інтелект-карті потрібно вказувати основні поняття теми: фемінізм, неоромантизм тощо.

Роман В. Підмогильного «Місто» має декілька сюжетних ліній: доля Степана Радченка тісно пов'язана з образами Надійки, Зоськи, Рити, Мусіньки. Тому зобразити кар'єрні сходи цього героя допомагає розумова карта, на якій студенти визначають ключові слова до кожного етапу, риси характеру героя та образи, які допомагали або ж перешкоджали Степану. Викладачу потрібно наголосити на важливості графічного зображення асоціацій до теми та структурованості матеріалу.

Під час вивчення ліричних творів також можна створювати ментальні карти, незважаючи на відсутність сюжетних ліній, ця технологія є дуже ефективною. На ментальній карті вказуємо обов'язково паспортні дані поезії (рід, жанр, тему, ідею), визначаємо художні засоби та зображуємо графічно настрої від прочитання вірша. Такі інтелект-карти завжди розкривають найтонші переживання читача і розвивають естетичний смак.

Під час створення ментальної карти потрібно дотримуватись наступних

правил:

1. Робота має відповідати темі заняття, акцентуйте увагу на головних поняттях, образах, проблемах;

2. Не перевантажуйте інтелект- карту великою кількістю речень та малюнків, вона має бути чіткою і зрозумілою;

3. Характеризуючи образи твору, оберіть слова чи словосполучення, які найбільше їм властиві;

4. Зображуйте малюнки, які найбільше, на вашу думку, описують тему ментальної карти, обов'язково поясніть їх значення;

5. Графічні зображення мають базуватися на асоціативному сприйнятті образу чи твору;

6. Пам'ятайте інтелект-карта повинна допомогти зрозуміти твір, зробити його максимально чітким, а не навпаки.

Ментальну карту можна створювати як на занятті, використовуючи дошку, так і вдома. Цей вид роботи надзвичайно подобається творчим здобувачам світи, адже дає змогу розширити діапазон їх можливостей: потрібно не тільки прочитати твір, але ще й зобразити враження та асоціації за допомогою олівців чи фарб. Креативність у створенні ментальних карт досягає дуже високого рівня.

Отже, створення інтелект-карт дає змогу студентам легше засвоїти складний матеріал, структурувати здобуті знання, розвивати творчі здібності та самостійність. Цю технологію можна використовувати на будь- яких етапах заняття та вдома (як індивідуальне творче завдання).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О. В. Досвід використання методу інтелект-карт в економічному навчанні.// Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів: зб.наук.-метод. конф. 2-4 лютого 2005 р. Т.1-К.: КНЕУ,2005.- с.3-7

2. Б'юзен Б., Б'юзен Т. Супермышление/ Т. Б'юзен, Б. Б'юзен; [Пер. с

англ. Е. А .Самсонов] – [3-е изд]- Минск:ООО «Попурри», 2006.- 304 с.

3. Кобися А.П. Інтелектуальні карти як засіб підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу / А.П. Кобися // Зб. Наук.-метод.конф.-2015.- с. 25-27.

4. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. / Г. О. Сиротенко – Х.: Основа,2003.- 164.с.

УДК 796.015.84

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ СКОРОСТНО-СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ С УЧЁТОМ РАЗНОГО УРОВНЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ДЗЮДОИСТОВ

Пакулин Сергей Леонидович,

доктор экономических наук

академик УАНИИ

профессор кафедры городского кадастра

четвертый ДАН дзюдо

Государственный университет по землеустройству

г. Москва, Россия

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, член-корреспондент РАЕ,

Заслуженный деятель науки и техники, шестой

ДАН дзюдо, Спортивная школа Aad van Polanen

г. Лейден, Нидерланды

Маханьков Геннадий Иванович

Заслуженный тренер Украины,

старший тренер юношеской сборной Украины,

четвертый ДАН дзюдо

Харьковское государственное высшее

училище физической культуры №1

г. Харьков, Украина

Феклистова Инесса Сергеевна,

к.э.н., доцент

Высшая школа финансов и менеджмента РАНХиГС

г. Москва, Россия

Пакулина Анна Сергеевна,

аспирант

Харьковский национальный университет

строительства и архитектуры

г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами доказано, что учет индивидуальных особенностей при планировании физической подготовки высококвалифицированных дзюдоистов существенно влияет на эффективность учебно-тренировочного

процесса и спортивный результат. Обоснована необходимость применения дифференцированного подхода к развитию скоростно-силовой подготовки с учетом разного уровня подготовленности дзюдоистов.

Ключевые слова: дзюдо, скоростно-силовая подготовка, технико-тактические действия, соревновательная деятельность, тренировочный процесс.

Совершенствование подходов к развитию скоростно-силовой подготовки с учётом разного уровня подготовленности дзюдоистов является актуальным направлением исследований спортивной науки. Применение инновационных подходов в системе многолетней спортивной подготовки содействует успешному решению задач физического воспитания. Это будет способствовать совершенствованию системы обучения дзюдоистов, что в будущем положительно отразится на повышении результативности тренировочного процесса и росте их спортивных достижений.

Процесс построения тренировки юных спортсменов в многолетнем аспекте исследован недостаточно, в частности, требуется более глубокое исследование этапа начальной подготовки юных дзюдоистов. Акцентированное развитие физических качеств юных дзюдоистов необходимо осуществлять на этапе начальной спортивной подготовки [1, с. 343]. В педагогическом процессе спортивного отбора детей в группы начальной подготовки по дзюдо рекомендуется использовать интегративную методику, которая включает в себя определение исходного уровня физической подготовленности, показателей двигательной активности, применение специализированных подвижных игр с элементами единоборств.

В настоящее время в современной практике начальной подготовки обращается недостаточное внимание на слабых по показателям здоровья юных спортсменов. Реально специалисты в области спорта, и дзюдо в частности, основной упор делают на одаренных детей, за счет которых в группах подготовки возрастают средние показатели физического развития и подготовленности. Ставится вопрос об индивидуальном, личностно-

ориентированном подходе к отстающим по состоянию здоровья занимающимся. Учитывая социальный заказ общества, возникает острая необходимость модернизации программы и методики корректирующих воздействий, включение в их содержание средств лечебной физической культуры, а отсюда – переориентация начального этапа подготовки спортсменов на возрастные нормы здоровья детей.

Считаем, что оптимальное использование разнообразных методов занятий нетрадиционными средствами физической подготовки (занятия дзюдо, самбо и т.д.), обеспечивает эффективность развития (морфофункционального, развития физических качеств, увеличение объемов памяти, улучшение внимания и работоспособности, снижение уровня агрессивности и тревожности) личности учащихся среднего школьного возраста в условиях воспитательного и образовательного процессов.

Направленность тренировочного процесса оказывает существенное влияние на характер изменения физической подготовленности. Так, под влиянием систематических занятий дзюдо у мальчиков 10-12 лет опережающий характер приобретает развитие двигательных качеств. Происходит выраженное увеличение скоростно-силовых возможностей, показателей силы и силовой выносливости, улучшение гибкости, ловкости и общей выносливости.

Применение нормативных уровней модельных характеристик физической подготовленности юных дзюдоистов позволяет объективно сравнивать спортсменов и определять слабые и сильные стороны их подготовленности. Это служит основой для целенаправленной реализации эффективной системы управления учебно-тренировочным процессом путём интенсивного воздействия на те или иные аспекты мастерства в зависимости от конкретных задач подготовки.

В тренировке юных дзюдоистов четко прослеживаются методы, направленные на обучение и воспитание, с одной стороны, и методы, обеспечивающие развитие и воспитание – с другой. В свою очередь их можно подразделить на методы обучения и методы тренировки. К методам обучения

относятся наглядно-образные методы (словесные, наглядные и апробации), методы упражнения (целостный, целостно-расчлененный, а также повторение упражнения). Методы тренировки включают в себя методы строго регламентированного упражнения (равномерный, переменный, повторный, интервальный и комбинированные методы) и относительно нерегламентированного упражнения, занимающего особое место в тренировке дзюдоистов (игровой и соревновательный методы, круговая тренировка). Их использование в тренировке юных дзюдоистов имеет существенное отличие от использования в работе со взрослыми атлетами в силу решения характерных для юношеской борьбы задач и особенностей возрастного развития. Следовательно, физическое воспитание юных дзюдоистов имеет и специальную направленность на развитие тех их физических способностей, которые необходимы для ведения результативной соревновательной деятельности. Именно поэтому в юношеской борьбе следует различать общую и разностороннюю физическую подготовку. Первая способствует всестороннему физическому развитию с помощью средств, свойственных для занятий в ДЮСШ по любому виду спорта, вторая направлена на воспитание физических качеств, отвечающих особенностям дзюдо. В тренировке юных дзюдоистов широко применяются подвижные игры и акробатика. Практика показывает, что использование подвижных игр, акробатических прыжков, элементов парной акробатики приносит больше пользы, чем применение методов строго регламентированного упражнения. Например, игры в пятнашки, в касания, эстафеты на короткие дистанции с предметами и без предметов являются наиболее эффективным средством воспитания у юных дзюдоистов скоростных качеств; акробатические прыжки способствуют воспитанию ловкости, ориентировки в безопорной фазе полета. Различные стороны физической подготовки юных дзюдоистов целесообразно осуществлять в наиболее благоприятные временные зоны для развития их скоростно-силовых качеств, гибкости, ловкости, выносливости.

Приоритетной задачей тренировки юных дзюдоистов следует считать

наиболее полное развитие спортсмена, в меньшей степени заботясь о том, чтобы сохранить борца в данной весовой категории. Необходимо помнить, что по характеру выполнения большинство упражнений дзюдоиста должны быть скоростно-силовыми. В юношеском возрасте нагрузка дзюдоистов в основном состоит из упражнений на развитие скоростных качеств и на координацию. Недельный цикл тренировки в таких случаях строится так, чтобы упражнения на развитие быстроты применялись после активного отдыха или после выполнения малой или средней нагрузки.

Известно, что для подростков крайне необходимы систематические упражнения на развитие скоростных способностей, что способствует повышению эффективности подготовки спортсменов. В возрасте 12-14 лет эффективность атакующих действий имеет наибольшие величины, также отмечается самая низкая эффективность защитных действий. При переходе в следующую возрастную группу отмечены снижение эффективности атакующих действий и рост эффективности защитных действий.

Оптимизация тренировочного процесса направлена на совершенствование морфофункциональных особенностей, расширение и углубление функциональных резервов организма юных дзюдоистов [2, с. 56]. Для эффективного планирования, коррекции и оптимизации учебно-тренировочного процесса необходимо проведение всестороннего обследования психофизиологического состояния юных дзюдоистов, которое позволит определить не только уровень физической работоспособности атлета, но и его психический статус, функциональное состояние центральных систем управления двигательной деятельности. Выявлено, что успешность соревновательной деятельности юных дзюдоистов зависит от уровня функциональной готовности практически во всех компонентах. В большей степени это проявилось в двигательном компоненте. При построении учебно-тренировочного процесса юных дзюдоистов необходимо применять диагностику и прогнозирование функциональных состояний атлетов. Полученная информация о состоянии занимающихся позволяет использовать

необходимые средства и методы для эффективного управления их подготовкой и способствует повышению спортивных результатов. На начальном этапе многолетней подготовки дзюдоистов ведущими функциями соревнований являются тренирующая и функция формирования устойчивого интереса к систематическим занятиям дзюдо. Основной целью соревнований в данном случае является достижение заданных образовательных и воспитательных учебно-тренировочных результатов, формирование основ соревновательного опыта начинающего дзюдоиста. Это определяет соревновательную деятельность в качестве неотъемлемого компонента учебно-тренировочного процесса.

Для развития общей выносливости применяют различные упражнения, однако организм подростка еще недостаточно подготовлен к длительной работе повышенной интенсивности, поэтому специальные занятия для развития выносливости проводятся в более позднем возрасте.

Эффективность многолетней подготовки юных дзюдоистов значительно повышается при условии научно обоснованного построения учебно-тренировочного процесса, в состав которого должны включаться рационально сочетаемые средства из других видов единоборств, которые в наибольшей степени способствующие обеспечению эффекта положительного переноса навыков и снижающие до минимума возможность отрицательного воздействия.

Подготовка юных дзюдоистов существенно отличается от подготовки дзюдоистов высокого класса в силу разности в возрасте и уровне мастерства.

Под индивидуализацией процесса подготовки дзюдоиста нами понимается такое построение всего процесса обучения и воспитания спортсмена от начального (базового) этапа до высшего спортивного мастерства и такое использование частных средств, методов и форм занятий, при которых осуществляется индивидуальный подход к воспитуемым и создаются условия для наибольшего развития их способностей. При этом индивидуализация процесса подготовки преследует вполне обоснованную цель: на основе индивидуально-субъективных особенностей дзюдоиста определить

рациональное и эффективное тренировочного воздействия на него на различных этапах спортивной подготовки.

Учет индивидуальных особенностей при планировании физической подготовки высококвалифицированных дзюдоистов в подготовительном периоде существенно влияет на эффективность учебно-тренировочного процесса и спортивный результат. Разработку программы физической подготовки высококвалифицированных дзюдоистов необходимо осуществлять с учетом индивидуальных особенностей спортсменов, учитывающих исходный уровень физической подготовленности, функциональный профиль, морфологический портрет единоборца.

Научно обоснованные методические и организационные основы, индивидуализация управления учебно-тренировочным процессом высококвалифицированных дзюдоистов позволят улучшить им свое функциональное состояние и, как следствие, вывести их на уровень личных рекордных спортивных достижений. В ходе проведенного исследования нами была разработана методика индивидуального управления учебно-тренировочным процессом подготовки высококвалифицированных дзюдоистов, основанная на экспресс-контроле их функционального состояния до и после тренировочных нагрузок.

Нами рекомендуется в процессе подготовки квалифицированных дзюдоистов значительное место отводить силовым упражнениям с партнёром, которые не только эффективно развивают силу, но и одновременно позволяют совершенствовать отдельные технические элементы. Методы тренировки при решении вопросов силовой подготовки определяются задачей повышения намеченных компонентов структуры. Отметим, что если на уровне низких разрядов параллельный рост силы и мышечной массы обычно не расцениваются отрицательно, то по мере повышения квалификации предпочтение отдают методам, которые не связаны со значительным увеличением мышц дзюдоиста. Это возможно при формировании условно-рефлекторных связей, обеспечивающих мышечную и внутримышечную координацию. При равенстве

физической и технической подготовленности у дзюдоистов высокого класса борьба за захваты является важнейшим элементом тактической деятельности, преимущество в которой и приносит на сегодняшний день самые высокие спортивные достижения. Умение бороться за захват является элементом тактической деятельности дзюдоистов. Совершенствуя его, мы добиваемся устойчивости выполнения технических действий в дзюдо.

При оптимизации процесса подготовки дзюдоистов высокой квалификации важную роль играют исследования, позволяющие выявить факторы, способствующие достижению высоких спортивных результатов, определить новые подходы к повышению эффективности тренировочного процесса. Современный поединок высококвалифицированных дзюдоистов характеризуется большой плотностью соревновательных действий на протяжении всей схватки, что наряду с высоким технико-тактическим мастерством требует соответствующего уровня скоростно-силовой выносливости, быстроты и силы.

Одним из способов существенного повышения эффективности тренировочного процесса высококвалифицированных дзюдоистов мы считаем использование более интенсивных средств и методов специальной силовой подготовки.

Повышение физических возможностей мышц пояса, верхних конечностей, при поддержании на необходимом уровне кондиций мышц нижних конечностей и сердечно-сосудистой системы, в подготовительном периоде макроцикла подготовки высококвалифицированных дзюдоистов с учетом индивидуальных возможностей позволит обеспечить необходимые предпосылки для достижения высшего спортивного результата.

Работоспособность дзюдоистов является одним из ведущих факторов подготовленности борцов высокого класса, обуславливающим стабильность и надежность соревновательной деятельности.

Совершенствование процесса подготовки дзюдоистов высокого класса неизбежно сопряжено с поиском оптимальных путей повышения их

физической работоспособности. Она является фундаментом для развития двигательных качеств, становления технико-тактического мастерства и других сторон подготовки, в основном способствующих реализации индивидуальных способностей и потенциальных двигательных возможностей дзюдоиста. Усовершенствования с учетом последних достижений спортивной науки методика развития силовой выносливости и работоспособности основных мышечных групп дзюдоистов может быть рекомендована для широкого применения квалифицированными спортсменами.

Однако в настоящее время для многолетней подготовки дзюдоиста высокого класса уже недостаточно применение традиционных методов. Они не могут дать ожидаемого эффекта в течение многих лет, в результате чего в большинстве случаев спортсмен начинает в совершенстве разбираться во всех тонкостях дзюдо только на склоне своих физических возможностей. Методика системного анализа множественных показателей функциональных связей подсистем с использованием компьютерных технологий как основа проектирования многолетней подготовки дзюдоистов разной квалификации будет способствовать эффективной организации тренировочного процесса.

Сбивающие факторы могут носить характер эмоциональной напряженности, утомления и гипоксии, а также зависеть от таких причин, как «шум трибун», неожиданность соревновательных ситуаций и противодействие соперника. Действие сбивающих факторов во времени может носить неоднозначный характер. Оно может быть непрерывным (постоянные высокоинтенсивные нагрузки), дискретным (нарастание и снижение нагрузок или эмоциональной напряженности в ходе соревнований и длительным (например, в результате травмы). Сбивающие факторы, как правило, оказывают отрицательное влияние на двигательные функции дзюдоиста, что в конечном счете снижает результативность его соревновательной деятельности.

Дзюдоиста высокого класса отличает прежде всего способность к максимальному проявлению волевых усилий, которые обеспечиваются целым рядом специфических возможностей организма и находятся в прямой

зависимости от функциональной готовности нервно-мышечной системы, целевой установки и степени противодействия соперника. Рост спортивного мастерства дзюдоиста сопровождается линейным приростом его различных скоростно-силовых показателей, в частности, стартовой силы мышц, взрывной силы, силового потенциала и, в меньшей степени, – абсолютной скорости движения. Все это позволяет говорить о проявлении специфических особенностей в совершенствовании скоростно-силовых возможностей дзюдоистов различной спортивной квалификации. Нами была выявлена дифференциация в характере и количественных величинах развития скоростно-силовых качеств в процессе годовой подготовки в зависимости от спортивной квалификации дзюдоистов. Подготовка высококвалифицированных дзюдоистов должна осуществляться на основе реализации широкого спектра средств и методов тренировки, причем не только с использованием наиболее специфических упражнений, но и с применением средств из других видов спорта и, в первую очередь, из других видов единоборств.

Совершенствование процесса подготовки дзюдоистов неизбежно сопряжено с поиском оптимальных путей повышения их физической работоспособности. Она является фундаментом для развития двигательных качеств, становления технико-тактического мастерства и других сторон подготовки, способствующих реализации индивидуальных способностей и потенциальных двигательных возможностей спортсмена. В настоящее время для эффективной многолетней подготовки спортсмена необходимо применение инновационных методов, результативность которых доказана современными исследованиями спортивной науки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Perebeynos V.B., Pakulin S.L. (2021) Sovershenstvovanie fizicheskoy podgotovki i povyshenie effektivnosti trenirovochnogo protsessa yunyx dzyudoistov [Improving physical training and improving the effectiveness of the training process of young judoists]. Proceedings of the *Actual trends of modern scientific research*.

Abstracts of the 9th International scientific and practical conference (Munich, Germany, April 11-13, 2021), Munich: MDPC Publishing, pp. 342–349.

2. Pakulin, S.L. (2019) Ideomotor exercises to improve training of judo wrestlers. Proceedings of the *Scientific achievements during the rapid technological development. Abstracts of the VI International scientific conference (Berlin, Germany, Dec 1, 2019)*. Hamburg: Tredition GmbH, pp. 54–58.

РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Повод Алла Ігорівна
викладач професійно-теоретичного
навчання
Маріупольський професійний
машинобудівний ліцей

Обдаровані діти – золотий запас нації, її інтелектуальна еліта, гордість і надія України, джерело її авторитету у світі. Не варто доводити, що кожна нація сильна своїми талантами, а талант завжди родом з дитинства. Август Бебель сказав: «Генії не падають з неба, вони повинні мати можливість отримати освіту й мати умови для розвитку». Тож кожна дитина може стати успішною в житті, досягти значного успіху, знайти себе у суспільстві, реалізувати свої можливості на повну силу.

Обдарована молодь – майбутнє нації, інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет, а тому перед кожним педагогічним колективом стоїть завдання спрямоване на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для всебічно обдарованої молоді

На сучасному етапі розвитку професійної освіти актуальними є питання удосконалення системи спектру якісних освітніх послуг залежно від потреб людини, суспільства та ринку праці. Особлива роль належить професійним ліцеям, яка готує майбутнє для Батьківщини. За останні роки змінилися погляди батьків на здобуття дітьми освіти. Батьки мають можливість вибирати навчальний заклад, який на їх погляд, надає не тільки глибокі знання, а і виявляє здібності їх дітей, працює на перспективу. Тому у Маріупольському професійному машинобудівному ліцеї працюють справжні майстри виробничого навчання та викладачі, які здатні закласти основу для майбутнього професійного робітника. Завдання номер один – створити привабливий імідж

навчального закладу, щоб в здобувачів освіти було бажання відвідувати професійний ліцей з радістю і надією.

Здібності та задатки розвиваються та реалізуються при умові сприятливого зовнішнього середовища і сукупності внутрішньої системи. Ми визначаємо обдарованого учня як учня, що відрізняється від однолітків яскравими видатними здібностями, або має внутрішні передумови для високих досягнень, в тому або іншому вигляді діяльності. А під здібностями ми розуміємо індивідуальні особливості, які дозволяють при сприятливих умовах успішно оволодівати діяльністю.

Обдарованість — це не лише своєрідне поєднання здібностей людини, а й своєрідний сплав її особистісних якостей. Розвиток і виховання обдарованої молоді вирішує проблему формування творчого потенціалу суспільства. Виховати з обдарованого підлітка особистість, адаптовану до складностей сучасного життя, досить важко. У розвитку творчих можливостей учнів велике значення має випереджальний характер навчання й виховання. Його обґрунтував відомий психолог Л. Виготський і пояснив так: «Лише те навчання є добрим, яке передує розвиткові дитини, тобто спонукає дитину до життя, пробуджує та приводить у дію низку внутрішніх процесів розвитку».

Для здійснення соціально-орієнтованого підходу до процесу навчання і виховання в нашому професійному ліцеї є:

- згуртований колектив однодумців, людей з високою культурою, бажаних працювати по-новому, орієнтуючись на особистісний розвиток.
- адміністрація, яка є каталізатором всього нового, перспективного, адаптувати всі нововведення, мотивувати колектив на плідну роботу.

В основі всіх перетворень в закладі – позитивна мотивація на досягнення успіху. Проблему виявлення, розвитку й педагогічної підтримки здібних та обдарованих учнів, розкриття їхнього потенціалу вважаємо однією з основних умов.

Удосконалити навчально-виховний процес з обдарованою молоддю, дати їм ґрунтовні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає

насамперед періодичність проведення професійних конкурсів , конкурсів-захистів проектів, конкурсів-знавців, інтелектуальних аукціонів, змагань. Учні нашого ліцею активно беруть участь у Всеукраїнському конкурсі професійної майстерності «WORLD SKILLS UKRAINE». Він покликаний сприяти зростанню престижності робітничих професій, розвитку професійної освіти шляхом гармонізації кращих практик і професійних стандартів. Конкурс WorldSkills – це своєрідні олімпійські ігри для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а також молодих кваліфікованих робітників і фахівців ігрових тренінгів, семінарів, інтелектуальних марафонів тощо.

Обдарована молодь охоче бере участь у пізнавальних, комп'ютерних, дидактичних іграх, турнірах кмітливих, вікторинах з предметів. Елементи змагання, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей, творчій активності, залучають учнів до життя. Гра ставить учнів в активну суб'єктивну позицію. Учні – дійові особи ділової гри, від них залежить результат, їм приймати остаточне рішення в нестандартних ситуаціях.

У роботі з обдарованими учнями можуть бути використані такі форми навчання: Індивідуальні, фронтальні (дискусії, семінари, дебати, організаційно-діяльнісні ігри, рольові ігри), групові (парні, постійні групи зі зміною функцій. Особливою популярністю серед обдарованих учнів користуються дискусійні форми (симпозіуми, дебати, круглі столи, невеликі сесії, ділові бесіди типа інтерв'ю, лекції, семінарські заняття).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001.
2. Барко В. І., Тютюнников А. М. Як визначити творчі здібності дитини? - К., 1991.
3. Буряк С. Обдаровані діти.//Здібності. Обдарованості. Таланти. Бібліотека «Шкільний світ»- К.:2009.- С.5.
4. Гончаренко С.У. Технологія навчання // Український педагогічний

словник. – К.: Либідь, 1997 – С.331.

5. Дубасенюк О.А., Антонова О.Є. Технологічний підхід до організації роботи з педагогічно обдарованою молоддю (на прикладі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки) // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2004. — N 14. — С. 3-6.

6. Єфімова І. Педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" та інтерактивні методи перевірки знань / І.Єфімова // Українська мова та література в школі. – 2009. –№20. – С.22.

7. Концепція обдарованості // Обдарована дитина. – 2000. – №1 – С.5-9

8. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості. - Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С.5-12.

9. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. – К., 1963. – 123 с.

10. Рахвалова І. Р. Система пошуку і розвитку обдарованих дітей. В галузі позашкільної освіти»

**КАРТИ ПРОППА ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Полєвікова Ольга Борисівна

к.пед.н., доцент

Захарченко Вікторія Ігорівна

студентка

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: У статті міститься теоретико-методичне обґрунтування проблеми використання карт В. Я. Проппа в організації мовленнєвотворчої діяльності дошкільників; висвітлення її теоретичних аспектів, окреслення сфери її практичного застосування у галузі сучасної дошкільної лінгводидактики.

Ключові слова: мовленнєва творчість, казка, В.Я.Пропп, освітні засоби, карти Проппа, сюжетоскладання; діти дошкільного віку.

«Проблема мовленнєвої творчості не втрачає своєї актуальності, оскільки її розвиток є вищим щаблем особистісних досягнень, вимогою якісно організованого освітнього процесу» [1, с.181].

«Актуальність цієї теми – у пріоритетності основної складової – освітньої лінії «Мовлення дитини» Базового дошкільної освіти України, заснованої на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» тощо» [2, с.709].

«Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої особливості в дошкільному віці, на своєчасну підтримку результатів індивідуальної унікальності життєвого шляху дитини, забезпечення

психологічного та виховного супроводу розвитку дитини в дошкільні роки» [2, с.709]. «Аби процес формування творчої особистості мав якісний характер, обов'язковим є дотримання таких загальнопедагогічних умов розвитку творчих здібностей: педагогічного стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно зорієнтованого характеру взаємодії педагога та вихованця; застосування психолого-педагогічних технологій, що забезпечують самостійну активність дітей у процесі творчої діяльності; системності мовленнєвої роботи з дітьми в умовах творчо-розвивального середовища. Ефективність розвитку творчих здібностей у процесі мовленнєвої діяльності забезпечується також дотриманням дидактичних умов: активізації мовленнєвотворчої діяльності дошкільників на основі збагачення емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду; формування у дітей навичок довільної візуалізації мисленнєвих образів; забезпечення вербалізації уявлень дошкільнят на основі мовленнєвотворчої діяльності; залучення дітей до предметно-пластичної діяльності з метою матеріалізації образів.

Лише створення сприятливих умов недостатньо для виховання дитини з високим творчим потенціалом з метою стимуляції її розвитку. Практика засвідчує, що такого невтручання мало: не всі діти можуть самі торувати шлях до творення і надовго зберегти творчу активність та бажання створювати щось нове» [1, с.181]. «Мовленнєва творчість – це самостійна діяльність дітей, спрямована на створення зв'язних висловлювань на основі сприйняття творів мистецтва, що стимулюють використання дітьми різноманітних засобів виразності, які передають враження дитини від художньої інформації» [3,с.378].

У розвитку мовленнєвотворчої діяльності дошкільників вагоме місце посідає казка – найулюбленіший жанр народної словесної творчості, невичерпне джерело почуттів та емоцій, життєвої мудрості, набуття досвіду, усвідомлення реалій сучасного світу, інструмент позбавлення страхів, захоплива мандрівка красою рідного слова, найкращий зразок для дитячої словотворчості. У закладі дошкільної освіти використовують численні форми роботи з казкою. Наші наукові пошуки стосуються морфології казки,

обґрунтовані В.Я.Проппом, та методики використання в освітньому процесі уніфікованих карток, створених талановитим лінгвістом. «Складання розповіді має бути яскравою, емоційною подією, аби запалити інтерес у дітей, щоб кожен із захопленням її слухав, та хотів доповнити» [4, с.370]. Саме на такий процес перетворюється казкоскладання з використанням карт В.Я.Проппа, що містять схематичні зображення казкових пригод, епізодів та подій.

Володимир Якович Пропп (1895 – 1970) – відомий філолог, фольклорист. Отримав світове визнання як основоположник порівняльно-типологічного методу у фольклористиці, один із творців сучасної теорії тексту. Нині структуралісти вважають В.Я. Проппа одним із своїх попередників. Найвідоміша робота вченого «Морфологія казки» (1928) – монографія, присвячена структурі народних казок. Досліджуючи фольклор, професор виокремив у казках постійні і змінні елементи. Постійними вчений уважав дії, що здійснювали персонажі для розвитку сюжету, і їх послідовність. До змінних, на думку науковця, належать мовний стиль творів, кількість дій і способи їх виконання, а також мотивація і атрибути персонажів. Над першою науковою працею Пропп працював 10 років. «Морфологія казки» отримала схвалення відомих учених: літературознавця Бориса Ейхенбаума, етнографа Дмитра Зеленіна, лінгвіста Віктора Жирмунського [5]. Пропп визначив повторювані постійні функції дійової особи (всього 31), поклавши початок структурно-типологічному вивченню наративу. Робота Проппа мала значний вплив на розвиток структуралістських досліджень міфологічних, фольклорних, літературних текстів.

Він вивчав походження казок, міфологію первісних народів і пояснював витоки чарівної казки в племінних обрядах ініціації: їх учасники також проходили випробування, часом зазнавали невдач, потім успішно виконували завдання і отримували зовсім інший вигляд. Так сюжет будь-якої казки пояснювався обрядом ініціації, під час яких змінювався статус героїв. Інша відома праця вченого «Історичні корені чарівної казки» (1946) є подальшим розвитком гіпотези, розробленої П'єром Сентивом (псевдонім Еміля Нуррі).

Пропп виявляє у народних казках нагадування про тотемічні ритуали ініціації [6]. Очевидно, що структура казок має характер ініціації. Проблема – як з'ясувати, чи описує казка систему обрядів, що стосуються певної стадії культури, або ж її сценарій ініціації виявляється «уявним», не пов'язаним із історико-культурним контекстом, але висловлює позаісторичну архетипічну поведінку психіки. Як приклад Пропп звертається до тотемічних ініціацій; цей тип ініціації був недоступний для жінок, але основним персонажем слов'янських казок виявляється якраз жінка: стара відьма, Баба-Яга.

Пропп наводить етнографічні дані, що демонструють процес розкладання стародавньої тотемічної релігії і перетворення сакральних колись усних переказів в казки. Розглядаючи етноси, які не розлучилися з тотемізмом (і не мають казок як таких) і знаходяться в процесі його розкладання, і сучасні казки «культурних» народів, Пропп робить висновок про єдність походження чарівної казки. Дітей вчать аналізувати казку за допомогою схематичних зображень, використання символів-замінників, заохочують до створення власних карт – позначень певних подій, епізодів, героїв тощо. Щоб діти засвоїли унаочнення, проводять дидактичні ігри «Назви казку за символом», «Чарівні імена», «Що в дорозі знадобиться?», «Хороший – поганий», «Хто у світі наймиліший?», використовуючи спеціальне ігрове поле.

Після прослуховування казок, діти опановують уміння позначати їх сюжети символами – картами Проппа. Далі можна переходити до етапу переказування казок за допомогою дібраних дітьми зображень. Успіх у роботі на попередніх етапах дає змогу перейти до колективної та індивідуальної словотворчості за індивідуальним набором карт. Таким чином своєрідний конструктор казки, обґрунтований В.Я.Проппом, сприяє дитячій словотворчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Полєвікова О.Б. Розвиток лінгвокреативних здібностей дошкільників засобами штучних текстів. *Філологія та лінгводидактика в умовах*

євроінтеграції: сьогодення і перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. м.Херсон. 19-20 травня 2020. Херсон, 2020. С.181-185.

2. Полєвікова О.Б., Овсянікова К.В. Обґрунтування ефективності використання методу научного моделювання в мовленнєвому розвитку дошкільника. *Fundamental and applied research in the modern world* : materials of the 6th International scientific and practical conference. Boston. January 20-22, 2021. Boston, USA. 2021. P. 709-714.

3. Полєвікова О.Б., Макарова А.П. Загадка як засіб розвитку мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку. *Modern directions of scientific research development* : materials of the 2nd International scientific and practical conference. Chicago. August 4-6, 2021. Chicago, USA. 2021. P.376-380.

4. Полєвікова О.Б., Левик І.О. Методичні основи розвитку мотивації дошкільників до вивчення рідної мови через сторітелінг // ADVANCES OF SCIENCE: Proceeding sof articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 5 April 2019 [Electronic resource] / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. Electron. txt. d. (1 файл 4,6 MB). Czech Republic, Karlovy Vary: SkleněnýMústek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. С.369-381.

5. Пропп В.Я. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки. Собр.трудов В.Я.Проппа. Научн.ред.Н.В.Пешкова. М. : Изд-во «Лабиринт», 1998. 512 с.

6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. М. : Изд-во ЛГУ, 1986. 364 с.

**ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У
ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Притуляк Людмила Миколаївна

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри
теорії та методики дошкільної освіти

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Клебанівська Аліна Олегівна,

Аспірант, Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Клебанівська Валентина Юріївна,

Директор, Комунального закладу

«Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)№376»
Харківської міської ради

Анотація: У статті відображені питання та проблеми визначення структури та змісту перспективного та календарного планування роботи в закладі дошкільної освіти. Пропонуються модель та форма планування, розроблені на основі практичного досвіду, засновані на комплексно-тематичному принцип і відповідно до базового компонента дошкільної освіти в Україні.

Ключові слова: Планування в закладі дошкільної освіти, перспективне планування, календарне планування, Базовий компонент.

З набранням чинності Базовий компонент дошкільної освіти, що є Державним стандартом дошкільної освіти в Україні, затверджено 12 січня 2021 року, який визначає, якою має бути основна загальноосвітня програма дошкільного закладу, які вона визначає цілі, зміст освіти та як організований освітній процес, виникли труднощі та проблеми при визначенні структури та змісту планування роботи в закладі дошкільної освіти. Планування освітнього

процесу – одна з головних функцій управління процесом реалізації освітньої програми. Завдання педагога – спланувати

освітній процес таким чином, щоб разом із дитиною повноцінно прожити його етапи: підготовку, проведення, обговорення результатів. Грамотна модель плану необхідна вихователю, оскільки служить компасом для нього, допомагає вирішувати завдання якісної освіти комплексно у межах основних напрямків розвитку дитини.[3] В якій би формі не був оформлений план освітньої роботи з дітьми, він повинен відповідати вимогам Базового компонента дошкільної освіти, що є

Державним стандартом дошкільної освіти в Україні та ґрунтуватися на певних принципах:

- принцип розвитку освіти, метою якого є розвиток кожної дитини;
- комплексно-тематичний принцип побудови освітнього процесу;
- принцип інтеграції освітніх областей, відповідно до вікових можливостей дітей та особливостей виховної групи;
- забезпечувати єдність виховних цілей та задач, які розвивають та навчають дітей, у процесі реалізації яких формуються знання, вміння та навички, що мають безпосереднє відношення до розвитку дітей дошкільного віку;
- планування змісту та форм організації дітей повинні відповідати віковим та психолого-педагогічним основам дошкільної педагогіки.[1]

За логікою головним у плані має бути зміст, а чи не його форма. І тим не менш, зараз за нових підходів до організації освітньої діяльності вихователя з дітьми, форма плану теж має значення. План вихователя повинен вміщувати у собі завдання всіх освітніх областей; бути одночасно лаконічним, ємним та розумним за обсягом. Для того щоб скласти такий план, у вихователя мають бути сформовані проектувальні навички у плануванні освітнього процесу.

В сучасних закладах дошкільної освіти, педагоги використовують перспективну-календарну форму планування, яка найбільш повно враховує особливості організації освітньої діяльності вихователя.

Ефективно організувати освітній процес неможливо без цілеспрямованого перспективного планування. Перспективне комплексно тематичне планування дозволяє враховувати взаємозв'язок між різними напрямками роботи з дітьми, забезпечує систематичність та послідовність у роботі, дозволяє планувати на основі аналізу одержаних результатів, забезпечуючи єдність роботи вихователів. У перспективному плані відображена форма та зміст роботи з обраних тем, зв'язок з іншими видами діяльності, взаємозв'язок із сім'ями вихованців.[2]

Планування тематичного тижня має ґрунтуватися на певній системі загальних вимог. Насамперед, необхідно виділити завдання роботи з дітьми відповідно до програми конкретної вікової групи вихованців та темою тижня. Далі слід відібрати зміст освітнього матеріалу згідно з освітньою програмою. Продумати форми, методи та прийоми роботи з дітьми щодо реалізації програмних завдань. Підготувати обладнання та продумати, які зміни необхідно ввести в предметно-розвивальне середовище групи. Для батьків пропонуються консультації, поради щодо організації домашніх занять, спостережень у природі, домашнє читання з дітками. Зіткнувшись із такою проблемою, як недостатність розроблених на науковому та методичному рівнях прикладах планування освітньої роботи з дітьми, відсутністю єдиних вимог до змісту та оформлення планів вихователі пропонують свої форми планування. Пропонована модель перспективно-календарного планування розроблена на основі практичного досвіду та передбачає реалізацію Базового компонента дошкільної освіти, що є Державним стандартом дошкільної освіти в Україні.

Базовий компонент, охоплює п'ять освітніх областей:

- соціально-комунікативний розвиток;
- пізнавальний розвиток;
- мовленнєвий розвиток;
- художньо-естетичний розвиток;
- фізичний розвиток.

Зміст кожної освітньої галузі розподілено, протягом місяця за видами

діяльності, які повторюються щотижня відповідно до теми, що дозволяє системно будувати роботу, і в той же час послідовно переходити до вивчення матеріалу протягом усього навчального року. Застосування розгорнутої табличної форми планування, максимальне використання різноманітних видів дитячої діяльності, культурних практик, інтеграція змісту різних освітніх областей навколо єдиної, загальної теми дозволяє послідовно та гармонійно здійснювати освітній процес із дітьми дошкільного віку.

Складання календарного плану на основі перспективного – наступний крок у плануванні навчального процесу вихователя. Календарний план містить усі види дитячих культурних практик у всіх освітніх областях та відображає їх взаємозв'язок, види діяльності в режимних моментах, організацію групової та під групової роботи з дітьми, підтримку індивідуальності кожної дитини, а також зміст розвиваючого предметно-просторового середовища для самостійної діяльності дітей. Цей етап планування для вихователя – найвідповідальніший, бо тут вихователь аналізує зміст програми за попередній відрізок часу, визначає рівень засвоєння дітьми програми та доповнює план актуальними завданнями, з невирішених питань. Календарний план складається та доопрацьовується з урахуванням спостережень за дітьми у групі та їх оцінки, а також обговорень з іншим вихователями груп та розмов з батьками. Запропоноване календарне планування пишеться на день і включає різні види діяльності на етапах ознайомлення, освоєння та закріплення, практичного застосування знань. В плануванні вказуються дата, тема, спільна діяльність педагога з дітьми та освітня діяльність у ході режимних моментів. Також відображається організація умов для розвитку самостійності та підтримки дитячої ініціативи дітей, просторово-предметне розвиваюче середовище та індивідуальна робота із дітьми. Поданий варіант календарного планування, дозволяє дотримання принципів систематичності, послідовності у засвоєнні знань та освоєння змісту освітньої програми по всіх областях освітнього процесу рамках Базового компонента. Дозволяє знайти баланс між різними видами дитячої діяльності та видами діяльності педагога (організованої,

виховною та дидактичною) під час проведення, як індивідуальних занять, і у роботі з групою дітей.

З досвіду роботи та у пошуках нових форм планування, співвіднесення освітніх областей з видами дитячої діяльності, розподілу обсягу освітньої програми в режимі дня та зручності роботи вихователя, була розроблена циклограма планування освітньої діяльності вихователя, де передбачається чергування організованої та самостійної діяльності дітей.

Впровадження системи інтегрованого планування дозволяє структурувати в освітній процес, збагатили зміст освітньої роботи з дітьми, сприяти розвитку творчості та вмінню вихователів вибудовувати стратегію та тактику своєї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) К. -2021.// Наказ міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021р.
2. Бурова А. та ін. Планування освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі. //Дошкільне виховання К.–2017. –1–С. 12-15.
3. Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі. Інструктивно-методичний лист. № 1/9-434 від 01.10.2002

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НУШ

Приходько Тетяна Віталіївна,
вчитель початкових класів,
Херсонська багатопрофільна гімназія №20
імені Бориса Лавренюва Херсонської міської ради
м. Херсон, Україна

Анотація: У статті порушено проблему забезпечення ситуації успіху в освітній діяльності молодших школярів в умовах нової української школи, висвітлено її теоретичні аспекти, окреслено сферу її практичного застосування у галузі сучасної початкової освіти.

Ключові слова: педагогічні технології, ситуація успіху, освітній процес, розвиток, молодший школяр, нова українська школа.

Гуманізація шкільної освіти передбачає створення умов, спрямованих на розкриття та розвиток здібностей школярів, їх позитивну самореалізацію. Ця спрямованість ґрунтується на повазі та вірі в дитину, відображається у завданнях шкільної життєдіяльності, у її змісті, організації та засобах, а також у характері взаємодії учасників шкільного колективу. Саме тому актуальною є проблема якісної організації освітнього процесу молодших школярів в умовах НУШ.

Однією із найбільш результативних освітніх технологій є створення ситуації успіху, що поєднує комплекс психолого-педагогічних та методичних умов, котрі сприяють досягненню успіхів молодших школярів у процесі освітньої діяльності. Переживання успіху дає особистості впевненість у своїх силах, у неї з'являється бажання досягати позитивних результатів, відчуття внутрішнього комфорту, що позначається на світосприйманні в цілому.

Окреслити особливості реалізації технології «створення ситуації успіху»

в контексті НУШ можливо за умови ґрунтового дослідження нормативних документів, типових освітніх програм НУШ, методичних рекомендації авторів навчальних програм, підручників, посібників (Н.Бібік, М.Вашуленка, О.Савченко, Р.Шияна та ін.) та практичного досвіду вчителів.

Ідея здійснення освітнього процесу на основі створення ситуації успіху відображається у працях таких науковців як В.Сухомлинський, М.Венгер, М.Лісіна, О.Белкін, І.Лернер, М.Махмутов, В.Мухіна О.Пехота, С.Смирнов, К.Ушинський, Г.Люблінська та ін.

Ситуація успіху дарує вихованцям атмосферу дружби та взаємодопомоги, впевненості та захищеності. Вчитель мусить підтримати джерело внутрішніх сил дитини, джерело, що дає енергію для подолання труднощів та формування бажання вчитися.

На важливості використання ситуацій успіху в освітньому процесі наголошували А.С.Белкін, І.Д.Бех, О.О.Максимова, О.Я.Савченко, І.Ф.Харламов та інші дослідники. Особливої уваги при цьому набуває формування мотивації успіху у школярів [1].

Ситуація успіху в освітній діяльності створюється вчителем початкової школи за допомогою послідовності дій: емоційної підготовки здобувачів початкової освіти до вирішення освітніх завдань, створення умов для успішного розв'язання задач, порівняння отриманих результатів із передбачуваними [2, с.68].

Головна мета діяльності вчителя – створити ситуацію успіху для розвитку молодшого школяра, дати можливість кожній дитині відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення власних здібностей, віри у свої сили. Завдання педагога – забезпечити можливість учням відчувати радість від подолання труднощів, зрозуміти, що будь-яке завдання потребує певних зусиль. І успіх буде залежати від витрачених зусиль [3, с.52].

Наведемо приклади методичних прийомів створення «ситуації успіху»:

«Радість класу» – емоційний відгук оточуючих на успіх учня класу, констатація будь-якого, навіть незначного позитивного результату діяльності,

навіювання віри у себе.

«Лінія горизонту» – перший успіх дитини відразу зазначається вчителем, пропонується повторити завдання на складнішому рівні.

«Авансування» – вчитель в індивідуальній роботі виконує з учнем завдання, пояснюючи йому складні моменти, а потім у класі дає подібне завдання, яке самостійно виконується учнем, і він відчуває успіх.

Практика засвідчує, що усвідомлення ситуації успіху самим учнем, розуміння її значущості виникає лише після подолання дитиною своєї боязкості, невміння, незнання та інших видів труднощів. Створення пізнавального інтересу є предметом дослідження вчителя, який формує радість пізнання за певним алгоритмом:

- зняття страху – допомагає подолати невпевненість у власних силах;

- авансування успішного результату – спонукає вчителя висловити тверду впевненість у тому, що його учень обов'язково впорається із поставленим завданням. Це, у свою чергу, переконує дитину у своїх силах та можливостях. (У тебе обов'язково вийде, я навіть не сумніваюся у позитивному результаті)

- прихований інструктаж дитини про способи та форми здійснення діяльності – допомагає дитині уникнути поразки; досягається шляхом побажання («Можливо, краще почати з...»; «виконуючи роботу, не забудьте про...»);

- презентація мотиву – демонструє заради чого або кого здійснюється ця діяльність, кому буде добре після виконання («Без твоєї допомоги твоїм друзям не впоратися ...»);

- індивідуальна неповторність – визначає важливість зусиль дитини у діяльності, що здійснюється («Тільки б ти міг», «тільки тобі я можу доручити»).

Педагог мусить дбати про те, щоб освітній процес, який він організовує, передбачав ситуацію успіху. І це має стосуватися діяльності як індивідуальної, так і групової. Щоб сприяти успіху дитини у діяльності, мусить існувати конкретний психолого-педагогічний вплив вчителя початкових класів. Педагог має забезпечувати силу сугестивного впливу за допомогою елементів

педагогічної техніки [1].

У педагогічній технології «створення ситуації успіху» особливе значення приділяється вербальному інструменту. Він може мати такий вигляд: «Я думаю, що найзручніше було б зробити...», «Мені здається, тут у центрі уваги знаходиться...», «Я знаю, що люди зазвичай починають із...», «Достатньо виконати цю частину – і...».

Головне, що потрібно вчителю, починаючи роботу за педагогічною технологією «створення ситуації успіху», – це створити оптимістичну атмосферу молодшому школяреві, забути на якийсь час про його «недоліки», побачити лише перспективні лінії його розвитку [4, с.148].

Використання ситуації успіху має сприяти: підвищенню робочого тону, збільшенню продуктивності освітньої діяльності, а також допомогти учням усвідомити себе повноцінною особистістю та, відповідно, забезпечити успіх у навчанні. Кожна дитина має певні здібності. Завдання вчителя початкових класів – знайти маленькі пагони таланту, розвивати їх. Створення ситуації успіху, віра в дитину найбільш продуктивно впливає на мотивацію учнів, які згодом діють за сценарієм «Переможця» [5, с.20].

Сприяють забезпеченню ситуації успіху ігрові форми навчання, організація партнерської взаємодії, інноваційні підходи до освітньої діяльності в умовах НУШ [6, с.13-15].

Здійснений аналіз не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми і потребує систематизації факторів, котрі сприяють створенню ситуації успіху в освітньому процесі початкової школи в контексті НУШ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Полевікова О.Б. Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів : автореф. дис. канд.пед.наук: 13.00.02; Херсон, 2004. 22 с.
2. Калошин В. Ф. Управління думками – ефективний засіб досягнення щастя, здоров'я, успіхів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 5

(158). С.68–73.

3. Максимова О. О. *Досягнення успіху шестирічним першокласником* : навч. посіб. / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 192 с.

4. Сидоренко В. В. Reform of training school leaders in terms of implementation of the Concept «New Ukrainian School». *Керівник нової української школи : світоглядно-професійні орієнтири*: зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. С.148–153.

5. Полєвікова О.Б. Формування мовної особистості учня засобами ігрових технологій у контексті Нової української школи. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри* : збірник матеріалів Всеукр. наук.- практик. конф., м. Херсон, 20-21 вересня 2018 р. Том II / За ред. А.М.Зубка, В.В.Примакової та ін. Херсон: Айлант, 2018. С. 20-23.

6. Полєвікова О.Б. Нова українська школа: відчуваемо, думаємо, діємо. Проект інноваційного уроку, присвяченого письменнику рідного краю та його творчості. *Початкова школа*. 2017. № 4. С. 13-15.

МЕДИЧНА ЕТИКА ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Рикачевський Олександр Володимирович
аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та
управління освітніми закладами
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Ситуація у світі і зокрема в Україні характеризується екологічними і духовними кризовими явищами, процесами, подіями, котрі гостро відображаються в духовному світі особистості, трансформуючи етичні цінності, моральні норми й ідеали, «розмиваючи» попередні уявлення про добро і зло, благо людини, людяність. Особливо роль морального фактору зростає в медичній професійній діяльності, де від дій фахівців залежить життя, здоров'я громадян та інтереси суспільства і держави загалом.

Етика є невід'ємною частиною медицини, принаймні з часів Гіппократа – грецького лікаря п'ятого століття до Р.Х. (до християнської ери), який вважається засновником лікарської етики. Від Гіппократа започаткована концепція медицини як професії, коли лікарі публічно обіцяли, що вони будуть ставити інтереси своїх пацієнтів вище своїх власних інтересів [6]. Вперше термін «етика» застосував Аристотель, який розумів її як філософію моральної поведінки людей.

Результати аналізу наукових праць вітчизняних вчених дозволяють стверджувати, що проблеми етики, етичної компетентності, деонтології у сфері охорони здоров'я висвітлювали у дослідженнях А.Базилевич, С. Вітенко, Н. Герасимчук, Н. Касевич, Ю. Колісник, А.Кравець, Н. Пасечко, Б. Савчик, О. Семенов, Т. Сліпченко, І. Стояновський, О. Кравченко та інших. Важливі духовні аспекти професійної культури майбутніх медиків висвітлювали А. Агаркова, О. Андрійчук, Б. Веденко, Л. Веденко, В. Даценко, М. Демянчук,

Т. Корольова, С. Левенець, Г. Терешкевич та інші.

Розгляд етичної складової професійної діяльності медичної сестри умотивовує аналіз таких понять, як мораль і етика. Етимологічно подібні, ці поняття вчені на сьогодні усе ж розмежовують. Простежимо розвиток дослідницької думки. Як показує аналіз довідникових і наукових джерел, етикою (з грецької мови «ethos» – звичай, характер, з латинської «ethica») називають один з найдавніших компонентів культури людства, спрямований на становлення і регулювання людських взаємин у процесі їх спільного життя і діяльності. Одне з головних положень «Клятви Гіппократа» говорить: «Не нашкодь». Наступний принцип медичної етики – принцип справедливості – стосується надання медичних послуг. Лікування має бути проведено якісно і в повному обсязі, виходячи з потреб людини [5].

Основні положення медичної етики викладені у «Клятві» давньогрецького лікаря Гіпократ (460 – 377 рр. до н.е.): повага до життя; заборона на заподіяння шкоди хворому; повага особистості хворого; лікарська таємниця; повага до професії. Значний вплив на формування моральних переконань, поведінки, відносин медичних сестер, її самостійності у світі мала Агнеса Гонджа Бояджиу (мати Тереза Калькутська, 1910 – 1997). Католицька черниця, фундаторка Ордена милосердя, лауреат Нобелівської премії світу власноруч доглядала хворих, створювала хоспіси, притулки для хворих, організовувала школи і будинки для дітей. Основними принципами медичної етики є такі [7]: 1. Гуманне ставлення до хворого. 2. Не брати участі в діях проти здоров'я хворого. 3. Надання допомоги всім, хто її потребує, незалежно від расової, політичної і релігійної приналежності. 4. Солідарність усіх лікарів у повазі гідності людей, їх боротьбі за мир. 5. Збереження лікарської таємниці. 6. Участь в охороні життя людей від тих чи інших ексцесів, що загрожують їм (наприклад, від забруднення зовнішнього середовища). 7. Недопущення експериментів над людьми. 8. Утримання від вчинків, які можуть принизити гідність професії лікаря [4].

Виходячи з цього, кожен член суспільства повинен суворо дотримуватись

таких правил: поважати суспільство і його співгромадян; рахуватись із кожним членом суспільства; поводити себе так, як він хотів би, щоб поводитися з ним; провідною мораллю суспільства повинна бути мораль, що включає основні загальнолюдські моральні норми, вироблені людством протягом тисячоліть: це і піклування кожного про збереження й примноження суспільного багатства, це і почуття колективізму й товариської взаємодопомоги, це і гідна поведінка і взаємоповага між людьми, і висока свідомість громадського обов'язку, нетерпимість до порушень суспільних інтересів, це чесність і правдивість, скромність у житті, це і взаємоповага в сім'ї, непримиренність до нечесності й кар'єризму, до національної та расової ворожнечі та ін. [2].

Вихід у світ «Етичного кодексу лікаря» є наслідком особистої ініціативи і багатолітньої подвижницької праці доктора Богдана Надраги за участю низки членів Головної управи Українського лікарського товариства у Львові (З. Масний, І. Стояновський, А. Базилевич, З. Іваськевич, А. Кравець, Б. Савчик) „Етичний кодекс лікаря” дає шанс зробити українські медицину, суспільство і державу кращими, людянішими, цивілізованішими [3].

У 70-х роках ХХ ст. складається нова галузь екологічного знання – біоетика. Розвиток її був започаткований науковцями США, де видана п'яти томна енциклопедія з біоетики. Основною проблемою, на якій початково зосереджувалася увага дослідників, були стосунки «лікар – пацієнт». Поряд із названим вузьким аспектом, склалося значно ширше її розуміння. Центральною проблемою стало ставлення до життя і смерті. Життя бачиться само цінним, вищою цінністю. Під життям розуміється не лише людське життя, але і життя тварин, біоценоз, біосфера тощо. Біоетика спирається на цінності культури, що склалися в антропогенезі та знаходили відображення в міфології, в світових релігіях, у філософії. Вона виникла як відповідь на «технологічні виклики» в медицині: нові технології трансплантації органів, зародження і підтримання життя тощо. Біоетика пов'язана з медичною етикою, деонтологією (дисципліна, що визначає ставлення лікаря до пацієнта) та медичним правом. У коло досліджень біоетики органічно вписується, з одного боку, історія становлення

відносин людини з природою закріплена в ментальних культурах: у міфології, епосі, народній звичаєвості. З іншого боку – біоетика розглядає велике коло проблем утвердження прав людини (в тому числі і як пацієнта) на життя, на здоров'я, на відповідальне і вільне самовизначення власного життя. Маючи на увазі складний комплекс моральних проблем, перед якими опинилася сучасна наука, відомий американський вчений-біолог Б. Гласс пише: «Я наполягаю на тому, що філософи науки в майбутньому повинні значно більше мати справу з етичними проблемами, ніж з логічними» [1].

Медична сестра – молодший спеціаліст покликана здійснювати профілактичну діяльність, догляд та опіку за хворими. Медсестра-бакалавр медицини здійснює, окрім функцій молодшого спеціаліста, управління медсестринськими структурами (в якості старших медичних сестер відділень та завідувачів відділень медсестринського догляду), надає медичну допомогу у спеціалізованих відділеннях, бере участь у підготовці медсестер – молодших спеціалістів. Медсестра-магістр розширює свою діяльність у клінічному медсестринстві, виконує управлінські функції головних спеціалістів управлінь охорони здоров'я, головних медичних сестер лікувально-профілактичних закладів, залучається до викладацької, науково-дослідної діяльності [8, с.19]. Професійна діяльність медичної сестри спрямована на цілісну людину, тобто на особистість, яка відповідно до досліджень психологів має неповторний набір психологічних якостей (характеру, темпераменту, соціального досвіду, життєвої позиції). Медична сестра здійснює безпосередній догляд за пацієнтом, навчає самогляду й елементам самогігієни, допомагає пацієнту і його родині психологічно адаптуватися до ситуації, яка виникла. В основу професійної діяльності медичної сестри покладено такі базові поняття: людина як особистість, навколишнє середовище, оточення, здоров'я, медсестринство.

Отже, зауважимо, що медична етика вийшла з надр загальної етики і її слід розглядати як специфічний прояв загальної етики. Медична етика визначає діяльність фахівців галузі охорони здоров'я, сукупність необхідних етичних норм і приписів для медичних працівників у здійсненні професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біоетика: смислові і предметні ракурси. URL : <https://studfile.net/preview/4193506/page:45/>.
2. Веденко Б. Г. Естетична медицина – крок до покращення медичного обслуговування населення / Б. Г. Веденко, Л. Б. Веденко, В. Г. Даценко та ін. // Актуальні питання сучасної медицини. – Вінниця: Нова книга, 2010. – С. 244–248.
3. Етичний кодекс лікаря : Довідник /За заг. ред. І.Д. Герич. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2008. – 22 с. URL : https://ult.lviv.ua/?page_id=56
4. Левенець С. С. Медична етика і деонтологія: реалії і перспективи в роботі лікаря / С. С. Левенець // Медична освіта, № 4, 2012. – С. 89.
5. Медична етика. URL : <http://www.npblog.com.ua/index.php/meditsina/medychna-etyka.html>
6. Підручник з лікарської етики. URL : https://www.wma.net/wp-content/uploads/2016/11/Medical_Ethics_Manual_Ukrainian.pdf
7. Про Клятву лікаря : Указ Президента України №349 від 15 червня 1992 року
8. Семенов О. М., Кравченко О. Формування професійної етики майбутньої медичної сестри у вимірах педагогічної дії : монографія / О. Семенов, О. Кравченко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 304 с.

ТЕХНОЛОГІЯ МАЙНДМЕПІНГ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВИ І МОВЛЕННЯ УЧНІВ НУШ

Ткаченко Катерина Олександрівна

к.п.н., доцент

Півненко Дар'я Юрївна

Студентка 4 курсу

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Анотація: «Майндмепінг» можна віднести до одного з досить нових, цікавих та корисних прийомів пояснювально-наочного методу навчання. Назва прийому походить від англійської "mind mapping". В українській мові цей прийом може називатися різними авторами по-різному: «майндмепінг», «майнд-карти», «карти пам'яті», «карти думок», «інтелект-карти», «майнд менеджмент». Фахівець з роботи мозку, психотерапевт Вадим Берлін пропонує, наприклад, називати самі карти «картами думок» або «майнд-картами», а процес їх створення – «майндмепінг», що звучить цілком логічно. У цій статті цей прийом називається своєю оригінальною назвою "mind mapping" та "майндмепінг". На перший погляд, «mind mapping» може здатися незвичайним і складним. При цьому популярність даного прийому у світі не зменшується, і ним широко користуються багато вчителів шкіл та викладачів вищих навчальних закладів у багатьох країнах.

Ключові слова: майнд-карти, майндмепінг

То що таке «mind mapping»? Хто його вигадав? І як ним користуватися? "Mind mapping" - це зображення думок людини з якоїсь теми графічно на аркуші паперу, на навчальній дошці чи екрані комп'ютера. Цей запис думок являє собою ніби серцевину з гілки, що радіально розвіваються від неї. Гілки відображають асоціативні зв'язки від головної теми за принципом від більшого до меншого, від більшого поняття до дрібніших деталей.

«Майндмеппінг» з'явився ще наприкінці двадцятого століття, і вигадав його британський психолог, який працює над розробкою методики організації мислення, запам'ятовування та розвитку креативності Тоні Бьюзен (англ. Tony Buzan). Спочатку він провів дослідження того, як робили свої записи античні мислителі та великі уми епохи Відродження. Вивчаючи цю тему, він звернув увагу на те, що вони записували свої думки, роблячи власні ілюстрації, які дуже жваво та різноманітно відображали їхні думки. В результаті свого дослідження Т. Бьюзен прийшов до думки, наскільки важливі малюнки та асоціації при оформленні та передачі думок.

Слід зазначити, що до Т. Бьюзена існували і досі існують різні схеми та таблиці під час передачі інформації. Але всі вони зазвичай розташовуються звичним, нудним і монотонним для нас способом - лінійно по горизонталі або по вертикалі.

Т. Бьюзен зробив висновок, що при передачі та отриманні інформації при такому лінійному підході задіяна лише ліва півкуля людського мозку. Нововведення методу Т. Бьюзена у тому, що для створення «майнд-карт» він пропонує залучити обидві півкулі мозку. Оскільки мозок людини при отриманні інформації відразу створює різні нейронні зв'язки та асоціації, Бьюзен пропонує створювати «карти думок» за аналогією з тими картинками нейронних зв'язків, що відбуваються в нашому мозку. А щоб були задіяні обидві півкулі, то при створенні

«Майнд-карти» Т. Бьюзен пропонує зображати не тільки формою радіальних променів, подібно до нейронів, але і розфарбовувати гілки, що розходяться від головної теми, в різні кольори. Тоді мозок краще сприймає, розуміє та запам'ятовує інформацію. При такому підході у людини активізується так зване радіантне мислення, коли думки, подібно до гілок на дереві, розходяться в сторони від своєї серцевини - від центру до периферії, від центральної (головної) ідеї (теми) - до асоціативних ідей (підтем) і далі - до дрібніших асоціацій (деталей).

Як же потрібно створювати майнд-карти? Існують певні правила їхнього

створення.

По-перше, треба починати із центру. У центрі міститься назва загальної (головної) теми (думки, ідеї). Головною метою

«Майнд-Карта» є розвиток цієї головної теми (думки, ідеї) - для цього карта і створюється.

По-друге, у всіх «майнд-картах» перше радіальне відгалуження прийнято починати з верхнього правого кута і далі розташовувати всі гілки за годинниковою стрілкою. Тобто, якщо уявити циферблат годинника, то треба починати як би з «13.00» і далі до «23.00». Це загальне правило. Проте, якщо передбачається розмістити ідеї (гілки) іншим способом, необхідно їх нумерувати, щоб було зрозуміло, як рухається думка (ідея).

По-третє, при створенні "майнд-карти" кожен нову "гілку-ідею" необхідно зображати іншим кольором. Тоді краще привертається увага до неї і мозок краще розуміє та запам'ятовує інформацію. Гілки від середини малюються товщі, потім до периферії вони тоншають, ніби показуючи напрямок розвитку думки.

Якщо не малюються потовщення, необхідно малювати стрілки при переході до кожної наступної думки.

По-четверте, на кожному відгалуженні - і великому і малому - пишеться лише одне-два ключові слова та/або малюється один малюнок (якщо це як домашнє завдання, то учні можуть наклеїти картинки). Писати слова рекомендується друкованими літерами, тому що читати малі літери навіть свого почерку складно та незручно. Малюнки навіть кращі, тому що вони краще розвивають уяву і краще створюють асоціативні зв'язки. Причому якість малюнків не має жодного значення – вони все одно виконують свою функцію. Тобто, не треба боятися, що хтось не вміє малювати. Найкраще під час створення «майнд-карти» комбінувати слова з малюнками для кращого уявлення та асоціацій.

По-п'яте, гілок на «майнд-карті» рекомендується малювати не більше дев'яти, тому що мозку буде складно запам'ятовувати інформацію. Оптимальна

кількість гілок, що сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню, це п'ять-сім (7 ± 2). Потрібно враховувати, що від кожної гілки підуть ще розгалуження та інформація буде додаватися.

При створенні «майнд-карти» не обов'язково малювати та доповнювати гілки одну за одною. На те вона і є «карта думок». Оскільки наші думки можуть стрибати від однієї до іншої, то й заповнювати «майнд-карту» можна у різних місцях, у міру приходу в голову думок та ідей.

Чим більше буде ідей та деталей, тим більшого розміру аркуш паперу необхідно брати. Аркуш паперу повинен бути не меншим за розмір А4 і він повинен бути просто білим, без клітинок і лінійок, оскільки вони можуть заважати розташуванню слів і малюнків на «майнд-карті».

Зараз у двадцять першому столітті існує безліч майкрософт програм та додатків щодо створення «майнд-карт». Там можна знайти найрізноманітніші шаблони і швидко створити «майнд-карту» будь-якої конфігурації. Для створення «майнд-карт» можна порекомендувати такі популярні безкоштовні та прості в освоєнні mindmapping-ресурси, як: сайти Coggle.it, Mind42.com та програму Xmind із сайту Xmind.net. У «mind mapping» також активно використовуються такі платні інструменти, як: MindNode, Mapul і MindMeister.

Створення «майнд-карт» на веб-сайтах має цілу низку переваг: там можна легко виправляти будь-які помилки, міняти місцями гілки та їх напрями, видаляти та додавати нові слова, фрази та малюнки. Проте, фахівці та викладачі зазначають, що найкраще створювати «майнд-карти» вручну на аркуші паперу, використовуючи кольорові олівці чи маркери. Встановлено, що коли людина малює сама, то в неї краще працюють і радіантне мислення, і уяву, і асоціативні зв'язки. Він вчиться краще мислити, розвиває свою креативність, краще запам'ятовує інформацію, а наявність різних кольорів та малюнків дозволяє йому довше пам'ятати будь-яку інформацію.

«Mind mapping» може широко застосовуватися і в особистому житті, і на роботі, і в навчальному процесі. Наприклад, в особистому житті за допомогою упорядкування «майнд-карти» ми можемо планувати як свій один день, так і

наступний тиждень, місяць, рік і навіть життя.

Керівники можуть використовувати «майнд-карти» для підготовки та проведення нарад, засідань, зборів, а також для складання будь-якої мови. Використовуючи "mind mapping", можна підготувати та блискуче провести презентацію перед колегами, партнерами. Складання «майнд-карти» допоможе колективу на роботі розробити та виконати будь-який проект.

«Mind mapping» знаходить широке застосування під час навчання будь-яким предметам, зокрема іноземних мов. «Майнд-карти» застосовують під час навчання лексиці, граматиці, під час написання творів, рефератів, курсових і дипломних работ. Учні можуть готувати проекти, презентації, використовуючи «майнд-карти».

Крім того, цілі лекції можна підготувати за допомогою «mind mapping». І навпаки, за будь-якою лекцією чи текстом можна скласти «майнд-карту», за якою студентам буде легше запам'ятати навчальний матеріал та підготуватися до семінару чи іспиту. І це буде їм набагато цікавіше, ніж довгі лекції, записані лінійно одноманітним почерком.

Викладачі можуть створювати та використовувати «майнд-карти» як роздатковий матеріал. Створення «майнд-карт» можна давати учням як домашнє завдання, і, створюючи їх, учні розвиватимуть своє мислення, пам'ять і креативність.

Отже, підсумовуючи значення такого прийому, як «mind mapping», можна сказати, що цей прийом у навчанні є інноваційним, креативним і цікавим як для викладачів, так і для учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tony Buzan, Use Both Sides of Your Brain, Plume Penguin Group, Jan 1991
2. Tony Buzan, The Mind Map Book, 6 September 1993, ISBN 0-563-36373-8
3. Willis, CL., 'Mind maps as active learning tools', Journal of computing

sciences in colleges. 2006. Volume: 21 Issue: 4

4. Вадим Берлин, <http://free-psycho.ru/chto-takoe-majndmepping-i-karty-my-slej/>
5. Jonathan Lewis, <http://www.eslbase.com/teaching/mind-maps-language-learning>
6. D'Antoni, A.V., Zipp, G.P., (2006). "Applications of the Mind Map Learning Technique in Chiropractic Education: A Pilot Study and Literature".
7. Robert Plotkin, (2009). "Software tool for creating outlines and mind maps that generates subtopics automatically". USPTO Application: 20090119584.
8. Santos, Devin, (15 February 2013). "Top 10 Totally Free Mind Mapping Software Tools
9. <http://megapoisk.com/majndmepping-tvorcheskij-podhod-k-resheniju-zadach#v-chem>
10. <http://www.mind-map.ru/intellekt-karty/primeneniye/planirovaniye/planirovaniye-vremeni/>
11. Нижньова Н.М., Нижньова-Ксенофонтова Н.Л. Креативна компонента освітньої парадигми/Ідеї. Пошуки. Рішення: збірник статей та тез XI Міжнар. наук. практ. конф., Мінськ, 22 листопада 2017 р./Редкол.: Н.М. Нижньова (відп. Редактор) [та ін]. - У 7 томах. - Том 7. - Мн.: БДУ. 2018. Режим доступу: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/189493> с. 44-54.
12. Nizhneva N., Zaniewski J., Nizhneva-Ksenafontava N. Management in language teaching / Ідеї. Пошуки. Рішення: матеріали ІХ Міжнар. наук. практ. конф., Мінськ, 25 листопада 2015 р./Редкол.: Н.М. Нижньова (відп. Редактор) [та ін]. Том 6. Електрон. текстові дані. – Мн.: БДУ, 2015. – Режим доступу: <http://elib.bsu.by> – Деп. у БДУ 06.01.2016, № 000606012016.- 51-63 с.
13. Нижньова Н.М., Нижньова-Ксенофонтова Н.Л. Підготовка спеціалістів у вищій школі: технологічний підхід «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»: Збірник наукових праць / За ред. В.Г.Воронковій.- Випуск 61.- Запоріжжя: РІО ЗДІА, 2015.-с. 35-46.

ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ткачук Наталія Григорівна
Гришко Ніна Олександрівна

викладачі

відокремлений структурний підрозділ
Фаховий коледж інженерії та управління
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

Анотація: Мета статті – визначити особливості програм дистанційного навчання англійській мові та обґрунтувати зміст, принципи, ефективні методи, форми та засоби їх реалізації. В статті розглянуті та проаналізовані сучасні підходи для навчання студентів, розглянуті особливості застосування форм дистанційного навчання. Проведений аналіз сучасних онлайн сервісів та платформ, що є популярними сьогодні. Проаналізовані основні інструменти для надання освітніх послуг, які ґрунтуються на інформаційно-комунікаційних технологіях.

Ключові слова: змішане навчання, курс дистанційного навчання, мовні ресурси, соціальні мережі, навчальні платформи, онлайн сервіси.

В умовах суттєвих змін у сфері освіти, до яких призвела пандемія та введення дистанційної та змішаної форм навчання в навчальних закладах, використання вже існуючого досвіду онлайн курсів сприяв та активізував подальший розвиток та розширення спектрів навчальних прийомів у викладанні англійської мови. Якщо в попередні роки подібні курси використовувалися першочергово з метою економії часу, навчального простору та зацікавленості здобувачів освіти, то актуальність їх використання в сучасних умовах спричинена жорсткою необхідністю сьогодення.

Очевидним є той факт, що сучасні підходи до навчання англійської мови

першочергово базуються на поняттях та принципах комунікативного навчання. Тому замість вивчення англійської мови, як об'єкта, через граматичні вправи і завдання для перекладу, студентів доцільно заохочувати до видів діяльності, під час яких вони задіяні у спілкуванні один з одним, з викладачем, або із носієм мови. Використання комунікативних видів діяльності базується на дослідженнях з психології освіти, згідно з якими студенти є активними учасниками навчального процесу та навчаються через практичні завдання та власний досвід. Головною вимогою до розробки видів діяльності під час навчання англійській мові є зважання на синкретичність сучасного заняття, тобто потрібно враховувати компетенцію зорієнтованості на формування життєвих потреб спілкування та діяльності в англійськомовному середовищі, заняття має бути інноваційним в контексті використання технічних засобів і цифрових технологій та комунікативно спрямованим на адекватне сприйняття загальнолюдських цінностей.

Одним із основних методичних принципів дистанційного навчання англійській мові на основі поставлених завдань є проведення ретельного аналізу навчального матеріалу перед створенням навчального он-лайн курсу, забезпечення студентів необхідними навчальними ресурсами та використання відповідних технологічних інструментів. Вдало створений курс дистанційного навчання англійській мові – це віртуальна аудиторія, в якій навчання базується на виконанні практичних завдань, що активно використовують автентичний аудіо-, відео- та текстовий матеріал і відтворюють реальні комунікативні ситуації за межами навчальної аудиторії, наприклад, такі ситуації, як відкриття банківського рахунку, резервування місця в готелі під час подорожі, придбання товару на ринку чи супермаркеті, замовлення комп'ютерних послуг під час ремонту комп'ютера, тощо. Багато із зазначених ситуацій можна виконати на відстані або віртуально, шляхом перетворення онлайн курсу на природне середовище для навчання англійській мові.

Ефективність застосування онлайн курсів та повнота досягнення поставленої мети багато в чому залежить від правильно підібраних засобів,

методів та інструментів. Однією з найбільших переваг використання новітніх технологій під час вивчення мови в умовах дистанційного навчання є можливість застосування мультимедійних засобів та адаптація навчальних матеріалів до потреб та рівня підготовки студентів, враховуючи їхні мовленнєві здібності та можливості. Наприклад, викладачі можуть оновити аудіо- та відео матеріали, додаючи до них субтитри, повтори певних розділів, необхідні запитання до теми, написати анотації до письмових текстів, тлумачення й переклади окремих речень, слів та словосполучень. Такі модифікації перетворюють навчальні ресурси на доступні для розуміння здобувачами освіти засоби введення в навчальний процес автентичного матеріалу та культурного контенту. Завдяки використанню викладачами на заняттях мультимедійних засобів, студенти отримують можливість доступу до оригінальних мовних джерел, таких, як газети, журнали, ток-шоу, відео-кліпи, подкасти, фільми, мультфільми, лекції, художня та навчальна література, веб-сайти.

Надання студентам завдань, які базуються на особливих ресурсах, наприклад, заповнити веб-анкети, відповіді на які потрібно шукати на тематичних веб-сайтах, створити презентації, власні веб-сторінки, постери, написати відповіді на запитання, які стосуються поточних подій, використовуючи газетні статті та повідомлення, отримати інформацію про подорожі за допомогою туристичних веб-сайтів, блогів, журнальних ресурсів, порівняти ціни на товари та послуги за допомогою реклами, надають студентам можливість розвивати культурні та лінгвістичні здібності й навички, розширюють кругозір, є цікавими і привабливими, спрямовані на співпрацю між студентами та їхню самостійну роботу.

Для організації дистанційного та індивідуального навчання в закладах освіти можна активно використовувати різноманітні веб-технології та програмні засоби, серед яких варто зазначити веб-додаток Edmodo – освітній сайт, який являє собою соціальну мережу за типом Facebook, що дозволяє спілкуватися викладачам і студентам, об'єднавшись навколо процесу навчання.

Заслуговує уваги платформа LearningApps.org - сервіс, який дозволяє

створювати інтерактивні вправи та є конструктором для розробки різноманітних завдань з різних предметних галузей для використання як на заняттях, так і в позааудиторний час. Крім того, Learningapps.org надає можливість дистанційного навчання кожному викладачу, оскільки дозволяє створювати набір груп у власному акаунті, вводити дані про студентів, їхні профілі, задавати паролі для входу та викладати вправи для виконання.

Для проведення онлайн тестів, використання різноманітних інтерактивних завдань з навчальних дисциплін, створення власних відкритих онлайн курсів можна використовувати безкоштовні освітні платформи Learning.ua. та Stepik або хмарні сервіси Office365 та Google.

Популярним в сучасних умовах є використання чатів, які надають можливість оперативного спілкування користувачам мережі в режимі реального часу. Існує декілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіовідеочат. Найбільш поширеним у використанні є текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що під час вивчення іноземної мови в дистанційній формі є надзвичайно важливим моментом. В освітніх цілях за необхідності можна організувати спілкування в чатах з носіями мови. Це реальна можливість мовної практики, яка проводиться у рамках запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проєктної діяльності, обміну інформацією.

Ще одним із засобів комунікації в умовах дистанційного навчання є відеоконференція, тобто конференція реального часу в онлайн режимі. Відеоконференція є одним із найсучасніших способів зв'язку. Вона дозволяє проводити заняття у віддалених класах, коли студенти й викладачі знаходяться на відстані, при цьому обговорення й прийняття рішень, дискусії, захист проєктів відбуваються в режимі реального часу. Викладачі і студенти можуть бачити один одного, а викладач має можливість супроводжувати лекцію наочним матеріалом. Звичайно, що для ефективного та якісного проведення відеоконференції необхідна чітка її підготовка: створення програм, своєчасна інформація на сайті про день та час проведення, розсилка учасникам.

Досить корисним завданням для студентів є створення блогів і робота з

ними. Навчальний матеріал, опрацьований за допомогою блогів допомагає студентам краще опанувати мову. Блоги можуть включати мультимедіа і бути рефлексивним джерелом, де студенти відслідковують власний прогрес у навчанні, обговорюють культурні та освітні питання.

Змістовним та корисним для використання в умовах дистанційного навчання може бути такий курс, як вебліографія, оскільки він дає вільний доступ до основних мовних ресурсів. Викладачі отримують можливість забезпечити студентів посиланнями на необхідні педагогічні матеріали (веб-сайти підручників, ігри на основі вивчення мов), навчальні засоби (словники, тезауруси), автентичні матеріали (газети, радіостанції, веб-сайти), комунікативні інструменти (чат-руми, блоги, вікі).

Набувають подальшої популярності в процесі організації навчання на відстані і соціальні спільноти. Наприклад, Facebook можна використовувати для отримання завдань студентами, проведення консультацій, взаємообміну довідковою інформацією, проходження тестів шляхом організації спільноти. Середовище Classroom дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Викладач має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання.

Соціальні мережі та Viber дозволяють створювати закриті групи та чати з обговорення цікавих тем, завдань, проблем, поширення інформації. Розкривати нову тему, давати нові знання, провокувати думки можна використовуючи тематичний контент Youtube. Актуальним та ефективним є використання під час проведення дистанційних занять тематичних відеосюжетів, фільмів-екранізацій, трансляція освітніх каналів, фільмів від BBC або National Geographic, застосування інфографіки, аудіо-книг або підкастів, перегляд інтерв'ю з цікавими людьми, підключення Youtube-каналів викладачів-предметників, використання блогів вчителів-предметників.

Слід зазначити, що педагогічні технології дистанційного навчання значно

відрізняються від традиційних, адже ґрунтуються на опосередкованому спілкуванні викладачів зі студентами, що здійснюється шляхом телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів зі спеціальним чином підготовленими електронними матеріалами. Існуючі платформи дистанційного навчання, у найбільш загальному вигляді, можна визначити як програмне забезпечення, яке дає можливість реалізувати педагогічні задачі технологій дистанційного навчання шляхом автоматизації створення і отримання знань у системі дистанційного навчання. Існують як комерційні, так і безкоштовні онлайн сервіси та платформи дистанційного навчання. Комерційні платформи мають ряд значних переваг, а саме: функціональність, безпека, надійність, належний рівень підтримки користувачів, регулярні оновлення та нові версії, можливість налаштування, наявність технічної підтримки. Безкоштовні платформи дистанційного навчання реалізуються на базі рішень Open Source. До них належать ATutor, Claroline, Dokeos, LAMS, Sakai, Moodle, ILIAS, Google Classroom та інші. Безперечними перевагами таких платформ є відсутність необхідності внесення плати за їх установку та подальше використання, значна географія розповсюдження по всьому світу, можливість внесення змін. До недоліків відносять складність в обслуговуванні та технічній підтримці, інколи повна відсутність подібної підтримки. Однак, в цілому платформи дистанційного навчання на базі рішень Open Source допомагають доволі ефективно організувати навчальний процес в умовах дистанційного навчання.

До найперспективніших та найзручніших рішень з існуючих на сьогоднішній момент можна віднести Moodle, Google Classroom та Sakai. Платформа дистанційного навчання Moodle є однією з найпопулярніших у світі, її можна вільно завантажити з мережі Інтернет, вона використовується у більш ніж 100 країнах, а кількість її користувачів сягає понад 18 мільйонів осіб. Платформа дозволяє створювати якісні дистанційні курси, її можливості за якістю не поступаються багатьом комерційним системам, її можна підлаштовувати під потреби певного навчального проєкту та доповнювати

новими сервісами. Moodle спроектовано з урахуванням досягнень сучасної педагогіки, а основний наголос робиться на взаємодії між студентами та широкому використанні обговорення. Інтерфейс програми простий, зручний та ефективний, дизайн має модульну структуру, яка легко модифікується, а мовні пакети, які можна підключати, дозволяють досягти повної локалізації. Основні можливості платформи для викладачів включають: облік студентів із можливістю їх персоналізації та розмежування прав на доступ до навчальних матеріалів, створення та проведення онлайн курсів, ведення звітності та статистики з навчання, контроль та оцінка рівня знань, анкетування та створення опитувальних матеріалів, можливість інтеграції з іншими інформаційними системами. Студенти мають можливість редагувати свої облікові записи, додавати фотокартки та змінювати численні особисті дані, ознайомлюватися з нагадуваннями про події у курсі, завантажувати виконані завдання, переглядати результати проходження тестів, спілкуватися через особисті повідомлення, форму та чат. Особливо зручним є доступність навчальних матеріалів, а саме текстів лекцій, завдань для самостійної роботи, додаткових матеріалів, засобів для спілкування і тестування.

Наступна популярна у використанні платформа, яка покликана полегшити роботу викладачів та зробити її якомога ефективнішою – це платформа Google Classroom. За допомогою інтерактивного сервісу Google Classroom викладач з легкістю організовує комунікацію зі студентами, швидко готує завдання та ефективно проводить заняття. Під час розробки завдання викладач може скористатися опцією спільного доступу до документа, або ж опцією автоматичного створення копії для кожного студента, побачити, хто закінчив виконання завдання, забезпечити зворотній зв'язок та поставити запитання студентам в режимі реального часу. Платформа Google Classroom дає доступ до перевірених часом сервісів, які об'єднано в межах однієї програми, має в наявності велику користувачську аудиторію, студенти в інтерактивному режимі отримують можливість знайомитися із матеріалами, які з'являються в папках на Google Drive, доступним є безпосереднє спілкування і з

викладачами, і з одногрупникам. Усі згадані можливості вже свідчать на користь вибору згаданої системи, а її функціонал, незважаючи на відносно невеликий час існування платформи, аж ніяк не поступається вже існуючим лідерам ринку.

Ще одна популярна платформа для використання в навчальному процесі – це Sakai. Вона являє собою онлайн систему організації навчального освітнього простору. У рамках Sakai користувачі можуть змінювати власні паролі та управляти ними, а адміністратори можуть створювати необмежену кількість користувачів. Можливості платформи для викладачів включають в себе налаштування почергової появи завдань, повідомлень або нових матеріалів курсу на основі фіксованих дат або активності учасників курсу, додавання матеріалів для групи або окремого студента, створення групи поза межами курсів, перегляд оцінок здобувачів освіти, створення тестів та індивідуальних завдань, встановлення часу, коли студенти можуть отримати доступ до проходження тестів, та обмеження часу їх проходження. Студенти в межах даної платформи володіють цілою низкою опцій, зокрема мають можливість самостійно записатися на курс, створювати особисті папки для завантаження файлів та матеріалів, можуть використовувати пошук за навчальними темами, виконувати тести декілька раз, отримувати оцінки за результатами тестів одразу ж після їх виконання. На користь цієї платформи свідчить і той факт, що її використовує низка найбільших університетів світу, зокрема Стенфордський університет, Мічиганський університет та інші.

З точки зору навчання іноземної мови усі проаналізовані платформи надають достатньо можливостей для ефективної організації процесу дистанційного навчання. Зокрема, навички письма іноземною мовою добре розвиваються при використанні студентами чатів та форумів, де вони можуть спілкуватися як один з одним, так і персонально з викладачем. З'являється велика кількість можливостей для розвитку навичок аудіювання, оскільки студенти більше не прив'язані до очних занять та обмеженої кількості прослуховувань навчального матеріалу. За допомогою розглянутих платформ

забезпечується і ефективний розвиток навичок говоріння. Зробити це можна, запропонувавши, наприклад, студентам зробити аудіозапис власного мовлення. По завершенні виконання завдання, студент має завантажити зроблений запис до платформи. Перевагою є те, що коло осіб, які матимуть доступ до завантаженого запису, може регулюватися, а тому отримувачем може виступати лише викладач, що, у свою чергу, позитивно впливає на процес формування означених навичок та вмінь, адже в аудиторії студенти часто соромляться своїх однокласників, а тому не розкривають свої можливості повною мірою. Усі зазначені платформи дистанційного навчання надають значні можливості для розвитку навичок та вмінь читання, адже викладач може розміщувати велику кількість текстів та навіть цілі книжки, які студенти мають прочитати. Можливе також створення переліку питань з прочитаного матеріалу, або ж укладання тестів множинного вибору, спрямованих перевірити, наскільки ефективно студенти засвоїли матеріал.

Підсумовуючи, зазначимо, що дистанційне навчання англійській мові за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних онлайн курсів та навчальних платформ є достатньо ефективним та доступним. Студенти мають можливість ефективно вивчати англійську мову на основі різноманітних видів діяльності, з використанням новітніх технологій та ефективних засобів навчання. Але все одно, ключовою фігурою в процесі організації дистанційного навчання іноземної мови є викладач, від рішення якого залежить визначення способів організації дистанційного навчання іноземної мови, типів матеріалів, які можуть використовуватися у цьому процесі, та способів їх укладання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Басараба Н. Платформа дистанційного навчання Moodle та її використання в організації навчального процесу / Н. Басараба // Нова педагогічна думка. – 2013. – No 2. – С. 63–66.

2. Демида Б. Системи дистанційного навчання: огляд, аналіз, вибір / Б. Демида, С. Сагайдак, І. Копил // Комп'ютерні науки та інформаційні

технології. – 2011. – № 694. – С. 98–107.

3. Осадчий В.В. Система дистанційного навчання університету / В.В.Осадчий // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. – 2010. – № 5. – С. 214–225.

4. Дмитриева Е.И. Основная методическая проблема дистанционного обучения иностранным языкам через компьютерные телекоммуникационные сети Интернет/ Е.И. Дмитриева // Иностр. языки в школе. –1998. –N 4. –С.10–16.

5. Козяр М.М. Віртуальний університет : навч.-метод. посіб. / [М.М. Козяр, О.Б. Зачко, Т.Є. Рак]. – Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2009. – 168 с.

6. Кухаренко В.М. Дистанційне навчання та умови застосування / В.М.Кухаренко, О.В.Рибалко, Н.Г. Сиротенко . – Х., 2002. – 320с.

ДО ПИТАНЬ МОНІТОРИНГУ В ОСВІТІ

Швидун Людмила Тарасівна,

старший викладач
кафедри дошкільної та початкової освіти
Дніпровська академія неперервної освіти
м. Дніпро, Україна

Сотнічук Інна Анатоліївна,

заступник директора
навчально-методичного центру забезпечення якості освіти
Дніпровська академія неперервної освіти
м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті автори розглядають питання моніторингу, особливості його запровадження в освітній сфері, розмежовують феномен моніторингу з поняттями контролю, експертизи та оцінювання, акцентують увагу на необхідності формування різнорівневої системи моніторингу та окреслюють основні ризики цього явища.

Ключові слова: моніторинг, контроль, експертиза, оцінювання, система моніторингу, цілі моніторингу, завдання.

Сучасні економічні та суспільні відносини потребують пошуку нових шляхів розв'язання проблеми об'єктивного оцінювання освіти, надання теоретичного обґрунтування показникам, критеріям якості та методам, які використовуються. Саме це спричинило нагальну необхідність розвитку та вдосконалення освіти, створення в освітній галузі національної системи моніторингу. Актуальність моніторингу зумовлена трьома основними чинниками: педагогічними, економічними, та культурологічними.

Моніторинг належить як до науки, так і до практики. Це поняття може розглядатися і як засіб дослідження реальності у будь-яких науках, і як засіб управління різними видами діяльності за допомогою отримання своєчасної та

якісної інформації. Ми поділяємо думку Г. Єльнікової, яка розглядає «моніторинг як комплекс процедур спостереження, оцінювання, перетворень керованого об'єкта і спрямування цих перетворень на досягнення заданих параметрів його розвитку. Моніторинг – це інформаційний супровід управління й механізм адаптивного управління» [2].

Дослідники феномену «моніторинг» вважають його більш ємним, ніж поняття «контроль». Оскільки моніторинг органічно пов'язаний з усіма функціями управління, він не лише створює наукову об'єктивну базу для прийняття управлінського рішення, але й забезпечує поточне регулювання та прогнозування подальшого розвитку об'єкта. Контроль – необхідний процес під час здійснення моніторингу.

Фундаментальна різниця між поняттями «моніторинг» та «експертиза» полягає в меті дослідження. Якщо експертиза передбачає експертну кількісну або якісну оцінку в певних інтервалах та консультування щодо розвитку об'єкта, то мета моніторингу – відстежити позитивні і негативні тенденції розвитку об'єкта і внести корективи, які зможуть наблизити бажані прогностичні результати.

Терміни «моніторинг» і «оцінювання» часто ототожнюють, але вони не є синонімами. На нашу думку, моніторинг і оцінювання – споріднені, але мають певну відмінність. Моніторинг передбачає систематичне збирання фактів про контекст, вхідні ресурси, процеси і результати в системі освіти. Оцінювання передбачає застосування зібраних даних для того, щоб сформувані оціночне судження про ситуацію.

Оцінювання якості освіти як інструмент державного управління якістю освітою має здійснюватися з метою:

- удосконалення педагогічних засобів;
- визначення результативності навчання та виховання;
- порівняння навчальних закладів;
- визначення ефективності використання коштів;
- планування та прогнозування розвитку освітньої галузі;

- формування освітньої політики;
- визначення престижності та конкурентноздатності національної системи освіти.

Виходячи з нової парадигми створення єдиного європейського простору освіти, велика роль сьогодні приділяється не лише систематичним моніторинговим дослідженням, а, власне, створенню національної системи моніторингу різних рівнів загальної середньої освіти - від шкільного до загальнодержавного та міжнародного. Національна система моніторингу в освітній галузі в плані систематизованого та комплексного незалежного оцінювання результатів розвитку освіти, ґрунтовного вивчення її проблем поки що не набула свого остаточного структурного оформлення та правового й ресурсного забезпечення.

У зв'язку з розробкою національної системи якості освіти стає актуальною проблема створення системи моніторингу в закладі освіти. Дослідниця О. Байназарова акцентує увагу на «меті, змісті загальної середньої освіти, вимогах освітніх стандартів, педагогічному контролі, прогнозуванні, освітньому моніторингові, моделях здобувача освіти, вчителя, закладу освіти» [1]. Дослідниця Т. Лукіна вважає, що «якість загальної середньої освіти можна розглядати як систему соціально зумовлених показників рівня знань, умінь, ціннісного ставлення до світу, якими повинен оволодіти учень і виділяє внутрішні та зовнішні компоненти, що характеризують якість освіти:

- якість основних умов освітнього процесу (результати дошкільної освіти, управління освітнім процесом, науково-методичної роботи, кадрового, матеріально-фінансового забезпечення тощо);
- якість реалізації освітнього процесу (змісту освітнього процесу, навчання, викладання тощо);
- якість результатів освітнього процесу (знань, умінь учнів, володіння процедурами творчої діяльності, вихованості, розвитку особистості тощо) [3].

Національна система моніторингу якості освіти передбачає розробку систем на різних рівнях.

На регіональному рівні система моніторингу якості освіти за своєю структурою може бути багаторівневою. Перший рівень – обласний, другий рівень – районний, міський, ОТГ, третій рівень – шкільний. Дослідниця О. Байназарова розглядає модель, яка складається з чотирьох підсистем, що відображають різні види та сторони діяльності закладу освіти. У першій підсистемі проводиться моніторинг різних видів навчальної діяльності. Друга підсистема передбачає моніторинг методичної. Моніторинг третьої – соціальної – підсистеми включає оцінку діяльності закладів освіти з соціальних питань, в четвертій, економічній, підсистемі оцінюється матеріально-технічне забезпечення закладу.

Феномен моніторингу має певні ризики. Існує ризик використання моніторингу для інструментального контролю. Виникає проблема оперативного структурування інформації, що можливе лише за умови впровадження інформаційних технологій, які дозволяють охопити всі види показників, мінімізувати проблему браку інформації та обробляти її впродовж навчального року, що сприятиме своєчасному коригуванню виявлених недоліків у даній системі. Саме інформатизація управління забезпечить якісно новий рівень інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу, виключить стихійність і невизначеність у використанні інформації та гарантує оперативне надходження інформації того виду і форми, яка в даний час необхідна керівникові.

Моніторинг передбачає встановлення цілей та стандартів, тому виникає потреба розмежування головних і другорядних питань. Окреслені цілі та стандарти зосереджуються на вимірюванні конкретних результатів (часто це показники досягнень здобувачів освіти), а інші цілі та завдання освітнього закладу можуть залишитися неоціненими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Байназарова О. Система моніторингу якості освіти на регіональному рівні // Моніторингові дослідження як інформаційна база в системі управління якістю освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Луцьк: Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, 2005. с. 26-29.
2. Єльнікова Г.В. Основи адаптивного управління (тексти лекцій). К.: ЦППО АПН України, 2003. 133 с.
3. Лукіна Т.О. Структура та основні завдання освітнього моніторингу як інструменту державного управління якістю загальної середньої освіти. Управління сучасним містом. 2004. №2/4. 6 (14). с. 150-157.

УДК 373.24

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ДОСВІДУ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ ІГРАШКИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Шелепко Галина Володимирівна

асистент

Арсенюк Ольга Олександрівна

студент

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Анотація: У статті визначено поняття формуванням пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку як процесу відображення в дитячій свідомості певних національних і культурних уявлень, навичків та умінь, одержаних в результаті маніпулювання й активного пізнавального інтересу до української народної іграшки; представлено констатувальний, формувальний та контрольний етап дослідження формування пізнавального досвіду у старших дошкільників; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних іграшок, як-то: поповнення розвивального середовища групи різними видами української народної іграшки; організація практичної діяльності старших дошкільників із виготовлення та оздоблення української народної іграшки; співпраця з педагогами та батьками стосовно формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: педагогічні умови, пізнавальний досвід, діти старшого дошкільного віку, українська народна іграшка.

Створення нового освітнього процесу ґрунтується на усвідомленні важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості.

Саме тому на сучасному етапі проблема формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку набуває актуальності, оскільки сприяє їх успішній підготовці до навчання в школі. Завдяки пізнавальному інтересу та активності досвід накопичується і використовується в різних видах дитячої діяльності.

Питання формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку до народної іграшки сучасними засобами в умовах дошкільного виховання залишається менш вивченим, що зумовило необхідність вибору **мети статті**: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами української народної іграшки.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що проблематикою формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку займалися такі дослідники минулого та сучасності, як-то: Я.Коменський, Й.Песталоцці, Ж.Руссо, С. Русова, К. Ушинський, С. Ананьєв, П. Блонський, В. Зеньківецький, Т. Лубенець, О. Нечаєв та ін. (виявили сутність поняття «пізнавальна активність» через «інтерес», його вікові характеристики); О.Брежнєва, Л. Маневцева, В. Лозова, Б. Мухацька, К.Щербакова, С. Ладивір, І. Литвиненко, В. Черних, та ін. (розкривають зміст формування пізнавальних інтересів, як форми пізнавальної активності у дітей) [8]

У сучасних дослідженнях (О. Брежнєва, Л. Буркова, О. Кононко, С. Ладивір, І. Литвиненко, Б. Мухацька, Ткачук та ін.) підкреслюється необхідність орієнтації процесу пізнавальної діяльності на розвиток образних форм пізнання світу через дитячі види діяльності, тобто збагачення й максимальне розгортання тих ціннісних якостей, щодо яких дитяча природа найбільш сприятлива. Проблема оптимізації пізнавальної діяльності, організації ефективного керівництва нею набуває особливого значення як для особистісного розвитку дошкільників загалом, так і для інтелектуального розвитку [3].

Пізнавальна діяльність завжди стимулюється пізнавальною активністю,

яка розглядається як стан готовності до пізнавальної діяльності. У дослідженнях з проблеми розвитку пізнавальної активності дошкільників науковцями підкреслюються різні її аспекти [7].

Засвоєння дитиною старшого дошкільного віку суспільного досвіду, виробленого людством і зафіксованого в продуктах його матеріальної і духовної культури, сприяє її психологічному розвитку та формуванню особистості дитини. Залучення дітей цього віку до різних видів діяльності реалізує взаємовідносини дитини з об'єктивною дійсністю. Тому від змісту і характеру діяльності й залежить надбання нею конкретних властивостей, зокрема сприяє формуванню пізнавального досвіду.

На необхідності ознайомлення дошкільників з українською народною іграшкою наголошують такі науковці як А. Богуш, Н. Буркун, Г. Григоренко, Н. Дзюбина-Мельник, Г. Довженюк, Н. Лисенко, Т. Поніманська, М.Стельмахович та ін. сучасні педагоги-практики (С. Русова, Т. Коваленко, А.Шапран, Г. Кільова, О. Стаєнна, Н. Омеляненко, Н. Курочка та ін.). Вони вважають українську народну іграшку одним із головних засобів виховання в умовах закладів дошкільної освіти [4].

Ми впевнені, що долучення дитини старшого дошкільного віку до українських народних іграшок, як до явища матеріальної і духовної культури народу, сприяє найповнішому розкриттю її природних схильностей, розвитку її здібностей, духовному збагаченню. Ці вироби не тільки відображають явища реального світу, а й водночас несуть велике інформаційне наповнення, втілюють оригінальні ідеї. Вони не лише урізноманітнюють ігрову діяльність дитини, а й мають надзвичайну пізнавальну цінність, розширюючи сферу її уявлень про світ та свій народ. А маніпуляції з такими іграшками розвивають національні господарські та побутові культурні навички.

Базуючись на даних аналізу джерел вище представлених науковців, під формуванням пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку розуміємо процес відображення в дитячій свідомості певних національних і культурних уявлень, навичків та умінь, одержаних в результаті маніпулювання

й активного пізнавального інтересу до української народної іграшки.

Збагачення вмісту пізнавального інтересу і зміцнення його прямо залежить від кількості, якості та характеру інформації, яку отримує дитина, а також від способу їх подачі дорослими, тому ми впровадили педагогічні умови.

Експериментальне дослідження включало констатувальний, формувальний та контрольний етап та був проведений на базі закладу дошкільної освіти «Теремок» у м. Києві з 01.09.2021р. по 01.01.2022р. Освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти регламентовано Базовим компонентом дошкільної освіти (2021 р.) та освітньою програмою для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Шляхом випадкової вибірки діти були розділені на дві групи: експериментальна група (ЕГ) включала 20 дітей, а контрольна група (КГ) – теж 20 старших дошкільників.

На етапі констатувального експерименту для дітей двох груп було апробовано комплексну методику дослідження. Кожне завдання добиралося під структурний критерій формування пізнавального досвіду, їх показники та рівні (високий, середній та низький), а саме: *когнітивний критерій визначався завдяки методиці «Казка»*, розробленою психологом С. В. Гусаровою; *емоційно-ціннісний критерій – методикою гра-завдання «Відгадай предмет»* доктора Луїзи Дюсс; *поведінковий критерій – методикою «Спостереження»*, яку пропонує педагог К.К. Платонов.

За даними результатів узагальненої динаміки рівнів сформованості пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку ми визначили, що переважає більше середній 40 % (в обох групах) та низький рівень показників у ЕГ – 35 %, а КГ – 40 %. А на високому рівні опинилися 25 % ЕГ та 20% КГ. Результати засвідчували переважання ситуативного чи сталого пізнавального інтересу до діяльності, наявність чи відсутність тенденції до високої активності. Усвідомленість мети та мотивів діяльності дозволяла робити висновки щодо пізнавальної активності внутрішніх спонук, здатності контролювати та коректувати поведінку й діяльність.

Розглядаючи комбінуюче трактування поняття «педагогічні умови»

педагогами (В.Андрєєв, Ю.Бабанський, В. Беліков, В. Берков, А.Вербицький, О.Галкіна, М.Данилов, С.Диніна та ін.), можемо сказати, що це відповідні педагогічні обставини, сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання освітніх завдань [2].

На формувальному експерименті для покращення результатів констатувального етапу ми впровадили педагогічні умови як зовнішні обставини, що були спрямовані на формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи засобами української народної іграшки.

Перша педагогічна умова – це поповнення розвивального середовища групи різними видами української народної іграшки (ляльки з тканини; іграшки з дерева, глини, соломи, лози, трави, сиру та інших матеріалів). Зокрема, у старшій групі створено краєзнавчий куток «Українська іграшка – скарби народні на віки».

Другою педагогічною умовою ми обрали організацію практичної діяльності старших дошкільників експериментальної групи із виготовлення та оздоблення української народної іграшки (розпис, різьблення тощо).

Реалізували цю педагогічну умову через:

- складання плану ознайомлення дітей з українською іграшкою шляхом проведення освітніх заходів, в які входив програмовий зміст знайомства з ганчір'яною лялькою, з яворівською іграшкою та іграшками Опішні.

- проведення інтегрованих занять з декоративного малювання («Розпис глиняної іграшки», «Прикрасимо опішнянським орнаментом півника», «Чари Петриківки», «Димківський півник», «Які ви є, народні іграшки?», «Візерункових справ майстер»), художньої праці, народознавства, музики тощо за тематикою української іграшки;

- ознайомлення дітей експериментальної групи з історією, відомими українськими майстрами та характерними ознаками виготовлення та розпису

української іграшки («Поліська кераміка», «Гончар», «Ознайомлення з петриківським розписом української іграшки»);

- використання дидактичних ігор «Розкажи про розпис української іграшки, який найбільше сподобався», під час якої показували дітям різні види розписів (опішнянський, петриківський, яворівський), з яких дитині пропонувалося вибрати той, який їй найбільше сподобався та описати його; «Який це орнамент?», де діти вчилися розрізняти види ліній, смуг, рослинний орнамент тощо

- проведення свят і розваг із застосуванням народних пісень, потішок, хороводних та рухливих ігор та використанням української іграшки.

Третьою педагогічною умовою стала співпраця з педагогами та батьками стосовно формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку.

З вихователями нами використовувалися наступні форми роботи щодо використання народного ремесла у процесі формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку, а саме:

– педагогічна рада («Розвиток емоційно-естетичного ставлення до оточуючого як результат ознайомлення старших дошкільників з народними ремеслами»);

– семінари («Народна іграшка – складова культури українського народу», «З історії української іграшки», «Регіональні особливості різних видів розпису»);

– практикум («Феномен формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку», «Навчання вихователів елементів ліплення з глини», «Виготовлення іграшки з лози»);

– консультації («Як ознайомити дошкільників з різними видами української народної іграшки», «Організація художньої праці дитини»);

– тематичні перегляди комплексних або комбінованих відкритих занять, на яких знайомили з організацією пізнавально-дослідницької та мистецько-творчої діяльності, під час виготовлення різних видів української народної іграшки (теми: «Іграшка гончара» – виготовлення глиняної іграшки, способи

оздоблення, регіональні особливості тощо, «Край диво-майстрів» – знайомство та зустріч з народними умільцями).

З батьками вихованців експериментальної групи ми проводили наступні заходи просвітницько-методичного характеру:

– лекції («З історії народних ремесел», «Народні ремесла як частина культури українського народу», «Види української іграшки», «Українська іграшка у вихованні дитини»);

– бесіди («Як заохотити дитину до майстрування?»);

– консультації («Як розвивати у дітей здатність до творчості», «Вдосконалення навичок й умінь, одержаних у закладі дошкільної освіти знаннях про народну іграшку»);

– практикум («Опановуємо разом з дітьми виготовлення та розпис української іграшки»), виставки робіт батьків і дітей.

Доцільною формою роботи були розваги та свята за тематикою української іграшки, які проходили за активною участю всіх учасників освітнього процесу.

Проведена нами робота з дітьми старшого дошкільного віку, їх батьками та вихователями була спрямована на виховання позитивного ставлення дитини до української іграшки та формування пізнавального досвіду дітей, що на наш погляд дала свої позитивні результати. Адже на контрольному етапі, проведеного з використанням методик констатувального експерименту, спостерігається позитивна покращена динаміка показників формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи після реалізації педагогічних умов. Результати представлені у табл.1 та рис.1.

Таблиця 1

Порівняльна динаміка рівнів сформованості пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної групи на констатувальному та контрольному етапі експерименту

Рівні	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Високий	5	25	4	20	8	40	5	25
Середній	8	40	8	40	9	45	10	50
Низький	7	35	8	40	3	15	5	25

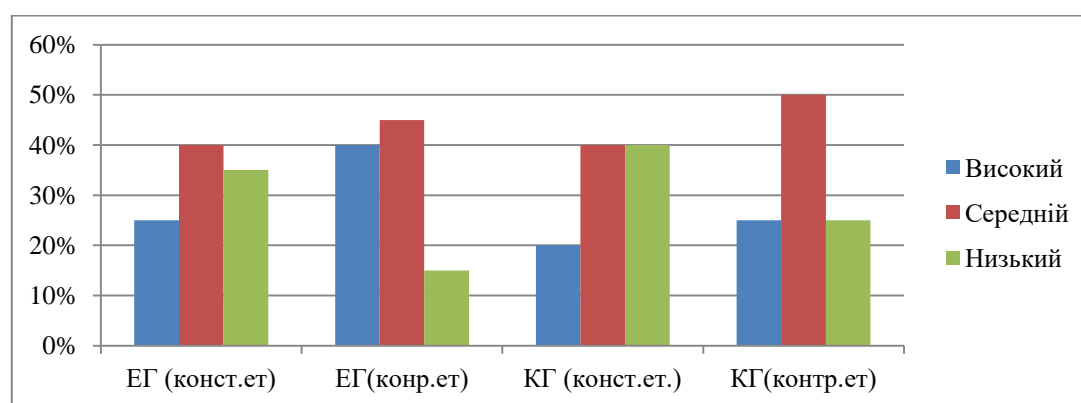

Рис.1. Рівні сформованості пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної групи на констатувальному та контрольному етапі експерименту

Як бачимо за результатами табл. 1 та рис.1 збільшилась кількість досліджуваних із високими показниками пізнавального досвіду, відсоток таких дітей збільшився з 25 % до 40 % ЕГ, а КГ підвищилися з 20 % до 25 %, кількість досліджуваних середнього рівня ЕГ збільшилась з 40 % до 45 %, а КГ з 40 % до 50 %. Відсоток дітей із низьким рівнем пізнавального досвіду ЕГ знизився з 35 % до 15 %, що на 20 % менше ніж до експериментального впливу, а КГ також знизився з 40 % до 25 %, що на 15 % менше ніж до формувального експерименту.

Дані показники відображають інтенсивне зростання пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку, що говорить про доцільність

використаних у формувальній частині експерименту педагогічних умов із застосування засобів української народної іграшки у пізнавально-дослідницькій, мистецько-творчій та ігровій діяльності. Таким чином, покращилися показники рівня сформованості пізнавальних досвіду дітей експериментальної групи, щодо демонстрації ними допитливості, зацікавленості новими фактами, проявами потреби у нових знаннях, враженнях, бажання відкривати для себе невідоме. Вони проявляли пізнавальний інтерес та активність у освітньому середовищі, самостійно справлялися з більшістю посильних завдань, долали труднощі, здійснювали самооцінку та самоаналіз.

Отже, після проведення експерименту не тільки спостерігаємо зростання показників формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного віку, а й зростання педагогічної культури та готовності до взаємодії у батьків і вихователів.

Можемо резюмувати, що впровадження педагогічних умов формування пізнавального досвіду у дітей старшого дошкільного засобами української народної іграшки у пізнавально-дослідницькій, мистецько-творчій та ігровій діяльності допомагають пришвидшити та полегшити процес формування пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти. Перспективи подальшого вивчення проблеми пізнавального досвіду дітей старшого дошкільного віку пов'язані з розробкою науково обґрунтованих розвивальних програм та методичного інструментарію діагностики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Державний стандарт дошкільної освіти нова редакція від 12.01.2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Довбня С.О., Отченко Г.В. Впровадження педагогічних умов формування еколого доцільної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в процесі праці в природі: формувальний етап дослідження. *Тенденції розвитку*

дошкільної освіти: молодь і наука: зб. тез доп. всеук. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти, аспірантів, молодих вчених. м. Київ, 16 квітня 2019 року. Київ, 2019. С. 16-20.

3. Нестеренко Н.В. Підготовка дітей старшого дошкільного віку до навчально-пізнавальної діяльності у школі засобами ТРВЗ. Укладання збірки завдань, 2021. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5726>

4. Поліщук А.О. Формування творчої уяви дошкільників засобом декоративної діяльності за мотивами народних промислів (на матеріалі народної іграшки). Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 88 с.

5. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 12.10.2020).

6. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків: ОВС, 2000. С. 164

7. Садова Т.А., Рудакова А.О. Формування пізнавальної активності дошкільника як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*, 2017. № 10. С. 49-52

8. Чумак С.М. Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у навчальній діяльності. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/1492>

УДК [582.26:712.23] (282.247.322)

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ РОСЛИН У ЗАКЛАДАХ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Шелюк Юлія Святославівна

Доктор біологічних наук,
професор кафедри ботаніки,
біоресурсів та збереження біорізноманіття

Хомчук Аліна Юріївна

Здобувачка магістерського рівня
вищої освіти спеціальності 014.05
Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. Робота присвячена встановленню особливостей вивчення біології рослин у закладах середньої освіти при запровадженні дистанційного навчання. Наведено основні ефективні прийоми організації навчальної діяльності в умовах он-лайн навчання, методи представлення графічного матеріалу, шляхи формування практичних умінь і навичок біологічних досліджень.

Ключові слова: дистанційне навчання, біологія рослин, форми й методи навчання, скрайбінг, дидактичні ігри.

Загроза поширення COVID-19 опосередкувала впровадження суттєвих змін у звичний стан та динаміку суспільних відносин, а також у традиційну організацію освітнього процесу. Впровадження дистанційного навчання у 2019 р. у сферу освіти було безальтернативним кроком її збереження, а сьогодні – це альтернативний спосіб її реалізації. Виникла необхідність формування як довгострокової концепції сталого розвитку системи управлінського впливу в умовах карантинного режиму, так і одночасного моніторингу проблем у сфері

освіти, які виникають або вже існують. При цьому невід'ємним елементом такої системи є дистанційне навчання, як універсальна, інтегральна, гуманістична форма організації освітнього процесу, яка створює необхідні умови для здобувачів освіти [1, с. 3–46; 2, с. 11–68].

Основна увага українських освітян приділялася застосуванню технологій дистанційного навчання у вищій освіті [3, с. 271–284]. Особливості їх впровадження у закладах середньої освіти вивчені у значно меншій мірі.

Мета роботи : з'ясувати особливості вивчення біології рослин у закладах середньої освіти при запровадженні дистанційного навчання.

Матеріали і методи. В основу роботи покладені авторські розробки, апробовані в практичній діяльності у закладах середньої освіти. Використані методи: теоретичні – аналіз, системний інформаційно-аналітичний метод (узагальнення теоретичних відомостей щодо організації дистанційного навчання); порівняння (для виявлення характерних рис основних інструментів дистанційного навчання); узагальнення (з метою з'ясування особливостей організації та проведення уроків під час вивчення теми «Біологія рослин» в умовах дистанційного навчання); систематизація (для виявлення прийомів організації навчальної діяльності з застосуванням технологій дистанційного навчання); практичні (проведено анкетування).

Результати й обговорення. Дистанційне навчання на уроках біології – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, здійснена у формі спільної діяльності учнів та вчителя, при якій всі учасники взаємодіють один з одним, вирішують проблеми, моделюють ситуації [4, с. 132–134]. Навчити самостійного пошуку, аналізу вирішення ситуацій, критичного мислення покликані ІКТ (це різні цифрові технології, що дозволяють створити, зберегти, поширити, передати певну інформацію або надати послуги). Найпоширенішими засобами дистанційного навчання є електронні підручники та навчальні посібники з мультимедійним супроводом, комп'ютерні лабораторні практикуми [5, с. 13–134].

Для організації процесу дистанційного навчання з біології існує безліч

цифрових ресурсів: Zoom.us, Facebook-Live, Scype, Screencast-o-matic, Quizizz, Kahoot, Moodle, Google GSuite for Education. Головною метою дистанційної освіти є забезпечення подальшого розвитку системи педагогічної освіти в напрямку надання їй рис та характеристик відкритої освіти (доступність, масовість, особиста орієнтованість, реальна неперервність). Для успішної реалізації он-лайн-навчання в першу чергу потрібно визначитися з основними інтернет-платформами, які будуть доступні для всіх учнів; ретельно підбирати обсяг і зміст навчального матеріалу, не «закидати» учнів скачаними з інтернету презентаціями, текстовими документами і посиланнями на довгі відеоуроки. Необхідно комбінувати всі форми дистанційного навчання, як синхронного з витримкою тимчасових рекомендацій, так і асинхронного з докладними інструкціями до запропонованих матеріалів і виконання завдань. Синхронне навчання здійснюється за допомогою спеціалізованих програм для організації відеоконференцій [6, с. 338–440].

Для вивчення теми «Біологія рослин» в шостих класах необхідно підготувати власні презентації (з невеликою кількістю слайдів, в яких виділені ключові моменти), або короткі відеоуроки, які після синхронного навчання за допомогою відеозв'язку.

Крім відео уроків і презентацій є й інші форми представлення графічного матеріалу. Основними методами представлення графічного матеріалу є інтелект-карти, комікси, графічні конспекти, скрайбінг. Для створення скрайбінгу можна користуватися такими сервісами [7, с.271–284]:

1. GoAnimate — дозволяє перетворити презентацію на мультиплікаційний фільм. Кожен елемент має стандартні налаштування (колір, розмір) та індивідуальні (настрій персонажа, декомпозиція фону). Сервер пропонує велику колекцію дій з персонажами, у разі виникнення проблем можна користуватися підказками.

2. PowToon — вся анімація створюється від слайда до слайда. Робоча область має кнопки управління, часову шкалу, вікно попереднього перегляду, список слайдів і перемикач вибору елементів.

3. Wideo — дозволяє додавати в презентацію зображення, персонажі, текст та музику.

4. Moovly — один із найпростіших інструментів для виготовлення анімованих презентацій, багато елементів промальовується за допомогою ручки. Цей сервер дає можливість безкоштовно створювати необмежену кількість презентацій тривалістю близько 10 хв.

5. Пояснювалки – програма для iPad, яка дозволяє створювати прості скрайбінги. Спочатку необхідно записати звукову частину презентації (завантажити готовий аудіофайл), потім намалювати ілюстрації до кожної тези. Особливість програми в тому, що візуальна частина презентації залежить від вашого вміння малювати, оскільки в ній немає готових шаблонів.

6. VideoScribe – створений із принципом – від частинного до цілого. По завершенню роботи ви отримаєте не інтерактивну презентацію, а відео.

Для забезпечення актуалізації та осмислення матеріалу доцільно запропонувати учням пройти онлайн-тест, або виконати інтерактивну вправу, створену вчителем, по ключовим поняттям уроку. Великий вибір тренувальних тестів запропонований на сайті <https://naurok.com.ua/test/biologiya>. Звичайно ж більшого ефекту можна досягти, якщо створювати тести самостійно, тому що таким шляхом реалізується диференційований підхід, з урахуванням особливостей конкретного класу, або навіть окремих учнів. Для створення тестів також використовується безліч додатків, серед яких можна виділити Quizizz – <https://quizizz.com/>, Майстер-Тест – <https://master-test.net/>, вони безкоштовні і не вимагають спеціальних знань в ІТ-технологіях.

Також ефективним вважаємо виконання інтерактивних завдань, створених на платформі LearningApps (<https://learningapps.org/>). Цей ресурс пропонує безліч різноманітних форм: рішення кросвордів, завдання на класифікацію та порівняння, вибір із запропонованих або введення власних відповідей і багато інших. Великою перевагою при вивченні біології є можливість створення вправ з малюнками, які спрямовані на розпізнавання клітин, тканин, органів (<https://learningapps.org/view11687215>) і т.д.

Важливою складовою навчання біології рослин є формування практичних умінь і навичок під час виконання лабораторних робіт [8, с. 148–154]. За умов дистанційного навчання вчитель окремі лабораторні роботи чи фрагменти певних досліджень може запропонувати учням виконати у вигляді домашнього завдання. За цих умов потрібно ретельно продумати всі етапи організації та проведення таких лабораторних робіт і розробити детальні інструкції щодо їх виконання та опису результатів, а також повідомити критерії оцінювання. Окрім того при проведенні лабораторних робіт учнями у домашніх умовах вчитель має їх додатково заохотити, зацікавити та вмотивувати до пізнавальної діяльності. Такими дослідженнями можуть бути ті, що підтверджують фотосинтез; дихання; випаровування води; поглинання коренем води; вплив мінеральних речовин на розвиток рослин. Також рекомендований дослідницький практикум за темами: «Дослідження процесу росту вегетативних органів», «Спостереження за розвитком пагона з бруньки», «Транспорт речовин по рослині», «Вегетативне розмноження рослин», «Дослідження умов проростання насінин». Також вчитель може запропонувати переглянути біологічні віртуальні лабораторії, які розміщують на власних блогах освітяни з усієї України.

При вивченні теми «Біологія рослин» учні 6 класу стикаються з питаннями про зв'язки будови і життєдіяльності рослин з умовами навколишнього середовища, тобто з екологічними поняттями. У цьому контексті можна виділити три групи екологічних понять: про середовище проживання рослин, про життєві форми і про взаємний вплив рослин. Для формування екологічних понять важливо, щоб здобувачі освіти мали запас знань про конкретні рослини і їхні взаємини з середовищем проживання. Тому за умов дистанційного навчання вчителю з дозволу адміністрації навчального закладу, можна провести екскурсію в природу, запропонувати учням заготовити гербарний матеріал певного виду рослин, також скласти календар природи.

Під час дистанційного навчання формами звітності можуть бути фотографії або відео, які учнів продемонструють під час уроку з використанням

ІКТ, і разом із тим, учитель може вимагати також і оформлення лабораторних зошитів з описом спостережень та результатів дослідження, а також відповідних висновків [9, с. 130–137].

При вивченні теми: «Різноманітність рослин» можна використати інтерактивні вправи на Learning Apps, закодовані QR-кодами, або ж запропонувати здобувачам освіти створювати власні QR-коди для опису рослин.

До ефективних прийомів організації навчальної діяльності можна віднести наступні:

1. Використання матеріалів ЗМІ за темами, пов'язаними з вивченням сучасних рослин. Матеріали ЗМІ використовуються як джерело інформації. Газетні публікації зручні для формування у здобувачів освіти навичок логічного і критичного мислення, оскільки статті, як правило, мають невеликий обсяг і написані простою мовою. Наприклад, запропонувати проаналізувати причини появи та можливі наслідки поширення в Україні таких інвазійних видів рослин, як пістія, борщівник, амброзія.

2. Використання творчих завдань. Пропонуються невеликі тексти з біологічними помилками. У ході виконання таких завдань перевіряються знання фактичного матеріалу; відбувається розвиток образного мислення; усвідомлення можливості практичного використання біологічних знань у життєвих ситуаціях (наприклад, «люди здавна шукали в ніч на Івана Купала цвіт папороті....» або «чому росичка «їсть» комах?»).

3. Використання інтернет-ресурсів. Біля екранів гаджетів діти стають частинкою природи. Вони її бачать, учаться нею користуватися і усвідомлюють необхідність збереження природного комплексу всієї Землі.

4. Використання краєзнавчого матеріалу. Використання місцевого матеріалу на уроках дозволяє застосовувати особистий досвід учнів для вивчення нового матеріалу. Це може бути демонстрація рослин Поліського або Древянського заповідників, паркових насаджень, ботанічних садів.

5. Екскурсії, на яких встановлюються зв'язки теорії з практикою,

привертається увага здобувачів освіти до природних явищ. Спілкування з природою на екскурсіях сприяє емоційному сприйняттю знань, переконує в необхідності захисту рослин і тварин, збереження біорізноманіття. Дистанційно навчаються діти з різних куточків, тому варто завчасно розробити індивідуальні маршрутні листи із завданнями, а також зробити знімки або відео того, що вони побачать. Це може бути відеозапис екскурсії в міський парк чи ботанічний сад, на шкільній навчально-дослідній ділянці, тощо.

6. Конкурси. Виставки постерів, проєктів, фото, участь в екологічних олімпіадах, дослідницька робота територіальних відділень МАН України, представлення презентацій, майстер-класів та ін.

7. Пізнавальні форми. Уроки-лекції, уроки-подорожі, групові уроки, уроки-семінари, які забезпечують знайомство із флорою України та світу.

8. Продуктивні. Посадка квітів, розсади, озеленення своєї кімнати або ділянки у дворі, догляд за домашніми улюбленцями, огляд шкільної навчально-дослідної ділянки.

Однією з найкращих прийомів роботи в навчальній діяльності – дидактична гра, тому що вона безпосередньо активізує діяльність учнів. Біологічні ігри, організовані вчителем у процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвивають творчі здібності, навички організації сумісної діяльності. Наприклад, у рамках уроку – рольової гри «Слухай, гав не лови!» із теми «Біологія рослин» можна закріпити знання учнів. Для цього здобувачі освіти об'єднуються в п'ять команд, кожна команда має свою назву. Якщо, на думку учнів, відповідь на питання стосується квітки, то відповідь дає «Генеративна» команда, за кожну правильну відповідь учні отримують оцінки за урок. Крім того, кожен учень отримує і творче завдання, пов'язане з тематикою гри. Наприклад, зліпити з пластиліну чи скласти за допомогою конструктора лего рослинну клітину, квітку; зібрати з запропонованого матеріалу модель провідних пучків, судин, ситоподібних трубок і т.д. Таким чином, у ході гри, крім формування біологічних знань та понять учні навчаються швидко реагувати

на запропоновані запитання, вести діалог, а також розвивати елементи творчості.

Отже, наявний досвід використання прийомів організації навчальної діяльності із теми «Біологія рослин» із застосуванням технологій дистанційного навчання переконує в тому, що дистанційні уроки можуть мати різну структуру, сприяти досягненню предметних результатів і бути цікавими учням і вчителю.

Проведене анкетування серед майбутніх учителів (здобувачів освіти магістерського рівня спеціальності 014.05. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) засвідчили, що найефективнішою платформою для проведення онлайн-уроків є Zoom (більше 70%); також вони вказали на те, що під час дистанційного навчання опанували нові форми роботи (93%) і підвищили рівень комп'ютерної грамотності (69%).

Висновки На підставі аналізу впровадження дидактичних розробок із теми «Біологія рослин» в умовах дистанційного навчання, були розроблені рекомендації щодо ефективної його організації:

1. Розроблені мультимедійні презентації до уроків, блок-схеми, кросворди, дидактичні ігри, вікторини, квести, лабораторні роботи, застосовані у закладах середньої освіти м. Житомир як один із засобів формування знань учнів із біології рослин.

2. З'ясовано, що майбутні вчителі (здобувачі освіти магістерського рівня спеціальності 014.05. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) найефективнішою платформою для проведення онлайн-уроків вважають Zoom (більше 70%); також вони вказали на те, що опанували нові форми роботи (93%) і підвищили рівень комп'ютерної грамотності (69%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. / Упоряд.: Воротникова І. П., Чайковська Н. В. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. –

456 с.

2. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка / за ред. Л. Гриневич, Л. Ільч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. – 76 с.

3. Сисоєва С. О. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України / С. О. Сисоєва, К. П. Осадча // *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2019. Т. 70, № 2. – С. 271-284.

4. Муходінова К. М. Електронне навчання. Його переваги та розвиток у майбутньому / К. М. Муходінова // *Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємств*. – Київ, 2017. – С. 132-134

5. Кухаренко В. М. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посібник. *Педагогічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* / за ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. – Київ: Міленіум, 2008. – 324 с.

6. Шелюк Ю. С. Особливості формування понять з теми «Біологія рослин» в умовах дистанційного навчання / Шелюк Ю. С., Левківська Т.М., Ковальчук Л. П // *Біологічні дослідження* – 2021. – 2021. – С. 338-440.

7. Сисоєва С. О. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України / С. О. Сисоєва, К. П. Осадча // *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2019. –Т. 70, № 2. – С. 271-284.

8. Мироненко І. В. Загальнобіологічні поняття як складова шкільного курсу біології / І. В. Мироненко // *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. – 2016. – Т. 53. – С. 148-154.

9. Романюк Р. К. Формування готовності майбутніх учителів біології і географії до впровадження дистанційного та змішаного навчання / Р. К. Романюк, Р. П. Власенко, В. А. Яковлева, В. С. Костюк // *Інноваційна педагогіка*. – 2020. – Т. 1, № 30. – С. 130-137.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.9.072

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Кулдыбаева Молдыр Бахитовна

магистрант ЮКУ им.М. Ауэзова

г. Шымкент, Республика Казахстан

Әліпбек Ардақ Зәуірбековна

кандидат педагогических наук, доцент

Аннотация В статье представлены теоретико-методологические подходы к понятию «психологическая культура.» Сходства и различия психологов и педагогов в рассмотрении этих понятий. Продемонстрирована способность развивать личностную культуру будущего специалиста в образовательной среде вуза через создание системы психолого-педагогического реагирования с целью оптимизации процесса его адаптации и успешного функционирования условия учебного процесса.

Ключевые слова: психологическая культура, формирования личности, личность, психическое воспитание

Одной из основных задач современной высшей школы является формирование высокоразвитого специалиста, способного использовать не только научные знания и практические навыки, но и эти знания и умения при решении различных профессиональных задач. Для этого необходимо развивать психологическую культуру, которая позволит будущим специалистам социальной сферы успешно общаться с другими людьми в профессиональной среде.

Психологическая культура специалиста – это систематическое

психическое воспитание человека, основанное на гуманистическом подходе к другим людям и обеспечивающее высокую эффективность профессиональной деятельности.

Современный молодой специалист должен не только решать профессиональные задачи, но и обладать многими социальными качествами - умением вести эффективный диалог и эффективное общение в поликультурном обществе. В связи с этим одной из важнейших задач организации высшего образования является подготовка специалистов, обладающих профессиональными компетенциями и способными к эффективному сотрудничеству с учетом интересов других. Речь идет о высококвалифицированной подготовке будущих специалистов и высоком уровне их культуры.

Психологическая культура, культура мышления, ценностно-смысловое, духовно-нравственное развитие личности позволяют современному человеку не только конструктивно взаимодействовать на межличностном и социальном уровнях, но и проявлять свою активность, инициативу и гражданскую позицию в общественно значимом масштабе.

Развитие человека как субъекта и как личности есть процесс усвоения того, что закреплено в реальных людях материальной и духовной культурой. Благодаря этому процессу происходит развитие психических процессов, способностей, особенностей поведения, потребностей, мотивов, установок, убеждений, самосознания, знаний, навыков, то есть всего того, что делает человека личностью и обеспечивает его полноту как равноправного члена общества доступ к системе. Эти известные положения культурно-исторической теории Л. С. Выготского подтверждаются многими эмпирическими исследованиями и педагогическим опытом.

Необходимый уровень развития этих качеств и процессов определяется обществом как некая социокультурная норма, которую должен выполнять каждый нормальный гражданин, каждый член общества. Например, современный человек должен уметь логически мыслить, иметь определенную

систему научных знаний, научных убеждений, систему бытовых представлений о мире, систему практических навыков и умений в работе с бытовой техникой, вольно регулировать свое поведение, вольно должны регулировать поведение человека. самопознание и др. Каждая социокультурная норма включает в себя необходимый уровень овладения соответствующим социальным опытом. Поэтому, если человек полностью овладевает той или иной социокультурной нормой, можно говорить о высокой его культуре в соответствующей сфере, например: культура общения, нравственность.

Психологическая культура существует и функционирует в пространстве межличностного и межличностного общения. Он определяет нормы, правила и методы этих отношений. Он фокусируется на опыте взаимодействия человека с другими, включая самого себя. Она закреплена в людях, в живом общении, в текстах (художественных, научных, религиозных), в произведениях искусства (кино, театр, живопись, скульптура, музыка), в определенных традициях и обычаях. Именно эта культура делает человека личностью. Овладев ею, он учится особым человеческим способам общения с окружающими. с людьми и с самим собой, приобретая тем самым свою психологическую природу, то есть становясь субъектом своей сущности и личности. Именно в этих качествах человек является живым носителем психологической культуры.

Психологическая культура как самостоятельное явление сравнительно недавно стала объектом научных исследований. Поэтому соответствующее понятие только вошло в научный обиход и не имеет устойчивого содержания. В литературе существует более десятка родственных категорий: культура общения, коммуникативная культура, акмеологическая культура, педагогическая культура, профессиональная культура, психологическая компетентность, коммуникативная компетентность, социальный интеллект, эмоциональный интеллект и др. создает определенные трудности для понимания специалистами и научных текстов, что в конечном итоге тормозит разработку самой проблемы... Поэтому возникает необходимость корректировки понятийного аппарата.

Онтогенетическое изучение психологической культуры позволяет определить механизмы, закономерности, этапы, условия и особенности ее развития. Рассмотрим сначала самые общие аспекты его развития. Психологическая культура, являясь частью человека как субъекта и личности, по своему происхождению и сущности является социальной. Социальная значимость человека определяется тем, что вся его жизнь от рождения до смерти проходит среди людей. Он становится личностью (субъектом и личностью) прежде всего потому, что воспитывался в человеческом обществе и овладел социально выработанными способами поведения в различных жизненных ситуациях, способами взаимодействия с вещами и людьми. Любое психическое образование человека (процесс, свойство, потребность и т. д.) является общественным по происхождению и сущности. По мнению Л. С. Выготского, психические функции ребенка осуществляются за счет социальных воздействий становится высшим из так называемых естественных. Точно так же у человека формируются потребности, черты личности, сознание и самосознание. В современной психологии бесспорна позиция человека по общественно-исторической значимости. Он связан с именами известных русских психологов: Б.Г. Анев, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, С.Л. Рубинштейн и др.

Психологическая культура как воспитание является неотъемлемой частью личности. Следует отметить, что речь идет не о дополнительном элементе человека, который может быть, а может и не быть, а о его уровне развития или зрелости. Гуманизация новорожденного, психологическая культура, превращающая его в полноценного субъекта, личность. В результате у него происходит возвращение врожденных психических функций, а также формирование новых психических функций и личности. Например, способность к запоминанию, рожденная бессознательным и произвольным процессом, становится сознательным и произвольным процессом. Ребенок начинает выделять свою память как отдельный орган или инструмент для решения определенных жизненных задач. Он также учится управлять этим

устройством. Это психологическая культура памяти. Имеет разный уровень развития. Чем она выше, тем лучше у человека память и понимание ее свойств, особенностей и законов работы, тем лучше она управляется. При высоком уровне развития мнукультуры человек становится эффективным обладателем своей памяти, способен максимально использовать ее возможности и заботится о ее постоянном совершенствовании. Высокий уровень развития мнукультуры исключает возможность использования человеческой памяти в негуманных целях. Это духовно-нравственная составляющая мнемонической культуры. На этом примере мы рассмотрели сущность развития психологической культуры. Его высокий уровень развития превращает человека в личность, полноправного субъекта своего бытия, раскрывает его личностные способности: черты личности, эмоции, интеллект и т. д. уметь эффективно использовать.

Развитие психологической культуры жизненно необходимо, поскольку социальная идентичность человека разделяется с другими людьми: его семьей, друзьями, одноклассниками, сослуживцами, чиновниками, окружающими людьми и так далее. это постоянное взаимодействие. Он начинается с рождения (а возможно и раньше - внутриутробно) и продолжается всю жизнь. По мнению В. И. Слободчикова и Е. И. Исаева: «Для взрослого (вообще другого человека) ребенок является не только одним из условий его развития, наряду со многими другими (не только олицетворением общественно развитых способностей), но и фундаментальная онтологическая основа. 18. Следует отметить, что общение – это не просто процесс, который идет рука об руку с психическим развитием человека и его общественной жизнью. Без общения они в принципе невозможны. Последствия социальной депривации для психического развития ребенка очень велики и невосполнимы. Это так же разрушительно для социальной жизни человека. Информационный обмен, психологическое воздействие, межличностное познание, регуляция взаимодействия, удовлетворение многих потребностей и, прежде всего, потребности в общении, самореализации и др. Невозможно представить без таких коммуникационных

функций. но общение необходимо человеку на последней стадии социального существования - на стадии смерти. Это внимательный и чуткий собеседник, который точно сможет облегчить свое состояние в случае смерти.

Учитывая высокую значимость общения для человека, он должен быть достаточно успешным субъектом, то есть должен овладеть им. В противном случае его ждут все неудачи в жизни: в школе, дома, в семье, в воспитании детей, в профессиональной деятельности и так далее. Мероприятия. В основном это связано с тем, что обе стороны взаимодействия представлены людьми. Каждый из них считает себе подобное существо - самостоятельным и равноправным субъектом и личностью. Такой специфический объект требует специальной обработки и знаний, отличных от объектной обработки. Именно это отмечал известный философ М. М. Бахтин: «Любой объект познания (в том числе и человек) может быть воспринят и познан как вещь. Но субъект не может быть воспринят и изучен как вещь, потому что как субъект он не может молчать, оставаясь субъектом, и поэтому его познание может быть только диалогическим.

Психологические тренинги достаточно распространены в вузах, особенно на гуманитарных и педагогических факультетах. Основные ее недостатки отражены в работах К. М. Романова и других авторов. Мы лишь хотели указать на один из его недостатков, на его чрезмерно познавательную направленность. В результате студенты просто запоминают материал по психологии, но не могут применять эти знания на практике. Следует также отметить, что в психологии нет четких возрастных и профессиональных стандартов развития психологической культуры и методов ее диагностики. Эти вопросы важны как в практической педагогике, так и в подготовке специалистов, умеющих работать с людьми. С этими вопросами тесно связан вопрос совершенствования методов психологического воспитания и определения условий достижения высокого уровня развития психологической культуры.

Психологическая культура является частью общей культуры человека. В более общем смысле эту личность можно рассматривать как средство взгляда

на людей (в том числе и на самого себя) как на субъекта, человека и индивидуума. Она представляет собой важнейшее условие социальной жизни человека как субъекта и личности. Для достижения поставленной цели человек использует потенциал своих личностных ресурсов: мотивационных, познавательных, эмоциональных, волевых, личностных качеств, социально-психологических, духовно-нравственных, предметно-практических, личностно-физиологических. Высокий уровень развития психологической культуры означает умение эффективно ими управлять.

Психологическая культура человека представляет собой сложную систему формирования личности, состоящую из трех взаимосвязанных структурных компонентов: познавательного, нормативно-практического и духовно-нравственного (ценностно-смыслового).

Психологическая культура как личностное воспитание не дается ребенку в готовом виде, она формируется в культуре общества: людей, межличностных отношений, способов и форм общения, а также ее видов и жанров. литература, наука и искусство для человека. У ребенка его развитие осуществляется по механизму усвоения (задачи). Современное общество не имеет единой и эффективной системы психологической культуры. Часто его усвоение происходит спонтанно. Этим и объясняется низкий уровень его развития у человека, в том числе у специалистов в области «от человека к человеку». В то же время существует объективная потребность в воспитании людей в области психологической культуры. Формирование психологической культуры у будущих учителей должно осуществляться в 2 основных этапа:

1. Психологическая грамотность
2. Психологическая компетентность

Психологическая компетентность означает психологическую грамотность, т.е. эффективное использование приобретенных знаний и умений. Таким образом, психологическая компетентность - это жизнь человека, действия, отношения с окружающими, а также активное рассмотрение своих задач и проблем, а также эффективные решения формирует культуру.

Формирование психолого-педагогической культуры осуществляется поэтапно: знания, умения, профессионально важные и социально значимые качества, компетенции - психолого-педагогические умения - психолого-педагогическая культура. То есть психолого-педагогическая культура является высшим выражением сформированности личностного стиля профессиональной деятельности.

Психологическая культура - очень многогранный и малоизученный социально-психологический феномен. Его можно анализировать в структурно-содержательном, функциональном, культурно-историческом, онтогенетическом, психолого-педагогическом, акмеологическом, этнопсихологическом и многих других аспектах.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Психологическая культура личности / К. М. Романов — «Когито-Центр», 2015 — (Университетское психологическое образование) ISBN 978-5-89353-450-4 1 тарау 9-15 бет
2. Петрова И. Ф. Культура общения в педагогическом взаимодействии // Международная конференция «Психология общения-2000: проблемы и перспективы». М.: Учебно-методический коллектор «Психология», 2000. С. 228–229.
3. Петрова И. Ф. Культура общения в педагогическом взаимодействии // Международная конференция «Психология общения-2000: проблемы и перспективы». М.: Учебно-методический коллектор «Психология», 2000. С. 229.
4. Романов К. М., Ж. Г. Гаранина. Практикум по общей психологии / Под ред. К. М. Романова. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «Модэк», 2002. 320 с.

САМОАКТУАЛИЗАЦИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ – КАК НАПРАВЛЕНИЕ САМОРАЗВИТИЯ

Мырзазия Акбаян Алишевна

Педагог-психолог

КГУ «Центр адаптации несовершеннолетних»

магистрант ЮКУ им. М. Ауэзова

г. Шымкент, Республика Казахстан

Аннотация В статье проблема девиантного поведения рассматривается как проявление дефицита морального и нравственного развития личности в нашем обществе. Авторы проводят глубокий анализ источников по различным аспектам девиантологии, анализируют факторы, способствующие негативным проявлениям в поведении подростки . Акцентируется внимание на том, что в последние годы девиантное поведение приобретает массовый характер, что ставит эту проблему в центр внимания социальных педагогов, психологов, медиков, работников правоохранительных органов.

Ключевые слова: девиантное поведение, личность, цинизм, социальная норма поведения.

Проблема девиантного поведения очень важна и актуальна на сегодняшний день, учитывая общий системный кризис в обществе. Возникшая в последнее время напряженность, нестабильная социально-экономическая, экологическая и мировоззренческая обстановка в нашем обществе приводят к росту различных отклонений в личностном развитии и поведении подрастающих людей, в том числе подростков. Неясность норм, ослабление социальной регуляции искажают культурные и духовные устои. Особую тревогу вызывает не только насильственное отчуждение детей, но и их цинизм, жестокость и агрессивность. Таким образом, подростковый и ранний подростковый возраст в настоящее время являются одним из самых сложных

периодов с социально-психологической точки зрения. К пограничным нервно-психическим расстройствам этого возраста относятся девиантные синдромы и др. имеют девиантное поведение. Нарушение социальных норм, которые, по мнению зарубежных социологов, считаются девиантными, варьируется от банального до сложного. В узком смысле – это мелкие действия, не влекущие за собой уголовного кодекса. Культурный релятивизм, который соответствует девиантному поведению: происходящее считается нормальным в обществе, но теперь в других местах рассматривается как социальная патология. По мнению многих исследователей, среди подростков распространено девиантное поведение – это вызов родителям и учителям, делать что-то самостоятельно, не слушаться взрослых, подражать негативным людям, курить, постепенно приобщаться к алкоголю, воровать, и так далее. Игнорирование таких поступков может привести к правонарушениям и социальной стигматизации.

Л.В. Заньков М.С. Певзнер, В.Ф. Шмидт классифицирует девиантное поведение у подростков: семейное, школьное и уличные сверстники, то есть возможности, которые выводят на правильный путь в среде: ее профилактика, привлечение к социальной работе в воспитательной среде, выделение положительных качеств и, на их основе, на этом самоуверенность., привлечение к самообразованию или помещение в специальные воспитательные учреждения в зависимости от степени преступной деятельности. Неправильная организация семейного воспитания для возникновения девиантного поведения, такого как: отрицательный пример родителей, отсутствие одного из родителей, сложная ситуация в семье - постоянные ссоры, конфликты в семье. Игнорирование природных психологических особенностей ребенка. К сожалению, на семейные проступки легко указать, но трудно исправить. Недостатки организации воспитательной работы в школе: игнорирование особенностей поведения, мотивации, интересов и потребностей отдельных учащихся. Некоторые черты личности подростков повышают риск развития поведенческих расстройств и препятствуют их полноценному протеканию в условиях повышенного стресса из-за интенсификации учебного процесса и конфликтов с важными людьми в

ближайшем окружении. Кроме того, процесс самовыражения очень важен для формирования личности подростка. Многие западные исследователи (Г. Лебон, Э. Фромм, Фестингер, Циллер, Зимбардо, Динер) связывают современный рост девиантного поведения подростков с усилением процесса деиндивидуализации, свойственного современному обществу и массовой культуре, где многие люди теряют свою индивидуальность и группу. Подростки, которые теряют свою индивидуальность и присоединяются к группе, неправильно понимают себя как хозяев своей жизни. Результатом является неспособность выполнять текущий мониторинг или анализ собственного поведения и неспособность извлечь соответствующие поведенческие нормы из долговременной памяти. Этим подросткам не хватает предвидения, и их поведение страдает от недостатка мышления или планирования.

В работах А. Маслоу самоактуализация рассматривается как более законченное действие, как стремление подростка стать душой, знать, что он делает и делать все возможное, непрерывно реализовывать свой потенциал, способности и таланты. Подростки, достигшие уровня самопознания, смогут в полной мере использовать свои таланты, способности и потенциал, словом, станут полноценной личностью.

Маслоу выделяет следующие характеристики самовыражающихся подростков:

- Восприятие себя, других и природы. Подростки, которые выражают себя, могут воспринимать себя как самих себя. Они не слишком проверяют свои слабости. Их не переполняют чувства вины, стыда или беспокойства. Самовосприятие проявляется и на физиологическом уровне. Самовыражающиеся подростки имеют хороший аппетит и сон.

- Прямота, простота и естественность. Поведение самопровозглашенных подростков характеризуется спонтанностью и простотой, отсутствием искусственности или стремления к влиянию. Но это не значит, что они всегда действуют вопреки традиции. Их внутренняя жизнь (мысли и эмоции) не традиционна, а естественна и спонтанна.

- **Независимость:** потребность в уединении. Маслоу пишет, что самовыражение остро нуждается в неприкосновенности и одиночестве внутренней жизни подростков. Поскольку они не стремятся быть зависимыми от других, они наслаждаются полной богатства и дружбы. К сожалению, это качество независимости не понимается и не принимается окружающими. В сфере социальных отношений таких подростков часто считают равнодушными, несовместимыми, высокомерными и холодными. Таким подросткам нужен другой уровень – отношения с собой. Как выразился один из испытуемых Маслоу: «Когда я один, я буду со своим лучшим другом». Такое предупреждение можно интерпретировать как полнейший нарциссизм, но Маслоу считает, что самопровозглашенные подростки могут быть одни, не чувствуя себя одинокими.

- **Новизна приема.** Подростки, которые проявляют себя, обладают способностью ценить даже самые простые события в жизни, а также ощущать новизну, страх, удовольствие и даже экстаз. Например, сотая радуга так же прекрасна и величественна, как и первая; прогулка по лесу никогда не бывает скучной; Увидев играющего ребенка, вы поднимете себе настроение. Они редко жалуются на скучную жизнь.

- **Глубокое межличностное общение.** Самовыражающиеся подростки стремятся к более глубоким и близким личным отношениям. Обычно их круг близких друзей невелик, потому что самореализующаяся дружба требует много времени и усилий.

- **Демократичный характер.** Подростки, которые самовыражаются, не имеют отрицательного мнения, поэтому уважают других людей, независимо от их социального положения, возраста и внешности. Более того, они могут легко учиться у других, не проявляя при этом превосходства и авторитарных наклонностей.

- **Чувство философского юмора.** Еще одна примечательная черта самораскрывающихся подростков — их явное предпочтение доброго юмора. Если обычному человеку нравятся: юмористические, оскорбительные или

непристойные шутки, то здоровый человек скорее будет вовлечен в шутки, высмеивающие глупость всего человечества.

Изучение девиантного поведения играет важную роль в изучении его причин, причин и условий, способствующих его развитию, профилактике и борьбе с ним. Термин «мотивация» используется в современной психологии в двух смыслах: как система факторов, определяющих поведение (сюда относятся, в частности, потребности, мотивы, цели, намерения, стремления и т. д.) и как описание, стимулирующее и поддерживающее поведенческая активность в определенной степени процесс. Поэтому мотивацию можно определить как совокупность психологических причин, объясняющих поведение человека, его происхождение, направленность и деятельность. Большую роль в возникновении девиантного поведения играют недостатки правового и нравственного сознания, содержания индивидуальных потребностей, особенностей поведения, эмоциональной и волевой сфер.

Ученые как прошлого, так и настоящего неоднократно обращались к вопросу девиантного поведения, но до сих пор нет четкого определения этого понятия. Девиантное поведение часто трактуется как антиобщественное поведение, нарушающее какие-либо социальные, культурные, этические или правовые нормы. Девиантное поведение иногда трактуют как отклонение от норм психического здоровья, что означает наличие явной или скрытой психопатологии.

Основной задачей государства и общества в целом для детей с девиантным поведением является создание надлежащих условий для их самореализации и нравственной реабилитации, реализации творческого потенциала, подготовки к полноценной жизни в обществе, их интеграции в социокультурное пространство, помочь в проникновении.

Эмпирическую базу исследования составили 16 подростков в возрасте от 13 до 15 лет с девиантным поведением, с которыми проводилась развивающая и психолого-педагогическая реабилитационная работа. Все эти подростки воспитываются в Центре адаптации несовершеннолетних. Особенность этого

учреждения в том, что это, как правило, бедные дети из бедных семей, подростки, оставшиеся без попечения родителей. Для сравнения результатов мы также включили группу подростков (16 человек), не склонных к девиантному поведению.

Для изучения свойств самовыражения мы использовали следующие методы:

- Тест самовыражения - САТ (авторы Ю.Е. Алешина, Л.Ю. Гозман, М.В. Загика и М.В. Кроз);

- Анкета личной ориентации крупного рогатого скота;

- «Самооценка психических состояний» Айзенк.

Тест на самоактуализацию (САТ) был опубликован в 1987 году ограниченным тиражом и в настоящее время является библиографической редкостью. Тест на самораскрытие состоит из 126 заданий, каждое из которых содержит два мнения ценностного или поведенческого характера. Предложения не обязательно являются альтернативой. Тем не менее испытуемому предлагается выбрать тот, который соответствует его представлениям или обычному способу поведения.

С помощью опросников Айзенка и Кеттелла выявлен комплекс поведенческих и личностных черт у подростков, склонных к отклонениям в поведении и оказывающих негативное влияние на динамику самовыражения. Анкетирование крупного рогатого скота является одним из самых популярных как за рубежом, так и в России методов обследования для оценки индивидуально-психологических особенностей человека. Методика Айзенка предназначена для диагностики следующих психических состояний: тревога, фрустрация, агрессия, ригидность.

Анализ результатов исследования. Анализ диагностических данных по тесту КАТ в первой группе испытуемых - (4 человека - 25%) показывает, что они имеют средний балл по рассматриваемой шкале КАТ. 3 человека имеют высокий уровень самореализации (19%), что свидетельствует о том, что старшеклассники умеют жить «настоящим», в полной мере проживать текущие

моменты своей жизни; они верят в себя; руководствоваться ценностями самопровозглашенного человека; самовосприятие в любой период жизни; развиваются их познавательные потребности. 9 человек (56%) имеют низкий уровень самовыражения, они ориентированы только на один период времени (настоящее или будущее), зависят от других, их ценности низкие.

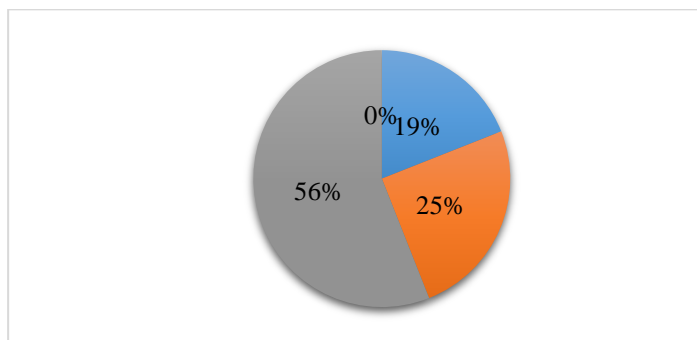

Рис 1.

Для сравнения мы предложили раздать анкету другим детям, не склонным к девиантному поведению. Процент полученных данных показан на рисунке 2.

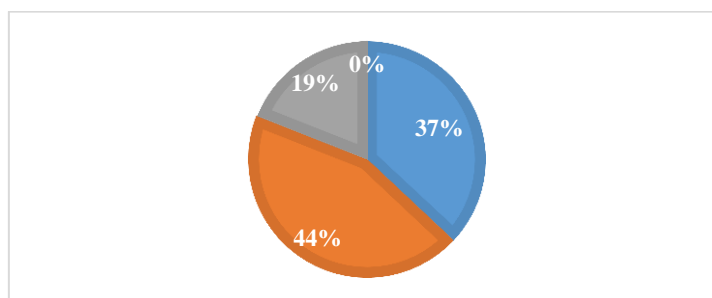

Рис 2.

Сравнивая результаты двух групп, можно сказать, что подростки с девиантным поведением проявляют меньше самовыражения, чем подростки второй группы, такие как творчество, общение, коммуникабельность, уверенность, интерес к обучению, глубокая дружба. Отставание в динамике самоактуализации подростков с девиантным поведением определяется низким уровнем их познавательных интересов по сравнению со второй группой подростков, пассивным стилем саморегуляции, демонстративными гиперсоциальными отношениями, поведенческими искажениями

Анализ данных, полученных с помощью теста Айзенка, показал, что для

девиантных подростков характерно депрессивное поведение, тревожность, фрустрирующая агрессия, направленная на себя, других, весь мир, вещи. Для них также характерна инертность мышления, плохая концентрация внимания, склонность заранее планировать свои действия, нежелание менять привычки.

Самоактуализация подростка - это процесс развития как личности, как субъекта его жизни и деятельности, проявляющийся в целенаправленном и осознанном поведении, основанном на саморегуляции и самоусилении, внутренней и внешней синергии. Акты самораскрытия позволяют подростку проявить в своем поведении, отношениях, отношениях с другими людьми качества, отвечающие высоким нормам и требованиям, предъявляемым жизнью и обществом, проявить себя как субъекта самовоспитания и самовоспитания. Самореализация подростка происходит, прежде всего, в образовательном процессе, развивающемся в современном образовательном пространстве, которое должно выступать питательной средой для процессов развития и саморазвития. Динамика и психологические особенности самовыражения подростков определяются наличием специфических личностных черт, часть из которых предопределяет состояния повышенной напряженности, связанные с интенсификацией учебного процесса и конфликтностью в отношениях с важными людьми. Склонность к проявлению поведенческих расстройств, вызывающих кризисы психологического развития, создает трудности в процессе самореализации.

В заключение, опираясь на мнение римского философа Сенеки в воспитательной работе с детьми с девиантным поведением: Она должна не только исправлять их недостатки, но и возвращать их на правильный путь общения, сочетающийся с требованиями общественной жизни, и помочь им в дальнейшем развитии и социализации. Содержание этой педагогической деятельности непосредственно связано с сущностью и требованиями нравственных ценностей, устоявшихся в жизни общества, сочетающихся с нормами человеческих отношений (дружбы, товарищества, родства, любви и др.), девиантного поведения у детей. у поведение не приживается и может быть

социализировано со школы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Керимов Л.К. «Теория и практика индивидуального перевоспитания трудных подростков» - Алматы, 2003. - 123 с.
2. Казымбетова Д.К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования: дис. на поиске. ученый. шаг. откровенный. наука. - Алматы, 1999. с. 36
3. Джаманбалаева Ш.Э. Социальные проблемы девиантного поведения. Аннотация автора. - Алматы, 1996. - с. 3-23.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. Для учителя.-М.: Просвещение, 1989. - 255 с.
5. Социально-педагогическая деятельность образовательных учреждений: новые подходы и перспективы // Научный информационный метод. Сб.-М.: Центр инноваций в педагогике, - 189 с.
6. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. Для учителя.-М.: Просвещение, 1989.
7. Выготский Л.С. Том 4. Детская психология. - М.

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В
КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ПСИХОЛОГА З ДІТЬМИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З СДУГ**

Сергієнко Надія Павлівна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна

Шаталова Оксана Валеріївна,

практичний психолог Комунального закладу
«Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №378
Харківської міської ради»
м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглядається матеріал щодо особливостей роботи з дітьми дошкільного віку, які мають синдром дефіциту уваги та гіперактивності. Акцентується увага на тому, що при виборі психокорекційних методів повинні враховуватися індивідуальні особливості дитини. Психокорекційні впливи матимуть більшу ефективність за умови тісної співпраці психолога з батьками та педагогами.

Ключові слова. Гіперактивність, імпульсивність, емоційність, тривожність, корекція, гра, негативні емоції, адаптація, стомлюваність, СДУГ.

Основний текст. Наразі відбувається модернізація системи дошкільної освіти в Україні. Особливий інтерес становлять підходи щодо роботи з дітьми дошкільного віку, які мають синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ).

Пріоритетним напрямом під час роботи з дітьми з СДУГ є формування в дитини життєво важливих сфер, насамперед емоційно пізнавальної, так як дана сторона розвитку дитини з гіперактивністю має свої особливості. Діти дошкільного віку з гіперактивністю характеризуються високим рівнем

тривожності, невмінням контролювати свої емоційні стани, відсутністю прагнення до пізнання та засвоєння нової та необхідної для розвитку інформації.

Недивлячись на те, що СДУГ – це медичний діагноз і вважається, що даний синдром потребує, перш за все, медикаментозної корекції, К.І. Альонова акцентує на те, що медикаменти не можуть вирішити всіх проблем гіперактивних дітей, [1, с. 44]. Крім того, зустрічаються випадки, які взагалі не потребують лікарського втручання, такі діти потребують лише психологічної допомоги. Синдром гіперактивності впливає, передусім, на розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку, що проявляється у підвищеному почутті тривожності, виникненні великої кількості страхів та інших видів емоційних порушень. У дітей з гіперактивними проявами, як правило, спостерігаються порушення у розвитку пізнавальних процесів, що виражаються у нестійкості уваги, у низькому обсязі пам'яті, недорозвиненні таких процесів, як увага, мислення та сприйняття, спостерігаються порушення у формуванні комунікативних навичок. Як правило, у ситуації спілкування діти з гіперактивністю пасивні, вони не вміють контролювати свою поведінку, їм властивий прояв агресії щодо партнера. Дітям з гіперактивністю не цікава ігрова діяльність, тому, що їм складно зосередитися на якомусь об'єкті чи діяльності. Все це негативно впливає як на психічний розвиток дитини, так і на процес формування її особистісних якостей. У зв'язку з цим корекція гіперактивності є актуальною проблемою.

Одним із засобів корекції гіперактивних проявів в поведінці дитини є методи арт-терапії. Під час малювання (пензлем, пальцями, олівцями, крейдою та ін), роботи з глиною, піском, водою дитина з СДУГ позбувається негативних емоцій. Крім того, тактильні відчуття допомагають таким дітям сконцентрувати увагу та почати краще розуміти самих себе. Арт-терапевтичні методи розвивають: позитивне ставлення до себе, адаптаційні здібності, зоровий аналіз, довільну регуляцію діяльності, почуття внутрішнього контролю, допомагає будувати стосунки з дитиною на основі кохання та поваги. Застосовуючи

методи арт-терапії, психолог вибудовує роботу з кожною дитиною окремо, що дозволяє враховувати як індивідуальні особливості дитини, так як і ступінь тяжкості дефекту – гіперактивність. Під час корекційної роботи з дітьми головне брати до уваги те, що найбільше цікавить дітей, що в них найкраще виходить.

Таким чином, синдром дефіциту уваги та гіперактивності на сьогоднішній день є соціально значущою проблемою через високу поширеність у дитячому колективі. Сьогодні найпопулярнішими серед фахівців є такі психолого-педагогічні методи корекції, як поведінкова терапія, арт-терапія, ігрова терапія, нейропсихологічний підхід.

Розглянемо основні методи арт-терапії, які застосовуються у роботі з дітьми дошкільного віку щодо корекції гіперактивності.

Музикотерапія – це метод, що передбачає активне використання музики під час роботи з дітьми. Цей метод використовують у корекції емоційного стану, активної рухливості, мовних проблем, страхів, які часто притаманні дітям та підліткам із синдромом дефіциту уваги. Ця терапія зазвичай застосовується разом із іншими методами.

Ігротерапія – це найефективніший метод корекції. Під час гри діти поведуться природно спонтанно, їх емоції живі, природні. Важливий внесок у розробку ігротерапії зробили Х. Кедьюсон та Ч. Шеффер [3, с. 219]. Ігрова терапія використовується в роботі з дітьми з СДУГ, щоб допомогти їм зрозуміти та подолати проблеми в поведінці, які часто виникають через імпульсивність, складність самовладання. У процесі такої психокорекції дитина починає краще розуміти свої почуття, вчиться контролювати свої емоції, приймати самостійні рішення. Крім того, підвищується її самооцінка, покращуються комунікативні навички, формуються навички самоконтролю та самокерівництва.

Бібліотерапія - корекційний вплив методами читання. Традиційно у роботі з дітьми дошкільного віку використовуються дитячі художні твори, які можуть зацікавити дитину. На сьогоднішній день успіхом у дітей користуються

короткі оповідання для дітей В. Аксьонова, літературні казки Л. Петрушевської, вірші-небилиці Г. Остера [4, с. 50]. Діти можуть не просто слухають твори, їм також пропонується вигадати продовження оповідання, ввести в текст нових персонажів. Якщо діти зацікавлені, то психолог може запропонувати невеликій групі дітей підготувати інсценування за оповіданням.

Пісочна терапія – метод, який, як правило, психологи використовують у роботі з психокорекції порушень у розвитку емоційної сфери дитини з гіперактивністю. Пісочна терапія, передбачає вільну творчу діяльність дитини, допомагає зменшити прояви тривожності дитини, допомагає усунути неконтрольовані спалахи агресії, що виникають у дітей з гіперактивністю, вчить керувати не тільки своїми емоціями, а й розуміти емоції та почуття оточуючих. Крім цього, у дитини з гіперактивністю пісочна терапія розвиває творчі здібності, уяву та творче мислення.

Арт-терапія – один з найефективніших методів, завдяки якому здійснюється психологічна допомога дітям із СДУГ. Арт-терапевтичні методи покращують здатність до адаптації дитини до щоденного життя в садочку та школі, зменшують стомлюваність, допомагають позбавитися негативних емоційних проявів. Арт-терапія розвиває відчуття самоконтролю, сприяє поліпшенню відносин з дитиною на основі розуміння та поваги.

Надання допомоги дітям із СДУГ має носити системний і комплексний характер, психокорекційні впливи будуть ефективні за умови тісної співпраці психолога з батьками та педагогами, які дотримуватимуться єдиних принципів щодо дитини в дома та в садочку. Батькам не слід прагнути змінити кілька небажаних форм у поведінці дитини з гіперактивністю одночасно, необхідно вибирати одну проблему на певний проміжок часу. Психолог також проводить роз'яснювальну роботу з педагогами. Необхідно точно визначити, які індивідуальні труднощі характерні для кожної дитини, і відповідно до цього спільно з педагогами розробляється індивідуальна програма розвитку.

Загалом поради батькам та педагогам, які працюють з дітьми з гіперактивністю, включають:

- використання певних правил та позитивного підкріплення;
- привчання дитини до самостійності;
- визначення кола обов'язків дитини;
- підтримка дисципліни, організація режиму дня та місця для занять;
- упорядкування навколишнього оточення з обмеженням відволікаючих факторів;
- уникнення надмірної жалості та всюдозволеності;
- спокійне, м'яке, позитивне спілкування;
- уникнення перевтоми, постановки підвищених вимог та ін.

Висновки. Таким чином, є очевидним, що дітям із синдромом дефіциту уваги потрібна допомога фахівців, які працюватимуть з ними, та розвивати їх здатність до концентрації уваги. На сьогоднішній день існує низка методів для зниження рівня активності таких дітей. Серед них арт-терапія є одним із найефективніших методів корекції гіперактивності, оскільки вона підвищує адаптаційні здібності дитини до повсякденного життя, знімає негативні емоції, знижує втому, допомагає будувати добрі стосунки з оточуючими. Для гіперактивної дитини творча діяльність може стати одним із способів розкриття її сильних сторін, в яких вона може використовувати свої можливості, що в кінцевому результаті може сприяти підвищенню її самооцінки та статусу у групі. Окрім творчого розвитку дитини дошкільного віку з гіперактивністю, у неї розвивається емоційна сфера, формуються пізнавальні процеси.

У підсумку, відзначимо, що дошкільний вік - це вік, коли у дитини формуються всі психічні процеси, формується особистість. Від того, наскільки ефективно психолог побудує процес корекції гіперактивності у дітей цієї вікової категорії, залежатиме успішність дитини у школі. Головною умовою успішності навчання є сформована емоційно-пізнавальна сфера.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Алёнова К.И. Коррекция гиперактивности // Открытая школа. – 2012. – № 4. – С. 44–45.
2. Выготский Л.С. Проблемы специальной психологии. – СПб.: Питер, 2011. – 1025 с.
3. Семенов П.О. Хрестоматия по зарубежной психологии. – М.: Академия, 2013. – 548 с.
4. Джамбусинова Н.Н. Эмоциональная сфера старших дошкольников с гиперактивностью // Открытая школа. – 2016. – № 4. – С. 48–52.

JOURNALISM

УДК 007.304.659.3

ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНИХ ЖУРНАЛІСТІВ ПРО СПІВПРАЦЮ ІЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИМИ ТЕЛЕКАНАЛАМИ

Драган-Іванець Наталія Василівна

кандидат наук із соціальних комунікацій,

викладач кафедри журналістики

Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Рогачук Оксана Володимирівна

магістрантка кафедри журналістики

Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Анотація. У статті досліджено специфіку подання інформаційних сюжетів на місцевих та всеукраїнських телеканалах з погляду досвідчених регіональних (тернопільських) журналістів.

З'ясовано погляди практиків Сергія Балущького, Юлії Валах, Анастасія Чечко та Світлани Прокопчук щодо регіональних подій, які заслуговують, щоб про них розповідали на центральних телеканалах. Здійснено порівняльний аналіз поглядів журналістів щодо специфіки висвітлення новин на всеукраїнському рівні.

Ключові слова: регіональні журналісти, всеукраїнські телеканали, досвід, стандарти журналістики, інформаційні телесюжети

У контексті інформаційного прогресу перед регіональним телебаченням стоїть низка викликів, серед яких великий вибір медіапродуктів, які виготовляють загальнонаціональні та регіональні телеканали. Інформаційні сюжети повинні бути професійними, ефективними, якісними та дотримуватись

балансу думок, щоб вистояти в жорсткій конкуренції на телевізійному ринку.

Специфіку телебачення вивчали такі науковці: О. М. Білоус, П. Я. Дворянин, В. В. Лизанчук, І. В. Крупський, Н. М. Поплавська, Н.Є.Лебеденко, А. В. Яковець та інші. У своїх працях вони ґрунтовно проаналізували методологію підготовки та реалізацію інформаційного телесюжету й розвиток регіонального телебачення загалом. Однак поза увагою науковців залишається аналіз висвітлення регіональних подій (а саме тернопільського краю) на центральних телеканалах.

Мета роботи порівняти досвід регіональних журналістів про співпрацю із центральними телеканалами.

У роботі ми послуговуємося такими методами дослідження: метод опитування, узагальнення, моніторинг, порівняння, метод аналізу, індукцію та дедукцію..

Львівська науковиця Парасковія Дворянин зазначає, «щоби новина була оприлюднена через ЗМІ, зокрема регіональними телеканалами, вона повинна бути свіжою, раніше невідомою, близькою аудиторії, незвичайною, персоніфікованою, захопливою, важливою, духовно і морально наснаженою, власною (редакційною)» [2].

Автор навчального посібника «Телевізійна журналістика» [5] Анатолій Яковець, переконаний, що завдання телебачення загалом і теленовин зокрема є об'єктивне зображення дійсності та формування суспільної громадської думки. «Суспільна громадська думка формується з телевізійних новин, які зазвичай надають неповну, упереджену думку, вигідну тим, хто формує політику на кожному телевізійному каналі» [5, 20], – зауважує автор.

Дослідниця К. С. Беломоїна у статті «Регіональний рівень розвитку регіонального телебачення» зауважує, що «інформаційні програми центральних телеканалів лише 13–18% загального обсягу трансляції приділяють висвітленню регіональної тематики» [1].

Автори підручника «Телевізійна та радіокомунікація: історія, теорії, новітні практики» [3] зазначають, що телевізійне повідомлення має відповідати

таким вимогам: характеризуватися новизною і свіжістю, бути точним і доказовим, правдивим та об'єктивним, повним і збалансованим, задовольняти людський інтерес, лаконічний стиль і бездоганність формулювань забезпечує чіткість висловлювання.

У цій статті ми намагалися з'ясувати чим відрізняється специфіка подання сюжетів на місцевих та всеукраїнських телеканалах з погляду досвідчених журналістів регіональних (тернопільських) телеканалів.

Методом опитування та аналізу ми дослідили погляди чотирьох регіональних кореспондентів, які співпрацюють із центральними каналами про особливості їх роботи. Нашими респондентами були:

1. Сергій Балуцький. У журналістиці 8 років. Сьогодні працює на телеканалі «Тернопіль1» ведучим суспільно-аналітичної програми «Аргументи».

2. Юлія Валах. У журналістиці 10 років. Сьогодні працює на телеканалі «Тернопіль1», обіймає посаду шеф-редакторка відділу «Newsroom» (новинний відділ).

3. Анастасія Чечко. У журналістиці 4 роки. сьогодні працює кореспонденткою тернопільської філії «UA: Суспільне».

4. Світлана Прокопчук. У журналістиці 15 років. Сьогодні власний кореспондент телеканалу «НТН» у Рівненській області.

Передусім ми з'ясували чи доводилось журналістам готувати сюжети для центральних телеканалів.

Усі четверо (Сергій Балуцький, Юлія Валах, Анастасія Чечко, Світлана Прокопчук) відповіли, що готують журналістські матеріали для різних всеукраїнських каналів з різною періодичністю. Для зручності ми продемонстрували їхні відповіді у схемі (див. Рис. 1).

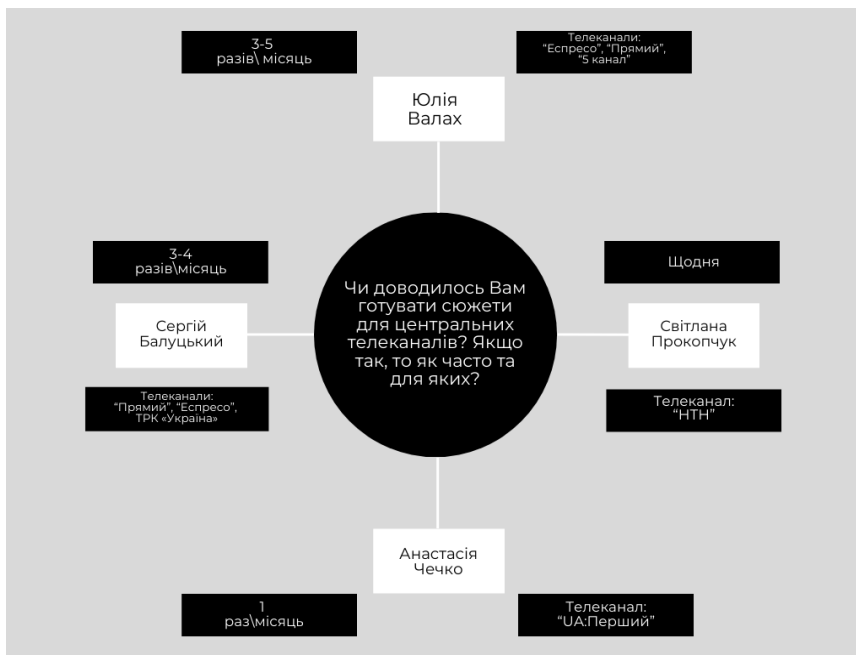

Рис.1. Чи доводилось регіональним журналістам готувати сюжети для центральних телеканалів

Наступне, що ми з'ясували у регіональних журналістів це те, у чому, на їхню думку, полягає специфіка висвітлення новин на всеукраїнському рівні, чи відрізняється подача на місцевих телеканалах. Сергій Балуцький переконаний, що центральні канали здебільшого цікавлять резонансні теми, де в основі лежить конфлікт, а не сама людина. «Подача відрізняється тим, що переважно у більшості випадків сюжет стає коротшим на 1 хв – 1,5 хв через скорочення синхронів та відеоряду», – зазначає журналіст. Юлія Валах з власного досвіду робить висновок, що всеукраїнським каналам треба не деталізація, а проблема, емоція та шок. «Їм не потрібно назву містечка, повна посада спікера, суперякісний відеоряд. Там головне – шокувати і глобально розказати про проблему, наголосити, що таке може трапитись скрізь», – зауважує журналістка. Анастасія Чечко переконана, що новини на центральних телеканалах динамічніші, ніж на місцевих. «Як мінімум тому, що за приблизно один і той же хронометраж потрібно показати інформаційну картину дня всієї країни, а не окремого регіону. Більше тем, вони глобальніші. Відповідно, дріб'язкові теми або відкидають взагалі або ж висвітлюють в короткій формі (бз/сх). Місцеві телеканали більше концентрують увагу на проблемах/подіях конкретного регіону. Тобто така новина не тягне на всеукраїнський рівень, але

важлива і цікава для жителів конкретного регіону», – ділиться кореспондентка. Світлана Прокопчук теж вважає, що подача новин на всеукраїнському телеканалі відрізняється від подачі на регіональному. «Все залежить від журналіста, який працює на місцевому, його професійності й об'єктивності. Сюжет на центральному телеканалі обов'язково передбачає подачу обох сторін конфлікту, різносторонню подачу, чим часто грішать місцеві телеканали», – зазначає Світлана Прокопчук (див. Рис. 2).

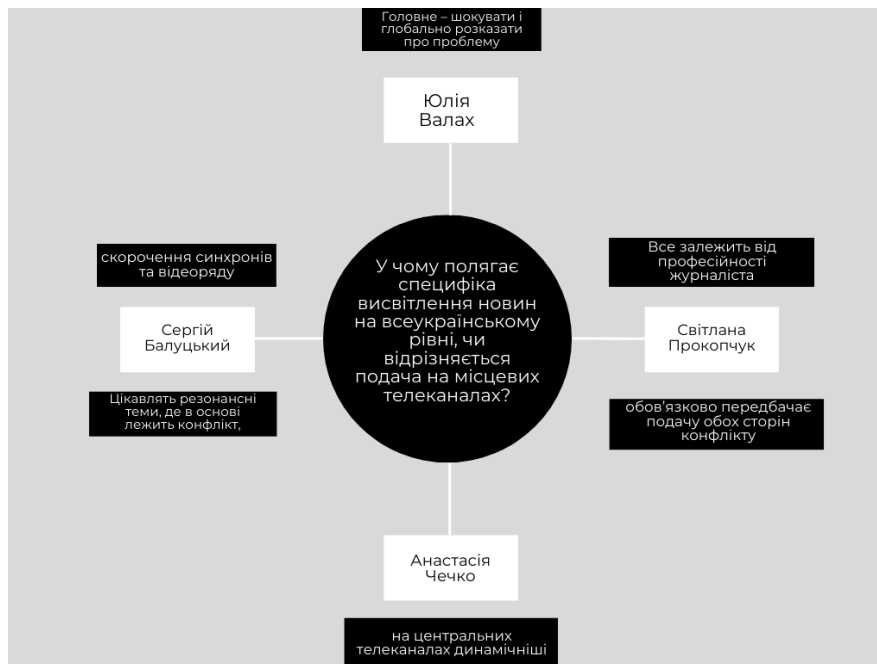

Рис. 2. Специфіка висвітлення новин на всеукраїнському рівні

Журналісти поділились власними поглядами щодо того, які події регіонального масштабу заслуговують, аби про них розказали на всеукраїнських телеканалах. Наприклад, Сергій Балуцький вважає, що це обов'язково мають бути побутові проблеми та життя звичайних громадян без прив'язки до хайпу та скандалу. Юлія Валах переконана, що лиш ті події, які впливають на життя людей, адже часто вони шокують, скандалять, інтригують. Анастасія Чечко зазначає, що це ті події, які стосуються кожного або принаймні великої кількості людей. «Це може бути якась проблема, як от з газовими угодами, коли в багатьох регіонах школи та дитсадки залишились без тепла. Також може бути масштабна подія, яка має важливий посил, наприклад: всеукраїнська екологічна акція, яка відбувається одночасно в кількох регіонах.

Події, які резонують і викликають співчуття (нещодавно ми робили сюжет про те, як жінка залишила немовля в закинутій будівлі), а також події або люди, які надихають», – ділиться досвідом журналістка. Світлана Прокопчук переконана, що на всеукраїнських телеканалах розказують про дуже резонансні події, відкидаючи другорядне або таке, що відбувається в інших областях. «Здебільшого ці події стосуються гучних злочинів, або неординарних нещасних випадків. Щоправда, часто глядачів цікавлять неординарні люди, винаходи чи різні мотиваційні історії», – зазначає кореспондентка (див. Рис. 3).

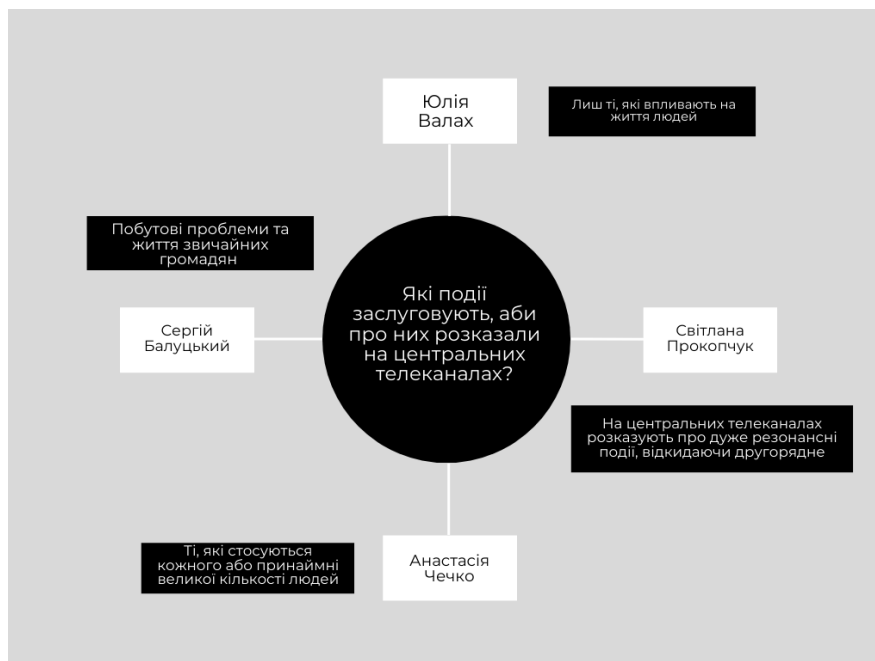

Рис. 3. Регіональні події, які заслуговують, щоб про них розповідали на центральних телеканалах

Отже, думки журналістів дещо схожу, адже вони переконують, що центральні телеканали беруть в ефір ті сюжети, які мають значення для всієї країни. Йдеться про природні катастрофи, резонансні злочини, скандали, цікаві історії та позитивні події. Регіональні респонденти намагаються подавати матеріали регулярно, що свідчить про їхню професійність.

Ми також отримати відповіді на наші запитання в шеф-редакторки відділу регіональної кормережі ТК «Прямий» Тетяни Куликової. Вона розповіла, що регіональні новини складають від 20 до 40 відсотків випусків новин на центральних телеканалах, тому, до подій в українських містах і селах

завжди прикута увага. «Якщо загально оглянути теми, які висвітлюються, то цікавить багато що. А от зробити матеріал, інколи буває проблемно. Теми можна узагальнено поділити на події та не події. До подійних відносимо: пожежі, аварії, техногенні катастрофи. Але для них теж є обмеження. Не кожна аварія варта уваги. Якщо на трасі зіткнулись два легковики – то таких аварій десятки. Але якщо автобус, маршрутка, потяг – тоді так, оскільки цим транспортом користуються всі. Тобто, кожна подібна подія новина вимагає уточнень. Скільки загинуло, хто був за кермом, причина пожежі? Не події теми вимагають більше зусиль. Наприклад, зробити матеріал про продаж землі місцевим журналістом проблематично через ставлення місцевих чиновників до місцевого ЗМІ або ж до особи журналіста. Не подія тема завжди повинна мати суспільно-важливий інтерес. Тобто мешканцям Нововодолаги в Харківській області має бути цікаво дивитися історію з Почаєва у Тернопільській області», – пояснює шеф-редакторка.

Щодо вимог на всеукраїнських телеканалах, то Тетяна Куликова переконана, що все дуже просто: «ми завжди починаємо з конкретної історії. Наприклад, ось ця жінка, ось цей будинок і т. д. Часто починаємо з «лайфсторії». Перше речення завжди має бути інтригуючим, щоб зацікавити глядача, адже на телебаченні працює правило перших 15 секунд. Встигли привернути увагу – додивляться найнудніший матеріал, а якщо не зацікавили, а далі був геніальний текст, канал таки перемкнуть. Часто я журналістів заставляю читати першоджерела. Якщо йдеться про Закон, то відкрийте його і вивчіть, а не орієнтуйтеся на сайти, навіть центральні. Там теж сидять такі самі журналісти», – ділиться порадами Тетяна Куликова.

Шеф-редакторка переконана, що всеукраїнські телеканали цікавить все, крім місцевих політичних подій, дуже мало про природу, туризм (без реклами) та історичні пам'ятки. «Ми обмежуємось обласним центром – все. І це дуже погано, адже немає історій про архітектурні споруди та їх порятунок, чистоту питної води, забруднення річок, про місцеві таланти. Особисто я, намагаюсь хоча би двічі на рік робити мінісеріали з різних міст. Наприклад, чим

приваблює місто. Розробляю теми, передивляюся історичні довідки і потім з кожним журналістом опрацьовуємо сюжет. Зазвичай, це п'ять сюжетів, які виходять під однією шапкою», – розповідає Тетяна Куликова.

На думку шеф-редакторки відділу регіональної кормережі ТК «Прямий», подача інформації на регіональному та центральному телеканалах відрізняється містечковістю. «В містах журналісти пишуть багато подробиць, які є зайвими. Назва вулиці, номер будинку. Ця інформація важлива та цікава жителям саме цієї вулиці. Якщо розповідь про людину, то обов'язково чомусь, другим реченням буде скільки років ця людина працює на цьому місці. А чим важлива саме на початку ця інформація, пояснити не можуть. Не звертають увагу на дрібниці. Можливо, тому, що для них це не цікаво, або вони вже в себе в новинах сто раз про це говорили. Але журналісти в містах дуже працюючі, в більшості, реагують на зауваження, стараються писати гарно та точно. Немає різниці між написаними текстами на центральних телеканалах і регіональних, а є різниця в якості журналіста» (див. Рис. 4).

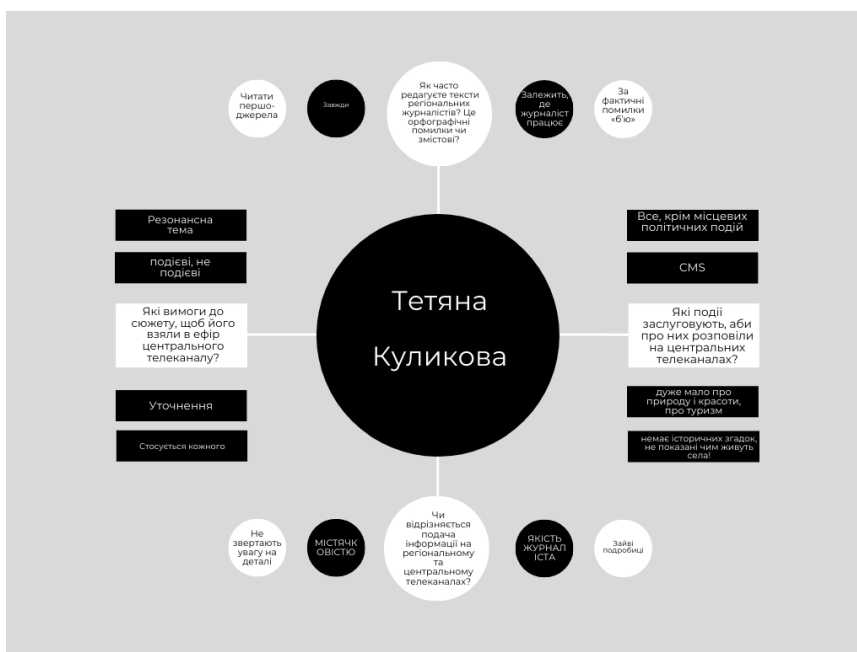

Рис. 4. Специфіка регіональних та всеукраїнських новин від шеф-редакторки відділу регіональної кормережі ТК «Прямий»

Отже, частково Тетяна Куликова підтвердила наші висновки стосовно того, які теми цікаві для центральних каналів. Також наголосила, що вартий уваги той сюжет, у якому дотримані усі журналістські стандарти. І різниці між

працівником всеукраїнського та регіонального каналу немає, цінують професійні навички та його бачення.

Можемо зробити висновок, що і для регіональних новин, і для центральних важливий якісний журналістський матеріал. Перш за все, автор повинен дотриматись журналістських стандартів, об'єктивно висвітлити подію та подати її глядачам. Важливо, аби матеріал містив у собі емоцію – адже саме це і зацікавлює глядача.

Висновки. Проаналізувавши досвід регіональних журналістів про співпрацю із центральними телеканалами ми з'ясували чим відрізняється специфіка подання телесюжетів на місцевих та загальнонаціональних телеканалах. Четверо регіональних кореспондентів: Сергій Балущий «Тернопіль1», Юлія Валах «Тернопіль1», Анастасія Чечко «UA: Суспільне», Світлана Прокопчук «НТН», Тетяна Куликова ТК «Прямий» зауважили, що на центральних телеканалах розказують про важливі резонансні події (переважно це події про гучні злочини, скандали, неординарні нещасні випадки, природні катастрофи, винаходи чи мотиваційні історії). Всеукраїнські канали деталізують, адже здебільшого їх цікавить проблема та емоція (емоційний резонанс). Також новини на всеукраїнських телеканалах більш динамічні, якщо порівнювати з регіональними відповідниками. Журналісти переконані, що кардинальної різниці між поданням матеріалу в телесюжетах регіонального та всеукраїнського рівня немає, адже усі намагаються дотримуватись стандартів журналістики та виконувати свою роботу якісно.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беломоїна К. С. Регіональний рівень розвитку українського телебачення. – URL : https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura39/28.pdf
2. Дворянин П. Я. Новини на регіональному телебаченні: українськоцентрична парадигма. URL : https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/dis_dvoryanyn.pdf

3. Дворянин П. Я. Ціннісні орієнтири регіональних телевізійних новин. URL : <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16127/dvorianyn.pdf>

4. Телевізійна та радіокомунікація: історія, теорії, новітні практики: підручник/ В. В. Лизанчук, І. В. Крупський, О. М. Білоус та ін. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 420 с.

5. Яковець А. В. Телевізійна журналістика: теорія і практика: підручник. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. 240 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗМІ ЗІ СПЕЦІАЛІСТАМИ ЗІ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Скрипкіна Вероніка Олегівна

студентка 4 курсу

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Навчально-науковий інститут журналістики

м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена обговоренню особливостей та проблематики взаємодії журналістів з PR-представниками. У матеріалі було проаналізовано типові помилки, що можуть стати причинами конфліктних ситуацій, розглянуто принципи професійного взаєморозуміння та ефективної роботи для представників зв'язків з громадськістю.

Ключові слова. журналісти, піарники, медіа, ЗМІ, новини, інформація, зв'язки з громадськістю.

Професійні взаємини журналістів та піарників є постійним каменем спотикання та невичерпною темою обговорення. Ці дві професії дуже тісно пов'язані між собою і працюють з одним матеріалом – інформацією, але використовують різні підходи до її подачі. Це і є причиною конфлікту інтересів та частих непорозумінь.

У 2015 році студентки хорватського університету Аною Ткалац Верчич та Віолета Чоліч провели глибинне дослідження, у якому було опитано журналістів та піарників на предмет сприйняття один одного як професіоналів. Загалом, результати не продемонстрували негативних показників, тобто журналісти та піарники високо оцінили вклад один одного у формування репутації організації. Але показовим є результати з окремих питань. Зокрема, опитані журналісти вважають, що піарники мають вищу заробітну плату, нижчий рівень стресу та кращі умови праці. В той час як спеціалісти зі зв'язків

з громадськістю вважають, що журналісти набагато більше незадоволені їх роботою та недооцінюють їх вклад у комунікативний процес, ніж насправді показали результати дослідження. [1, ст. 7-8]

Це дослідження є досить показовим для демонстрації викривленого сприйняття представниками професії один одного. Отже, у статті буде розглянуто принципи та можливі способи мінімізації конфліктних ситуацій з метою налагодження контактів між журналістами чи піарниками.

Важливо відзначити, що кожен спеціаліст зі зв'язків з громадськістю повинен пам'ятати про мету своєї діяльності та, відповідно до бажаних результатів, обирати ті канали ЗМІ, які б дозволили йому найефективніше взаємодіяти з цільовою аудиторією. Дуже важливо не «скидати з рахунків» такий вид традиційних ЗМІ як телебачення, чим часто грішать молоді спеціалісти, бо цей канал все ще має найбільші охоплення у нашій країні. Спеціалісти з Університету Країни Басків у своїй науковій роботі відзначають, що спостерігається ностальгія та песимізм журналістів, які підігріваються нестабільністю їхньої професії, дефіцитом ресурсів у ЗМІ та складністю протистояти впливу зв'язків з громадськістю. [2, ст. 10] Тобто, підвищена увага до нових форматів комунікації та нерегульованості процесів продукування контенту та інформації стає причиною занепокоєння багатьох журналістів.

Щоб уникнути конфлікту інтересів із журналістами, головною метою яких часто є якомога яскравіше висвітлення новини, навіть з внесенням певних корективів, потрібно пам'ятати особливості спрямування кожного ЗМІ (каналу, передачі, колонки, медіа тощо) та вміння задовольняти інформаційні потреби журналістів з максимальною вигодою для себе та збереженням приємних взаємовідносин після. При цьому надана інформація повинна бути якісною, цікавою та повною. Якщо розуміти, що зараз аудиторія налаштована на контент, який викликає емоції та є більше розважальним, можна буде ефективніше подати бажану інформацію в ЗМІ, з врахуванням цих особливостей.

Окрім цього, потрібно користуватися усіма доступними формами

взаємодії: від пресрелізів до «витоків» інформації, не зловживаючи жодним з них. Це допоможе отримати найбільші охоплення та висвітлення вашого інформаційного приводу у ЗМІ. Нижче подано декілька принципів та прийомів, які допоможуть спростити процес комунікації з журналістами та зроблять його ефективнішим для обох сторін:

1. Не вживати зарозумілі професійні слова, які не будуть зрозумілі громадськості. Тобто, писати простою зрозумілою мовою, не ускладнюючи думки та текст.

2. Не бути нав'язливими, ставитися з повагою до колег-журналістів, адже всі є людьми і на роботу кожного та її результат впливає людський фактор.

3. Пресреліз має висвітлювати лише одну подію. Важливо починати текст з результату, а не процесу, виконавця, дати тощо, щоб привернути увагу і одразу зосередитися на головному. Щоб зачепити увагу журналіста, потрібно вигадати вдалий заголовок або слоган.

4. Прийоми написання текстів:

- Чітко усвідомлювати цільову аудиторію меседжу і правильно апелювати саме до неї;

- Писати чітко і повно, не даючи простору для вільного «довигадування», тому що у кожної людини, особливо у розрізі піарник/журналіст, може бути різне бачення тієї чи іншої новини чи події;

- Робити акцент на емоційній складовій, а не на раціональній.

- Не перенасичувати пости смайликами або іншими графічними елементами.

5. Виділити в компанії людину, яка буде відповідати за спілкування за ЗМІ, швидке реагування та надання оперативних відповідей. Адже краще, щоб думка компанії звучала в ЗМІ, аніж щоб про компанію не знали взагалі.

6. Одним з ефективних прийомів є ексклюзив для того чи іншого журналіста на висвітлення новини, а саме надання йому ексклюзивних матеріалів, закадрових зйомок тощо.

Повага та розуміння один одного є важливою складовою ділових стосунків, тому що на роботу кожного впливає людський фактор. Журналістам та піарникам, які зацікавлені у співпраці, потрібно вміти зберігати порозуміння, але не переходити межу ділових стосунків, щоб це не закінчилося скандалом з притягненням імен компаній. Необхідно поважати знання та експертність один одного, розуміти, що у кожної сторони є своє сприйняття інформації, та бути готовими вести діалог і відповідати на питання один одного. З дослідження Джима Макнамара можна побачити, що досвідчені PR-спеціалісти переконані в тому, що професій піарника та маркетолога повинні чітко розділятися, адже кожна з них має свою роль. І хоч дехто з них стверджує, що напруга є ознакою здорової медіа-екосистеми, але більшість все ж притримується думки, що рівень цієї напруги повинен бути мінімізований завдяки спільним зусиллям. [З,ст. 5-8] Маркетологи дійшли висновку, що ті компанії, які вибудовують двосторонній зв'язок із громадськістю, мають потім найкращий результат, бажаний імідж та популярність. ЗМІ та бізнес, у якому працює той чи інший піарник, – є комерційною компанією, тому правило мирного співіснування та досягнення максимального результату стосується кожної зі сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tkalac Vercic, A., & Colic' V (2016). Journalists and public relations specialists: A coorientational analysis. *Public Relations Review*. Вилучено з <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev>
2. Iturregui-Mardaras, Leire; Gutiérrez-Cuesta, Juan-José; Cantalapiedra-González, María-José (2020). Journalists and Public Relations professionals: from influence and dependence to journalistic disintermediation. *El profesional de la información*, v. 29, n. 3, e290320. Вилучено з <https://doi.org/10.3145/epi.2020.may.20>
3. Macnamara, J. (2014). Journalism-PR relations revisited: The good news, the bad news, and insights into tomorrow's news. *Public Relations Review*. Вилучено з <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.07.002>

ART

УДК 791.6

ДУАЛІСТИЧНА СКЛАДОВА ПРОДЮСЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КІНО/ТЕЛЕБІЗНЕСІ

Москаленко-Висоцька Олена Миколаївна,
доцент, доцент кафедри кіно,-телемистецтва
Київський національний університет
культури і мистецтв
Заслужений працівник культури України
м. Київ, Україна

Досвід підтверджує, що продюсерською справою можуть займатися тільки надто завзяті люди, які здатні нести тягар кіновиробництва, прагнучи до успіху, хоча його, передбачити неможливо. Але, справжніми продюсерами стають тільки ті, хто за відомим висловом Вінстона Черчілля розуміє, що успіх – це здатність рухатися від невдачі до невдачі, не втрачаючи ентузіазму.

Особливість полягає в тому, що найбільш успішними продюсерами стають ті особистості, котрі до цього мали досвід творчих кіно-телепрофесій, на кшталт, режисера, сценариста, редактора, оператора, тощо, тому що все у продюсера починається з творчої складової – вміння віднайти оригінальну ідею і вміння домогтися від сценариста довершеного літературного сценарію. А, оскільки, основою успіху продюсерського проекту вважаються три складові: ідея – сценарій – режисер, то впоратися з цією тріадою може лише людина, яка має в собі творчі, креативні задатки.

Але, продюсер зможе професійно провести складне виробництво аудіовізуального проекту обов'язково опанувавши такими ж важливими знаннями, як основи організації та фінансування. Тільки в єдності цих двох аспектів – творчості та прагматичного виробництва – запорука успіху

продюсера. В цьому і полягає дуалістичність діяльності кіно-телепродюсера – він повинен бути «і фізиком, і ліриком» одночасно.

Продюсером може бути тільки справжній пасіонарій, який бере на себе величезний вантаж проходження непростих, тривалих і трудомістких етапів створення екранних проєктів (кінофільму, телесеріалу чи телепрограми), а також має віру в свій проєкт та розвинену інтуїцію.

Розмірковуючи над завданнями продюсера по розробці аудіовізуального проєкту, досвідчений кіно-телепродюсер Олександр Акопов вважає, що «інтуїція вимагає підживлення, в тому числі зовсім не зайве – вивчати статистику і рейтинги. Але вивчати їх треба детально і уважно: хто дивиться... Як реагує публіка на нові жанри і на час виходу в ефір? Потім виробляється інстинкт, і продюсер внутрішньо розуміє, звідки береться рейтинг. Хоча і це не є гарантією. Наприклад, ніхто не очікував такого високого рейтингу серіалу «Не родись вродливою». І творці серіалу, і канал-мовник інтуїтивно вгадали тугу населення за гарною казкою про Попелюшку» [1, с. 129].

Глядач може не розуміти «драматургічну кухню», але він прекрасно відчуває провисання сюжету, нецікаві діалоги, відсутність глибини і переконливості, коли, навіть, добрим акторам немає чого грати.

Так, ще класик українського кінематографу Олександр Довженко бідкався на непрофесійно виписані сценарії і на нестачу грального матеріалу для виконавців ролей: «Дуже часто всі думки виявляються лише в словах дійових осіб... Тим часом, акторам грати нічого: немає ніякого підтексту, внутрішнього плину думок, внутрішнього розвитку почуттів, видимого лише у виразі очей, у жестах, міміці» [2, с. 170–171].

Творча складова роботи зі сценаристом – надзвичайно важливий етап продюсерської діяльності, в якому не тільки викристалізовується креативне тло проєкту, але й виконується важливий юридичний аспект – уступка авторських прав, які продюсер повинен отримати від автора першоджерела (якщо сценарій пишеться на основі роману чи оповідання), а також від сценариста, у якого

продюсер купує виключні майнові права на сценарій та право на його використання у фільмі.

Кандидат юридичних наук, юрист-правник Катерина Чуковська має великий досвід роботи у сфері фільмовиробництва: «Договори в сучасному кінопроцесі грають ключову роль. Фактично укладення договору – це єдиний спосіб розпорядження авторськими правами (не рахуючи передачі авторських прав у спадщину), що забезпечує взаємодію різних суб'єктів при створенні і використанні аудіовізуальних творів. Авторські за своєю суттю договори укладаються на всіх стадіях створення і використання фільму, не тільки між авторами та продюсерами, але і продюсерами та користувачами (виробниками і розповсюджувачами відеоносіїв із записом аудіовізуального твору, дистриб'юторами, прокатниками і демонстраторами, організаціями телерадіомовлення і т. п.)» [5, с. 160].

Отримавши добротний сценарій і врегулювавши авторські права, продюсер складає план знімального процесу і на його підставі робить орієнтовний ліміт, а згодом кошторис фільму, розраховує кількість учасників, їх ролі в процесі, скільки їм доведеться заплатити, яку суму витратити на зйомку кожної сцени, розраховує вартість купівлі або оренди необхідного обладнання та реквізиту, спільно з режисером складає дрім-каст команди. Все це відбувається на телеканалі у Попередньому етапі, який потрібен для того, щоб продюсер представив рішення – у яку суму обійдеться каналу цей проект, чи окупиться він і чи варто робити цей проект.

О. З. Акопов зазначав: «Попередній етап потрібен фактично для доведення теореми: фільм N може і повинен бути створений. Попередній етап потрібен для того, щоб, витративши відносно невеликі зусилля і гроші, постаратися прорахувати всі перспективи і ризики проекту до того, як прийде час докладати основні зусилля і вкладати великі гроші» [1, с. 131].

І творча, і прагматично-технічна складова необхідна продюсеру у здійсненні наступного важливого етапу – представлення Бізнес-плану і перемовини з Замовником. Креативно підійшовши до справи, на такі

перемовини досвідчений продюсер може залучити «зірку» майбутнього проекту, також принести з собою фотовідбитки майбутніх локацій і, навіть, міні-макет декорації, наприклад, замку, чи фантастичної печери (якщо мова йде про кіно-телефільм), або міні-макет антуражу павільйону (для телепередачі). Доведено, що саме візуалізовані ідеї найбільш сильно переконують і запевняють у серйозності намірів продюсера. При цьому продюсеру знадобиться неабиякий хист перемовника, адже за досвідом продюсера-режисера, кандидата економічних наук Т. Н. Парсаданової, продюсер повинен мати талант «вміння спілкуватися і зацікавлювати людей, що важливо при переговорах з потенційними інвесторами, пресою і тими, хто буде складати команду – сценаристами, режисерами, операторами, редакторами, асистентами, менеджерами, адже продюсер – людина, яка відповідає за проект в цілому» [4, с.142].

Одним з ключових питань для продюсера є залежність від джерела фінансування, що визначає не тільки економічну сторону виробництва телевізійної продукції, а й художньо-естетичні, змістовні її аспекти. Структура телеорганізації детермінує інтенсивність поширення на телебаченні продукції «масової культури». Комерційна система є її провідником більшою мірою, ніж державна система. Пояснюється це самою природою комерційного мовлення: вся його діяльність залежить від рекламодавців, які зацікавлені в максимальних розмірах аудиторії як потенційного ринку для збуту своїх товарів. Саме реклама грає надзвичайно важливу роль у всьому ідеологічному кліматі телебачення, особливо комерційного. Тому, важливий етап продюсерської діяльності – це залучення спонсорів для свого проекту телепрограми чи серіалу.

У разі, коли продюсер шукає інвесторів для кінофільму, він проходить етап передпродажу прав. Досвід іноземних незалежних продюсерів прийнятний і для українських продюсерів. У цьому випадку продюсер повинен намагатися знайти покупців прав, які вкладуть свої інвестиції у зйомки фільму. Голлівудський економіст Едвард Епштейн описує цей процес так: «Для початку незалежний продюсер готує сценарій, запрошує режисера і акторів, які

припадуть до смаку «покупцеві». Основні іноземні покупці – це великі дистриб'ютори з Німеччини, Франції, Італії, Британії, Іспанії та Японії. Далі продюсер підписує договір, згідно з яким передає покупцеві права на прокат фільму, виробництво DVD-дисків і продаж ліцензій телеканалам на території конкретної країни, а покупець натомість зобов'язується виплатити певну суму грошей, коли картина буде повністю готова. В ідеалі іноземний покупець перераховує гроші на акредитив, термін платежу, за яким настане в момент передачі прав на фільм. Продюсер повторює цей процес кілька разів і укладає передпродажні угоди з покупцями з інших країн, поки не збере достатню суму для фінансування фільму» [3, с. 183].

Коли всі попередні завдання виконані: телеканал позитивно схвалив висновки продюсера про доцільність виробництва даного телепроекту, затвердив сценарій та бюджет, уклав угоди зі спонсорами, рекламодавцями та інвесторами, тоді розпочинається Підготовчий період виробництва майбутнього телепроекту.

На цьому етапі продюсеру знову потрібні як творчі, так і виробничі здібності, адже він відповідає за безпосереднє формування знімальної бригади – різнобічних професіоналів, котрі вирішуватимуть велику кількість задач, які ставитиме перед ними продюсер. А також, остаточне затвердження кастингу головних героїв проекту теж прерогатива продюсера.

Відомо, що Знімальний період для продюсера – найзатратніший етап у фінансовому плані, а також у часовому та морально-психологічному, адже під час зйомок групу завжди підстерігають якісь складності та непередбачені форс-мажорні обставини. Отже, продюсеру необхідні як творчо-психологічні знання, так і адміністративно-фінансові, адже він виконує постійний контроль за всіма етапами виробництва, дбаючи про недопущення перевитрат дублів, часу, метражу та коштів.

Під час періоду монтажу, продюсер здійснює контроль первинного монтажу. Хоча, треба зазначити, що останнім часом на Заході та Голлівуді набирає поширення спосіб, за яким продюсер укладає угоду з режисером тільки

до моменту монтажно-тонувального періоду, а далі відео-інженер чи режисер монтажу робить продюсерський варіант монтажу.

Ще під час підготовчого періоду продюсер розпочинає рекламну компанію проекту: згідно з розробленим продюсером медіа-планом, він дає доручення асистентам та менеджерам, здійснити ряд заходів, направлених на те, щоб якомога більше потенційних глядачів довідалися про проект, що готується. Це усілякі інтерв'ю з акторами, запрошення журналістів на знімальні майданчики, зустрічі з пресою «за лаштунками», зйомки, на кшталт, «making-off», новини на знімальному майданчику, ексклюзивні заходи з VIP представниками ЗМІ, прес-конференції з будь-якого приводу і т. і. Добре розроблена маркетингова стратегія розповсюдження інформації про фільм та заходи по його інтенсивній реалізації приносять добрий результат бокс-офісу продюсера. Після прийому продюсером остаточної версії телепередачі чи кінофільму, продюсер представляє готовий проект телеканалу, кіностудії, чи інвесторам. У разі позитивної здачі, підписуються двосторонні Акти про виконане замовлення і телепередача чи серіал розміщується до сітки телеканалу, а, якщо проект виявився рейтинговим, то підписуються ліцензійні угоди на право демонстрації на інших телеканалах.

У разі, якщо це був кінопроект, то продюсер проводить передпрем'єрний показ для добірного кола глядачів, а потім влаштовує прем'єру фільму.

Після завершення виробництва і підписання Приймально-здавальних актів, продюсер контролює процес здачі вихідних матеріалів та здійснює остаточні розрахунки, сплачуючи відсотки гонорарів та «постановочних», підписує дистрибуційні угоди та ліцензії, намагаючись співпрацювати з мейджорами.

Якщо фільм розрахований на фестивалі покази, або ж закордонну дистрибуцію, продюсер керує процесом виробництва копій з іншомовним субтитруванням, написання монтажних аркушів та решту документації для представлення до фестивальної селекції чи продажу прав іноземним прокатникам. Також, на базі фестивалів, у продюсера є можливість взяти участь

у медіа ринках і розпочати роботу по реалізації кінострічки (спочатку на первинному ринку, а згодом на вторинному).

Готуючи свій проект, українські продюсери теж націлені на певну аудиторію. Вітчизняні продюсери мають зовсім невеликий досвід, до того ж, український кіноринок настільки малий, що не може принести фінансові кошти, навіть, на покриття витрат на фільм, не говорячи вже про прибутки. Поки що, сучасне українське кіно тільки напрацьовує продюсерський досвід, хоча, деякі продюсери вже виходять на ко-продукцію та продаж ліцензій для закордонного кінопрокату (фільм «Параджанов» ко-продюсера О. Фетісової створювався у ко-продукції з Францією, Грузією, Вірменією; фільм «Плем'я» продюсерів В. Васяновича, І. Мислицької продано у 30 країн світу, включаючи США, Францію, Японію та ін.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акопов А. Задачи продюсера по разработке аудиовизуального проекта / А. Акопов // Мастерство продюсера кино и телевидения: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Продюсерство кино и телевидения» и другим кинематографическим специальностям / под ред. П. К. Огурчикова, В. В. Падейского, В. И. Сидоренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С. 127–145.
2. Довженко О. Твори в п'яти томах / Олександр Довженко ; упоряд. Ю. І. Солнцевої ; – Київ : Дніпро, 1984. Т. 4 : Статті. Виступи. Лекції. – 352 с.
3. Эпштейн Э. Экономика Голливуда / Эдвард Эпштейн. – Москва : Альпина ПАБЛИШЕРЗ, 2011. – 212 с.
4. Парсаданова Т. Н. Особенности продюсирования телевизионных программ / Т. Н. Парсаданова // Профессия – продюсер кино и телевидения. Практические подходы: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Продюсерство кино и телевидения» и другим кинематографическим специальностям / под ред. В. И. Сидоренко, П. К. Огурчикова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – С. 141–200.

5. Чуковская Е. Авторские права в аудиовизуальном бизнесе / Е. Чуковская // Мастерство продюсера кино и телевидения: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Продюсерство кино и телевидения» и другим кинематографическим специальностям / под ред. П. К. Огурчикова, В. В. Падейского, В. И. Сидоренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С. 157–194.

HISTORICAL SCIENCES

STOCKADE PRISONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REFORMING THE PENITENTIAL SYSTEM OF THE RUSSIAN EMPIRE (SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY.)

Bilichenko Lidiia

graduate student

Petro Mohyla Black Sea National University

Mykolaiv, Ukraine

Introductions. The second half of the XIX century. in the Russian Empire was marked by increasing social tensions, a new round of the revolutionary movement and an increase in crime. After the reform of the abolition of serfdom in 1861 and the beginning of the emergence of capitalist relations in urban and rural areas, the revolutionary movement in the Russian Empire entered a new terrorist phase. Revolutionary circles "Land and Freedom", "Black Partition", "People's Massacre", the movement of anarchists and "populists", "People's Will" began to appear throughout the country. During the period 1861-1881, eight attempts were made on Emperor Alexander II. of murder. Assaults were also carried out on officials. In particular, in 1877 there was an assassination attempt on the hated governor of St. Petersburg D. Trepov, which was carried out by Vera Zasulich. The cells of the old prisons were overcrowded and the government raised the question of where to send the convicted revolutionaries. This was the main reason for penitentiary reform, including the reform of the entire penal system of the Russian Empire.

Reforms also affected the territory of Ukraine. Thus, during 1869–1907, five penal prisons were established in Ukraine by the decrees of Emperors Alexander II and Nicholas II - Novoborysoglibska, Novobelgorodska, Kharkivska, Khersonska and Mykolaivska. This problem is especially relevant today in connection with the

formation of civil society and the rule of law in modern Ukraine, as well as the humanization of the punishment system.

Materials and methods. Actualizes this issue and the fact that in modern domestic historiography, the topic of reforming the penal system in Ukraine is poorly studied and to date there are no generalized works on this issue. There are only works of authors who indirectly address this issue. Among them are works L. Levchenko [8], V. Shchukina [15], S. Gavrilov and Yu. Lyubarov [4], N. Hristova [14], P. Tokalenko [11].

An important source for studying the reform of the system of penal prisons in Ukraine are periodicals of that time, in particular, the newspapers "Utro", "Rada", "Yuzhny Krai", "Kyivlyanyn", "Nash Golos". Their columns printed decrees, orders, bills of emperors and ministers on the reform of penal servitude, as well as covered the daily life and life of convicts.

Aim. Based on the above, the purpose of this investigation is to study prisons in Ukraine in the context of reforming the penitentiary system of the Russian Empire in the second half of the nineteenth - early twentieth century.

Results and discussion. The emergence of stockade prisons in Ukraine is associated with the reform of Emperor Alexander II, which was implemented in the second half of the nineteenth century in the Kharkiv province. The main reason for this was the growth of the revolutionary movement and increase in the number of convicts for forced labor for revolutionary propaganda.

An important role in the opening of the political headquarters in the Kharkiv province was played by the dissatisfaction of the chief of gendarmes Mezentsev with the regime of political stockade in Kara in the 1860s and 1870s. This regime was significantly mitigated, and the chief of gendarmes was a supporter of the most severe crackdown on the revolutionary movement. Preferring not to take measures to change this regime, Mezentsev wanted to create a convict political headquarters, in which he would establish on the rights of full owner of a special regime modeled on the regime of Alexei Ravelin, which officially founded the Novoborysoglibsky and Novobelgorodsky penal centers, in which political and criminal prisoners were in the

conditions of the most brutal penal regime. After considering his report, on April 18, 1869, Alexander II approved the "Regulations of the Committee on the Organization of Forced Labor" [5, p. 264], which officially established the Novoborysoglibsky and Novobelgorodsky penal centers, where political and punitive prisoners were in the harshest penal regime. In 1892 Novoborisoglibskaya and Novobelgorodskaya prisons were reorganized into local correctional prisons and transferred to the Kharkiv Provincial Administration [10, p. 107].

In 1904, with the start of the war with Japan, the Russian Empire had difficulties in delivering convicts to Sakhalin Island. After the end of hostilities, the government concluded that transporting detainees across the country is a very expensive and unjustified procedure. If we take into account that passenger trains headed from Moscow to the final destination. Far away, were on the road for 12 days, the arrest trailer cars sometimes traveled months. And on the way prisoners had to be fed, watered, treated, guarded. In addition, sometimes there were emergency situations and even escapes. On this basis, on April 10, 1906, a document was published, approved by Nicholas II, stating that "detainees of the penal category do not refer to Sakhalin, but serve their sentences while in European prisons." According to the bill, three new penal prisons were established on the territory of Ukraine - Kharkiv, Kherson and Mykolayiv [12].

The Kharkiv Convict Prison was the first to be established. Until 1913, it was called "Kharkiv Correctional Detention Unit". Was administered by the prison department, and since 1901 - Kharkiv Provincial Prison Inspectorate [5, p. 264].

In 1906, according to the order of the Ministry of Internal Affairs, a temporary convict prison was established on the basis of the Kherson Correctional Institution. As a result of the transformation of the Kherson Correctional Department into a convict prison, the number of places for prisoners increased from 600 to 1600. Lieutenant Colonel Gordov was appointed to the correctional unit, but a year later he was dismissed and replaced by Captain Brodovsky [12].

And finally, the last was founded a penal prison in Nikolaev. In 1907 the Main Department of Prisons at the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire in

response to the report of the Nikolaev mayor Rear Admiral V. Zatsarenyy issued the special order on establishment in Nikolaev of a prison. F. Kolchenko was appointed head of this prison, V. Weinberg was appointed deputy, P. Timnovsky and I. Tregubov were appointed assistants [1, p. 58].

The Ministry of Justice has prepared and submitted to the Duma prison bills that strictly regulate the lives of prisoners. In particular, among them were the following bills: 1) on the reform of hard labor, the construction of special penal prisons and solitary confinement; 2) on the detention in prison of juvenile offenders who have been sentenced to prison instead of the death penalty; 3) on forced labor of detainees. On November 7, 1907, at a meeting of the Duma, these bills were approved and further implemented in Kharkiv and South Ukrainian penal colonies [9,p. 2].

As a result of the bill on forced forced labor, the newspaper "Utro" reported that in the Kherson stockade prison "«there is a weaving factory, tailor, shoemaker, cardboard, and convicts were such master craftsmen that the prison was overwhelmed with orders. However, prisoners were "expelled" at dawn, forcing them to work until 3 p.m. with small breaks. At the same time, everyone was given regular prison rations. Prisoners had to obtain sugar, tea and various foodstuffs at their own expense. There were no books to read in prison. With the permission of the administration, many books were freely handed over to the prisoners, but almost all of them remained to "decorate" the home libraries of the chiefs. In addition, from the first moment the prison was opened, prison guards were extremely rude. Overseers sometimes treated political prisoners more harshly than criminal prisoners. No conversation, no surveillance cameras did without wild swearing, threats to "push", etc [6, p. 7].

Of course, most prisoners did not want to put up with inhuman treatment, so there were often riots. One of such riots took place in 1914 in the Kherson convict prison. This riot was observed for the second year in a row by the so-called "fermentation" in prison. During this time, several subterfuges were discovered in the prison; the detainees made two escapes in the assassination of two guards. This unrest

of the inhabitants of the penal colony led to the fact that the austerity of the regime was brought to its extremes. Every morning and evening, cells were searched to see if the detainees had concealed any weapons, although access to the prison from the outside was absolutely impossible.

On the morning of March 24, 1914, the guards conducted a routine search of the general cell, which housed several dozen detainees. After searching the cell, they began to let in the detainees. When all the convicts were in their places and the guards were about to leave, several detainees suddenly attacked them and began beating them with kettles and a cant of wood. In desperation, the guards backed to the door, but the detainees watched them closely and immediately threw them back into the middle of the cell, where the other detainees continued beating them. The convoy team rushed to the cries of the beaten guards, but the latter were forced to retreat under pressure from the convicts. Even the shots did not help, which, moreover, did not cause any harm to the detainees. An alarm was raised in the prison, but prison guards were powerless to quell the riot. A company of soldiers and a detachment of guards were called to the prison. The detainees greeted them with a hail of various utensils and pieces of wood. They threw anything at the newcomers. Then soldiers and guards fired. The detainees fled to the corners of the cell, but two detainees were killed and seven were seriously wounded. It is also worth noting that there were many TB patients among the rebels [3, p. 6].

Another similar incident took place in the Kharkiv Convict Prison on August 3, 1917, but the prisoners managed to escape. However, despite measures taken jointly by the military and civilian authorities of Kharkiv, about 60 people were arrested (out of 81 fugitives) [7, p. 3].

However we will note that not everything was perfect and in the Nikolaev convict prison. Thus, in the newspaper "Utro" in 1911 an article was published by journalist K. Alchevsky, who visited this prison. In particular, he wrote: "It is quite clear that when the chief of the Nikolaev penal prison F. Kolchenko received employees of the hostile" right newspaper ", having shown us an internal situation of prison life if to acquaint" within the allowed "with a mode ... That rushes in eyes

from all this - so these are the figures of the industrial activity of the penal prison. Someone said that if numbers do not govern the world, then they show how it is governed. How the prison population of the Nikolaev penal servitude is managed if the general annual turnover of its numerous workshops is equal to 130-150 thousand rbl. at 10 thousand rubles. net income on average? Undoubtedly, from these figures one can get the impression of a huge, intensive prison work. The prison has its own steam mill, shoemaker's, carpenter's, tailor's, locksmith's, basket-maker's workshops, etc. Orders come from both state institutions and private individuals ... All of this will soon be joined by its own printing house. the prison authorities have long violated before a higher court. What crumbs of all the huge income goes to the prisoners themselves - this is a point that should be of interest to public opinion. It is said that the intensive exploitation of prison labor plays the role of a "demonstration field" on which the magnificent stairs of the new penitentiary system must descend ...

The situation of the chamber, both "single" and general - is standard: thick chamber walls, table, chair and bunks, tightly screwed to them "parasha", disguised as a stool. The current population of the Nikolaev penal servitude reaches 600 people. About 450 people from them are involved in works daily. The working day is disproportionately long. The exact number of political convicts is known only to the prison administration. But a significant number is still expected, as almost all figures of the revolutionary movement in the Caucasus, including the President of the Gurian Republic, were sent here to serve their sentences. Part of the deputies of the Second Duma, whose sad shadow was recently caused "behind closed doors" by the Third of June Duma, was sent here. One of them, Tsereteli, is ill and so weak from solitary confinement that he has agreed to go to the "general situation", although, according to the prison statute, the term of imprisonment increases. Masturadze is seriously ill and has recently been transferred to a Caucasian prison, and Japaridze has died of tuberculosis. The editor of one of the Volga newspapers also sits here and peacefully sews shoes ... Among the criminal celebrities we can name the former secretary of a district court Askarov and the well-known in the south "Pavel Gruzin". The first is serving a sentence for the murder of a government auditor who arrived to investigate

his official crimes. Askarov, along with several adventurers, engaged in abuses of the so-called "dead" heritage. The legacy, which was left without legal or wanted heirs, was appropriated by Askarov and his comrades through falsifications, purges and false testimonies ... His portraits were published in all police bodies. He was sentenced to death for the murder of the Bobenko family, but after receiving a "replacement" for indefinite hard labor, he escaped and was caught again ... " [2, p. 7].

Of course, all three penal prisons needed significant modernization, but with the onset of World War I, all reform projects in the penitentiary system were suspended. And with the beginning of the revolutionary events of 1917, the penal prisons on the territory of Ukraine were gradually liquidated: Kharkiv penal prison ceased to exist in 1917, Kherson - in 1918, and Nikolaev - in 1920 [16].

Conclusions. Thus, in the second half of the nineteenth - early twentieth century. Two large-scale reforms of the penitentiary system were carried out in Ukraine, during which five penal prisons were opened. The first reform of 1869 was replaced by the establishment of two penal centers - Novoborysoglibsky and Novobelgorodsky. The main reason for this reform was the growth of the revolutionary movement and the increase in the number of convicts for revolutionary propaganda. In 1892, after the suppression of the revolutionary movement by Alexander III, these prisons were reorganized into local prisons and transferred to the Kharkiv Provincial Board. The next penitentiary reform was carried out in 1906, according to which three penal prisons were established on the territory of Ukraine - Kharkiv, Kherson and Mykolayiv. On November 7, 1907, at a meeting of the State Duma of the Russian Empire, bills were approved that strictly regulated the lives of convicts, including: 1) the reform of penal servitude, the construction of special penal prisons and solitary confinement; 2) on the detention in prison of juvenile offenders who have been sentenced to prison instead of the death penalty; 3) on forced labor of detainees. As a result, prisoners often rebelled against inhumane working conditions. For example, one such mass riot took place in 1914 in the Kherson penal colony. Another disadvantage was that all the buildings of the penal prisons were so old that

they could not be repaired and did not meet sanitary standards, and only the Mykolayiv stockade prison was built according to a new model. However, with the onset of the First World War, all projects to modernize stockade prisons were suspended, and with the beginning of the revolutionary events of 1917, stockade prisons in Ukraine were gradually liquidated.

REFERENCES

1. Адресная и справочная книга всего Николаева на 1912 год / Изд. Д. А. Белый. Николаев: Тип-фия «Трудовой Газеты», 1911.
2. Ачевский К. На николаевской каторге // Утро (Киев) 1911. 06 декабря (№ 1515). С. 7.
3. Бунт в каторжной тюрьме // Утро (Харьков) 1914. 1 апреля (№ 2269). С. 6.
4. Гаврилов С., Любаров Ю. Николаев – 220 лет: очерки истории жизни города и горожан Николаев: [ББ и], 2009. 208 с.
5. Гернет М. История царской тюрьмы. В пяти томах. Т. 3. 1870–1900. Москва: Госуд. изд-во юрид. лит-ры. 1961. 430 с.
6. Застенок // Утро (Харьков) 1914. 15 июня (№ 2340). С. 7.
7. К побегу арестантов из каторжной тюрьмы // Южный край (Харьков) 1917. 03 августа (№ 1462). С. 3.
8. Левченко Л. Миколаївський піклувальний про тюрми комітет як орган управління тюремним господарством та опіки над в'язнями // Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 3, 44-58.
9. По Росії // Рада (Київ) 1907. 07 листопада (№ 250). С. 2.
10. Путівник Державного архіву Харківської області (рукопис). Харків, 2008. 1022 с.
11. Токаленко П. Реакційна політика царизму на півдні України у роки Першої російської революції 1905–1910 років: статистичний вимір // Емінак. 2015. № 4. 32-37.
12. Учреждение каторги на острове Сахалин. URL:

<https://www.prlib.ru/history/1181494>

13. Херсон – город церквей и тюрем. URL:
<https://khersondaily.com/news/herson--gorod-tserkvej-i-tjurem>

14. Христова Н. Тюремный маршрут: гауптвахта, острог, «бухтеевка», каторжная тюрьма // Вечерний Николаев. 2020. № 46. С. 6-7.

15. Щукин В. Общественная благотворительность и попечительство в пенитенциарных учреждениях Российской империи // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2021. Т. 11. С. 456-463.

16. Юбилей тюрьмы комдива Фрунзе. URL:
<https://www.segodnya.ua/regions/odessa/jubilej-tjurmy-komdiva-frunze-84001.html>

УДК 372.810.1(091):378.4(477-25)

**ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА В
ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

(ЗА СПОГАДАМИ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ)

Соколова Наталія Дмитрівна

к.і.н., доцент

Фіалко Наталія Анатоліївна

к.філософ.н., ст. викладач

Машеренкова Галина Степанівна

ст. викладач

Національний університет фізичного
виховання і спорту України

Київ, Україна

Анотація: В статті вивчено особливості викладання філософських дисциплін в Університеті св. Володимира в першій половині ХІХ ст. Визначено, що освітній процес зорієнтований на надання студентам фундаментальної гуманітарної освіти, тоді як філософія відігравала другорядну роль.

Ключові слова: Університет, філософія, студент, професор, спогади.

В 1834 р. розпочинає роботу Імператорський Університет св. Володимира в Києві. В перший рік роботи в навчальному закладі працював один факультет – філософський з двома відділеннями: історико-філологічним та фізико-математичним. Наступного року відкрито юридичний, а в 1840 р. медичний факультети. Згідно Статуту від 25 грудня 1833 р. до складу філософського факультету входила кафедра філософії [1, с. 68]. Викладачі кафедри забезпечували викладання таких навчальних дисциплін як логіка, психологія, історія філософії з природним правом.

До 1839 р. на вивчення дисциплін філософського циклу виділялось 5 годин на тиждень, з кінця 40-х рр. ХІХ ст. – 10 годин. Додатково, студенти

вивчали цикл богословських дисциплін: догматичне та моральне богослов'я, церковну історію, церковне право, що викладались на окремій міжфакультетській кафедрі. Дані курси мали репрезентувати два професори римо-католицького та православного віросповідання, які обирались із духовних за згодою з місцевим Єпархіальним керівництвом [1, с. 69]. Оскільки, викладання всіх богословських дисциплін лягало на плечі єдиного педагога, студенти змушені були задовольнятися фрагментарно-оглядовими курсами. Лише в Статуті від 18 червня 1863 р. зазначалось про збільшення кількості викладачів кафедри богослов'я до 3 осіб. Створено окремі кафедри церковної історії на історико-філологічному факультеті та церковного права на юридичному [3, с. 5-6].

В Російській імперії спостерігалась тенденція до ліквідації філософських факультетів і кафедри у вищих навчальних закладах. Як стверджує М. Ткачук, це були профілактичні заходи російського уряду в боротьбі з поширенням «шкідливого впливу» західноєвропейських революцій [5, с. 82]. Жоден університет Російської імперії не надавав належної фахової підготовки з філософії. Студенти отримували фундаментальну гуманітарну освіту, і лише став професорським стипендіатом по кафедрі філософії та захистив магістерську дисертацію молоді науковці могли розпочати кар'єру філософа.

Ситуація ускладнювалась за рахунок низької якості викладання в університеті, особливо в першій половині XIX ст. За спогадами колишнього студента університету св. Володимира М. Чалого організація навчального процесу в університеті та гімназії нічим не вирізнялись, оскільки лекції як і уроки були обов'язкові, так само як і зубріння конспектів, дзвінок, карцер, екзамени по білетам. У студента не залишалось часу для самостійної роботи [1, с. 237].

Неоднорідним залишався науково-педагогічний склад кафедри філософії. Студенти залишались в захваті від лекційних занять професора О. Новицького. За спогадами М. Владимирського-Буданова лекції з психології та логіки були зрозумілі і для учня 4 класу гімназії. Завдяки цим заняттям, слухачі відчули в

собі сили розуміти філософські твори і обговорювати різноманітні теми з логічною послідовністю. Таким прогрес в розумовому розвитку поклав межу між гімназичною та університетською освітою [1, с. 244]. Відомий український історик М. Костомаров згадував про свого колегу як спеціаліста, котрий користувався у студентів доброю репутацією знавця своєї справи і здібного викладача [1, с. 249].

Богословський православний цикл в першій половині ХІХ ст. викладав І. Скворцов. Про Івана Михайловича згадують як про людину, яка була щиро переконана у необхідності філософської освіти, однак втіленню в життя планів заважала «кволість особистого філософського обдарування» [4, с. 103]. Як зазначає В. Шульгін, викладав професор спокійно, без полемічних витівок. І. Скворцов запровадив власну інновацію – видавати студентам після закінчення заняття анотацію лекції [6, с. 109].

Кафедру католицького богослов'я займав Ю.К. Ходим-Ходськевич, про якого В. Шульгін згадує як викладача, який не вирізнявся ні знанням предмету, ні даром викладання та не вмів викликати до себе повагу своїми моральними якостями [2, с. 139]. Наступника Ю.К. Ходим-Ходськевича І. Головінського характеризують як людину розумну, стійку і навіть, фанатичну у справі захисту католицизму та південно-західного полонізму [2, с. 139].

Протилежну характеристику від очевидців отримав випускник Віленського університету Т. Добшевич, для якого головне було утримувати пасивно положення кафедри і не скаржитись на студентів, якщо вони забули «Отче наш» [2, с. 349]. Низький рівень викладання дисциплін богословського циклу призвів до ігнорування студентами лекцій І. Скворцова та Т. Добшевича, про що свідчить лист попечителя Університету від 18 березня 1844 р. Цікаво, що професор Т. Добшевич не переймався прогулами здобувачів вищої освіти. Рада Університету прийняла рішення карати прогульників додатковими питаннями на екзамені [2, с. 485].

З 1838 р. логіку та моральну філософію в Університеті розпочинає викладати П. Авсенев. Навідміну від свого колеги О. Новицького,

Петро Семенович не був наділений яскравим ораторським даром, однак це компенсувалось глибоким розумом та чистою душею [2, с.222]. Нажаль, в 1844 р. він припиняє свою педагогічну діяльність та приймає чернецтво.

В цей же період ступінь кандидата отримує С. Гогоцький, який впродовж не одного десятиліття вважатиметься спеціалістом з філософії в Університеті св. Володимира. Відомий історик Д. Багалій згадував про викладача як найзакарублішого представника пережитої вже тоді старовини. І студенти, і професори ставились до нього негативно, як лектор він викликав лише сміх і з нього постійно глузували [1, с. 281].

З 1850 до 1860 рр. в усіх університетах Російської імперії кафедри філософії були ліквідовані. Лише з 1860 р. кафедри філософії відновлено в складі класичних відділень історико-філологічних факультетів. На викладання дисципліни відводилось дві години на тиждень упродовж року на весь університетський курс. В цей час викладачі Університету св. Володимира намагались підняти авторитет філософії як навчальної дисципліни відійшовши від релігійно-теїстичної спрямованості, спрямовуючи всі зусилля на осмислення новітніх досягнень західноєвропейської філософії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. З іменем св. Володимира. / Упор. В. Короткий, В. Ульяновський. У 2 кн. К., 1994, Кн. 1, 398 с.
2. История Императорскаго университета св. Владимира/по поручению Совета Ун-та св. Владимира сост. ордин. проф. М. Ф. Владимирский-Буданов .- Киев : в Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1884, 674 с.
3. Общий устав императорских российских университетов // Россия. Законы и постановления. — Киев: Унив. тип., 1872.
4. Тихолаз А. Духовно-академічна освіта та становлення філософії у Київській духовній академії // Київські обрії: історико-філософські нариси. — К., 1997.

5. Ткачук М. Л. З історії університетської філософії в Києві: Психологічна семінарія Г. І. Челпанова // Наукові записки НаУКМА, Т. 20. Спеціальний випуск : у 2-х ч, Ч. 1, К., 2002, С. 82 – 87.

6. Шульгин В.Я. История Университета св. Владимира, К., 1860, 240 с.

LITERATURE

КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ КРИСТОФЕРА МАРЛО

Георгієвська Валерія Володимирівна

к.ф.н., ст. викладач

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядається феномен творчої спадщини англійського драматурга доби Відродження К. Марло. В українському академічному літературознавстві відсутні ґрунтовні дослідження та виокремлення чільного місця творчим здобуткам К. Марло в англійській літературі, виявлення мистецьких тенденцій Ренесансу у п'єсах письменника для кращого розуміння естетичних засад цієї доби, усвідомлення значення специфіки художнього мислення драматурга, осмислення динаміки жанрової поетики у п'єсах «Мальтійський єврей», «Едуард II», «Паризька різанина», в яких вона найбільше виражена.

Ключові слова: доба Відродження, К. Марло, Н. Макіавеллі, трагедія, драматична хроніка, *de casibus*.

Формування цілісного уявлення про спадщину Крістофера Марло (1564 – 1593 рр.) з метою кращого розуміння історико-літературного процесу XVI ст. зумовило переосмислення творчого доробку драматурга, особливо п'єс «Мальтійський єврей», «Едуард II» та «Паризька різанина».

Встановлено, що науковці приділяють увагу не стільки творам К. Марло, скільки його біографії, виявленню біографічних рис у текстах та аналізу прототипів дійових осіб, порівнянню п'єс із творами його сучасників.

Драми К. Марло виступають у ролі природнього зв'язку між старою

драматургією та п'єсами В. Шекспіра. Театр стає не тільки місцем розваг, а й провідником культури. Відбувається експериментальна жанрова трансформація, яка спричинила оновлення попередніх жанрів та появу нових (драматична хроніка, філософська трагедія, трагікомедія), що їх широко використовував К. Марло при створенні п'єс: «Дідона, цариця Карфагену», «Тамерлан Великий», «Трагічна історія життя і смерті доктора Фауста», «Мальтійський єврей», «Едуард II», «Паризька різанина» та «Геро і Леандр».

Творчий доробок письменника виокремлюється серед однодумців, які входили до гуртка «Університетські уми» (Дж. Лілі, Т. Кіда, Р. Гріна, Дж. Піля, Т. Неша, Т. Лоджа). Драматург із самого початку починає експериментувати із жанровою поетикою, сюжетом та досліджувати вплив п'єс на публіку.

К. Марло вніс істотні зміни у розвиток драми, піднявши на інший рівень її художню форму: досконалі конструкції драматичної дії, яким він надав внутрішньої єдності, будуючи розвиток сюжету навколо особистості й долі героя. До нього трагічне розумілося зовні, як зображення всякого роду злочинства, що викликають страх. Творча спадщина письменника у елизаветинському театрі збагатила європейську літературу, започаткувала вивчення мотивів і наслідків деструктивних і саморуйнівних дій.

Філософія Н. Макіавеллі отримала найбільший відгомін у творчості К. Марло. Творчість флорентійського філософа, письменника, політичного діяча Н. Макіавеллі (1469 – 1527 рр.) займає особливе місце у становленні англійської драми XVI ст.

У п'єсах К. Марло «Мальтійський єврей» в образі Варавви, в «Едуарді II» в образі Мортімера Молодшого, в «Паризькій різанині» в образі герцога де Гіз простежується вплив філософії Н. Макіавеллі. Персонажі, не приховуючи імен, відкрито говорять, що вони спадкоємці злого генія, вони макіавеллісти, що саме він допоміг їм усвідомити справжні цінності життя (а це влада і гроші) і дійти до своєї цілі. Персонажі виступають прототипом Н. Макіавеллі, рокриваючи його філософську концепцію для глядачів з нового ракурсу. Жоден із персонажів-макіавеллістів не отримує бажаної перемоги, це лише ілюзорна

влада та статки, за якими слідує кара.

К. Марло формує у своїй творчості «нового» героя, який протиставляється сучасним обставинам і гине. Героя К. Марло вписує в історичні колізії із численими перепетіями, щоб зобразити напружене протистояння дійових осіб. Характер розкривається через «дію», що завершується поразкою героя, який не приходить до катарсису.

Значним досягненням К. Марло є гармонійний перетин елементів хроніки та трагедії, в результаті якого утворився різновид драми – драматична хроніка. К. Марло демонструє рух історії, від якого залежать долі персонажів. Жанрова трансформація трагедії відбулася через творчу необхідність К. Марло розкрити філософські ідеї. Метою конфлікту дійових осіб у п'єсах є критичне переосмислення християнських догм, щоб розкрити ренесансний антропоцентризм, зобразити менталітет патріархального світогляду.

У творі «Мальтійський єврей» простежуються риси трагедії помсти, мотив *de casibus*, псевдо філософія Н. Макіавеллі, коли герой намагається здобути перемогу будь-якою ціною. К. Марло намагався зобразити патріархальний менталітет через падіння видатної людини та його моральну деградацію. Творам «Едуард II» та «Паризька різанина» властиві риси драматичної хроніки з мотивом *de casibus*. Тут також у образах героїв розкривається псевдо філософія Н. Макіавеллі в історичних подіях зображення неординарних особистостей.

Окреслення нового жанру драматичної хроніки шляхом введення до нього мотиву *de casibus* дало можливість К. Марло видозмінити звичний для англійців жанр хроніки та адаптувати його до театральної сцени. У п'єсах К. Марло «Мальтійський єврей», «Едуард II», «Паризька різанина» з'явилося нове відчуття класичного жанру, новий погляд на сенс людського життя, волі і самознищення, що перебуває у постійному динамічному русі. Здається, що Варавву, Едуарда II, Мортімера Молодшого, герцога де Гіза до кривавих розправ їх підштовхує неконтрольована жага влади, вони ладні заради цього весь світ поставити на коліна, не схиляючись перед обставинами, чекаючи

слухного часу для помсти.

Письменник тлумачить існування на Землі не як підготовку до вічного життя, а як самоціль. Він повною мірою усвідомлює можливості людської природи, яку він розширює до нескінченності.

Людина у п'єсах драматурга здатна реалізувати власні амбіції, які є самою суттю її природи. Письменник тлумачить існування на Землі не як підготовку до вічного життя, а як самоціль і у п'єсах окреслює не тільки початок формування нового драматичного жанру, але й висловлює свою власну інтерпретацію історичних подій XVI ст. у світі та Англії.

Значення творчого доробку К. Марло для розвитку історії літератури, а особливо для вивчення становлення англійської національної літератури полягає, на нашу думку, у новаторстві письменника, повному переосмисленні динаміки жанрової поетики трагедії шляхом залучення до класичного жанру мотиву *de casibus* та псевдофілософії Н. Макіавеллі, окресленні рис нового жанру драматичної хроніки та трагедії помсти, завдяки яким драматург втілював свої освітні задуми і залучав народ до спільного обговорення, осмислення важливих історико-культурних подій у житті Англії.

В історію англійської літератури К. Марло увійшов як сміливий реформатор у мистецтві, у п'єсах якого гуманістичний ідеал виступив у відкритому конфлікті з основами середньовічної ідеології і, насамперед, із релігією і усталеною мораллю.

Образи Варавви, Едуарда II, Мортімера Молодшого, герцога де Гіза є не лише відкриттям колосальних потенцій особистості, ми встановлюємо, що в них криється величезна руйнівна сила, яка прихована в людині: озлоблення сильної особистості, керування волею і свободою інших людей, конфлікт особистості з власним «я» під тиском непереборних ворожих йому сил.

Таким чином, значення драматургії К. Марло в тому, що його доробок стає кульмінацією розквіту англійської драматургії елизаветиського періоду та формує міцне підґрунтя, на естетичних засадах якого з часом розвинувся феномен творчості В. Шекспіра та Б. Джонсона. Драми К. Марло дозволяють

розкривати актуальні для доби Ренесансу проблеми: звільнення особистості, її безмежне розумове зростання, моральну свободу, меншу залежність від релігії.

Драматург протиставив усталеним загальноприйнятим дійовим особам англійської драми власних ренесансних персонажів. Своїми п'єсами К. Марло формує нові драматичні канони та робить перші кроки до створення англійської національної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бояджиев Г. Н. Вечно прекрасный театр эпохи Возрождения. Италия, Испания, Англия / Г. Н. Бояджиев. – Л. : Искусство, 1973. – 472 с.
2. Гражданская З. Т. От Шекспира до Марло: англ. писатели XVI – XXвв. / З. Т. Гражданская. – М. : Просвещение, 1992. – 189с.
3. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у простори літературознавства : монографія / Н. Х. Копистянська. – Львів. : ПАІС, 2005. – 368 с.
4. Марло К. Произведения. – Режим доступа: <http://adelanta.info/library/>.
5. Марло К. Сочинения / К. Марло. – М. : Гослитиздат, 1961. – 662 с.
6. Павличко С. Зарубіжна література. Дослідження та критичні статті / С. Павличко. – К. : Основи, 2001. – 559 с.
7. Уліцька Д. Література. Теорія. Методологія / Д. Уліцька; [пер. з польськ. С. Яковенка]. – К. : Києво–Могилянська академія, 2008. – 543 с.

POLITICAL SCIENCES

УДК 343.973.97

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Головатий Микола Федорович

доктор політичних наук,
професор кафедри філософії
та соціальних дисциплін

Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна

Азаїкі Стефен Сінікем

докторант ПрАТ ВНЗ
Міжрегіональна Академія управління персоналом
Нігерія

Анотація. В статті розглядаються найсуттєвіші (на думку автора) аспекти теоретичного обґрунтування неоднозначних, складних, а, подекуди, і протирічливих трансформаційних аспектів модернізації сучасної системи державного управління.

Робиться основний акцент на тому, що зміни і пошуки оптимальних моделей державного управління обумовлені радикальними трансформаціями держав і суспільств, відносинами, що складаються між ними. Підкреслено роль: державної політики в держуправлінні; переходу суспільств на демократичні засади функціонування; зміни взаємин держави і суспільства, суб'єктів державно управлінської діяльності; політичної еліти в управлінні справами держави; відповідальності у державному правлінні.

Ключові слова: управління, держава, суспільство, державне управління, модернізація держуправління.

Постановка проблеми. У зв'язку із демократизацією суспільних відносин, зростанням ролі громадянського суспільства у всіх державотворчих процесах, суттєво трансформується погляд на функції державного управління. Більш глибоке і предметне розуміння суті і специфіки таких функцій створює можливість досягнути особливості модернізації державного управління на сучасному етапі суспільного розвитку. Не менший інтерес викликають питання, пов'язані із системами влади, того, яка система такої влади відображає загальні суспільні інтереси; у який спосіб є можливість налагодити найпродуктивніші взаємини влади і зовнішнього середовища. Тут глибшого пояснення викликає проблема трансформації влади в плані її впливу на різні сфери суспільства – економічну, політичну, духовно-культурну тощо. Виникає потреба більш предметного дослідження менеджменту у державному управлінні, його взаємозв'язку з маркетингом. Все більший науковий інтерес існує навколо проблем місця і ролі еліти в державному управлінні, подальшої долі бюрократії у такому управлінні, трансформацій, що з нею пов'язані.

Мета статті – виокремити і схарактеризувати особливості і специфіку трансформаційних процесів у сфері державного управління на сучасному етапі розвитку країн і суспільств.

Виклад основного матеріалу. Державне управління, як складний, неоднозначний і багатоаспектний феномен, привертає увагу фахівців різних галузей знань, політиків, громадський діячів з часу появи протодержав та формування класичних держав понад усе. Оскільки держави, суспільства, країни постійно модернізуються, трансформуються, відповідним і фактично адекватним трансформаціям піддається і державне управління, яке класифікують за конкретними системами, моделями з метою виявлення найбільш оптимальних з цих моделей, тобто, таких, що максимально відповідають інтересам людини (особистості), групи, великих соціумів. Висхідними дефініціями для такого аналізу і донині є: «держави» (її характер, особливості політичної системи, політичного режиму, системи влади); «людина» (особистість, її права, інтереси і потреби); «суспільство» (характер,

особливості функціонування). Зрозуміло, що в центрі наукової уваги і інтересу завжди були, є і будуть складні питання взаємин цих трьох суб'єктів суспільного життя.

Беручи за основу названі детермінанти в межах даної статті зосереджено увагу на проблемах державного управління в добу постмодерну, які є найскладнішими і викликають особливий інтерес у істориків, політологів, соціологів, фахівців у галузі державного управління та інших галузей суспільних знань. Багато проблем сучасного державного управління обумовлено перш за все тим, що таке управління відходить принципово від природної обумовленості управління взагалі. Справа в тім, що в природі домінує принцип управління, завдяки якому зберігається життя тим істотам, які мінімально витрачають для цього наявні ресурси (мінімізують їх) для досягнення кінцевого результату. В людському співтоваристві основною домінантою у державному управлінні є саме доцільність, або соціальна справедливість.

На перший погляд, це простий феномен але в державному управлінні він стосується не виключно ресурсної бази, а функціонування такої системи управління соціумом, коли: а) існує мінімальне втручання держави у діяльність суспільства; б) ресурси в управлінні витрачаються максимально раціонально, туди, де вони найперше необхідні; в) належним чином діють закони демократії, соціальної справедливості; г) надзвичайно високим є рівень громадянської свідомості людей тощо. Сформувати систему державного управління на викладених та інших засадах – гіпотетична мрія багатьох, особливо високорозвинутих суспільств, оскільки ресурсна база для удосконалення суспільного розвитку, або, бодай, для сталого розвитку суспільств з кожним століттям принципово зменшується, людство все більше переймається пошуком раніше невідомих, невикористаних ресурсів, що яскраво виявляється на прикладі використання ресурсів природного походження та віднаходження все більш досконалих управлінських технологій – нао, нено, нанотехнологій і т. ін. В управлінні, в тому числі і суспільними процесами, все помітнішу роль

відіграють наука і знання, а управлінські процеси стають все більш науково-технологічнішими, інноваційними. Сюди, врешті, в епоху постмодерну суттєво додалася і психологія, оскільки будь-яке управління в XXI столітті – це найперше управління людьми, яке без психологічного впливу на них аж ніяк не може існувати. Те, що управління загалом стає більш демократичним, децентралізованим і людиноцентричним – кардинально сумнівів майже ні у кого не викликає, а от точок зору, як це зробити, практично, існує велика множинність і інтерес до них в добу постмодерну небачено зріс. Причин такого феномену багато. Можна, наприклад, цілком погодитися з думкою українського політолога А. Пахарєва в тому плані, що «у теорію і практику сучасного державного управління все більше втручається нова ідеологія, яка ґрунтується на новій ролі держави, політичних і суспільних структур у суспільстві. Основна ідея нового підходу впливає з того, що в сучасних умовах ефективність і розв’язання суспільних проблем визначаються не стільки якістю бюрократичного апарату, скільки спільними зусиллями громадянського суспільства і держави, спрямованими на вирішення суспільних проблем. Таким чином центром розв’язання найбільш актуальних і гострих суспільних проблем повинна стати реформа політичної системи держави» [16, с.7].

У відповідності з тим, якими в даній країні є політичні відносини, система влади, формується і відповідна модель державного правління. В «чистому» вигляді таких моделей три: автократична (монархії, диктаторські режими); парламентська республіка (політичний лідер, не монарх, але глава Уряду); президентська модель (глава – Президент, але в процес формування уряду він суттєво не втручається).

Точиться багато дискусій, щодо так званої парламентсько-президентської форми правління. зокрема, вважається, що така форма державного правління виникає тоді, коли більшість парламенту контролює одна політична сила, а Президент країни належить до іншої. Чи можлива саме така форма державного правління в Україні 2022 року, коли і парламентська більшість, і президент відносяться до однієї і тої ж політичної сили? Скоріше – ні, а, значить вибір

об'єктивно припадає на автократію чи президентську республіку. Як складеться ситуація в подальшому, – покаже час.

Вочевидь, також, що визначальним аспектом у поясненні феномену «державне управління» має бути його функціональна роль, призначення, в основі якого є впорядкування та урегулювання життєдіяльності і відносин особи, колективу, держави і суспільства. установа раціональних зв'язків між ними в процесі і шляхом застосування державної влади [Там само, с. 11]. Це ще один блок складних суспільних проблем, пов'язаних із державним управлінням сьогодні.

Разом з тим, аналізуючи державне управління в контексті діяльності держави, не слід забувати, що окрім наявності структур, які аналізують, готують, організують виконання державних рішень, державної політики в цілому, держава має і свої апарати примусу [14]. І такий примус держава достатньо активно використовує і сьогодні, в період потужного запровадження і використання різноманітного характеру демократичних процесів. Тобто державна політика реалізується далеко не лише демократичним шляхом.

Суб'єктивна основоположна роль держави в формуванні суспільних відносин шляхом практичного державного управління переконливо усвідомлюється коли за основу беруться основні ознаки (функції) держави у сучасних суспільствах.

Їх досить вдало характеризує російський дослідник Г. Атаманчук, за думками якого держава:

- форма і механізм взаємозв'язків і взаємодії великої кількості людей;
- форма територіального і юридичного об'єднання людей;
- суб'єкт, що виявляє спільні інтегральні потреби, інтереси і цілі своїх громадян, закріплює загальну волю (у формі законів);
- має відповідний апарат і практично реалізує спільні інтереси громадян;
- є публічним (офіційним) виразником суспільства у взаєминах з іншими державами [3, с.5].

Безумовно, що існує потреба достатньо чіткого усвідомлення того, якою

мірою змінюються функції сучасної держави, як це безпосередньо впливає на трансформацію державного управління.

Образно висловлюючись, державне управління є і існує тому, що є державна політика і є суспільство, що потребує управлінського впливу. Не вдаючись у пояснення феномену «державна політика», який становить основу державного управління, пошлемося на доречну думку групи дослідників Національної академії державного управління при президентіві України, які зазначають: «Характеризуючи державну політику, слід мати на увазі, що держава залишається найбільш універсальною формою політичної організації суспільства. І як така, вона відіграє вирішальну роль у забезпеченні його поступового розвитку. У цьому полягає перетворююча роль державної політики» [7, с.16]. Функціонально-стратегічний характер державної політики вдало і яскраво пояснив український психолог Л. Пал, який стверджує, що таку політику слід розглядати як дороговказ до дії, пов'язаний із гіпотетичним розв'язанням певної усвідомленої проблеми, а тому «визначення проблеми – серцевина політики, ключ до розшифрування її змісту та логіки» [15, с. 29]. Зрозуміло, що найдосконалішою є така політика держави, яка максимально відповідає інтересам людини і суспільства, що в реальному житті далеко не завжди відповідає істині.

Принципове значення у розумінні суті, єства, практичного здійснення державного управління є те, що сьогодні воно відходить від жорстко централізованої моделі, коли між центром управління (суб'єктами управління) та його об'єктами існують субординаційні зв'язки, замінюючи її складною моделлю управлінської мережі. У цій мережі на партнерських засадах співіснують всі три види управлінських зв'язків (субординаційні, реординаційні та координаційні) та ефективно взаємодіють державна влада і система місцевого самоврядування, територіальні громади та окремі адміністративно-територіальні одиниці. Звідси, як мінімум два попередніх висновки принципового характеру. Перший: важко однозначно і достатньо обґрунтовано класифікувати різні моделі державного управління – європейську,

американську та ін. [5], але й конкретні моделі організаційних систем у такому управлінні. Другий висновок: державне управління має обов'язково розглядатися у відповідності з конкретною моделлю держави, де існують специфічні зв'язки між центром і регіонами, між державною владою і громадянським суспільством у найширшому аспекті. Потреба переосмислення функцій державного управління викликана рядом специфічних і об'єктивних обставин, серед яких домінуюче значення мають: децентралізація і демократизація влади, розсередження владних повноважень і ресурсів, зміна ролі держави у різних сферах суспільного життя тощо.

Великий комплекс проблем функціонування державного управління виникає в процесі аналізу взаємодії структур (систем) влади із зовнішнім середовищем (громадянське суспільство). Ідеальний варіант – інтеграція, співпадіння їх інтересів, що в реальній практиці існує далеко не завжди. «При цьому, – як вірно зазначають українські соціологи М. Туленков та О. Чувардинський, – виникає слушне питання: якою мірою існуюча система влади відображає загальні інтереси суспільства в цілому та партикулярні інтереси домінуючих соціальних груп?» [21, с.49].

Друга особливість такої інтеграції обумовлена тим, що сьогодні, в добу постмодернізму втручання держави у всі сфери суспільного життя, як це було, зокрема, в період існування так званих «соціалістичних» держав, не лише принципово неможливе, але й є великою загрозою стабільного існування таких держав і суспільств.

Основу продуктивної взаємодії влади із зовнішнім середовищем становлять: раціональна взаємодія державної влади і економічної (ринкової) системи господарювання; психологічна, соціально-психологічна модель паритетних взаємин влади і громадянського суспільства; «розмежування» політичного керівництва з державним управлінням. Це – складна проблема. Як зазначав Р. Арон, чим вище на ієрархічних щаблях державної влади перебуває чиновник, тим більше політичних відтінків з'являється в структурі його діяльності, тобто, чим вище становище чиновника, тим ближче він за статусом

до політичного діяча [2. с. 57]. Тобто, політичне і державне управління пов'язане із розмежуванням політичних і адміністративних функцій у такому управлінні. Вочевидь, є підстави погодитися з думкою російських дослідників Ю. Борцова, І. Коротця та В. Шпака у тому плані, що під політичним керівництвом варто розуміти визначення стратегії розвитку держави, вдосконалення її політичної системи і вибір основних завдань та шляхів реалізації такої стратегії, тоді як за державним управлінням – тактика, реальний процес (менеджмент) реалізації обраної стратегії. Як пише українська дослідниця В. Токовенко: «Політичне керівництво і державне управління являють собою два якісно відмінні різновиди реалізації управлінських функцій держави, які виразно виокремлюються в структуруванні будь-якої політико-адміністративної системи» [20, с.223]. Розмежовують такі феномени також чинне правове поле, традиції управління, система розподілу влади і владних повноважень, розстановка політичних сил і т. ін.

Певною мірою можна вести мову про загальні найбільш характерні (хоча вони по-різному проявляються) риси політико-управлінської еліти в державному управлінні, до яких відносимо: 1) корпоративну згуртованість; 2) наявність власної ідеології; 3) одностайність; 4) доступ до влади; 5) доступ до секретної інформації; 6) панування у фінансово-економічній сфері; 7) панування у засобах масової інформації; 8) наявність власних політичних структур (партій, рухів тощо); 9) закритість, або напівзакритість; 10) здібність на самопожертву у випадках небезпеки втрати влади [6; 10; 19].

Можна, зрозуміло, намагатися «розвести» поняття «політико-управлінська» і «владна» еліта. Так, значна кількість політологів, фахівців у галузі державного управління до політико-управлінської еліти відносять найперше професійних політиків, що працюють у відповідних політичних структурах, найперше, політичних партіях, об'єднаннях, організаціях [18].

Владна еліта – це більш широке поняття, до такої еліти відносять, як зазначав ще видатний політолог Середньовіччя Н. Макіавеллі [12] усіх, хто здійснює керівництво суспільством.

Погоджуємося також і з тим, що еліта політична (elite politic) – вузька верства особистостей, яка систематично приймає політичні рішення й організовує їх виконання, контролюючи цей процес; професіонали, працею яких прийнято законодавчі, виконавчі й судові рішення; керівники держави і суспільства, які спрямовують управлінську діяльність та визначають її найважливіші організаційні принципи, норми і зміст праці виконавчого апарату (бюрократії); ті, «хто підбирає, виховує і прощтовхує (?) необхідних для суспільства чи певної політичної системи лідерів» [9, с. 205].

Українська дослідниця Т. Ріктор широко вживає термін «владна еліта», розуміючи під ним «здатність політичної організації впливати на обставини, управляти ними, щоб стати пануючою» [19, с. 7].

Як дещо дискусійне, таке визначення можна, загалом, брати до уваги, однак воно надто «широке» і недостатньо предметне, бо тоді до еліти можна відносити усіх, хто здобув владу, якщо він здобув і використовує у далеко не цивілізований, морально означений спосіб. Справжня ж еліта – це (від фр. elite – кращий, відбірний, обраний) [17, с.215]. Робимо акцент на «кращий», оскільки це і є вирішальна ознака феномену «еліта». За усієї, здавалося би, прозорості, великі суперечки все ж викликає термін «державні послуги».

Існує декілька теоретичних підходів до визначення цього феномену, домінуючими серед яких є три:

- як вміст функціональної діяльності державного органу, що виробляє, реалізує державну політику [13];
- як відповідну розпорядчу діяльність органу влади [1];
- як організаційну діяльність, або спосіб реалізації адміністративно-правових режимів [4].

Наведені визначення виглядають далеко не прозоро, але у такий же приблизно спосіб пояснюються і види державних послуг, які, у свою чергу поділяють на адміністративні і управлінські. Перші – це здійснення владних повноважень суб'єктом державної влади [24]. Управлінські послуги українські дослідники Є. Романенко і І. Чаплай визначають як «передбачену законом

діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, пов'язану з реалізацією їх владних повноважень, що здійснюються за ініціативою фізичних та юридичних осіб і спрямована на реалізацію їхніх прав, свобод і законних інтересів» [24, с.63].

Оскільки не лише в теоретико-методологічному, але й практично-прикладному (в системі здійснення державного управління) плані, фактично чітко не визначено феномен «державні послуги», можна погодитися із таким його визначенням, здійсненим українським дослідником Є. Бесараб: «Державні послуги (англ. public services) – будь-які платні послуги, обов'язковість отримання яких встановлюється законодавством, надані фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами й організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів» [8, с.116].

На завершення розгляду означених проблем, зазначимо, що нині, в політико-практичному плані, цілісно постає питання пошуку найоптимальнішої моделі (системи) державного управління, яка би сповна задовольняла потреби людини (особистості), суспільства, держави. Цей пошук здійснюється не лише і практичному плані, за рахунок визначення ефективності реальних моделей управління справами держави. Існує достатньо велика наукова аналітика, що, одночасно, і утруднює такий вибір. Так в ряді спеціальних видань український економіст Г. Дмитренко та його однодумці активно пропагують ідею нового курсу державного управління, який би базувався на так званій людиноцентристській парадигмі. «Діючий механізм державного управління в Україні, – пише Г. Дмитренко, – має ту особливість, що «працює вручну» через адміністративний тиск зверху вниз без урахування людиноцентричних кінцевих результатів діяльності державних (в першу чергу, владних) структур, що визначають рівень задоволення потреб пересічних громадян. У зв'язку з цим система державного управління потребує кардинальних змін у напрямі її суттєвої демократизації, тобто впливу громад (через кожного окремого громадянина) на діяльність структур державного управління на всіх рівнях»

[11, с.8]. Головним недоліком існуючої в Україні системи державного управління автори цитованої монографії вбачають у відсутності зворотнього зв'язку – від громадян до держави, усвідомлення владними структурами кінцевих результатів управління та браку інноваційних технологій в державному управлінні. Г. Дмитренко та його однодумці наполягають на потребі радикальної зміни культури державного управління, переходу на культуру цільового управління, «сутністю якої є управління за цілями та результатами на мотиваційній основі, з використанням переваг синергізму» [Там само, с.115]. Під синергізмом у державному управлінні вбачається сутнісне й однорідне функціонування усіх органів і суб'єктів управління. Такий метод (його суть, технологія використання) в цитованій та інших працях українських економістів-управлінців пояснюється детально.

Можливо сформульована і обґрунтована нова, інноваційна модель державного управління конкретно для України – держави перехідного, трансформаційного стану. Є і спірною, дискусійною, зовсім відкидати її немає абсолютно ніяких підстав, а тому шкода, що належної реакції на її появу (2014 р.) з боку державноуправлінського істеблішменту, правлячої державної еліти поки що не маємо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки розгляду означеної наукової проблематики та враховуючи багатоаспектність та неоднозначність теоретичного розгляду питань сучасної трансформації державного управління, зробимо акцент на найсуттєвіших аспектах проблеми.

1. Модернізація, трансформація державного управління – закономірний, об'єктивний суспільний процес, що має відношення до більшості країн і суспільств світу, а тому, у майбутньому маємо намір більше зосередити увагу на порівняльному аналізі реально існуючих моделей (систем) державного управління в контексті постмодерного функціонування країн і суспільств у XXI столітті

2. Базовими теоретичними засадами (вихідними елементами) аналізу трансформації систем (моделей) державного управління повинні бути

дослідження причин, суті, особливостей модернізації країн (держав) і суспільств, їх взаємин, врахування таких взаємин в процесі пошуку кращих практичних моделей державного управління.

3. При дослідженні проблем державного управління взагалі, його ефективності і перспектив вдосконалення в подальшому, важливо брати до уваги те, що принциповий вплив на державне управління мають існуючі у суспільстві протиріччя (головним чином між державою і громадянським суспільством), проблеми, кризи і конфлікти. Це дає підстави стверджувати, що демократизаційні, децентралізаційні та інші процеси є не просто основою трансформації моделей (систем державного управління). Суспільства, держави мають дбати про формування таких моделей управління життям людей, які спроможні упередити, унеможливити, а, при нагоді, розв'язати реальні проблеми, долаючи різноманітного характеру кризи у суспільстві. Це, в першу чергу, стосується країн (держав), суспільств так званого перехідного трансформаційного стану, які стосуються і новітньої України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України [авт.-упоряд. В.П. Тимошук]. К.: Факт. 2009. 496 с.
2. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. М.: Текст. 1993. 303 с.
3. Атаманчук Г.В. Новое государство: поиски, иллюзии, возможности. М.: «Славянский диалог». 1996. 223 с.
4. Афанасьев К. Державні управлінські послуги в механізмі адміністративного регулювання / К. Афанасьев // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ [Текст]. 2006. №3. с. 72-94.
5. Бакуменко В.Д. Базові моделі науково-обґрунтованого управління в соціальних системах / В.Д. Бакуменко // Наук.-інформ. вісн. з держ. упр. К.: НАДУ. Вип. 1. 2010. с.132-148.
6. Дармограй Н. Культура становлення державно-владних відносин

(вплив еліт) // Вісник УАДУ. № 4. 2002. с.51-60.

7. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: Навч. посіб. / кол. авт.; за ред. В.А. Ребкала, В.В. Тертички. К.: Вид-во УАДУ. 2000. 232 с.

8. Енциклопедія державного управління: у 8-т. / Нац. акад. держ. упр. при президентові України; наук. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ. 2011. Т.6. Державна служба / наук. ред. колегія: С.М. Серьогін (співголова). В.М. Сорочко (співголова) та ін. 2011. 524 с.

9. Енциклопедія державного управління [Текст]: у 8-т. / наук. ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. Національна академія державного управління при Президентові України. К.: НАДУ. Т.8. Публічне урядування / наук. ред. кол.: В.С. Загорський (голова), С.О. Телешун (співголова) [та ін.]. Львівський регіональний інститут державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 712 с.

10. Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. К.: «Логос». 1999. с.264.

11. Людино центрична система державного управління в Україні: утопія чи шанс: монографія / за загальною редакцією Г.А. Дмитренка. К.: ДКС-Центр. 2014. 240 с.

12. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Ростов-на-Дону: Фенікс. 1998. 576 с.

13. Методика підготовки інформації про державні послуги / Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www/ssnisc.gov.ua>.

14. Общая теория права и государства. Ученик под ред. В.В. Лазарева. М.: 1994. 451 с.

15. Пал, Лесли А. Аналіз державної політики / пер. з англ. Дзюб. К.: Основи, 1999. 422 с.

16. Пахарев А.Д. Державне управління і кадрова політика в сучасній

Україні. Навчальний посібник. К.: Світогляд. 2005. 122 с.

17. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. К.: МАУП. 2005. 792 с.

18. Пирен М.І. Політико-управлінська еліта України: соціо-психологічний аналіз: монографія / М.І. Пирен. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 424 с.

19. Ріктор Т.Л. Владна еліта в умовах нестабільності українського суспільства. К.: Софія-А. 2007. 273 с.

20. Токовенко В.В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії: моногр. К.: Вид-во УАДУ, 2001. 256 с.

21. Туленков М.В., Чівардинський О.Г. Теоретичні основи раціонального соціального управління: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф». 2009. 232 с.

22. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2001. 248 с.

23. Шаров Ю. Удосконалення політики і процедур надання адміністративних послуг / Ю. Шаров, Д. Сухінін // Актуальні проблеми держ. упр.: зб. наук. пр. / редкол. С.М. Серьогін (гол. ред.) [та ін.]. Д.: ДРІДУ НАДУ. 2006. Вип. 4(26). с.230-238.

24. Чаплай І.В. Маркетинг у механізмах державного управління: монографія / І.В. Чаплай, Є.О. Романенко. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. 208 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 811.111-342

THE PROSODIC PORTRAIT OF PERSUASION IN COURT SPEECH

Grygoryan Nektar Razmikovna

Vit Juliia Valerievna

Dyomina Natalya Efimovna

PhD in Philology

Associate professor of the Department

of practical and theoretical phonetics

of the English language

Odessa I. I. Mechnikov National University

Odessa, Ukraine

Annotation The article is dedicated to a complex study of prosodic means providing persuasion function in court speech. The court speech as a special type of persuasive oratory influencing both opinions and actions of the audience. Implying special prosodic means results in the increasing effect of persuasion and has a special psychological impact upon the listeners.

Key words: argument, argumentation, court speech, persuasion, prosody.

Motivation for the study of the judicial speech was served by growing interest in public speech and in particular to the judicial. The judicial eloquence puts a goal to speak convincingly and prove its point. Therefore, the peculiar feature of the Prosecutor and the Lawyer speeches is the persuasion. The speakers combine the logic thoughts with emotional influence on the listeners, prompting the latter to the subconscious acceptance of the necessary solution to the speaker.

A special role in the process of realization of persuasion in a judicial speech is provided by intonation. Intonation transfers not only linguistic information, but also is an indicator of the individuality of the speaker and its emotional and psychological

state.

The theoretical base of article served as studies of linguists who investigated various aspects of a public speech (A.D. Belova N.N. Ivakin, L.G. Pavlova, O. V. Shelestyuk).

The *object* of research is the oral statements of prosecutors and lawyers in the realization of men and women.

The *subject* of research is prosodic means in terms of their participation in the implementation of the function of persuasion.

The *purpose* of the study is to identify the peculiarities of the prosodic organization of persuasion as a type of direct influence in the judicial speech in the British and American variants of English.

The purpose of the study determined the following main tasks:

1) to analyze the theoretical foundations of the concept of "judicial speech" and consider the structure; 2) consider the concept of belief as the main type of speech influence in a judicial speech; 3) to identify the prosodic means of expressing the persuasion and role of the judiciary (a defender / prosecutor in the realization of men and women) in the process of persuasion.

The judicial speech is the official and narrow professional, said only in court and only those participants of the trial, which presents the right to speech in debates. The main ones are the prosecutor (state prosecutor) and the lawyer (defender) [1,p.14].

Let's note the characteristic features of the judicial speech:

1) it is a kind of public speech - this is a formal narrow-professional language of the prosecutor or lawyer facing court and all participants and present in consideration of a criminal or civilian case;

2) the topics of the judicial speech is strictly limited by the materials of the case under consideration;

3) the style of judicial speech has the following qualities such as concrete, detail, objective;

4) the court speech is polemical and competitive persuasive;

5) the judicial speech has five recipients - a judge, jurors (if present), the procedural opponent of the speaker present in the courtroom citizens and defendant.

6) stylistically judicial speech is characterized by a combination of official and business style and emotional expressive means of expression, since its topics involve the use of legal formulas and terms; transforming the same character makes the use of speech means of influence that creates expressiveness [8, p.14].

Developed by theorists of the Oratory Arts of Ancient Greece the composition of a public speech retains its relevance today. Public speech consists of:

- introduction, which is intended to attract the attention of listeners,
- main part (summary of the presentation; argumentation of their arguments and refuting the opponent's arguments)
- conclusion [7, p.26].

The speech influence is an impact on the recipient with the help of linguistic, paralinguistic and non-linguistic symbolic means in the process of communication, this influence is characterized by special objective purposes of the speaker, which include a change in personal meaning of a particular object for a recipient, reconstruction of categorical structures of his consciousness, change in behavior, mental state or psychophysiological processes.

Persuasion - is an opinion, in the truth of which a person is confident; this opinion has emotional and moral aim; it plays an active role in the life of a person in the sense that a person is guided by it in his practical or spiritual activity; a person advocates this opinion or implements it contrary to a real or imaginary opposition; this idea and human attitude are characterized by relative stability [1, p.4].

Consequently, persuasion is characterized by a greater extent for protective speeches than for prosecutors. This is due to the fact that from the skills of the defender to convince the court in their point of view depends on the fate of a particular person.

An intelligent person is a person who argues. Regardless of whether it is aware of this or not, a person is involved in argumentative activity [2, p.74].

Argumentation is science and art to do your opinion reasonably and persuade another person in it [3, p.53].

In the simplest model of argumentation, two main actors can be distinguished: the argumentator and the recipient (recipient). The Argumentator is the person who carries out the argument. The Recipient (addressee) - a person to whom it is addressed [1, p.56].

Characteristic features of argument:

- argumentation is a purposeful activity: it has its task of strengthening or weakening someone's beliefs;

- the argument involves the reasonableness of those who perceive it, their ability to rationally weigh arguments, to accept them or challenge [11, p.4].

In the argument, the following levels are allocated:

1) information - the level of content of the message, aimed destiner;

2) logical - the level of organization of the message;

3) communicative-rhetorical-totality of methods of conviction;

4) axiological - systems of values;

5) ethical level - the use of moral personality installations;

6) aesthetic - the level of artistic taste, aesthetics of communication, construction [11, p. 33].

The research material for the experiment of the prosodic peculiarities of expression characteristic of the judicial speech, served the statements that are implemented by the carriers of the British and American variants of English. The prosodic realization of the persuasion was carried out on the material of episodes from artistic films and serials such as: "TIME TO KILL", «TO KILL A MOCKINGBIRD», «How to Get Away With A Murderer?», "A Verdict", "Adam's RIB", " Arrow ", " Primal FEAR ", " Devil's Advocate ", " Shark ", " A FEW GOOD MEN ", « How to Get Away With A Murderer? Series, "For the People" Series. The total number is 373 phrases.

The protective speeches and the speeches of prosecutors, both in women and men's realization were analyzed. So, four types of the court speech: the prosecutor

speech in male organization, the lawyer speech in male organization, the prosecutor speech in female organization, the lawyer speech in female organization have been determined. Each type of speech was represented by five speakers. Thus, 20 examples were investigated.

The computer analysis was conducted, which made it possible to obtain objective data of the peculiarities of the prosodic organization of persuasive phrases of judicial speakers.

The use of the latest computer technologies allows for a modern stage to carry out an electroacoustic analysis, simultaneously making a procedure for instrumental data processing more accurate and visual. For the processing of speech signals in the allocation of the frequency of the main tone, intensity and duration, the program of Prats 6.1 was employed [6, p.237].

In the course of all experimental research, the following conclusions were made.

The variation of the degree of argumentative significance is provided by changing of intonation characteristics. *The prosecutor speech in male realization* is characterized by implying the medium rate of frequency, the medium speech tempo, the medium loudness (high loudness in the most persuasive parts).

The intonation of *lawyer speech in male realization* differs from the previous type. The analysis of the intonation pattern is characterized by the increase of the argumentative significance due to the higher indexes of tone.

The prosecutor speech in female realization is characterized by implying the medium rate of frequency, the medium speech tempo, the medium and the high loudness.

The intonation of *lawyer speech in female realization* differs from the prosecutor speech in female realization. The analysis of the intonation pattern is characterized by the increasing the indexes of tone and loudness.

The results of the research proved that the prosody is the most important means of revealing the persuasive function.

Taking into account the results of a computer analysis of speech-lawyers of

men turned out to be most convincing, although they do not deny the fact that all four types are noted by a convincing nature.

LITERATURE

1. Алексеев А.П., Аргументация. Познание. Общение. М.: Изд-во Московского университета, 1991. 150 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. К.: Наукова думка, 1997. 312 с.
3. Демина Л.А., Теория и практика аргументации: учеб. пособие. М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2014. 272 с.
4. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия. М.: Юристъ, 2007. 464 с.
5. Корольова Т.М., Швецова В.Є. Категорія переконання в юридичному дискурсі. Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. Лінгвіст. Науки. 2016. №22. С. 85-89.
6. Кравченко Н.О. Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса, 2017. 407 с.
7. Лазарева В.А. Теория судебной речи: учеб.пособие. Самара: Самарский университет, 2001. 123с.
8. Михалкин Н. В. Риторика для юристов : учебник для прикладного бакалавриата 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 322 с.
9. Павлова О.А. Ораторское пособие юриста: учеб. пособие. М.: Международный юридический университет, 2013. 136с.
10. Сергеич, П. Искусство речи на суде. Москва: Издательство Юрайт, 2016. 395 с.
11. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования: монография . 2-е изд., испр. и доп. М.: ФЛИНТА: Наука, 2014. 344 с.

**MULTI-COMPONENT ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS IN THE
GENRES OF OFFICIAL DISCOURSE**

Mikeshova Galina Pavlovna

Senior Lecturer,
State University “Odesa Polytechnic”
Odessa, Ukraine

Abstract. The article deals with very important phenomenon frequently occurred in the genres of official discourse – the models including 3, 4, 5, 6, 7 elements. Besides the given work presents the statistical calculations of index of occurrence of such kind of constructions in text corpora.

Keywords: attribute, chain, frequency, distribution, token.

To identify the structural and semantic characteristics of attributive constructions and their typology, multi-component attributive constructions with three or more components have been studied.

The material is the texts of four genres that relate to the official discourse: judicial procedural documents; official correspondence; formulas of inventions; instructions. Thus the total volume of the studied sample amounted to 200 thousand tokens and includes four corpora of 50 thousand tokens of the mentioned genres of official business discourse.

It was found that the total number of multi-component constructions in the next corpus 200 thousand tokens is 4524 units, i.e. 2.3% of all attributive constructions found in the texts of the discourse under study. By genre, multi-component constructions are distributed as follows: judicial procedural documents – 278 units, i.e. 0.5%; official correspondence – 510 units – 1.2%; formulas of inventions – 2118 units, i.e. 4.2%; instructions for the operation of vehicles – 1618 units, i.e. 3.2% per 50 thousand tokens.

To analyze the distribution of multi-component attributive constructions, the

authors used the well-known formula that determines the probability of occurrence of random events [1]: $P(A) = m : n$, where P is the probable occurrence of a construction; A – the phenomenon under study; m is the number of occurrences of structures; n – the total number of all types of constructions in any genre. Such a probability of the appearance of multi-component attributive constructions for 50 thousand tokens in each genre will be: in judicial procedural documents $P(A) = 278 : 1859 = 0.149$; in official correspondence $P(A) = 510 : 2263 = 0,225$; in the formulas of inventions $P(A) = 2118 : 4338 = 0.488$; in the genre of instructions for the operation of cars $P(A) = 1618 : 4785 = 0.338$.

The given data indicate that in the types of texts of official discourse which in their style are close to the texts of scientific and technical discourse (formulas of inventions and the genre of instructions), the probability of the appearance of multi-component constructions is higher than in the genres of official correspondence and legal procedural documents.

Using this formula the distribution index was also determined for other types of attributive constructions. For example, the distribution index shows that the largest percentage of two-component constructions falls on judicial procedural documents, and then on business correspondence for multi-component constructions, as already mentioned, there is a concentration of such constructions in the texts of the genres of formulas of inventions and instructions for operating cars.

The uneven distribution of two- and multi-component attributive constructions is explained by the conditionality of genres by different types of communication. In addition, the widespread use of multi-component constructions in such types of technical texts is due to the need to present a variety of information about the subject, actions and phenomena they describe.

The distribution index also expresses a common regularity for prepositional constructions of all genres, namely: the probable occurrence of such constructions is inversely proportional to the number of components included in the construction.

Since the genres of judicial procedural documents and official correspondence are close to colloquial speech, it is natural that two-component constructions are more

characteristic for them. For the texts of those genres that are close in style to the texts of scientific and technical discourse the three-component constructions are more characteristic. The high frequency of the use of multi-chained constructions causes the text to be cumbersome and static, therefore chains consisting of 4, 5, 6, 7 components are used only in those cases where they are necessary for a comprehensive description of phenomena, objects and actions.

Extra linguistic factors can also explain the difference between the texts of the genres of formulas of inventions and instructions for the operation of cars, although both belong to the technical type of texts – multi-chained prepositional constructions in the texts of the genre of formulas of inventions are due to the need for as detailed as possible and, as already mentioned, comprehensive descriptions of an object or phenomenon, because the juridical rights of the author to the invention depends on this. In the texts of the genre of instructions for the operation of cars, compiled in accordance with the strict requirements of manufacturers, only what is necessary to perform for a particular action is indicated.

For comparison, let's take the distribution of multi-component attributive constructions in other genres of official discourse, for example, in the texts of the official correspondence genre, and determine the extra linguistic factors that affect their occurrence. In the study of constructions, 24 structural models have been identified, which are located in different frequency zones of texts.

The most likely to appear in the texts are three-component structures, which are the name of an object, society, organization, to which a noun is attached, which is explained by the subject matter of the issues under consideration. These constructions denote the names of administrative and cultural institutions, e.g. *the State's Tourist Committee*; organizations, e.g. *the World Health Assembly*.

In the zone of medium frequencies there are three-component constructions in which the relations between the core and the attribute express the names of cities, countries, surnames, for example, *Edinburgh book shop*, *Scotland's famous poet*.

In modern linguistics a proper name is considered as an individual differing feature for distinguishing a particular object from the corresponding class.

The relationship between the core and preposites in a three-component model can express a distinctive feature, purpose, belonging, e.g. *summer school booklets, selection Committee procedure, Chamber Music Club, Sales Service Section*.

As we can, in constructions of this type consisting of two juxtaposed nouns, the first is always identified as a definition, the second as a defined one. With an increase in the number of juxtaposed nouns, the relations do not change, and the last noun is identified as being defined, and all the previous ones as definitions to it [2].

In some cases, a noun is combined with another noun on the basis of subordination in construction: a possessive noun is attached to a common noun, e.g. *students' Representative Council, Committee's sound film*. The model with an adjective as the first component of a three-component construction shows the relationships expressing qualitative, quantitative or relative characteristics, e.g. *colorful national costumes, great architectural beauty, residential adult education*.

We are not going to give a description of three-component attributive structures that function in the low-frequency zone, since it is believed that their appearance in the text corpora is occasional. We confine ourselves to presenting them. Models where the first attribute is an adjective, e.g. *British Council showing, Modern Japanese setting, English speaking union*.

BIBLIOGRAPHY

1. Лесохин М.М., Лукьяненко К.Ф., Пиотровский Р.Г. Введение в математическую лингвистику. Минск, 1982. 264 с.
2. Бурлакова В.В. Синтаксические структуры современного английского языка. Москва, 1984. 111 с.

**THE PROBLEM OF LEXICAL MEANING OF A
WORD AND ITS VARIABILITY**

Sirotenko Tatyana Vladimirovna
Senior Lecturer
State University “Odesa Polytechnic”
Odessa, Ukraine

Abstract. The article considers one of the most important theoretical problems of linguistics – the one of word meaning, its (word meaning) nature which in the course of development and usage in different contexts can demonstrate the word meaning variants.

Keywords: valence, approach, relationship, sign, syntagmatic and paradigmatic axis.

It is known that the study of the semantics (the so-called content plan) of a language is one of the central problems of modern linguistics, since so many linguists have been considering this issue. However, still the very concept of meaning, and, in particular, lexical meaning, has not yet received any unambiguous, generally accepted definition.

The development of the problem of meaning in different historical periods was determined by the interpretation of the essence of language. Based on the three fundamentally different approaches to determining the meaning of a word can be distinguished: 1) considering the meaning as a complex mental phenomenon that reflects a “piece” of objective reality; 2) consideration of meaning as a relation of a two-sided sign or between signs; 3) consideration of meaning as an extra linguistic reaction to language behavior.

The first approach is presented in the works of foreign linguists [1, 2]. The latter represents the meaning of the word as a reflection of an object, phenomenon or relationship in the mind, which is included in the structure of the word as its so-called

inner side, in relation to which the sound of the word acts as a “material shell, necessary not only to express the meaning and to tell it to other people, but also for its very emergence, formation, existence and development” [2].

The second point of view is represented mainly by the works of S. Ulman [3] and Yu.D. Apresyan [4]. Yu.D. Apresyan distinguishes the following types of meanings: 1) structural meaning; 2) significative meaning; 3) denotative meaning. By structural meaning he understands the relationship of a sign to other signs, and, in his opinion, this relationship on the syntagmatic axis can be called syntactic meaning or valency, and the relationship of signs to other signs on the paradigmatic axis can be called differential meaning or significance. He considers significative meaning as the relation of signs to significant, or to what is called “sense”. Under the denotative meaning Yu.D. Apresyan understands the relation of signs to the denotation. As for the understanding of meaning as the relation of a sign (word) to a denotation, this point of view was shared by many linguist-theorists.

The “structural” approach to the meaning proposed by Yu.D. Apresyan [4] corresponds to the definitions given by V.N. Komissarov [5] and V.A. Zvegintsev [6]. The first defines the meaning of the word as “a generalization of the real facts of the use of words in speech”, the second – as “its potential compatibility with other words subjected to the rules of the current norm”.

According to V.A. Zvegintsev [6], the meaning of a word is determined by three factors – conceptual, subject correlation and the place of a word in the language system. That is, in other words, the lexical-semantic status of a word is determined not by one, but by three factors – denotation (reality), significant (logic) and language (the relation of a word to other words on the syntagmatic and paradigmatic axis).

The third approach to the meaning of a word is presented in the works by L. Bloomfield [7] and C. Osgood [8] and other American linguists. This concept has been repeatedly sharply criticized in the works of many Western European theoretical linguists.

The review of works on the problem of the meaning of a word allows us to determine the authors’ own approach to the problem of the word meaning. We

proceed from the understanding of the unity of language and thinking, and the theory of reflection, according to which consciousness is secondary in relation to existence and reflects objective reality. Consciousness reflecting the reality through language fixes the results of cognitive activity in the meaning of linguistic signs. Here the meaning is understood as a complex unit, decomposable into such components as conceptual, categorical, emotional-evaluative and stylistic.

The linguistic nature of a word, which conditions its functioning in the language systems, predetermines the presence of lexical and grammatical meanings in word. The lexical properties of a word, its individual originality are revealed in its lexical meaning, which is conditioned by three factors: logical and subject relatedness, semantic context (lexically combined words and models of semantic connections of words) and correlation with other elements in paradigmatics.

Most often researchers take a word as the main two-way unit of the language, which is a form of existence of the concept, expression of emotions and relationships.

Such an understanding of word made it possible to successfully develop the problem of the variability of its (word) semantic side.

The term “lexical-semantic variant of a word” (LSV) was introduced by A.I.Sminitsky [2]. The theory of lexical-semantic variants calls such variants the material representatives of a word that have the same sound, but different, although related meanings. Speaking about the differences in the LSV of a word, it can be noted that they are reflected either in the difference in syntactic construction, or in different compatibility with other words, or in both. Thus, the lexical-semantic variant is a two-sided unit (the smallest two-sided unit), the formal side of which is the sound form of word, and the content side is one of the meanings of word.

The development of the problem of lexical-semantic variation of a word in the theory by A.I. Smirnitky [2] was a further development of the doctrine of the lexical-phraseological form of word, in which the word is presented as a system of interrelated and interdependent variants. Moreover, each variant is implemented in contexts strictly defined by the structure of the language. At the same time, all forms of a word are connected into one whole and represent correlative links of a single

semantic structure.

In the work by V.A. Zvegintsev [6], the opinion is expressed that, in linguistic terms, the meaning of a word is determined by its potentially possible combinations with other words, which constitute the so-called lexical valence of the word. The totality of such possible word combinations actually determines the actualization of the lexical meaning as an objectively existing phenomenon or fact of the language system.

BIBLIOGRAPHY

1. Stern G. Meaning and change of meaning. With special reference to the English Language. Göteborg, 1931. 456 p.
2. Смирницкий А.И. Значение слова. *Вопросы языкознания*. Москва, 1955, №2. С. 79-89.
3. Ullmann St. The principles of semantics. Oxford, 1959. 346 p.
4. Апресян Ю.Д. Значение и оттенок значения. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва, 1974, №4. С. 34-41.
5. Комиссаров В.Н. Семантическая характеристика слов-антонимов (на материале английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук 10.02.04. Киев, 1970. 28 с.
6. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. Москва, 1968. 336 с.
7. Bloomfield L. Language. New-York, 1933. 607 p.
8. Osgood C.E., Suci G.G., Tannenbaun P.H. The measurement of meaning. Urbana, 1957. 175 p.

ENHANCING THE SYSTEM OF PUNCTUATION

Sobol Liliia

Associate Ph.D., Associate Professor
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
City of Drohobych, Ukraine

Abstract: The article examines issues pertaining to the genesis and development of the modern-day system of punctuation. The author provides information on the origin of punctuation symbols, peculiarities of their entrance into the system of writing; focus is being made on the issue of functional classification of punctuation symbols.

Keywords: system of punctuation symbols, writing, punctuation, functional classification.

Punctuation has been within the focus of attention of numerous researchers for a long time. This issue is covered in a range of papers prepared by such academic researchers as Leonid Bulakhovskyi [1], Anatolii Zahnitko [2], Ilarion Ohienkko [3], O. Stanislav [4] et al. The system of punctuation symbols in the language, however, still remains one of the most pressing issues of contemporary linguistics.

It is well known that a graphic system is comprised primarily of a system of graphemes and secondarily of a system of punctograms (separation characters) that are nominating punctuation symbols.

Let us also recall the fact that there are 10 punctuation symbols in the system of contemporary language, specifically: full stop (period), semicolon, ellipsis (open stop), colon, comma, question mark, exclamation mark, dash, quotation marks, and round brackets (parentheses). This system, however – same as is the case with the system of graphemes – has undergone certain stages of formation and establishment, and continues to develop due to the update of functional classification, primarily considering the pragmatic function.

Enormous attention to punctuation has been paid by Leonid Bulakhovskyi who dedicated his academic research entitled *Ukrainian Punctuation* to this matter [1, p. 64]. Bulakhovskyi notes and quite right he is that there exists no ‘unified, the only principal, knowingly selected and consistently implemented system in our punctuation, same as there exists none in the punctuation of all other writing systems’ [1, p. 4]. Such a situation is undoubtedly characterising our contemporary system of punctuation, too, especially in view of the theory of functionality.

Punctuation was also within the purview and focus of another prominent Ukrainian academic researcher, Ilarion Ohienko, who said that ‘[t]oday, we can hardly imagine writing to be devoid of interpunction, whereas our present-day system of separation symbols is, by and large, a creation of the 19th century; the olden days got along well without any such symbols. In the olden days, the customary manner was to write one word after another one without any breaks and, of course, there were no separation symbols, apart from a full stop which was also quite rare. Such a manner of writing, however, made reading quite a challenge; hence people started wondering how they could facilitate it. The first sprouts of punctuation had appeared a long, long time ago; they first appeared in Greece... The Ancient Greeks, however, tended to mix up the syntactic dimension with the logical one, and cared more for the interpunction to service their oratory masterfulness, i.e. to facilitate skilful and articulated reading of texts aloud.’ [3, p. 198].

Leonid Bulakhovskyi also stresses that Greeks had been using certain punctuation symbols since the time of Aristotle (4th century BC) but the usage of these ‘had never been regulated, neither in the Ancient World, nor even by the era of Middle Ages. The first attempt ever to codify rules for usage of punctuation signs can be found in works by Dionysius Thrax (1st century BC) who discriminated between three different symbols of punctuation: a large dot, a medium dot, and a small dot, placed at the top, on the level with the letters, and at the bottom respectively’ [1, p. 64].

Usage of punctuation signs to divide the text into smaller semantic sections began approximately in the 2nd century BC. Aristophanes of Byzantium, a

grammarian and lexicographer, invented a system comprised of three dots: an underdot (hypostigme, ὑποστιγμή – essentially a comma) was placed level with the bottom of the text and used at the end of the shortest passage; a high dot (stigma teleia, στιγμή τελεία – a ‘terminal dot’) was placed near the top of the line of the text was placed at the end of a completed thought or expression; and a middle dot (stigma mese, στιγμή μέση – essentially a semicolon) was placed mid-level and denoted a division in a thought or ‘taking a breath’.

Ancient Greek dramatist Euripides marked a change in the speaker using a sharpened symbol (<) which apparently originates from the letter lambda (λ); Ancient Greek philosopher Plato sometimes ended chapters of his books with a symbol that is concurrent with our modern-day colon [8]; and the emergence of the first punctuation symbol ever that was actually important to reading comprehension is linked with the name of Aristophanes the philosopher (4th century BC). The symbol’s name was *paragraphos* (παράγραφος) and it was a short horizontal line placed at the bottom of the text, before the line began. It was used to denote a change in the semantic meaning and to mark the beginning of a new, quite voluminous section of the text which we now call a paragraph (albeit whose beginning we now mark with another symbol, §).

There are grounds to assume that it was actually Aristophanes that had invented plenty of other punctuation symbols: for instance, a hyphen (-) used to write complex words, or a slash (/) which he put next to words the meaning of which was not known to him. These symbols, of course, did not gain widespread popularity; they were in fact used sporadically and quite randomly [5].

In addition to the above, Aristophanes also introduced a dot symbol situated at the top of the line, mid-level, and at the bottom. Such dots were fulfilling a semantic function as they marked the degree of expressiveness. Aristophanes is also considered to be the first person ever to have started using an exclamation mark [6, p. 284].

This first system of punctuation that had been codified by Aristophanes was next adopted by the Romans who then used it up until the times of Charlemagne

[6, p. 284–285].

In the 7th century, Alcuin of York, an English scholar, devised a new system of punctuation. He was using a comma, a semicolon, an exclamation mark, and a question mark that differed from these symbols in their modern-day form. Let us also recall the fact that the Latin system of punctuation symbols became a foundation for all Western European systems of punctuation. As far as Slavic punctuation is concerned, it was based on the Greek tradition. Thus, manuscripts dated 9th and 10th centuries testify to the fact that Greek manuscripts tend to opt for a dot placed at the bottom of the line, a dot mid-level, a colon which fulfilled the function of a full stop, and a semicolon. An end of a section (or of a portion thereof) was marked by a bold dot, by a cross (an x), or by four dots [3, p. 199].

Iryna Savchenko notes that ‘Slavic calligraphists-rewriters of Greek theological texts never copied the Greek punctuation blindly; instead, each scribe had devised his own graphic system of symbols, particularly punctuation symbols’. Certain symbols were clearly preferred by them; other symbols were ignored and omitted altogether; certain other symbols were created from scratch, with custom-designed graphic variations. In certain semantic and syntactic contextual circumstances, the latter category were a range of graphic ancestors of modern-day punctuation symbols.” [6, p. 285]. Functions fulfilled by these punctuation symbols were quite primitive: they divided the text into equal-size sections. Such a fragmentation of the text was at the discretion of each specific scribe who chose to divide the text the way he pleased. As we can see, punctuation signs did not fulfil a semantic function, as there were no established (codified) rules for their usage [6, p. 285].

In the mid-15th century, a new system of punctuation emerged which was initiated by Italian typographers. We know that Aldus Manutius, a Venetian typographer attempted to introduce a system of punctuation in printed texts, having substantiated their usage and having stipulated the first punctuation standards ever [1, p. 64]. This process was supported by the most popular Western European grammar books. In the 16th century, Books and manuscripts begin to contain such symbols as: a dot, a colon, a comma, a semicolon, a question mark, and round

brackets (parentheses). The 16th century also saw the advent of an exclamation mark in Europe, and the 17th century gave birth to quotation marks. In the 18th century, there appeared a dash and then, Jean-Jacques Rousseau introduced a full stop as a punctuation sign.

BIBLIOGRAPHY

1. Булаховський Л. А. Українська пунктуація / Л. А. Булаховський. – Київ-Львів: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1947. – 72 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
3. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису. / І. Огієнко. – Канада : Вінніпег, 1990. – 216 с.
4. Фёдорова Л. Точка, точка, запятая... [Електронний ресурс] / Л. Фёдорова. – Режим доступу: philolog.pspu.ru.
5. Савчевнко І. С. Історичний шлях української пунктуаційної системи І. С. Савченко // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – 2011. – Вип. 12–13. – С. 284–291.
6. Станіслав О. В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії : [моногр.] / О. В. Станіслав. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 180 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “КІБЕРСПОРТ”

Алексєєнко Ольга Петрівна

к.філол.н., старший викладач

Національний університет фізичного виховання і спорту України

м. Київ, Україна

Анотація: розглянуто стан викладання професійно орієнтованої іноземної мови студентам спеціальності «Кіберспорт». Проаналізовано основні навички, які студенти отримають після закінчення курсу. Розглянуто тематику та принципи розробки робочої програми, враховуючи принципи використання в навчальному процесі сучасних ІТ технологій

Ключові слова: кіберспорт, професійно орієнтована іноземна мова, Федерація кіберспорту України, робоча програма, професійна лексика.

Питання викладання дисципліни “Професійно орієнтована іноземна мова” студентам спеціальності «Кіберспорт», як власне й інших дисциплін, є абсолютно недослідженим в Україні, оскільки офіційно до 7 вересня 2020 року не існувало й самого виду спорту. Нині ж, менше ніж за 2 роки, кіберспорт в Україні розвивається з шаленою швидкістю. Причому це відбувається як на рівні держави, про що свідчить розробка Федерацією кіберспорту України (Ukrainian Esport Federation, UESF), яка працювала з 2018 року, загальних Правил кіберспорту офіційно затверджених Міністерством молоді та спорту України, так і в бізнесі та і в суспільстві в цілому.

Як відомо, кіберспорт, або ж електронний спорт – це спортивні змагання з відеоігор. Як зазначає, голова правління UESF Іван Данішевський: "Україна має всі шанси стати провідним кіберспортивним хабом Європейського та СНД-регіонів. Федерація постійно підтримує комунікацію з багатьма іноземними організаціями і популяризує Україну на всіляких майданчиках для здійснення

цієї мети [4]. Саме тому, для нової генерації спеціалістів в галузі «Кіберспорт» володіння ними англійською мовою на рівні Advanced є одним із найважливіших Must-have професійного кіберспортсмена. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба переглянути підходи до процесу навчання іноземної мови. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою є запорукою успіху, майбутньої вдалої кар'єри студента, а тому викладання іноземної мови має в першу чергу бути професійно орієнтованим.

Насамперед, потрібно розуміти, що професійно орієнтоване навчання це навчальний процес організований з метою поставити в центр уваги потреби студентів у вивченні іноземної мови з орієнтацією на особливості майбутньої професії, або спеціальності [1, с. 59]. Практична мета дисципліни «Професійно орієнтована іноземна мова» полягає у досягненні випускниками такого рівня іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетенції, який дозволить їм використовувати іноземну мову у своїй професійній діяльності на рівні міжнародних стандартів. Природно, що при таких високих вимогах до випускника університету в плані професійно-практичного володіння іноземною мовою все актуальнішими стають питання розробки ефективних методик навчання іноземної мови для спеціальних цілей [2, с. 36].

Саме для реалізації практичної мети професійно орієнтованого навчання іноземної мови для студентів спеціальності «Кіберспорт» магістерського рівня навчання було розроблено робочу програму до вивчення цієї дисципліни.

Основною ідеєю цієї програми була її відповідність основним завданням формування професійно-орієнтованої англійської компетенції.

Займаючись за цими програмами студенти зможуть:

- оволодіти певним набором одиниць професійної лексики;
- вивчити спеціальну термінологію за фахом;
- сформувати міжкультурну компетентність;
- адаптуватися до іншомовного професійно відповідного середовища;
- будувати стратегії комунікації з іноземними партнерами;
- уникати непорозумінь у спілкуванні.

Основними темами, включеними до робочої програми є:

- Чи визнають кіберспорт спортом? Recognizing eSports as a Sport?
 - Кіберспортивні дисципліни. Esports Disciplines.
 - Кіберспортивні гравці. Esports Players.
 - Змагання з кіберспорту. Esports Competitions.
 - Професійний кіберспорт – виклики та рішення. Professional eSports – Challenges and Solutions.
 - Міжнародна федерація кіберспорту. International Esports Federation.
 - Українська федерація кіберспорту. Ukrainian eSports Federation
- [3, с. 5].

Робочу програму було розроблено враховуючи принципи використання в навчальному процесі сучасних ІТ технологій заснованих на принципах ситуативності, проблемності, інтерактивності, моделювання професійно ситуативно контекстних ситуацій, максимально пов'язаних з майбутньою професійно-практичною діяльністю студентів.

Як бачимо, основою іншомовного навчання повинен стати тісний взаємозв'язок загальнопрофесійних, спеціальних дисциплін і дисципліни іноземна мова професійного спрямування. Результатом успішного засвоєння курсу стане формування іншомовної комунікативної компетентності, та можливість повноцінної співпраці із зарубіжними партнерами в процесі професійної діяльності, а також сприятиме входженню молодого спеціаліста у світове професійне співтовариство та забезпечить успішне функціонування в ньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие [для студ. лингв. унтов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / Н. Д. Гальскова, Н.И. Гез. – 2 изд. испр. – М.: Издат. центр «Академия», 2005. – 336 с.
2. Образцов П. И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное

обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / П. И. Образцов. – Орел: ОГУ, 2005. – 114 с.

3. Робоча програма навчальної дисципліни “Професійно орієнтована іноземна мова”. Рівень вищої освіти: другий (магістерський); спеціальність: 017 Фізична культура і спорт; спеціалізація: Кіберспорт / розробники: Лук’янець Т.Г., Алексеєнко О.П. Київ: НУВСУ, 2021. - 20 с.

4. Федерація кіберспорту України: історія, досягнення та плани на майбутнє. Веб-сайт: URL: [<https://tsn.ua/cybersport/federaciya-kibersportu-ukrayini-istoriya-dosyagnennya-ta-plani-na-maybutnye-1717865.html>] (дата звернення: 22.01.2022).

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Бандрівська Наталія Михайлівна

Викладач іноземної мови вищої категорії,

викладач – методист

Дрогобицький механіко-технологічний фаховий коледж

Львівська обл., м. Дрогобич, Україна

Андрійчик Ольга Богданівна

Викладач іноземної мови вищої категорії

Дрогобицький механіко-технологічний фаховий коледж

Львівська обл., м. Дрогобич, Україна

Анотація. Дистанційне навчання — сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у навчальному закладі. Основними рисами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі навчання із виокремлення часу для самостійного освоєння матеріалу, консультаційний супровід у процесі навчання. Дистанційна освіта має як багато переваг, так і багато недоліків: дозволяє більш зручне використання інтерактивних технологій, вирішує питання фактору відстані та транспорту, виключає фактори затримки у переміщенні до навчальних занять, дозволяє краще використовувати принцип наочності. Недоліками дистанційної освіти є потреба у надійному технічному оснащенні, переформатування окремих підходів та тем, покращення методичного забезпечення, перенавчання викладацького складу та оволодіння новими знаннями та навичками педагогічної майстерності які будуть працювати у дистанційному режимі за умов недостатньої чи відсутньої візуальної, емоційної та психологічної комунікації із учасниками навчального процесу.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтерактивна взаємодія, інтерактивні технології, недостатня чи відсутня візуальна, емоційна та психологічна комунікація.

Вступ. 2020-2021 навчальний рік, безумовно, увійде в історію України. В надзвичайних умовах жорстких карантинних заходів опинився увесь світ і система освіти у тому числі. Масове дистанційне навчання в умовах ізоляції стало неабияким викликом для всіх: освітян, студентів, дітей, батьків. Саме стресові ситуації стають поштовхом до рішучих змін. Велика частина педагогічних колективів у короткі терміни успішно освоїла цифрові ресурси та дистанційні платформи, які до цього не використовувала. Але історія масового дистанційного навчання ще не завершилася.

Метою написання статті є проаналізувати досвід навчання в умовах карантинних обмежень, використовуючи весь накопичений минулорічний досвід, котрий міг би бути практичним посібником і зразком в організації дистанційного навчання.

Саме масова дистанційна форма освіти вперше в історії України (на тривалий період) замінила звичну та зрозумілу суспільству очну форму навчання. Перенесення методів і форм традиційного навчання без використання цифрових інструментів: онлайн-консультацій, пояснення нового матеріалу, автоматизованого контролю знань, інтерактивних вправ та співпраці онлайн може призвести до збільшення самостійної роботи учнів з паперовими підручниками, нерозуміння ними навчального матеріалу, збільшення навантаження.

Під час дистанційного навчання в основному використовували: платформи «GoogleClassroom» для передачі інформації, перевірки робіт, проведення тестування й оцінювання учнів. На платформах «Skype», «ZOOM», «GoogleMeet» Педагоги проводили онлайн-уроки, відеоконференції та індивідуальні консультації. «ZOOM» і «GoogleMeet» виявилися зручними для пояснення нового матеріалу, контролю вимови, для вироблення навичок читання й аудіювання, для практики говоріння. Серед інших освітніх платформ названо: Viber, Мій Клас, На Урок, Youtube.

Зокрема, платформа *GoogleClassroom*, яку найбільше вподобали вчителі іноземних мов ЗЗСО, виявилася зручною та простою у використанні.

Перевагою її є те, що всі завдання зібрано в одному місці, учні отримують нагадування про здачу домашніх завдань, учитель має можливість бачити всі оцінки учня за всі завдання та надавати зворотній зв'язок, вчасно повідомляти батьків про успіхи їхніх дітей. Учні можуть прикріплювати виконані завдання в різних форматах. Але є і мінуси платформи це її перевантаження та зникнення файлів.

У процесі дистанційного навчання використовувалися як синхронні засоби навчання (Zoom, Skype, GoogleClassroom, GoogleMeet, Viber відеозв'язок), так і асинхронні (електронна пошта, блоги, онлайн відео-уроки, матеріали для опрацювання, в тому числі у вигляді аудіо- та відеофайлів, на які діти записували свої відповіді та надсилали вчителю).

Для забезпечення зворотного зв'язку з учнями вчителі також використовували електронну пошту. Зокрема, Інтернет надавав доступ до віддалених баз даних, інформаційно-довідкових систем, бібліотек при вивченні іноземних мов (електронні підручники, відеоматеріали, комп'ютерне тестування, контроль і самоконтроль знань) і можливість онлайн-зв'язку (сучасні технології забезпечують управління екраном комп'ютера: створення схем і рисунків на відстані, передачу фотографічного і рукописного матеріалів).

Основні методи дистанційного навчання, які були використані в роботі – це бесіди, рольові ігри, дискусії, проєктні роботи, методи стимулювання і мотивації навчання, контролю й самоконтролю (зокрема письмового). Зокрема у старшій школі найбільш ефективними виявились – використання творчих завдань, проблемно-пошукова та проєктна робота, яка сприяє пізнавальній самостійності та креативності учнів. Серед ефективних методів також треба згадати асинхронне та синхронне навчання з використанням аудіо- чи відеозв'язку, спілкування та консультації в чаті або листування, перегляд відеоуроків, виконання онлайн-тестів і завдань.

У дистанційному навчанні іноземних мов здійснювалося поєднання онлайн, традиційного та індивідуального навчання. Використовувалися такі форми навчання: консультації (групові та індивідуальні), індивідуальні заняття,

самостійна робота, проєктна робота, відеоконференції, онлайн-уроки, аудіозаписи. Учителі мали можливість робити демонстрації екрану, одночасно спілкуватися з групою, проводити тестові завдання з моментальним результатом, працювати онлайн із підручником у форматі PDF із малюванням і помітками в ньому, підключатися онлайн до сайтів по тематиці уроку тощо. Зворотній зв'язок відбувався у формі спілкування через аудіоповідомлення та міні-проєкти.

Онлайн-оцінювання здійснювалося (напівавтоматично й автоматично) частково в «GoogleClassroom», а також за допомогою електронної пошти, «Skype», «Googlemeet» і «Viber». До найбільш поширених форм онлайн-оцінювання можна назвати: виконання тестових завдань, написання самостійних, контрольних і творчих робіт, заповнення таблиць, підготовка проєктів тощо.

Успіху в дистанційному навчанні іноземної мови було досягнуто насамперед завдяки тісній співпраці адміністрацій з учителями, з одного боку, і налагодженням зв'язку між учителем, учнями та їхніми батьками, з іншого. Найважливішим є те, що вдалося організувати онлайн-уроки. Дистанційне навчання дало можливість зробити пояснення нового матеріалу цікавішим, яскравим, різноманітним. Учні краще його сприймали і могли прослухати чи подивитися стільки разів, скільки потрібно для того, щоб зрозуміти. Використання на уроках презентацій з анімацією, ігрових елементів зумовило успіх у проведенні дистанційних уроків.

Щодо використання сервісів і платформ, то перевагами можна назвати: підтримку особистого контакту, безпосередність, відчуття прямого голосового та візуального контакту; при асинхронному навчанні – додатковий час на виконання завдань, відповідь учасників не залежить від місця та часу, спілкування комфортне в письмовій формі.

З певних причин не вдалося повною мірою залучити всіх учнів до дистанційного вивчення іноземної мови (відсутність технічних засобів у родинях і проблеми з Інтернетом, труднощі під час самостійного вивчення або

виконання певних завдань тощо). Для більшості педагогів основна складність дистанційного навчання була в неможливості якісного контролю за засвоєнням учнями вивченого матеріалу. Основною проблемою для учнів, на думку педагогів, стало невміння керувати власним часом під час дистанційного навчання та самодисципліна. А найбільшим недоліком є те, що діти проводили занадто багато часу перед екраном комп'ютера. Крім того, не всі батьки йшли на контакт із учителями.

Недоліками асинхронного навчання визначено: відсутність особистого контакту з учнем і вербального спілкування, зворотній зв'язок може бути відкладений.

Специфіка дистанційного навчання, що базується на використанні телекомунікаційних технологій, Інтернет-ресурсів і послуг, впливає на способи відбору і структуризації змісту, способи реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що впливає на функціонування всієї системи. Роль вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням, стимулювати їх до самостійних роздумів, відкриттів, нових поглядів на досліджуване явище, предмет. Водночас учитель і учень залишаються учасниками цього процесу в активному діалозі.

Дистанційна форма навчання — форма організації навчального процесу у закладах освіти, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень. Технології дистанційного навчання — комплекс освітніх технологій, включаючи психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні, що надають можливість реалізувати процес дистанційного навчання у навчальних закладах та наукових установах. Психолого-педагогічні технології дистанційного навчання — система засобів, прийомів, кроків, послідовне здійснення яких забезпечує виконання завдань навчання, виховання і розвитку особистості. Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання — технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів (електронних

ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації і супроводу навчального процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет.

Веб-середовище дистанційного навчання — системно організована сукупність веб-ресурсів навчальних дисциплін (програм), програмного забезпечення управління веб-ресурсами, засобів взаємодії суб'єктів дистанційного навчання та управління дистанційним навчанням. Веб-ресурси навчальних дисциплін (програм), у тому числі дистанційні курси — систематизоване зібрання інформації та засобів навчально-методичного характеру, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (програм), яке доступне через Інтернет (локальну мережу) за допомогою веб-браузера та/або інших доступних користувачеві програмних засобів. Суб'єкти дистанційного навчання — особи, які навчаються (учень, вихованець, студент, слухач), та особи, які забезпечують навчальний процес за дистанційною формою навчання (педагогічні та науково-педагогічні працівники, методисти тощо). Синхронний режим — взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у веб-середовищі дистанційного навчання (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі тощо). Асинхронний режим — взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому електронну пошту, форум, соціальні мережі.

Електронна пошта – це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, які в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування викладача й учня, а також учнів між собою. Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Є кілька різновидів чатів:

текстовий, голосовий, аудіовідеочат. Найбільш поширений текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що під час вивчення іноземної мови у дистанційній формі є важливим моментом. В освітніх цілях за необхідності можна організувати спілкування в чатах з носіями мови. Це реальна можливість мовної практики, яка проводиться у рамках запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проектної діяльності, обміну інформацією. Відеоконференція – це конференція реального часу в on-line режимі. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Для якісного проведення відеоконференції, як і телеконференції, необхідна її чітка підготовка: створення програм, своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком. Відеоконференція – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і вчитель знаходяться на відстані. Отже, обговорення й прийняття рішень, дискусії, захист проектів відбуваються у режимі реального часу. Викладач і учні можуть бачити один одного, викладач має можливість супроводжувати лекцію наочним матеріалом. Блог – це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Для вивчення іноземної мови в дистанційному режимі технології блогу можна використовувати під час навчання у колективі. Середовище Classroom дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Вчитель має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання. Соціальні мережі та Viber дозволяють створювати закриті групи, чати, обговорення тем, завдань, проблем, інформації. Стратегія асинхронного дистанційного навчання

Учасники освітнього процесу не спілкуються у режимі реального часу і обмежені лише конкретними періодами часу, у який мають бути завершені окремі етапи роботи. E-mail дистанційне навчання здійснюється через листування учителя і учнів через мережу Інтернет. Класичний варіант E-mail навчання передбачає отримання учнем щоденних у один і той же час поштових

повідомлень, що містять невелику кількість текстового матеріалу та перевірочні питання до нього. До листа також можуть входити активні посилання на додаткові матеріали (статті з періодичних видань, оригінальні тексти, презентації, відео фрагменти), що їх можна переглянути у мережі Інтернет. Для спрощення доставки матеріалів до учнів можна їх надсилати всім учасникам навчання одним листом, вказавши їхні електронні адреси через крапку з комою у рядку адресування. По завершенні періоду дистанційного навчання учню надаються перевірочні завдання, що складені з питань, які надавалися під час вивчення окремих фрагментів матеріалу.

Відповідно до нормативних актів МОН України навчальний процес за дистанційною формою навчання здійснюється у таких формах: самостійна робота, навчальні заняття, практична підготовка, контрольні заходи. Основною формою організації навчального процесу за дистанційною формою є самостійна робота, націлена на оволодіння школярами навичок самостійної освітньої роботи та формування в учнів ключових компетентностей. З метою забезпечення організації освітнього процесу та виконання освітніх програм необхідно використовувати інструменти онлайн-спілкування та електронні ресурси й веб-сервіси в синхронному та асинхронному режимі, веб-ресурси, розроблені педагогами, практикувати індивідуальні консультації.

Результати та обговорення. Організація електронних консультацій та безперервної підтримки учня під час навчання є обов'язковим елементом діяльності вчителя. Обговорення результатів навчання можна проводити в режимі реального часу, наприклад, у межах спеціально організованого вебінару. Рекомендується також орієнтувати учнів старших класів на самостійне проходження он-лайн тестів, яких багато в мережі Інтернет у вільному доступі. У разі виникнення питань, учень може у будь-який момент звернутися до вчителя онлайн. Школярів молодших класів має супроводжувати ще й тьютор – це може бути мама, бабуся, няня чи будь-яка інша людина, яка організовує процес навчання малюка, орієнтуючись на настанови вчителя. Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання значною мірою

використовують веб-ресурси навчальних дисциплін.

Висновки. Однією з найважливіших функцій, що реалізується вчителем, є функція контролю - перевіряти знання, компетенції та навички з вивченого предмета, які отримують студенти як у класі, так і поза ним [27]. Аналіз даних попереднього контролю також дозволяє вчителю вносити зміни в дистанційні навчальні курси з акцентом на знання іноземної мови студента. Перевірка знань під час дистанційного навчання – це дуже особливий процес і вимагає особливої уваги, знань викладача та особливих вмінь та навичок.

На основі представленого матеріалу слід зазначити, що створення курсів дистанційного навчання це актуально для організації процесу вивчення іноземної мови. Зокрема, підвищення якості контролю студентів за використанням дистанційного навчання іноземної мови дозволяє не тільки підвищити ефективність освіти, але й надихнути студентів на подальший саморозвиток

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.)
2. Кудрявцева С.П. Міжнародна інформація : навчальний посібник / С.П.Кудрявцева, В.В. Колос. – К. : Видавничий дім «Слово», 2005. – 400 с.
3. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют.1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №27-28. – Ст. 181.
4. Відділ дослідження і проектування навчального середовища ІТЗН АПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ime.eduua.net/nauk.html>.
5. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje>.

**ВАРІАНТНІ ЗНАЧЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У МЕЖАХ
ШКАЛИ ПЕРЕХІДНОСТІ**

Биндас Олена Миколаївна

к.п.н, доцент

кафедра романо-германської філології

Шундель Тетяна Олександрівна

магістрант, 1 курс навчання

ДЗ Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація: Статтю присвячено вивченню варіантних значень складнопідрядних речень у рамках шкали перехідності. Досліджуються умови виникнення ускладнення семантичного навантаження речення. Наводяться ознаки речень у ядерних ланках та периферійних зонах та аналізується доцільність використання шкали перехідності з метою більш чіткої класифікації СПР.

Ключові слова: шкала перехідності, структурно-семантичний підхід, синкретизм, периферійна зона, перехідна зона, ядерні конструкції, інваріантне значення, зміст, форма.

В роботах видатних лінгвістів (О. Есперсон, А. Мартіне, В.Кураков, В. Хаверс, К. Бругманн та ін.) визначною ознакою мовних досліджень було вивчення мовної економії як характерної риси сучасного стану мови з метою зменшення часу та енергії при обміні інформації в комунікативних актах. На думку В. Кодухова, «вироблення економних засобів, зазвичай, є однією з причин, що спонукають мовців змінювати мову» [1, с. 200], що пояснюється фактом, що в процесі розвитку мова здатна проходити від простого до складного. У разі коли мова стає більш простою, то і сама людина для вираження численних понять може використовувати один і той же елемент, що вказує на досить високий організаційний рівень мови.

Одиниці мови зв'язуються між собою за допомогою варіантних відношень, які вказують на існування поверхневого й глибинного рівнів у її системі. Базова система мови представлена глибинним рівнем, який характеризується функціонуванням так званих одиниць-еталонів в первинних формах та функціях, що парадигматично пов'язані між собою відношеннями схожості або відмінності. Поверхневий рівень представляється своєрідним шаром, який характеризується ускладненим вживанням вторинних форм і функцій одиниць, які пов'язуються між собою інваріантними відношеннями [2, с. 97]. Цей факт можна пояснити тим, що часто в поверхневій структурі висловлювання іноді знаходяться елементи, які не знаходять свого відображення в глибинній структурі. В свою чергу ця невідповідність між висловлюванням і ситуацією стає причиною порушення питання про семантичну економію, але при умові, коли в поверхневій структурі висловлювання не має вказівки на той чи інший елемент глибинної структури.

У своєму дослідженні С. Гізатулін висловлював думку, що економія абсолютно очевидна, коли різні ситуації глибинної структури відображаються за допомогою того самого засобу поверхневої структури, що виконує різноманітні синтаксичні функції [3, с. 75-77].

У сучасній мові досить чітко описані граматичні категорії з повним набором диференційних ознак, але рухомість мови, її динамічний характер та складність вираження мовних одиниць виникає завдяки появі перехідних явищ, які не передають усі диференційні властивості однієї категорії та які неможливо помістити в рамки існуючих класифікацій.

Аналізуючи проміжні (перехідні) зони або ланки, ми звертаємо увагу на те, що часто закріплені за однією формою значення, не виключають одне одного, а функціонують в досить-таки складних відношеннях. При цьому перехідність ми розуміємо не як локалізованість, а як своєрідну синтетичну гібридність, що характеризується суперечливим поєднанням ознак і властивостей різнорідних структурних одиниць в плані змісту і вираження. Дієвий засіб, що призводить до такої гібридності, є синкретизм, який

спричинює стирання зв'язку між планом вираження і планом змісту, що призводить до збільшення кола значень слів. Цей факт свідчить про появу синкретичних варіантів, які значно розширюють рамки будь-яких конструкцій.

Явище синкретизму, яке більшість вчених трактує як омонімічність форм, відомо в лінгвістичній теорії певний час. Питанням дослідження сутності синкретизму займалося багато вчених, але сутність цього явища досить чітко досліджена в роботі групи британських вчених під керівництвом Гревелія Корбета «Інтерфейс між синтаксисом та морфологічне дослідження синкретизму». На думку П. Аркадьєва ця монографія уявляє собою важливу частину питання аналізу випадків вживання синкретизму та різноманітність їх моделей. У цій роботі ряд таких вчених, як М. Баерман, Д. Браун, Г. Корбет стверджують, що моделі синкретизму, які не укладаються в рамках зафіксованих класифікацій, потрібно розглядати як маркіровані конструкції, що виникають в особливих умовах внаслідок діяхронічного розвитку співпадіння деяких показників. Вчені акцентували увагу на необхідності дослідження не лише формальних явищ їх опису, але й на факті відхилення співвідношення форми та змісту [4, с. 123-125].

Найяскравішими прикладами конструкцій, природа яких має поліфункціональний характер та визначається неоднозначними відношеннями між формою та змістом, є складнопідрядні речення (далі СПР), що є осередком співвідношення його внутрішніх структурних властивостей із зовнішніми зв'язками. Засобом для детального дослідження СПР ми пропонуємо використовувати шкалу перехідності дослідниці В. Бабайцевою з урахуванням структурно-семантичного підходу. В. Бабайцева вважає, що основний критерій класифікації одиниць – структурний, оскільки саме завдяки структурним чи формальним показникам повністю виражається семантичний аспект [5,с.13-15]. Використання структурно-семантичного підходу дослідження одиниць з урахуванням перехідних явищ є найбільш виправданим, оскільки ця необхідність виникає завдяки багатоаспектному характеру мовних та мовленнєвих явищ, різного значення елементів та значення відношень, теорії

синхронної перехідності, синкретичного характеру одиниць мови.

Ю. Бойко також наголошує на дослідження СПР з урахуванням структурно-семантичного підходу. Дослідниця говорить про можливість аналізу цих складних структур з урахуванням «не лише типових, але й синкретичних конструкцій» завдяки чому цей підхід «спроможний нейтралізувати протиріччя між типовими та перехідними синтаксичними явищами, показати їх взаємодію та взаємовплив, диференціювати їх відношення» [6, с. 3]. Треба зазначити, що більшість інваріантних явищ СПР виникають завдяки перехідному характеру з'єднувальних елементів або конвекторів, головна функція яких полягає в детермінації синтаксичного навантаження підрядної частини. В результаті виникнення синкретичних одиниць у мові функціонують нові синтаксичні моделі, які значно розширюють межі звичайного СПР. Перехідний же характер уявляє собою своєрідну властивість мови, що здатна скріплювати мовні факти у цілісну систему та стає віддзеркаленням синхронного зв'язку з урахуванням можливостей діахронних перетворень. У свою чергу синхронна перехідність стає поштовхом до виникнення взаємозв'язків між опозиційними категоріями та різновидами, що становляться причиною виникнення зон синкретизму з периферійними та проміжними ланками. На думку Ю. Бойко, саме периферійні конструкції синкретичні, оскільки засоби формального вираження семантично інваріантні з широкою понятійною категорією підпорядкування [6].

Семантично інваріантні значення складних структур представлені на периферії цієї шкали, де вживаються одиниці з неповним набором ознак того чи іншого ядра (А чи Б). Речення перехідних ланок та периферійної частини представлені структурними одиницями, що характеризуються динамічністю мови, але вони знаходяться в постійному взаємозв'язку та взаємозалежності від опорних структурних моделей зони А та Б. Речення зон А та Б – це ядро шкали перехідності з конструкціями, в яких максимально сконцентровано весь набір ознак. Такі ядерні речення уявляють собою опорні пункти класифікації та забезпечують стабільний характер.

Якщо детально вивчити особливості шкали перехідності В. Бабайцевої, то ми можемо відмітити той факт, що кількість периферійних ланок залежить тут від кількості перехідних, що дає нам змогу дослідити мінливий характер диференційних ознак. При цьому цікавий той факт, що обмежений характер ядерних структур нейтралізується за рахунок співпадіння семантичного характеру тієї чи іншої структурної одиниці. Переважність використання саме шкали перехідності для всебічного аналізу СПР представляється нам найбільш об'єктивною, що пояснюється фактом їх локалізації між ядерними конструкціями зон А та Б та надає реченням периферійних зон змогу плавно переходити з однієї зони в іншу, уявляючи собою похідні одиниці від різних моделей. Беручи до уваги цей плавний перехід від однієї ланки до іншої, ми відмічаємо, що між всіма цими ланками чи зонами існують тісні зв'язки, які характеризують систему мови як рухливу систему з її потенційними можливостями щодо виникнення більш ємних синтаксичних структур з синкретичним характером. Синкретичні одиниці за своїм характером неоднорідні внаслідок різного пропорційного навантаження ланок, але вони однаково синтаксично збагачені завдяки синтезу ознак. Нам повністю імпонує думка В. Бабайцевої [5, с. 143; 7], яка вважає, що саме шкала перехідності дає можливість наочно зобразити ступінь прояву синкретичного характеру досліджуваних одиниць, прокоментувати диференційні ознаки та характерні риси кожної ланки. Так, наприклад, одиниці ланок Аб та аБ є проявом оновлення семантичних відтінків та втрати головного відтінку тієї чи іншої зони. Прагнення висловити думку, враховуючи всі семантичні відтінки та різноманітність засобів для їх вираження, призводить до необхідності пошуку нових форм для вираження синтезованого змісту. Потреба в диференціації різних значень обставинного характеру обумовлює активний процес використання однакових з'єднувальних елементів, але уже в новому семантичному значенні, що найбільш яскраво допомагають відтворити задум мовця. Все це є наслідком виникнення на рівні складного речення нових ускладнених семантичних значень, саме які найбільш детально характеризують

весь семантичний потенціал складних структур. З огляду на це ми розуміємо, що одиниці периферійних зон зображують одиниці, які прагнуть завдяки старій формі пристосуватися до вираження нових значень. Наступні ствердження можна проілюструвати наступними прикладами. Так, шкала перехідності, де представлені речення в опозиції «час - причина», демонструє синкретичні одиниці з більш різноманітною семантикою та має наступний вигляд: зона **A** представлена ядерними складнопідрядними конструкціями із повним набором ознак значення часу, у рамках зони **B** знаходяться також ядерні конструкції, але зі значенням причини. У СПР, які знаходяться в ланці **Aб** переважає семантика часу, в конструкціях ланки **аБ** – семантика причини, у структурі ланки **АБ** співвідношення семи часу та причини рівноправне. Наприклад,

A – *My sister Phyllida is three years older than I and **when** she was twenty she married a Roman banker, Leonard Forli [8, с. 8].*

Aб – *There was a short silence **when** he stared at me frowningly and we measured one another [8, с. 22].*

аБ – *He was here during the war and apparently stayed on for a bit after it was over **because** the children were young [8, с. 12].*

АБ – *I only realized, **when** I stopped to face him, how very much at a disadvantage I was [8, с. 21].*

B – *I gave a gasp of sheer fright and the only reason I didn't scream was **because** I gasped myself full of water and I went under [8, с. 17].*

Враховуючи вище зазначену інформацію, вважаємо необхідним ще раз зазначити доцільність використання шкали перехідності, мета якої полягає в чіткій класифікації СПР та наглядному зображенні не лише структур опозиційного поля, але й у змозі вивчити місце синкретизму, дослідити синкретичний характер цих одиниць та особливості синкретичних ознак. Підводячи підсумки, підкреслимо, що наявність такого лінгвістичного феномену, як теорія перехідності мовних явищ В. Бабайцевої, та використання цієї універсальної моделі свідчить про гнучкість мови; виявляє перехідні ланки синкретичного характеру, які свідчать про взаємодію та взаємопроникнення

мовних одиниць у результаті синтезу; збагачує інформативну семантику за рахунок рухливості слів-зв'язок у підрядній частині для вираження різних відтінків; зображує фактори диференціації відношень у зоні перехідності та пояснює різноманітність синтезованих ознак структурно-семантичних класів речень у мові та мовленні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодухов В. И. Объектные отношения и сложноподчинённое предложение. *Проблемы русского языкознания: Учёные записки*. 1968. Т. 281. С. 190-299
2. Кузнецова Э. В. О соотношении многозначности и функциональной эквивалентности слов. *Филологические науки*. 1978. № 2. С. 97-103.
3. Гизатулин С. Л. Семантическая экономия и избыточность в речи. *Филологические науки*. 2001. № 2. С. 75-83.
4. Аркадьев П. М. [Рец. на] M. Baerman, D. Brown, G.G. Corbett. The syntax-morphology interface. A study of syncretism. *Вопросы языкознания*. 2006. № 5. С. 123-125. URL: <https://vja.ruslang.ru/ru/archive/2006-5>
5. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматике русского языка. М. : Дрофа, 2000. 640 с.
6. Бойко Ю. П. Синкретизм у системі складнопідрядних реченю сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр.* Хмельницький : ХНУ, 2017. Вип. 13. С. 3-6. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/6045/1/1.pdf>
7. Бабайцева В. В. Структурно-семантическое направление в современной русистике. *Филологические науки*. 2006. N2. С.54-64.
8. Williams Dee. *Katie's kitchen*. London: Headline Book Publishing. 1998. 375 p.

**АВТОМОБІЛЬНА ЛЕКСИКА У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(НА ПРИКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ)**

Гавриш Михайло Михайлович

кандидат філологічних наук
доцент, завідувач кафедри німецької мови

Кудінов Володимир Анатолійович,

викладач кафедри німецької мови
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, Україна

Анотація: Стаття присвячена етнофразеологічній тематиці, в рамках якої на основі семантичного аналізу німецькомовних фразеологічних одиниць, до складу яких входять слова з автомобільної сфери, доведено помітний вплив автомобілебудування в Німеччині на розширення фразеологічного складу німецької мови та розвиток німецькомовної картини світу.

Ключові слова: німецькомовна картина світу, автомобільна лексика, фразеологічна одиниця, фразотворення, фразеологічна семантика.

Лінгвістичні розвідки довели на численних прикладах незаперечність того, що об'єктивна дійсність різними мовами відображається неоднаково (асиметрично), що є наслідком її відмінного сприйняття носіями тієї чи іншої культури. Іншими словами, це означає, що у свідомості представників різних культурних етносів реальність, яка нас оточує, має свої специфічні риси/ознаки, які фіксуються мовними засобами відповідного етносу і які у своїй цілісності формують і утворюють його мовну картину світу.

Неоднорідність світосприйняття найбільш переконливо демонструють фразеологічні фонди різних мов, адже фразеологічні одиниці (далі ФО) – «це продукт образного переосмислення дійсності, яке ґрунтується на історично-культурному досвіді мовців, котрі належать до певного етносу. Цей досвід є проявом національного менталітету, національної самосвідомості відповідного

мовного колективу.» [1, с. 204].

Оскільки ФО виникають та вживаються насамперед у розмовній мові, то їхнє вивчення дозволяє зрозуміти ставлення нації до предметів і явищ навколишнього світу, зробити висновки щодо того, як інтерпретується їхня цінністність / значущість, а тим самим – це шлях до відчуття історичного розвитку кожної етнічної спільноти, до проникнення у формування її типових традицій, уявлень та обрядів.

Пропонований матеріал присвячений саме охарактеризованій вище *етнофразеологічній* тематиці і зорієнтований на розгляд ФО, одним з компонентів яких є лексема з фахової мови автомобілістів. Звернення до цієї проблематики має на *меті*:

а) вивчити специфіку фразеологічного переосмислення лексики з автомобільної галузі представниками німецького етносу та ідентифікувати на цій основі аспекти людського буття, які відображають фразеологізми, що є предметом нашого аналізу, а також

б) визначити вплив розвитку автомобілебудування в Німеччині на збагачення фразеологічного запасу німецької мови.

Оскільки, як вже згадувалось вище, головною сферою виникнення ФО є усне мовлення, то для вирішення поставлених завдань автори використали як пріоритетну лексикографічну базу для визначення корпусу фразеологізмів, пов'язаних з фаховою мовою автомобілістів, «Словник розмовної німецької мови» Х. Кюппера [2], а також деякі джерела з інтернет-мережі.

Слово-ядро лексико-семантичного поля «автомобілі та їхній рух», *Auto* (*автомобіль*), стало компонентом трьох широковживаних ФО, тобто у фразотворчому контексті воно характеризується поки що відносно невеликою продуктивністю. Ця лексема зазнала переосмислення для більш яскравої та емоційної передачі такого змісту:

- wie ein Auto gucken/blicken – *випріщити очі від подиву* або *споглядати щось без всякої жалоби*. Цей фразеологізм реалізує два фактично протилежні значення;

- wie ein umgekipptes Auto gucken – *дуже здивовано дивитись на щось*;
- ein Auto satteln – *підготувати автомобіль до поїздки* [2, с. 68].

Суттєво більший фразотворчий потенціал носії німецької мови відчули у слові **Motor** (*двигун*), фразеологізми з яким мають як різну граматичну структуру, так і відображають найрізноманітнішу семантику. Три з них експресивно і завдяки підбору відповідних дієслів-компонентів з певною часткою гумору передають стан роботи самого двигуна:

- den Motor frisieren – *підвищити потужність двигуна технічними змінами*;
- den Motor abwürgen – *помилковими діями зупинити роботу двигуна*;
- der Motor hustet – *двигун працює неритмічно*. На відміну від двох попередніх прикладів ця ФО є полісемантичною і вживається також для позначення того, що *фізичний стан людини залишає бажати кращого*.

Змістове наповнення шести інших фразеологізмів цієї групи не пов'язане з автомобільною сферою і характеризує, за одним винятком, різні стани людського буття:

- der Motor läuft nicht mehr richtig – *людина швидко втомлюється*;
- einen defekten Motor haben – *бути при нездоровому глузді*;
- den Motor langsam anlaufen lassen – *після відпустки без надмірної поспішності входити в ритм щоденної роботи; тільки поступово знову досягати повної продуктивності*;
- den Motor ölen – *випити склянку алкоголю*;
- der Motor ist verreckt – *померти*;
- den Motor anspringen lassen – *дати поштовх економічному розвитку* [2, с. 548-549].

Представники німецького етносу не залишили поза увагою і лексеми **Gas** (*газ*) та **Gang** (*передача, швидкість*), переосмислюючи які, вони створили по п'ять фразеологізмів з кожною із них. Дії, пов'язані з автомобілеводінням, коли натискання/ненатискання на педаль газу та/або перемикання швидкостей безпосередньо впливають на швидкість руху автомобіля, обумовили і

відповідну семантику ФО з зазначеними компонентами.

Із словом *Gas* лексикографічні джерела містять такі фразеологізми:

- *Gas aufdrehen* – *поспішати*;
- *Gas geben* – *поспішати; втікати; сприяти економічному підйому*;
- *Gas wegnehmen* – *працювати повільніше; заспокоїтися*;
- *mehr Gas!* – *працюй/працюйте наполегливіше/старанніше!; не падай/не падайте духом, вперед і швидше!*;
- *zuviel Gas!* – *знай міру, говори правду!* [2, с. 271].

Частково аналогічні значення матеріалізують і ФО з компонентом *Gang*:

- *den zweiten Gang einschalten* – *діяти активно/енергійно; миттєво взятися за справу*;
- *an etwas im dritten Gang gehen* – *домагатися прискорення справи*;
- *den vierten Gang einlegen/einschalten* – *дуже поспішати; поспішно/квапливо піти геть*;
- *auf kleinen Gang schalten* – *відпочивати; працювати повільніше*;
- *einen Gang zurückschalten* – *діяти повільніше/спокійніше* [2, с. 269].

Отже, переосмислення цих двох лексем у фразотворчих процесах зорієнтоване на експресивне відображення активних/енергійних чи, навпаки, повільних/спокійних дій без конкретної прив'язки до сфери суспільної чи приватної людської діяльності.

Логічно, що і слово *Bremse* (*гальмо*) зазнало метафоричної трансформації і стало основою для виникнення трьох фразеологізмів:

- *die Bremse ziehen* – *припинити/зупинити щось, покласти край чомусь*;
- *auf die Bremse treten* – *припинити/зупинити щось* (як і попередня ФО), але цей фразеологізм отримав і друге значення: *зв'язати на свої сили (турботливо/дбайливо обходитися/поводитися з власними продуктивними можливостями)*;
- *ohne Bremse reden* – *говорити безперервно, говорити, не закриваючи рота* [2, с. 129].

Пряме значення лексеми *Bremse* обумовило, як свідчать наведені

прикладі, і семантику відповідних ФО, яка в залежності від інших компонентів віддзеркалює припинення чи нестримність певних дій.

Представлені вище фразеологізми містять компоненти, пряме значення яких відображає важливі деталі автомобіля. З іншого ж боку, і слова, пов'язані з автомобілеводінням стали базою для фразотворчої креативності носіїв німецької мови. У цій підгрупі найбільша фразотворча продуктивність притаманна лексемі **Kurve** (*поворот дороги, віраж*), яка стала основою для виникнення десяти фразеологізмів, вісім з яких мають граматичною форму «die Kurve + дієслово», а в семантичному плані відображають такі різнопланові значення:

- die Kurve finden – *подолати труднощі, справитись із труднощами;*

- die Kurve nehmen – *справитись із труднощами; втікати; здати екзамен.* Останнє значення відноситься до розмовного мовлення шкільної молоді, в середовищі якої користуються популярністю й деякі інші фразеологізми з компонентом *Kurve*:

- die Kurve erwischen – *з величезними труднощами бути переведеним в наступний клас;*

- die Kurve nicht schaffen – *провалитися на екзамені; не бути переведеним у наступний клас; зазнати поразки, поступитися;*

- die falsche Kurve erwischen – *піти/поїхати у неправильному напрямку; заблудитися;*

- die Kurve kratzen – *справитись з чимось з великими труднощами; ухилитися від виконання обов'язків; швидко (і ще вчасно) піти/зникнути;*

- die Kurve kriegen – *бути здатним справитися із справою; скерувати справу у сприятливе русло; щось розуміти, щось правильно сприймати.*

Подібну семантику має і наступна ФО:

- die Kurve raushaben – *розуміти щось ґрунтовно; вміло справитися з певною справою;*

- in der Kurve hängen – *бути обділеним, бути в не вигідному становищі; бути перевершеним, бути випередженим;*

- gut in der Kurve liegen – *мати успіх; бути в гарному гуморі; отримати схвалення / похвалу* [2, с. 473].

Коротко підсумовуючи, можна констатувати, що більшість ФО з компонентом *Kurve* є полісемантичними і що у їхніх значеннях дещо переважає позитивна конотація.

Поповнили фразеологічний корпус німецької мови і ФО з компонентами *Überholspur* (*смуга обгону*) та *180* (*мається на увазі рух автомобіля із швидкістю 180 км/год.*). В обох випадках лексикографічні джерела фіксують два фразеологізми:

- auf der Überholspur sein – *бути швидшим, ніж інші, випередити когось, стати на чолі, досягти успіху та мати/вести нервово/бурхливе/неспокійне життя* [3];

- ein Leben auf der Überholspur – *нервово/бурхливе/неспокійне життя* [4];

- auf 180 sein – *скаженіти від злості;*

- j-n auf 180 bringen – *сильно дратувати когось* [2, с. 368].

Таким чином, семантичне фразотворче переосмислення лексеми *Überholspur* зорієнтоване, з одного боку, на швидкі та успішні процеси (позитивна конотація), а з іншого, на неврівноважений та нестабільний розвиток (негативна конотація), трансформація ж компоненту *180* націлена на прояви невдоволення та гніву.

Результати представленого аналізу дають підстави для таких *узагальнень*:

1. Згідно з інформацією лексикографічних джерел усі згадані в роботі ФО (39) виникли протягом ХХ-го століття, тобто розбудова автомобілебудування в Німеччині (*як суттєвий зовнішній чинник*) обумовила виникнення низки нових фразеологізмів і тим самим помітно відбилася на розширенні фразеологічної складової німецької мови.

2. За *формою* важливою ознакою абсолютної більшості розглянутих ФО є наявність у їхньому складі *дієслів*, що означає, що за своїм змістом вони спрямовані на дії або стан осіб і предметів.

3. За орієнтацією на *сфери людської діяльності* більшість

проаналізованих фразеологізмів відображає *дії та стан людини* у різних ситуаціях (die Bremse ziehen або gut in der Kurve liegen). По декілька ФО за своєю семантикою відносяться до таких аспектів, як *школа* (die Kurve erwischen), *автомобіль* (den Motor frisieren) та *економіка* (Gas geben).

4. Фразеологізми групи «*дії та стан людини*» мають доволі диверсифіковану семантику, в якій можна виокремити такі найважливіші (за кількісними показниками) підгрупи: «*швидкий рух / швидкі дії*» (den vierten Gang einlegen, Gas geben), «*повільний рух / повільні дії*» (Gas wegnehmen, einen Gang zurückschalten), «*подолання труднощів/проблем*» (die Kurve finden, die Kurve nehmen), «*бути на висоті, успішно справлятися з роботою*» (gut in der Kurve liegen, den zweiten Gang einschalten) та «*бути у збудженому, роздратованому стані*» (auf 180 sein, wie ein umgekipptes Auto gucken).

5. За критерієм *позитивної, негативної чи нейтральної конотації* переважають ФО з позитивними оціночними відтінками (gut in der Kurve liegen, auf der Überholspur sein) при приблизній рівності ФО з нейтральними (Gas aufdrehen, auf kleinen Gang schalten) та негативними (die Kurve nicht schaffen, einen defekten Motor haben) характеристиками.

6. Як видно з наведених у головній частині роботи прикладів, важливою ознакою представлених фразеологізмів є їхня *багатозначність*, що свідчить про їхнє активне/частотне вживання носіями німецької мови і, як логічний наслідок, їхнє кількаразове переосмислення в актах мовлення. Ще одним результатом «популярності» цих ФО є те, що частина з них функціонують як *синонімічні* вирази, тобто мовці відчувають/вбачають в них потенціал для семантичних трансформацій з метою більш експресивної/емоційної передачі певного значення (наприклад, Gas wegnehmen – einen Gang zurückschalten або Gas geben – den vierten Gang einlegen).

Отже, ідентифіковані вище особливості семантично переосмисленого використання лексики «автомобільного походження» як активного джерела фразотворення є складовою німецькомовної картини світу і підкреслюють у цьому аспекті *неповторність/своєрідність* світосприйняття членами

німецькомовної спільноти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриш М. Національно-культурний компонент німецької розмовної мови (на матеріалі фразеологізмів «означальне слово + іменник») // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Вип. 146. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 204-209.

2. Küpper H. Pons-Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / Heinz Küpper. – 1. Aufl., 5. Nachd. – Stuttgart, Dresden: Klett, Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 959 S.

3. Redensarten-Index. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=auf%20der%20%C3%9Cberholspur%20sein&bool=relevanz&gawoe=an&suchspalte\[\]=rart_ou&suchspalte\[\]=rart_varianten_ou](https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=auf%20der%20%C3%9Cberholspur%20sein&bool=relevanz&gawoe=an&suchspalte[]=rart_ou&suchspalte[]=rart_varianten_ou).

4. Duden-Wörterbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Ueberholspur>.

СЛЕНГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Глазова Світлана Миколаївна

к.філол.н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

м. Бердянськ, Україна

Анотація: Останнім часом мова зазнає активного впливу суспільних трансформацій. Лексико-семантична система не виняток, а сленг належить до відкритої мовної системи, який має особливий функційно-стилістичний потенціал у художній літературі. Твори сучасних письменників містить велику кількість сленгових утворень. Дослідивши сленгізми у творах Сергія Жадана, Юрія Андруховича та Андрія Кузьменка, можна стверджувати, що автори часто послуговується ними у творах, намагаючись передати зміст у прийнятнішій для молоді формі. Отже, твори авторів зорієнтовані на молодь, поскільки просто рясніють нелітературною, зокрема, сленговою лексикою. Сленгізми використані переважно з метою створення відповідного описуваному емоційного й соціального колориту, а також задля мовленнєвої характеристики осіб, про яких ідеться.

Ключові слова: ненормативна лексика, сленг, просторіччя, соціолекти, обценна лексика.

Актуальність обраної теми роботи визначається функційністю в літературі ненормативної лексики, зокрема просторіччя, соціолектів та обценної лексики, а також специфікою ідейно-стилістичного навантаження позалітературних елементів.

У сучасній художній літературі позначилося прагненням письменників до реалістичного зображення дійсності, минуючи будь-які табу та цензуру. Так до сучасних творів потрапив великий масив ненормативної лексики. Всього двадцять років тому подібна література викликала обурення та зневагу критиків

та науковців. Проте постмодерністський напрям розвивається і позалітературні елементи стають невід'ємною частиною художніх творів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблемі функціонування просторічної лексики присвячено роботи таких дослідників як С. Бузько, Я. Думашівський, Н. Єльнікова, О. Зайцева, Л. Коробчинська, І. Корнієнко, Т. Ткаченко. Сутність суржику досліджували І. Брага, С. Бузько, Н. Дзюбишина-Мельник, Л. Масенко, О. Остроушко, О. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб.

Особливості соціолектів, таких як сленг, жаргон, аргю вивчали Т. Кондратюк, В. Нестерович, Я. Рибалка, Л. Ставицька, Н. Шульжук та інші.

Проте всі ці різновиди ненормативної лексики ще й сьогодні є недостатньо вивченими й дискусійними. Особливе зацікавлення науковців викликає їхня роль у сучасних художніх творах. Поглиблені дослідження сутності різних позалітературних елементів повинні здійснюватися разом з вивченням особливостей їхнього використання в суспільстві. Художня література, як засіб відображення дійсності є важливим елементом дослідження.

Мета нашої роботи полягає в дослідженні функціонування ненормативної лексики в творах сучасних письменників.

Відповідно до мети у дослідженні застосовувалися наступні методи: аналіз, синтез, систематизація, зіставлення, класифікація науково-соціологічних джерел інформації, що дозволило узагальнити та систематизувати погляди вчених на проблему, яка вивчається; прийоми порівняльно-історичного методу залучено для з'ясування проблеми використання письменниками ненормативної лексики.

Сутність дослідження. XXI сторіччя відзначилося глобальним технологічним розвитком. Разом з тим не стоять на місці й інші сфери життя, зокрема і мовленнєве середовище. Наша мова також розвивається, що спричиняє зміни у лексиці та лінгвістиці. Це дає поштовх для нових досліджень та пошуку мовних закономірностей.

Такі закономірності спостерігаються у зображенні реальної дійсності письменниками у своїх художніх творах. З метою якнайяскравіше і найточніше передати емоції та надати тексту відповідного колориту, автори використовують лексику відповідних сфер життєдіяльності героїв.

Індивідуально-художня манера творчості кожного письменника значною мірою характеризує мовний контекст усієї епохи, стан нормування літературної мови та динаміку її стилістичної диференціації і лексико-семантичних змін. У мові художньої літератури відображаються найрізноманітніші засоби живої розмовної мови, творчо оброблені відповідно до світогляду й майстерності письменника і застосовані в авторській оповіді, діалогах та монологіях, невластивій прямій мові, різних формах мовної характеристики героїв. “З настановою на реалістичне зображення художній стиль фіксує все те нове, що з’являється в усно-розмовному мовленні, як внаслідок спонтанного саморозвитку живої мови, так і під впливом решти писемних стилів літературної мови” [3, с. 11].

Яскравим прикладом вдалого поєднання літературної мови та нецензурної лексики є прозова творчість Сергія Вікторовича Жадана, Юрія Романовича Іздрика, Ірени Ігорівни Карпи, Юрія Ігоровича Андруховича, Андрія Вікторовича Кузьменка. Ці відомі сучасникам постаті полонили своїх прихильників глибоким ліризмом своїх пісень, віршів. Подібний настрій відчувається і в прозовій творчості, сповненій масою просторіччя, суржику, сленгу та обценної лексики. Це робить твори цих справжніх культових фігур широким полем для вивчення функційно-стилістичних особливостей ненормативної лексики в художніх творах.

Враховуючи характеристику різновидів соціолекту, найбільш розповсюдженим та загальновідомим його прикладом є сленг. Він широко розповсюджений у різних масових соціальних групах, які популяризують подібну лексику серед людей, з якими стикаються. Такі соціальні групи як студенти, молодь, арміїці, автомобілісти мають достатньо широке коло. Тим більше, що людина, дорослішаючи та розвиваючись, може змінювати свою приналежність до однієї соціальної групи на іншу, або навіть належати до

декількох соціальних груп одночасно. Але, коли людина виходить з певної соціальної групи, знайомий їй лексикон нікуди не зникає. Вона продовжує його вживати, наділяючи слова новими семантичними значеннями. Тому лексика подібних соціальних груп поширюється та стає загальновідомою. І може одночасно мати декілька значень, в залежності від контексту. Саме ця якість і відрізняє сленг від жаргону.

У творчості Андрія Кузьменка зустрічаємо декілька різновидів сленгу. Перший і найбільш розповсюджений різновид – це молодіжний сленг. Варто відмітити, що до його складу входить лексика, яка активно використовувалася молоддю в 90-х роках минулого століття. Це були роки молодості самого автора. Так зустрічаємо в його лексиконі такі слова як *чувак*, *доперли* (у значенні зрозуміли), *телік*, *врубав* (у значенні ввімкнув), *крутейша*, *тарантас* (у значенні машина), *стрьомні*, *пацани*, *бляха*, *фігня*, *похавати*, (у значенні поїсти), *поприколюватися*, *мажорно* та ще багато інших.

Досліджуючи тематичні групи, що охоплює сленг, вжитий у літературній творчості Сергія Жадана, можна виділити назви осіб, як от *чувіха*, *дєвка*, *пацан*, *круті пацики*, *чувак*, *тіпець*, *кент*, *мужик*; алкоголь і наркотики – *вмазати*, *вгашени*, *хапанути*, *бухло*, *бухати*, *водяра*, *пивко*, *бодун*; грошові одиниці – *бабки*, *бакси*, *паліво*, *філки*, *штука* тощо.

Юрій Андрухович використовує чимало сленгізмів, найпопулярніші з яких на позначення людини (*кобіта*, *телиця*, *корова*, *тьотка*, *бікса*) та чоловічої статі (*чмо*, *пацан*, *чувак*, *тип*, *кусок*, *бугор*, *дяпан*). Є в його творчості й сленгова дієслівна лексика, як от *загребуть*, *продули*, *наржатися*, *трендіти*, *бахнути*, *бухати*.

Основні висновки. Вивчення прозової й поетичної творчості Сергія Вікторовича Жадана, Юрія Романовича Іздрика, Ірени Ігорівни Карпи, Юрія Ігоровича Андруховича, Андрія Вікторовича Кузьменка дозволить виявити основні риси ненормативної лексики та структурувати її за функційно-стилістичними особливостями, а також зрозуміти специфіку авторського стилю класиків сучасної української літератури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боєва Е. В. Засоби невічливості в сучасному прозовому дискурсі. *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 196–203.
2. Бугера О. А. Використання соціолектів у художньому мовленні як актуальна проблема культури мовлення. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Філологічні студії*. 2011. № 6. С. 547–552.
3. Русанівський В. М. Естетика художнього слова. *Культура слова*. 1976. № 11. С. 5–17.
4. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 349 с.

УДК 81

**ВОСПРИНИМАЕМЫЕ МЕЛОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОРСКИХ
КОМАНД В АНГЛОЯЗЫЧНОМ СУДОХОДНОМ ДИСКУРСЕ И
ХУДОЖЕСТВЕННОМ КИНОДИСКУРСЕ**

Кравченко Нина Александровна

д.ф.н., профессор,
заведующая кафедрой теоретической
и прикладной фонетики английского языка
Одесский национальный университет
имени И. И. Мечникова

Харькова Анна Владимировна

к.ф.н., доцент кафедры «Английский язык №2»
Национальный университет «Одесская морская академия»
г. Одесса, Украина

Аннотация: Статья посвящена сопоставительному исследованию воспринимаемых мелодических характеристик англоязычных морских команд, используемых в судовой дискурсе, и команд, воспроизведенных в художественном кинодискурсе. На основании проведенного анализа мелодических компонентов интонации представилось возможным констатировать бОльшую просодическую выразительность морских команд в художественном дискурсе по сравнению с аутентичными стандартными судовыми командами.

Ключевые слова: морская команда, судовой дискурс, кинодискурс, мелодические компоненты, интонация, просодическая выразительность

Изучение устной речи на основе профессиональных характеристик участников дискурса определяется необходимостью анализа вариативности просодии как базовой основы профессиональной речи вообще и в практике судовой в частности, а также необходимостью выяснения алгоритма речевого поведения участников дискурса мореплавания и определением роли

просодических параметров в формировании такого алгоритма. Сопоставление двух типов представления судоходных дискурсов – собственно аутентичного и изображенного в кинодискурсе – обеспечивает получение стереометрического представления о специфике просодической реализации коммуникативного сегмента морских команд как общей основы судоходного дискурса в целом.

Целью настоящего исследования является сопоставительный анализ воспринимаемых мелодических характеристик англоязычных морских команд, используемых в судовом дискурсе, и команд, воспроизведенных в художественном кинодискурсе. Под командой в данной работе, вслед за К.Неустроевым, понимаем следующее: приказ (*order*) – обязательное для исполнения официальное распоряжение руководителя или другого лица, наделенного какой-либо властью. В случае приказа говорящий занимает авторитарную по отношению к адресату позицию и не сомневается, что адресат выполнит (попытается выполнить) казулируемое действие [1, с. 10]. Основными признаками приказа есть: высокая степень категоричности побуждения к выполнению действия; высокая степень облигаторного выполнения действия для адресата; приоритетность статуса говорящего; бенефактивность действия для говорящего. Следует отметить, что приказ является инициативным речевым актом адресанта, в результате которого адресат выполняет необходимое действие [2, с. 59-60].

Речевой материал данного исследования представлен двумя корпусами. Для исследования команд в аутентичном судоходном дискурсе использовались аудио- и видеозаписи основных аутентичных англоязычных команд; для исследования морских команд, произнесенных персонажами англоязычных художественных фильмов, использовались видео- и саундтреки англоязычных фильмов.

Проведение сравнительного анализа мелодических особенностей аутентичных морских команд и морских команд, выбранных из британских и американских фильмов на морскую тематику, свидетельствуют о том, что они существенно отличаются по номенклатуре, а также частотности применения

основных типов шкал, терминальных тонов.

В отличие от аутентичных морских команд в мелодическом оформлении которых доминирует нисходящая ступенчатая шкала (37,2%), в проанализированных морских командах, встречающихся в англоязычных фильмах, нисходящая ступенчатая шкала и восходящая шкала одинаково частотны (23%). Восходящая ступенчатая шкала в сочетании с высоким нисходящим терминальным тоном широкого диапазона создает эффект взволнованности, озабоченности персонажей происходящими событиями.

Ровная шкала при произнесении команд в кинодискурсе является менее частотной по сравнению с аутентичными морскими командами (10% и 15,5% соответственно).

Особого внимания заслуживает высокая частотность использования скандентных шкал (20%) в морских командах, отобранных из англоязычных фильмов, поскольку этот тип шкалы относится к группе эмоционально-окрашенных шкал, таким образом подчеркивая эмфатичность речи персонажей, играющих членов команды судна.

Переменная шкала также превалирует в просодическом оформлении команд, встречающихся в фильмах (10%) по сравнению с аутентичными морскими командами (6,5%). Процент употребления одноударных шкал в морских командах обоих видов дискурса примерно одинаков (14 % и 15,5 % соответственно).

Исследование процентного соотношения простых и сложных терминальных тонов в морских командах двух исследуемых видов дискурса показало, что морские команды, извлеченные из художественного кинодискурса, характеризуются меньшим количеством нисходящих (38 %) и ровных терминальных тонов (14 %) по сравнению с аутентичными морскими командами, но бОльшим количеством восходящих терминальных тонов (20%) и сложных терминальных тонов, а именно – нисходяще- восходящего (12%) и восходящего (11%).

Дистинктивной особенностью морских команд, зафиксированных в

англоязычных фильмах, является просодическое оформление финальных и нефинальных синтагм сложными терминальными тонами. В целом, представляется возможным констатировать, что в актерской подготовленной речи существует непосредственная корреляция между применением комбинаций эмоциональных высоких нисходящих, восходящих, сложных тонов и намерением актера выразить эмоциональное напряжение.

К примеру, морская команда, которую капитан судна «Титаник» отдает в машинное отделение, когда ему сообщают о том, что судно может столкнуться с большим айсбергом (*Iceberg! Right ahead! Half to starboard!* (Titanic, 1996)) характеризуется следующими мелодическими параметрами: первая синтагма команды оформляется переменной шкалой в сочетании с низким нисходящим тоном. Вторая синтагма является более мелодически выделенной: высокий первый ударный слог и высокий нисходящий терминальный тон помогают создать эффект драматичности и непредсказуемости ситуации, с которой сталкивается экипаж судна.

Проведение сравнительного анализа просодических особенностей аутентичных морских команд с морскими командами, извлечённых из речи персонажей британских и американских художественных фильмов на морскую тематику, дало основание сделать вывод о наличии существенных различий в мелодическом оформлении стандартных морских команд в этих дискурсах. В отличие от аутентичных морских команд, морские команды в художественном кинодискурсе отличаются бОльшим количеством восходящих, скандентных и переменных шкал, а также бОльшим количеством высоких нисходящих, восходящих терминальных тонов и сложных терминальных тонов, а именно – нисходяще-восходящего и восходяще-нисходящего. Вышеизложенное позволяет констатировать бОльшую просодическую маркированность морских команд в художественном дискурсе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Неустроев К. С. *Способы выражения побуждения и воздействия: на материале современного английского языка* : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ростов-на-Дону, 2008. 22 с.
2. Романов А. А. *Системный анализ регулятивных средств диалогического общения*. Пособие по теоретическим курсам. Москва, 1988. 183 с.
3. Балтазар, К. (Режиссёр). (2018). *Adrift* [ФИЛЬМ]. Robert Simonds Company; RVK Studios; STX Entertainment; Lakeshore Entertainment.
4. Гринграсс, П. (Режиссёр). (2013). *Captain Phillips* [ФИЛЬМ]. Columbia pictures; Sony Pictures Releasing.
5. Де Бонт, Я. (Режиссёр). (1997). *Watch Speed 2: Cruise Control* [ФИЛЬМ]. Production companies; Blue Tulip Productions; Twentieth Century Fox.
6. Кемерон, Дж. (Режиссёр). (1997). *Titanic* [ФИЛЬМ]. Paramount Pictures; 20th Century Fox; Lightstorm Entertainment.
7. Марш, Д. (Режиссёр). (2018). *Hunter Killer* [ФИЛЬМ]. Hishow Entertainment; Millennium Films; Lionsgate Films.
8. Марш, Дж. (Режиссёр). (2018). *The Mercy* [ФИЛЬМ]. BBC Films; Blueprint Pictures; Galatée Films; StudioCanal.
9. Петерсен, В. (Режиссёр). (2000). *The Perfect Storm* [ФИЛЬМ]. Warner Bros.; Baltimore Pictures; Radiant Productions.
10. Петерсен, В. (Режиссёр). (2006). *Poseidon* [ФИЛЬМ]. Warner Bros. Pictures; Virtual Studios; Irwin Allen Productions; Next Entertainment; Radiant Productions; Synthesis Entertainment.
11. Скотт, Р. (Режиссёр). (1997). *White Squall* [ФИЛЬМ]. Hollywood Pictures; Walt Disney Studios; Motion Pictures.
12. Ховард, Р. (Режиссёр). (2015). *In the Heart of the Sea* [ФИЛЬМ]. Village Roadshow Pictures; Imagine Entertainment; Warner Bros.
13. Чендор, Д. С. (Режиссёр). (2013). *All is lost* [ФИЛЬМ]. Before The Door Pictures; Washington Square Films.

14. <https://deckofficer.ru/>
15. http://www.mygma.narod.ru/index1/moryak_slovar.htm#b
16. <http://www.imo.org/EN/Pages/Default.aspx>
17. <https://www.maritimetraining.com/Home>
18. <https://www.atlantictraining.com/shop/c-maritime-351-1.html>
19. <https://www.youtube.com/channel/UCth5u-ctXeDoyLsGWIUfLew>
20. <https://videotel.com/>
21. <https://www.marineinsight.com/videos/top-10-watched-maritime-videos-2016/>
22. <https://www.safetymaxcorp.com/products-services/safetymax-videos/maritime-safety>
23. <https://www.businessstrainingmedia.com/maritime-training.php>

ВПЛИВ СУЧАСНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА НА СТВОРЕННЯ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пономарьова Ірина Іванівна

викладач першої категорії

Відокремлений структурний підрозділ

Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки ДВНЗ

«Український державний хіміко-технологічний університет»

м. Кам'янське, Україна

Анотація. У статті розглянуто перехід на принципово нові методи організації інформації та доступу до неї під час вивчення курсу «Документознавство».

Ключові слова: документознавство, створення нових моделей економічного розвитку, документна інформація, інститут документного аудиту.

Вступ. Створення в нашій країні правової держави з ефективно працюючими інститутами представницької, виконавчої, судової влади, провадження, науки та освіти зумовлюється не тільки всебічним та повноцінним юридичним обґрунтуванням їх діяльності, а й формуванням раціональних, конкретних правил та процедур їх функціонування, в тому числі у сфері роботи з документами. Документна інформація становить основу управління, його ефективність значною мірою базується на виробництві та споживанні інформації. Інформація фіксується в документах, які надають їй організаційну форму та переміщують її у часі та просторі. Все більшого значення в сучасному управлінні набувають комп'ютерні технології та засоби, що забезпечують на базі чинного законодавства та інших правових норм оперативність фіксації, збору, обробки, пошуку та передачі інформації. Перехід на принципово нові методи організації інформації та доступу до неї, зумовлюють актуальність курсу «Документознавство».

Мета роботи. Дослідити проблеми комплексної науки сучасного документознавства та його вплив на розвиток інших наук і управління

ефективністю роботи будь-якої організації (установи чи підприємства).

Результати та обговорення. Сучасне документознавство – це процес активізації вивчення документів усіма науками; фактично створення інтегративного напрямку розвитку знань про нього з погляду історії, правознавства (насамперед із такими його галузями як конституційне, цивільне, адміністративне, трудове та підприємницьке право, криміналістика), економіки, соціології, теорії управління та менеджменту, інформаційного менеджменту, психології управління, бібліотекознавства, бібліографії, джерелознавства, діловодства, документаційного забезпечення, інформатики, обчислювальної техніки та програмування, інформаційної безпеки та інше.

Слід зазначити особливу роль досягнень документознавства прикладної лінгвістики (уніфікація текстів документів, стандартизація мовних одиниць, запровадження і застосування лексичних оборотів, редагування службових документів та інше).

Без добре налагодженого сучасного документознавства та документаційного забезпечення управління ефективність роботи будь-якої організації (державної установи чи підприємства) буде зведена практично «на нуль». А про створення нових моделей економічного розвитку, впровадження новітніх технологій, добре підготовлений персонал, та й успішні фінансові результати, тим більше, доведеться забути надовго.

При цьому оптимізація діяльності служб документаційного забезпечення управління неможлива без визначення їхньої економічної ефективності, без всебічного аналізу використання фінансових та матеріальних ресурсів на створення та обробку документів, без складання відповідних методик, нормативів тощо.

Як правило, документознавство та документаційне забезпечення управління складають: документування, організація роботи з документами та діловодство.

Документування – це створення документів (складання, оформлення, погодження та виготовлення). Організація роботи з документами – це

забезпечення руху, пошуку, зберігання та використання документів; її ефективність значною мірою залежить від кваліфікації самих співробітників та володіння сучасними технічними засобами (залежить від матеріальних можливостей організацій).

Діловодство – це вся сукупність робіт зі службовими документами: складання, реєстрація вхідних документів та кореспонденції, організація та контроль виконання, формування номенклатури справ, зберігання, передача в архів, відправлення вихідних документів та кореспонденції

Як показує практика, документообіг (упорядкування руху документів) установи, підприємства чи організації включає різноманітність типів документів, різні маршрути їх руху в процесі обробки, накопичення та зберігання величезних обсягів інформації. Саме він ускладнює роботу виконавців, зайнятих безпосередньо складанням та обробкою документів, несе величезне баластове навантаження при їх зберіганні, веде до збільшення витрат та знижує загальну ефективність; а робота відповідальних осіб, які управляють діловими процесами, просто часом паралізована через велику кількість паперових мас і впливає на своєчасне та якісне виконання доручень.

Проблем в організації документознавства (особливо на сучасному етапі) багато. Ведення документообігу належить до рутинної роботи з документацією, що вимагає спеціальних знань і практичних навичок - цей факт обумовлений самою історією розвитку системи документаційного забезпечення (і як його складової - діловодства) в нашій країні. При цьому слід враховувати, що документознавство – наука порівняно молода. Відсутність достатньої кількості фахівців у галузі документознавства в нашій країні – сама по собі вже є проблемою.

Безперечно, що документознавство є найважливішою обслуговуючою функцією управління. При ретельно продуманій організації система документаційного забезпечення допомагає супроводжувати будь-який процес управління; грамотне та правильне документальне оформлення справ має велике практичне та юридичне значення.

Враховуючи вузьке коло дослідників, що займаються вивченням питань документального забезпечення та діловодства та відсутність кваліфікованих кадрів, іноді призводить до того, що просто банально немає можливості проконсультуватися з питань, що виникають у цій галузі. Це тісно пов'язано із проблемою вищої освіти за напрямом «Документознавство».

Для того, щоб грамотно, правильно і доступно викладати пояснення до будь-якого «нововведення» (та й не лише до нього) – потрібні не лише певні спеціальні та технічні знання, а й навички щодо створення документів.

Якби була можливість запровадити інститут документного аудиту, то багато цікавого можна було б дізнатися про упорядників документів.

Фактично вже зараз можна говорити про документну безграмотність багатьох співробітників: відсутність обов'язковості та одноманітності у документах, що приводить іноді до втрати основної функції документа; порушення правил складання, оформлення та зберігання організаційно-розпорядчих документів; неправильне документальне оформлення документів; безграмотна реєстрація електронних документів, їх збереження.

Висновок.

З усього вищевикладеного висновок простий - документознавство та документальне забезпечення однозначно впливають на модернізацію, створення нових моделей економічного розвитку та новітніх технологій.

Ведення документів вимагає ретельно продуманої системи організації та постійного вдосконалення – шляхом перенавчання, підвищення кваліфікації чи самонавчання персоналу.

Потрібно пам'ятати завжди про те, що наша країна має постійно розвиватися та вдосконалюватись у всіх сферах діяльності.

**КАТЕГОРІАЛЬНА СЕМАНТИКА НІМЕЦЬКОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ
ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА**

Синегуб Світлана Вікторівна,

к.ф.н., доцент

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню внутрішньої семантичної структури лексичних одиниць, зокрема німецької дієслівної лексики в процесі відтворення її засобами української мови. В статті зроблена спроба класифікації німецької дієслівної лексики на основі наявного інкорпорованого семантичного компоненту з урахуванням його впливу на вибір засобів відтворення. Зазначається доцільність організації зазначеної лексики в лексико-семантичні групи. Аналіз семантичних критеріїв може бути здійснено з позицій дослідження системного опису структури слова і різноманітних логіко-поняттєвих відношень між словами.

Ключові слова: внутрішня семантична структура, німецька дієслівна лексика, портретні дієслова, перекладацькі трансформації, вихідний текст.

Не викликає сумніву той факт, що значення слова в процесі перекладу слід аналізувати не ізольовано, а в системі. Звідси випливає необхідність враховувати, що одним із завдань семантики є поєднання слів у певні групи (наприклад, синонімічні ряди, лексико-семантичні групи, тематичні групи, семантичні поля) з метою показати «членування лексичного складу мови та описати змістову сторону мови» [3, с.64]. Однак, загальновідомим є той факт, що вивчення лексики як системи ускладнюється багатьма факторами, серед яких, в першу чергу, слід відзначити проблему значення слова, полісемію, наявність великої кількості лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) тощо. Між тим актуальною видається спроба опису специфічної групи німецьких дієслів -

портретних дієслів - з погляду їхньої структурно-семантичної характеристики. Перспективність такого дослідження полягає у зіставному вивченні лексико-семантичної групи (ЛСГ) портретних дієслів (ПД), тобто дієслів з імпліцитною ознакою «зовнішності людини» в німецькій та українській мовах та подальшому визначенні засобів їх відтворення при перекладі німецьких казок. Системне дослідження семантичних відношень між ПД зумовило необхідність розкриття семантичних критеріїв їх класифікації, що значною мірою впливатиме на процес перекладу. Специфіка семантики таких дієслів виявляється в тому, що в ній реалізується якісна ознака предмету (людини), яка традиційно належить до компетенції прикметників. Аналіз семантичних критеріїв може бути здійснено з позицій дослідження системного опису структури слова і різноманітних логіко-поняттєвих відношень між словами.

Виходячи з точки зору В. В.Виноградова, який наголошує на значно більшій місткості та гнучкості семантичної структури дієслова у порівнянні з іншими частинами мови [2, с.351], при характеристиці дієслова слід приділяти особливу увагу його синтаксичному оточенню та лексичній сполучуваності. У кількісному відношенні валентність дієслова демонструє здатність керувати певною кількістю актантів, тобто здатність відкривати навколо себе вільні позиції, які можуть бути заповнені обов'язковими чи факультативними партнерами - іменниками, прикметниками, прислівниками, інфінітивами, дієприкметниками і підрядними реченнями [4]. До числа валентностей портретних дієслів (ПД) «належать, насамперед, валентності суб'єкта, об'єкта і змісту» [1, с.127]. Таким чином, у значенні ПД відображені характеристики суб'єкта дії, об'єкта та змісту дії. У семантиці таких дієслівних лексем зафіксовані його суб'єктні чи об'єктні зв'язки, або ті та інші; тому ПД дієслова (виходячи з локалізації їх семантичних зв'язків) можна умовно поділити на 3 типи: 1) суб'єктні; 2) об'єктні; та 3) двоспрямовані – суб'єктно-об'єктні і об'єктно-суб'єктні ПД [5, с.174]. Такий розподіл спирається на семіологічну класифікацію лексем, запропоновану О. О. Уфимцевою, оскільки основним предметом даного опису лексики є не тільки номінативна значущість дієслів,

але й їх синтагматичний потенціал, який розкриває форму і засоби їх змістовних зв'язків з семантичними поширювачами (предметними і ознаковими іменами) у синтагматичному ряді.

Розподіл ЛСГ портретних дієслів на класи суб'єктних і об'єктних можливий з двох причин: по-перше, внаслідок протиставлення цих дієслів за характером їх семантичного зв'язку з суб'єктом та об'єктом дії; по-друге, внаслідок збігу семантичної та синтагматичної перехідності/неперехідності. Класифікація за суб'єктно-об'єктною локалізацією дієслівної ознаки пов'язана, насамперед, з категорією перехідності. При семіологічному описі дієслів необхідно строго розмежовувати синтаксичну та семантичну перехідність, хоча у мові вони взаємодіють, збігаючись чи не збігаючись один з одним. Саме це є причиною виникнення змішаних, двоспрямованих груп. До суб'єктних ПД належать, наприклад, ті, дія яких замикається на суб'єкті. Вони можуть виражати як статичні ознаки – стан, так і динамічні – рух. Семантично суб'єктні ПД самодостатні і можуть містити такі семи: а) переміщення в просторі: *hinken* (кульгати); *sich schleppen* (брести). Наприклад: „*Seht, ich hinke und habe von dem Weg daher Blasen an den Füßen, ich kann unmöglich wieder umkehren*“ [5, с. 213];

б) поведінку (мовна поведінка, фізіологічні дії людини – зір, дихання, прийом їжі): *murmeln* (бурчати), *schnauben* (сопіти); наприклад: "*Gefallen sie dir nicht, die dünnen Hälse?*" *murmelte die Alte lachend* [28];

в) зовнішній вияв фізіологічного та емоційного стану (дієслова, які позначають зміну стану: *erbleichen* (бліднути), *altern* (старіти).

До другої групи – об'єктних ПД – належать дієслова, дія яких поширюється на об'єкт, зображене його охоплення дієслівною дією. Об'єктні ПД, на відміну від суб'єктних, мають велику кількість внутрішніх і зовнішніх поширювачів – уточнювачів і доповнювачів їх значення: характер переміщення об'єкта, спосіб і засіб його зміни тощо. Дані семантичні ознаки «надзвичайно поширюють сферу семантичної вибірковості, коло лексичної й синтаксичної сполучуваності об'єктних дієслів» [25, с.170].

Поява суб'єктно-об'єктних дієслів зумовлена взаємодією їх семантичного і синтаксичного статусів, «двоспрямованість семантики таких дієслів залежить від синтаксичної позиції й семантичних відношень між об'єктом і суб'єктом дії в реченні» [4, с.185]. Значення суб'єктно-об'єктних дієслів орієнтовано одночасно на семантичний суб'єкт і семантичний об'єкт, що значною мірою поширює їх змістовий об'єм і семантичний потенціал. Базуючись на причинно – наслідковому характері зв'язку, ця група дієслів репрезентує в першу чергу каузативні відношення. При аналізі досліджуваних ПД їхня класифікація за суб'єктно-об'єктною локалізацією може виглядати так: I. Суб'єктні дієслова: 1. Дієслова поведінки. 2. Дієслова суб'єктного пересування; II. Об'єктні дієслова. III. Суб'єктно-об'єктні дієслова. Однак, слід зазначити, що така класифікація має певні неточності через те, що в «дієслові більш ніж в інших частинах мови, перетинаються, примхливо взаємодіючи, лексичне і граматичне, власне знакове і структурне значення» [5, с.196].

Суб'єктні дієслова у зв'язку з тим, що дієслівна ознака включає у своє лексичне значення тільки зв'язок з семантичним суб'єктом, характеризуються семантикою «процес», тобто станом суб'єкта, замкнутого у собі. Об'єктні ж дієслова відображають своїм лексичним значенням зв'язок суб'єкта з об'єктом і відзначаються семантикою «дія», яка включає в себе поняття «каузації, вплив на об'єкт без або з його зміною».

Оскільки портретна характеристика людини – це фрагмент вихідного тексту, що часто містить стилістичні фігури за участю ПД, завдання перекладача – мінімізувати втрати при їх відтворенні, зробити спробу „повторення оригіналу засобами іншої вербальної системи” [3, с. 8]. Ефективною стратегією в цьому випадку виявляється комплексне використання декількох прийомів перекладу. Такий перелік покладено в основу так званої трансформаційної моделі перекладу [1, с. 240], і є достатньо стандартизованим. Універсальний характер зазначених перекладацьких прийомів підтверджує той факт, що найбільш частотними серед них виступають лексичні, граматичні та лексико-граматичні трансформації. Виходячи з дефініції перекладацької

трансформації як прийому адекватного відтворення змісту вихідного тексту [1, с. 243], саме цей прийом виявляється найбільш ефективним засобом подолання міжмовного бар'єру та сприяє максимальному відтворенню змісту текстів будь-якого типу дискурсу.

Таким чином, вплив імплікованої семантики німецької дієслівної лексики, як показує корпус досліджених лексем в першу чергу художнього та медійного дискурсу, виступає регулятивним фактором при виборі засобів їх відтворення українською мовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Языковая картина мира и системная лексикография. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 912 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики / С.П. Денисова. – К.: Віпол, 1996. – 294 с.
4. Уфимцева А.А. Лексическое значение. – М.: УРСС, 2002. – 240с.
5. Hauff Wilhelm. Der Zwerg Nase: [Електронний ресурс] / W. Hauff. Режим доступу:http://crazylink.ru/languages/learn.php?lesson=zwerg_1&lan=deutsch

ECONOMIC SCIENCES

UDC 331.1

DECISION-MAKING METHODS AS A TOOL FOR INCREASING MANAGEMENT EFFICIENCY

Gogashvili Tinatin

The Doctoral Student
of Caucasus International University
Tbilisi, Georgia

Abstract The pace of development of modern society and information technology contributes to the need for a continuous search for new solutions to management problems and alternative choices for business leaders. The management decisions made can often affect the activities of the entire enterprise, so the quality and efficiency of this decision are important. The article proposes several decision-making methods that will allow not only to achieve efficiency in making managerial decisions by the head of the organization but also to evaluate all positive and negative consequences.

Keywords: managerial decision, managerial problem, decision-making methods, ideas search methods.

Introduction We associate the functioning of any enterprise with the solution of certain kinds of problems, both internal and external, that arise in its current and strategic activities. Often, the further activity of the enterprise depends on the solution to these problems. Therefore, management decisions taken by the management of the enterprise should not only be effective in the short term but also contribute to the further development of the enterprise.

Discussion The scientific literature offers a number of management decision-

making methods that can be used by business leaders to improve their efficiency and consider all possible consequences of the decision being made.

In this regard, the purpose of the article is to review and analyze the methods of making managerial decisions, as well as the possibility of their use by the management of the organization.

To achieve this goal, it is necessary to perform the following tasks:

- Consider the concept of management decisions and the nature of management problems; to study the methods of making managerial decisions; identify methods for searching for ideas for making managerial decisions;
- Consider the possibility of applying the methods of making managerial decisions and searching for ideas by the head of the enterprise.

Before proceeding to the methods of making managerial decisions, it is necessary to determine directly the very concept of a managerial decision and its essence.

The term “management decision” has a fairly large number of approaches to its definition, both in domestic and foreign literature. Table 1 presents approaches to the definition of the term “management decision” by foreign and domestic authors.

Table 1

Systematization of the definitions of the term “managerial decisions”

Author	Definition
Meskon M., Canadian writer	A decision is a choice of an alternative.
	A managerial decision is a choice of an alternative carried out by a manager within the framework of his official powers and competence and aimed at achieving the goals of the organization.
	A management decision results from the analysis, forecasting, optimization, economic justification, and choosing an alternative from a variety of options to achieve a specific goal of the management system.
	A management decision is a concentrated expression of the management process at its final stage.

Before proceeding with the methods of making managerial decisions, it is

necessary to determine directly the very concept of a managerial decision and its essence. The term "management decision" has a fairly large number of approaches to its definition, both in domestic and foreign literature. Table 1 presents approaches to the definition of the term "management decision" by foreign and domestic authors.

The study of approaches to the definition of the concept of management decision is very important for the formation of a complete understanding of this term. Consideration of one definition does not give a comprehensive understanding that can be achieved by studying the approaches of domestic and foreign authors. We can note that among the authors who give the definition of "management decision," there are both scientists, economists, and writers.

Analyzing the presented definitions, perhaps the basis of a managerial decision is the choice of one of the alternative options for the development of a problem situation, which results from an analysis of the problem situation and is carried out directly by the head of an organization.

They do not limit a managerial decision to the choice of alternative solutions to a problem situation but are a purposeful expression of the manager's experience and knowledge in building an enterprise management model, the effectiveness of which directly depends on the manager's skill level.

Under the problematic situation, on the basis of which the manager of the enterprise makes a managerial decision, it is understood that the predicted or actual parameters of the controlled system do not correspond to the goals of the organization.

It may arise due to certain reasons, among which it is necessary to note a change in management objectives, a deviation of target parameters from actual ones, or the likelihood of this deviation occurring in the future if the necessary preliminary measures are not taken.

It is important to understand that the problem of management has several features that characterize it. One of them is the multiplicity of goals, often requiring a compromise. Among other features, it is necessary to note uncertainty, risk, the complexity of the structure, connection with other tasks, as well as the multiplicity of

participants.

Distinctive features of management decisions may be that there do specific persons, namely the head or owner of the organization, who carried out and implemented their adoption. In addition, the management decision is applied solely in someone's interests and affects the activities of both the organization as a whole and employees and the life of people. When making a management decision, the interests of shareholders, other organizations, employees of the enterprise, etc. are taken into account.

Since a management decision has an impact on many factors and people, as well as on the functioning of the organization as a whole, it must be of high efficiency and quality, which implies a number of requirements. First of all, it is the clarity of formulation, validity, the reality of execution, timeliness, and, what is important, the cost-effectiveness of implementation.

In the scientific literature, there are a huge number of methods (methods aimed at achieving the goal) of making managerial decisions. However, first of all, it is necessary to single out three main approaches to making managerial decisions. These should include an intuitive approach, rational and based on judgments.

The intuitive approach involves the use of feelings by the manager when making managerial decisions, the approach based on judgments is the accumulated experience, and the rational approach is the rational justification of the chosen decision, which entails certain time costs, efforts that are not always effective.

Within the framework of this article, it seems necessary to systematize and analyze the identified methods of making managerial decisions (Table 2).

Table 2 shows a number of methods that allow you to make an effective management decision. Each of the methods has a certain sequence of steps, which is an important component of high-quality managerial decision-making.

When making a managerial decision, the manager must also evaluate all possible negative consequences of the chosen alternatives and especially the decision being made.

Table 2**Description and Application of Management Decision-making Methods**

	Description of the method	Situations for application
Problem analysis method	<p>A method that implies continuous going through the following steps:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Determination of the essence of the problem. 2. Description of the problem in four dimensions: essence, place, time, deviation. 3. Getting key information for each of the four dimensions to determine possible reasons. 4. Determination of the most probable cause. 5. Checking the foundation cause of the problem of authenticity. 	<p>In case of positive answers to the following questions:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Does the situation need an explanation? 2. Is there a deviation between the expected and actual performance of operations? 3. Do we know the reason for the rejection? 4. Will this knowledge help us to increase the effectiveness of our actions?
The method of “managerial decision making”	<p>This method is based on thinking models and comprises the following elements:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Determine what needs to be done. 2. Consideration of specific conditions, the satisfaction of which will lead to a successful choice. 3. Decision on action that satisfies the selected conditions. 4. Consideration and assessment of risks associated with the adoption of the chosen final decision. 5. Assessment of possible negative consequences. 6. Formulation of the decision. 	<p>In case of positive answers to the following questions:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Do we need to make a choice in the situation of understudy? 2. Do you need to streamline the existing goals in order to take some action?
Method “analysis of potential problems”	<p>A distinctive feature of this method is that it is based on the analysis of future problems, not current ones, which gives the manager the opportunity to avoid problems in the future. The method consists of 4 steps:</p> <p>Identification of vulnerability zones in plans, projects, events, etc.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Identification of specific potential problems in areas of vulnerability. 2. Identifying the most likely causes of these potential problems and identifying preventive measures to prevent them from occurring. 3. Determination of emergency measures and procedures for dealing with unforeseen circumstances, i.e. in cases where preventive measures fail. 	<p>In case of positive answers to the following questions:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Has a decision already been made, but not yet implemented, and we need to act in such a way as to avoid possible problems in the future? <p>Is it necessary to develop a specific plan of action in order to secure the decision or its future consequences?</p>

Any management decision is a search for a compromise between its negative and positive consequences.

Robert Katz, a specialist in the study of management problems, developed the principles that underlie this trade-off:

- Any alternative chosen may involve significant disadvantages;
- A manager who works effectively does not allow his will to be paralyzed by the shortcomings of decisions made;
- Unmade decisions, most often, have a greater negative effect than an incorrect decision
- Sometimes, it is necessary to postpone the adoption of a managerial decision.

The effectiveness of a managerial decision depends not only on the methods of its adoption but also on the quality of alternative options, the exact identification of causes and effects. Often, business leaders resort to finding different solutions to a particular problem with the help of their colleagues and subordinates. For this purpose, several methods for searching for ideas are also used. We show the main ones in

Table 3.

Method	Description
Brainstorming	This method can be used at a meeting, field events, where there are several people. A feature of this method is the absence of any framework when looking for a solution, the number of ideas is important, not their quality, moreover, any criticism is prohibited.
Discussion	This is a kind of brainstorming session, in which 15 people or more take part. We divided all participants into groups and for 15 minutes discuss questions using the brainstorming method. After all, groups compare the results.
Recording of thoughts (Brain writing)	Group members (optimally 6 people) enter 3 options for solving the problem in the prepared form within 3-5 minutes, after which these solutions are transferred to the neighbor in a circle, on the basis of which the neighbor must offer his three solutions, which are based at first. Hence the name: 6 people, 3 solutions, 5 studies.
Synectics	As a result of this method, completely new solutions to the problem are obtained. It takes place in 3 phases: a) consideration of the problem, b) alienation from problems, c) combination of alienated and close to the problem.
Expansion of the search field for ideas	The basis of this method is the consideration of the problem from the other side, in which new methods of solution often appear.
Morphology	It consists in dividing the specified problem into several separate parts, each of which needs to find all possible solutions. The result is a set of solutions for different aspects of the problem.
Bionics	The basis of this method is the search for an analog from nature, based on which all solutions to this problem are considered.

Conclusion The pace of development of the modern world, in particular the increasing variety of forms of solving the same problem, stimulates business leaders to search for new, often radically different from the original solutions to any problems. Ultimately, a new look at problems can significantly increase the effectiveness of managerial decisions.

Using these methods of searching for ideas can be applied by the heads of organizations at cyclic or field conferences, which is typical for large enterprises when employees are in different cities, as well as for small enterprises at general meetings. Also, company managers can organize these meetings outside the office in an informal setting, which allows not only to open up all the creative abilities of employees, new creative ideas but also to unite the team which will affect work efficiency in the future.

REFERENCES

1. Ascari A., Rock M., Dutta S. Reengineering and Organizational change: lessons from a comparative analysis of company experiences //European management journal. — 1995. — №1.
2. Gaunt K, Challenges of change management // Management. July. 2007. — P. 72..
3. Hill Fr. M, Collins L. K. A descriptive and analytical model of organizational transformation // International Journal of Quality & Reliability Management. 2000. — Vol. 17. — № 9. — P. 966-983.
4. Kenneth D.P. Strategic Reengineering: An Internal Industry Analysis Framework ; //SAM Advanced Management Journal. — 2007. — Vol. 62.
5. Maori DM., Tagliaventi M.R., Bertolotti F. A grounded theory for resistance to change in a small organization // Journal of Organizational Change Management. 2002. — Vol. 15. — № 3. —P. 292-310.
6. Muthu S., Whitman L., Cheraghi S.H, Business process reengineering: a consolidated methodology. Proceedings of the 4th Annual International Conference on Industrial Engineering Theory, Applications and Practice November 17-20.1999.

San Antonio, Texas, USA. 2009.

7. Pina M, Joaao E.C., Da Cunha V. Organizational improvisation and change: two syntheses and a filled gap // Journal of Organizational Change Management. 2003. — Vol. 16. — № 2. — P. 169-185.

8. Schramm J. Managing Change // HR Magazine. March 2007. — P. 152.

9. Paper D., Chang R. The State of Business Process Reengineering: a search for success factors // Total quality management and business excellence. January 2005. — Vol. 16. — N 1. — P.121-133.

10. Chapman J.A. A framework for transformational change in organizations // Leadership & Organizational development Journal. 2002. — Vol.23. —№ 1. — P. 16-25.

11. McGreevy M. Managing the transition // Industrial and Commercial Training. 2003. — Vol. 35. — № 6. — P. 241-246.

12. Meyer CB., Stensaker I.G. Managing multiple change processes: challenges and intervention techniques. Academy of Management Proceedings, Philadelphia, 2007.

ASPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATION IN AZERBAIJAN

Gurbanov. A. A.

Ph.D, Institute of Economics, Lead Researcher,
Head of the department

Sadigov Yunus Musa

Ph.D., Associate Professor

National Academy of Sciences of Azerbaijan

BBU educator

Baku Business University

Introduction. Sustainable and sustainable development of the country's economy requires a new structural arrangement of the national economy, weakening of leading positions in the extraction of natural resources, emergence and promotion of innovative production. One of the main ways to achieve these goals is to create large agricultural enterprises on the basis of voluntary unions of agricultural producers, to produce competitive agricultural products, to increase productivity by effectively using their production potential, and to encourage the formation and development of agricultural cooperations, to protect their economic, social and other interests.

Main text The system of economic relations is a mechanism of action that is directly related to the effectiveness of its organization and management. In the literature, as a rule, economic relations based on the principle of specialization of labor are divided into three closely related stages and are divided into production relations, exchange (sales) relations and consumer relations [7, p. 48]. Based on such approaches, it can be said that it is recommended to carry out certain organizational and managerial studies in order to obtain effective results at every stage of the economic relations system. Production matters: individuals and legal entities are directly involved in the organization and management of the production stage. They choose the type of activity depending on the natural-climatic conditions and their abilities. They study the needs of the consumer market. Depending on economic resources and capabilities, it buys or leases fixed assets, including farmland

(has long-term assets), accumulates labor resources, buys raw materials and supplies (has short-term assets, working capital). Financial opportunities help the entrepreneur to successfully fulfill these tasks. It organizes the production process, plans the production of products, assumes obligations, interacts with organizations, ensures the fulfillment of obligations and is concerned with continuing large-scale reproduction. Even without realizing it, the entrepreneur herself becomes the leading force of social production.

The finished product is delivered to consumers through consumer markets during the exchange phase. There is a trade, that is, commercial relations between subjects. This phase also has its own regularities and rules. Certain organizational and management principles are needed to comply with these and to organize and manage exchange (trade) relations. Otherwise, spontaneous relationships are formed. Consumers face difficulties in supplying raw materials and cannot get quality products and services. This does not guarantee the production of quality products, nor can it increase production. Raw materials purchased at high prices increase production costs, limit financial resources and lead to bankruptcy. The spontaneity of exchange (trade) relations also does not allow the products produced by economic assets to be sold on time, reduces the quality of the products and lowers the selling prices, and many products are spoiled and wasted. All this does not allow the financial resources of economic assets to increase and leads to bankruptcy. The spontaneity of exchange (trade) relations has a negative effect on the normal functioning of the market economy, weakens its competitiveness and does not create conditions for the efficient use of resources. The organization and management of exchange (trade) relations is beyond the scope and authority of economic entities. There is also a feature called public interest, and its bearer is the state (relevant and authorized executive bodies). It is the relevant executive bodies of the state that are responsible for regulating and managing exchange (trade) relations.

Consumer relations, which are the last stage of economic relations, are accepted as the carrier of social, economic and public interests. It is a derivative of the effective organization and management of the previous two stages. Evaluation of

the satisfaction of the needs of society, purposeful solution of social problems and creation of a prosperous lifestyle, sustainable and dynamic development of economic development depend on this stage. For this reason, the organization and management of exchange (trade) relations clearly shows its importance. In its implementation, the active participation of both economic institutions and authorized executive bodies of the state is important.

In this case, the responsibilities of economic organizations include:

- save raw materials and avoid waste;
- quality fulfillment of obligations;
- providing quality and inexpensive products to the consumer market;
- efficient use of available resources, etc.

The responsibilities of competent state executive bodies include:

- establishing and improving the legal infrastructure;
- ensuring the functioning of an efficient market structure and creating favorable conditions for the participation of economic institutions there;
- dealing with the development of markets for products and services;
- implementing quality control of products and services;
- assisting and advising in the implementation of scientific and technical achievements;
- effective organization of foreign economic relations;
- to give periodic advice to entrepreneurs on the organization of economic issues, to provide relevant services;
- norms and standards for the use of raw materials and consumables;
- classification of production costs;
- determination of selling prices;
- formation and effective use of financial resources;
- effective tax, insurance, credit policy, etc.
- creating favorable conditions for the normal functioning of production and exchange (trade) relations based on economic principles.

All these are based on the principles of organization and management. It is

important to wake them up and move them. It is possible to conclude that the effective functioning of all three stages of economic relations is very important in order to create, expand and strengthen the financial resources that form the basis of the sustainable and dynamic development of all segments of entrepreneurship.

The analysis of the data obtained as a result of the research shows that the economic relations of agricultural producers are not organized and the solution of organizational and management problems is spontaneous. Agricultural producers are exclusively involved in the production, sale, purchase and consumption of raw materials, undertake all risks related to the solution of all problems and fulfill their responsibilities. Such an approach, above all, contradicts the organization and management of production processes on a scientific basis, integration relations occur spontaneously and due attention is not paid to specialization; secondly, they cannot increase efficiency, resources are not used efficiently, they cannot create abundance in the consumer market, there are delays in solving social problems; third, it is impossible to reduce production costs, financial resources are limited, it is impossible to expand and strengthen, a tendency to bankruptcy occurs, competitiveness weakens, etc. negative contrasts.

In the organization of modern economic relations, the formation of integration relations, their effective organization is very important. They prefer its solution according to the principles of scientific organization and specialization of labor. In order to ensure the exemplary organization and effective functioning of such an organization and management style, it is preferable to establish a cooperation and cooperation system. Therefore, the establishment and development of a cooperation system is considered very important in the experience of foreign countries. It is possible to reach the determined goals easily in these ways.

In developed European countries, where the agricultural sector in general has great potential, agricultural cooperatives with 100 years of development history have been established as a form of gradual integration of producers. In these countries, small farms have merged over time, large farms have emerged, and the share of large farms in total production is increasing as a result of continuous government support

for the development of cooperatives. Currently, in most European countries, about 80 percent of farmers unite in cooperatives to produce and process 70-90 percent of agricultural products, and in some countries 100 percent. [2]

The potential for cooperation allows to efficiently use all kinds of resources, increase the volume and variety of products, create production workshops and trade networks, accumulate funds (loans), purchase agricultural machinery and various equipment as a result of joint efforts, and large-scale agriculture. creates land areas. [5, p.222]

The cooperative management method is the most suitable form of creating optimal integration relations and the purposeful development of small and medium-sized enterprises. According to Professor Islam Ibrahimov, “One of the main conditions for the economic efficiency of production in the agricultural sector is economic factors. Economic factors, soil, material and technical resources, water, technological equipment, etc., which ensure the efficiency of production. resources reflecting their use and the economic impact factors that drive them. The level of integrated use of these resources and the formation of economic relations ensure economic efficiency.” [4, p.538] Here, too, the importance of cooperation is unmatched.

Studies show that although cooperation is an advanced stage of integration, there are important differences between them. Integration relations are considered primary, spontaneous, although, for example, the agricultural producers of the country as a whole have integrated relations with the institutions, services, entrepreneurs and government institutions with which they interact and implement this on the basis of legislation. organization of labor. It is automatically accepted when approached from the point of view. That is why all negative situations are often observed. The establishment of a system of cooperation is characterized by the fact that different industries and services voluntarily help each other, perform their duties in peace and security, achieve goals, awaken and mobilize entrepreneurial skills. To increase efficiency under the conditions of cooperation system, to fully supply quality products to the consumer market, to use raw materials and products efficiently and to

prevent waste, to use resources efficiently, to reduce production costs and to offer products to consumers at low prices, to develop service areas and thus to ensure the development of entrepreneurship, especially small and medium-sized enterprises. and medium-sized enterprises, increase profits and revenues, accelerate the continuation of repeated and large-scale reproduction, etc. . Opportunities to address economic and social issues effectively are becoming a reality.

Conclusion The small economic and physical dimensions of the majority of the organizations operating in the agricultural sector of Azerbaijan and the difficulties they face in fulfilling a number of marketing functions make cooperation between these farms inevitable. The implementation of these functions by small farms alone causes an increase in their costs and thus a decrease in the efficiency of production, sales and marketing activities.

The current situation in the agricultural sector necessitates cooperation in agriculture. More than 95% of agricultural products are produced in households. There are very few farms. On average, 1.5-2.5 hectares per household. land falls. However, the experience of other countries shows that when farmers own less than 10-15 hectares of land, these farms cannot operate profitably, their potential to organize the production of products for market and export is low. Consolidation of small family farms, numbering 800,000, through cooperation mechanism is extremely important.

Significantly increase the volume of agricultural production in the country under the conditions of cooperation, processing industries: meat cutting and processing, primary processing of wool, sunflower and corn, special services - procurement, procurement, storage, transportation, agro-technical and veterinary services , training and consulting services, etc. Opportunities to create service units in the status of small and medium-sized enterprises and to develop economic and statistical research, bringing it to the level of modern requirements may become a reality.

RESOURCES

1. "Law on Agricultural Cooperation" of the Republic of Azerbaijan. 270-VQ dated June 14, 2016.
2. State Program for the Development of Agricultural Cooperation in the Republic of Azerbaijan for 2017-2022. Approved by the order of the President of the Azerbaijan Republic dated July 14, 2017 No. 3099.
3. Order of the President of the Azerbaijan Republic dated April 11, 2017 "On additional measures for the development of agriculture in the Republic of Azerbaijan" // Baku, 2017. <https://president.az/articles/23335>
4. Ibrahimov I.H. Farming economy. Monograph. Baku, - 2016, - 655 pages.
5. Guliyev E.A., Atashov B.H. and Alakbarov E.B. Cooperation movement: evolution, current status and development trends. Monograph, Collaborative Publisher. Baku, - 2021, - 344 pages.
6. Zeynallı, A. T. Cooperation and integration relations in the field of agriculture-industry complex: theoretical and practical issues. Monograph. European publishing house. Baku: -2017.- 746 pages.
7. Economic theory. Textbook. Edition corrected and enlarged. Moscow. Infra - M. Under the total. editor. acad. Vidyapina V. I., Dobrynina A. I. and Zhuravleva G. P., Tarasevich L. S. (Higher education). Aurora team. -2009, - 672 pages

**ADMINISTRATION OF THE INFORMATION POTENTIAL OF SMALL
BUSINESS: BASIC PRINCIPLES AND FEATURES**

Karpa Marta

Doctor of Science in Public Administration,
Associate Professor,
Professor of the Department of Public
Administration and Administration
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Ukraine, Pereiaslav

Ilmars Kankis

director “Selling Dream limited”
United Kingdom, Blackpool

Uldis Pelnens

owner Upriser Uldis Pelnens, Poland, Gdynya

Abstract. The article presents the prerequisites and historical facts of the development of information capacity management for small businesses. It is determined that information resources are one of the most important elements of resource potential and the enterprise, their main features are revealed. The algorithm of preparation of information-analytical documents is offered, its analysis is carried out. The preconditions for the implementation of information impact are determined and its basic principles are noted.

Keywords: administration, information resources, information potential, information impact.

Modern sociologists write about the information society, where information becomes the main capital. In many areas, management is considered as a process of information processing: the control subsystem perceives information, processes it depending on the purpose of management, and transfers it to the control object in the form of managerial influences. Consequently, management processes are associated with the receipt, transmission, processing and use of information. The specificity of

the dissemination of information action is based on the fact that scientific management is focused on the knowledge of socio-political actions, their state, development.

In England in the 17th century, the so-called printed media played a significant role in shaping social and political values, since the reading population was 60-70 percent [1, 58]. In France, the press strengthens its position after the revolution of 1789. She begins to publish parliamentary reports [2, 13]. “Many Western, in particular German, philosophers and sociologists of the last third of the twentieth century put forward new paradigms of philosophical and sociological theory. One of these paradigms after “being” and “consciousness” is the paradigm of communication, based on transcendental (ideal) speech pragmatics, defining one of the most influential areas of modern Western philosophical thought – communicative philosophy” [3, 19].

The revolution in science and technology was produced by the results of the study and development of the management aspects of information. In the middle of the 20th century, the results of scientific research in the field of classical control theory, automatic control theory, organizational control theory and some others, one way or another related to information, were summarized. As a result of such a systematic understanding of the achievements of science and technology, a new science of cybernetics appeared, the father of which is the greatest American mathematician Norbert Wiener (1894-1964).

The first attempts to clarify the concept of information are reflected in the works of R. Fisher in 1921. (Probabilistic concept) and R. Hartley in 1928 (a logarithmic measure of the amount of information), which preceded the emergence of the classical statistical theory of communication by N. Wiener - K. Shannon in 1948 (the amount of information as a measure of uncertainty reduction) [4; 32].

The most powerful scientific and practical research is being carried out in the field of the use of information systems in the context of the formation of management systems in the US society. The well-known researcher of mass communications, H. Moulan, pointed out that “the United States pays unprecedented attention to the

comparative and complex study of social institutions, political behavior, social changes, public opinion and the media” [5]. Subsequent studies in the field of control systems were characterized by G. Fischer as dealing with "the causes and consequences of the moods and opinions of the society that affect the development and implementation of foreign policy" [6]. In the early 40s of the twentieth century. American engineer and mathematician Claude Elwood Shannon created a mathematical theory that followers called information theory, while critics argued that it was more of a theory of information transmission. Almost at the same time, the works of the founder of cybernetics, the American scientist Norbert Wiener, appeared. A new point of view on the problems of management, processing and transmission of information gave a powerful impetus to the development of information processing tools. In the 50s. a real information boom began in the world. Special sciences and theories arose dedicated to the transmission and processing of information, its perception, processing, transformation by certain channels, the study of the features of formation, synthesis of systems and control algorithms. The names of R. Bellman, A. Kolmogorov, L. Pontryagin and others appeared in science.

Within twenty or thirty years, a colossal computer industry arose in the world, a powerful base for processing and transmitting data, which determined a new era of mankind - a vast era of information. Today we are witnessing the development of social informatics - the science of the development of an information resource, its accumulation, preservation, distribution and use for social purposes. Information is an objective-subjective category. The content of the message depends on the source, channel and recipient. It is necessary to move away from the traditional division into objectivity and subjectivity. Therefore, the information resource is also relative. The concept of "information" (from Latin *informatio* - familiarization, clarification) is referred by many scientists to such general philosophical concepts as "space", "time", "movement", etc. [7, 185-186]. The most generalized definition of information is its interpretation “as a reflection of diversity, which allows us to consider, within the framework of a general concept, information in inanimate nature, associated with the concept of order, structure, organization and information in all cybernetic systems

(biological, mechanical, social), primarily associated with the concept of management” [8, 224]. Information resources are one of the most important parts of the resource potential and the company, and information is a key element of enterprise management, specifies the needs of business performance management [9]. Enterprise management is the management of four opposites: customers, personnel, finances and business processes, which are the driving force of any development, including business development. The personnel management information system as a component of the enterprise management system as a whole provides automation of enterprise personnel management at three levels: automation of payroll, automation of personnel records and automation of labor resources management. These levels correspond to the stages of informatization of personnel management and reflect its chronological order [10].

Information as a scientific concept can be characterized by several features:

- independence and the possibility of repeated use;
- the possibility of preservation and the possibility of processing;
- communication and the possibility of its modification;
- the presence of boundaries and the possibility of changing them;
- possibility of control (vector);
- content and functional load;
- the presence of a source of origin.

The main types of information are: statistical information; administrative information (data); mass information; information about the activities of state authorities and local and regional self-government bodies; legal information; personal information; reference and encyclopedic information; sociological information. The concept of "information and analytical work" is considered as a component of information and analytical activities. During its implementation, two levels (or directions) of information and analytical work are distinguished [11]: 1) the information level, which consists in the search, collection, storage, dissemination of information; 2) the analytical level, which consists in the generalization,

classification of information, its analysis and transformation, the development of conclusions, proposals, recommendations and forecasts [12]. It should be noted that management decisions, in contrast to decisions made, for example, in the field of theoretical, fundamental sciences, are aimed at solving specific issues, as a rule, have clear urgent boundaries and must be implemented within a specified period. This is especially evident in business, where the deadline for the execution of business transactions is always determined. The most common types of information that affect society as a whole and the mass political consciousness in particular are mass information and administrative information. Administrative information (data) is official documented data that gives a quantitative description of the phenomena and processes occurring in the economic, social, cultural, and other spheres of life and is collected, used, distributed and stored by public authorities (with the exception of state statistics bodies), local authorities self-government, legal entities in accordance with the law in order to perform administrative duties and tasks related to their competence. That is, such information is used as a primary source, information tools for further use [13]. Mass information is publicly distributed printed and audiovisual information.

The basic principles for the implementation of information impact are:

- compliance of goals and objectives with the political interests of the participants in the process;
- equality and freedom of expression of participants of influence;
- the principle of consolidating the interests of all participants;
- ability to protect own information;
- equality and opportunity to use communicative media;
- continuity.

The direct procedure for the preparation of information and analytical documents - the logic of the implementation of this order of work as a whole is described by the formula *from general to partial* [14]. It allows the performer to gradually deepen his knowledge on the problem under study. Such stages: 1. General acquaintance of the performer with the problem on which the document is being

prepared, and with related issues. 2. Definition of terms and concepts used in the work and used in the prepared documents. 3. Collection of the necessary facts, involving the use of different sources of information. 4. It consists in interpreting facts in order to obtain maximum useful information from their "processing". 5. After the interpretation of facts, a working hypothesis is built, which is, in essence, a key stage in the entire information and analytical process. 6. One or more hypotheses put forward are tested. Conclusions are drawn that serve as a means of testing (confirming or refuting) hypotheses. 7. Presentation of the accumulated material. The specified direct order reflects the formal-logical sequence of preparation of information and analytical documents. However, under certain circumstances, the logical sequence of the direct order can be violated and replaced, so to speak, by the reverse sequence of preparing information and analytical documents. The essence of the reverse order is that the construction of a hypothesis comes to the fore in the information-analytical process.

REFERENCES

1. Pasko, I. Pasko, J. (1999). Civil society and the national idea. *Ukraine against the background of European processes. Comparative essays*. Donetsk. 184p.
2. Dutsyk D. (2001). Media as a means of communication between civil society and the state. *New Politics*. №2.
3. Ermolenko, A. (1999). Communicative practical philosophy. Kyiv. 425p.
4. Theory of information and its applications / Ed. AA Kharkevich., M., 1949.
5. International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966. United Nations. 12/16/1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. Fisher G.H. Public Diplomacy and Behavioral Sciences. Bloomington, 1972.
7. Philosophical encyclopedic dictionary. M., 1998. 726p.
8. Sesyunin, V. (1975). Analysis of event information by levels // Subject

of semiotics: theoretical and practical problems of interaction of mass media: *Proceedings of the scientific symposium "Semiotics of mass media"*. Moscow, November 20-23, 1974 / Ed. AG Volkov.

9. Karpa, M. (2021). Detection of Fake News Problems and Their Evaluation Through Artificial Intelligence / *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries* pp 94-101.

10. Karpa, M. (2020). Implementation of innovative forms and models of public administration in the sphere of culture in Ukraine / Karpa, M., O. Akimov, and V. Shykerynets / *Public Administration and Law Review*, no. 3, Oct. 2020, pp. 13-24, doi:10.36690/2674-5216-2020-3-13.

11. Karpa M., Akimov O. (2021). Competence Approach to the Development of Modern Public Administration: Theory and Practice of Implementation. International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021). pp.40-45. doi: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.008>

12. Karpa, M. (2021). Universally recognized and national principles of competence of civil servants as a basis for legal provision of information security: the experience of the European Union. *Journal of interdisciplinary research* (11(2)). pp. 48-53.

13. Karpa, M. (2017). Publichno-pravovyi spir yak sposib vstanovlennia ta rozmezhuвання kompetentsii orhaniv publichnoi vlady [Public-Legal Dispute as a Method of Establishing and Differentiating the Competencies of Public Authorities] *Iss. 3 (34)*. pp.26-34.

14. Karpa, M. (2020). Modern Analytical Instruments for Controlling the Enterprise Financial Performance / Levytska S.O., Akimova L.M., Zaiachkivska O.V., Karpa M.I., Sandeep Kumar Gupta / *Collection of scientific papers Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*. Kharkiv institute SHEI "University of Banking", Ukraine. - 2 (33). pp. 314-323. doi: 10.18371/FCAPTP.V2133.206967.

ПРИМЕНЕНИЕ КОРРЕЛЯЦИОННОГО АНАЛИЗА ПРИ ОЦЕНКЕ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Алиев Дамад Ахмед оглы,
к. ф.-м. н., ученый секретарь
менеджер по качеству
Научно - Производственное Предприятие "Нефтьгазавтомат"
г. Сумгаит, Азербайджанская Республика

Аннотация. Предложена методика улучшения системы оценки удовлетворенности потребителей уровнем качества технического обслуживания на базе модифицированного варианта модели SERVQUAL. Для улучшения оценки среднегодового уровня удовлетворенности предлагается провести корреляционный анализ связи между уровнем выполнения требований, обеспечивающих качество технического обслуживания и уровнем удовлетворенности потребителей за год.

Ключевые слова: корреляционный анализ, уровень качества, оценка удовлетворенности потребителей, техническое обслуживание.

Создание возможностей для повышения удовлетворенности потребителей является одним из важных требований международного стандарта ISO 9001:2015 [1]. Предлагаем методику увеличения точности и адекватности оценки удовлетворенности потребителей ТО с применением модифицированной модели SERVQUAL и корреляционного анализа данных, представленных в анкетах оценки удовлетворенности потребителей. Удовлетворенность потребителей качеством ТО будем оценивать с помощью расхождений желаемых и фактических уровней выполнения необходимых требований (ожиданий), обеспечивающих качество ТО, а требования будем группировать по важным критериям качества [2].

Для реализации предложенной методики необходимо назначить

ответственных представителей объекта ТО (такими представителями могут быть начальник службы по автоматизации и контрольно-измерительным приборам, один из руководителей объекта ТО, менеджер по качеству и др.) и организацию, осуществляющую ТО (такими представителями могут быть начальник отдела или руководитель группы по ТО).

Для обеспечения адекватности исходных данных, необходимых при корреляционном анализе ответственный представитель потребителя должен:

- осуществлять регулярный мониторинг по результатам процессов ТО;
- используя реальную и верифицированную информацию, в конце каждого месяца заполнить и представить анкеты ответственному представителю организации по ТО.

Основными обязанностями (по определению удовлетворенности потребителя) представителя организации, осуществляющей ТО, являются:

- определение среднемесячного уровня удовлетворенности;
- определение среднегодового уровня удовлетворенности
- определение причины низкого качества и возможности улучшения ТО;
- назначение и реализация необходимых адекватных мер по ликвидации несоответствий;
- документирование результатов корректирующих мероприятия с участием ответственных представителей потребителя.

Среднемесячный уровень удовлетворенности потребителя определяется в конце каждого месяца по заполненной анкете. В зависимости от результата оценки при необходимости определяются причины низкого качества ТО, назначаются, реализуются и документируются адекватные меры по ликвидации несоответствий.

Улучшение системы оценки среднегодового уровня удовлетворенности требует аналитического подхода к решению этой задачи, так как эта работа

непосредственно связана с учетом зависимости удовлетворенности потребителей от уровня выполнения требований обеспечивающие желаемое потребителем качества ТО. С целью определения требуемой зависимости предлагаем провести корреляционный анализ связи между качеством ТО и уровнем удовлетворенности потребителей за год, используя данные 12-и заполненных анкет удовлетворенности.

Корреляционный коэффициент связи $r_{x^k y^k}$ между соответствующими анкетными значениями y^k и x^k вычисляется по формуле (1):

$$r_{x^k y^k} = \frac{\sigma_{x^k y^k}}{\sigma_{x^k} \cdot \sigma_{y^k}} \quad (1)$$

Здесь:

$$\sigma_{x^k y^k} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x^k y^k - \bar{x} \cdot \bar{y} ;$$

$$\sigma_{x^k} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (x^k)^2 - \bar{x}^2} ;$$

$$\sigma_{y^k} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (y^k)^2 - \bar{y}^2}$$

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x^k ; \quad \bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n y^k ; \quad n=12;$$

Понятно, что y^k существенно зависит от x^k , поэтому условия существования корреляционной связи

$$\left| r_{x^k y^k} \right| \cdot \sqrt{n-1} \geq 3 \quad (2)$$

можно использовать как условие верификации анкетных данных. Если условие (2) не удовлетворяется, значит, среди анкетных данных имеются данные не соответствующие действительности, их следует выявлять, уточнять, согласовывать, документировать изменение, а потом использовать при корреляционном анализе.

Введем следующие обозначения: $a = r_{x^k y^k} \frac{\sigma_{y^k}}{\sigma_{x^k}}$; $b = \bar{y} - a\bar{x}$. Тогда приближенную линейную зависимость y^k от x^k можно представить по формуле

(3):

$$y_{req}^k = ax^k + b \quad (3)$$

С помощью анкетных данных и формулы (3), представителем организации осуществляющей ТО, составляется и заполняется табл.1.

Таблица 1

Информации по оценке удовлетворенности потребителя

Номер месяца	Среднемесячный уровень выполнения требований x^k	Среднемесячное число удовлетворенности потребителя y^k	Среднемесячное число удовлетворенности по линии регрессии y_{req}^k	Модуль отклонения от линии регрессии $ y^k - y_{req}^k $
1	4,22	0,1540	0,1392	0,0148
2	4,41	0,0915	0,0978	0,0063
3	4,50	0,0735	0,0782	0,0047
4	4,54	0,0660	0,0694	0,0034
5	4,59	0,0560	0,0585	0,0025
6	4,68	0,0305	0,0389	0,0084
7	4,62	0,0480	0,0520	0,0040
8	4,78	0,0185	0,0171	0,0014
9	4,87	0,0005	-0,0025	0,0030
10	4,91	-0,0095	-0,0113	0,0018
11	4,96	-0,0170	-0,0222	0,0052
12	4,85	0,0050	0,0018	0,0032

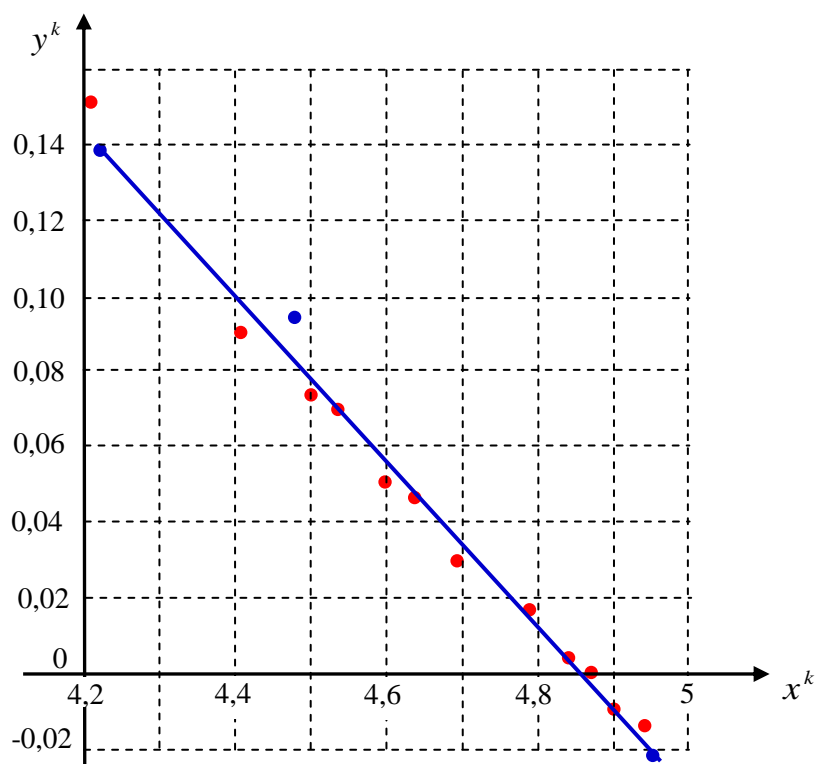

Рис.1. Линия регрессии

Дальнейшая работа представителя организации ТО осуществляется по следующей последовательности:

- по данным, указанным в табл.1 строится линия регрессии (например, для данных, представленных в табл.1 имеем: $\bar{x} = 4,66$; $\bar{y} = 0,0431$; $\sigma_{x^k} \approx 0,2141$; $\sigma_{y^k} \approx 0,0472$; $\sigma_{x^k y^k} \approx -0,01$; $r_{x^k y^k} \approx -0,9902$; $|r_{x^k y^k}| \cdot \sqrt{n-1} = 0,9902 \sqrt{11} \approx 3,28 > 3$; $y^k_{req} = -0,2181x^k + 1,0597$; линия регрессии как на рис.1);

- определяется наиболее отдаленная (контрольная) точка от линии регрессии;

- по контрольной точке определяется номер анкеты для проведения анализа качества ТО проведенного в соответствующем месяце (например, из рис. 1 видно, что наиболее отдаленной точкой от линии регрессии является точка по показателю января месяца);

- по контрольной анкете (в данном примере анкета №1) определяется номер группы качества по которой фактическая удовлетворенность потребителей ниже ожидаемого;

- определяются причины неудовлетворенности;

- назначаются и осуществляются соответствующие необходимые мероприятия для улучшения качества ТО и уровня удовлетворенности потребителей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. ISO 9001:2015. Quality management systems. Requirements.
2. Parasuraman, A. Zeitaml V.A. Berry L.L., SERVQUAL: a Multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality / A. Parasuraman, V.A.Zeitaml, Berry L.L. // Journal of Retailing. -1988, - 64., P. 12-40.

УДК. 330.34

**ЕКОЛОГІЧНІ ІНВЕСТИЦІЇ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У
СФЕРІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»**

Головіна Олеся Іванівна

к.е.н., доцент

Одеський державний екологічний університет

Яркіна Валентина Григорівна

магістр

Одеський державний екологічний університет

м. Одеса, Україна

Кулик Дар'я Олександрівна

студент

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова

Крамаренко Ірина Сегрійвна

д.е.н., доцент

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова

Анотація: Реальною основою для визначення стратегічних пріоритетів міжнародного економічного співробітництва України у сфері сталого розвитку та «зеленої економіки» є «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Ці документи визначають цілі, показники та пріоритети розвитку країни на майбутнє. Було прийнято чотири основних напрямки розвитку:

- Справедливий соціальний розвиток;
- Стійке економічне зростання та зайнятість;
- Ефективне, відповідальне та інклюзивне управління та справедливість для всіх;
- Екологічна рівновага та сталий розвиток.

Ключові слова: Зелена економіка, сталий розвиток, екологічні інвестиції, стратегія

Вступ. Зменшення бідності та нерівності, підвищення енергоефективності економіки, сприяння сталій індустріалізації та інновацій, сприяння сталому споживанню та виробництву та покращення економіки через сталий розвиток є важливими.

Досягнення цих цілей має стати рушійною силою інклюзивного зеленого зростання країни. У короткостроковій перспективі доцільно визначити ключові сфери економіки, які мають реальний потенціал для реалізації принципів сталого зеленого розвитку та залучення в Україну міжнародної економічної допомоги [1].

«Зелена економіка» ґрунтується на принципах інноваційності, безпеки для людини та природи, раціонального та заощадливого ставлення до обмежених природних ресурсів, є найбільш прийнятною для країн, що ставлять за мету перехід до сталого розвитку, піклуються про якість життя та майбутні покоління. Водночас, країна не спроможна здійснити перехід до сталого розвитку та до «зеленої економіки» одноосібно – це потребує спільних зусиль якомога більшої кількості країн світу та налагодження ефективного міжнародного співробітництва.

Надзвичайно важливим є залучення МОН до стратегічного напрямку розвитку сталої енергетичної системи. Україна змушена імпортувати іноземний газ для виробництва теплової та електричної енергії, що робить її енергетично залежною, крім того, країна успадкувала об'єкти атомної енергетики, побудовані за радянських часів, і більшість електростанцій вже вичерпали свій термін експлуатації та потребують бути модернізованими. Відновлення електричної інфраструктури та електромереж, а також розвиток відновлюваних джерел енергії є пріоритетними завданнями для країни. До 2035 року «Енергетична стратегія України» ставить за мету збільшити частку відновлюваної енергії в кінцевому споживанні до 25% та знизити енергоємність

ВВП до 0,20 дол. США у 2030 році [2]. У цьому контексті важливим є вступ України до Європейського енергетичного співтовариства у 2011 році, що стало початком плідної співпраці України з Європейським Союзом та його державами-членами у сфері відновлюваної енергетики. Європейський банк реконструкції та розвитку є активним спонсором українських реформ у цій сфері. У рамках Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (E5P) ЄБРР надає кредити на проекти з енергоефективності та надає гранти на реконструкцію застарілої енергетичної системи, енергозбереження та екологічні проекти в Україні.

Норвегія також допомагає Україні у переході на відновлювані джерела енергії та енергоефективність. Норвезькі компанії є одними з найкращих інвесторів завдяки своїм сучасним технологіям та високим бізнес-стандартам. Співпраця з Норвегією, країною, яка наразі має значну частку відновлюваної енергетики в національному енергетичному комплексі, стане цінним внеском у досягнення мети України щодо 25% чистої енергії у 2035 році. В Україні вже працюють понад 50 норвезьких компаній, у т.ч. в секторі відновлюваної енергетики. Очікуваний обсяг норвезьких інвестицій у цю галузь не перевищує сотні мільйонів доларів. Одним із найбільш амбітних інвесторів є норвезька компанія NBT AS, яка планує брати участь у будівництві вітрової електростанції потужністю 250 МВт у Херсонській області. Загальна сума інвестицій складе 370 млн євро.

Впровадження міжнародних інвестицій та технологій «зеленого будівництва» в Україні, загалом, не є таким поширеним напрямком співпраці і в основному реалізується на місцевому рівні між підприємствами або в рамках співпраці між містами, тому доцільно прийняти заходи щодо залучення міжнародних партнерів також у ці сфери зеленої економіки України. Після аналізу стану та динаміки міжнародного економічного співробітництва (див. табл. 1) [3].

**SWOT – аналіз міжнародного співробітництва України у сфері
«зеленої економіки»**

	СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Внутрішні фактори	<p>1. Підтримка екологічних інвестицій на інституційному рівні.</p> <p>2. Міжнародні зобов'язання країни щодо сталого розвитку, закріплені у Стратегічних документах ООН.</p> <p>3. Економічне зростання України відповідно до річних планів Програми сталого стратегічного розвитку.</p> <p>4. Поява нових, високотехнологічних, високоприбуткових галузей, які виробляють бюджет. "Зелена економіка".</p> <p>5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.</p> <p>6. Високий потенціал переробної промисловості.</p> <p>7. Щодо низька конкуренція на ринку «зеленої економіки».</p>	<p>1. Відсутність ухваленої стратегії сталого розвитку України до 2030 року.</p> <p>2. Недостатня фінансова мотивація бізнесу скорочення викидів.</p> <p>3. Компаніям вигідніше сплачувати податки за штрафи, ніж інвестувати в природоохоронні заходи.</p> <p>4. Зниження реального сектора виробництва з урахуванням традиційних карбонатних енергоресурсів.</p> <p>5. Невідповідність українського експорту міжнародним/європейським екологічним стандартам.</p> <p>6. Неправильний облік екологічного стану територій та об'єктів України.</p> <p>7. Відсутність стимулів сталого використання біорізноманіття у галузевих планах та програмах розвитку.</p> <p>8. Недостатня економічна оцінка витрат за поліпшення екологічної ситуації.</p> <p>9. Територіальний (регіональний) нерівномірний розподіл спільно цільових екологічних (зелених) інвестицій.</p> <p>10. Низькотехнологічна економіка.</p> <p>11. Зниження частки малого та середнього бізнесу у ВВП.</p>
Зовнішні фактори	<p>МОЖЛИВОСТІ</p> <p>1. Структурна інноваційно-інвестиційна перебудова економіки України від традиційної – екстенсивно-ресурсопоживаючої до інтенсивної- «зеленої економіки.</p> <p>2. Зростання експортного потенціалу української продукції за рахунок впровадження міжнародних /європейських екологічних стандартів.</p> <p>3. Підвищення якості та тривалості життя громадян України</p>	<p>ЗАГРОЗИ</p> <p>1. Проблеми залучення інвестиційних ресурсів для структурно-інноваційної перебудови економіки України на засадах сталого розвитку.</p> <p>2. Висока вартість сталого виробництва, перехід до еколого-економічного розвитку.</p> <p>3. Високі ризики зростання безробіття у процесі переходу до «зеленої економіки» традиційного українського виробництва, реконструкції ринку праці.</p> <p>4. Швидке зношування існуючого обладнання на підприємствах, що створює потребу в додаткових інвестиційних ресурсах.</p> <p>5. Підвищення відсотка спекулятивний капітал, зокрема ринку короткострокових кредитів.</p> <p>6. Ризики зростання трудової міграції</p> <p>7. Ризики нової світової фінансово-економічної кризи.</p>

Тому пріоритети міжнародного співробітництва України у сфері сталого розвитку та зеленої економіки базуються на Стратегії сталого розвитку

«Україна-2020», яка повністю відповідає глобальним цілям сталого розвитку світової економіки (ООН) [4]. Стратегічними напрямками, які повертають Україну до потенціалу міжнародного економічного співробітництва, є: розвиток відновлюваної енергетики, сталий агропромисловий комплекс, сталий розвиток інфраструктури, стійке поводження з відходами (ТПВ) та зелене будівництво, зелений туризм. Здійснення міжнародної економічної допомоги в Україні залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, негативні наслідки яких можуть бути компенсовані переважно збалансованою національною економічною політикою щодо підтримки переходу українського виробництва до сталого, екологічно чистого економічного зростання. Висновок розділу 3 Міжнародна економічна допомога України у сфері розвитку зеленої економіки відповідає «Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», що реалізується в рамках Програми розвитку довкілля до 2030 року та підтримується державою на всіх рівнях. Україна переживає стрімке зростання енергоефективності та органічного землеробства. Проте Україні ще потрібно здійснити значні структурні та інноваційні зміни у сферах зеленого виробництва та поводження з ТПВ. На регіональному рівні проблеми української зеленої економіки вирішуються шляхом реалізації проектів міжнародної економічної допомоги, особливо в рамках Союзної угоди з ЄС. Європейські країни є найбільшими партнерами регіонального «зеленого» розвитку. Розвиток найбільш фінансовий «Зелений туризм» та органічне сільське господарство України, географічно – у Вінницькій, Рівненській, Полтавській, Дніпропетровській, Київській та Закарпатській областях. Закордонними партнерами України в регіоні є Швейцарія, Німеччина, Ізраїль та Канада.

Висновки Таким чином, у контексті розвитку міжнародного економічного співробітництва України стратегічне значення мають напрямки енергоефективності, сталого сільського господарства, особливо органічного виробництва, зеленого будівництва, зелених інновацій та поводження з твердими побутовими відходами. МОН в Україні слід визнати незавершеною

нормативною базою, низькими економічними стимулами переходу до зеленого виробництва, низькотехнологічною економікою, високою залежністю від зовнішніх ринків та стабільністю інновацій та інвестицій, структурним розвитком реального виробничого сектору.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 №722/2019.
2. Біла С.О., Овчаренко К.Ю. Роль «зеленої енергетики» у забезпеченні міжнародної економічної безпеки. с.26-34// Стратегія Розвитку України: наук. журн. – К. : НАУ, 2019. – №1. – 26-34.
3. Europe Sustainable Development Report 2019 / sustainable Development Solutions Network and Institute for European Environmental Policy: Paris and Brussels.
4. The Circularity Gap Report 2019 [Electronicresource].–Access: https://bfc732f7-80e9-4ba1-297f76cf51627b.filesusr.com/ugd/ad6e59_e8e34.pdf

УДК 65.012

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Гусаковська Тетяна Олександрівна,

к.е.н., доцент

Рибалко-Рак Леся Андріївна,

к.е.н., доцент

Омельчук Олексій Васильович,

студент

Полтавський університет економіки і торгівлі
м. Полтава, Україна

Анотація: Метою статті є дослідження особливостей формування системи відбору персоналу у складі системи управління персоналом підприємства. Окреслено алгоритм дій, необхідних для того, щоб побудувати оптимальну систему відбору персоналу на сучасному підприємстві. Деталізовано основні етапи формування системи відбору персоналу підприємства.

Ключові слова: управління персоналом, відбір персоналу, системний підхід, система відбору персоналу, механізм відбору персоналу.

На сьогоднішній день дослідження провідних науковців та практиків у сфері менеджменту свідчать про зростання важливості людського капіталу. Він є провідним ресурсом сучасного конкурентоспроможного підприємства, передумовою його інноваційного розвитку. Людський капітал підприємства є необхідною умовою його успішної діяльності та високих економічних результатів, адже саме люди є рушійною силою підприємства, саме вони висувають ідеї щодо удосконалення його діяльності, зміни напрямку руху тощо.

Від рівня ефективності відбору персоналу значною мірою залежить рівень людського капіталу підприємства. Тільки маючи персонал, що

відповідає встановленим вимогам, підприємство може розраховувати на високий внесок кожного свого співробітника у досягненні своїх цілей, у забезпеченні високої якості виробленої продукції або наданих послуг. І хоча пошук та відбір кандидатів традиційно розглядається як функція кадрових служб, все ж таки ефективний процес відбору завжди вимагає участі в ньому також керівників тих підрозділів, до яких відбираються нові працівники. Це передбачає знання ними основних принципів, методів та процедур, що використовуються при відборі кандидатів, та володіння необхідними для цього навичками [1, 2, 3].

Важливою умовою забезпечення ефективності процесу відбору персоналу є застосування системного підходу в управлінні [3]. На багатьох підприємствах цьому питанню не приділяється належної уваги, оскільки керівники помилково вважають, що розробка системи відбору персоналу потребує значних витрат. Відсутність такої системи призводить до певної хаотичності у відборі персоналу та знижує його ефективність.

Необхідність у нових співробітниках на підприємствах дуже часто визначається без цілеспрямованого планування відповідно до стратегічних цілей. Пошук нових працівників починається часто тоді, коли назріла нагальна необхідність, оскільки наявний кадровий склад не справляється зі своїми функціями. Тому пошук і відбір персоналу проводиться в екстреному і швидкому порядку, коли немає часу на ретельно продумані і послідовні методи процедури відбору персоналу.

Розглянемо алгоритм дій, необхідних для того, щоб побудувати оптимальну систему відбору персоналу (рис. 1).

Постановка цілей. Основна мета будь-якої системи відбору - відсів невідповідних для даної посади (або підприємства в цілому) співробітників. Крім цього, важливою метою є вибір кращого з усіх залучених кандидатів.

Всі цілі, які будуть поставлені перед системою, що розробляється, повинні бути сформульовані письмово і узгоджені між собою.

Рис. 1. Алгоритм побудови системи управління відбором персоналу у складі системи управління підприємства

Слід зауважити також, що ці цілі будуть залежати від місії і стратегії підприємства, від стейкхолдерів, корпоративної культури, стилю керівництва і особистості керівника. При побудові системи найбільшу увагу слід приділяти саме цілям, оскільки від того, наскільки однаково чітко розуміють цілі всі учасники процесу розробки, залежить і сам результат і те, які зусилля будуть потрібні для його досягнення.

2. Структуризація підприємства. Система відбору не може бути єдиною для всіх посад. Доцільно виділити кілька кластерів посад, згрупованих за складністю відбору.

3. Розробка процедури для введення інформації. Для цього доцільно впровадити автоматизовану систему з використанням програмного забезпечення. Крім того доцільним є створення комп'ютерної бази даних для

зберігання інформації по кожному співробітнику організації. Комп'ютерна система дозволить швидко знаходити кандидатів на заміщення вакансій, що відповідають певним вимогам.

4. Розробка або вибір механізму відбору. Це одна з найбільш важливих і трудомістких складових процесу розробки системи відбору персоналу. Механізм відбору - це ті прийоми, методи, інструменти (тести, вправи, питання інтерв'ю тощо), які застосовуються для визначення наявності або відсутності у кандидатів необхідних, відповідно до профілю посади, характеристик.

5. Адаптація системи до існуючих підсистем. Дана підсистема має бути узгодженою з іншими підсистемами системи управління персоналом підприємства.

6. Визначення відповідальних і виконавців. Тут важливо враховувати, що виконавці - теж стейкхолдери процесу розробки і впровадження системи. Для того, щоб вони сприйняли важливість, правильність і сам зміст кожної дії, вони повинні бути залучені ще на етапі розробки системи відбору.

7. Навчання відповідальних і виконавців. Навчання може бути як внутрішнім (вони повинні вивчити, зрозуміти і запам'ятати розроблений процес відбору), так і зовнішнім (якщо виконавцям доведеться використовувати нові незнайомі інструменти відбору: тести, вправи, рольові ігри, центр оцінки, провокації і т. п.).

8. Розробка процедури для зворотного зв'язку. Важливо зробити зворотний зв'язок регулярним, обов'язковим і неформальним.

9. Розробка механізму коригування та саморозвитку системи. Система / процедура зворотного зв'язку дуже важлива, але цього мало для розвитку. Необхідно, щоб цей зворотний зв'язок оброблявся, аналізувався і перетворювався в необхідні дії щодо зміни системи.

10. Тестування системи. Створену систему необхідно випробувати за допомогою пілотного проекту - однієї посади або підрозділу. В цьому випадку можна відразу побачити, що в ній працює не так, як задумано, і вимагає корегування.

11. Коригування системи відбору та пов'язаних з нею систем. Після пілотного проекту необхідно повернутися на відповідні етапи-сходинки і здійснити необхідне коригування системи і пов'язаних з нею підсистем. У деяких випадках після значного корегування може знадобитися ще один пілотний проект, після чого система зможе працювати «на повну потужність».

У процесі всієї розробки системи, на кожному етапі розробки і впровадження системи необхідно:

- залучення стейкхолдерів;
- контроль відповідності цілям;
- контроль сумісності з іншими системами / підсистемами підприємства.

Таким чином, застосування системного підходу в процесі управління відбором персоналу підприємства дозволить впорядкувати даний процес, забезпечити узгодженість дій при здійсненні основних функцій щодо управління персоналом підприємства та забезпечити формування людського капіталу підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буднік М. М., Пономаренко І. С. Створення ефективного процесу відбору персоналу. *Бізнес Інформ*. 2014. №2. С. 361-366.

2. Гусаковська Т.О., Голубєв С.М., Удоєнко Ю.В. Особливості організації процесу найму персоналу на підприємстві. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» / За загальною редакцією д.е.н., проф. Аванесова Н.Е., к.е.н. Криворучко Г.В., ас. Сергієнко Ю. І. Харків: ХНУБА, 2020. 300 с. (С. 254-256).

3. Біндюженко В. М. Система набору та відбору персоналу організації та формування кадрової політики. *Ефективна економіка*. 2017. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5602>.

УДК 336.1:355

ПРОЗОРІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ПО БЮДЖЕТНИМ ПРОГРАМАМ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Дмітрієва Юлія Людвіківна

II курс магістратури

Спеціальність «Фінанси публічного сектору»

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

Петленко Ю. В.

к.е.н., доцент

Анотація: У цій статті розглядається концепція відкритого уряду та її вплив на необхідність встановлення відкритих демократичних державних процесів та прозорості публічної інформації. Особлива увага приділяється прозорості та підзвітності інформації, у тому числі бюджетної, у секторі безпеки та оборони України, виокремлюючи основні питання встановлення цих принципів. Питання про дихотомію, яка виникає, з одного боку, із принципів відкритості, а з іншого – із права на державну таємницю, що широко використовується в оборонній сфері. Визначено необхідність визначення чітких принципів секретності інформації та підходів до підтвердження правомірності цих рішень відповідними аудиторськими органами.

Ключові слова: відкритий уряд, прозорість, підзвітність, оборонний сектор, бюджетні програми

Питання демократії, прав людини, свободи слова, прозорості владних і адміністративних рішень завжди були питанням першочергової важливості для країни, що прагне забезпечити демократичний конституційний лад та верховенство права, захистити демократичний процес та надати йому сталих, прогнозованих форм розвитку. Останні глобальні тенденції відображають прагнення урядів та міжнародних організацій підтримати ініціативу побудови

відкритого уряду та прозорого управління в усіх секторах. Такі поняття, як доступ до інформації, відкритість та прозорість є ключовими для демократії, оскільки забезпечують свідому участь громадян у політичному процесі та правах людини загалом. Міжнародні установи, зокрема Комітет ООН з прав людини (у 2011 р.), Міжамериканський суд з прав людини (у 2006 р.), Європейський суд з прав людини (у 2009 та 2013 рр.), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) відзначають, що доступ громадськості до державної інформації є правом людини, і наголошують на необхідності відкритості державного управління.

Ініціатива відкритого врядування частково виникла саме з усвідомлення того, що інформація належить громадськості і політики чи установи не можуть її утримувати в таємниці від громадськості. Надання публічної інформації та реалізація державних заходів щодо ефективності також є своєрідним способом гарантування легітимності та довіри з боку міжнародних партнерів або інвесторів в умовах глобалізаційних змін в економіці. Термін «відкрите управління» останнім часом визначається як сукупність таких показників, як базовий набір даних, відкритість, прозорість, участь та співпраця (Velkovic, N., et al, 2014), наданих урядовими порталами, які роблять доступними так звані відкриті дані. Відкрита бюджетна інформація також є важливим фактором для управління прийняттям рішень щодо розподілу ресурсів бюджетними органами (Petlenko, 2018).

Громадське право на інформацію, як один із інструментів боротьби з корупцією та забезпечення принципів громадянства та демократії, стало частиною сучасних демократій, що також стосується і оборонного сектору. Забезпечення прозорості та підзвітності у секторі оборони та безпеки є запорукою дотримання законності в діяльності силових структур. Проте концепція прозорості у питаннях національної безпеки та оборонного сектору є досить проблематичною з огляду на складність впровадження та реалізації положень та цілей відкритого уряду та прозорості прийняття державних рішень. Адже питання розробки концепції прозорого оборонного сектору

зачіпає проблематику дисонансу між потребою забезпеченням вільного доступу до державної інформації, зокрема бюджетної, та необхідністю збереження державної таємниці, а також ускладнюється існуванням високого рівня корупції у багатьох секторах економіки, зокрема в оборонному секторі, адже він є особливо вразливий до ризику корупції, і «звинувачення в корупції в цьому секторі не є ні рідкістю, ні несподіваною» (D'Agostino et al, 2012), що, у свою чергу, перешкоджає вільній реалізації відкритих і добросовісних державних ініціатив.

Сфера оборони і безпеки держави є традиційно закритою структурою, інформація щодо якої має право засекречуватися з ціллю забезпеченням безпеки держави, цілісності та суверенності. Межі того, яка інформація є таємною, а яка має бути публічною є досить розмитою, та потребує чіткого регламентування та правил засекречення та класифікації інформації, проте в Україні, попри підтримку уряду загального курсу до підвищення відкритості та прозорості, значних кроків для підвищення розуміння як та чому інформація, що стосується оборонного сектору є засекреченою, зроблено не було. Бракує також роз'яснень для громадськості щодо принципів засекречення, особливо якщо це стосується розпорядження бюджетними коштами. Оборонний Бюджет є важливим документом, який дозволяє громадянам зрозуміти, як витрачаються їхні кошти в цих секторах, і притягнути уряди та війська до відповідальності за свої дії (ТІ, 2011). Влада найкраще працює, коли підзвітна громадськості, а прозорість є важливою для того, щоб урядовці були підзвітними. Важливість існування дієвої системи підзвітності в оборонному секторі обґрунтовується тим, що вона надзвичайно важлива для дієвості механізму уникання корупції та надає легітимності органам влади. Підзвітність та прозорість є взаємодоповнюючими концепції для створення добросовісного управління в сфері оборони. Військова таємниця як така, має трактуватися як публічна інформація, що обґрунтована та на певний термін була вилучена з публічного доступу, за результатом проведення аудиту відповідальними органами та підтвердження легітимності засекречення цих даних (тобто дані відносяться до

таких, що можуть може вплинути на національну безпеку чи суспільні інтереси, якщо звільнити його раніше встановленого терміну). Особливо важливим завданням є розуміння принципів засекречення даних, що стосуються бюджетного процесу в оборонній сфері та обґрунтування легітимності та правомірності прийнятих рішень щодо вилучення такої інформації з відкритого доступу. Для того, аби реалізувати необхідно проаналізувати підходи до розкриття інформації, пов'язаної з бюджетуванням в оборонному секторі в Україні та інших країнах, визначити тенденції, пов'язані з національною безпекою та правом на інформацію шляхом дослідження національного законодавства та практики, щоб зрозуміти, які обмеження існують щодо доступності бюджетної інформації в оборонному секторі для громадськості, дослідити процедури та правила засекречування інформації, визначити, які органи відповідальні за перевірку та підтвердження правомірності засекречення бюджетної інформації. Також розкрити питання участі громадськості в державних процесах та ініціативах щодо підвищення прозорості в секторі оборони та безпеки України та роль демократичного цивільного контролю у встановленні положень відкритого уряду.

ДЖЕРЕЛА

1 D'Agostino, G., Dunn, J., Pieroni, L. (2012). Corruption, military spending and growth. *Economics of defense and peace* v.23. doi:10.1080 / 10242694.2012.663579.

2 Petlenko, Y. (2018). THE ROLE OF INFORMATION IN BUDGETARY DECISION MAKING. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матер. наук.-практ. конференції, 25-26 вересня 2018 р. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І.О. Лютого; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*, 199-202.

3 Velkovic, N., Bogdanovich-Dinich, S. and Stoimenov, L. (2014). Comparative analysis of open government: the perspective of open data. *Government Information Quarterly*, Vol. 31 No. 2, 278 - 290.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Заїка Олексій Олександрович,

аспірант

Державної установи «Інститут регіональних досліджень

ім. М. І. Долішнього НАН України»

директор з питань експорту

ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт»

м. Київ, Україна

Анотація :Зовнішньоекономічна діяльність в умовах сьогодення одна з найперспективніших галузей ринкової економіки, тому вміння проводити ефективну оцінку всіх умов ,які передують укладенню договорів ,є дуже важливе. В статті проведено аналіз всіх шляхів вдосконалення торгівельного потенціалу в ЗЕД, наведені основні характеристики ,які притаманні для ведення ЗЕД діяльності ,наведені основні чинники експортного потенціалу, та представлена експортно орієнтована модель .

Ключові слова: Зовнішньо економічна діяльність ,ринок збуту, експорт, імпорт, інвестування, виробництво, товари, послуги.

Головна тенденція розвитку сучасного світу – абсолютна глобалізація економічної діяльності, яка має вплив не лише на економічну складову розвитку, але й на політичні, соціальні і культурно-цивілізаційні процеси, що призводить до певних наслідків. Їх відчують усі країни, що рухаються в напрямку інтеграції в міжнародну економіку.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) підприємств об'єднує міжнародну виробничу і науково-технічну кооперацію, яка пов'язана з експортом та імпортом продукції на зовнішньому ринку. ЗЕД підприємств є кластером спільної діяльності підприємств, яка має свою специфіку, що здійснюється на іншому міжнародному рівні та пов'язана зі суб'єктами господарювання інших

країн.

Основні характеристики зовнішньоекономічної діяльності:

- ✓ розширення ринку збуту продукції на теренах інших держав з метою збільшення реалізації продукції;
- ✓ закупівля сировини, комплектуючих, технологій, обладнання;
- ✓ залучення інвестицій, інжинірингових послуг для виробництва якіснішої продукції за мінімальними цінами, участь у міжнародному поділі праці, кооперування виробництва з метою успішного розвитку своєї економіки.

На рис. № 1 подаємо класифікацію основних характеристики ЗЕД.

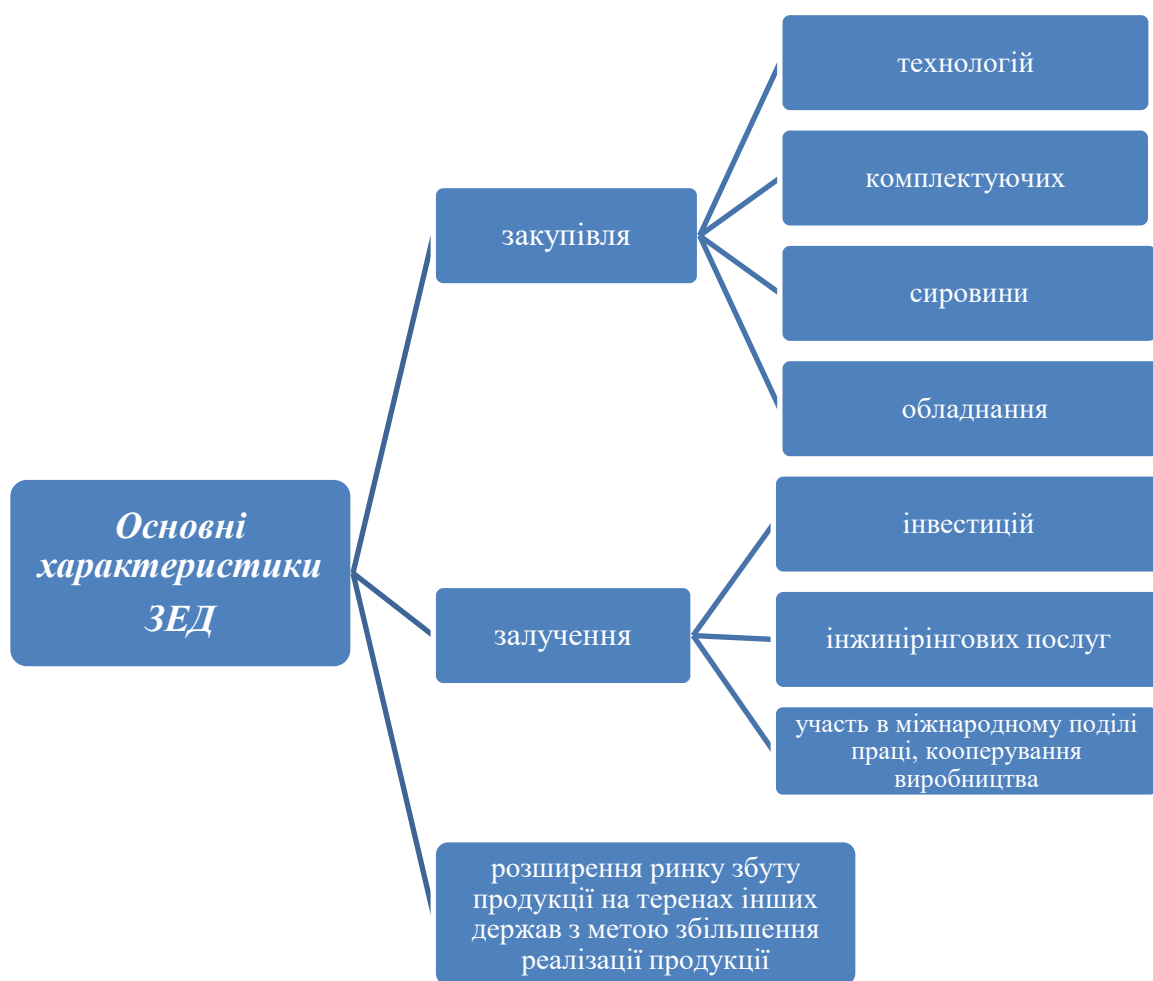

Рис. 1. Класифікація основних характеристик зовнішньоекономічної діяльності

ЗЕД є локомотивом розвитку перспективних напрямків експортного потенціалу. Експортний потенціал – це спроможність країни експортувати наявні товари та нарощувати експорт нових товарів за рахунок нових ресурсів,

послуг, технологій. Держава є регулятором у галузі експорту товару, що регулює експортні потоки, запроваджуючи різні квоти на вивіз товару, експортне мито, яке накладається на кожен вид товару, що вивозиться за кордон. Регулювання експорту дозволяє обмежувати вивіз із країни товарів, які є стратегічними в харчовій промисловості, аграрному секторі, енергетиці.

Чинники, які стримують розвиток українського експорту:

- ✓ зростання в експорті частки сировинних товарів;
- ✓ протекціоністські заходи інших країн щодо захисту власних ринків;
- ✓ низький рівень сертифікації та контролю якості експортної продукції;
- ✓ малий досвід виходу на світові ринки вітчизняних підприємств;
- ✓ низький рівень маркетингової діяльності;
- ✓ критично недостатнє інвестування в перспективні проекти за рахунок зовнішніх та внутрішніх ресурсів;
- ✓ обмежене використання зовнішніх інвестицій та кредитів для розвитку українського експорту.

Домінуючими чинниками, які впливають на розвиток експортного потенціалу України, є наступні:

- ✓ низька ефективність виробництва;
- ✓ висока енергоємність та матеріалоємність продукції;
- ✓ високий знос основних виробничих фондів;
- ✓ застаріла технологічна база у виробництві (рис. 2) [1].

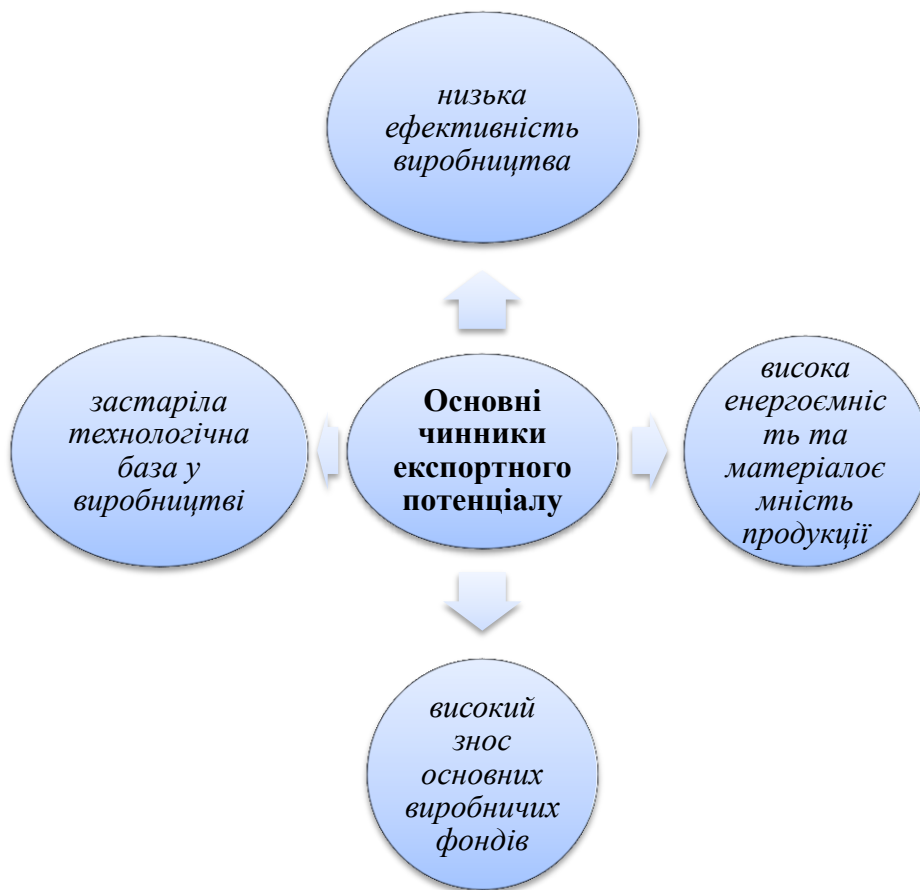

Рис. 2. Застаріла технологічна база у виробництві

Входження у світові економічні структури відбувається поетапно, враховуючи формування внутрішніх і зовнішніх передумов, а саме:

- ✓ розвиток власних конкурентоспроможних галузей, які мають переваги у світовій економіці;
- ✓ створення потужного внутрішнього ринку як основи для завоювання місця на міжнародному ринку і його закріплення;
- ✓ фінансова стабільність розвитку підприємництва та інвестиційного клімату;
- ✓ конвертованість національної грошової одиниці;
- ✓ постійне вдосконалення зовнішньоекономічного законодавства за вимогами та нормами СОТ.

В умовах ринкової економіки запорукою успіху підприємств ЗЕД є стійка фінансова позиція, яка залежить від багатьох чинників. Один із них – це висока конкурентоздатність виробів, що випускаються. Для досягнення цієї мети

необхідно вдосконалювати якість продукції відповідно до сучасних вимог. Для України найбільш прийнятною є експортно-орієнтована модель економічного розвитку, при якій виникають проблеми проникнення на ринки розвинених країн, а сировинна орієнтація призводить до занепаду машинобудування та переробної промисловості; внутрішнє економічне зростання залежить від кон'юнктури міжнародних ринків (рис. 3). Експортно-орієнтована стратегія має втілюватись паралельно з реалізацією політики імпортозаміщення. Тому впровадження такої моделі має спиратись на комплексну і динамічну державну зовнішньоекономічну політику, основними елементами якої повинні бути:

- ✓ інтеграція економіки в європейські та світові економічні об'єднання;
- ✓ створення могутнього економічного сектора;
- ✓ залучення іноземних інвестицій;
- ✓ гнучка податкова, цінова, кредитно-фінансова та валютна політика, що стримує диверсифікацію;
- ✓ кадрове забезпечення ЗЕД;
- ✓ формування розгалуженої зовнішньоекономічної структури [2, с. 288].

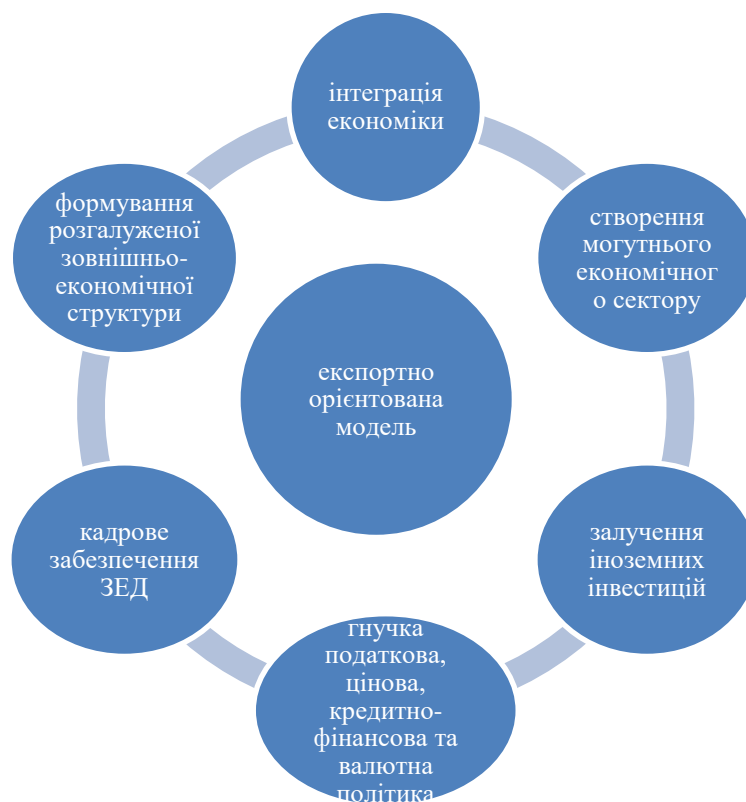

Рис. 3. Експортно-орієнтована модель

Для покращення торговельного потенціалу ЗЕД в Україні необхідно:

- ✓ активізувати експортно-імпорتنу діяльність шляхом удосконалення виробництва високоліквідної продукції, наближеної до стандартів країн з ринковою економікою;
- ✓ забезпечити широкомасштабні маркетингові дослідження на відміну від збуту товару будь-якими засобами за будь-яку ціну;
- ✓ замінити в експортному товарі частини сировинних комплектуючих на високотехнологічні, менш енергоємні, що покращить конкурентоздатність продукції;
- ✓ освоювати нові ринки збуту;
- ✓ розширювати сферу зовнішньоекономічних зв'язків з новими партнерами [3, с. 197].

Отже, можемо підсумувати, що головним завданням Української держави є визначення нових напрямків, форм та етапів реалізації національних економічних інтересів, забезпечення зростання достатку і добробуту українського народу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.: <https://sociology.knu.ua/library/ekonomichna-encik>
2. О. І. Амоша 2016 – Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон (текст). Навч. посібник – 6-е вид., перероб. та доп. / За ред. Ю. Г. Козака. – К.: 288 сторінок: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/ZED_psdpriemst
3. Семенов А. А. Міжнародний менеджмент. Конспект лекцій. Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. – 197 стор.: <https://www.twirpx.com/file>

**БІЗНЕС-СПІЛЬНОТИ В ЕКОНОМІЦІ:
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ**

Козловський Сергій Володимирович

д.е.н., професор

Синегуб Петро Сергійович,

аспірант

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Анотація. У даний час особливе значення набуває питання ефективності управління діяльності бізнес-спільнот з метою формування ефективних організаційно-економічних механізмів накопичення і примноження інтелектуального капіталу.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад з тлумачення поняття «бізнес-спільноти». У роботі запропоновано авторське поняття даної категорії, а також зроблено аналіз сутності поняття саморегульованих бізнес-спільноти. Доведено значення бізнес-спільнот для розвитку підприємництва у державі.

Ключові слова: бізнес-спільноти, регулювання, управління, економіка,

Дослідження Small Business Index [1] показало, що бізнеси, які належать до будь-яких бізнес-спільнот є більш успішними за інші. Такі бізнеси відзначаються позитивною діловою репутацією, активною динамікою росту клієнтів та продажів, а відтак – збільшенням прибутків. Компанії учасники бізнес-спільнот мають кращий доступ до необхідних ресурсів, технологій та інвестицій.

Зміст самої категорії «бізнес-спільнота» має свої особливості та відмінності від інших форм об'єднань. Для встановлення цих особливостей розглянемо класичні категорії економічних об'єднань – таблиця 1.

**Підходи науковців щодо розуміння категорії
«об'єднання» суб'єктів економічної діяльності**

Дослідник	Зміст категорії
О. М. Вінник	Господарське об'єднання — це організаційно оформлена група підприємств, інших господарських організацій низової ланки економіки різних форм власності, яка створюється з метою координації діяльності своїх учасників, об'єднання їхніх зусиль для вирішення соціальних та економічних завдань [2].
В. О. Джури́нський	Господарське об'єднання як єдиний виробничо господарський комплекс, з однієї сторони, і як господарську організацію, з іншої, та вважає, що суб'єктом організаційно господарських повноважень, фактично, є органи управління об'єднання, а не саме об'єднання [3].
І. М. Кравець	Господарські об'єднання разом з господарськими організаціями, що до них входять, утворюють господарську систему, основним призначенням якої є забезпечення ефективного здійснення суб'єктами господарювання, що входять до відповідної господарської системи, господарської діяльності [4].
О. Є. Гудзь	Господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за їх ініціативою, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність [5].
С. О. Баркалов	Об'єднання підприємств – єдиний виробничо-господарський комплекс взаємозалежних господарюючих суб'єктів, який ґрунтується на технологічній спільності процесів виробництва, однорідності продукції, що випускається, територіальній близькості інтегрованих суб'єктів господарювання, розвитку спеціалізації, кооперації, комбінування виробництва та централізації управління [6].
О. М. Островська	Об'єднанням підприємств є взаємообумовлена комбінація підприємств технолого-виробничого характеру однієї або декількох галузей, пов'язаних між собою різними виробничими, економічними, фінансовими, організаційними й управлінськими зв'язками, що потенційно включають науково-виробничі центри [7].
Дж. Сігел, Дж. К. Шим	Об'єднання підприємств – поєднання підприємства з одним або декількома акціонерними або неакціонерними компаніями в єдину облікову одиницю, яка продовжує види діяльності, якими ці компанії займалися до об'єднання [8].
Б. Г. Федоров	Злиття двох і більше компаній для утворення нової компанії через взаємний обмін простими акціями (не оподатковується податками), придбання (поглинання) однією компанією акцій іншої або консолідацію компаній шляхом утворення нової, яка придбає їх чисті активи [9].
К. Ноубс	Об'єднання підприємств визначає, як придбання та злиття за участю двох та більше компаній [10].

Джерело: складено авторами на основі [2-10]

Відповідно до мети даного дослідження нами під категорією «бізнес-спільнота» буде матися на увазі міжсекторальне об'єднання представників

малого і середнього підприємництва, крупного бізнесу щодо захисту свої прав і законних інтересів, пов'язаних зі здійсненням підприємницької та бізнес діяльності, ефективних комунікацій один з одним та з державними органами щодо створення сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні та за її межами, забезпечення доступу до новітніх технологій, консультацій та інших професійних послуг, які управляються своїми членами і не мають на меті одержання прибутку.

Сучасні тенденції та інтенсивність розвитку суспільства створюють нові передумови для налагодження комунікації між різними групами, в яких на зміну конкуренції (а то й протистояння) приходять конструктивний діалог і порозуміння. Налагодження партнерських відносин стає одним із найважливіших підходів у діяльності інституцій на шляху досягнення спільних цілей, запорукою важливих змін у суспільстві загалом.

Співпраця у межах досягнення певної мети, вирішення конкретних завдань чи тривале партнерство передбачають об'єднання й координацію зусиль, ресурсів, рівність участі кожної зі сторін та спільну відповідальність за результати діяльності.

Така взаємодія можлива як на рівні інституцій у межах одного сектору – наприклад, між організаціями громадянського суспільства, – так і між різними секторами – громадою, органами влади й місцевого самоврядування, правоохоронними органами, бізнесом, донорськими організаціями, засобами масової комунікації тощо. Це дає можливість залучити якомога більше необхідних ресурсів, а отже – охопити широкий спектр соціальних, економічних, природоохоронних, інформаційно-комунікаційних та інших завдань, подолати умовні та реальні бар'єри й ефективно вирішувати важливі суспільні завдання.

Міжсекторальне партнерство – це новий досвід, нові можливості, нові рішення, новий погляд на давно відомі речі, формування нової культури взаємозв'язків у суспільстві. За умови налагодження конструктивної взаємодії влади, громади і бізнесу можемо говорити про соціальне партнерство в

управлінні життям суспільства.

Зрозуміло, що партнерські відносини не існують у довершеному форматі – їх треба вибудовувати, враховуючи зацікавленості усіх сторін і ймовірні ризики. Однак основою цих відносин є визнання рівноправності й незалежності кожного з учасників. Рівноправність не означає абсолютно однаковий вплив на процеси або внесення рівнозначних ресурсів – ідеться про можливість рівнозначної участі в прийнятті рішень, «гру» в команді за спільними правилами і принципами. З одного боку, це буде вибудовувати взаємну довіру партнерів одне до одного, а з іншого унеможливило конфлікт інтересів.

В діяльності бізнес-спільнот поширеним є процес саморегулювання. Саморегулювання бізнесу є одним із способів підвищення ефективності регулювання ринків та прискорення економічного розвитку. Саморегулювання дозволяє підвищити адаптаційну ефективність діяльності економічних суб'єктів за рахунок того, що учасники ринку самостійно встановлюють формальні правила, що регулюють дану сферу бізнесу, володіючи при цьому доступом до локальних інформаційних ресурсів.

Поняття «саморегулювання господарської діяльності» – досить нове для економіки України. У 2014 році в кодах статистичного класифікатору організаційних форм суб'єктів економіки (СКОФ), код 750, було затверджено таку організаційно-правову форму як «саморегулівна організація» [11]. Але у 2016 році цей СКОФ було скасовано наказом Державної служби статистики України [12]. Тому визначення «саморегулівна організація – це неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та / або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг» – ще не є офіційно затвердженим в Україні.

У аспекті діяльності бізнес-спільнот, поняття саморегулювання бути мати дещо інший зміст. Сенс саморегуляції полягає в тому, що індивід накладає на

себе певні обмеження без будь-якого зовнішнього примусу до цього. В економічній практиці це поняття має дещо інше значення. Під саморегуляцією розуміється регулювання окремих ринків і сфер самими економічними агентами, без втручання держави. Якщо розглядати саморегулювання в координатах «вільний ринок» – «державне регулювання», то, на відміну від вільного ринку, саморегулівні системи передбачають встановлення певних формалізованих «правил гри» для учасників певного сегменту ринку, включаючи санкції за порушення цих правил, механізми вирішення конфліктів між учасниками ринку, які певною мірою обмежують свободу економічних агентів. При цьому формалізовані правила – це ті правила, які фіксуються у вигляді певного документу.

Саморегулювання – це легітимне регулювання певних ринків та сфер діяльності самими економічними агентами, без втручання держави [13]. Правила саморегулювання не суперечать формальним нормам, створеним державою, і є законними.

Зауважимо, що саморегулювання є важливою, але не єдиною характеристикою саморегулівних бізнес-спільнот. Саморегулювання допомагає створити інституційну сферу, в якій такі організації функціонуватимуть, а також дає можливість позбутися низки регуляторних функцій державних органів.

Також важливою є взаємна інтеграція компаній, що становлять саморегулівні бізнес-спільноти. Багато в чому вона забезпечується встановленням різних форм довгострокових відносин юридично самостійних організацій на вирішення узгоджених завдань з урахуванням загальних економічних інтересів. У науковій літературі [14] такі об'єднання отримали назву: стратегічні альянси, тобто різні форми довгострокового, сталого співробітництва між двома або більше партнерами, які намагаються досягти певних цілей і отримати синергію від своїх об'єднаних і взаємодоповнюючих ресурсів, і це партнерство, яке розвивається за межами звичайних торгових операцій, але не доходить до точки корпоративного злиття.

Взаємна інтеграція через створення стратегічних альянсів організацій, що входять в саморегульовані бізнес-спільноти, допоможе досягти довгострокових - переваг шляхом координації на різних рівнях ринкової та виробничої діяльності з організаціями, що входять до альянсу, зниження витрат на виробництво і продаж та підвищення конкурентоспроможності. Структура такого роду об'єднань може поєднувати кілька організаційних форм, включаючи спільні підприємства, ліцензійні угоди, довгострокові контракти на поставку та закупівлю продукції, програми спільних розробок науково-дослідних та конструкторських робіт, взаємне представлення торгових мереж.

Таким чином, під саморегульованими бізнес-спільнотами будемо розуміти сукупність організацій, що вступають один з одним у довгострокові відносини кооперації, спрямовані на постійне вдосконалення продукції, власних виробничих і управлінських процесів, і що володіють можливістю встановлення формалізованих правил регулювання власної діяльності.

Можна виділити три цілі або причини створення і функціонування саморегульованих бізнес-спільнот:

1. Доступ до ресурсів і підвищення ефективності їх використання. Це може включати, наприклад, потребу організацій, що працюють на конкурентних ринках, у фінансових ресурсах, технології або обладнанні, для зниження трансакційних витрат і підвищення ефективності їх діяльності в цілому. Витрати фірм по кожній ланці ланцюжка «НДКР – постачання – виробництво – продаж» можуть бути вищими, ніж у конкурентів. При цьому ланки, які є найслабшими з точки зору витрат, логічно передати партнеру з бізнес-спільноти. Коли кожна організація виконує роботу, в якій вона найбільш компетентна, витрати на одиницю зменшуються для всіх партнерів.

Важливим фактором, що мотивує створення саморегульованих бізнес-спільнот, є подорожчання чотирьох основних елементів системи бізнесу компанії – рис. 1.

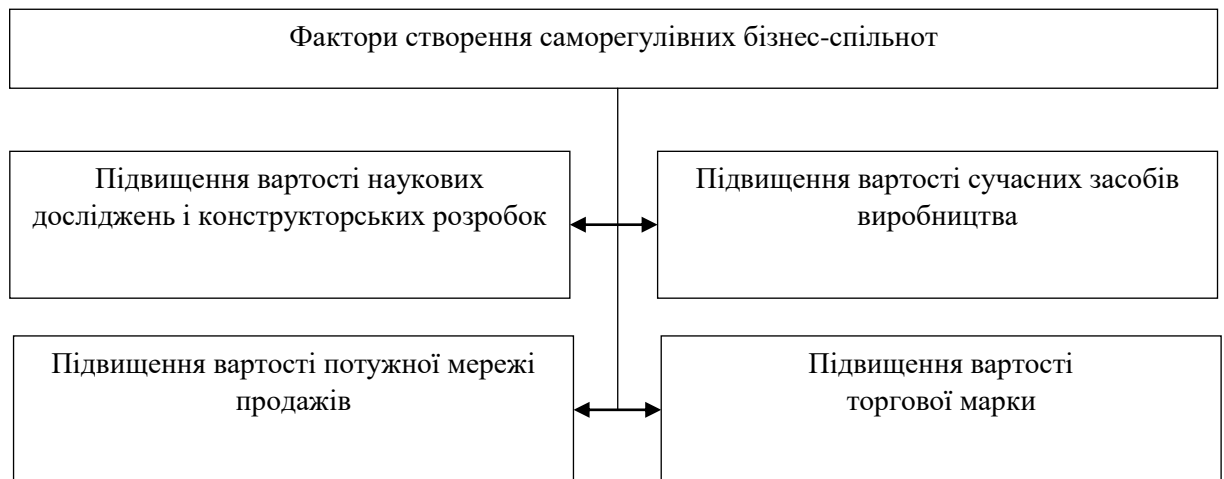

Рис. 1. Фактори створення саморегульвних бізнес-спільнот

Джерело: розроблено авторами

Відповідні високі постійні витрати вимагають розширення обсягів виробництва, щоб дозволити організації (підприємству) окупити свої інвестиції і максимізувати прибуток. В результаті створюються взаємозв'язки між членами бізнес-спільноти – первинний рівень зв'язків в саморегульвних бізнес-спільнотах, особливість яких полягає в тому, що кожна з компаній виконує взаємодоповнюючі функції.

Останнім часом мінімальний масштаб розмірів ефективного виробництва у кожній з вищевказаних ланок ланцюга в більшості галузей значно зріс. І для малих підприємств реальною можливістю досягти конкурентоспроможності в порівнянні з великими підприємствами, а також з іноземними конкурентами, стає поєднання ресурсів з ресурсами конкурентів для досягнення подібного масштабу виробництва.

2. По-друге, метою об'єднання малого бізнесу в саморегульвні бізнес-спільноти може бути зроблено для отримання нових знань. У світі конкуренції, керованому знаннями, компанії вступають в альянси, часто з конкурентами, щоб поліпшити весь свій набір інтегрованих, цілісних знань, розглядаючи їх (включаючи організаційні знання, знання ринку, бізнес-компетенції) як актив, навіть важливіший для результативності діяльності, ніж запатентована технологія.

В умовах нестабільності [15], дуже швидких і найчастіше радикальних

змін у зовнішньому середовищі, інформації, знаннях набувають значення процеси створення корпоративної стратегії. Серед ресурсів лідерство переходить до «інтелектуального капіталу», «людського капіталу» («людського потенціалу») – носія знань та до досконалого механізму роботи з ним, серед мотивів укладення стратегічних альянсів у рамках саморегульованих бізнес-спільнот – до доступу саме до такого роду ресурсів.

3. Також не можна ігнорувати бажання компаній отримати доступ до ринків інших регіонів. Створення саморегульованих бізнес-спільнот забезпечує його учасникам: зниження ризику; кращі умови експорту продукції з власного регіону (в тому числі й за кордон), переваги диверсифікації сфери діяльності; можливість швидкого проникнення в нову економічну нішу, ніж за межами альянсу; можливість використання регіональних економічних вигод.

Компанії можуть укладати угоди один з одним про поділ ринку на сфери впливу або встановлювати більш тісні відносини співпраці. Саморегульовані бізнес-спільноти здатні знизити ризик кожного з партнерів, розподіляючи ризики великого проекту між декількома фірмами, надаючи можливість диверсифікувати асортимент товарів, забезпечуючи більш швидкий вихід на ринок і більшу окупність (в порівнянні з компаніями що діють поодиноці).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Small Business Index (2021). Index Reaches Pandemic-Era High, as Many See Brighter Future. Available at: <https://www.uschamber.com/sbindex/>
2. Вінник О. М. Господарське право. Київ : Кондор, 2003. 400 с.
3. Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні. Київ : Юринком Інтер. 2010. 224 с.
4. Кравець І. М. Ознаки господарських об'єднань як центрів господарських систем. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки. 2011. № 87. С. 41-44.
5. Гудзь О. Є. Корпоративне управління: понятійно-термінологічний словник. Київ : Державний університет телекомунікацій. 2014. 41 с.

6. Баркалов С. А. Модели анализа деятельности производственных объединений на базе функций Кобба-Дугласа. Москва : ИПУ РАН. 2000. 79 с.
7. Островская Е. Н. Формирование вертикально интегрированных объединений предприятий в промышленности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством". Санкт-Петербург. 2015. 24 с.
8. Сигел Дж., Шим Дж. Словарь бухгалтерских терминов. Пер. с англ. Москва : 2001. 408 с.
9. Федоров Б. Т. Новый англо-русский банковский и экономический словарь. Санкт-Петербург. 2000. 848 с.
10. Ноубс К. Карманный словарь справочник бухгалтера. Пер. с англ. Под ред. М.С. Киселева и С.А. Табалиной. Москва.1993. 45 с.
11. Про затвердження Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки (СКОФ). Наказ Державної служби статистики України № 271 від 29.09.2014. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0271832-14#Text>
12. Про визнання таким, що втратив чинність, наказ Держстату від 29 вересня 2014 року № 271 "Про затвердження Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки (СКОФ)". Наказ Державної служби статистики України № 88 від 09.06.2016. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0088832-16#n5>
13. Гладкова М., Долотенкова Д., Крючкова П. Саморегулирование. Москва : ИНП «Общественный договор». 2001. с. 8.
14. Badaracco, Joseph L., Jr. (1991). The Knowledge Link. Harvard Business School Press. Boston. MA, Chapter 6, pp. 129-146.
15. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. (2019). Economic Security Management of Ukraine in Conditions of European Integration. Montenegrin Journal of Economics, Vol. 15(3), pp. 137-153.

**ПРОЄКТ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
МЕДИЧНОГО ЦЕНТРУ АТ ОПЗ**

Малащук Наталя Олександрівна

студент

Навчально-науковий інститут публічної служби
та управління національного університету
«Одеська політехніка»

Анотація: обґрунтовано теоретичне застосування системи управління якістю медичних послуг у закладах охорони здоров'я, проаналізовано діяльність МЦ АТ «Одеський припортовий завод»; наведено характеристику медичного центру; розглянуто соціально-економічне обґрунтування зовнішнього середовища медичного центру; проведено моніторинг ресурсного забезпечення медичного центру, розглянута адаптація зарубіжного досвіду щодо вирішення проблеми; наведено перспективи розвитку медичного центру.

Ключові слова: система управління якістю, медичні послуги, охорона здоров'я, сертифікація, менеджмент, конкурентоспроможність медичного закладу, АТ «Одеський припортовий завод».

Процеси інтеграції України до світового співтовариства диктують нові вимоги до діяльності закладів з охорони здоров'я із забезпечення якісних характеристик медичних послуг. Це знайшло своє відображення у гармонізації та запровадженні в Україні міжнародних стандартів ISO серії 9000, які спрямовані на побудову системи управління якістю та управління ними, що у результаті, як показує світова практика, забезпечить належний рівень якості медичних послуг. [1, ст 5].

Якість медичних послуг завжди була та залишається однією з головних проблем у державі в незалежності від рівня її розвитку. Ця проблема постає перед керівництвом країни, є популярним предметом розгляду науковців та

практиків галузі не тільки охорони здоров'я але й державного управління. На мою думку, в Україні це пов'язано із стрімким подорожчанням та ускладненням методів та технологій лікування, зменшенням тривалості життя населення, демографічної кризи, збільшення випадків хронічних захворювань, впровадження неефективних методів лікування та реабілітації хворих, збільшення вартості обладнання та лікарських засобів, застарілого комп'ютерного оснащення медичних закладів, відсутність дієвих державних програм підтримки не тільки хворих але й медичних установ будь-якої форми власності. Така ситуація буде залишатися, поки не буде розроблено та впроваджено єдиної державної системи управління та контролю якості медичних послуг. Ця система повинна сприяти не тільки якості надання медичних послуг, але й мотивувати на впровадження у медичних закладах інноваційних методів менеджменту та медицини. [2, ст 92].

Вирішення цього важливого питання – є міжнародна сертифікація медичних послуг та безпосередньо самого медичного закладу. Ґрунтуючись на власному практичному досвіді праці в медичних закладах, я можу зробити висновок, що впровадження СУЯ в медичних закладах дозволить вирішити багато внутрішніх організаційних проблем, підвищити якість медичних послуг. [3, ст 35].

Метою дослідження є підходи до удосконалення надання медичних послуг та проектування підготовки медичного закладу до сертифікації послуг за європейськими стандартами якості.

Завдання дослідження: дослідити теоретичне обґрунтування застосування системи управління якістю медичних послуг у закладах охорони здоров'я; узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід сертифікації медичних послуг за європейськими стандартами якості; здійснити ґрунтовний аналіз діяльності медичного центру АТ «Одеський припортовий завод»; проаналізувати фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на розвиток медичного центру АТ «Одеський припортовий завод»; провести моніторинг ресурсного забезпечення медичного центру, у тому числі, кадрове, фінансове та

матеріальне забезпечення; проаналізувати заінтересовані сторони планування розвитку медичного центру АТ «Одеський припортовий завод»; запропонувати напрями вдосконалення діяльністю медичного центру; розробити проєкт до сертифікації послуг медичного центру за європейськими стандартами якості; навести перспективи розвитку медичного центру. [2, ст 93].

З метою розв'язання завдань дослідження було використано комплекс методів дослідження:

а) теоретичних – аналіз наукових джерел з проблеми дослідження; узагальнення наукового доробку та практичного досвіду щодо проєктування сертифікації послуг медичного центру АТ «Одеський припортовий завод» за європейськими стандартами якості;

б) емпіричних – кількісний та якісний аналіз статистичних даних, факторний аналіз, моделювання.

Інформаційну базу дослідження склали праці фахівців з стратегічного управління, стратегічного планування, управління ресурсами організації; статистичні та аналітичні матеріали; періодичні та професійні видання щодо сертифікації продукції за європейськими стандартами якості, а також власні спостереження та практичний досвід автора. [4, ст 29].

Теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що на основі комплексного аналізу наукових джерел і практичного досвіду щодо запровадження сертифікації медичних послуг закладу охорони здоров'я за європейськими стандартами якості і, обґрунтовано підхід до розроблення проєкту підготовки до сертифікації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці проєкту підготовки медичного центру до сертифікації за європейськими стандартами якості. Проєкт, що розроблено, може бути використано не тільки у медичному центрі, що досліджується, але й для розвитку аналогічних закладах охорони здоров'я.

Одним з важливих ресурсів Одеського регіону є наявність стратегічно важливих господарських об'єктів до яких, у тому числі, відноситься й

АТ «Одеський припортовий завод». Заклад охорони здоров'я, що розглядається у роботі – Медичний центр АТ «Одеський припортовий завод», якій має Ліцензію на здійснення медичної практики. [5, ст 2].

Отже, медичний центр структурним підрозділом АТ «Одеський припортовий завод». Завданнями і функціями МЦ АТ «Одеський припортовий завод» є:

- надання кваліфікованої медичної допомоги при захворюваннях, травмах при нещасних випадках і аваріях, отруєннях, а також проведення протиепідемічних заходів;

- проведення медичного огляду, спрямованого на попередження професійних захворювань працівників заводу;

- проведення передрейсового і післярейсового медичного огляду водіїв автотранспорту і працівників залізничного цеху для допуску їх до роботи та до управління транспортним засобом;

- здійснення медичної практики у 25 напрямках;

В МЦ АТ «Одеський припортовий завод» працює більше 100 співробітників, фактично 120, з яких 85 робітників це – медичний персонал, 3 керівника, 12 професіоналів та 89 фахівців.

Визначимо цілі щодо удосконалення надання медичних послуг МЦ АТ «Одеський припортовий завод» за допомогою метода «дерево цілей» (мал. 1).

Мал. 1. Дерево цілей

На основі аналізу соціально-економічного обґрунтування зовнішнього середовища МЦ АТ «Одеський припортовий завод» та медичного закладу були визначені певні проблеми в діяльності як заводу так й медичного центру.

Важливим у дослідженні став моніторинг ресурсного забезпечення організації. По-перше, у цьому напрямку став проведений аналіз кадрового забезпечення медичного центру, який показав, що МЦ АТ «Одеський припортовий завод» укомплектовано на 93,02 % необхідним персоналом, при цьому, медичним персоналом заклад укомплектовано на 92,04 % та немедичним – на 100 %. По-друге, було проведено аналіз фінансового забезпечення, яким було визначено джерела фінансування діяльності медичного центру, більшу частку якого займає бюджетне фінансування, що склав у 2020 р. 46,87 %. По-третє, була наведена структура видатків МЦ АТ «Одеський припортовий завод». Проведений аналіз показав, що медичний центр працює з прибутком та в 2020 р. джерела фінансування перевищили видатки на 3 087 968 грн.

За результатом аналізу заінтересованих сторін була складена матриця, якою визначені зовнішні та внутрішні стейкхолдери.

Також був проведений PEST-аналіз та SWOT-аналіз, вивчено зарубіжний досвід впровадження СУЯ, зокрема на прикладі Німеччині, де модель ISO була вибрана для впровадження за рекомендацією партнера закладу – фірми Philips – постачальника медичного обладнання. На основі обробки отриманої інформації зроблено висновок про необхідність впровадження як новітніх технологій надання медичних послуг, так і сучасних методів управління шляхом його сертифікації відповідно до міжнародного стандарту ISO.

Отримані дані дають змогу констатувати, що самим ефективним напрямком вдосконалення діяльності МЦ АТ «Одеський припортовий завод» на цей час, є сертифікація якості медичних послуг відповідно до вимог ISO 9001:2015. Переваги, які будуть отримані при впровадженні проєкту підготування МЦ АТ «Одеський припортовий завод» до сертифікації, це насамперед можливість участі у державних програмах та можливість виходу на ринок страхових послуг.

Проєкт підготовки МЦ до сертифікації на вимоги стандартів якості надання медичних послуг відповідно до ДСТУ ISO 9001:2015 складається з наступних основних етапів, що містять певні роботи та результатом:

- організаційний етап:

- 1) створення команди проєкту;
- 2) розробка проєкту;
- 3) складання бюджету проєкту;

- проєктування документації щодо сертифікації:

- 1) формування місії, стратегії, політики, цілей і завдань у галузі якості;
- 2) формування організаційної структури і схеми підтримки СУЯ;
- 3) визначення процесів і їх документування (оформлення документів

СУЯ, керівництва за якістю);

- 4) розвиток системи моніторингу, вимірювань і контролю якості;

- навчання персоналу:

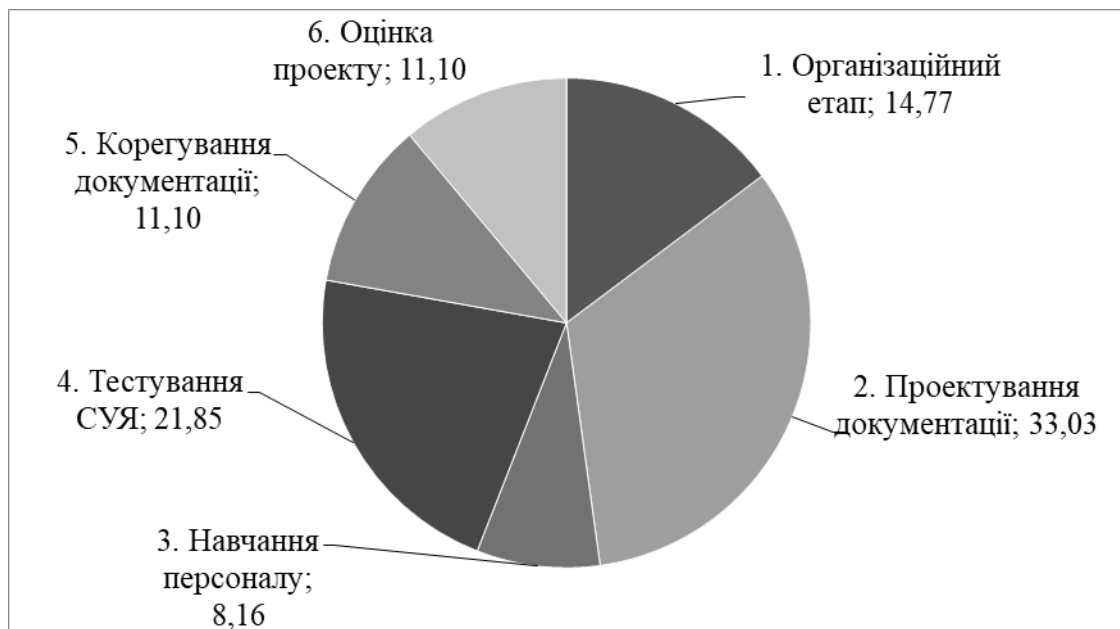
1) складання навчальної програми персоналу без відриву від основної роботи – надання медичних послуг;

2) проведення загальних зборів персоналу МЦ з метою ознайомлення з проектом підготування центру до сертифікації щодо міжнародних стандартів якості;

- тестування СУЯ у медичному закладі;
- корегування документації за результатами тестування СУЯ;
- оцінка проекту створення документації щодо сертифікації СУЯ.

Завдяки проведеному розрахунку витрат на оплату праці членів команди проекту з урахуванням актуальних значень мінімального розміру оплати праці, тарифних ставок і розмірів погодинної оплати, згідно чинного законодавства було визначено, що витрати по всіх етапах проекту дорівнюють 1 014 576,40 грн. При цьому інших витрат по проекту не передбачено, тому що це тільки підготування до сертифікації, без залучення сторонніх фахівців.

Витрати по кожному етапу проекту підготування продукції МЦ АТ «Одеський припортовий завод» до сертифікації за європейськими стандартами якості наведено на малюнку 2.

Мал. 2. Структура витрат

Проект націлено на удосконалення процесів управління медичним центром, а саме підготовку МЦ до сертифікації за вимогами стандартів якості надання медичних послуг відповідно до ДСТУ ISO 9001:2015

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стандартизацію [Електронний ресурс] : закон України від 05 черв. 2014 р. № 1315–VII. – Редакція від 01.01.2022 р. – Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
2. Пасмор М. С. Система управління якістю у сфері охорони здоров'я як чинник стабілізації та розвитку галузі / М. С. Пасмор // Соціальна економіка. – 2017. – № 1. – С. 92–95.
3. Орехов С. М. Стандартизація : поняття, принципи, адміністративно-правове регулювання / С. М. Орехов // Митна справа. – 2018. – № 5 (77). – С. 334–338.
4. Дуб Л. Р. Перспективи застосування стандартів ISO для поліпшення якості діяльності медичних та фармацевтичних закладів різного спрямування / Л. Р. Дуб, А. Б. Зіменковський, О. В. Никулишин // Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. – 2009. – № 1–2. – С. 28–33.
5. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшування процесів в організаціях охорони здоров'я : ДСТУ IWA 1:2007 (IWA 1:2005, IDT) – [Чинний від 2008–01–01]. – Видання офіційне. – Київ : Держспоживстандарт України, 2008. – 83 с. (Національний стандарт України).
6. Дячук Д. Д. Сучасні підходи щодо управління якістю медичної допомоги : переваги сертифікації за стандартом ISO 9001:2009 (огляд літератури) / Д. Д. Дячук, О. Л. Зюков, І. М. Гідзинська, Г. З. Мороз, В. М. Безпрозванна, Т. С. Ласиця // Клінічна та профілактична медицина. – 2017. – № 3. – С. 130–137.

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА

Мар'єнко Вікторія Юрїївна

аспірантка

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні

Запорізького національного університету

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: У статті розглянуто вплив цифрової економіки на перетворення продуктивних сил на основі проривних технологій, що підвищують конкурентоспроможність та ефективність виробництва, на розвиток всіх сфер людської діяльності. Основними одиницями для семантичного аналізу визначення цифрової економіки є об'єкт, атрибути, зміст, цілі, походження. Новою формою організації економіки стало зародження нового технологічного укладу, детермінованого трансформацією комп'ютерної діджиталізації.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрові технології експоненціальне зростання, дані у цифровій формі, новий технологічний уклад

Вступ. Вперше термін «Цифрова економіка» було запропоновано Доном Тапскоттом, який у 1994 році спрогнозував розвиток процесу цифровізації на наступні десятиліття. Близькими за змістом поняттями до «цифрової економіки» є інтернет-економіка, електронна економіка, неоекономіка, неоіндустріальна економіка, інноваційна економіка, інформаційна економіка. Всі вони означають цифровізацію за одночасної віртуалізації економіки, включаючи всебічні оновлення та перетворення продуктивних сил на основі проривних технологій, що підвищують конкурентоспроможність та ефективність виробництва. Цифрова економіка – це інноватизація та інформатизація економіки та

суспільства загалом, нарощування наукового та інноваційного потенціалу виробництва на основі технологій та інновацій. Цифрова економіка – це інформатизація суспільства та економіки, нарощування наукового та інноваційного потенціалу виробництва на основі власних інновацій та інформаційного знання. Цифрова економіка - виробництво послуг, інформатизація суспільства та економіки та практичного впровадження інформаційних та телекомунікаційних механізмів самоорганізації та гармонізації; інформатизація виробництва, а також генерування знань та інновацій, що формують «кумулятивну петлю» зворотного зв'язку між інноваціями та напрямками їх використання.

Методи: загально-філософські - аналізу і синтезу, системного і структурного аналізу, узагальнення та конкретно-історичні (історико-генетичні, історико-типологічні, історико-системні) методи, що дали можливість узагальнити емпіричний матеріал, надати концептуалізацію цифрової економіки та показати її вплив на розвиток сучасного виробництва.

Результати і дискусії. Першопричиною появи нової форми організації економіки стало зародження нового технологічного укладу, детермінованого трансформацією всіх секторів економіки з використанням комп'ютерної діджиталізації інформації. Цифрова економіка включає широку сукупність різноманітних форм економічної активності з використанням цифрової інформації і знань як ключових чинників сучасного виробництва, сучасних інформаційних мереж як важливого простору активності та ефективного використання інформаційно-комунікаційних та комунікативних технологій з метою зростання продуктивності. Вчені намагаються тлумачити поняття «цифрової економіки» як сукупність сучасних бізнес-процесів, що формуються під впливом цифрових технологій [1]. Однак такий підхід найбільш застосовний тільки на мікроекономічному рівні і не охоплює змін, які відбуваються, наприклад, у способах та формах взаємодії держави та її громадян, так як цифрова економіка дає можливість здійснювати обмін товарами і сервісами через електронну торгівлю в Інтернеті. Як відмічають автори,

цифрова економіка – це сукупність суспільних відносин, що формуються при використанні електронних технологій, електронної інфраструктури та послуг, технологій використання великих даних (BIG DATA) з метою оптимізації виробництва, що базуються на використанні високотехнологічних бізнес-структур і дистрибуції цієї продукції з використанням електронної комерції.

Цифрова економіка – це економіка, що має складну структуру, яка складається з багатьох рівнів, що поєднуються між собою нескінченим і постійно зростаючим числом вузлів і здійснюється за допомогою: 1) цифрових телекомунікацій; 2) соціально-економічних та організаційно-технологічних відносин, що базуються на використанні цифрових інформаційно-телекомунікаційних технологій; 3) нових методів генерування обробки, зберігання, передачі даних, цифрових комп'ютерних технологій з використанням віртуального середовища, що доповнює реальність; 4) платформ, що розташовуються одна на одній, відкриваючи декілька шляхів до кінцевих користувачів, утруднюючи виключення окремих гравців (конкуперентів); 5) характеризується активним упровадженням і практичним використанням цифрових технологій збору, збереження, обробки, перетворення і передачі інформації у всіх сферах людської діяльності [2].

Цифрова економіка як складний соціальний та економічний феномен і динамічний процес, що розвивається у нас на очах, – це складна організаційно-технічна система у вигляді великої сукупності різних елементів (технічних, інфраструктурних, організаційних, програмних, нормативних, правових та ін.) з певними взаємодіями у цій складній системі і взаємним використанням економічних агентів для обміну інформацією та знаннями в умовах перманентного цифрового розвитку. Цифрова економіка у результаті вище означених процесів є складною господарською діяльністю, ключовим чинником якої виступають дані у цифровій формі, які сприяють формуванню інформаційного простору з врахуванням потреб громадян і суспільства в отриманні якісних послуг, а також як така, що сприяє формуванню нової технологічної основи для переходу до шостого технологічного укладу.

Найповніше термін «цифрова економіка» можна визначити як форму організації господарської діяльності підприємства, організації чи товариства та соціально – економічних відносин усередині них, що з'явилася у результаті науково-технологічного прогресу, спрямовану на створення більшої цінності завдяки застосуванню технологій шостого технологічного укладу, що забезпечує його довгострокове стає зростання.

Технологічна парадигма – це набір процедур, визначення релевантних проблем та специфічного знання, що стосується їх вирішення. В рамках кожної технологічної парадигми визначається своя власна концепція прогресу, що базується на специфічних технологічних та економічних компромісах [3]. Завдання, що стоїть перед технологічною парадигмою, полягає у заповненні теоретичного вакууму через з'єднання ринку та технологічних можливостей [3]. Успішна компанія повинна не тільки працювати у рамках парадигми, щоб вносити поліпшення у продукти та процеси, але й зрозуміти як доповнити інноваційні процеси через здійснення підприємницьких та радикальних дій, які будуть перевищувати усталені інженерні та комерційні операції.

Під терміном «технологічний уклад» пропонується розуміти сукупність технологій, притаманних певному рівню розвитку виробництва. У зв'язку з науковим та техніко-технологічним прогресом відбувається перехід від нижчих укладів до вищих, прогресивних [4]. Кожен такий уклад охоплює замкнутий відтворювальний цикл від видобутку природних ресурсів та професійної підготовки кадрів до невиробничого споживання. У рамках технологічного укладу здійснюється замкнутий макровиробничий цикл, що включає видобуток та отримання первинних ресурсів, всі стадії якого задовольняють відповідний тип громадського споживання [5]. Нова техно-економічна парадигма розвивається внаслідок процесу дифузії нових технологій, що приводить до мультиплікаційного впливу на економіку, змінюючи соціо-інституційні структури. Техно-економічну парадигму як набір найбільш успішних та прибуткових практик, що існують в умовах необхідності вибору первинного матеріалу, методів та технологій у рамках організаційних структур, бізнес

моделей та стратегій. Ці взаємно сумісні принципи та критерії розвиваються в результаті процесу використання нових технологій, подолання перешкод та знаходження найбільш адекватних процедур, усталених практик та структур [6]. Цифрова економіка як нова форма організації господарської діяльності суспільства та соціально– економічних відносин усередині нього, є відповіддю на ті зміни, які протікають у світі у ході переходу з одного стану до іншого, з п'ятого технологічного укладу на шостий. При цьому саме ця форма є основою для підтримки та збільшення темпів соціально – економічного розвитку країн. Так, можна використати розроблений швейцарською некомерційною організацією «World Economic Forum» індекс інформаційної готовності країн для оцінки рівня розвитку інститутів, які дозволяють тим чи іншим країнам використовувати ІКТ для збільшення конкурентоспроможності економіки та рівня життя населення. Основними параметрами, за якими сформувався індекс інформаційної готовності, були: 1) сприятливість політичного та законодавчого середовища; 2) сприятливість бізнес- та інноваційного середовища; 3) підготовленість інфраструктури; 4) доступність цифрових послуг, навичок та рівень освіти населення; 5) використання населенням цифрових послуг; 6) використання бізнесом цифрових послуг; 7) використання державою цифрових послуг; 8) економічний і соціальний вплив.

Перевага у розвитку інституційного середовища, необхідного для упровадження цифрової економіки, знаходиться у США, Китаї. Наприклад, високий рівень розвитку нормативно-правової, бізнес та інноваційного середовища, які стимулюють як створення технологічних стартапів громадянами країни, так і сприяють залученню кваліфікованих та талановитих спеціалістів з інших країн. Як приклад можна навести Кремнієву долину, де функціонують два найбільш престижні бізнес акселератора у світі (організації, що надають підтримку стартапам та спрямовані на прискорення їхнього розвитку) [7]. З іншого боку, щодо інтеграції технологій Індустрії 4.0 продемонструвала Індія, результати якої нижче середнього за всіма показниками, крім “доступності”. Так, використання цифрових послуг

населенням у цій країні знаходиться лише на 120 місці з тенденцією до погіршення позиції. Основними факторами, що становлять внесок цифрової економіки у структуру ВВП, є: витрати домогосподарств у цифровій сфері, інвестиції компаній у цифровізацію, державні вкладення у цифровізацію та експорт ІКТ. Фактором, що знижує внесок цифрової економіки у ВВП, є імпорт ІКТ. Здатність США та Китаю швидко перебудувати виробництво під умови нової технологічної епохи позитивно вплинуло на розміри обсягів економіки. Найбільшим викликом для уряду КНР є збільшення споживання цифрових технологій у країні через підвищення рівня ВВП одного зайнятого. Зараз експорт ІКТ становить 58% від загальної цифрової економіки Китаю. Щоб конкурувати з країнами з більшою чисельністю населення, Україні необхідно значно підвищити ефективність роботи своєї економічної системи. Одним із перспективних напрямків для проведення подальших досліджень є побудова економетричної моделі, яка могла б пояснити причинно-наслідкові зв'язки виникнення та розвитку процесів диджиталізації економіки. Це допоможе вирішити ряд першочергових завдань, пов'язаних з необхідністю визначення за допомогою точних статистичних методів пріоритетних аспектів розвитку інформаційної екосистеми. Проведений семантичний аналіз визначення цифрової економіки дозволяє виявити відсутність єдиного підходу до розуміння сутності даної дефініції. Вироблене визначення більш точно описує об'єкт, атрибути, зміст і мету цього явища. Порівняльний аналіз рівня розвитку цифрової економіки та розвитку інститутів, які дозволяють країні використовувати ІКТ для збільшення конкурентоспроможності економіки та рівня життя населення показав, що Україна може залишитися у відстаючій позиції за рівнем розвитку цифрової економіки та загального обсягу виробництва продукції та послуг, що виробляються у ній [8].

Цифрова економіка дозволяє створювати якісно нові моделі бізнесу і формує нову парадигму розвитку всього суспільства. Існує цілий ряд напрямків, що мають системне значення для становлення цифрової економіки, серед яких стоять інновації. Дослідження у галузі управління інноваційними

процесами з активним застосуванням елементів та принципами державного регулювання особливо актуальні нині. Визначальний вектор сучасного розвитку орієнтований на перехід до інноваційної цифрової економіки. Не викликає сумнівів необхідність поступової модернізації сировинного курсу на користь інноваційної спрямованості розвитку. Одним із вирішальних факторів наміченого переходу служить розробка концепції формування стратегії науково-обґрунтованого розвитку промисловості на основі методології кластерної економіки та формування системоутворюючих інноваційно-промислових комплексів з урахуванням створення національної та регіональної інноваційних систем із застосуванням підходів державного управління науково-промислово-освітньо-освітнім комплексом з активним застосуванням елементів і принципів державно-приватного партнерства.

Цифрова економіка передбачає обмін даними між учасниками процесів у режимі on-line. Переваги цифрової економіки у порівнянні у тому, що вона спрощує і прискорює взаємодію сторін, роблячи управління економічними процесами більш простими та прозорими. Перш ніж перебудуватись на цифрові технології, компаніям необхідно провести аналіз своїх бізнес-процесів. Необхідно зрозуміти, які процеси потребують переходу на електронний формат, визначитися з витратами щодо цих змін та сформулювати переваги, які дасть цифрова освіта. Ключовими показниками хорошого рівня цифровізації є прийняття рішень на основі об'єктивних даних бізнес-аналізу та використання технологічних інструментів підвищення продуктивності праці. Очевидними ознаками підприємницьких структур, що використовують цифрові технології є: 1) високий рівень автоматизації; електронний внутрішній документообіг; 2) системи бухгалтерського та управлінського обліку; 3) електронні сховища даних; 5) наявність корпоративних соціальних мереж. Цифрова економіка має на увазі максимальну автоматизацію бізнес-процесів усередині підприємства та у взаємовідносинах з контрагентами та державними органами за рахунок використання сучасних інформаційних технологій. Цифрові технології скорочують час комунікацій та прискорюють усі бізнес-процеси, тому

особливої уваги потребує розвиток людського потенціалу. Для фахівця необхідно мати компетенції у галузі нових технологій, бути експертом у своїй сфері, швидко навчатися та впроваджувати нові рішення. Не менше важливим є навички віддаленої роботи. Все більша кількість компаній успішно працює з віддаленими командами, і ця тенденція лише посилюється. Цифрові компанії використовують сучасні інформаційні технології як конкурентні переваги та орієнтуються на довгострокове зростання. Як показує практика, найлегше піддаються цифровій трансформації галузі, де технології вже давно стали основою бізнесу: фінансова сфера, сфера послуг, торгівля. Трансформація для них – це постійне вдосконалення, яке полягає у пошуку додаткових ніш та можливостей комерціалізації за рахунок використання нових підходів та технологій у розробці та надання послуг. Великі перетворення сьогодні відбуваються і в некомерційній сфері, зокрема, у якій змінюється модель надання державних послуг, розвивається медицина 2.0, удосконалюються системи ЖКГ та ін. Всі ці технології та сервіси націлені на максимальне зближення споживача та постачальника послуги чи продукту. Ринки на основі цифрових технологій полегшують торгівлю товарами та послугами за допомогою електронної комерції. Рівень конкурентоспроможності організації сьогодні все більшою мірою визначається не тільки якістю продукції, а й здатністю підприємства запропонувати споживачам нові товари та послуги з унікальними властивостями, зокрема за рахунок використання нових технологій. Лідерство у цьому процесі забезпечує значні переваги компаніям і робить освоєння інновацій пріоритетною стратегією розвитку. Таким чином, як засвідчив аналіз, вже на сьогоднішній день намітилася зміна у механізмах та траєкторії економічного прогресу: інформатизація, яка, не руйнуючи традиційних укладів, створює нову якість взаємодії техніки та технологій, економічних відносин та форм, інституційних та соціальних зв'язків, формуючи синергетичний ефект макрогенерацій [9]. З усієї сукупності циклів, інформаційний є домінуючим, який відображає спосіб мислення, а також прийоми роботи з інформацією: її збиранням, обробкою, генерацією,

подальшою комерціалізацією, які є основою подальшого накопичення потенціалу господарювання у цілому, що характеризує можливості та умови економічного зростання та прогресивного розвитку.

Ми прийшли до висновку, що цифрова трансформація кардинально змінить наше суспільство протягом наступних десятиліть. Наступну хвилю трансформації вже розпочато, яка має величезний вплив на наше суспільство. У Західній Європі у сфері послуг зайнята більшість населення. Цифровізація формує цифрову економіку з використанням знань як фактора виробництва і ми вже стаємо свідками багатьох змін у ширшому суспільстві. Кількість даних генераторів у нашому суспільстві експоненціально зростає, ніж кілька років тому. Великі дані, аналітика даних, штучний інтелект і машинне навчання впливають на нашу здатність розуміти і створювати відповідно до цього бізнес-стратегії. Вчені стверджують, що основними драйверами цифровізації є адаптація до змін у процесах, бізнес-рівень організацій і суспільства, цифровізація, яка формує інновації бізнес-моделей. Протягом багатьох років ми були свідками хвилі технічних удосконалень від автоматизації, роботизації, комп'ютеризації. Цифровізація – це також нові послуги та продукти, нові бізнес-моделі та нові способи створення цінностей. Цифровізація забезпечує спільну творчість та різноманітні форми економічних моделей спільного використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Andriukaitiene Regina, Воронкова Валентина, Нікітенко Віталіна. Концепт цифрової трансформації електронної освіти у країнах Європейського союзу: європейський досвід. європейський вектор модернізації економіки в умовах сталого розвитку промислового регіону [текст] : [монографія] / під заг. ред. д.е.н., проф. Метеленко Н.Г. Київ : Інтерсервіс, 2021. 378.с.
2. Вебб Емі. Велика дев'ятка. Як ІТ-гіганти та їхні розумні машини можуть змінити людство /пер. з англ. І.Возняка. Харків: Віват, 2020. 352 с.
3. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Череп А.В., Череп О.Г. Європейська гуманістична візія в управлінні людським розвитком як основа

досягнення прогресу. Modern trends in science and practice. Volume 1 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. 174 p. С.24-30.

4. Voronkova Valentyna, Oleksenko Roman, Fursin Alexander. Formation of the concept of the socially responsible state as a factor of increasing the public governance and administration efficiency. Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 2021. 7 (84), P. 113-122.

5. Воронкова В.Г., Пунченко О.П. Філософія геополітичного переформатування світу у контексті сучасних викликів глобалізації. Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 2021. 8 (85). С.8-19.

6. Voronkova Valentyna, Punchenko Oleg, Azhazha Marina. Globalization and global governance in the fourth industrial revolution (Industry 4.0). Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Видавничий дім «Гельветика». 2020. Випуск 4(81). С.182-200.

7. Cherep A.V., Voronkova V.H., Kurdupa V.S. Assessment of the competitiveness of Ukraine and the quality of life of the population. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 1 (49). 146 с. P.79-83.

8. Punchenko, Oleg, Voronkova, Valentyna & Vodop'yanov, Pavel. Health care as a global problem of humanity and its relationship with other global problems. Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 2021. 7 (84), P. 39-47.

9. Nikitenko Vitalina, Andriukaitiene Regina, Punchenko Oleg. Formation of sustainable digital economical concept: challenges, threats, priorities Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Випуск 1(78). С.140-153.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ

Наумова М. А.

к.ф-м.н., доцент

Ткачук А. В.

студентка

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Анотація: Тіньова економіка- це явище, що є в кожній державі. Вона не залежить від рівня економічного чи соціального розвитку. Її присутність є сигналом до неефективності національної економічної політики. Сьогодні особливої актуальності набуває проблема поширення тіньової економіки в Україні. Великий обіг тіньових капіталів змінює систему економічних відносин в державі. Саме висвітлювання цих капіталів із «тіні» є основним шляхом для вдосконалення вітчизняної економіки.

Ключові слова: Тіньова економіка, Україна, національна економічна політика, тіньовий капітал, тінізація, соціально-економічні чинники в економіці.

Зараз, при тінізації економіки України, розвиток різних соціальних процесів набуває все більш некерованого виду. Це призводить до таких соціальних змін, як швидке підвищення показника рівня розшарування, збідніння населення, зростання рівня безробіття, скорочення тривалості життя та зменшення народжуваності. У результаті цього, можуть виникнути негативні зміни в соціальній ментальності та психології, зростання напруженості в соціально-політичній сфері, породження недовіри до влади і, навіть, руйнація інтелектуального й науково-технічного потенціалу громади.

Кризові явища у 2008-2009 роках мали негативний вплив на дієвість важеля управління у глобальному й національному рівнях. Як наслідок,

змінилися обсяги тіньової економіки в більшу сторону. в Україні на ці часи панували процеси швидкого й масового виведення коштів у «тінь». Це робилось для того, щоб запобігти можливій втраті всього капіталу. Їх велике витягування з офіційної економіки під час кризи певним чином забезпечувало бізнесу запобіжні заходи. Він використовував засоби тінізації для збереження своїх капіталів через недовіру для влади. [1]

Найбільш поширеними причинами високого рівня тінізації зараз є неефективне регулювання підприємствами та їх неправильні умови здійснення діяльності. У глобальному індексі конкурентоспроможності на 2019 рік Україна посіла 85 місце [2] серед 139 країн світу.

Поширення явища «тіні» в економіці негативно позначається на дієвості глобального та національного управління. А зниження рівня тінізації є прямим шляхом для здійснення ефективних заходів для країни.

Тому, ефективна боротьба такому явищу, як тінізація економічних процесів в Україні гарантуватимуть економічну безпеку і справжній суверенітет й сталий розвиток країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Флейчук, М. І. Легалізація економіки й протидія корупції: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2018. – С.600-601.

2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.02.2022).

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

Огданський Кирило Миколайович

к.е.н., доцент

Якубін Данило Олегович

Студент

Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Анотація: Сучасний стан українського ринку праці має досить неоднозначні тенденції розвитку, адже з одного боку в останні роки спостерігається певне зростання зайнятості населення, зменшується скорочення чисельності зайнятих осіб, але прогресує дуже складна тема для нашої країни - це міграція найбільш активної частини населення за кордон, збільшився рівень внутрішньої, в тому числі вимушеної міграції населення.

Ключові слова: Ринок праці, рівень безробіття, міграція, трудове населення, робочі місця, вакансії.

Сучасний стан українського ринку праці має досить неоднозначні тенденції розвитку. На сьогодні великий вплив на всі сфери життя людей по всьому світу мають наслідки пандемії COVID-19. 2020-2021 роки стали роками, коли світове суспільство було вимушене пристосовуватися до нових умов життя, Україна не стала виключенням. На сьогоднішній день український бізнес мусить пристосовуватися до нових умов праці. Період 2019-2020 років, коли в Україні та світі вводився тотальний локдаун та інші форми обмежень, став часом випробування для бізнесу та спричинив багато проблем та перешкод для нормального функціонування. Все це призвело до зменшення вакансій на ринку праці.

У 2020 році відбулася адаптація як державного так і приватного сектору

до нових умов. На рисунку 1 зображено динаміка вакансій в середньому за 2021 рік. Протягом січня лютого 2021 року кількість вакансій на ринку труда була значно меншою до аналогічного періоду у 2020 році. Починаючи з березня місяця 2021 року кількість вакансій почала поступово збільшуватися і протягом року показав значне збільшення і показав зростання майже в 2 рази. Зростання кількості вакантних місць вказує на поступове відновлення економіки та бізнесу.

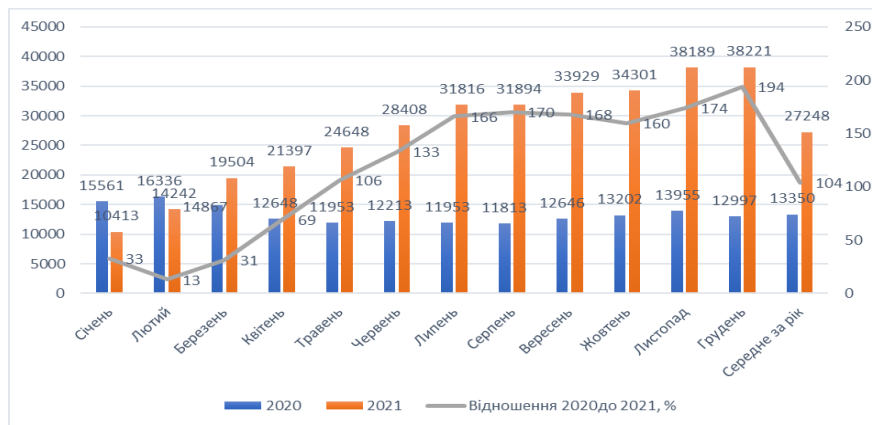

Рис. 1. Динаміка вакансій в середньому за 2021 рік [1]

В період пандемії COVID-19 змінилися принцип роботи та спеціальності, в яких відчувалася потреба. Більша частина працюючого населення була переведена в дистанційний режим роботи. Багатьом цей принцип сподобався і вони бажають надалі працювати в такому форматі. Виходячи з цього змінилися вимоги до співробітників та їх навичок.

На сьогодні найбільш привабливою та високооплачуваною є робота в сфері продажів он-лайн та ІТ секторі, реклами та PR, більше значення почала набувати транспортна галузь та логістика. Великих збитків зазнали такі сектори економіки як спорт-індустрія та б'юті-індустрія, це пов'язано з введеними обмеженнями та заборонами. На вітчизняному ринку праці рівень зайнятості значно покращився, дані зміни можна спостерігати [2; 3]. За даними Державної служби статистики України, кількість зайнятого населення у віці 15-70 років у 2021 року склало 15422,8 тис осіб, а у 2020 року 16490,0 тис осіб, тобто відбулося скорочення на 1067,2 тис. осіб. За віковими групами: майже половину зайнятих громадян становлять особи віком 40-59 років, 29% – особи у

віці від 30 до 39 років, кожний п'ятий у віці від 15 до 29 років. Статистика щодо статевого розподілу рівня зайнятості населенням свідчить про існування гендерної сегрегації в економіці (табл. 1) [2;3].

Таблиця 1

Рівень зайнятості населення за статтю та віковими групами в Україні у 2021 році, тис чоловік

Стать	Зайняте населення у віці 15-70 років	у тому числі за віковими групами							Працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
жінки	7349,5	399,3	706,2	967,3	1029,8	2128,6	1813,1	305,2	7044,3
чоловіки	8073,3	511,0	990,1	1275,3	1293,8	2107,4	1591,8	303,9	7769,4

У 2020 році відбулося зниження рівня зайнятості в усіх регіонах в порівнянні з 2019 роком, найбільш суттєво у Луганській (з 52,6 % до 49,1% %), Рівненській (з 53,4% до 51,4%), Чернігівській (з 59,0% до 57,4%), Харківська (з 55,1% до 53,1%), Чернівецькій (з 54,6% до 52,0%), Полтавській (з 49,7% до 48,0%) та Черкаській (з 51,5% до 49,3%) областях.

Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (56,0%), Київській (51,6%) Рівненській (51,4%), Харківській (51,3%) та Дніпропетровській (51,2%) областях, а найнижчий – у Волинській (44,2%) та Донецькій (42, 4%) областях [2]. Дані статистичної служби свідчать про те, що найбільший відсоток зайнятого населення за професійними групами становлять: керівники, службовці, професіонали та фахівці – 41%; найменша частка відповідає робітникам з обслуговування машин та устаткування – 11,1% [3].

Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років у 2020 року становить 1,7, скоротилася на 88 тис. осіб та становила 1,5 млн осіб. Серед безробітних більш ніж дві третини склали міські мешканці (1,1 млн. осіб), решту – сільські. Збільшення кількості безробітного населення, порівняно з 2019р., відбулося за рахунок осіб працездатного віку (на 12,5%).

Із загальної кількості безробітних 84,9% раніше працювали, а інші 15,1% (0,3 млн. осіб) шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи. До останньої категорії в основному належала молодь, яка була непрацевлаштована після

закінчення навчальних закладів. Зокрема, серед таких безробітних у 2020р. частка осіб віком 15–24 роки складала 87,5%, а серед осіб у віці 25–34 роки – 12,5% [2; 3].

Основними причинами незайнятості стали: особи, які звільнилися за власним бажанням та за угодою сторін; звільнені з економічних причин; особи, які не змогли знайти роботу після закінчення навчальних закладів; особи, робота яких мала сезонний характер.

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років скоротився з 8,6% до 8,1% робочої сили. Скорочення рівня безробіття відбулося в усіх регіонах (рис.2).

Відповідний показник по країнах Євросоюзу був нижчий, ніж в Україні, та становив 7,1% робочої сили. Серед безробітних за тривалістю пошуку роботи у 2020р., порівняно з 2019р., відбулось зростання частки осіб, які шукали роботу 12 місяців і більше. При цьому зменшилася питома вага осіб, які шукали роботу до 1 місяця , від 3 місяців до 6 місяців, від 9 місяців до 12 місяців . Середня тривалість безробіття (за методологією МОП) збільшилася з 5 місяців у 2019р. до 6 місяців у 2020р.

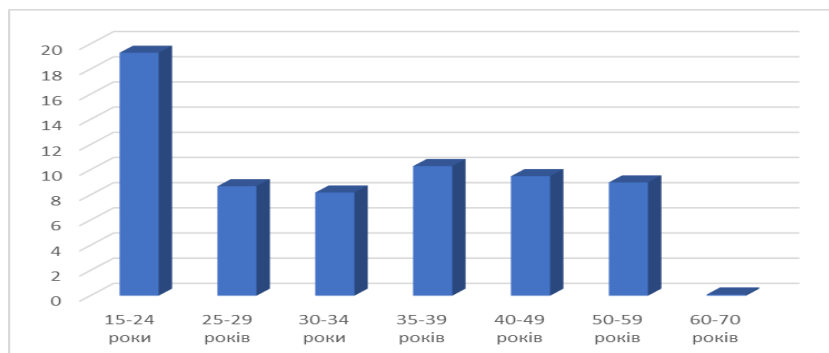

Рис. 2. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за віковими групами в Україні у 2020 р., %

Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській (6,2%), Київській (6,9%) та Одеській (7,1%) областях, а також у місті Києві (відповідно, по 5,7%), а найвищий – у Луганській (15,3%), Донецькій (14,6%), Кіровоградській (12,7%), Полтавській (12,0%) та Волинській (12,4%), а також Чернігівській (11,8%) областях [2]. В Україні, як і в країнах ЄС найскладнішим

та найактуальнішим завданням було і залишається жіноче безробіття, яке є однією з центральних проблем сучасного суспільства. В Україні за 2020 р. в порівнянні з 2019 р. рівень безробіття жінок (визначений за методологією МОП) склав 7,9%, а чоловіків – 8,5% [2].

Міграційні процеси – один із головних чинників впливу на динаміку чисельності населення країни, а також його розподілу між окремими регіонами. Вони відрізняються своєю інтенсивністю, спрямованістю й тривалістю та завжди супроводжуються різними причинами. На території України з часів проголошення її Незалежності постійно спостерігається значний рух населення між регіонами, а також зміна їх загальної чисельності внаслідок еміграції та імміграції. Головними причинами масового переміщення є: військові дії на Сході України; макроекономічна криза; високий рівень молодіжного безробіття; сезонність виробництва деяких галузей; пошук нової роботи внаслідок нестабільного функціонування окремих підприємств; здобуття освіти у вищих навчальних закладах; бажання покращити власний добробут. До регіонів з найбільшим міграційним приростом населення України відносяться Київська, Одеська, Львівська, Харківська та Дніпропетровська області (табл. 2) [3].

Таблиця 2

Регіони України з найбільшим міграційним приростом у 2020 р.

Область	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Міграційний приріст, осіб
Київська	53074	25216	27858
Одеська	27891	22251	5640
Львівська	25801	25113	688
Харківська	39441	34810	4631
Дніпропетровська	27722	28194	-472

Стосовно зовнішньої міграції, з великою впевненістю можна зазначити, що наразі кількість мігрантів із України збільшується. Кожного року з країни виїжджають тисячі молодих та амбітних людей, які впевнені, що лише закордоном зможуть покращити рівень свого життя та досягти самореалізації. Однак, якщо проаналізувати дані, можна визначити, що близько 80 % опитаних

українських мігрантів шукають сезонну або короткострокову роботу закордоном і планують знаходитися за межами України не більше 6 місяців. Лише 15 % українців розраховують отримати довгострокове працевлаштування з перспективою назавжди залишитись у тій чи іншій країні [4]. Третина від усього населення України при можливості готова назавжди покинути державу та переїхати в іншу країну на постійне місце проживання, тоді як більша половина мешканців не готова до такого серйозного кроку. Ще близько 10 % населення не змогли надати відповіді на питання щодо можливої еміграції. Більшою мірою така рішучість залежить від віку опитаного населення: чим вищий вік, тим менша готовність переїхати в іншу країну [5]. Варто зазначити, що внаслідок політичної нестабільності, нестійкої економіки, високого рівня безробіття та інфляції лише половина опитаного населення нашої держави бажаною країною для проживання своїх дітей визначили Україну [6].

Ринок праці в сучасних реаліях - це досить багатостороннє явище, яке містить у собі такі не тільки процес залучення людей до праці, але й їхнього захисту в соціальній сфері та розвитку як особистості. Ефективне функціонування ринку праці в Україні складається на даний момент за таких умов, як інтернаціоналізація економічної сфери; стандартизація умов життя та праці; певна стабільність політичного середовища країни; посилення соціальної орієнтації; розвиток та удосконалення особистості. Ситуація, що склалася на українського ринку праці має досить неоднозначні тенденції розвитку, адже рівень зайнятості повільними темпами починає покращуватися, але все ще досить болючим та важливим залишається питання міграції населення. Наразі головними причинами є військові дії, пошук нової роботи внаслідок нестабільного функціонування окремих підприємств; здобуття освіти у вищих навчальних закладах; бажання покращити власний добробут. Варто зазначити, що половина опитаного населення нашої держави бажаною країною для проживання своїх дітей визначили Україну. Виявлені напрями формування українського ринку праці в сучасних трансформаційних умовах вимагають розробки та впровадження ряду заходів, спрямованих на формування стійкої

системи соціального партнерства. Проте в умовах постійних технологічних змін та всебічної комунікації складається нова система трудових відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Take-Profit.org: веб-сайт. 2021. <https://take-profit.org/statistics/unemployment-rate/european-union>
2. Основні показники ринку праці. Державна служба статистики України. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості. Державна служба зайнятості. 2021. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics>
4. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна / GfK Ukraine для Міжнародної Організації з Міграції. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf
5. Про основні засади: Закон України від 14 лип. 2010 № 6705. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/LF56900A?an=7>
6. Трудова міграція: чому українці їдуть з країни і як їх повернути? URL: https://24tv.ua/trudova_migratsiya_chomu_ukrayintsi_yidut_z_krayini_i_yak_yih_povernuti_n1026342
7. Morgan Stanley. The Gig Economy Goes Global. *Research*. June 4, 2018. URL: <https://www.morganstanley.com/ideas/oil-price-rise-global-growth>.
8. Global Human Capital Trends. *Deloitte*. 2018. URL: https://www2.deloitte.com/global/en.html?icid=site_selector_global
9. A.I. can detect the sexual orientation of a person based on one photo, research shows. *CNBC*. 2017. URL: <https://www.cnbc.com/2017/09/08/a-i-can-detect-the-sexual-orientation-of-a-person-based-on-one-photo-research-shows.html>

**РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-СТРАХУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД,
УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА**

Пікус Руслана Володимирівна

к.е.н., професор

Дмитренко Катерина Ігорівна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація. В роботі удосконалено теоретичні основи інтернет - страхування, визначено сутність інтернет-страхування, охарактеризовано його різновиди. Особлива увага приділена визначенню сучасних тенденцій розвитку інтернет-страхування в Україні і в розвинених країнах світу з точки зору можливої імплементації позитивних здобутків у вітчизняну практику. Визначена роль і завдання розвитку інтернет-страхування в країні в умовах сучасних викликів. Наведена характеристика стримуючих факторів щодо розвитку інтернет-страхування на українському страховому ринку.

Ключові слова: страховий ринок, інтернет-страхування, страхова компанія, «on-line» страхування, «off-line» страхування, електронна біржа.

Передмова. Страховий ринок є одним із найважливіших сегментів ринку фінансових послуг. Сучасні виклики щодо розвитку ринку фінансових послуг і страхового ринку є закономірним наслідком світових глобалізаційних процесів, а також проникнення інформаційних технологій в усі сфери економіки і суспільства. В цих умовах особливого значення набувають інтернет-технології, які дозволяють суттєво прискорити обмін інформацією і фінансовими потоками.

Інтернет-страхування, як відповідь страхового ринку на сучасні виклики, є позитивною рисою розвитку страхування в світі, оскільки дозволяє зменшити

собівартість страхового продукту, сприяє зростанню довіри суспільства до системи страхових відносин в умовах підвищеної ризикованості.

Розвиток інтернет-страхування в Україні дозволить поглибити міжнародне співробітництво в усіх сферах економіки і, як наслідок, наблизити процеси самого ринку до найкращих світових стандартів.

Особливого значення набуває інтернет-страхування в процесах боротьби із страховим шахрайством, що є однією із потенційних загроз для вітчизняного страхового ринку.

Теоретичні та методичні основи розвитку інтернет-страхування досліджували в своїх роботах як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Значна увага до наукової проблематики становлення і розвитку інтернет-страхування підтверджує актуальність і перспективність обраної теми наукової роботи.

В умовах сучасних викликів розвиток Інтернет-страхування набуває особливих рис, і, як наслідок, виникає потреба подальшого опрацювання зазначеної наукової проблематики з точки зору характеристики сучасних тенденцій його розвитку, особливо в розвинених країнах, можливостей імплементації їх позитивного досвіду в українську практику.

Актуальність зазначеної проблеми обумовила мету наукової роботи – вдосконалення теоретичних основ, визначення сутності інтернет-страхування, основних тенденцій та особливостей його розвитку на розвинутих ринках світу та в Україні в умовах сучасних викликів.

Розв'язання поставлених завдань зумовило використання таких методів дослідження: індукції та дедукції – при розкритті сутнісних характеристик і поглибленні поняття «Інтернет-страхування»; метод критичного аналізу для узагальнення теоретичних і практичних аспектів надання страхових послуг в умовах «електронної» економіки; системно-структурний – для розкриття процедури та основних етапів Інтернет-страхування; методи аналізу і синтезу – для формування переваг та недоліків даного виду страхування; методи економіко-статистичного аналізу – для обробки даних про розвиток ринку Інтернет-страхування; метод наукового узагальнення – для виявлення основних

проблем розвитку вітчизняного ринку Інтернет-страхування та висвітленні подальших перспектив розвитку даного виду послуг.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти з питань регулювання страхової діяльності в світі та в Україні, статистичні та аналітичні матеріали Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації, Національного банку України, Державної служби статистики України, аналітичні матеріали страхових компаній, відповідні наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Результати та обговорення. Проаналізувавши різні підходи вчених до трактування сутності поняття «Інтернет-страхування», було встановлено, що це комплексна взаємодія між страховою компанією та клієнтом, яка полягає у процесі продажу страхового продукту, його обслуговуванні та виплаті страхового відшкодування безпосередньо через мережу Інтернет.

Використання Інтернету при реалізації страхових послуг може відбуватися різними суб'єктами страхового ринку: страховиками, прямими страховими посередниками (страховими брокерами та страховими агентами), а також альтернативними посередниками, такими як автосалони, банки, поштові відділення, туристичні фірми тощо [4, с. 46].

Виокремлюють дві системи Інтернет-страхування: «on-line» та «off-line». "On-line страхування" полягає в тому, що продаж страхових послуг відбувається повністю в режимі онлайн. Щодо системи "Off-line страхування", то в даному випадку клієнту потрібно оформити документи, здійснити оплату та отримати поліс в реальному офісі страхової компанії [4, с. 46].

Першою страховою компанією у світі, що здійснила процедуру Інтернет-страхування, була британська компанія «Direct Line Insurance Group», що діяла на базі The Royal Bank of Scotland Group (RBS) (з 1985 року вона надавала свої послуги через телефон, тобто вже використовувалися елементи дистанційного продажу) [9].

Найбільша частка інтернет-страхування припадає на країни з розвинутою економікою. Однією із основних причин зростання ринку Інтернет-страхування

в розвинутих країнах можна назвати підвищення попиту на системи самообслуговування [10]. Одним із найбільш динамічних представників онлайн страхування є автостраховання у Великій Британії: приблизно дві третини ринку складають договори укладені через Інтернет [6].

Окремі гравці інформаційного та страхового ринку, такі як ІІЛ (Insurance Initiatives Limited) та LexisNexis почали взаємодію із великими розробниками програмного забезпечення задля отримання єдиного програмного продукту та бази даних, що можна імплементувати до технологій онлайн продажів страхових компаній та брокерів [11].

Беручи до уваги високі темпи діджиталізації та глобалізації, згідно зі звітом Forrester за 2021 рік - очікується, що до 2023 року 83,4% продажів страхових послуг щодо страхування нових автомобілів, майна та туристичних страховок матимуть цифровий вплив, тобто Інтернет-страхування матиме найбільшу частку серед інших форм страхування, а отже переважатиме [12].

В Україні, на сучасному етапі її розвитку, інтернет-страхування лише перебуває первісних рис. Більшість сайтів страхових компаній виконують лише інформаційні функції, розміщуючи на своїх сторінках в основному загальну інформацію про компанію та пропоновані продукти страхування, іноді - опис своєї діяльності.

Лідером інтернет-страхування на ринку України є страхова компанія "ВУСО", яка функціонує на страховому ринку з 2001 року та спеціалізується на наданні послуг обов'язкового та добровільного страхування як фізичним, так і юридичним особам [5].

Прогресивним у сфері інтернет-страхування є застосування окремими страховими компаніями мобільних версій страхового порталу та додатків, які забезпечують доступ до веб-сайта через смартфон чи кишеньковий персональний комп'ютер.

Новацією на ринку інтернет-страхування в Україні є електронна біржа в сфері перестраховання "FlyRe", яка надає учасникам страхового ринку нові можливості в перестрахованні і дозволяє в онлайн режимі передавати і

приймати ризики з застосуванням методу аукціону [4, с. 50]. Перевагами системи "FlyRe" є легкість і мобільність у використанні системи; автоматизація та швидкість процесів перестраховування; зниження витрат на перестраховування ризиків та ін [7].

Серед причин повільного розвитку використання Інтернет технологій у страхуванні слід відзначити, насамперед, що рівень проникнення доступу до Інтернет мереж в домогосподарствах України є набагато нижчим, ніж середньоєвропейський показник. До того ж, навіть активні користувачі Інтернету з недовірою ставляться до електронних платежів, адже ризики, пов'язані з інтернет-розрахунками, залишаються дуже високими [3].

Розвиток Інтернет-страхування стримується також наявними проблемами у сфері застосування електронного підпису та електронного документообігу. Так, у відповідності до Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг" електронним документам надається юридична сила, рівна силі документів на паперових носіях [1]. Однак у Законі України "Про страхування" та Цивільному Кодексі зазначається, що страховий договір повинен бути складений у письмовій формі, як наслідок, договір, укладений в Інтернеті, який має електронну форму, не можна розглядати як поняття "складання договору в письмовій формі" [2; 8].

Висновки. Узагальнюючи наукову думку щодо визначення змісту поняття «Інтернет-страхування», було встановлено, що Інтернет-страхування - це комплексна взаємодія між страховою компанією та клієнтом, яка полягає у процесі продажу страхового продукту, його обслуговуванні та виплаті страхового відшкодування безпосередньо через мережу Інтернет.

Розвиток Інтернет-страхування в Україні відбувається повільніше, адже витрати на технологічне обладнання та навчання співробітників також вимагає часу, ресурсів тощо. З урахуванням світового досвіду та позитивних змін в економіці нашої країни є сподівання на подальші позитивні тенденції щодо розвитку Інтернет-страхування як об'єктивної складової страхового ринку.

Інтернет-страхування є позитивною рисою розвитку страхування в світі,

оскільки дозволяє зменшити собівартість страхового продукту, сприяє зростанню довіри суспільства до системи страхових відносин в умовах дефіциту фінансових ресурсів і підвищеної ризикованості.

Розвиток інтернет-страхування в Україні дозволить наблизити процеси самого ринку до найкращих світових стандартів, активізує боротьбу із страховим шахрайством, поглибить міжнародне співробітництво в усіх сферах економіки і в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" від 22.05.2003 № 851-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – ст. 8 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

2. Закон України "Про страхування" від 07.03.1996 № 85/96 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – ст. 16 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації за 2012 році. [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації: [сайт]. – Режим доступу: http://www.nkrzi.gov.ua/img/zstored/File/2013_03/nkrzi-ua.pdf

4. Приказюк Н.В., Моташко Т.П. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2014. № 3(156) .С. 45-52.

5. Про компанію [Електронний ресурс] // Страхова компанія "ВУСО": [сайт]. – Режим доступу: <https://vuso.ua/index.php?id=13317&show=news&&newsid=108389>

6. С.В. Науменкова, С.В. Міщенко та ін. Ринок фінансових послуг

[Текст]: навч. посіб. / К. : Знання, 2010. 532 с.

7. Система "FlyRe" [Електронний ресурс] // FlyRe: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.fly-re.com/node/180>

8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – ст. 981 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para04553#o4553>.

9. Direct Line Insurance [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.directline.com/>

10. Wholesale distribution of internet-insurance for human use //Official Journal of the European Communities EN – L113 – 30.04.1992 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>

11. News Desk. Diversity Inc. announces Top 50 US companies 'excelling' in DE&I. Fair Play Talks [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fairplaytalks.com/2020/05/08/diversityinc-announces-top-50-us-companies-excelling-in-dei/>

12. Forrester: Predictions on 2022 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.forrester.com/bold>

УДК 640.41

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ХАРЧУВАННЯ ПРИ ГОТЕЛІ**

Сімакова Ольга Олександрівна,

к.т.н., доцент

Немодрук Олена Павлівна

Подгорний Микита Сергійович

магістранти

ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського
м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: у статті розглянуті сучасні тенденції організації обслуговування споживачів на підприємствах харчування при готелі. Прогресивні форми обслуговування сприятимуть наближенню послуги до споживача, збільшенню швидкості обслуговування, підвищенню інтересу до наданої послуги, залученню нових споживачів та збільшенню прибутку підприємства.

Ключові слова: готелі, харчування, ресторан, обслуговування, споживачі.

У сучасній індустрії гостинності послуга харчування – невід’ємний елемент практично в кожному готелі, починаючи з п’ятизіркових готелів і закінчуючи міні-готелями. При цьому масштаби організації служби харчування також значною мірою різняться.

При організації обслуговування в ресторанах (кафе) готельних комплексів зазвичай передбачаються такі умови харчування: повний пансіон (триразове харчування) – Full board (FB), напівпансіон (дворазове харчування) – Half board (HB), тільки сніданок (одноразове харчування) – Bed & breakfast (BB) та без харчування – Bed only (BO). Особливі умови харчування створюються в готелях, які функціонують за системою клубного відпочинку (крім триразового

харчування, протягом усього дня пропонується великий вибір безкоштовних закусок, алкогольних та інших напоїв) – All inclusive (AI) [1, с. 223] .

Сервісу сніданків у будь-якому готельному підприємстві приділяється особлива увага. Щоб максимально задовольнити смакові переваги споживачів, у готелях пропонують декілька видів сніданку: континентальний сніданок «а ля карт», «а парт», «табльдот», «шведський стіл», буфетне обслуговування.

При обслуговуванні «а ля карт» гості з меню страв та напоїв вибирають те, що їм найбільше подобається. Замовлення передається на виробництво і відразу починається приготування та сервірування замовлених страв та напоїв. У цьому випадку гість має можливість отримати від офіціанта пораду, а офіціант зі свого боку бере активну участь у виборі страв та напоїв. Зазвичай таке обслуговування практикується стосовно індивідуальних туристів чи малих туристських груп [2, с. 158].

При обслуговуванні «а парт» гості, попередньо зробивши замовлення, обслуговуються у встановлений проміжок часу. Це обслуговування дуже розповсюджене у будинках відпочинку та курортних готелях. Офіціант збирає замовлення рано-вранці і розкладає їх на дошці або на серванті по порядку, відповідно до часу, зазначеного в замовленні. Сніданок подають на підносі або з візка. Піднос заздалегідь застеляють чистими білими серветками і на них ставлять посуд відповідно до заявки. У певний час замовлені страви на візку підвозять у номер замовника.

«Табльдот» відрізняється від «а парт» тим, що всі гості обслуговуються в один і той же час і по тому самому меню. Обслуговування починається тоді, коли всі гості зберуться за столом. Часто використовуються в пансіонатах, будинках відпочинку та інших засобах розміщення, де виробничі потужності та можливості виробництва досить обмежені.

«Шведський стіл» являє собою широкий вибір закусок та страв з вільним доступом: можна взяти все, що завгодно з того, що запропоновано та виставлено. Це може бути і досить обмежений набір (джем, хліб, масло, 2-3 сорти ковбаси та сиру, один вид соку, чай, кава), і по-справжньому

різноманітний стіл з численними стравами. Все залежить як від категорії готелю, так і країни. Цей спосіб обслуговування має ряд переваг: збільшує пропускну спроможність торгового залу у ресторані, прискорює процес обслуговування, вимагає менше кваліфікованого персоналу і т. ін. Всі категорії гостей схвально приймають цей метод обслуговування, тому що він дозволяє вибирати собі страви за смаком і в кількості, що задовольняє апетит [3, с. 420].

При буфетному обслуговуванні страви та напої стоять у всіх на увазі і кожен гість наповнює свою тарілку на власний розсуд. Обслуговуючий персонал поповнює асортименти страв і закусок, приносить додаткові порції, дає гостям поради при виборі їжі, відкриває пляшки з напоями, готує чай або каву, прибирає використаний посуд і прилади. Останнім часом цей метод обслуговування став популярним при організації сніданків (так званий сніданок-буфет). Також він часто використовується для обслуговування учасників конференцій, нарад, переговорів та ділових зустрічей.

Слід зазначити, що до організації харчування у готелі входить також організація роботи з обслуговування номерів, тобто існує спеціальна служба — Room service. Так, престижний готель повинен надавати цілодобово послугу обслуговування номерів (Room service), навіть якщо вона зазнає збитків в окремі години роботи. Найчастіше замовлення в Room service виконується телефоном служби. Менеджер зобов'язаний обговорити з гостем страви та напої, які він хоче замовити, а також зорієнтувати за часом очікування. Максимальний час приготування – 20 хвилин (гість має бути поінформований, якщо приготування страви займе більше часу). Також замовлення можна оформити на бланку служби, в якому гість відзначає меню та час подачі, потім він вішає його ввечері на ручку номера зовні. Головне в роботі служби – час доставки, тому зазвичай потрібна наявність спеціального ліфта. Страви доставляють на візках у спеціальних контейнерах, що забезпечують необхідну температуру страв [1, с. 311].

При організації харчування службою Room service необхідно враховувати наступні моменти:

- складати меню зі страв, представлених у ресторані готелю, але у більш скороченому варіанті. При складанні меню враховуються смаки середнього споживача. Необхідно провести аналіз страв, що найбільш часто замовляються в ресторані;

- необхідно складати графік роботи для працівників служби через основну завантаженість у ранкові години;

- використовувати певне обладнання, щоб врахувати сутність роботи офіціантів, а саме віддаленість клієнта від виробничих приміщень ресторану. До нього відносять підноси, які ставляться на столик або на сервірувальний візок.

Роль офіціанта служби номерного обслуговування передбачає постійне спілкування із клієнтами. Тому йому необхідно дотримуватися наступних правил:

- замовлення доставляти одразу в повному обсязі, щоб менше турбувати гостя. Виняток робиться, коли гість просить подати страви у певній послідовності;

- перед тим, як постукати в номер, необхідно переконатися, що страви на візку оформлені правильно;

- необхідно постукати у двері тричі. Якщо запитують, хто стукає, необхідно відповісти: «Доброго дня. Обслуговування у номерах»; щойно двері відчиняться, офіціант вітається з постояльцем і обов'язково запитує: «Дозвольте увійти?»;

- увійшовши до номера гостя, необхідно уточнити, куди слід поставити замовлені страви;

- потім потрібно презентувати гостю його замовлення;

- офіціант зобов'язаний уточнити у проживаючого, в якому вигляді йому залишити страви – запакованими або відкритими;

- коли вся робота з сервірування виконана, офіціант повинен проінформувати гостя про те, що заявка на прибирання брудного посуду приймається по телефону служби. Також необхідно подякувати гостю за

використання послуг служби номерного обслуговування.

Замовлення їжі за системою Room service може бути організоване в рамках включеного у вартість номера сніданку або бути додатковою послугою, що оплачується окремо. Як правило, послуга включена у вартість номерів у готелях високого класу, від чотирьох зірок. Доставка замовлення в номер безкоштовна, але за бажанням гість може запропонувати офіціанту чайові. Як правило, їхня сума становить 10—15 % вартості замовлення. Ціни страв у Room service трохи вищі за ресторани, що пов'язано з витратами на утримання штату співробітників. Оплата замовлення здійснюється гостем двома шляхами: можна оплатити послугу в номері офіціанту або в адміністратора після отримання замовлення.

Крім доставки напоїв та страв у номер, до функцій служби Room service може відноситися підготовка номерів до прибуття гостей категорії VIP, а також перевірка міні-барів у номерах та поповнення їх запасів у міру потреби.

Основні види міні-бару:

1. Платне наповнення. У цьому випадку міні-бар заповнюють шоколадками, пляшками з водою та алкоголем. Слід враховувати, що за кожен продукт, взятий із міні-бару, доведеться заплатити при виїзді. Якщо міні-бар платний, то зазвичай в ньому не дозволяють тримати свої напої.

2. Безкоштовне наповнення. У такому міні-барі зазвичай є вода, лимонад або пиво. Такий міні-бар не забороняє зберігання напоїв, так як у ньому заздалегідь передбачається місце для цього.

У теперішній час все більшої актуальності набуває використання автоматизованих міні-барів у готельних номерах. Ще у 1988 р. компанія «Bartech Automatic System» встановила перші автоматизовані міні-бари в готелі «Hilton» (м. Женева, Швейцарія). «Bartech» був визнаний однією з найкращих автоматичних систем міні-барів багатьма провідними міжнародними готельними мережами. Компанія «Bartech» працює на ринку вже більше тридцяти років, вона дає на міні-бари дворічну гарантію, надає навчання, оновлення продукту в режимі реального часу, технічну підтримку 24 години на

добу, 7 днів на тиждень, за необхідності можливий виїзд спеціаліста та інші послуги. Продукція «Bartech» встановлена більш ніж у 250 тис. готельних номерів у 50 країнах світу і характеризується широким діапазоном місткості від 40 л до 75 л. При заселенні гостя до готелю система управління готелем через інтерфейс відкриває електронний замок автоматичного міні-бару. Кожен продукт у системі «Bartech» контролюється датчиком. Система автоматично розрізняє, коли гість відкрив міні-бар, щоб просто поглянути на продукт, а коли він його споживає, і якщо в першому випадку рахунок гостя залишиться незмінним, то в другому автоматично зросте на суму спожитого продукту. Відразу після цього інформація потрапляє в систему і створюються спеціальні звіти щодо наявності-відсутності тих чи інших продуктів у міні-барі, а також відстежується кількість решти. Коли гість виселяється, система управління готелем (PMS) автоматично блокує систему «Bartech» [4, с. 358].

Автоматизовані міні-бари мають цілу низку переваг у порівнянні зі стандартними:

1. Автоматичний міні-бар надає точну інформацію в режимі реального часу про наявні запаси, включаючи дати та час споживання, ціни на продукти та дату закінчення терміну придатності продуктів.

2. Автоматичний білінг повністю виключає можливість помилок, неточностей, і вже немає необхідності цікавитися у гостей, чи користувалися вони міні-баром. Крім того, він дозволяє робити виписку дуже швидко – це значна перевага.

3. Один працівник персоналу може обслуговувати до 400 номерів. Тут відбувається оптимізація витрат на персонал принаймні у п'яти відділах готелю: обслуговування номерів, служби приймання та розміщення, бухгалтерії, служби технічного обслуговування та управління персоналом.

4. Система дозволяє автоматично в режимі реального часу відстежувати термін придатності продукції міні-бару та повністю виключити можливість псування, також можливо встановлювати знижки (наприклад, влаштовувати розпродаж продуктів, значно знижуючи втрати).

При використанні автоматичних міні-барів пропонуються спеціальні пульти управління для виконання деяких важливих функціональних завдань у системі відкриття/закриття міні-барів у номерах. Процедура повного перезавантаження та профілактичне тестування легко виконуються персоналом готелю завдяки простим у використанні пультам керування. Щоб зберегти інтерес клієнтів до міні-барів у номерах на високому рівні, необхідно постійно оновлювати асортимент, привносячи до нього все нові тенденції, починаючи від здорового харчування та закінчуючи «сувенірно-розважальними» моментами, коли вміст барів оформляється спеціальним «фірмовим» способом.

Конкуренція на ринку готельно-ресторанних послуг примушує готелі до пошуку нових шляхів підвищення їх якості. Прогресивні форми обслуговування сприятимуть наближенню послуги до споживача, збільшенню швидкості обслуговування, підвищенню інтересу до наданої послуги, залученню нових споживачів та збільшенню прибутку підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко М. Г., Гопкало Л. М. Організація готельного господарства : підр. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2012. 448 с.
2. Новікова О.В., Радченко Л.О., Вінніченко К.П., Льовшина Л.Д., Пивоваров П.П., Чубар Л.І., Організація харчування та обслуговування туристів на підприємствах ресторанного господарства : навч. посіб. Харків: Світ Книг, 2018. 411 с.
3. Мостова Л. М., Новікова О. В., Ракленко І. М. Організація обслуговування в ресторанному господарстві : підр. Харків: Світ Книг, 2018. 657с.
4. Сало М. Я. Організація обслуговування населення на підприємствах ресторанного сервісу. Ресторанна справа : навч. посіб. Львів: Афіша, 2011. 404 с.

МІСЦЕ І РОЛЬ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Слюсарь Микита

вчитель

Товариство з обмеженою відповідальністю
«Центр дистанційної освіти «Джерело Плюс»
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: У статті розглянуто місце і роль цифрових платформ та їх вплив на розвиток економіки, бізнесу, освіти, що підвищують конкурентоспроможність та ефективність виробництва в умовах Четвертої промислової революції. Цифрові платформи змінюють економічні та соціальні сфери: від охорони здоров'я до енергетики та державного управління.

Ключові слова: цифрові платформи, цифрова трансформація, Четверта промислова революція, Інтернет-речей, Інтернет-економіка

Вступ. Актуальність теми у тому, що цифрові платформи в умовах Четвертої промислової революції радикально змінюють бізнес, економіку та успільство загалом. Практично будь-яка галузь, у якій важливою складовою бізнесу є інформація, виступає кандидатом на платформну революцію. Сюди входять і галузі, що виробляють інформацію (ЗМІ, освіту), і ті, в яких цінується інформація про потреби клієнтів, коливання цін, ринкові тренди тощо.

Мета: концептуалізація цифрових платформ та їх вплив на розвиток економіки, бізнесу, освіти, що підвищують конкурентоспроможність економіки та бізнесу.

Методологія: методи системного і структурного аналізу, узагальнення і моделювання процесів цифровізації. Цифрові платформи змінюють економічні та соціальні сфери: від охорони здоров'я до енергетики та державного управління. В останні 15-20 років цифрові платформи визначили успіх

більшості найбільших високотехнологічних компаній, що швидко розвиваються - від Google, Apple, Microsoft, до Uber, eBay і Instagram. Багатостороння цифрова платформа – це організація, що створює прибуток, насамперед з допомогою забезпечення прямої взаємодії двох чи навіть кількох різних типів афілійованих груп учасників, інакше – сторін [1]. Цифрова платформа виконує роль посередника, створює відкриту інфраструктуру для своїх учасників і встановлює правила взаємодії. Тому терміни «платформа», «IoT-платформа» та «хмарний сервіс» у контексті досягнення найвищих рівнів автоматизації, цифровізації галузей та формування цифрових двійників є синонімами. Згідно з класифікацією Berg Insight і First Analysis, більшу частину IoT-платформ можна віднести до однієї або кількох категорій: 1) платформи управління комунікаціями (Connectivity Management Platforms, CMP); 2) платформи управління мережами/даними (абонентами) - Network/Data (Subscriber) Management (NM); 3) платформи управління пристроями (Device Management Platforms, DMP); 4) платформи для забезпечення роботи програм (Application Enablement Platforms, AEP); 5) платформи для розробки програм (Application Development Platform, ADP). Використання IoT-платформ може бути замкненим усередині промисловості, тобто застосовуватися для цифровізації виробничих підприємств і телеметрії встановленого на промислових підприємствах обладнання (телеметрії засобів виробництва), так і для цифровізації інших галузей, забезпечуючи функції телеметрії обладнання та промислової продукції, що використовується в інших галузях, що не відносяться до промисловості: на транспорті, у ЖКГ, у сільському господарстві, медицині та ін. Використання базових промислових платформ виходить далеко за межі власне промисловості і охоплює всі сфери застосування обладнання та промислової продукції в інших галузях, тобто всі сфери економіки. Платформи зумовлюють критичну роль цифровізації промислового сектора, який у свою чергу стає драйвером цифровізації всіх інших сегментів економіки. IoT платформами називають як спеціалізовані користувацькі додатки, що працюють із підключеними пристроями, так і

іншими системами (наприклад, OnFarm), так і платформні "конструктори", створені для істотного зниження витрат для розробки додатків в IoT, наприклад AWS IoT (від Amazon), Predix (General Electric), стек IoT рішень від Microsoft, Telit і т.д. Мінімальний функціонал IoT платформи - це підключення та моніторинг пристроїв, організація двонаправленого трафіку від пристроїв до додатків та тимчасове зберігання даних, що отримуються від пристроїв. Платформи, що залучають від двох і більше взаємозалежних груп користувачів, в останнє десятиліття почали займати лідируючі позиції у багатьох галузях економіки. У багатосторонніх платформах зазвичай одна з груп користувачів платить за всіх, оскільки отримує найбільшу вигоду від доступу до платформи. Головне стратегічне завдання організацій, побудованих за платформною бізнес-моделлю, – набір критичної маси користувачів, необхідних для функціонування платформи. Для успішного конкурування організації все більше впроваджують інформаційні системи управління, розвивають продажі товарів та послуг через електронні канали дистрибуції товарів та послуг. Майже всі підприємці визнають, що використання інформаційних технологій при правильному застосуванні позначається позитивно на бізнесі. Цей процес називається цифровою трансформацією. Термін «цифрова трансформація» позначається як використання сучасних технологій для кардинального підвищення продуктивності та цінності підприємств. Цифрова трансформація зачіпає діяльність організацій, що працюють у всіх галузях економіки, що приводить економіку до зростання конкуренції на внутрішні і зовнішні ринки [2]. Серед передових цифрових технологій слід виділити: великі дані; нейротехнології та штучний інтелект; системи розподіленого реєстру; квантові технології; нові виробничі технології; промисловий інтернет; компоненти робототехніки та сенсорика; технології бездротового зв'язку; технології віртуальної та доповненої реальностей. Серед основних характеристик цифрових платформ є забезпечення проміжної інфраструктури між різними групами користувачів; залежність від мережевих ефектів у міру того, як все більше користувачів народжує більше користувачів, що веде до монопольних тенденцій;

використання перехресного субсидування (практика, коли один підрозділ фірми знижує ціну товару чи послуги, що компенсується збільшенням цін іншому підрозділі). Платформи також мають тенденцію віддавати на аутсорсинг робочі місця та послуги. Крім того, власники платформ встановлюють правила розробки продуктів та послуг, а також взаємодії із ринком, тобто умови доступу та ціни. Найважливіша цінність цифрових платформ пов'язана з даними, які отримують користувачі, які можуть бути додатково проаналізовані, використані і продані третім особам. Унікальною і фундаментальною ознакою платформи є мережеві ефекти (більша кількість користувачів платформи створює ще більше користувачів, і в результаті вартість платформи зростає. Конкурентними перевагами більшості платформ, що досягли успіху, вважаються «глобальне підключення» до інтернету та програмна інженерія [3]. Зазначені мережеві ефекти можуть бути прямими (наприклад, зростання кількості користувачів Facebook) і непрямими, коли зростання кількості користувачів на одній стороні платформи викликає їхнє зростання на іншій стороні (так, зростання користувачів відеоігор веде до зростання розробників відеоігор). Швидко зростаючий характер цифрових платформ підтверджується вибуховим зростанням їхньої ринкової капіталізації за 2015–2021 роки. При цьому умови формування платформ відрізняються у цифровому розрізі, незважаючи на те, що вони мають єдину мету контролю даних і домінування на ринку. Якщо в США платформи виникли в умовах вільного ринку, хоча для них були передбачені деякі заходи державної підтримки, то в Китаї створення платформ підтримувалося агресивною політикою уряду, що включала захист внутрішніх компаній від конкуренції з боку глобальних платформ [4]. Домінування низки глобальних цифрових платформ на ринку детерміновано декількома ключовими факторами, серед яких найважливішим є досягнення монополізації на основі: 1) мережевих ефектів, коли за рахунок більшої кількості користувачів виникає ще більше користувачів, у результаті платформа зростає, а нові користувачі прагнуть найбільшій платформі, що відсуне конкурентів; 2) виняткової спроможності платформ до вилучення, аналізу та

контролю даних (посередницька функція платформ дозволяє їм накопичувати дані про всі взаємодії, чого немає у традиційних компаній, і ці дані можуть бути перетворені на цифрові знання, знизити витрати, удосконалити продукцію порівняно з конкурентами).

У літературі вказується, що коли немає радикальних технологічних змін, здатних підірвати бізнес-моделі глобальних платформ, їх успіх базується на «віртуальних циклах мережевих ефектів» [5]. Промисловий Інтернет - набір технологій для організації мережевої взаємодії підключених промислових/виробничих об'єктів («речей» - виробів, будівель, машин, обладнання, робототехніки, інструментів, пристроїв ідентифікації) до різних додатків, платформ, інформаційних та управлінських систем різних рівнів (приводи та сенсори, контроль, управління розробкою, виробництвом, реалізацією та плануванням) для здійснення переважно автоматичного збору, обробки та передачі інформації (про стан речей, систем, навколишнього середовища, умовах їх експлуатації та операційних показників), з можливістю віддаленого контролю та управління без участі людини на основі наукового аналізу даних (з інструментами DataScience, Big Data, Штучного інтелекту, машинного / самонавчання) у режимі близькому до реального часу). За допомогою технологій Промислового інтернету можна підвищити якість виробничих, закупівельних, збутових та логістичних процесів компанії; організувати більш досконале управління розробкою, виробництвом, експлуатацією, передбачувальним та післяпродажним обслуговуванням, утилізацією речей і систем, тобто реалізувати на рівні, що не досягається раніше управління замкненим життєвим циклом речей і систем.

При цьому виникає можливість реалізації нових бізнес-моделей, таких, наприклад, як контракт життєвого циклу на промислове обладнання, контрактне виробництво як сервіс, транспорт як сервіс, безпека як сервіс, штучний інтелект як сервіс та ін., які реалізуються як перехід від моделі продажу пристроїв та обладнання, що вимірюються кількістю поставленого обладнання, до моделі продажу функціоналу (результатів використання)

пристроїв та обладнання «на вимогу». Така модель кардинально оптимізує транзакційні витрати в коопераційних ланцюжках, які набувають якості самооптимізації.

У моделі «контракту життєвого циклу» виробник несе повну відповідальність за свою продукцію по всьому його життєвому циклу, аж до її утилізації, а процес модифікації продукції фактично стає постійним, інтегрованим із процесами її експлуатації. Це так звана модель Development and Operations (DevOps), тобто модель, що об'єднує етапи розробки та експлуатації в єдиний цикл, що постійно повторюється, що прийшла зі світу розробників програмного забезпечення.

Для реалізації такого підходу потрібно, щоб вся необхідна інформація про фактичний стан ресурсів (сировина та матеріали, електроенергія, верстати та промислове обладнання, транспортні засоби, будівлі, виробництво, маркетинг, продажі) як усередині одного, так і на різних підприємствах була доступна автоматизованим системам управління різних рівнів (приводи та сенсори, контроль, управління виробництвом, реалізацією та плануванням) у режимі близькому до реального часу.

Впровадження IoT вимагає зміни підходів до створення та використання автоматизованих інформаційних систем управління та загальних підходів до управління підприємствами та організаціями. Такі процеси охоплюють безліч різних підприємств і закупівельних організацій і залучають безліч різних механізмів, що з використанням традиційного підходи до автоматизації здебільшого неможливо реалізувати у розумні терміни і за економічно обґрунтований бюджет. IoT може послідовно еволюціонувати від підключення окремих продуктів та об'єктів з метою їх діагностики та контролю до об'єднання різних продуктів і складніших технологічних об'єктів управління в мережі IoT, а мережі IoT - у складніші мережеві платформи та комплексні виробничі рішення (платформи платформ).

Промисловий інтернет є основою нового технологічного укладу Індустрії 4.0, що називається також Четвертою промисловою революцією, в основі якої

лежить математичне (програмне) моделювання фізичних об'єктів та процесів їх функціонування. Індустрія 4.0 в ідеальному сценарії передбачає перехід на повністю автоматичне управління процесами на основі кіберфізичних систем (підключених промислових/виробничих об'єктів з вбудованим інтелектуальним функціоналом, додатків та систем, що існують одночасно у вигляді фізичних об'єктів та їх математичних (цифрових) моделей), які дозволяють створювати «цифрову» копію всіх активів та процесів підприємства, доступну у режимі реального часу всім учасникам ланцюжка доданої вартості за рахунок наскрізної автоматизації виробничих та бізнес-процесів, що дозволяє в автоматичному режимі здійснювати оптимізаційне управління (наскрізний інжиніринг) різноманітних ресурсів протягом усього життєвого циклу продукції - від розробки ідеї, дизайну, проектування до виробництва, експлуатації та утилізації.

Для реалізації концепції Індустрії 4.0 необхідно, щоб стандарти інтерфейсів та каналів комунікацій дозволяли здійснювати безшовний обмін даними між підключеними промисловими об'єктами, програмами, системами, зовнішніми партнерами вздовж усього ланцюжка створення вартості. Відмінною особливістю проектів IoT (Індустрія 4.0) від проектів традиційної автоматизації (Індустрія 3.0) є відсутність їх локалізації всередині одного підприємства, оскільки, IoT – це створення наскрізних автоматичних процесів, що охоплюють безліч інформаційних систем безлічі учасників, для формування автоматичної взаємодії у складних коопераційних постачальник – споживач».

В екосистемах IoT можливою є як завгодно деталізована та алгоритмічно складна оптимізація роботи об'єктів не тільки як окремих систем, а й реалізація комплексного управління ними з урахуванням усієї різноманітності взаємозв'язків керованих елементів. Промислові платформи (IoT/ IIoT-платформи, платформи інтернету речей) є ключовими ланками екосистеми Інтернету речей, граючи роль інтеграційного посередника (комунікаційну платформу, міжплатформне ПЗ / middleware) для організації безшовної інтеграції пристроїв, мереж та додатків: пристрої та компоненти у широкому

діапазоні форматів, використовуючи різні протоколи зв'язку.

Основні функції такої платформи полягають у керованому зборі даних та реалізації їхньої автоматизованої або автоматичної обробки між великою кількістю учасників екосистеми IoT у рамках наскрізних процесів, як за рахунок власної прикладної функціональності платформи, так і за рахунок API-інтеграції із зовнішніми по відношенню до платформи інформаційними системами.

При цьому у кожного учасника свої інформаційні системи та множинні пристрої, що працюють на різних операційних системах і використовують різні стандарти, які приєднуються до різних мереж передачі множинних даних про стан об'єктів, систем, навколишнього середовища. Хмарні IoT-платформи та сервіси є технологічною основою цифровізації галузей, реалізації бізнес-моделей цифрової економіки та нових принципів та технологій виробництва, таких як масове індивідуалізоване виробництво. Оскільки лише хмарний функціонал дозволяє агрегувати дані у хмарі, аналізувати їх та надавати результати аналізу всім учасникам ланцюжка створення доданої вартості у будь-який момент часу.

Наслідком є повноцінне використання хмарної моделі надання функцій платформам, включаючи розвинені аналітичні можливості, орієнтація на наскрізну оптимізацію всього ланцюжка створення доданої вартості, ставка на відкритість і формування великих екосистем розробників додатків на базі IoT-платформ. Незалежно від призначення ключовими характеристиками IoT-платформ і додатків, що принципово відрізняють їх від «традиційних» засобів автоматизації, є: 1) хмарна (публічна, гібридна) модель надання функцій додатків, що, на відміну від моделі продажу ліцензій для on-premise інсталяцій, дозволяє провайдеру/розробнику накопичувати та аналізувати дані всіх підключених користувачів програми.

Масив даних та моделі їх аналізу – основний актив будь-якого розробника таких додатків, на який орієнтуються стратегічні інвестори в оцінці вартості розробника; 2) відкритість - платформи та послуги здійснюють

інтенсивний двосторонній інформаційний обмін з великою різноманітністю зовнішніх систем.

Обов'язкова API-інтеграція з ERP та обліковими програмами, з програмами PLM/SLM, системами постачальників і покупців з реалізацією наскрізної простежуваності; 3) повнофункціональність – за рахунок формування екосистем, що складаються з «базових» та аналітичних IoT-платформ, сумарний функціонал яких охоплює як бізнес-процеси, так і виробничі процеси, а також процеси управління продуктами та сервісами на всьому їхньому життєвому циклі. Мікросервісна архітектура дозволяє гнучко налаштовувати функціонал хмарної платформи та програми для конкретного користувача.

Повноцінне використання системи взаємопов'язаних (інтегрованих) імітаційних математичних моделей для імовірнісного (стохастичного) аналізу даних, які збираються з підключених об'єктів управління [6].

При великому обсязі та номенклатурі накопичених даних це дозволяє коректно інтерпретувати дані, що збираються, будувати прогнози з високою точністю і ступенем деталізації, і робити сценарний аналіз з вибором найбільш оптимального сценарію не тільки за виробничими критеріями, але і за фінансовими критеріями верхнього рівня (виручка, маржинальність) у розрізі продуктів та виробничих потужностей з урахуванням ймовірності цих сценаріїв.

При цьому моделювання безпосередньо вбудоване у процеси планування, виконання та контролю, що робить адаптивним управління підприємством як елемента (ланки) всього ланцюжка створення доданої вартості та несе основний економічний ефект. Зовнішність конкурентоспроможної IoT-платформи/додатки має відповідати переліченим вище вимогам. Наскрізна автоматизація, що базується на використанні таких платформ і додатків, дає можливість дуже глибокої оптимізації виробничих та бізнес-процесів і дозволяє досягти сумарного економічного ефекту на порядок і більшого за витрати на автоматизацію.

Це відкриває можливість переходу від ціноутворення на функціонал таких систем від витрат провайдера/вендора на надання відповідного функціоналу, і перейти до набагато вигіднішого і для споживача, і для постачальника систем автоматизації ціноутворення за принципом від економічного ефекту, що значно розширює можливості для зростання ринку таких додатків у грошах. Все зростаюча складність IoT-рішень вимагає більш досконалих комунікаційних платформ та міжплатформного ПЗ (middleware), що забезпечить безшовну інтеграцію пристроїв, мереж та додатків.

Існує широкий спектр програмних платформ, розроблених з метою підтримки та забезпечення роботи IoT-рішень. Ключові учасники проектів Інтернету речей (Екосистеми IOT): 1) постачальники пристроїв, що використовуються для підключення джерел даних до IoT-платформи (виробники сенсорів, дронів, с/г техніки з вбудованими датчиками тощо), що мають підключення до публічної мережі

Інтернет та здатні взаємодіяти з різними спеціалізованими хмарними платформами та сервісами IoT (Так званих «підключених пристроїв»); 2) провайдери послуг зв'язку (оператори); 3) провайдери базових технологічних IoT-платформ для збору, зберігання та обробки даних; 4) системні інтегратори; 5) розробники (провайдери) сервісів IoT-послуг та/або комплексних галузевих платформних рішень (маркет-плейсів); 6) учасники коопераційних ланцюжків, як підприємства та організації, і кінцеві споживачі товарів та послуг.

Висновки. Таким чином, у результаті формується екосистема IOT, що представляє систему взаємодії між учасниками (навіть конкуруючими) ланцюжка доданої вартості проектів (яка у моделі розвитку рішень та проектів інтернету речей називається «екосистема IoT»), в якій користі від співпраці більше, ніж конкуренції один з одним.

Використовуючи загальну інфраструктуру та інтерфейс платформ, учасники створюють нові продукти та впроваджують інновації, які вони ніколи не змогли б створити кожен окремо, та які завдяки їхній співпраці стають доступні споживачам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бріньолфссон Е., Макафі Е. Друга епоха машин: робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій. Київ : FUND, 2016. 36 с.
2. Вебб Емі. Велика девятка. Як ІТ-гіганти та їхні розумні машини можуть змінити людство /пер. з англ. І.Возняка. Харків: Віват, 2020. 352 с.
3. Гупта Суніл. Цифрова стратегія. Посібник із переосмислення бізнесу / пер. з англ. І. Ковалишеної. Київ : Вид-во КМ-БУКС, 2020. 320 с.
4. Келлі Кевін. Невідвортне. 12 технологій, що формують наше майбутнє / пер. з англ. Наталія Валевська. К. : Наш формат, 2018. 304 с.
5. Кук Тім. CEO, що вивів Apple на новий рівень / пер. з англ. Євгенія Кузнецова. К. : Наш формат, 2019. 296 с.
6. Шваб Клаус. Четверта промислова революція, Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 426 с.

**ВИКОРИСТАННЯ КОМБІНОВАНИХ МЕТОДІВ ЗМЕНШЕННЯ
ЗАЛИШКОВОЇ ВАРТОСТІ І ПРЯМОЛІНІЙНОГО ДЛЯ РОЗРАХУНКУ
АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ**

Сук Петро Леонідович

д.е.н., професор

професор кафедри обліку і оподаткування

Відокремлений підрозділ Національного університету

біоресурсів і природокористування України

“Ніжинський агротехнічний інститут”

м. Ніжин, Україна

Вступ. Підприємство для здійснення господарської діяльності повинне мати необоротні активи (далі – НА). НА – ресурси, призначені для використання протягом більше як одного операційного циклу чи більше як дванадцяти місяців з дати балансу, що контролювані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [1].

Розподіл вартості НА протягом періодів їх використання здійснюється за допомогою методів і способів (варіантів, видів) амортизації.

Амортизацію необоротних активів можна нараховувати методами зменшення залишкової вартості. Існує багато видів цього методу.

В Україні згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” використовується два його види: метод зменшення залишкової вартості і метод прискореного зменшення залишкової вартості (або 200 % зменшення залишкової вартості) [2]. Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби” передбачено використовувати метод зменшення залишку. Підприємство може обрати будь-який метод зменшення залишку [3].

В Росії відповідно до п. 35 Федерального стандарту бухгалтерського обліку 6/2020 “Основні засоби” для нарахування амортизації передбачено

використовувати спосіб зменшеного залишку.

Нарахування амортизації способом зменшеного залишку проводиться таким чином, щоб суми амортизації об'єкта основних засобів за однакові періоди зменшувалися в міру закінчення терміну корисного використання цього об'єкта. При цьому організація самостійно визначає формулу розрахунку суми амортизації за звітний період, що забезпечує систематичне зменшення цієї суми у наступних періодах [4].

До 2022 р. в Росії відповідно до п. 18 Положення по бухгалтерському обліку 6/01 “Облік основних засобів” підприємство могло обрати будь-яку ставку (коефіцієнт) для амортизації, але не більше 3 (тобто 300% включно) [5].

У міжнародній практиці використовують такі методи зменшення залишку: метод зменшення залишкової вартості, 91%, 125%, 130%, 150%, 160%, 163%, 165%, 170%, 175%, 180%, 200% (подвійного зменшення залишку), 222%, 230%, 250%, 300% [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Мета – обґрунтувати необхідність використання комбінованих методів зменшення залишкової вартості і прямолінійного для нарахування амортизації необоротних активів.

Матеріали та методи. Отже, можна виділити два види методу зменшення залишкової вартості: метод зменшення залишкової вартості і методи прискореного зменшення залишкової вартості. Ці види методів відрізняються формулами розрахунку.

За першим видом річна сума амортизації обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта від результату ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

За другим видом річна норма амортизації обчислюється виходячи із строку корисного використання об'єкта помноженого на прискорюючий коефіцієнт.

Слід відмітити, що перший вид дає змогу повністю амортизувати вартість необоротного активу за період нарахування амортизації. А інші методи

зменшення залишкової вартості не дають такої змоги і в останній період залишається недоамортизована сума вартості необоротного активу, яку списують на витрати.

Для розподілу залишкової вартості НА, що виникає на кінець періоду при використанні методів зменшення залишкової вартості, можна використовувати також інші методи, які дають змогу її повністю амортизувати.

У світі набуло поширення комбінування методів амортизації, тобто використання разом із методом залишкової вартості прямолінійного методу. Це дає можливість в повній мірі розподілити недоамортизовану суму необоротного активу, що виникає в останній період [13; 14; 15]. За прямолінійним методом річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на очікуваний період часу використання об'єкта основних засобів. За методом прискореного зменшення залишкової вартості (або методом 200% зменшення залишкової вартості), річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється виходячи із строку корисного використання об'єкта і подвоюється. Поєднати з прямолінійним методом можна як методи зменшення залишкової вартості, так і інші методи амортизації, що розраховуються із залишкової вартості. Так, багато методів амортизації можна розраховувати двома способами: 1) від початкової вартості необоротних активів; 2) від залишкової (балансової) вартості необоротних активів.

Такі способи також називають: 1) арифметичні; 2) геометричні.

Арифметичний спосіб амортизації необоротних активів ґрунтується на арифметичній прогресії, яка є послідовністю чисел, де кожне наступне число відрізняється від попереднього на постійну величину. Арифметичний спосіб передбачає розподіл вартості необоротного активу здійснювати із його початкової суми. При арифметичному способі первісна вартість необоротних активів зменшується на одну і ту саму частину або фіксоване число.

Геометричний спосіб заснований на геометричній прогресії, яка є

послідовністю чисел, де кожне наступне число отримується із попереднього множенням його на певну величину. При геометричному способі вартість необоротного активу розраховується із його залишкової (балансової) вартості. Геометричний спосіб передбачає зменшення вартості, яка амортизується, у процентному відношенні до попередньої суми [16; 17].

За 1-м видом методу амортизації початкову вартість розділяють між періодами використання НА і в останньому періоді не залишається нерозподіленої вартості, а сума необоротного активу повністю амортизується за попередньо розрахованою ставкою.

2-й вид методу зменшення залишкової вартості не дає змогу повністю розподілити вартість необоротного активу за період амортизації, а в останньому періоді постійно залишається недоамортизована вартість, яку повністю переносять у витрати.

Суть комбінування арифметичних і геометричних способів амортизації полягає в тому, що використання арифметичних способів дає змогу в останні строки амортизації розподілити недоамортизовану суму залишкової вартості необоротного активу. Розраховувати амортизацію як за арифметичними, так і за геометричними способами можна за будь-якими методами: прямолінійним, кумулятивним, на основі доходу, норми амортизації і ін. Розглянемо використання методів прискореного зменшення залишкової вартості і прямолінійного для амортизації необоротного активу.

Приклад. Початкова вартість НА – 81000 грн, строк їх експлуатації – 8 років, ліквідаційна вартість – 1000 грн. Отже, вартість НА, що амортизується, буде 80000 грн ($81000 - 1000 = 80000$). Передбачається НА амортизувати за двома методами: перші 4 роки – методом прискореного зменшення залишкової вартості (або методом 200% зменшення залишкової вартості), решту 4 роки – прямолінійним методом. Спочатку розрахуємо амортизацію НА за 4 роки методом прискореного зменшення залишкової вартості. Річна сума амортизації визначається за формулою:

$$P_{CA} = P_{зв} \times P_{НА},$$

де $РСА$ – річна сума амортизації; $П_{зв}$ – первісна (залишкова вартість); $РНА$ – річна норма амортизації

$$РНА = 100\% : СКВ \times 2,$$

де $СКВ$ – строк корисного використання; 2 – це прискорюючий коефіцієнт. Річна норма амортизації складає 50% ($100\% : 4$) $\times 2 = 50\%$.
Визначення суми амортизації по роках показано в табл. 1.

Таблиця 1

Розрахунок амортизації за методом прискореного зменшення залишкової вартості (з 1 по 4 рік)

Рік	Первісна (залишкова) вартість, грн	Річна норма амортизації, %	Річна сума амортизації, грн
1	80000	50	40000
2	40000	50	20000
3	20000	50	10000
4	10000	50	5000
x	Разом	x	75000

Як видно з табл. 1, на 4-й рік недоамортизована вартість НА складає 5000 грн. Тому далі для її розподілу (з 5 по 8 рік) застосуємо прямолінійний метод. Нова вартість НА, що амортизується (залишкова вартість) становить 5000 грн. Залишковий строк корисного використання – 4 роки. Розрахунок амортизації за прямолінійним методом проводиться за формулою:

$$РСА = (ПВ - ЛВ) : СКВ,$$

де $РСА$ – річна сума амортизації; $ПВ$ – первісна вартість; $ЛВ$ – ліквідаційна вартість; $СКВ$ – строк корисного використання. Річна норма амортизації становить – 25 % ($100\% : 4 = 25\%$). Річна сума амортизації – 1250 грн ($5000 : 4 = 1250$).

Річну суму амортизації можна також визначити по-іншому: 1250 грн ($5000 \times 25 : 100 = 1250$). Обрахуємо амортизацію за прямолінійним методом амортизації в табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок амортизації за прямолінійним методом (з 5 по 8 рік)

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Річна норма амортизації, %	Річна сума амортизації, грн
1	5000	25	1250
2	5000	25	1250
3	5000	25	1250
4	5000	25	1250
x	Разом	x	5000

Отже, зданих таблиці 2 видно, що вартість НА розподілилась повністю.

Результати і обговорення. Амортизацію необоротних активів можна нараховувати за двома способами: 1) від початкової вартості необоротних активів (арифметичний); 2) від залишкової (балансової) вартості необоротних активів (геометричний). При використанні 1-го способу вартість НА повністю розподіляється за період амортизації. При використанні 2-го способу розрахунку амортизації від залишкової вартості НА за різними методами (прямолінійний, норми амортизації, на основі доходу, кумулятивний і ін.), а також при нарахуванні амортизації НА за методами прискореного зменшення залишкової вартості в останній період вартість НА повністю не амортизується. Її списують за залишковою сумою у витрати.

Висновки. Щоб забезпечити повну амортизацію НА при використанні методів зменшення залишкової вартості і способів розрахунку амортизації від залишкової вартості їх комбінують із прямолінійним методом. Строк амортизації і вартість, що амортизується, ділять на дві частини: 1) спочатку НА амортизують за методами прискореного зменшення залишкової вартості (або способами розрахунку із залишкової вартості); 2) потім нерозподілену залишкову вартість амортизують за прямолінійним методом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 7 лютого 2013 р. № 73, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 р. за № 336/22868. – Електронний ресурс. – Режим доступу :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за № 288/4509.

– Електронний ресурс. – Режим доступу :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби”. – Електронний ресурс. – Режим доступу :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014.

4. Федеральний стандарт бухгалтерського обліку 6/2020 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів Російської Федерації від 17 вересня 2020 р. № 204н, зареєстровано в Міністерстві юстиції Російської Федерації 15 жовтня 2020 р. № 60399. – Електронний ресурс. – Режим доступу :
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_365338/76123180f1200d66eb1102dd61173d0f8d64d569/.

5. Положення з бухгалтерського обліку 6/01 “Облік основних засобів”, затверджено наказом Міністерства фінансів Російської Федерації 30 березня 2001 р. № 26н, зареєстровано в Міністерстві юстиції Російської Федерації 28 квітня 2001 р. № 2689. – Електронний ресурс. – Режим доступу :
<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=199487&fld=134&dst=100011,0&rnd=0.7550347104001115#04149534261205524>.

6. Declining-balance method of depreciation definition. (2021). – Режим доступу : <https://www.accountingcoach.com/terms/D/declining-balance-method-of-depreciation>.

7. Способ уменьшаемого остатка. (2018). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://obd2bluetooth.ru/sposob-umenshaemogo-ostatka/>.

8. Метод уменьшаемого остатка начисления амортизации: формула. Современный предприниматель. (2021). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://spmag.ru/articles/metod-umenshaemogo-ostatka-nachisleniya-amortizacii-formula>.

9. Годовая норма амортизации. Современный предприниматель. (2021). – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://spmag.ru/articles/godovaya-norma-amortizacii>.

10. Метод уменьшаемого остатка. Современный предприниматель. (2021) . – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://spmag.ru/articles/metod-umenshaemogo-ostatka>.

11. Как использовать коэффициент ускорения амортизации. Ассистентус. (2021). – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://assistentus.ru/osnovnye-sredstva/koefficient-uskoreniya-amortizacii/>.

12. Görzig B. (2005). Depreciation in EU Member – States. Empirical and Methodological Differences. DIW Berlin. – Электронный ресурс. – Режим доступа : http://www.euklems.net/meetings/CM_Helsinki/Goerzig.pdf.

13. Depreciation Methods for Fixed Assets. (2021). – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://docs.microsoft.com/en-us/dynamics365/business-central/fa-depreciation-methods>.

14. Variable Declining Balance Depreciation Calculator. (2022) . – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://www.calculatorsoup.com/calculators/financial/depreciation-variable-declining-balance.php>.

15. Fazal H. What is ‘Declining balance to Straight line crossover’ method of depreciation? – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://pakaccountants.com/declining-balance-to-straight-line-crossover-depreciation-method/>.

16. Разница между арифметической и геометрической последовательностью. (2022). – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://ru.gadget-info.com/difference-between-arithmetic>.

17. Прогрессии (арифметическая, геометрическая), формулы. (2022). – Электронный ресурс. – Режим доступа : <https://www.calc.ru/Progressii-Arifmeticheskaya-Geometricheskaya-Formuly.html>.

**ПОСТКОВИДНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Фомина Марина Валерьевна

д-р экон. наук, проф.

Луценко Елена Александровна

старший преподаватель

Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михаила Туган-Барановского
г. Донецк, Украина

Аннотация: в статье проведен анализ глобальных экономических и технологических тенденций, влияющих на трансформацию рынка труда и формирование новых социально-экономических отношений в условиях становления цифровой экономики. Обращается внимание на изменение характера и формы трудовой занятости, требований к профессиональным умениям и навыкам. Показано, как изменения, связанные с пандемией COVID-19, затрагивают вопросы обучения и переподготовки специалистов, а также их востребованности на рынке труда.

Ключевые слова: «цифровая революция», глобальные тенденции, фрилансеры, дистанционная занятость, «цифровые профессии», удаленная работа, искусственный интернет, «Интернет вещей», робототехнические комплексы.

В мировой экономике формируется новая инновационная парадигма развития. Информатизация становится столь важным фактором повышения благосостояния общества и роста производительности труда, что происходящие на рынке изменения рассматриваются как начало новой стадии экономического развития. Под воздействием глобализации и развития новых электронных технологий трансформируется природа рынка труда, формируются новые типы трудовых отношений, что в свою очередь, требует гибкости, мобильности и

готовности индивида к инновационным изменениям.

Процессы автоматизации и роботизации неизбежно трансформируют рынок труда – в сфере занятости становится актуальной технологическая безработица. По оценкам рекрутингового сервиса Head Hunter, в России из-за стремительного развития робототехники, нанотехнологий и IT-технологий в ближайшие семь лет исчезнут профессии экономиста, бухгалтера, юриста, полицейского, медсестры. Кроме того, уход с рынка грозит дизайнерам, экологам, финансистам, маркетологам, аудиторам [2].

При этом изменяются требования к навыкам, умениям и личностным качествам сотрудников. Формирование новых профессиональных качеств и навыков в цифровую эпоху станет важным условием конкурентоспособности на рынке труда и ключевым преимуществом перед искусственным интеллектом. Эти и другие обстоятельства обуславливают актуальность проводимого исследования.

Теоретические и прикладные аспекты трансформации рынка труда в условиях цифровизации представлены в работах зарубежных и отечественных исследователей, таких как: Дж. Бессен [9], Дж. Хортон, У. Керр, Дж. Стиглиц, А. Коринек, К. Шваб [8], А. Комаров, Е. Борисова, Э. Кузбенова [1], В. Бобков, Н. Новикова, И Шичкин [2], И. Нумухаметов, Ю. Капкаева. Наряду с этим представлены многочисленные отчеты экономических агентств и международных консалтинговых компаний, в которых просматриваются тренды маргинализации рынков труда западных странах и России [7, 11-14].

Несмотря на значительное количество научных исследований в этом направлении, до сих пор возникают дискуссии относительно влияния прогресса в области коммуникационных и информационных технологий на занятость и рост безработицы, изменение производственно-трудовых отношений. Возникает объективная необходимость изучения трансформации трудовых отношений и пересмотра устоявшихся тенденций развития рынка труда.

Цель исследования. Определение современных тенденций развития рынка труда в условиях цифровизации на основе данных международных

аналитических организаций и консалтинговых центров; исследование пандемии вируса COVID – 19, как фактора, ускорившего внедрение «цифровых профессий» и дистанционной занятости; выявление современных направлений адаптации российского рынка труда к инновационным технологиям на современном этапе развития экономики.

Одним из приоритетных направлений современного развития для большинства мировых экономик, в том числе и России, является цифровизация. Впервые контуры «цифровой революции» были продемонстрированы в 2011 году на Ганноверской выставке [3]. В дальнейшем её описание постоянно корректируется: если изначально появление интернета отождествляли с созданием паровой машины, то сегодня речь идет о способах производства, основанных на внедрении «Интернет вещей», искусственного интеллекта, робототехнических комплексов, 3D-способов создания физических объектов.

Инновационные цифровые технологии и непосредственный доступ к информации, кардинально видоизменяют социальную реальность. Действительно, количество пользователей Интернета в мире только за период с 2005 года по 2021 год увеличилось в 7 раз (рис. 1) [4]. Если учесть, что численность населения мира на начало 2021 года составила 7,83 млрд. человек, то сегодня передовые технологии оказывают непосредственное воздействие на различные сферы жизни общества.

Очевидно, что самые большие риски последствий четвертой промышленной революции связаны с социальной сферой, точнее с занятостью. В исследованиях целого ряда современных экономистов, описывается влияние процессов, происходящих в цифровой экономике, на эффективное функционирование современного рынка труда. В настоящее время существуют две диаметрально противоположные точки зрения на изменения в сфере труда, порождаемые цифровой трансформацией.

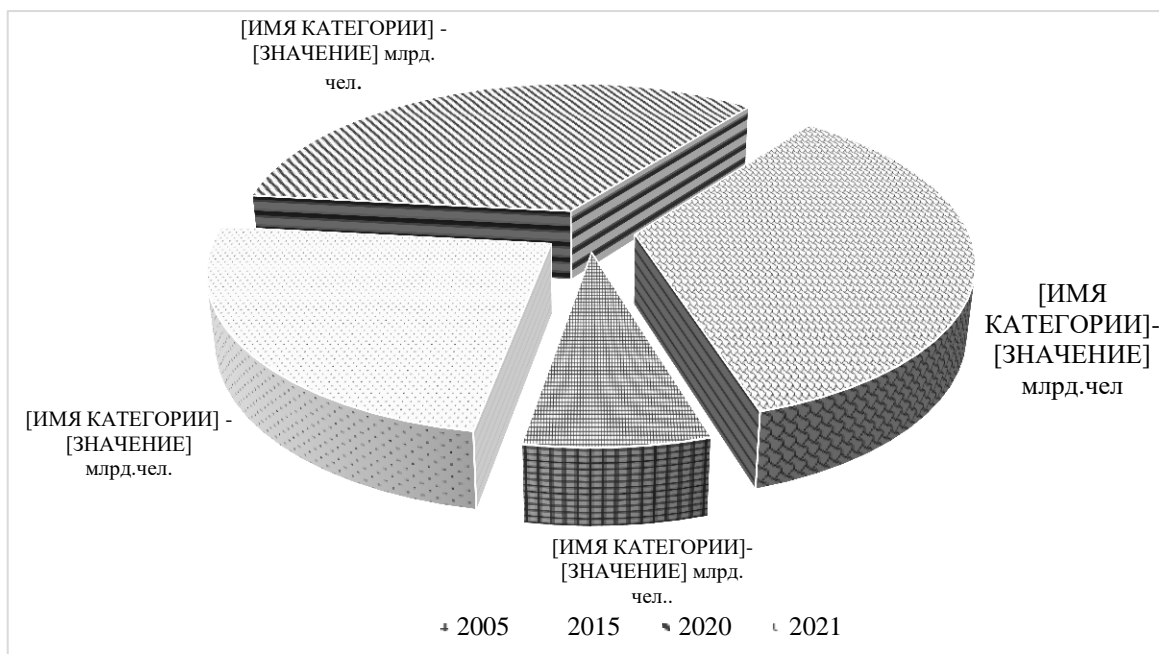

Рис. 1. Количество пользователей Интернета и цифровых технологий в динамике, млрд. чел

Одни исследователи настаивают на том, что внедрение цифровых технологий приводит к массовой безработице и усилению различного рода неравенств, и как следствие к политическому и экономическому кризису. По мнению К. Шваба, четвертая промышленная революции увеличивает разрыв благосостояния между собственниками капиталов, т.е. акционерами и инвесторами, и теми, кто живет результатами собственного труда [8].

Другие ученые, исходя из опыта предыдущих промышленных революций, уверены, что информатизация существенно не влияет на рост безработицы. Так, Дж. Бессен пишет, что «согласно имеющимся данным, технологии сегодня в основном вытесняют работников на новые рабочие места, а не полностью заменяют» [9]. Также считает и Дж. Рометти, генеральный директор IBM. По его мнению, роботизация хоть и сокращает число рабочих мест, но в то же время формирует новые виды занятости, повышает доходы компаний и покупательную способность людей [10]. Профессор П. Корк, возглавляющий Австрийский центр роботизированного зрения в Квислендском технологическом университете считает, что робототехника в сельскохозяйственном производстве позволит снять нагрузку с работников и

сэкономить миллионы долларов. В последнем исследовании McKinsey Global Institute, утверждается, что рост доходов и потребления, рост инвестиций в инфраструктуру и другие тенденции создают дополнительный спрос на работников, которые могут компенсировать автоматизацию рабочих мест.

Для подтверждения или контраргументации вышеизложенных прогнозов, считаем правомерным, рассмотреть глобальные тенденции развития рынка труда в условиях цифровизации.

Цифровые технологии приводят к значительной трансформации существующих рабочих мест, требуя от работников новых профессиональных навыков, что в свою очередь вызывает необходимость постоянного обучения и повышения квалификации, обретения новых знаний в области цифровых устройств, коммуникационных приложений и социальной активности в целом. В частности, возрастает потребность не в узких специалистах, а в кандидатах, которые стремятся быть в курсе продуктов технологической революции.

Таким образом, можем констатировать, что конкурентоспособность рабочей силы определяется специфическими особенностями человеческого капитала.

А поскольку в условиях цифровизации, увеличивается доля внештатных сотрудников–фрилансеров и количество платформ удаленных работ, т. е. отношений, не являющихся по своей сути трудовыми, то и масштабы государственного регулирования рынка труда значительно сокращаются. Отсутствие регулирования усиливает конкурентную среду между соискателями рабочих мест в сегменте низкоквалифицированного труда. Согласно докладу ОЭСР 2018г., в наиболее уязвимом положении находятся рабочие низкооплачиваемых профессий, выполняющие монотонную рутинную работу, и напротив, обладатели дефицитного интеллектуального капитала обретают новые преимущества, в том числе и в оплате труда.

Проведенный авторами анализ динамики безработных в странах ОЭСР в зависимости от уровня образования (рис. 2), подтверждает, что самый высокий уровень безработицы наблюдается среди лиц, не имеющих высшего

образования.

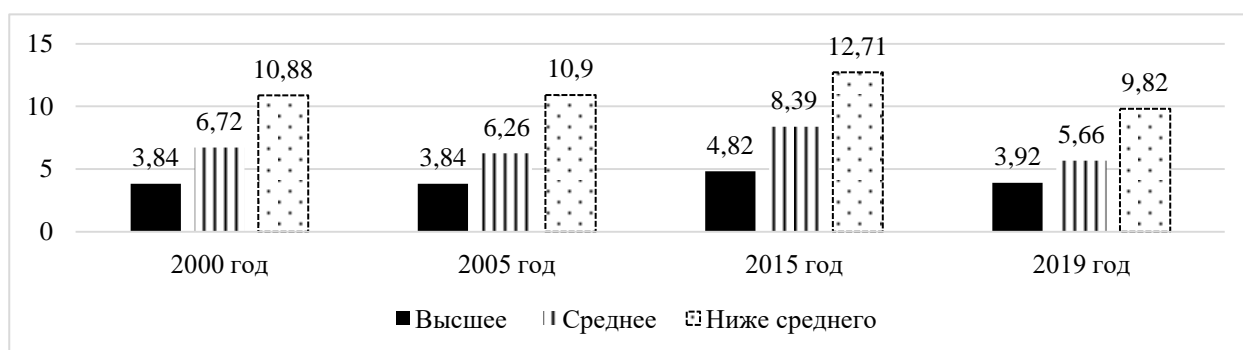

Рис. 2. Динамика безработных в странах ОЭСР в зависимости от уровня образования [15].

Подводя итог, можно сказать, что цифровизация оказывает двоякое влияние на рынок труда. С одной стороны, она создает новые высокотехнологичные рабочие места, увеличивает в разы производительность труда, улучшает карьерные возможности. На основе исследования, проведенного компанией Ecorys UK LTD и согласно оценкам ее аналитиков, благодаря «цифровым профессиям» уже в 2022 году в экономике будут созданы примерно 22% новых рабочих мест. Среди которых наибольший спрос прогнозируется на специалистов по искусственному интеллекту, разработчиков программного обеспечения и приложений, аналитиков в области информационной безопасности, специалистов по электронной торговле и социальным медиа, инженеров-робототехников, специалистов по цифровому маркетингу.

С другой стороны, цифровизация усиливает поляризацию на мировом рынке труда, пополняет армию безработных, создает вакансии, требующие принципиально новой квалификации. Снижение занятости планируется из-за возможностей технологий искусственного интеллекта и промышленного «интернета вещей», которые позволяют создавать полностью автоматизированное производство с интеллектуальными системами управления. На сокращение рабочих мест определенное влияние окажет облегченное производство, связанное с применением технологии 3D-печати, которая не предполагает огромного количества трудоусилий.

Пандемия COVID-19 значительно ускорила процесс внедрения технологий искусственного интеллекта в промышленность и сферу услуг, что позволило автоматизировать многие производственные и управленческие процессы, заменить работников сложными компьютерными программами и роботами, невосприимчивыми к патогенам в отличие от людей. Вместе с тем, пандемия COVID-19 активизировала и дистанционную занятость, которая в свою очередь изменила типичные требования к занимаемой должности и расширила возможности удаленной работы для жителей отдаленных регионов страны, матерей-одиночек, пенсионеров. Следует отметить, что поскольку дистанционная занятость дает многочисленны преимущества (рис.3), то повышается доверие к удаленной работе как у работодателей, так и у работников, и многие сотрудники готовы выполнять работу в дистанционном формате, даже теряя при этом часть своих доходов.

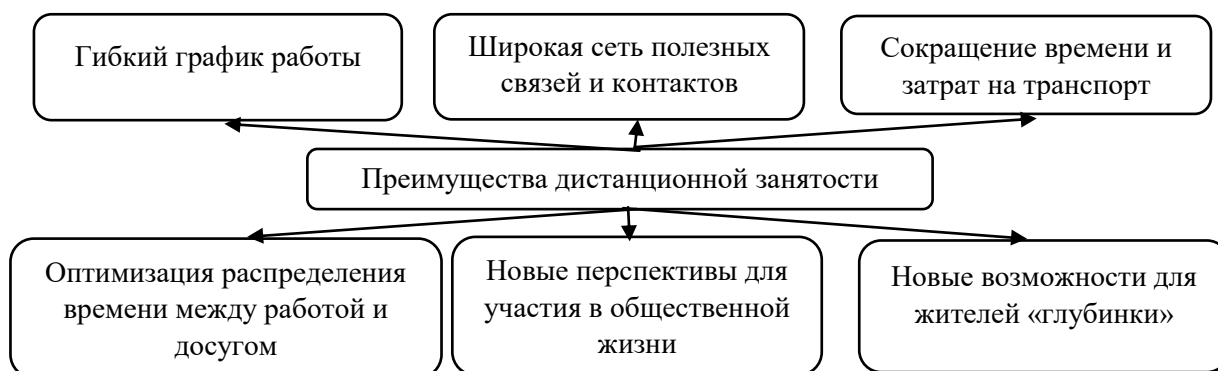

Рис. 3. Преимущества дистанционной занятости (составлено авторами)

Кроме того, в условиях вирусной инфекции, заметной тенденцией трансформации рынка труда является стремительное развития новых «цифровых» профессий: специалист по цифровому маркетингу, таргетолог, администратор онлайн-школ, SMM-менеджер, копирайтер, личные онлайн-помощники. В период пандемии рынок труда Российской Федерации столкнулся с проблемой необеспеченного спроса в цифровых кадрах, несмотря на высокий уровень оплаты их труда (табл.1)

**Уровень заработных плат специалистов «цифровых» профессий
(2020 г.)**

Специальность	JobLab.ru	Headhunter.ru	Rabota.ru
Специалист по контекстной рекламе	60000	70000	55000
Интернет-маркетолог	60000	95000	60000
Таргетолог	60000	80000	-
Администратор онлайн-школ	-	22000	-
SMM-менеджер	65000	80000	60000
Личный онлайн-помощник	-	20000	-

Примечание: Составлено по: {JobLab.ru, Headhunter.ru, Rabota.ru}

Эксперты и аналитики считают, что автоматизация производства и сервиса необратима и неизбежна [7]. По прогнозам Центра по мониторингу технологической модернизации и научно-технического развития, в России наибольшая автоматизация прогнозируются в транспортной отрасли и гостиничном бизнесе, соответственно 75 и 67%. Минимальная автоматизация в 20%, затронет сферу образования.

Учитывая возрастающий динамизм социально-экономических преобразований, необходимо выработать механизм управления цифровой экономикой. Считаем, что к основным направлениям адаптации рынка труда к инновационным изменениям, инициированным цифровизацией, относятся:

- формирование правовой базы, способной смягчить рост безработицы и социальную напряженность;
- реформирование системы образования в соответствии с изменяющимися условиями и требованиями, вызванными переходом к цифровой экономике;
- создание благоприятных условий для развития технологических компаний по созданию интеллектуальных роботизированных инструментов (например, предоставление предпринимателям в инкубационный период налоговых льгот или стартовых кредитов под низкие проценты);
- развитие современной инфраструктуры рынка труда;
- разработка механизмов повышения благосостояния общества в целом.

Проведенное исследование позволяет сделать выводы: во-первых, одной из главных тенденций развития общества и экономики является проникновение инновационных технологий во все сферы жизнедеятельности человека. Вызовы цифровизации касаются прежде всего рынка труда, поскольку технологии «нового поколения» не только заменяют механический труд, но и вытесняют человеческий труд из оцифрованных процессов. Во-вторых, процессы, инициированные цифровизацией, имеют комплексный характер, их воздействие может быть, как положительным, так и отрицательным. С одной стороны, технологические и информационные инновации способствуют созданию высококвалифицированных рабочих мест, росту производительности и благосостояния общества в целом, с другой – усиливает поляризацию на мировом рынке труда, сокращают количество низкоквалифицированных работников, как правило, выполняющих рутинную и монотонную работу. В-третьих, глобальные экономические и технологические трансформации влияют на формирование новых социально-экономических отношений. При этом изменяется характер труда, требования к профессиональным умениям и навыкам, что в свою очередь затрагивает вопросы обучения и переподготовки наиболее востребованных специалистов и формирование новой системы производственных отношений. В-четвертых, пандемия вируса COVID – 19, стала важнейшим фактором, который ускорил процесс внедрения инновационных технологий, роботизировал и заменил сложными компьютерными программами рабочие места, а также активировал дистанционную занятость. В-пятых, повсеместное внедрение глобальных цифровых сетей приводит к серьёзным трансформациям, которые требуют новых форматов управления и подходов к совершенствованию социальной политики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Комаров А.В., Борисова Е.С., Кузбенова Э.Р. Прогнозирование экономического развития России до 2025 года в условиях становления цифровой экономики // Экономика и предпринимательство, 2018. № 3 (92).

С. 88-97.

2. Бобков В.Н., Новикова Н.В., Шичкин И.А. Цифровая революция и ее воздействие на устойчивость рынков труда и занятости / Уровень жизни населения регионов России. 2016. № 3 (92). С. 3-4.

3. Deutsche Messe AG, Hannover [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.messe.de/home>>.

4. Сергеева Ю. Вся статистика интернета и соцсетей на 2021 год – цифры и тренды в мире и в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<https://www.web-canape.ru/business/vsyastatistika-interneta-i-socsetej-na2021-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii>>.

5. Digital skills for the UK economy // UK Government. – Mode of Access: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/492889/DCMSDigitalSkillsReportJan2016.pdf>.

6. Pouliakas K. Determinants of automation risk in the EU labour market: A skills-needs approach. IZA Discussion. - 2018. - Paper No. 11829.

7. Gartner Identifies the Top Strategic Technology Trends for 2021. Analysts Explore Top Industry Trends at Gartner IT Symposium/Хро 2020 Americas, 2020. Mode of Access: <<https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-10-19-gartneridentifies-the-topstrategic-technology-trends-for-2021>>.

8. Шваб К. Четвертая промышленная революция. М.: Эксмо, 2016. [Электронный ресурс].– Режим доступа: <<http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup>>.

9. Бессен Дж. Труд и технологии // Финансы и развитие. Международный валютный фонд, Март 2015.

10. Gartner Says Global Artificial Intelligence Business Value to Reach \$1.2 Trillion in 2018. – Mode of Access: <<https://www.gartner.com/newsroom/id/3872933>>.

РОЗРОБКА ПРОЄКТУ СІМЕЙНОЇ АМБУЛАТОРІЇ ЦЕНТРУ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО-САНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Харченко Катерина Іванівна

Студент, сімейний лікар

Національний університет «Одеська політехніка»

КНП «ЦПМСД № 5» ОМР

м. Одеса, Україна

Анотація: вивчено теоретичні аспекти поняття проєкт, проаналізовано міжнародний досвід організації медичної допомоги та систему охорони здоров'я в Україні після реформи 2016 року у рамках цифрової трансформації, розглянуто організацію роботи Центру первинної медико-санітарної допомоги. Описано та досліджено КНП «ЦПМСД № 5» як суб'єкт господарювання, проаналізовано господарської діяльності КНП «ЦПМСД № 5», досліджено діяльність КНП «ЦПМСД № 5» по розробці та реалізації проєктів розвитку. Розраховано рівень попиту на послуги що надаються підрозділом що проєктується. Визначено критерії вибору приміщення та розраховано за цими критеріями управлінське рішення. Обґрунтовано планування приміщення відповідно обраного проєктного плану.

Ключові слова: проєкт, медична реформа, сімейний лікар, сімейна амбулаторія, Центр первинної медико-санітарної допомоги.

Державна медична допомога доступна громадянам України лише у випадку укладення декларації з сімейним лікарем. Сімейні лікарі працюють у Центрах первинної медико-санітарної допомоги.

Розглянемо термін Центр первинної медико-санітарної допомоги відповідно до чинних нормативних документів. «Центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги (далі ЦПМСД) — є закладом охорони здоров'я, що створюється з метою забезпечення потреб населення у первинній медичній допомозі» [3, р. 1, п. 1].

«Амбулаторія є підрозділом лікувально-профілактичної служби центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги, що забезпечує надання прикріпленому населенню первинної медико-санітарної допомоги» [2, р. 1, п. 2].

Пітер Друкер казав: «Те що можна виміряти, тим можна управляти» [4]. З цими твердженнями не можливо не погодитися. Його необхідно використовувати як ідіому. Тому далі будемо апелювати цифрами.

На сьогоднішній день 20,5 % [1, с. 51]. населення Одеської області не уклали декларацію з сімейним лікарем, тобто не забезпечені медичною допомогою. У досліджуваному історичному мікрорайоні міста Одеси (Селище Котовського) наразі на 170 тис. мешканців працює 66 сімейних лікарів Центрів первинної медико-санітарної допомоги. Разом з сімейними лікарями приватних установ, вони можуть забезпечити первинною медичною допомогою лише 137 680, тобто близько 39 320 осіб наразі не можуть бути охоплені первинною медичною допомогою. В умовах пандемії COVID-19 майже 100 % населення потребує проведення профілактичних щеплень, що також повинно забезпечуватись первинною ланкою медичної допомоги.

Актуальність теми. Проблема здоров'я стоїть на другій ланці піраміди Маслоу, це означає, що є край необхідною і завжди актуальною у будь-які часи. Основним завданням охорони здоров'я є збереження і зміцнення населення. Одним з атлантів медичної допомоги в Україні і по всьому світі є первинна медична допомога. Наразі населення України і міста Одеси включно потребує розширення мережі закладів, що надають первинну медичну допомогу. В умовах пандемії COVID-19 надзвичайно актуальною і життєво необхідною є профілактика. Вона є значно дешевшою та ефективнішою ніж витрати на лікування тяжкого перебігу і ускладнення захворювань. Державна політика наразі повністю направлена на проведення профілактичних заходів проти всіх інфекційних захворювань, і особливо проти COVID-19. Невакциноване населення обмежене з боку держави у пересуванні, праці, відвідуванні громадських місць. Це вимушує вакцинуватись навіть невідповідальних

громадян. Це все призводить до підвищення попиту на профілактичні щеплення. Існує необхідність у розширенні мережі пунктів вакцинації.

Цей диплом розрахований для створення і організації роботи сімейної амбулаторії, що забезпечить 14 400 осіб у первинній медичній допомозі та стаціонарного пункту щеплень, на базі амбулаторії, після створення якого, потреба населення Селища Котовського у проведенні профілактичних щеплень також буде перекритою.

Мета цієї кваліфікаційної роботи — розробка проект підрозділу Комунального некомерційного підприємства «Центру первинної медико-санітарної допомоги № 5» Одеської міської ради, який би забезпечив потреби населення у первинній медичній допомозі та вакцинації включно, та буде приносити дохід.

Завдання роботи. Вивчити теоретичні аспекти поняття проект, проаналізувати міжнародний досвід організації медичної допомоги та систему охорони здоров'я в Україні після реформи 2016 року у рамках цифрової трансформації, розглянути організацію роботи Центру первинної медико-санітарної допомоги. Описати та дослідити КНП «ЦПМСД № 5» як суб'єкт господарювання, проаналізувати господарської діяльності КНП «ЦПМСД № 5», дослідити діяльність КНП «ЦПМСД № 5» по розробці та реалізації проекту розвитку. Розрахувати рівень попиту на послуги що надаються підрозділом що проектувані. Визначити критерії вибору приміщення та розрахувати за цими критеріями управлінське рішення. Обґрунтувати планування приміщення відповідно обраного проектного плану.

Об'єкт дослідження — Комунальне некомерційне підприємство «Центру первинної медико-санітарної допомоги № 5» Одеської міської ради.

Предмет дослідження — розробка проект сімейної амбулаторії Центру первинної медико-санітарної допомоги на базі КНП «ЦПМСД № 5».

Методи досліджень. Використовувалися такі методи досліджень, як метод економічного аналізу, методи математичної статистики, методи експертних оцінок та аналізу ієрархій, метод моделювання.

Практична значущість. 39 320 осіб мають незадоволену потребу у первинній медичній допомозі, це означає що є потреба у створенні нового підрозділу КНП «ЦПМСД № 5». У рамках цього проєкт розроблено підрозділ, який буде забезпечувати частину населення первинною медичною допомогою взагалі, та профілактичними щепленнями у тому числі.

Цей проєкт розрахований для забезпечення населення у первинній медичній допомозі, після реалізації якого 14 400 осіб будуть забезпечені первинною медичною допомогою.

Висновки та пропозиції «Наука без політики безсила, а політика без науки піддається забаганкам і примхам» [5, с. 385].

У цій кваліфікаційній роботі ми вивчили теоретичні аспекти поняття проєкт, сімейна амбулаторія, Центр первинної медико-санітарної допомоги, електронна система охорони здоров'я. Довели, що ця кваліфікаційна робота проєктом. Цей проєкт можна охарактеризувати як короткотривалий, комерційний проєкт, змішаний за сферою діяльності (містить у собі соціальні, економічні та організаційні моменти).

У цьому дипломі ми проаналізували міжнародний досвід організації медичної допомоги та систему охорони здоров'я в Україні після реформи 2016 року у рамках цифрової трансформації. Стало зрозуміло, що наразі в Україні працює система державного страхування, у якій сімейна медицина відіграє провідну роль.

Ми розглянули організацію роботи Центру первинної медико-санітарної допомоги. З'ясували що основним профілем роботи підприємства є впровадження загальної практики — сімейної медицини. Підпорядковується державними органами влади, безпосередньо Одеською міською радою. Описали та дослідили КНП «ЦПМСД № 5» як суб'єкт господарювання, проаналізували його господарську діяльність. Визначили, що підприємство є перспективним, наразі накопичує фінансові ресурси для розширення та покращення діяльності. Після розрахунків за показниками, визнали його високоліквідним, рентабельним підприємством з абсолютною фінансовою

стійкістю.

У цій дипломній роботі ми визначили, що 39 320 жителів Селища Котовського мають незадоволену потребу у первинній медичній допомозі — не уклали, і не мають можливості укласти декларацію з сімейним лікарем що означає — знаходяться поза межами державного страхування і можуть розраховувати лише на допомогу приватних установ, і вимушені сплачувати будь-які послуги із власних коштів. Це означає, що рівень попиту на укладення декларацій зі сімейним лікарем є високим. І є сенс створення підрозділу КНП «ЦПМСД № 5». Ми визначити критерії вибору приміщення та розрахувати за цими критеріями управлінське рішення. Оптимальним вибором приміщення є приміщення розташоване за адресою: м. Одеса, про. Махачкалінська, 6.

Приміщення наразі потребує капітального ремонту. Технічний план приміщення не відповідає потребам і Державним будівельним нормам. Тому, ми проєктовані такий план приміщення, який відповідає ДБН та може задовольнити потреби проєктного плану.

Спроєктовані приміщення для організації роботи 5 кабінетів сімейних лікарів, стаціонарного пункту вакцинації, процедурного кабінету.

За умови, що 8 сімейні лікарів матимуть по 1800 укладених декларацій, прибуток від виплат НСЗУ складатиме 5 760 000 грн. за рік.

Маніпуляційний кабінет при середньому навантаженні робочого дня принесе 366 000 грн. за рік.

Стаціонарний пункт щеплень при середньому навантаженні також принесе 2 295 000 грн.

В сумі усі проєктовані структурні елементи підрозділу принесуть для КНП «ЦПМСД № 5» — 8 421 000 грн. за рік.

За рік роботи з урахуванням заробітних плат підрозділ принесе 6 505 716 грн.

Отже, створення підрозділу КНП «ЦПМСД № 5» є доцільним і вигідним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт Національної служби здоров'я України III квартал 2021. [Б/м]: [Б/в], 2021. 198 с. URL: <https://edata.e-health.gov.ua/storage/files/3qrt2021-report.pdf?1641645021> (дата звернення: 15.01.2022).
2. Положення про амбулаторію. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2016 № 801. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1168-16#n4> (дата звернення 15.01.2022).
3. Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2016 № 801. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1167-16#Text> (дата звернення 15.12.2022).
4. Prusak, L. What Can't Be Measured. *Harvard Business Review*. 2010-10-07. URL: <https://hbr.org/2010/10/what-cant-be-measured> (дата звернення 15.01.2021).
5. Roper, W., Science, politics, and public health. *Science*. 2020. Vol 370. Issue 6515. p. 385. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abf2837> (дата звернення 15.01.2021).

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Череп О. Г.

Д.е.н., професор

Назіна А. А.

Студентка

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Конкурентоспроможність торговельного підприємства є, безперечно, багатограним і важливим поняттям. Наукові підходи до трактування конкурентоспроможності підприємства відрізняються між собою через низку чинників. Зокрема, певні групи дослідників виокремлюють ту чи іншу особливість діяльності торговельного підприємства та акцентують на ній увагу, визначаючи при цьому місце компанії ринку. Щоб сформулювати вичерпний термін конкурентоспроможності, потрібно вивчити різні погляди на поняття та дійти загального висновку.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, торговельне підприємство, показники конкурентоспроможності, торгова пропозиція.

Розпочнімо з визначення поняття конкуренція. Відповідно до чинного законодавства в Законі України «Про захист економічної конкуренції» «економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку». [1]

Конкуренція – це рушійна сила для поступу підприємств, яка підштовхує

не закінчувати процес підвищення конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність проявляється тільки в умовах конкуренції та через конкуренцію.

Серед науковців не існує єдиного трактування поняття «конкурентоспроможність». [2]

За думкою І.З. Должанського, Т.О. Загорної, конкурентоспроможність – це «здатність виробляти й реалізовувати швидко, дешево, якісно, продавати в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування; можливість ефективно розпоряджатись власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку» [3].

Ми погоджуємося з авторським визначенням Архієреєва С.І. та Мешкової В.В.: «конкурентоспроможність підприємства – це комплексна відносна характеристика підприємства, що ґрунтується на здатності підприємства організувати та здійснювати власну діяльність більш ефективно, ніж інші конкурентні суб'єкти на ринку в даний проміжок часу, та спроможності віднайти й акцентувати увагу на елементах діяльності, які виконуються краще або взагалі є унікальними по відношенню до підприємств-конкурентів та визнаються ринком як такі». [2]

Тобто це, перш за все, здатність підприємства визначити свою УТП – унікальну торгову пропозицію та за рахунок неї виділитися серед конкурентів та утриматися на ринку. А це і є запорукою успішності підприємства.

Конкурентоспроможність роздрібних торговельних мереж базується на їхніх конкурентних перевагах, які визначаються як певні, притаманні тільки їм особливості, що дає змогу розширити цільову аудиторію.

Для того щоб перевага приносила перемогу у боротьбі з конкурентами, вона повинна:

1) забезпечувати підприємству ринкове положення, вигідно відрізнити його від конкурентів;

2) бути націленою на специфічні запити клієнта, що дасть змогу принести користь цільовій групі споживачів;

3) спиратися на специфічні, оригінальні здатності та ресурси підприємства, які не піддаються імітації з боку конкурентів;

4) мати інноваційний характер для визначення напрямів і встановлення пріоритетності заходів щодо управління підприємством.

Можна зробити висновок, що конкурентоспроможність торговельного підприємства – це відносна характеристика, яка базується на здатності компанії ефективніше планувати посередницьку торгівлю, орієнтуючись на показники конкурентоспроможності товарів та торговельної послуги протягом відрізка часу на конкретній території та опосередковано обмеженому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

2. Архієреєв С. І., Мешкова В. В. Методика поетапної оцінки конкурентоспроможності торговельного підприємства. *Журнал БІЗНЕСІНФОРМ*. № 11, 2019 р., С. 210–221. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-210-221>

3. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник І.З. Должанський, Т.О. Загорна. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

LEGAL SCIENCES

THE ROLE OF A MAN IN THE ANTHROPOLOGY OF MODERN JURISPRUDENCE

Bobrovnyk Svitlana Vasylivna,
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Theory and History
of law and the state
of Institute of Law
of Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Ukraine

One of the directions of anthropological development of law is to reflect the role of a man in modern jurisprudence. It is worth noting that modern legal science focuses on such types of legal knowledge as natural law and jurisdictional, positivism, sociological and completely new, which is called anthropological and communicative. Let's define how these types in the modern interpretation are related to the human dimension.

The fundamental thesis of jusnaturalism is the statement of the German scientist Hegel that law is a sphere of realized freedom that functions in social life [1, p. 123]. Thus, this theory is based on the category of "freedom", which is limited to the freedom of others and is designed to ensure equality and justice in society. This is related to the fact that human behavior in the theory of jusnaturalism is based on the permitted freedom established by the rules of law, and neglects the norms of ethics and morality. The opinion of B.M. Chicherin, who had noted that the law is realized as the external freedom of man, limited by law [2, p. 42]. Hence, the essence of jusnaturalism is in the value-based justification of the order introduced by law and the attempt to derive superpositive law, which in relation to the right of the positive becomes a criterion of legal or non-legal assessment. At the same time, jusnaturalists

have chosen human rights and individual freedom as the absolute as the moral principles of law, which in practice leads to the lawlessness of most of society, which is manipulated by corrupt authorities. With the development of social relations, values changed, which has been leading to changes in the understanding of the fundamental categories of jusnaturalism from freedom, equality and justice to the social contract in Modern times, naturalistic theories of the Age of Enlightenment and human-centrism of the modern period. Changing the content of the fundamental principles of jusnaturalism in terms of identifying law with human rights; substantiation of anthropocentrism of its own uniqueness leads to the analysis of anthropological manifestations of law within this type of jurisprudence through the perception of a man: as an element of living nature; as a spiritual subject; as a bearer of natural rights; as an element of legal matter; as an exponent of justice; as the embodiment of a certain level of freedom.

This leads to the conclusion that, on the one hand, the natural and legal type of jurisprudence is based on the recognition of the universal role of a man and his rights as a criterion of justice of state laws, and on the other - contains elements of utopia, defining law not what it is really but that it had better be. That is, this type, pointing to the key role of a man in law, characterizes it not as a real, but as a moral and idealistic image of law. Moreover, non-classical approaches to the understanding of natural law form the basis of its cognition from the standpoint of intersubjectivity as a means of overcoming the subjectivity of law over objectivity. The concepts of legal reality (S.I. Maksymov), comprehension of justice of law as cognition (A.A.Kozlovskyi), the concept of temporal ontology of law (O.V. Stovba) which lose the anthropocentric direction are based on this approach [3, p. 695].

Analysis of the anthropological component of law within positivism must be carried out within two approaches that have certain features: statism and normativism. According to statism, law is the creation of the state, or acquires legal properties through the mediation of the state, that is, identified with the law of the state. The law becomes an external normative order, supported by the institution of state coercion. The law does not always reflect ethics and morality and does not take

into account the views of the majority of the population. Given that the law depends on the ruling elite, rather than the principles of morality, goodness, justice and equality, the idea of the individual, the person in law is lost, becomes unattainable, the axiological component of law is excluded from the subject of law [4, p. 10-12] and the axiological and communicative components of human existence do not cover. In other words, human rights, freedoms, interests and their scope are established, enshrined and guaranteed exclusively by the state. In practice, this leads to anti-moralist law enforcement, to the decline of legal culture and to the loss of the value component of a man in law. According to the ideas of statism, a man is realized: as an object of legal influence; as a subject of realization of the rights granted by the state; as an object of state and power influence, which has the form of legal liability; as a means of reconciling one's own interests with the state's; as a subject of submission to the state will; as a subject of realization of own interests within the limits of the behavior provided by the law.

The founder of normativism G. Kelzen has proposed to exclude the ideological and axiological component of law, calling the theory "pure" that is self-sufficient [5, p. 68]. That is, all legal phenomena become an external normative order, which is supported by physical coercion by the state. Legal institutions become fully formalized and do not cover the axiological and communicative components of human existence. Within the framework of normativism, the theory of natural law is ignored due to the fact that there is no law that is not based on the state, and its binding has no moral component, but is based on the authority of state institutions.

Based on the above ideas of positivism, a man within this type of jurisprudence is defined as: the object of state influence, including the violent; the subject of legal activity within clearly defined limits; the subject of the assigned duties; the subject of legal liability.

According to the sociological type of jurisprudence, law is determined as a relatively independent phenomenon in relation to the state. There is a right that acts independently of coercion and has no formal sanction other than that which is covered by their own will [6, p. 89-90]. The right is the right because it is realized in

social life and has the form of a social fact [6, p. 550]. Emphasizing the activity of law, the representatives of the sociological concept of law do not cover such important categories of jurisprudence as jurisprudence, legal culture, legal morality, the spiritual value of law. This significantly reduces the role of society in the development and implementation of legal requirements which are determined by officials who apply the law. For example, the law recognizes what a court creates [7, p. 359]. This leads to uncertainty in the criteria for establishing the features that distinguish law from other social phenomena and ignoring the dependence of law on various objective factors. Legal possibilities had better not be confused with legal reality, formal law is recognized as the opposite of real law. Although within this type an attempt is made to explain the relationship between social and individual in law, to justify the legal activity of the person, his role in social relations as a manifestation of reality.

Anthropological ideas within the sociological type of jurisprudence are manifested in the ability of a man to be a special subject of law enforcement, in his impact on the formation and functioning of law, the need for legal socialization of the individual and increase his role in promoting law. A man in the aspect of sociological perception of law is: the subject of individual law; the subject of determining the right depending on the personal conditions and circumstances of life of each person; the subject of intuitive influence on the law enforcement process; the basis of the anthropological and communicative aspect of law; the subject of formation of individual and positive law; the subject of socialization and perception of law.

Modern science determines the need for the formation of a scientific approach to the knowledge of law, which could organically integrate the human phenomenon and the formal and logical approach, which are implemented within the legal order and influence. It is possible to identify several factors that determine the need for anthropological jurisprudence. At first, the need to modernize the model of the relationship "society-state-man", where there must be an awareness of their partnership in the process of functioning in the human environment and solving common problems. Secondly, the need to modernize the legal provision of human

communication on the basis of legal compromise and incentives. Third, the importance of synthesizing the individual and social aspects of law. The individual is provided by the anthropological aspect of law by reflecting the orientational and spiritual components of the subject, and the social by understanding the legal interaction of these subjects. Fourth, the bipolarity of social life, which is associated with the existence of lawful and illegal; conflict and compromise necessitates knowledge of individual factors influencing the behavior of the subject and its dynamics.

An important advantage of anthropological jurisprudence is the reflection of the objective and subjective aspects of law and its phenomena. This reflection provides an opportunity to determine the dependence of the legal activity of the individual and the legal conditions of his communication with other entities, the ability to take into account individual and social interests in lawmaking process, to combine the status of the individual and the subject of public relations. We should also not forget about another important advantage of the analyzed type of legal understanding, which is the ability to identify the relationship of transcendent (social factors influencing the behavior of subjects) and immanent (rules of law, their formation and implementation in the activity of the subjects of law) in law. This is the perception of the genetic basis of law with a special and legal component of the existence of law.

Thus, a man within the framework of anthropological jurisprudence is: the subject of relationship with society and the state on a partnership basis; the subject of legal communication, the basis of which is a legal compromise and incentives; the subject of synthesis of individual and social aspects of law; the means of interpenetration of the transcendent and the immanent in law; the subject of legal relations who realizes, protects or restores his own interests; the subject of the implementation of the principle the rule of law.

REFERENCES:

1. Hegel G. Philosophy of Law. Moscow: Mysl, 1990. 524 p.
2. Chicherin B.N. Selected Works. SPb.: Publishing house of St. Petersburg University, 1998. 553 p.
3. Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vols. Vol. 2. Philosophy of law. Kh.: Pravo, 2017. 1128 p.
4. Laband P. State system of the German Empire. Odessa: G. Beilenson and I. Yurowski, 1894. 32 p.
5. Pure doctrine of the law of Gens Kelsen. M.: AN USSR: INION, 1987. Issue 1. 195 p.
6. Kistyakovsky B.A. Social sciences and law. Essays on the methodology of the social sciences and the general theory of law. M.: Pr. H. Sabashnikovs, 1916. 704 p.
7. Muromtsev S.A. Collection of articles: with an attachment of 7 portraits / Ed. D.I. Shakhovsky. M.: Publishing house of M. and S. Sabashnikovs, 1911. 441 p.

PLURALISM OF THEORIES OF THE ORIGIN OF THE STATE AND LAW

Ponomarenko N. V.

Assistant of the Department of Theory
and History of Law and State of
Educational and Scientific Institute of Law
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv

For the whole time, during which attempts were made to explain the origin of the state and law, many theories were created that singled out certain factors, the alleged action of which led to the origin of the state and law. Some of these theories, in the conditions of the domination of one or another monoideology, seemed indisputable and final not only to those who formulated them, but also to most of those for whom these explanations were "intended". However, over time, their place has been taken by others, and everything has been repeated. Many approaches have been developed in science to explain the existence of pluralism of theories of the origin of the state and law. Let's try to consider the main positions.

According to M.N. Marchenko reasons for the existence of a variety of theories of the state and law are follow ones:

- 1) the complexity and diversity of the process of origin of the state and law and the objectively existing difficulties of its adequate perception;
- 2) the impossibility of avoiding different subjective perceptions of this process by researchers, due to their inconsistent and sometimes opposing economic, political and other views and interests;
- 3) intentional distortion of the primary or subsequent (based on pre-existing state and law) emergence of the state and legal system due to conjunctural or other motives;
- 4) in intentional or accidental mixing in some cases of the process of emergence of the state and law with other, close, related processes.

According to A.I. Bobilev pluralism in views on the state and law is due to the

fact that in formulating concepts there were:

- 1) the difference of historical conditions in which they were created;
- 2) the influence of philosophical views of thinkers who formulated them;
- 3) reflection of subjective economic, political and other interests of certain groups of society;
- 4) making use of different methodological approaches in explaining the origin of the state and law: in some cases the true origin of the state and law was studied, in others - the historical development of views on state and law, in the third there was a historical analysis of the relationship between the state and law.

According to the representative of Western political science E. Southall:

- 1) reviewing competing theories, it should be taken into account that their emergence is partly due to the fact that some focus on the earliest stages of state formation, as the most important for understanding the process of state origin, while others focus on later stages and later historical epochs;
- 2) there are ideological differences in positions between those who consider the state as an institution primarily useful to the human race, and those who consider the state from the outset exploitative; some scholars take a neutral position.

According to F. Oppenheimer, the main reason for pluralism is that all theories of the origin of the state and law are class, such that need their arguments not to find the truth, but as a tool for material interests.

In addition to the above positions in the modern legal literature, many other opinions are expressed about the determinants of the pluralism of theories of the origin of the state and law. In particular, they are usually called: different historical epochs in which their authors lived, and as a consequence different amounts of knowledge that were available to mankind at a certain historical moment; use as illustrations only those regions of the land in which their authors lived; use of the achievements of newly created sciences without their adaptation to the social soil; the progress of historical and ethnographic sciences, which over the time supplement the factual material that underlies the relevant concepts etc.

It seems that all the above significant variety of reasons for the pluralism of

theories of the origin of the state and law can be classified into two groups.

The first of them should include reasons of a cognitive nature, the second - ideological.

The reasons for pluralism of the first group, which means those of a cognitive nature, should include the peculiarity and complexity of the process of origin of state and law, its historical remoteness, lack of empirical data on the relevant periods of civilization, the use of different methods, approaches, logical errors in the process research by discovereri. The development of social and other sciences also belongs to the same group of circumstances, as a result of which new empirical data and methods of cognition appear.

It seems that among the above reasons that prevent the formulation of unified conclusions on the problem of the origin of the state and law and have a cognitive nature, the historical remoteness of the studied processes realizes the most significant impact.

One cannot disagree with the opinion of the outstanding modern thinker P. Tejar de Chardin, who confirms that: «In any area, when something really new begins to break out around us, we do not notice it for the simple reason that we need to see its heyday in the future to notice it in the beginning. And when the same thing has grown and we turn back to find its embryo, then in turn these first stages are hidden, destroyed or forgotten. Everywhere, like an eraser in the hands of an artist, time erases every pale line in the picture of life. By a mechanism, the details of which in each case seem random, but the universality of which proves that it reflects the fundamental condition of our knowledge, vows, the initial stages of growth, whatever they may be, disappear from our eyes behind us. Except for the strengthened maxima, nothing (neither in the form of «witnesses», nor even in the form of traces) remains from what has been before us». Therefore, speculative reproduction of primary forms is usually quite problematic.

For example, if a person who has never studied biology was asked to imagine what a human embryo looks like in the early stages of its development, it is likely that something about an unformed, small, yet human-like creature would be heard in

response, whereas in reality it looks more like a fish than something human-like.

We have a rather similar situation when considering the problem of the origin of the state and law, the image of which has an extremely strong influence on the contemporary who analyzes its origins. This circumstance significantly complicates the direction of scientific research of different researchers in the same vein, determines the presence of many interpretations.

In addition, the difference in interpretations also determines the fact that the knowledge of such processes involves a conclusion of prognostic and probabilistic nature. In this regard, the difference between judgments about the past, the future and the present is not as radical as it is commonly believed. For example, by claiming that Napoleon died on May 5, 1821, the historian makes a binding prediction: documents proving Napoleon's life after that date will never be found, and evidence of this kind should be considered as false. The physicist, who claims that under certain conditions, a certain result will always be obtained, believes that he has taken into account the state of all variables; in the future there are new variables that are mistaken for constants, and this forces us to reconsider, sometimes significantly, previous conclusions. Recognizing the probabilistic nature of all knowledge, we must agree that the tasks of forecasting the future and «forecasting the past» differ not so much in principles as in tools.

The second group of reasons for pluralism (reasons of an ideological nature) should primarily include differences in the subjective perception of researchers due to differences in their social status and interests; intentional distortion of the processes of the emergence of the state and law due to market considerations, differences in general philosophical views and understanding of the essence of the state and law, etc.

Indeed, the problem of the origin of the state and law has rarely been considered outside of one or another already established political and legal doctrine, which provided not so much its actual study, as an explanation in one or another, predetermined framework: «If the notion of the state was often reduced to the expression of political tendencies, to the depiction of a political program and served

as a banner for political aspirations, then the historical act of the emergence of states should be no less distorted. It has often been distorted and deliberately ignored in favor of so-called «higher ideas». A purely historical act of the origin of the state has been based on idea, derived from known needs or, in other words, from certain rationalist or moral motives». Thus, over the time, with the birth and formation of new «higher ideas», new explanations of the origin of the state have been born.

Of course, the birth of wrongfully absolutized positions sometimes has taken place without direct intent to do so. During the formulation of a theory various aspects of state influence on society came to the fore, which in one way or another reflected on the worldview of thinkers, their understanding of the essence of the state and law. This, in turn, could not but affect the content of concepts that explain the emergence of the state.

Of course, it is quite difficult to point out clearly the dominant cause for the phenomenon of pluralism of views on the problem of the origin of the state and law, or even the category of such reasons (cognitive or ideological). It is more important to understand its multifactorial conditionality, which will allow to develop the most adequate approach to the analysis of existing concepts of the state and law.

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Андрушакевич Юлія

к.ю.н

старший викладач

кафедри інтелектуальної власності та приватного права,

Національний технічний університет України

Київський Політехнічний Інститут

імені Ігоря Сікорського

Вступ. Сучасний контекст формування правової держави майже всіма державами світу та її інструментального забезпечення потребує конкретизації розуміння теоретико-практичного змісту правової ідеології як правового феномену, розуміння ціннісного аспекту якого позбавить від неоднозначності, плутанини та її заперечення. Ціннісна сутність правової ідеології виявляється у формі теоретичного оформлення правосвідомості людини у суспільстві, яка чітко корелюється з відповідним правовим кліматом у конкретно-історичних умовах суспільного розвитку, що формується правовою думкою. Ціннісний аспект правової ідеології є вирішальним фактором будь-яких дій людини впродовж всього історичного розвитку, які і визначають нормативний потенціал та імперативну платформу ідеології права.

Теоретичний дискурс ціннісного аспекту правової ідеології пов'язаний з іменами таких науковців як: Р.В. Войтович, Ю.Ю. Калиновський, І.І. Коваленко та іноземних вчених - М.М. Алексєєв, Е. Гуссерл, Ж. Гронден, І.А. Ільїн, П. Рікер.

Метою цієї публікації є визначення ціннісного аспекту правової ідеології як правового феномену та як структури досвіду правосвідомості. Та досліджується крізь призму таких умов, що надають можливість уявити феномен правової ідеології як деформацію досвіду правосвідомості, а не деформацію певного соціального досвіду; визначаються перспективи застосування подібного підходу до правової ідеології, що дозволяє розглядати

останню через деформації первинного досвіду правосвідомості.

Результати та обговорення. Сучасне критичне ставлення до правової ідеології як у наукових, так і практичних колах пов'язане із деформацією правосвідомості. Невирішеним залишається питання, що саме необхідно критикувати – ціннісно-ідейні установки права, які формують правосвідомість, або саму правосвідомість, вбудовану у ці установки. Правова ідеологія не існує об'єктивно «поза-правосвідомістю», а є результатом певного досвіду правосвідомості, в контексті її соціально-правового досвіду, що має власну історію і динаміку. У цьому сенсі досвід правосвідомості передує ідеології як деякої його деформації, а не навпаки. Проблемний статус правової ідеології призводить до розповсюдження терміну «правова ідеологія» у різних контекстах і ментальних просторах. У зв'язку із чим інтеграція нової правової ідеології починається з критики не стільки цінностей попередньої, скільки її цілей оскільки після внесення до існуючої правової дискусії нових цілей, правова ідеологія постулює нову головну тезу, що породжує нову дискусію, але вже в іншому дискурсі, який призводить до трансформації сутності правової ідеології та її еволюції.

М.М. Решетніков зазначає, що сучасна людина заблукала у правоідеологічному лабіринті, оскільки феномен правової ідеології перекручений, асоціюється, як правило, з поняттям політики, а саме слово «правоідеологія» стало сприйматися як щось деструктивне, порочне [1, с. 45].

Зазначене гіпотетичне значення історично перекрученого ставлення до феномену правової ідеології не розповсюджено повністю. Так, Г.В. Осіпов доводить, що правоідеологічний вакуум неприпустимий в системі суспільно-правових відносин та реаліях сучасної правової дійсності; науковець наголошує на необхідності правоідеологічного ренесансу в сучасному суспільстві [2, с.87].

Правова ідеологія є ключем до розуміння цінності права як універсального регулятивного феномена в системі суспільних відносин. Але сучасне розуміння правової ідеології містить історичну спадщину означеного феномену в ілюзорному уявленні про правову дійсність, що сприяло

оформленню тенденції «сумніви у правосвідомості», як у суспільному, так і науковому житті. «Сумнів» як модус правосвідомості, містить історично сформовані варіанти розуміння правової ідеології під рубрикою «смерть суб'єкта», «децентралізація», «деперсоналізації», «позбавлення особистих прав людини». Крім того, правова ідеологія у традиції відношення до ідеології взагалі фіксується у критичних епітетах «ілюзорної», «помилкової», «наївної», а найчастіше, «агресивної» і «тоталітарної» правосвідомості. У зв'язку із цим, сучасність нашоюхується на розуміння правової ідеології як набір норм і установок правосвідомості, що розглядаються як «аномальні», «деформовані», «некритично сприйняті».

М.М. Алексєєв правову ідеологію розумів як ідеально існуючу структуру, що безпосередньо пізнається свідомістю людини і складається з трьох елементів: 1) суб'єкт як носій, що виявляє правоідеологічні цінності; 2) цінності; 3) визначення: «правоможливість» і «правообов'язок», за допомогою яких проявляється правовий зв'язок між цінностями.

Запропоноване трактування правової ідеології має суб'єктивіський, індивідуалістичний характер. З одного боку, М.М. Алексєєв характеризує правову ідеологію як ідеальну категорію, що існує поза індивідуальною свідомістю людини і саме тому є «безпосередньою об'єктивною даністю», а з іншого - носієм правових цінностей завжди є особистість, первинний рівень виявлення ідеології права – особистісна свідомість. У зв'язку із чим, науковець приходить до висновку, що правова ідеологія є щось суб'єктивне, а не об'єктивне; є проекцією суб'єктивної свідомості людини, а не об'єктивно існуючим реальним феноменом [3, с. 100]. Таке трактування правової ідеології, на думку М.М. Алексєєва, надає можливість визначити ступінь сприйняття людиною цінностей права, як через емоційний компонент правосвідомості, так і через раціональний. Вчений доводить, що людина сприймає правові цінності не тільки емоційно, а й інтелектуально, тобто абстрактно, логічно, відсторонено [3, с. 113].

М.М. Алексєєв відносить правову ідеологію до сфери цінностей, що

сприйматися людиною на емоційному та раціональному рівнях. Для обґрунтування емоційної складової науковець залучає емоційну психологію Л.Й. Петражицького, зокрема його ідею «правового факту» як початкового емоційного акту, що визначає момент позитивної або негативної цінності [4, с. 67]. Л.Й. Петражицкий формулює правовий факт як емоційне переживання людини первинної правової реальності, яка виявляється у формі правоідеологічних цінностей. М.М. Алексєєв стверджував, що емоційне сприйняття правових ідеалів завжди має ціннісний характер, емоційні акти мають «ціннісну самоочевидність». Раціональний рівень сприйняття людиною ідеологічних цінностей права, розуміється вченим через сприйняття останніх інтелектуально, тобто абстрактно, логічно, відсторонено від емоційного навантаження [5, с. 76].

Правова ідеологія отримує найбільшу рельєфність у контексті міркувань М.М. Алексєєва у співвідношенні із соціальним ідеалами. Вчений висуває два важливих з методологічної точки зору положення:

По-перше, сфера правових відносин не поглинає собою все суспільне життя. Вчений доводить, що неможливо людське суспільство усвідомлювати як зразок деякого правового порядку, заснованого на правовій ідеології оскільки, людське суспільство будується на емоційних загальнолюдських відносинах. Оскільки, значні і найбільш, первинні шари суспільного буття людей будуються не на абстрактній ідеї справедливості і інших ідеалах права, але на живому і життєвому почутті співдружності і симпатії - почуттях, що мають глибокі біологічні коріння та є розгалуженням глибоких і загальних бажань до життя. Таким чином, М.М. Алексєєв не підтримує поширення юридичного світогляду, з позиції суспільство – це юридичний союз, сфера дії ідеалів права;

По-друге, використання ідеї «земного раю» П.І. Новгородцева, згідно з якою абсолютний соціальний ідеал є ідеалом і правовим, що у реальному земному житті не досяжний, його здійснення виноситься в надприродний і метаісторичний світ, у вічність. Науковець аргументує, що не можливо

сприймати «просочене» правом суспільство і державу як зразок досконалості - «земним раєм». Навіть найдосконаліший стан правової ідеології, пояснює вчений, не може призвести до безумовної досконалості суспільства, до встановлення «земного раю» [5, с. 91].

Р.В. Войтович обґрунтовує, що особливу теоретико-практичну цінність у феноменологічному контексті дослідження правової ідеології становить концепція Л. Альтюссера [6, с. 56], який під правовою ідеологією розумів теоретичну форму правового усвідомлення суспільством, що забезпечує формування певної моделі соціально-правової дійсності. І, як доводить науковець, у такому контексті вона покликана створити нову реальність, базовану виключно на сприйнятті людиною суспільно-правового життя, однак тим самим вона не повинна допускати певного правоідеологічного диктату, який де-факто проголошується як супровідна складова загально-ідеологічного забезпечення суспільних процесів в межах майже кожної сучасної держави. Запропонований Л. Альтюссером контекст правової ідеології надає можливість розглядати правову ідеологію у ролі феномену сфери суспільно-правової інтерації, який існує у сфері відносин між індивідуумами у суспільстві, амбівалентність яких виявляється у тому, що, з одного боку, вони складають – аудиторію, до якої звертається правова ідеологія, а з іншого – виступають як агенти, за допомогою яких ідеологія права перетворюється у соціально-правову практику. Вчений формулює правову ідеологію як вічну, постійну відроджувану та маніфестуючу у своїх суб'єктах та їх практиках, хоча її форми є змінними [7, с. 500].

Т. Више розуміє правову ідеологію як взаємопов'язану систему ідей та уявлень про ідеал права, про шляхи розвитку правової системи, інтереси різних суспільно-правових відносин, які феноменологічно апелюють до затвердження фундаментальної системи цінностей права, яка б не лише відображала їх інтереси, але й забезпечувала їх легалізацію [8, с. 97]. Духовна значимість правових ідей полягає у формуванні суспільних ідеалів як уявлення потенційної перспективи, зразкового (ідеал як модель належного) розвитку, вдосконалення

певної діяльності, визначених відносин, що мобілізує людей, стимулює їх життєву активність. Міцна віра в ідеали права визначає їх досягнення у практично-правовій діяльності. Зародками правової ідеології у якості головного синтезу - ідеалу виступає принцип справедливості, доповнений в системі правових відносин принципом правової свободи, без якої, як зазначав М.А. Бакунін, не може бути людської справедливості [9, с.21].

Висновки. Вищевикладене надає можливість розуміти правову ідеологію як концепцію правових ідеалів суспільного устрою, які виступають в якості критеріїв оцінки правової дійсності, що існували й існують донині. А у сучасний період, особливої актуальності набувають концепції ідеалу демократичної правової держави, всесвітнього правового порядку в умовах усталених національно-правових традицій, інші концепції, пов'язані з реалізацією універсальних правових принципів справжньої демократії (правова свобода, правова рівність, правова справедливість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Решетников М. М. Идеи и психозы // Литературная газета. 2014. № 30.
2. Осипов Г.В. Социология и государственность (достижения, проблемы, решения). М.: Вече, 2005. 189 с.
3. Алексеев Н.Н. Общее учение о праве : Курс лекций, прочитанных в Таврическом университете в 1918/19 году / Н.Н. Алексеев. Симферополь : [б. и.], 1919. 161 с.
4. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: Лань, 2000.
5. Алексеев Н.Н. Обязанность и право // Алексеев Н.Н. Русский народ и государство. М., 1998.
6. Р.В. Войтович Феноменологія правової ідеології у контексті історико-методологічного аналізу // *Державно-управлінські студії*. 2017. № 2. С.14-18
7. Althusser Louis. Ideology and Ideological State Apparatuses/ Mapping Ideology. ed. By Slavoj Zizek. London, New York: Verso, 2007.678 p.

8. Wesche, T. Reflexion, Therapie und Darstellung. Formen der Kritik // Was ist Kritik? / Hg. von Rahel Jaeggi und Tilo Wesche. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2008. S. 199

9. Бакунін М. А. Філософія. соціологія. Політика. М., 1989. С. 21.

УДК 351.74(075.8)

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС
ЗУПИНЕННЯ ТА ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ
СПІВРОБІТНИКАМИ ПОЛІЦІЇ. ЮРИДИЧНІ ТА ТАКТИЧНІ ПОМИЛКИ**

Біліченко В. В.

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
підполковник поліції

Анотація: Зважаючи на те, що останнім часом почастишали випадки нападу на співробітників поліції при несенні служби в Україні, питання їх особистої безпеки стали особливо гострими і актуальними. Найбільша кількість нападів припадає на співробітників поліції, які здійснюють контроль і нагляд за дорожнім рухом. У цій статті дається загальний порядок дій співробітників поліції при зупинці транспортного засобу на території нашої держави, пропонується внесення змін до виконання державних функцій з контролю і нагляду за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог у галузі забезпечення безпеки дорожнього руху. У практичній діяльності співробітників поліції, головним чином патрульної служби, поширені випадки, коли після зупинки автомобіля з метою перевірки правомірності його використання водій блокує дверні замки, піднімає скло, відмовляється виходити з салону і передавати передбачені правилам дорожнього руху документи.

Така поведінка водіїв викликана найчастіше знаходженням в стані сп'яніння або відсутністю права на керування транспортним засобом, реєстраційних документів. Ще однією причиною є неправильне розуміння Закону України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 зі змінами, станом на 02.10.2021, а саме главу 2 «Державне регулювання та контроль діяльності автомобільного транспорту» у галузі забезпечення безпеки

дорожнього руху, в якому перераховані підстави для зупинки транспортного засобу. Водії вимагають від співробітників поліції пред'явити незаперечні докази порушення ними правил дорожнього руху, офіційні письмові документи про проведення спеціальних заходів. Іншими словами, водії вважають, що їх зупинили незаконно, що співробітники поліції, згідно з Законом «Про Національну поліцію» України, мають право перевіряти документи тільки на стаціонарних постах патрульної поліції.

Ключові слова: дорожній рух, патрульна поліція, транспортний засіб, фізична сила, спеціальні засоби, заходи особистої безпеки, зупинка транспортного засобу.

Постановка проблеми. Забезпечення особистої безпеки співробітників патрульних служб України продовжує залишатися актуальною проблемою. Велика ймовірність нападу на співробітників поліції існує при проведенні огляду транспортних засобів. Про це свідчать неодноразові трагічні випадки, причому не тільки в ситуаціях, коли від співробітників заздалегідь потрібна особлива обережність. Часто зустрічаються типові ситуації, які раптово перетворюються в «смертельну пастку». При розгляді даного питання необхідно підкреслити, що не слід плутати поняття «обшук» і «огляд» транспортних засобів. Співробітникам поліції надає право здійснювати огляд транспортних засобів і вантажів за участю водіїв і громадян, які супроводжують вантажі Закон України «Про Національну поліцію». Однак поняття такого огляду, а також порядок його здійснення законодавець не встановлює (даний огляд не відноситься до огляду, що ведуться відповідно до вимог ст. 166-167, 170, 176-177, 180 КПК України).

Мета статті: Останнім часом об'єкти транспортної інфраструктури дуже часто є місцем скоєння протиправних діянь, які несуть велику суспільну небезпеку. У зв'язку з цим охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки громадян мають певні особливості, пов'язані з її організацією і тактикою здійснення. Особливий інтерес, на нашу думку, є

техніка і тактика силового затримання злочинців на об'єктах транспорту. Слід враховувати три умови, в яких часто доводиться діяти працівникам поліції при затриманні правопорушників, в рамках здійснення транспортної безпеки.

Виклад основного матеріалу: Виходячи з поняття огляду транспортного засобу, а також аналізу інших нормативних правових актів, що регламентують огляд транспортних засобів, можна зробити висновок, що огляд транспортного засобу і вантажів – це зовнішнє візуальне обстеження транспортного засобу і перевезених вантажів, що проводиться уповноваженими посадовими особами, не пов'язане з проникненням в конструктивно передбачені місця доступу в транспортний засіб (салон, багажник, вантажне приміщення), а також розкриттям упаковки вантажу[1]. Огляд проводиться з метою виявлення ознак протиправних дій та інших фактичних даних, необхідних для запобігання і припинення правопорушень, попередження дорожньо-транспортних пригод, а також виконання інших зобов'язаностей, покладених на поліцію. Співробітники поліції при проведенні огляду перевіряють відповідні документи, виявляють очевидні технічні несправності транспортних засобів, здійснюють збір даних, необхідних для встановлення винуватців правопорушень, а також збір доказів про причетність оглядається транспорту до ДТП.

При виникненні підозри в тому, що транспортний засіб використовується з протиправною метою, співробітники поліції має право провести його огляд. Огляд транспортного засобу, особистий огляд, огляд речей, що знаходяться при фізичній особі, є заходами адміністративного примусу, що застосовуються уповноваженими на те посадовими особами, і мають на меті виявлення знарядь вчинення або предметів адміністративного правопорушення [2]. Огляд також може бути проведений для того, щоб переконатися у відсутності будь-яких предметів, заборонених законодавством до обороту, з метою запобігти загрозі настання можливо шкідливих (небезпечних, тяжких) наслідків. Наприклад, відомо, що в більшості випадків виконавці терористичних актів, а також засоби їх здійснення (зброя, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої) переміщуються на автомобільному транспорті. Причому ці кошти знаходяться

безпосередньо у злочинців або в керованих ними транспортних засобах. Тому з метою припинення діяльності терористів співробітникам поліції (головним чином патрульні) припадає в масовому порядку здійснювати огляд транспортних засобів, водіїв, пасажирів, вантажу, що перевозиться.

Як правило, згідно ст. 264 КУпАП огляд проводиться в наступних випадках:

а) при підозрі, що водій або пасажир використовують транспортний засіб в протиправних цілях;

б) при наявності підстав вважати, що в транспортному засобі незаконно перевозиться вантаж;

в) при наявності достатніх підстав вважати, що особа має вогнепальну зброю чи інші предмети, що використовуються як зброя;

г) при наявності ознак правопорушення у вигляді слідів на одязі громадянина або його речах;

д) коли є показання відповідних технічних засобів контролю.

Огляд транспортного засобу – це обстеження транспортного засобу, що проводиться без порушення його конструктивної цілісності [3]. Щоб зберегти життя і здоров'я, ніколи не слід забувати про необхідність забезпечення особистої безпеки. У зв'язку з цим все більшого значення набувають вироблення навичок виживання, а також уміння своєчасно виявити ознаки агресивності, щоб заздалегідь підготуватися до можливого нападу. Раннє виявлення ознак агресії забезпечить співробітникові час для підготовки до атаки і для планування дій, що забезпечують його безпеку при виконанні службових обов'язків.

Розглянемо найбільш поширені ознаки можливої агресії. Раннє виявлення цих ознак дуже важливо для ефективної підготовки до потенційного нападу.

1) Схрещені на грудях руки можуть символізувати потенційний опір і можливу агресію, створюють свого роду фізичний бар'єр. Вони позначають персональний простір, що охороняється підозрюваним, і висловлюють небажання спілкуватися, а також відсутність поваги. Руки на стегнах є

очевидною ознакою можливої агресії і небажанні підкорятися.

2) Скорочення дистанції є показником можливої конфронтації. Миттєва реакція співробітника може мати вирішальне значення. Швидко і твердо відсуньте підозрюваного, підтверджуючи свій жест впевненої вербальної командою «Назад». Це допомагає створити дистанцію.

3) Підозрюваний, озирається на всі боки замість того, щоб стежити за діями співробітника – явна ознака можливої агресії. Така поведінка може розглядатися як остання спроба оцінити можливість успішної атаки [4]

Ігнорування вербальних команд, як правило, означає виклик працівникові, який віддав команду, і проявляється в тому, що підозрюваний «не чує» команди зупинитися і відійти від співробітника. Таким чином, підозрюваний намагається взяти контроль над ситуацією і поставити співробітника в невідгідне становище при спробі здійснити його затримання. Іншими ознаками можливої агресії є такі: підозрюваний, який продовжує йти після команди зупинитися, підозрюваний, стоїть зі стиснутими кулаками, а також підозрюваний, говорить крізь зуби [5]. Існують і інші важливі чинники, які необхідно враховувати. Зарубіжні дослідження показали, що більше половини смертей співробітників поліції під час виконання ними службових обов'язків пов'язані з вживанням їх опонентами алкоголю [6]. Співробітникам патрульної служби слід проявляти підвищену увагу до суб'єктів в стані алкогольного сп'яніння, які, як підтверджує статистика, схильні до конфронтації із застосуванням насильства. Кожен співробітник повинен прагнути вийти переможцем у будь-якій конфронтації (незалежно від того, озброєний його противник чи ні). Постійна готовність до конфронтації допоможе в досягненні цієї мети. Головна причина загибелі співробітників поліції полягає, перш за все, не в їх недостатню підготовку, а в тому, що занадто велика кількість співробітників при виконанні службових обов'язків керуються не тим, чого їх навчають, а своїм власним досвідом. З роками вони можуть почати втрачати обережність [7].

Як правило, в більшості випадків співробітники патрульної поліції гинуть через те, що самі порушують основні правила забезпечення особистої безпеки. Нижче наводиться перелік основних помилок співробітників правоохоронних органів, які можуть привести до трагічних наслідків:

- Перебуваючи при виконанні службових обов'язків, співробітнику поліції не слід відволікатися на сторонні предмети.

- Не можна занадто близько при проведенні огляду підпускати підозрілих осіб до себе, вставати між двома підозрюваними; дозволяти підозрюваному перебувати у себе за спиною.

Огляд необхідно проводити планомірно, щоб всі речі і місця їх зберігання були оглянуті, тому що практично щороку співробітників поліції вбивають зі зброї, яку вони не змогли виявити у підозрюваного або в транспортному засобі підозрюваного. При цьому при проведенні огляду необхідно піклуватися про збереження своєї вогнепальної зброї, тому що практика показує, що, якщо злочинець заволодіває зброєю співробітника, він найчастіше використовує її для того, щоб спробувати вбити колишнього власника. І досить часто ця спроба буває вдалою [8]

Висновки: Практичний індивідуальний і колективний відробіток навичок є найбільш важливим, тому їй необхідно приділяти більше уваги, оскільки досвід приходить з практикою, чим більше у співробітників досвіду, тим менше вірогідності здійснення помилок. Таким чином, для успішного виконання службових завдань без загрози власної безпеки співробітникам доводиться виконувати надзвичайно складні дії, що вимагають від них максимального фізичного та психічного напруження. У зв'язку з цим проблема особистої безпеки співробітників патрульної поліції при вирішенні ними професійних завдань в ситуаціях, пов'язаних із службовою діяльністю, набуває в даний час особливої актуальності. Навчання співробітників ДПС тактиці і методам забезпечення особистої безпеки, доведеним до автоматизму дій в екстремальних ситуаціях виступає в даний час одним з важливих напрямків

професійної підготовки кадрів патрульної поліції. Тому кожен співробітник поліції при виконанні службових обов'язків повинен добре знати і неухильно дотримуватися заходів безпеки, що дозволить йому в екстремальних ситуаціях зберегти не тільки здоров'я, а й життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 24.10.2021).
2. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001>-(дата звернення: 24.10.2021).
3. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції : навчальний посібник. / О. І. Тьорло та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 480 с.
4. Тактико-спеціальна підготовка : навчальний посібник / Є.В. Гузенко та ін. Київ : НАВС, 2014. 155с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 12 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (дата звернення: 24.10.2021).
6. Реагування органів та підрозділів Національної поліції на повідомлення про правопорушення або інші події : методичні рекомендації / В.Л. Костюк та ін. – Київ : НАВС, 2017. 44 с.
7. Чмелюк В.В., Грищук В.Л., Бадьора С.М. Основи тактичної підготовки працівників правоохоронних органів : навчальний посібник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 218 с.
8. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text> (дата звернення: 24.10.2021).

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ
ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ
ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ**

Леоненко Андрій Анатолійович

аспірант

Національна академія внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто форми, напрями та сучасні можливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із завідомо неправдивими повідомленнями про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Наведено види судових експертиз та коло вирішуваних ними питань при розслідуванні вказаних злочинів.

Ключові слова: спеціальні знання, розслідування, завідомо неправдиве повідомлення, загроза, безпека громадян, судові експертизи.

Забезпечення громадської безпеки і порядку, тобто захисту життєво важливих для суспільства й особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз (стаття 1 Закону України «Про національну безпеку України») [1].

Наразі сучасні інформаційні технології та технічні засоби досягли високого рівня розвитку і набули поширення через надані ними можливості та доступність більшості населення. Останнє певним чином становить потенційну загрозу суспільству через можливість використання вказаних засобів у

злочинних цілях. Повною мірою це стосується такого небезпечного злочину, як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (далі – ЗНП) (ст. 259 Кримінального кодексу України), суспільна небезпека якого полягає у загрозі або завданні реальної шкоди громадській безпеці. „Телефонний тероризм” або повідомлення про „замінування” шкіл, станцій метро, адмінбудівель, залізничних вокзалів, міжнародних аеропортів, торговельних центрів великих міст тощо останніми роками стали звичними темами повідомлень у засобах масової інформації, що не сприяє зниженню рівня напруженості в суспільстві, тим більше з огляду на події на Сході України. Від учинення злочину додатково можуть постраждати життя або здоров'я людей, відносини власності, громадський порядок і спокій, нормальне та стабільне функціонування державних, комунальних чи приватних підприємств, установ, організацій, органів влади та місцевого самоврядування, а також робота транспорту й іншої інфраструктури. Додаткової актуальності проблематиці відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності додає той факт, що досить часто такі повідомлення про замінування якихось об'єктів чи іншу небезпеку надходять із тимчасово окупованих територій, і точно встановити особу винного неможливо. Це значно ускладнює розслідування злочину і досить часто зводить нанівець діяльність правоохоронців [2, с. 83-84].

Останніми роками помітно зростає кількість ЗНП про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. **Протягом 2021 року Служба безпеки зафіксувала більш як 1100 завідомо неправдивих повідомлень про замінування адмінбудівель та інших об'єктів на території України. При цьому від початку 2022 року правоохоронці зафіксували вже майже 200 подібних повідомлень [3].** Все вказане свідчить про необхідність ефективного реагування на такі злочини, важливою складовою якого є їх швидке і повне розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій та доступність до них широких верств населення, зростання

інтелектуального та освітнього рівня останнього впливають й на способи вчинення злочинів. Зокрема, це позначається й на способах ЗНП про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Якщо нещодавно серед таких способів зазначали письмові повідомлення (виконані від руки власним або зміненим почерком; з використання для цього комп'ютерної техніки, типографського шрифту; складання тексту з букв і слів, вирізаних із друкованих видань), повідомлення, передані зі стаціонарних телефонів, розташованих удома або у службових приміщеннях; таксофонів, розташованих у громадських місцях. [4, с. 140], то зараз важко уявити собі такі способи вчинення злочину. Наразі ситуація кардинально змінилася. За вкрай рідкими випадками, зазвичай, обумовленими об'єктивними обставинами (відсутність мобільного телефону або смартфона, доступу до мережі Інтернет або невміння користуватися гаджетами та ін.), з вказаною злочинною метою активно використовуються мобільні засоби зв'язку: телефони/смартфони, планшети, електронна пошта. Як повідомив речник СБУ Артем Дехтяренко: „Повідомлення про мінування/теракти надходять на електронні поштові скриньки СБ України, Національної поліції та безпосередньо об'єктів терористичних посягань. Зловмисники намагаються надсилати повідомлення із використанням програмного забезпечення, яке, на їх думку, забезпечує їм анонімність" [3]. Також для ЗНП можуть використовуватися засоби масової інформації або треті особи.

На практиці найпоширенішим способом вчинення злочину є повідомлення по телефону (стаціонарному, таксофону, мобільному). Вони становлять понад 90% від усіх повідомлень про цей злочин. Також, як свідчить практика, 96% усіх повідомлень є анонімними, а в 4% інформація про особу заявника повідомлялася, однак вона переважно неправдива. Обираючи спосіб вчинення злочину, особи переслідують основну мету: витратити найменше часу та зусиль; приховати свою причетність до вчинення злочину; перебувати на значній відстані від місця злочину (в іншій місцевості). Найбільш зручним і доступним засобом для цього є використання мобільного телефону/смартфону.

Правильно зазначається, що лише за їх відсутності злочинець обирає інший спосіб для вчинення цього злочину [4, с. 140].

При вчиненні злочинів, пов'язаних із ЗНП, залишаються матеріальні та ідеальні сліди. До типових ідеальних слідів злочину належить інформація, яку можна отримати під час допиту: 1) особи, яка одержала повідомлення про загрозу безпеці громадян (наприклад, чергового відділу поліції, оператора служби «102»); 2) особи, якій стало відомо від третіх осіб про підготовку до вибуху, підпалу чи інших дій, які загрожують загибеллю людей; 3) підозрюваної особи; 4) осіб, які разом із підозрюваною особою проживають чи працюють, або перебували біля неї в момент повідомлення останнім у відповідні органи інформації про таку загрозу; 5) осіб, які були залучені для обстеження об'єкта, стосовно якого існувала загроза вибуху чи підпалу.

Матеріальні сліди злочину можна виявити: 1) на місці вчинення злочину (наприклад, на «замінованому» об'єкті); 2) у місці, звідки особа робила повідомлення про підготовку «замінування» чи «підпалу»; 3) при особі підозрюваного, в його речах; 4) за місцем роботи чи проживання підозрюваної особи. До типових матеріальних слідів злочину можна віднести: 1) запис із повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності; 2) засоби, за допомогою яких це повідомлення було зроблено (наприклад, мобільний чи стаціонарний телефон, таксофон, SIM-карта тощо); 3) реєстр вхідних, вихідних та нульових дзвінків у оператора зв'язку (приміром, дата, час, номер, з якого і на який телефонували); 4) речі, що стосуються підготовки, вчинення чи приховування злочину; 5) муляжі вибухових пристроїв на місці «замінування», каністри або інші ємності з імітаційною «запалювальною сумішшю», речовина, що схожа на вибухову; 6) інформаційні сліди з камер відеоспостереження; 7) сліди пальців рук на телефоні, з якого робилося повідомлення про загрозу безпеці (однак у багатьох випадках виникають складнощі, пов'язані з відмежуванням слідів, які є наслідком вчинення злочину, і тих, що є результатом побутового використання) [4, с. 144-145]. Враховуючи особливості вчинення даної категорії злочинів

(мотив, мета, способи вчинення та приховування), важливою умовою подальшого успішного розслідування є обов'язкова участь у проведенні першочергових слідчих (розшукових) дій (огляд місця події, допит, відповідного спеціаліста (вибухотехніка, спеціаліста з пожежної безпеки та ін.). Окрім консультативної та допомоги у пошуку, виявленні, фіксації та вилученні криміналістично значущої та доказової інформації (слідів злочину, злочинця, зразків тощо), такий спеціаліст може надати іншу допомогу. Наприклад, під час огляду місця події спеціаліст з використанням спеціальних технічних засобів може надати допомогу у виявленні прихованих камер відеоспостереження, які зафіксували певних осіб або певні події, інформацію, що можуть вказати напрям розслідування. Під час розслідування ЗНП нерідко виникає необхідність оглянути мобільний телефон, з якого робилося повідомлення. У цьому випадку щонайперше слідчий мусить пам'ятати про потребу з'ясувати пін-код, пароль чи графічний ключ для розблокування телефону з метою отримання доступу до інформації, що міститься в ньому. У випадках неможливості отримати таку інформацію (наприклад, особа категорично відмовляється це повідомити або власник телефону не встановлений узагалі), до огляду доцільно залучити спеціаліста у сфері комп'ютерних і високих технологій. Таке залучення буде актуальним і у тому випадку, коли для розблокування телефону використовується відбиток пальця [4, с. 159]. Напевно, не варто говорити про негативні наслідки та ускладнення для розслідування через неможливість отримання доступу до інформації з телефону або її знищення через неправильні дії та відсутність відповідного спеціаліста. Наразі складно визначити, спеціалісти з яких галузей знань можуть бути залучені до розслідування хоча б для надання консультативної допомоги слідчому при проведенні слідчих (розшукових) дій. Головне, не намагатися обійтися без них, власними знаннями та зусиллями слідчого і членів слідчо-оперативної групи, оскільки це неминуче може призвести до небажаних наслідків у вигляді втрати доказової та іншої важливої інформації. Серед типових судових експертиз, які призначаються під час розслідування ЗНП, слід назвати, перш за все,

криміналістичну експертизу матеріалів та засобів звукозапису (фоноскопична експертиза), вибухотехнічну та експертизу матеріалів, речовин та виробів в разі, якщо йдеться про ЗНП щодо підготовки підпалу. Основним питанням, яке можна поставити на вирішення експертів, є таке: чи є на предметі-носії сліди нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів; якщо є, то яких саме. Беручи до уваги, що важливе значення має передусім встановлення особи, яка передала ЗНП, необхідно призначення фоноскопичної експертизи, одним із завдань якої є ототожнення особи за фізичними параметрами голосу, а також встановлення особистості мовця. На вирішення експерту виносяться, зокрема, наступні питання: 1) одній чи декільком особам належить запис на представленій для дослідження фонограмі (усна мова та голос); 2) які стать, вік та інші фізичні дані особи, усна мова якої зафіксована на фонограмі; 3) які соціальні характеристики особи (освіта, професія, географічні райони формування усної мови, можливі місця проживання, дефекти мови, рівень культури і т. д.), усна мова якої записана на поданій фонограмі; 4) повідомлення, яке зафіксоване на фонограмі, є вивченим напам'ять чи прочитаним; 5) який дослівний зміст тексту, записаного на поданій фонограмі (у випадку нерозбірливого запису); 6) чи зафіксовано на поданій фонограмі телефонний номер, з якого телефонував анонім; з яких цифр він складається і яку має категорію (міський, міжміський зв'язок, телефон-автомат, приватний чи службовий телефон тощо). На подальшому етапі розслідування може виникнути потреба в призначенні інших судових експертиз (наприклад, судово-психіатричної чи трасологічної) [4, с. 160-161].

При виявленні інших матеріальних слідів можуть призначатися інші дослідження, зокрема, дактилоскопічна експертиза (за слідами рук на мобільних або інших пристроях, які застосовувалися для/при вчиненні злочину), трасологічна (за слідами ніг людини, транспортних засобів та іншими слідами такого характеру). Для встановлення всіх обставин вчинення ЗНП можуть бути призначені інші експертизи, потреба в яких може виникнути при розслідування та збиранні доказової бази по кримінальному провадженню:

судово-психологічна, судово-психіатрична, судово-медична, комплексні експертизи та ін.). Також окремої уваги заслуговують особливості розслідування вказаної категорії злочинів, вчинених неповнолітніми, у тому числі використання спеціальних знань при проведенні слідчих (розшукових) дій та призначенні судових експертиз. Проте, обмежений обсяг роботи не дає можливості розглянути всі, навіть важливі, питання щодо можливостей використання спеціальних знань в розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Вказана проблематика буде досліджена нами та викладена в наступних публікаціях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 10.02.2022).

2. Васильєв, А. А. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: сучасний стан і напрями вдосконалення / Андрій Анатолійович Васильєв // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2020. – № 1 (22). – С. 82-91.

3. Прищепя Я. Майже дві сотні. В СБУ назвали кількість повідомлень про „замінування” від початку року // Суспільне Новини. 19 січня 2022. URL: <https://suspilne.media/199293-majze-dvi-sotni-v-sbu-nazvali-kilkist-providomlen-pro-zaminuvanna-vid-pocatku-roku/> (дата звернення: 09.02.2022).

4. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ**

Татаренко Галина Вікторівна

к.ю.н., доцент

Карпенко Мілена Вадимівна

Студентка

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
м. Сєвєродонецьк, Україна

Анотація: Новітні технології розвиваються дуже швидко, що сприяє посиленню їхнього впливу на найважливіші сфери державної діяльності. Якщо врахувати поступове збільшення спектру застосування цих технологій у терористичних і військових (військово-політичних) цілях, більшість країн світу протягом останніх десятиліть наголошують на важливості формування і вдосконалення секторів безпеки.

У роботі звертається увага на те, що переваги розвитку цифрового світу й удосконалення інформаційних технологій створили нові загрози для національної та міжнародної безпеки. Кожного дня зростає потужність та кількісний показник кібератак, що вмотивовані інтересами окремих держав, груп та осіб [1]. На сучасному етапі розвитку інформаційних та комунікативних технологій відбувається поглиблена системна інтеграція кібернетичного простору суспільства й держав світу. Сфера застосування технологій штучного інтелекту поступово стає важливою частиною механізмів захисту від кібератак, що потребує постійного захисту та безперервного функціонування у системі національної безпеки. Зазначена потреба обумовлена необхідністю використання технологій штучного інтелекту, що здійснюють кіберзахист інформаційних ресурсів та впровадження яких допоможе розв'язати нові задачі, а саме: реалізувати захист інформаційних потоків та запобігти порушенню функціонування критичної інфраструктури через здійснення на неї кібератак та

кіберінцидентів [2]. Важливим складовим елементом є кібернетична безпека, яка полягає у стійкому впровадженні новітніх технологій для інформаційного захисту держав. У роботі приділяється увага необхідності врахування економічних, політичних, технологічних та правових можливостей держав світу. У роботі надаються рекомендації та шляхи вирішення проблем кібернетичної безпеки, які передбачають різні напрямки розвитку, що, як правило, мають правову основу і відповідне міжнародно-правове регулювання.

Ключові слова: автоматизація, інформаційна безпека, кібератака, кіберзахист, кіберзлочин, кіберінцидент, кібернетична безпека, міжнародне гуманітарне право, прозорість систем штучного інтелекту, технології штучного інтелекту.

Впровадження технологій штучного інтелекту в здійснення автоматизації управління державними процесами утворює нові інформаційні протоки, що складаються з комп'ютерних мереж та телекомунікації, що також можуть викликати нові загрози державним електронним інформаційним ресурсам.

Здійснивши аналіз зазначених у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» завдань, необхідно виокремити основні напрямки протидії кіберзагрозам [3], а саме:

1. створення та розвиток безпечного, стабільного кіберпростору, що надає можливість для здійснення комунікації, а також реалізації суспільних відносин, що виникають у функціонуванні комунікативних систем й забезпечення електронних комунікацій із використанням мережі Інтернет або інших мере; передачі даних;

2. захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави в момент використання кіберпростору, що забезпечує сталий розвиток інформаційного суспільства й цифрового комунікативного середовища, а також забезпечення своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних та потенційно можливих загроз національній безпеці України у кіберпросторі;

3. кіберзахист державних електронних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інфраструктури на підґрунті сукупності організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також криптографічних та технічних способів захисту інформації, що спрямовані на уникнення кіберінцидентів, забезпечення сталого і надійного функціонування комунікаційних та технологічних систем, створення автоматизованих систем управління інформаційною безпекою завдяки технологіям штучного інтелекту [3].

Нині перелік об'єктів критичної інформаційної інфраструктури є відсутнім, а правове поле не забезпечує конкретизацію вимог до відповідних об'єктів [4]. Проте можемо стверджувати, що інформаційна та кібернетична безпека охоплює сукупність декількох важливих складників, а саме: правового, організаційного, технічного та правоохоронного [5]. Така безпека передбачає інформаційно-технічне й інформаційно-психічне протиборство, при цьому важливе значення має запровадження технологій штучного інтелекту для технічного захисту інформації у кіберпросторі. Також поряд з відсутністю переліку критичної інформаційної інфраструктури потрібно зазначити низку проблем, що мають бути вирішені на законодавчому рівні задля реалізації кібербезпеки, а саме: відсутність процедури блокування Інтернет-сайтів, що містять протиправний контент, потреба створення єдиної інтерактивної бази даних про кіберінциденти та кіберзлочини тощо. Існує також нагальна потреба у розмежуванні відповідальності за правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем й комп'ютерних та мереж електрозв'язку, що вчинені стосовно державних та інших інформаційних ресурсів, а також об'єктів критичної інформаційної інфраструктури й інших об'єктів [6, с.8].

Складні та потужні кібератаки на комп'ютерні мережі енергетичного, банківського та транспортного секторів, а також галузі зв'язку є важливими компонентами гібридної війни, що може засвідчити можливість використання державами кібератак як інструменту геополітичного впливу [7, с.17]. Розглянувши можливості технологій штучного інтелекту в контексті збройних

конфліктів, на нашу думку, потребують вирішення важливі проблеми щодо предметних знань і права збройного конфлікту; здійснення кібероперацій; можливості застосування автоматичних систем вибору зброї, ядерних технологій тощо. Проте масштаб і терміновість проблем значно зростають, коли йдеться про різноманітні методології і технології, що приховує штучний інтелект, який кожного дня змінює наше життя. Цьому багато в чому сприяють і коментарі науковців про потенційну здатність штучного інтелекту трансформувати не тільки військові операції, а й самі збройні конфлікти. Однак ми поділяємо думку теоретиків і практиків міжнародного гуманітарного права щодо необхідності першочергово розібратися в цих технологіях, і постаратися краще зрозуміти заявлені вигоди і небезпеки військових алгоритмів та кібероперацій, а не регулювати їх відразу нормами міжнародного права.

Важливими загрозами, що впливають на визначення об'єктів, кібернетичний захист яких має забезпечуватися, можуть бути:

1. застосування інформаційно-комунікативних технологій задля виконання ворожих дій й актів агресії, а також посягання на основні права й свободи людини;

2. здійснення цілеспрямованого деструктивного впливу на найважливіші структурні елементи інших держав (інформація і інформаційні ресурси, інфраструктура, програмні забезпечення, засоби зв'язку, технологічні комплекси процесів тощо);

3. вплив на кібернетичний простір для дестабілізації політичної, економічної й соціальної систем держав;

4. створення чинників задля технологічної залежності інформаційно-комунікаційних технологій тощо [8, с. 10].

Можемо стверджувати, що окрім ващезазначених, найважливіші проблеми кібернетичної безпеки та систем кібернетичного простору будуть виступати з боку штучного інтелекту.

У зв'язку з чим виникають актуальні питання, що потребують міжнародно-правового регулювання, а саме: 1. що саме буде впливати на

кібернетичні системи безпеки держав в новітніх умовах?; 2. на що будуть впливати відповідні технології?; 3. що першочергово має бути вирішено для уникнення небажаного впливу?; 4. які мають бути шляхи та напрямки міжнародно-правового регулювання?

До найважливіших чинників, що впливають на кібернетичну безпеку держав, необхідно віднести кількісний показник пристроїв, що мають отримувати інформацію; новітні способи швидкісного інформаційного обміну (LiFi, квантовий зв'язок); технологічні засоби, які зможуть опрацювати велику кількість інформації (Super Data Base).

Наразі в Україні відбувається імплементація міжнародних стандартів ISO/AEC 27000 серії, що є моделлю для процесів розробки, впровадження та моніторингу, а також підтримки та розвитку систем технологій штучного інтелекту для управління інформаційною та кібернетичною безпекою.

Специфікою завдань, що мають розв'язати технології штучного інтелекту у захисті кіберпростору, обумовлена потреба у виявленні ознак ризиків кібербезпеки, у постійному моніторингу інформаційних потоків та систем відповідних об'єктів, попередженні зовнішніх кібернетичних впливів. Зазначені технології штучного інтелекту мають бути частиною інформаційної безпеки об'єктів критичної інфраструктури.

Згідно з потребами впровадження технологій штучного інтелекту для забезпечення кібербезпеки необхідно виокремити їхні можливості в залежності від засобів та способів реалізації ІСТ, ІТС, СУІБ, а також вимог чинного законодавства. Обов'язковою умовою є розробка завдяки технологіям штучного інтелекту моделі об'єктів критичної інфраструктури, як-от:

1. розробка інформаційної системи та мережі на підґрунті їхньої віртуалізації шляхом моделювання систем управління мережевою безпекою;
2. проведення моніторингу технологічних процесів мереж, операцій ОС, ІСТ й ІТС;
3. адміністрування ОС, можливість виявляти, управляти та реагувати на кіберінциденти та кіберзлочини, забезпечивши техніки пошуку й фіксації

цифрових доказів;

4. проведення аудиту інформаційної й кібернетичної безпеки, здійснивши тестування на вразливість елементів СУІБ та мережевого обладнання;

5. забезпечення безперервності процесів й аварійного відновлення інформаційних активів, модернізації й удосконалення СУІБ [9, с.53].

Процес запровадження технологій штучного інтелекту повинен бути безперервним в умовах розвитку та постійної модернізації інформаційних систем, а також організації їхнього стійкого захисту. Тим самим, на нашу думку, впровадження технологій штучного інтелекту значно збільшить ефективність забезпечення кібербезпеки.

Вплив на кібернетичну безпеку обумовлюється змінами в управлінні державою та управлінськими рішеннями на державному рівні.

Ми можемо окреслити важливі питання міжнародно-правового регулювання, які необхідно вирішити для того, щоб уникнути такий вплив та негативні наслідки:

1. визначення пріоритетної інформації для уникнення її збирання з баз даних, а також території держави;

2. контроль масштабних потоків інформації, яка може бути забрана на постійній основі у великих обсягах з території держави;

3. вплив на відповідні потоки інформації, що можуть пасивно потрапляти на території інших держав;

4. вплив на потоки інформації, що може цілеспрямовано вводиться на територію держави.

5. визначення алгоритмів та технологій захисту інформаційних систем в умовах стрімкого поширення технологій штучного інтелекту [10, с.4].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що для держав актуальними напрямками та шляхами міжнародно-правового регулювання є:

1. розробка та укладення двосторонніх, регіональних та універсальних міжнародних угод щодо кібернетичної та інформаційної безпеки [3]. Наразі складно укласти універсальну міжнародну угоду, в розрізі того, що діяльність

Групи урядових експертів з інформаційної безпеки ООН є малорезультативною, охоплюючи також розробку проєкту угоди;

2. вступ до системи колективної безпеки, який обумовлюється спільними планами, заходами та діяльністю [10, с.8], що передбачатиме укладання угод з міжнародними організаціями. Якщо входження до таких регіональних чи універсальних організацій буде потребувати тривалу процедуру, виникає альтернативний шлях, який може посприяти забезпеченню кібербезпеки держав за умов широкого створення, впровадження та використання технологій штучного інтелекту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Указ Президента України від 05.05.2016 року № 96/2016 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

2. Конвенція про кіберзлочинність. Статус Конвенції див. (994_789) {Додатковий протокол від 28.01.2003 до Конвенції див. (994_687)} (Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005).

3. Інформаційна та кібербезпека в сучасному світі: досвід СБУ. URL: <https://starkon.gov.ua/index.php/home-mainmenu-1/holovna/63-2012-01-30-12-58-41/ogolosh/5169-informatsiina-ta-kiberbezpeka-v-suchasnomu-sviti-dosvid-sbu>.

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

5. Постанова КМУ від 23 серпня 2016 р. № 563 «Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-p>.

6. Кроуфорд Дж. Статьи об ответственности государств за международно-

противоправные деяния. United Nations Audiovisual Library of International Law. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/rsiwa/rsiwa_r.pdf.

7. Рогов П. Д., Ворович Б. О., Ворона Т. О. Війна в кіберпросторі. К.: Оборонний вісник №1, 2017. Київ, 2017. С. 16–21.

8. Войтенко О.О., Гнатовський М.М., Короткий Т.Р., Кориневич А.О., Лисик В.М., Поєдинок О.Р., Хендель Н.В.. Міжнародне гуманітарне право: посібник. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145 с.

9. Троцько В.В. Методи штучного інтелекту: навчально-методичний і практичний посібник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2020. 86 с.

10. Забара І.М. Формування сучасних правових засад кібернетичної безпеки Європейського Союзу в умовах поширення нових інноваційних технологій. Журнал порівняльного і європейського права. 2017, №3. С. 1-12.